BIJBELVERKLARING.

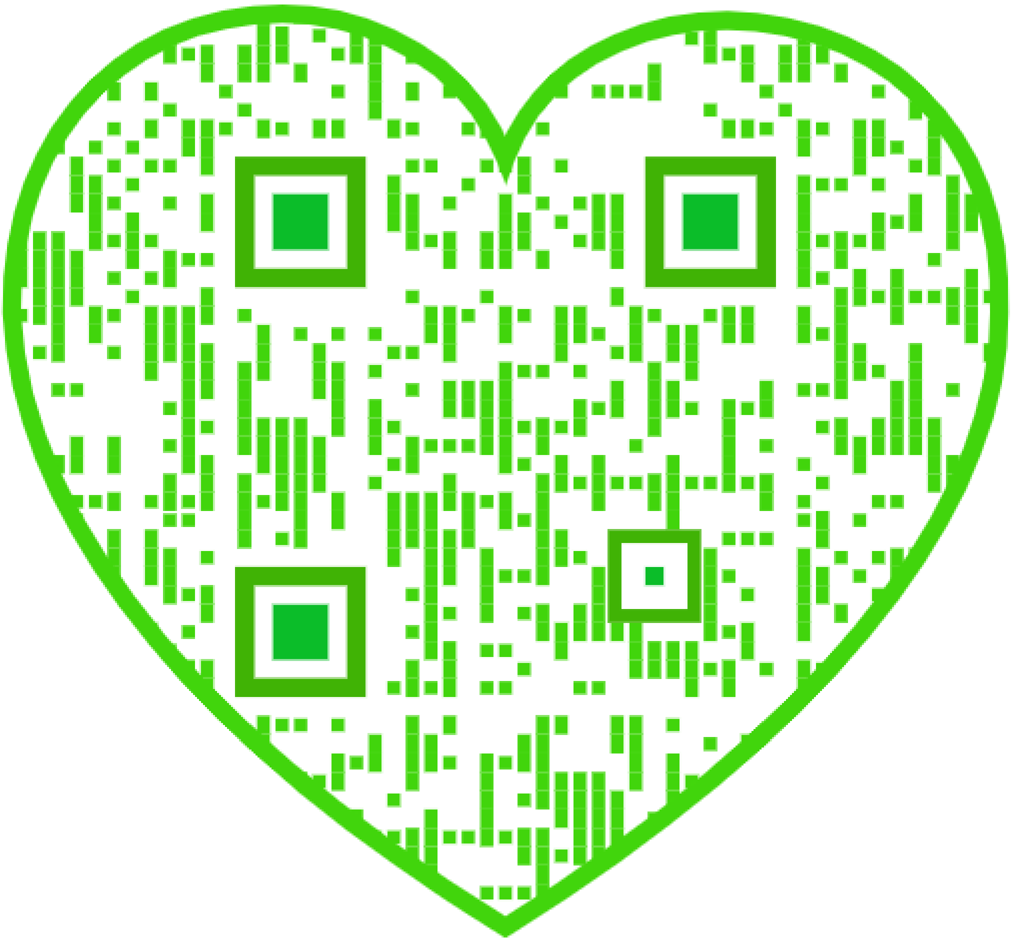

DE
BIJBEL,

DOOR BEKNOPTE
UITBREIDINGEN,
EN OPHELDERENDE
AENMERKINGEN,
VERKLAERD;

DOOR

J. VAN NUYS KLINKENBERG
EN
GER. JOH. NAHUYS.

PREDIKANTEN TE AMSTERDAM.

TWEEDE DEEL.

TE AMSTERDAM, BY
JOHANNES ALLART,
MDCCLXXX.

Met Privilegie van de Ed. Gr. Mog. Heeren Staaten van Holland en Westvriesland.

Met Adprobatie van de Eerw. Klasſis van Amſterdam.

den 8 December 1780.

VOORBERICHT

AEN DEN

BESCHEIDEN LEZER.

*Zie hier, op den bestemden tijd, het tweede deel van dit ons Bijbel-werk, achtervolgens onze belofte onder opzien tot Gods hulp en zegen, in het voorbericht voor ons eerste deel, gedaen: alleen met die verandering, dat wy, in plaets van het 2*de *en 3*de *Boek van Mose te gelijk in één Deel te leveren, onder het bewerken bevonden hebben, dat de evenredigheid onzer boek-deelen beter zal bewaerd worden, met dit tweede Boek,* EXODUS, *alleen uittegeven, en de twee volgende,* LEVITICUS *en* NUMERI, *t'zamen het Derde deel van ons werk te doen uitmaken.*

Het is niet zonder gevoelige erkentenis van de Godlyke hulp en zegen, en dank-zegging aen het publijk, dat wy dit tweede Deel bearbeid hebben, en thans uitgeven. Nimmer hadden wy ons zulk eene goedkeuring en buitengewoone aenmoediging durven beloven, of verwachten, als wy van alle kanten, en door lieden van allerlei rang, op de nadruklykste wyze ondervonden hebben, meer, veel meer, dan wy oorbaer achten in 't publijk te vermelden, hoewel wy, zonder ondankbaerheid, 'er niet wel in 't geheel van zwijgen mogen; 't

zy egter verre van ons, daerop ons te verhovaerdigen; wy kennen te wel onze zwakheid, dan dat we ons de goedkeuring en den lof ons toegezwaeid alleszins zouden waerdig keuren: Alleenlyk merken wy dezelve met eenig genoegen op, als een bewijs van de zonderlinge goedkeuring waer mede ons werk ontvangen wordt, en deszelfs geschiktheid nae de vatbaerheid ook van de eenvoudigen; terwijl de stichting, die men ons verzekert daeruit bekomen te hebben, ons hartelyk verblijdt, dit goede met dankbaerheid aen God doet erkennen, en ons krachtig aenspoort, om al den tijd dien wy van onze gewigtige ambtsbediening kunnen uitbreken, met opoffering van vele andere letterverlustigingen en uitspanningen, daer aen te blijven toewijen, hopende, onder Gods zegen, in het volgende jaer, zoo drae mogelyk zal zijn, LEVITICUS *en* NUMERI *te leveren.*

Het welgevallen waer mede ons werk ontvangen is, heeft zich onder anderen doen kenbaer worden aen den aenmerkelyken aftrek van het 1ste deel. Wy gaven te kennen, dat de digtheid van den druk, en vooral de wijze van uitvoering, wegens de verscheidenheid der letters en spelling, en de onbegrijpelyke moeite en nauwkeurigheid tot de correctie nodig, veel meer onkosten dan nae gewoonte veroorzaekte, in evenredigheid van welke de Uitgever den prijs zeer gematigd gesteld had: dan nu heeft dezelve ons verzocht by dezen te berigten, dat zijn Ed: uit aenmerking van den aftrek des 1ste Deels, en uit een edelmoedige zucht om dit werk voor

min

min vermogenden zoo verkrijglyk te maken als doenlyk is, dit Deel ('t welk gerekend nae het voorige deel, f 2: 16. zou moeten belopen) te ſtellen, op den prijs van f 2: 2: zullende voords, by elk der volgende deelen, in het bepalen van den prijs zich nae den aftrek regelen.

Voor 't overige houden we ons aen 't gezegde in ons eerſte Voorbericht, en willen 't geen aldaer van bladz. XI tot XVI, inzonderheid bladz. XV voorkomt, alhier voor herhaeld gehouden hebben. Ingevolge daer van zeggen wy in de eerſte plaets openlyk dank, voor de vriendelyke toediening van ſchoone ophelderingen, over het 32 *Kapittel van dit Boek, aen eenen onzer ter hand geſteld, waer van we ons zoo veel mogelyk en met den vorm van ons werk overeenkomſtig was, met vrucht bediend hebben; de uitdruklyke voorwaerde en het ſtreng verband waer onder hetzelve ons ten gebruike verleend is, verbiedt ons den beroemden en achtenswaerdigen Man te noemen; echter konden wy niet voorby (offchoon dit de éénige Bydrage is, die wy tot hier toe ontvangen hebben) hier van eenige melding te doen; deels, om te toonen hoe aengenaem ons dezelve was, en dergelijke ons vervolgens zijn zullen; deels om dat wy niet op eenigerlei wijze, al ware het ſlegts ten deele, met de vederen van een ander, als waren zy de onze, willen pronken: het zal ons daerom des te aengenamer zijn, als wy vervolgens, by de vermelding van dergelijke toegediende, ſtukken, de vryheid mogen genieten, als wy 'er ons*

van zullen bediend hebben, in ons Voorbericht de namen der Autheurs teffens te mogen vermelden, hoewel wy niettemin eene heilige geheimhouding van den naem beloven, ingevalle men zulks, gelijk in het tegenwoordige geval, ſtellig mogt begeeren.

In de tweede plaets bedanken we ook voor de aenmerkingen, welke ons van dezen en genen, over den aert en 't beloop van ons werk, by voorkomende gelegenheden, deels mondelyk, deels ſchriftelyk geworden zijn, welke (behalven ettelyke druk-feilen, die meestendeels ons reeds in 't oog gevallen waren, en op een afzonderlyk blad achter dit deel gevoegd zijn, en ook, als men wil, achter het eerſte deel geplaetst kunnen worden, en behalven eenige weinige byzonderheden ſtraks nog te melden) hoofdzakelyk op deze drie uitkomen. (1) *Volgens ſommigen is onze uitbreiding te uitvoerig.* (2) *Volgens ſommigen is zy te kort.* (3) *Volgens ſommigen moesten 'er achter ieder Kapittel, de voornaemſte leeringen en practicale gebruiken kortelyk gevoegd worden, op dat dit werk in de huis-oeffeningen tot des te meer nut en ſtichting mogt kunnen gebruikt worden.*

Wat de twee eerſte aenmerkingen betreft; men ziet daer uit, hoe moeilyk en ondoenlyk het zy, aen den ſmaek van allen te gelijk te voldoen: nogthans bevestigen die beide aenmerkingen t'zamen genomen ons in die gedachte, dat wy inderdaed den middelweg, welke doorgaends de beste is, ingeſlagen zijn, en daer by blijven moeten. Ondertusſchen gelieve men te weten,

dat

dat wy ons wel de best mogelyke kortheid over 't algemeen, maer geenszins een vast bepaelde maet ten aenzien der byzonderheden, hebben voorgeſchreeven. Wy hebben bedoeld, en blijven bedoelen, ons daer in te ſchikken nae 't belang, de gelegenheid, en omſtandigheden der voorkomende zaken: wy willen zulke plaetſen welke op haer zelve verſtaenbaer genoeg zijn, of die in de Leerboeken, dagelykſche Verhandelingen, Leerredenen over den Catechismus en dergelijke, gemeenzaem en uitvoerig worden behandeld, en dus als bekend mogen onderſteld worden; of ook bedenkelykheden, van welke wy niets zekers of waerſchijnlyks weten te zeggen, als mede Letter- Oudheid- of Reken- kundige fijnheden, die onder de bevatting van het gros der Lezers niet vallen, ſlegts even met den vinger aenroeren, of zonder uitbreiding voorby gaen; daerentegen zulke byzonderheden, welke minder bekend zijn, veel ophelldering nodig hebben, meer ſtof tot nadenken geven dan zy in den eerſten opſlag vertoonen, en zelden in haer treffendst licht beſchouwd worden, of ook zonderling door de pijlen van 't ſchendziek ongeloof plegen aengerand te worden, meenen wy, meer opzetlyk, en zoo uitvoerig als behoudens de hoognodige beknoptheid geſchieden kan, in 't licht te ſtellen. Men heeft dit reeds kunnen opmerken, als men de onderſcheiden ſtukken welke in Geneſis voorkomen, met den onderſcheiden voet door ons in de uitbreidingen of ophelderingen van zaken gehouden, in aenmerking neemt, en in vergelijking brengt. Dit

zal nog duidelyker blijken, uit vergelijking van dit II Deel met het voorige. Indien wy, by voorbeeld, de geschiedenis van de Schepping en den Val breedvoerig hadden uitgehaeld, zouden wy, deels in over-bekende waerheden, deels in wijsgeerige, en voor de bevatting van 't gemeen mingeschikte byzonderheden, hebben moeten uitwijden. Maer zoodanig was het niet gelegen, by voorbeeld met Kap. 48, 49. Zoodanig is het ook niet gelegen met de meeste hoofdzaken, welke in Exodus vervat zijn: De hooge inzichten der Godlyke Voorzienigheid in den staet van Israëls nakomelingschap in Egypten, — de Staetkundige oogmerken van Pharao in zijne handelingen met dit volk, — de aert en 't oogmerk van Moses zending en bediening, aen het Egyptische Hof, — de hoedanigheden der tien plagen, — de optocht van Israël uit Egypten, en hunne reize door de roode zee, naer Sinaï, — de natuur en eigenaertige gesteldheid van Gods Verbond met dat volk, en van Israëls Burgerstaet daer op gevestigd, — de ziel van Moses wetten daertoe betrekkelyk, — de gansche inrichting van den schaduwachtigen Godsdienst, in 't byzonder de toerusting van het aerdsche Heiligdom, — de verbreking en herstelling van dat Verbond, ter gelegenheid van de zonde met het gulden kalf, en Moses herhaeld verkeeren met God op den Berg; — Dit alles levert voorwerpen op, welker behandeling niet dagelyks voorkomt, waer in het oppervlakkig oog niet weinig voorby ziet, waerin de heerlykste vertoogen van Gods macht, goedheid,

heid, trouwe, en wonderbare wijsheid zich aen den bedachtzamen onderzoeker ontdekken, waer uit de treffendste lessen zijn optezamelen, waer onder een schat van zaken verborgen ligt, welker rechte opmerking een aenmerkelyk licht over verscheiden andere deelen en byzondere plaetsen van Gods woord verspreidt. Wy hebben het derhalven hoognodig geacht, de aendacht onzer Lezers in deze voorwerpen wat dieper inteleiden, en daer toe ons genoodzaekt gevonden, by de meeste dezer byzonderheden wat langer stil te staen, en dezelve wat uitvoeriger opteheldereren. Op dezen voet zijn wy voornemens te blijven voordgaen, en, zonder ons aen eene afgeperkte maet te binden, onze uitbreidingen nu korter te maken, dan breeder te laten uitlopen, nae vereisch der zaken; in alles echter de beknoptheid uit al ons vermogen betrachtende.

Wat aengaet de derde aenmerking, nopens de Leeringen en practikale gebruiken; dient tot antwoord: dat wy geen oogmerk hadden water in zee te dragen. Wat een aental goede practikale boeken, van grooter of kleiner omtrek, zijn 'er niet? zijn 'er niet in elks handen? 'er is geen gedeelte tot de practijk der Godzaligheid behoorende, waer over men niet allerwege kan te recht komen; 'er is geen Christen, geen mensch die eenig belang stelt in den Godsdienst, of hy heeft en leest zulke schriften. Maer het scheen ons toe te ontbreken aen eene beknopte doorgaende opheldering der H. Schrift, en recht geschikte handleiding om dezelve

met verstand te lezen, derzelver zin te vatten, en daer door tot de rechte beschouwing, geloof, en betrachting te worden opgeleid; en 't is dit gebrek bepaeldelyk, waer in wy, nae ons vermogen, hebben willen voorzien; en wel op de beknoptste wyze: Hoe kort ook die leeringen en practikale aenmerkingen wezen mogten, zy zouden (zo ze eenigzins aen 't oogmerk zouden beantwoorden) ons werk ongelooflyk doen uitdijen, en een onzer voornaemste bedoelingen verijdelen. Daerenboven; 't zy ons vergund by deze gelegenheid onze gedachten ronduit te zeggen! wy geloven dat men doorgaends te veel het nut zoekt in, en doet afhangen van, het menschlyk voorstel der leeringen en practikale gebruiken, en veel te weinig met dat oogmerk regelrecht zich tot het Woord van God zelve keert, hetzelve onderzoekt, zich zelven daer by vergelijkt, met hetzelve in alles te rade gaet, in alle gevallen de regels tot zijn gedrag daer in zoekt, en, onder het lezen of hooren van hetzelve en de verklaringen daer over, die geschikt zijn om ons in den zin en de kracht van het woord inteleiden, veel te weinig zelf de toepassing daer van tot zich zelven maekt. Althans, wat daer van zy, dit is zeker, het woord van God is de bron, waeruit wy regelrecht het water des heils drinken moeten; geen menschlyk voorstel, hoe nuttig, hoe stichtelyk, hoe gemoedelyk, hoe nadruklyk ook, is in kracht daer by te vergelijken, zo wy slegts de kracht van dat woord eenigzins achterhalen mogen; eene waerheid, welke op het ge-

geloof en de Godzaligheid invloed heeft, met Gods eigen woord aen ons gemoed zich vertegenwoordigende, heeft een overtuiging, een gezach, eene Godlykheid, welke geen ander voorstel hebben kan, en hecht zich, onder Gods zegen, veel dieper in 't geheugen en gemoed, dan eenig ander onderwijs. Het zy intusschen verre van ons, dat wy hier mede de toepasselyke voorstellingen, en onderwijzingen ter practikale gebruikmakinge van het woord, geheel zouden afkeuren, of eenigzins onnut achten: neen, maer wy geloven teffens, dat ze, by toeval van onze verkeerdheid, niet zelden misbruikt worden tot achteloosheid en verzuim van oplettend onderzoek en gebruik van 't onmiddelyk woord van God zelve. Men behoorde meer te gedenken, dat de levendige God tot ons spreekt in zijn eigen woord; dit bedenkende, moet men dat woord zelve meer inzien, dagelyks meer gebruiken, met gretigheid hetzelve onderzoeken, om toch achter den zin en de kracht van 't zelve te komen, en de schatten van Godlyke wijsheid en kennis, die daer in verborgen liggen, uit hetzelve optedelven. Nu dit, dit is 't, wat wy voornamelyk bedoelen: wy wilden het woord van God zelve, zoo als het daer ligt, gaerne meer in gebruik zien komen, de smack daer in opwekken, dat gebruik gemaklyker maken, en aenleiding geven dat elk, den zin van dat woord verstaende, en de zakelykheden daer in begreepen bemerkende, eene oorspronglyke stof en gelegenheid mogt verkrijgen tot nadenken; dewijl de ondervinding leert, dat zulke leeringen, opmerkingen, en

toepasſingen, welke men zelf onder 't hooren of lezen maekt, onder den beloofden invloed van den onderwijzenden Geest, doorgaends gretiger aengenomen, en beter betracht worden, dan 't geen menſchen ons voor zeggen; behalven ook nog, dat het gebrek hier van oorzaek is van veel ſlingering en onvastigheid, by de genen welke met hunne eeuwige belangen werkzaem zijn; men maekt zijne werkzaemheden, ja de beoordeeling van zijnen ſtaet, veel al meer afhanglyk van het menschlyk onderwijs, oordeel, en bepalingen, dan dat men zijn geloof onmiddelyk bouwt op het eigen woord van God, en zich daer op zuiver verlaet. Kortelyk, dit is de zaek, wy wilden het woord van den levendigen God zelve meer op 't gemoed der Lezeren laten werken, en het daer toe zoo naeby brengen aen 't verſtand, als ons mogelyk is, onder ootmoedige ſmeekingen tot den Geest van Christus, dat Hy zelf dit zijn woord krachtig make, en doe ingaen in het hart, als een tweeſnijdend ſcherp zwaerd; en mogen wy dat geluk genieten, van onzen arbeid door den Godlyken zegen daertoe by velen te zien verſtrekken, zulks zal ons onuitſprekelyk verheugen, en de grootſte loon zijn, welken wy in ons leven bedoelen of begeeren kunnen. Deze verantwoording (welke wy begrijpen dat ook op zich zelve haer nut kan hebben tot aenprijzing van het recht gebruik van 's Heeren woord, en welke wy daerom wel wat uitvoerig hebben willen voordragen) vertrouwen wy, dat genoegzaem zal gerekend worden, om ons te doen volharden by die wyze van uitvoering, op

welke

welke wy dit Werk hebben ingezet, althans doen bemerken, dat wy als nog geen reden hebben, om daer van aftegaen, of dezelve te veranderen.

Voords verklaren wy by dezen, eens en vooral, dat alle aenmerkingen welke over ons werk mogten vallen, en ons gemaekt, of voorgehouden zullen worden, in druk of by geschrifte, openlyk of onder de hand, met of zonder naem, bescheiden of onbescheiden, uit zuivere of onzuivere oogmerken, van binnen of van buiten onze Kerk; by ons welkom zullen zijn, in zoo verre, dat wy nae den regel des Apostels dezelve gaerne zullen gade slaen, beproeven, en het goede daer uit trachten over te nemen; zonder ons te bekreunen of te ergeren, indien een of ander ons werk ongunstig beoordeelen, of ons onvriendelyk aenvallen mogt: welk laetste wy echter niet verwachten, vermids wy niemand zoeken van verre of naeby te kwetsen, te steken, of verachtelyk te behandelen, maer in alles wenschen te toonen, dat de geest der ootmoedigheid, der liefde, der zachtmoedigheid, der gematigdheid, ons en ons werk beziele, als zijnde deze de echte trekken en kenmerken van zulken, die zich het Euangelie, volgens de leer onzer Kerke, niet schamen, maer by alle gelegenheid rondborstig hetzelve belijden en daer voor uitkomen, niet met meesterachtigheid en drift, maer uit eene innerlyke en redenlyke overtuiging, die zich altoos op de bescheidenste en ootmoedigste wyze aen anderen zoekt mede te deelen.

Alleenlyk houde men ons ten goede, dat welke aenmerkingen ons ook mogten worden toegezonden, welke bedenkingen en beoordeelingen 'er ook over ons werk mogten in 't licht komen, wy niet gezind zijn dezelve te beantwoorden, of met iemand in eenen penne-ſtrijd daer over ons in te laten. De weinige tijd, die wy, als by oogenblikken, van ons gewigtig en omſlagtig werk der Bediening moeten uitbreken, tot de voortzetting van dezen aengevangen taek, zou zulks niet gedoogen. Ons werk verſchijnt in het publijk; het oordeel daer over ſtaet aen elk; en ieder zie voor zich zelven toe, hoe hy het beoordeele, en hoe hy het gebruike. Ook bedenke men, dat men waerſchijnlyk ons verſcheiden ſchijnbare bedenkingen en goede aenmerkingen zal kunnen maken, die wy op haer zelve goedkeuren, die ons wel onder 't oog geweest zijn, maer omtrent welke wy voor ons redenen gehad hebben om dezelve buiten aenmerking te ſtellen. By voorb. dat שָׁמַיִם *de meervoudige uitgang* (terminatio Pluralis) *zy, van 't woord* שָׁמַי, *en dus niet door* twee hemelen, *[als ware het de* terminatio Dualis, *maer door* hemelen *in 't meervoud, kan of moet vertaeld worden, was ons uit het onderwijs van den grooten* SCHULTENS *over-bekend, en reeds met de eerſte beginſelen der Hebreeuwſche tale ingeboezemd; nogthans meenen wy, dat dit zelve woord* שָׁמַיִם *ook de tweevoudige uitgang* (terminatio dualis) *zijn* kan, *als komende in dit woord de* terminatio dualis *met de* terminatio pluralis *over een;*

een; en derhalven, dat het Gen. I: 1 *door* twee hemelen *dient vertaeld te worden; aengezien by het eerste begin, dat is met den eersten dag, alleen de* derde hemel *en de* Starren-hemel, *maer nog niet de* luchthemel *geschapen was, van welke laetste eerst vs.* 6 *gesproken wordt, als zijnde die het werk van den tweeden dag. — Wy willen hier by nog een tweede voorbeeld noemen. Men zou ons kunnen voorleggen verscheiden fraije ophelderingen over de eerste Kapittelen van Genesis, ontleend uit de doorgeleerde* Dissert. Selectæ *van den Hoog Eerw. Heer* VENEMA, *een Werk dat wy, reeds voor vele jaren, met grooten smaek gelezen, dikwijls gebruikt, en niet zelden in vele byzonderheden gevolgd en overgenomen hebben: Dan, wy hebben ons met opzet, hoewel niet zonder moeite, daer van in dit Werk onthouden, uit hoofde dat ons oogmerk is, byzondere gedachten, die wat verre van de gewoone en meestaengenomen opvattingen afwijken, zoo min mogelyk in ons Werk te laten invloejen: Elk nu, die de voornoemde Verhandelingen gelezen heeft, weet, hoe aenmerkelyk het stelsel daer in voorgedragen, nopens de geschiedenis der oude Wereld, en eenige gevolgen van dezelve ten aenzien van 't herstelde aerdrijk na den vloed, van de gewoone op vatting en voordraging verschille; terwijl de t'zamenhang en de invloed dier vernuftige onderstelling zich over het geheel beloop dier gebeurtenis zoo verspreidt, dat men niet wel het eene gedeelte derzelve zonder het*

andere kan, maer de gansche onderstelling met de daer op gebouwde verklaringen, wel geheel dient over te nemen: Doch, hoe zeer wy voor ons vry wat overhelling daer toe vinden, houden we ons nogthans verzekerd, dat wy, indien we onze uitbreidingen daer nae ingericht, en de geschiedenis in dat licht vertoond hadden, verre den meesten onzer Lezeren eene groote bevreemding, ja verwarring zouden verwekt hebben, die niet wel ware voortekomen geweest, dan door uitvoeriger vertoogen daer tusschen in te lassen, en de gronden en redenen voor die onderstellingen en verklaringen duidelyk en overtuigend voortedragen, 't geen het plan van ons Werk niet toeliet. Wy hebben daerom, met voorby gaen van vele anderszins aenmerkelyke en fraije voordragingen van welgemelden Hoog-Leeraer, ons eenvoudig aen de gewoone, en schier algemeen overgenomen onderstelling gehouden, en onze uitbreidende verklaring zoo ingericht, als wy meenden, dat de gebeurtenissen en uitdrukkingen, volgens de gewoone gedachte, best konden opgevat en verstaen worden.

Laet ons nog een voorbeeld noemen: wy zeggen, op Gen. XV: 5. *dat* het onmogelyk is de verbazende menigte der Starren te tellen. *Nogthans was ons zeer wel bekend, dat zy geteld worden, en dat derzelver getal nog geen* 2000 *bedraegt. Maer welke Starren telt men dan? Alleen die genen, welke gewoonlyk aen het blote oog zich duidelyk opdoen; maar niets is zekerder, dan dat 'er buiten die een ontelbaer heir*

he-

bestaet, 't welk zich min duidelyk aen het ongewapend gezicht vertoont, ten welken opzichte het voor een mensch volstrekt onmogelyk is alle de Starren onderscheidenlyk te tellen. De geleerde VAN IPEREN, *heeft niet onwaerschijnlyk beweerd, in zijne verhandeling, te vinden in het* Zeuwsch Genootschap, 1 Deel, bl. 461. *dat Abraham, door een buitengewoone versterking van zijn gezicht, ditmael veel meer Starren met het bloote oog onderscheidenlyk gezien hebbe, dan men doorgaends of gewoonlyk zien kan: We vinden echter niet eens noodzake voor die onderstelling; aengezien het toch voor Abraham onmogelyk was, de Starren welke zich aen 't bloote oog vertoonen, in éêns te tellen, en het niet vermoedelyk is, dat het getal der doorgaends zichtbare Starren in zijnen tijd reeds zoo nauwkeürig opgenomen, en bekend geweest zou zijn.*

Wy konden op gelijke wyze voordgaen, indien wy alle de byzonderheden, over welke ons, van dezen en genen, vriendelyke bedenkingen en aenmerkingen gemaekt zijn, stuk voor stuk wilden beantwoorden. Buiten eenige druk- en schrijf-feilen, die onze aendacht ontglipt waren, is ons tot hier toe niet éêne zakelyke aenmerking voorgekomen, welke ons iets onder 't oog gebracht heeft, 't welk ons niet onder de aendacht geweest is, of waer voor wy geen redenen gehad hebben om het zoo te stellen, en nog hebben om het zoo te laten blijven, gelijk het is; doch achten het onnodig verder in de beantwoording derzelve voorttegaen; als 't

welk een min aengenaem onderhoud aen onze Lezers verschaffen zou; We vertrouwen dat de geoppeerde bedenkingen en oplossingen genoeg zijn tot eene proeve. Met dit alles, nemen wy de genoemde aenmerkingen in dank aen, en zullen ons zeer gaerne van zulke bedienen, die ons van wezenlyk belang mogten voorkomen.

Meer hebben wy, voor het tegenwoordige, onzen Lezer niet te berichten, ook is dit Voorbericht reeds breeder uitgelopen dan ons lief is, we hopen by de volgende Deelen minder noodzake te vinden, om den Lezer in het Voorportael zoo lange op te houden. Voords wenschen wy, dat gy by het doorlezen en verder gebruiken van dit Deel, 't welk wy u thans aenbieden, geen minder smaek en nut voor u zult vinden, dan wy in 't bewerken van hetzelve genoten hebben.

J. VAN NUYS KLINKENBERG

G. J. NAHUYS.

Amsterdam
den 8sten Decemb. 1780.

INLEIDING.

Na het geen we in onze algemeene Inleiding tot den Bijbel, voor het 1ste deel van dit werk, over de vijf boeken van Mose reeds gezegd hebben, zullen we ons, in deze inleiding tot dit tweede Boek in 't byzonder, zeer kunnen bekorten. Tot gemak van den Lezer zullen we 't geen we hier over te zeggen hebben, onder de navolgende hoofden of opschriften brengen.

I. De *Benamingen*,

II. Een beredeneerde opgave van den *hoofdzakelyken inhoud*

III. Het *groot belang*, *nut*, *en gebruik*,

IV. De *geloofwaerdigheid en 't Godlyk gezach* van dit Boek.

V. Voords een *nadere schets der byzonderheden*.

VI. Een *tijd-rekenkundige tafel der voornaemste gebeurtenissen*.

VII. *De nederduitſche uitlegkundige ſchriften* van en over hetzelve; waer achter wy tot een byvoegſel nog zullen plaetzen,

VIII. Eene *beknopte tafel van de Hebreeuwſche maten en munten.*

I. *De Benaming van dit Boek.*

Dit boek heeft in 't Hebreeuwsch den naem van *Sepher Schemooth*, dat is het *Boek* beginnende met de *Schemooth*, dat is de *Namen* der kinderen Israëls. Dit woord *Schemooth* is het eerſte zelfſtandig naemwoord 't welk in de eerſte zinſnede, waer van dit boek begint, voorkomt: en het was van ouds de gewoonte, gelijk nog by ons in het benoemen der liederen, een boek, of aenmerkelyk hoofd-deel van hetzelve, te benoemen met het eerſte woord waer van hetzelve begint.

De Griekſche Overzetters hebben aen dit boek den naem gegeven van *Exodus*, beteekenende *Uittocht*, benoemende hetzelve nae den Inhoud; aengezien de *Optocht* der kinderen Israëls uit Egypten, met deszelfs toebereidſelen en gevolgen, het voorname onderwerp en de wezenlyke Inhoud van dit Boek is: en het is deze naem, die als zeer gepast is overgenomen, en waer by dit boek ook onder ons gemeenlyk benoemd wordt.

II. *Hoofdzakelyke Inhoud.*

Het eerste Boek van Mose had de geschiedenis gebracht tot op den dood van Joseph; dit tweede boek vat den draed der geschiedenis op, by 't geen eenigen tijd daer op gevolgd is, en bevat een tijd-perk van omtrent 144 jaren.

De Aertsvaderen waren nu gestorven; God bleef nogthans, volgens zijne belofte aen hen, zijne betrekking op hun geslacht behouden: Eenigen tijd evenwel scheen Hy zich de belangen der nakomelingen van deze zijne vrienden niet zonderling aentetrekken: 'er verliepen, sedert den dood van Joseph, ettelyke jaren, ja een gansche eeuw en meer, zonder dat Hy eenige blijkbare schikkingen ten hunnen voordeele scheen te maken, dan alleen, dat Hy intusschen het nakomelingschap van Israël deed aenwassen tot een groot volk, 't geen ook tot de belofte behoorde, hunnen Vaderen toegezegd.

'Er waren inderdaed gewigtige redenen voor Gods bestuur in dezen: Egypten moest dus de kweekhof en het oeffenschool worden, om Israëls geslacht tot een geregeld en t'zaem verbonden volk optetrekken. Het land Canaan zou daer toe, in de omstandigheden van dien tijd, t'eenemael ongeschikt geweest zijn: Dit land was klein, in vergelijking met Egypten, en genoegzaem beslagen door verscheiden volken, die daer in reeds woon-

den, zoo dat 'er weinige open plaetzen gevonden wierden, die niet reeds in bezitting dier volken waren: van daer, dat de Aertsvaders in hetzelve een Herdersleven geleid hadden, en van de eene plaets naer de andere waren opgetrokken. Jacobs nakomelingen derhalven hadden, by zulk eene vermenigvuldiging, in Canaan niet by elkander kunnen gebleeven zijn, maer zouden noodwendig zich in verſcheiden volk-plantingen moeten verdeeld, en elke derzelver de gelegenſte oorden moeten opgezocht hebben, om zich daer ter neder te ſlaen, waer door ze zeer verre van den anderen zouden zijn verwijderd geworden, en ook in de noodzakelykheid gekomen zijn, van zich met andere volken te vermengen, gelijk Jacobs huisgezin daervan reeds gevaer liep, door 't geval met Dina. Nu in tegendeel bleeven zy, door de beſtuuring der Godlyke Voorzienigheid in Egypten overgebracht zijnde, by elkanderen, en wiesſen tot een machtig volk op; eerst wel onder zeer aengename omſtandigheden en tot wederzijds genoegen, vermids de Egyptenaers hun eene landſtreek inruimden, die groot genoeg was om zich daer in uittebreiden by hunne vermenigvuldiging, en vruchtbaer genoeg om hunne kudden te voeden; doch naderhand werden zy gedwongen, tegen wil en dank genoodzaekt in Egypten te blijven, en teffens grootlyks verdrukt en boven mate bezwaerd, om dat men hunne macht teffens vreesde,

de, en langs dien weg zogt te fnuiken. Middelerwijl moeten we de gadelooze wijsheid van Gods Albeftuur vooral in deze drie volgende byzonderheden opmerken.

1. Dat 'er voor de kinderen Israëls, te dier tijd, in geen land ter wereld minder gevaer was van vermenging met de Inwooners des lands, dan in Egypten, alzoo hun oorfpronglyk Herdersleven hen genoegzaem van de Egyptenaren afzonderde, wien hetzelve een grouwel was: Egypten was dus inderdaed wegens deszelfs ruimte en vruchtbaerheid, een zeer gefchikt land voor Israëls geflacht tot het genoemde einde; als waer zy het voordeel hadden, van, onder eene verbazende vermenigvuldiging, nogthans, immers voor verre weg het grootfte deel, digt by elkander te blijven, en volkswijzig optegroejen, zonder het gevaer te lopen van vermenging. Naderhand fcheen het oogmerk van Pharao wel te zijn, door het uitroejen van 't manlyk zaed, de vermenging onvermijdelyk te maken, uit ftaetkundige inzichten, zie onze aenmerking op *Kap. 1: 16.* Doch ook dit werd door de Godlyke Voorzienigheid verydeld.

2. Hierby moet men gedenken, dat het verblijf der kinderen Israëls in Egypten, welks inwooners eene geoefende natie uitmaekten, hun kennis deed krijgen aen velerhande konsten en wetenfchappen, die niet alleen tot vorming en befchaving eener Volks-maetfchappye zeer nodig waren, maer ook

naderhand, by de Godsdienstige inrichtingen door de hand van Mofe, zonderling te ftade kwamen.

3. Laetftelyk moeten we nog dit opmerken, dat de zware verdrukking, onder welke zy in dat land vervolgens geraekten, en de geweldenaryen die hen deden zuchten, niet zonder gewigtige inzichten en zeer wijze oogmerken tot zulk eene verfchriklyke hoogte klimmen, ja tot fchreeuwende en ongehoorde uiterften komen moesten; niet alleen, om daer door de gemoederen der Israëliten lostemaken *van dit*, anderszins aengenaem en vruchtbaer land, en hunne hoop op, en begeerte naer het beloofde Erfland nadruklyk optewakkeren; maer ook vooral, om hen langs dien weg met den God hunner Vaderen bekend te maken, om hun de luisterrijkfte openbaringen en zichtbaerfte bewijzen te geven van zijne gadelooze magt en weldadigheid, en hun eene verlosfing te befchikken, die den grond zou leggen van eene allernauwfte betrekking tot Jehovah; eene verlosfing, waer door zy op het duurfte aen God zouden verplicht en verbonden worden, en waer door teffens een gedachtenis zou worden opgericht, die hare levendigheid behouden zou tot in de laetfte geflachten. Immers, langs dezen weg moesten de Israëliten den byna vergeten God hunner Vaderen leeren kennen, als den God der goden, den Heer der natuur, den Schepper en Onderhouder van Hemel en Aerde, die regeert ook in de landen waer men

Hem

Hem niet kent; en teffens, als den getrouwen Beschermer zijner dienaers, den Vervuller zijner beloften, het waerdig voorwerp van vertrouwen, gehoorzaemheid, en liefde; het moest hen doen bekennen, dat Abraham Isaac en Jacob niet te vergeefs zulk een groot vertrouwen in Hem gesteld hadden, dat elk, die Hem ten vriend heeft, waerlyk beveiligd en gelukkig is; dat is met één woord, het moest hen doen geloven in dezen hunnen God.

Wy kunnen niet nalaten, hier een plaets interuimen, voor de volgende bondige opmerkingen van den Zurichschen Leeraer, J. J. HESS, *Verhandeling over Gods Koningrijk* I Deel. bladz. 175.

„ Ondertusschen komen zy, staende dezen verbazenden aenwas, (in Egypten) in omstandigheden, die eene tusschenkomst der Godheid, ten hunnen voordeele, zoo onöntbeerlyk maken, dat zy, zonder dezelve, onaengezien hunne groote menigte, in Mitsraïm (dat is Egypten) moesten te gronde gaen. Laet ons, om de wijsheid der wegen, welke Jehova met dit volk inslaet, op te merken, het volgende overweegen.

„ Jehova had beloofd, de nakomelingen van zijnen geliefden Abraham, als zijn uitverkooren volk, af te zonderen, en hun Beschermgod te zijn. 't Viel Abraham niet zwaer, zijne gevoelens, aengaende deze Godheid, zijnen zoon Isaak in te boezemen. Ook had Isaak in Jacob eenen zoon, die, vatbaer

voor de kennis van den God Jehova, en voor den eerbied aen hem verschuldigd, de voetstappen van zijnen vader gewillig volgde. Doch voor Jacob was het moeilyker zoo veele zonen te gewennen aen gevoelens, die een geslacht, op zulk eene buitengewoone wyze door dezen God begunstigd, betaemden. Deze broeders weeken reeds van 't loffelyk voetspoor hunner vaderen af. Zy vervielen wel niet tot afgoderye; doch echter krenkte hunne woeste zinnelykheid den eerbied jegens eenen God, die het zedelyk gedrag geenszins met onverschillige oogen beschouwde (*). 't Stond derhalven te duchten, dat de band tusschen de Godheid en dit geslacht, na het afsterven der stamvaderen, langs hoe meer verslappen, en de zinnelykheid zelfs wederom in afgoderye verbasteren zou. Daer

(*) Hoe zinnelyk (§) de Godsdienst der aertsvaderen ook geweest zy, 'er was nogtans veel zedelykheid in. Zonder deze kon Jehova, zelfs in zoo verre men hem slegts te dier tijd kende, niet geëerd worden. Duidelyk blijkt ook, dat de godsdienst van Abraham, Isaak, en Jacob, grooten invloed op hunne zeden had. Zy waren rechtvaerdig, gastvrij, enz.; en zy oeffenden deze deugden, dewijl hun oog op Jehova gevestigd was. De eenvoudigheid van hunnen Godsdienst kwam met de verdere eenvoudigheid hunner zeden zeer overeen. Op hen pasfen de volgende dichtregels:

Quin damus id superis
Compositum jus fasque animi, sanctosque recessus
Mentis & incoctum generoso pectus honesto,
Hæc cedo ut admoveam templis & farre litabo.

(§) Door *zinnelyk* verstaet de Autheur hier alle zulke middelen en openbaringen tot kennis van God en zijnen dienst, welke op de zintuigen, en door middel van dezelve op den geest werkten, by voorbeeld zichtbare verschijningen, hoorbare aenspraken van God, lichamelyke offeranden, enz.

Daer Jacobs zonen reeds niet meer in toom te houden waren, hoe zullen hunne nakomelingen zig gedragen? Zullen zy Hem nog lang voor hunnen God erkennen, die niet flegts op de offeranden zijner dienaren ziet, maer voornamelyk op hun gehoorzaem vertrouwen, gelijk de gefchiedenis van Abraham leerde? Dit is niet te vermoeden. Hoe verder de ftam zijne takken uitbreidt, en hoe verder de afftammelingen, ook wat den tijd betreft, van hunnen ftamvader af zijn, en hoe menigvuldiger de verbindtenisfen by den aenwas van het getal worden; des te flauwer indruk zal de gedachtenis der godlyke befchikkingen over hunne vaders op hen maken; de weldaden, door Jehova aen het ftamhuis beweezen, zullen allengs in vergetelheid geraken; en dewijl de Abrahams, Ifaaks, en Jacobs onder hen fteeds zeldzamer worden, zullen de gemoederen langs hoe meer tot koelheid jegens de voorleedene gunstbewijzen, en tot minächting voor de oude openbaringen, neigen. Of, blijft het voorleedene nog in 't geheugen, 't zal echter in 't hart niet blijven.

„ Indien nu de zaek zulk een' keer neemt, wordt de wederzijdfche betrekking tusfchen Jehova en hen, van tijd tot tijd losfer; zy houden allengs op, zijn volk, en zijne verdere gunstbewijzen waerdig te zijn. En zal dan hun wangedrag niet onvervuld doen blijven, 't geen aen Abraham, Ifaac, en Jacob beloofd is? — Doch neen; deze belofte blijft

gewisfelyk niet onvervuld, indien Jehova waerheid gefproken heeft. Eer zal hy alles aenwenden, om Abrahams nakomelingen te verbinden aen de betrekking, waerin zy met hem, als hunnen Befchermgod, moeten ftaen; eer zal hy hun zulke gevoelige, zulke handtastelyke blijken zijner Goddelyke hoede geven, als hunne grove zinnelykheid vereischt; alleenlyk, om deze betrekking, van welker duurzaem beftaen alles afhangt, dermate te verfterken en te bevestigen, dat ze, onaengezien de *grootfte weêrfpannigheid*, nimmer gantfchelyk verbroken kan worden, zelfs niet, wanneer 's volks zinnelykheid nog meer verbasterende, fomwijlen tot afgoderye overflaet

„ Maer welke middelen zal Hy bezigen, om de nakomelingen dezer vroome mannen aen zich te verbinden? Zal Hy zich door verfchijningen, aen elk' van hun in 't byzonder, vertegenwoordigen, gelijk voorheen aen hunne vaders? — Zulks kan niet gevoegelyk gefchieden. Want vermids de verfchijningen en Godfpraken nimmer bloote verfchijningen kunnen zijn, maer, gelijk vele voorbeelden ons geleerd hebben, altoos op gewigtige gebeurtenisfen zien, waeromtrent iets aengekondigd, beloofd, of vastgefteld moet worden; zouden zulke aenhoudende verfchijningen, zich uitftrekkende tot alle byzondere leden dezer nakomelingfchap, telkens wederom het zelfde onderwerp gehad hebben, waer over reeds, met Abraham, Ifaak,

en

en Jacob, op de sterkste en duidelykste wyze, gesproken was; zy zouden slegts herhaelde bevestigingen der oude Godspraken geweest zijn, en, door de geduurige herhaling, derzelver kracht ten laetsten verlooren hebben. Voeg hier nog by, dat de verschijningen eigenlyk niet aen te merken zijn, als geschikt om het algemeenste (*) en dagelyksche middel ter voortplanting van godsdienstige kennis te worden; gelijk ze ook bezwaerlyk nae ieders meer of min zinnelyke denkwijze even gepast konden wezen; vooral, dewijl de meesten zich *terstond* aen *het zinnelyke* gehecht zouden hebben.

„ Wat zal Jehova derhalven doen, om de nakomelingen van Jacob, nadat zy een groot volk geworden zijn, aen de betrekking, waerin Hy zich met hunne voorouderen begeven heeft, te verbinden? — Hy zal aen deze geheele natie zich als haren God openbaren, door eene luisterrijke daed, niet minder beslisfende dan de verschijningen, waerin Hy zich voorheen aen de stamvaders en aen hunne huisgezinnen openbaerde. Hierdoor zal Hy hun, even als hunnen vaderen, ten klaersten doen blijken, dat Hy hun met zijne byzondere hoede en voorzienigheid begunstigt. Tot zulk eene

(*) De Goddelyke verschijningen, waervan men in de heilige schrift leest, geschiedden, dunkt my, voornamelyk aen eenige stamvaderen, van welke ze, door overlevering, aen hunne volkstammen medegedeeld werden; en, in de tweede plaets, aen zulken, die het Goddelyk ontwerp meest zouden helpen bevorderen, by voorbeeld, aen eenen Mose.

openbare daed, de geheele natie betreffende, gaven de omſtandigheden in Egypten de naeste en gevogelykſte gelegenheid. Gedrukt door de tirannye der Egyptenaren, die vreesden, dat zy hun te machtig zouden worden, wenschten zy naer verlosſing. Geen mensch kon hun dezelve verſchaffen. Zy ſcheenen een verlaten volk te zijn, waervan de Egyptenaers moesten denken, dat het geenen, of eenen zeer machteloozen Beſchermgod had, dewijl hy anders zekerlyk zijne natie voor den uiterſten nood zou behoeden (*). Men zag nauwlyks eenig ſpoor meer, waeruit bleek, dat zy nakomelingen van eenen ſtamvader waren, die zoo veel liefde van Jehova genoten had. Zy ſcheenen veeleer een groote troep ſlaven te zijn, dan een volk van zulk eene beroemde afkomst. By de Egyptiſche tirannye kwam hunne eigen vertzaegdheid. Zy ſtelden in hunnen Beſchermgod, welken zy nog by overlevering kenden, geen genoegzaem vertrouwen meer, om te verwachten, dat hy hunne zaek tegen de Egyptenaers zou opvatten. — En ziet! deeze allernaerſte toeſtand verſchaft aen Jehova gelegenheid om, op eene wyze die met zijne Godlyke natuur ten vollen overeenkomſtig is, zich van nieuws by hen bekend te maken, en hen, door

(*) Zo oordeelden andere volken, in diergelijke gevallen, doorgaens over de Israëliten. CICERO, (*pro Flacco*,) zegt van de Jooden: *Illa gens, quam chara Diis immortalibus esſet, docuit, quod est victa, quod elocata, quod ſervata.*

door de grootſte weldaed die aen een volk beweezen kan worden, dermate te verplichten, dat zy zich wederom aen Hem overgeven, en dat alles, waerover hy met hunne voorouderen heeft geſproken, van nu af aen, voortgang kan hebben. Thans zullen zy wederom ondervinden, wie hun God zy. Jehova kon zig aen hen niet klaerblijkelyker, als hunnen God, openbaren, dan door hen te helpen, hen te verlosſen, en, in hoopelooze omſtandigheden, hunne zaek op te vatten.

„ Zoo duidelyk vertoont zich aen ons de goddelyke bedoeling by die groote gebeurtenis, welke een voornaem tijdperk in de geſchiedenis der Israëliten opent; ik meen de verlosſing uit Egypten. Als verlosſer, als de machtigſte verlosſer, wil Jehova by hen bekend zijn. Op dit grootſte aller tijdelyke gunstbewijzen wil hy de geheele inrichting en ſtaetsgeſteltenis bouwen, welke wy eerlang zullen in ſtand zien brengen. En hoe zouden zy anders zijn volk blijven, indien hy hen niet voor altoos, door zulk eene ſterke proeve van 't behartigen hunner belangen, aen zich verplichtte? Hy noemt zich, van dezen tijd af, hunnen God, die hen uit Egypten verlost heeft. Dit geeft hun het hoogſte denkbeeld van de zorg, die hy voor hun welzijn draegt.

„ Hier gaet de geſchiedenis, die, tot dus verre, eene Familie ten onderwerp had, ganſchelyk over in eene Volksgeſchiedenis. Hier begint Jehova de belangen der talrijke nakomelingſchap van Abra-

ham zoo ſterk op te vatten, dat men, in geene andere volksgeſchiedenis, zulk eene handtastelyke, en tevens geregelde, werking der Voorzienigheid waerneemt, als in deze. En hoe kon het, na al het voorgaende, anders zijn? Immers is dit groote volk nog het zelfde geſlacht van Abraham, aen wien zoo veel goeds beloofd werd. Maer hoe zou deze menigte, door zinnelykheid ten ſterkſten tot afgoderye gelokt, midden in 't gevaer van door andere volken verleid te worden, den God van Abraham getrouw, *en zijn volk blijven*, *indien* Hy haer belang niet, als 't ware, het zijne maekte, indien Hy de betrekking, waerin de ſtamvaders met Hem geſtaen hadden, niet ſteeds onderhield door beſchikkingen, waeruit elk met zekerheid moest erkennen, dat dezelfde Godheid, die de lotgevallen der vaderen zo wijslyk en gunſtiglyk regeerde, thans nog voor de nakomelingen waekte? — En wat kon hen hiervan krachtdadiger overtuigen, dan dat Hy hen uit den druk, waerin zy zig in Egypten bevonden, verloste, en, door Goddelyke macht, overbracht in het land, 't welk het verblijf, doch nog niet het eigendom, hunner ſtamvaderen geweest was?"

Tot deze zonderlinge en groote verlosſing, gebruikte God Moſe; een Man wiens character en omſtandigheden Hy door zijne Voorzienigheid op eene byzonder geſchikte wyze daer toe vormde.

Hy

Hy deed hem geboren worden toen de ſtaet van Israëls nakomelingen in Egypten zeer beklaeglyk was. De eerſte omſtandigheden van zijn leven gaven treffende blijken, dat Gods Voorzienigheid over hem waekte. Zijne opvoeding aen 't Hof van Egypten verſchafte hem eene overvloedige gelegenheid tot het leeren van vele wetenſchappen en konsten, waerin de Egyptenaers al van ouds zich naerſtig geoeffend, en te dier tijd boven andere volken vorderingen gemaekt hadden. Hy vond evenwel, onaengezien zijne opvoeding aen 't Hof, geen gelegenheid zijne volk, zijne ſtam-broeders, wier elende hem ter harte ging, van dien kant te redden. Zoo weinig vertrouwen is 'er te ſtellen op die dingen en gelegenheden, van welke wy het meeste zouden verwachten! Na vermoedelyk te vergeefs getracht, of althans de gelegenheid ſteeds ongunstig bevonden te hebben, om ten Hove iets goeds voor de verdrukte Israëllers uittewerken, zocht hy ten minsten zijnen Broeders blijken te geven van zijn medelijdig hart, hen te bezoeken, en in hunnen druk te bemoedigen, by welke gelegenheid zijn Patriottiſche geest hem aenſpoorde om hun partye tegen eenen hunner verdrukkers optenemen; hy offerde zijne eigen veiligheid aen hun belang op: Dan ook dit miste de bedoelde uitwerking; het mismoedig en verbijſterd volk wilde in hem den Man niet erkennen, welken God tot hun Verlosſer beſchikt mogt hebben: en even deze om-

ſtandigheid moest niet weinig dienen, om van achteren te doen blijken, hoe dit ganſche werk niet uit menſchen, maer uit God was, die het op zijn eigen tijd zou doen gelukken, op eene wyze, die de zichtbaerſte blijken van zijne hooge gunst over dat volk, en van zijne machtige hand over hunne vijanden openbaerde. Althans Moſes vlucht uit Egypten maekte het ten hoogſten onwaerſchijnlyk, dat hy ooit iets meer hun ten goede zou kunnen verrichten, en hy zelf verloor voords alle gedachten, van een verloſer zijns volks immer te zullen worden. Dan, na 40 jaren, terwijl hy, op den ouderdom van omtrent 80 jaren, als Herder van zijns ſchoonvaders Jethro's kudde, zich ophield in de eenzame ſtreeken van 't gebergte Horeb, openbaert God zich aen hem, zendt hem naer Egypten, met toevoeging van zynen Broeder Aaron tot zijn byſtand, met wien hy, op Gods bevel, den Egyptiſchen Koning eerst om ontſlag van het volk Israëls verzoekt, en vervolgens door geduchte plagen daertoe dwingt, met dat gevolg, dat zy het volk dadelyk uitleidden, en door de rooden zee voerden tot aen den genoemden berg Horeb, alwaer God door den dienst van Moſe dit volk in een plechtig verbond opnam, zijne wetten aen hetzelve overleverde, na een tusſchenkomende verbreking door de zonde met het gulden kalf van nieuws bevestigde, zijn paleis onder hen oprichtte, en den plechtigen Godsdienst, met verordening

ning van het Priesterſchap in 't geſlachte van Aaron, inſtelde, welk alles in de *nadere ſchets der byzonderheden* ſtraks uitvoeriger zal worden opgenoemd en aengeweezen.

III. *De groote nuttigheid, het belang, en gebruik van dit Boek.*

Uit deze beredeneerde opgave van den hoofdzakelyken Inhoud, blijkt terſtond het gewigt en aenbelang van dit Boek. Het maekt niet alleen een hoofdſchakel uit in den keten der gewijde geſchiedenis; maer het behelst ook, op zich zelven beſchouwd, byzonderheden van zeer veel opmerking en van uitſtèkend veel belang. Het bevat in zich een t'zamenloop van gebeurtenisſen, en eene ontwikkeling van gevallen, die den Lezer zich moeten doen verlustigen in de treffendſte beſchouwing eener albeſtuurende en hoogstwijze Voorzienigheid. Men vindt hier een nauwkeurig en uitvoerig verhael van een zeer opmerkelyk tiental plagen over Egypten, en verſcheiden andere grootmachtige wonderen ten goede van Israël gewrocht. Hier ontdekt zich de grondſlag van Israëls Gemeenebest, en van die bedeeling Gods in zijne kerk, welke twee-duizend jaren heeft ſtand gegreepen, en den weg moest banen tot het Euangelie der Vervulling. Het Sinaïtisch Verbond; de plechtige afkondiging der zedelyke wet; het

allerkeurigst t'zamenſtel van Burgerwetten, geſchikt nae de byzondere ſtaetsgeſteldheid van dit volk; de ſchandelyke afwijking des volks ter verbreking van dit verbond door afgoderye; de krachtige voorbiddingen van Moſe; de allernadruklykſte verhooring en verſchijning van Gods heerlykheid, die voor Moſes aengezicht voorbyging, en de daer mede gepaerd gaende nadere openbaring en verklaring van Gods Naem; de hier op gevolgde vernieuwing en bevestiging van 't verbond, en dadelyke inſtelling van den ſchaduwachtigen Godsdienst; en de allerkonſtigſte vervaerdiging en oprichting van het draegbare Heiligdom; zijn zoo vele gewigtige onderwerpen, dat men, onder de beroemdſte overblijfſels der Oudheid, geen ſtuk aentreft, 't welk, in zulk een kort beſtek, zoo vele wezenlyke en gewigtige zaken en gebeurtenisſen, betreffende eenig volk of tijdvak oplevert, dan dit Boek: ja nauwlyks zal men onder de overige geſchiedkundige boeken der Heilige Schrift 'er één aentreffen, 't welk ten dien aenzien met dit ten vollen gelijk ſtaet; althans dit boek levert zaken op, die den grootſten invloed verſpreiden over alle de volgende gebeurtenisſen, en vertoont ons de grondſlagen, waer op genoegzaem alles, wat in de overige boeken der H. Schrift vervat is, immers voor het grootſte deel, gevestigd is, of opzicht heeft.

Men bemerkt hier uit terſtond, welk een aenmer-

merkelyk nut en gebruik dit Boek oplevert voor de beschouwende kennis, door alle tijden heen en hoe onontbeerlyk het zelve is in den keten der gewijde Geschiedenis. Maer niet minder is deszelfs inhoud van een aenmerkelyken invloed op de beoeffenende kennis of dadelyke Godzaligheid, en van het grootste aenbelang en nut voor het waerachtig geloof. Ten opzichte van Israël, valt dit terstond en regelrecht in 't oog; want dit boek behelsde een voornaem gedeelte van de wetten, welke in het zedelyke, in het plechtige van den Godsdienst, en ook in het burgerlyke, door dat volk moesten waergenomen worden: voor zoo verre nu deze wetten, door de bediening van het Euangelie der vervulling afgeschaft zijn, heeft de inhoud van dit boek, voor dat gedeelte, ten onzen aenzien wel dat bepaelde gebruik niet meer, 't welk Israël daer van maken moest; niet te min blijft het, ook voor ons, van een aenmerkelyk gebruik, en uitstekende nuttigheid. Want, behalven de onveranderlyke zede-wet, welke ons hier uitdruklyk in geschrifte is overgeleverd, en der vergetelheid en verbastering daer door voor altoos ontrukt is, zo is de gansche inhoud van dit boek geschikt, om, ons zoo wel als Israël, de verhevenste denkbeelden inteboezemen van den God Abrahams, den Schepper en Regeerder der wereld, gelijk we in de naest voorgaende afdeeling reeds deden opmerken; het levert ons een tafreel op

waer uit wy de gangen Gods in zijn heiligdom, met godvruchtige verwondering, aenbidding, en verheerlyking van zijnen Naem, tot ons veelvuldig onderwijs, waerschouwing, opwekking, vertroosting, en ter bevordering van ons vertrouwen, gehoorzaemheid en ongeveinsde godzaligheid, moeten opmerken. Ja zelfs die wetten en plechtigheden, die onder het Nieuwe Testament zijn afgeschaft of opgehouden hebben, welker instelling en invoering ons in dit boek zoo omstandig verhaeld wordt, hebben geen gering gebruik, nut, en invloed voor en op ons geloof, ook in onze tijden, als wy in aenmerking nemen, dat deze gansche inrichting niet alleen van een geheimzinnigen aert, maer ook van een voorbeeldig uitzicht is, zoodanig dat wy, wien het vergund wordt de vergelijking tusschen 't Voorbeeld en Tegenbeeld te maken, daer uit ten allerklaersten kunnen zien, dat 'er inderdaed tusschen den ganschen Levitischen Godsdienst, en tusschen Christus, zijne offerande, Middelaerswerk, en Koningrijk, door de gewijde Dichters en Propheeten zoo duidelyk aengekondigd, eene groote, eene zeer treffende overeenkomst en betrekking heerscht. Hier hadden wy een ruim veld, om over het voorbeeldige, en de nodige regels daeromtrent, uittewijden, en nuttige aenmerkingen aen de hand te geven; doch we kunnen ons daer van ontslaen, door den Lezer te wijzen tot een beknopte en keurige

rige verhandeling over dat onderwerp, te vinden in de voortreflyke Voorreden voor MICHAELIS *nieuwe Overzetting des O. T., III deels I ſtukje in 't Nederduitsch overgebracht onder de Zinſpreuk Tendimus ad cælestem Patriam* bladz. 120-153. Terwijl wy, in de verklarende uitbreidingen, ter plaetſe waer het te pas komt, het zinbeeldige en voorbeeldige, zoo verre hetzelve blijkbaer is en in 't algemeen voor erkend gehouden mag worden, telkens met den vinger zullen aenwijzen.

IV. *De Geloofwaerdigheid, en Godlykheid van dit Boek.*

De Bewijzen dat Moſe de ſchrijver van dit boek is, zijn reeds in onze Inleiding voor het I deel, opgegeven, en tegen de verdenkingen of tegenwerpingen van het ongeloof verdedigd. Is Moſe de Schrijver van den Pentateuchus, by gevolg dan ook van dit boek, Exodus, 't welk een gedeelte daer van uitmaekt. Hier uit, met in 't oog houding van 't geen verder aldaer over Moſe en zijne Schriften gezegd is, moet van zelfs de geloofwaerdigheid van den inhoud dezes Boeks, by wettigen gevolge voortvloejen.

Maer behalven dit, heeft dit Boek menigvuldige inwendige en oorſpronglyke bewijzen van egtheid en geloofwaerdigheid, onder welke wy 'er ſlegts twee noemen zullen, die genoeg zijn

zullen, om de oprechtheid en bekwaemheid van den waerlyk eerwaerdigen Schrijver elk zichtbaer te doen in 't oog lopen. —— Het eene is, het uitmuntend, ja onder de bloote menfchen fchier gadeloos Character van Mofe, zoo als het, inzonderheid uit den inhoud van dit boek, is optemaken. Verfcheiden meesterlyke pennen hebben dit Character gefchetst, of zelfs volledig uitgevoerd, inzonderheid hebben de geleerde HESZ in zijn voorheen genoemde werk *over Gods Koningrijk*, *en* NIEMEIJER *in zijne Characterkunde van den Bybel* II Deels Iste ftuk, 't zelve in een voortreflyk licht gefteld, hoewel by den laetstgenoemden Schrijver het vernuft weleens over de nauwkeurigheid den meester fpeelt. Doch wil men het hoofdzakelyke en het beste, door de genoemde Schrijvers opgemerkt, in eene zeer beknopte en fraeje fchets gebracht zien, men leze de alleszins lezenswaerdige boven aengehaelde *Voorreden*, *voor Michaëlis nieuwe overzetting* enz. III Deels I ftukje, bladz. 33-68. Niemand die deze fchets leest en overdenkt, zal een oogenblik kunnen in twijfel ftaen, om aen dezen Schrijver de hoogfte achting en het grootfte vertrouwen te geven, 't welk men immer aen eenigen Schrijver geven kan. — Het andere dat wy bedoelden, is eene doorflaende oprechtheid, welke zich in de verhalen der gebeurtenisfen, hier befchreeven, voordoet. Wy zullen daer van onder het lezen vele proeven aentreffen, en ook hier en

daer

daer met den vinger aenwijzen; maer laet ons hier, tot eene proeve, alleenlyk gedenken aen 't geval dat in het 32 Kapittel verhaeld wordt, de grouwelyke zonde van gansch Israël in het verkiezen en vereeren van het gouden kalf, en Aarons overtreding in het involgen van 's volks dwaesheid. Het is der moeite waerdig, dat wy den Lezer hier toe onder 't oog brengen de volgende korte verhandeling over dit onderwerp, te vinden in de zoogenaemde *Brieven van eenige Portugeesche en Hoogduitsche Jooden*, 1 Deel, bladz. 143-146.

„ Laten wy eindigen met eene Aenmerking, welke elken onpartydigen Lezer moet treffen; te weten, dat het zedelyker wyze onmogelyk is, dat deze twee gebeurtenisſen in de Boeken van Moſes zijn ingelascht. Wie zou, by voorbeeld, Aärons overtreding in dezelve ingevoegd hebben? Een ſchrijver die niet van de Priesterlyke Orde was? Maer zouden de Priesters, bewaerders dezer heilige boeken, zulks geduld hebben? Of een Priester? Hoe! de Priesters zouden de oorſprongkelyke ſtukken van hunnen Godsdienst vervalscht hebben, om door het ſchenden der eere van hun Opperhoofd en Vader, zich zelven, zonder eenig het minſte voordeel, ſmaadheid aen te doen?

„ Het zelfde kan ook gezegd worden van de aenbiddinge van het gulden kalf. Genomen, dat dit eene verdichte Gebeurtenis zy, in de

Boeken van Moses ingelascht ; op welke wyze, door wien, en wanneer is deeze inlassching geschied? Door welke vreemde inzichten zoude de bedrieger zijn genoopt geworden, om dus den goeden naem zijner Voorouderen en zijner Natie te bezoetelen? Door wat middel heeft hy kunnen vermijden ontdekt te worden; of byaldien men hem ontdekt heeft, waerom heeft men dan niet overal het bedrog luidkeels uitgekreeten? Door welke onbegrijpelyke ongevoeligheid heeft dit volk, hetwelk zoo sterk gehecht was aen zijne gewijde Schriften, kunnen dulden, dat dezelve vervalscht wierden, niet om in dezelve meer wonderwerken, ten hunnen voordeele gewrocht, maer om eenige lasterlyke bedrijven in te lasschen, welke den vaderen zoo zeer tot schande verstrekten, en voor de kinderen zoo vernederende waren? Door wat middel zijn deze gebeurtenissen van mond tot mond zonder tegenspraek overgeleverd? Op wat wyze zijn ze uit den *Pentateuchus* in de overige gewijde boeken (*), ja zelfs in de godsdienstige liederen der Natie overgegaen (†)? Bewijst dit, mijn

(*) „ Deze Egyptische Dienst, zegt de Heer FRERET, wierd „ door Mose bedoeld, wanneer hy in het Lied, hetwelk hy kort „ voor zijnen dood opstelde, betuigde; *Zy hebben den Heere tot toor-* „ *nigheid verwekt, Goden offerende, welke hunne Vaderen niet gediend* „ *hadden*". Dezen zelfden dienst verwijt hun de Propheet Ezechiël, als de vroegste misdaed der Joodsche Natie, en als *de verdorvenheid hunner jeugd.*

(†) Wy vinden in eenen der Psalmen een breedvoerig bericht van de Overtredinge van het Hebreeuwsche volk; de aenbidding van het

mijn Heer! Kunnen uwe *Schrijvers* het begrijpen?

„Ik ſtae verwonderd over deze [gewaende] *Oordeelkundigen.* De echtheid der boeken van Moſes wordt by hen verdacht gehouden, om reden, dat de aenbidding van het gulden kalf, en de overtreding *Aärons* in dezelve wordt gevonden. Maer even daerom, dat deze gebeurtenisſen daer verhaeld worden, zal ieder onpartijdig mensch beſluiten, dat deze Boeken nimmer eene wezenlyke verandering hebben ondergaen. Verre van dezelve te veranderen, om 'er Gebeurtenisſen van dezen aert in te lasſchen, zouden deze zekerlyk de eerſte geweest zijn, welke men 'er zoude uitgewischt hebben (*). Hoe deze dubbelde overtreding hatelyker is, hoe het onbegrijpelyker valt, dat dezelve door eenen Bedrieger kon verzonnen, door de Priesters geduld, en van het Volk geloofd worden." Dus verre de Schrijver der Joodſche Brieven.

het gouden kalf wordt in dezelve niet verzweegen; *Zy maekten*, zegt de Pſalmist, *een Kalf by Horeb, en zy bogen zich voor een gegooten beeld; en zy veranderden hunne eere in de gedaente van eenen Os, die gras eet*, Pſ. CVI: 19, 20. De Schrijver van de *Philoſophie de l'Histoire* beweert ergens, dat geen der Propheeten van de historie van het gulden kalf heeft geſproken. Stelt hy David dan niet in den rang der Propheeten? Zie daer een Christen, welke grondig in zijnen Godsdienst bedreeven is!

(*) Men kan hierover oordeelen uit het gedrag, hetgeen de Historieſchrijver JOSEPHUS heeft gehouden. Hy ontkent het feit niet; maer uit vreeze, dat hy door dit verhael den eerſten van onze Hooge-Priesters en de geheele Natie, in de oogen der onbeſneedenen, zou ontëeren, heeft hy niet geſchroomd, om hetzelve uit zijne historie te laten.

Is nu de inhoud van dit Boek echt en geloofwaerdig, dan volgt daer uit ook, dat het Godlyk zy, vermids de Schrijver schier overal als uit Gods naem spreekt, en de gevallen daerin verhaeld hare eigen kenmerken van Godlijkheid met zich brengen. Dit gevolg is zoo klaer en overtuigend, dat het volstrekt overtollig zijn zoude dit verder uittehalen of aentedringen.

V. *Nadere schets der zaken, welke in dit Boek voorkomen.*

Men kan dit tweede Boek, even als het eerste, gevoeglyk in drie hoofd-deelen onderscheiden. —— Het eerste behelst *de geschiedenis der kinderen van Israël in Egypten, na den dood van Joseph tot op hunnen uittocht*, Kap. I-XII. —— Het tweede deel vervat *den uittocht der Israëliten uit Egypten met de gevolgen van dien, benevens hunne reize tot aen Horeb*, Kap. XII-XVIII. —— Het derde en grootste deel van dit Boek geeft ons een uitvoerig verslag van *de oprichting van Gods verbond met dit volk, de aenkondiging der wetten van Israëls gemeene-best, de instelling van den plechtigen Godsdienst, en 't geen 'er verder by die gelegenheid, geduurende hun verblijf aen den Berg Sinaï, is voorgevallen*, Kap. XIX-XL.

I. Het eerste Deel behelst dan *de geschiedenis der*

kin-

kinderen van Israël in Egypten, na den dood van Joseph tot op hunnen uittocht, Kap. I-XII.

Hierin onderscheiden we

1. Den wel eer voorspoedigen, maer thans verdrukten staet van Israël in Egypten. Kap. I.
2. De toebereidselen tot de verlossing van dit volk, namelyk
   A. Moses geboorte, en opvoeding, Kap. II.
   B. Zijne, gelijk ook Aärons, roeping en aenstelling tot Gezanten aen 't Hof van Pharao, om Israëls ontslag te vorderen, Kap. III-IV.
   C. De getrouwe uitvoering daervan, waeromtrent verhaeld wordt
      a. Hoe zy, schoon met een vergeefschen uitslag, ja tot verzwaring van Israëls verdrukking, hunne boodschap aen Pharao afleiden, Kap. V.
      b. Hunne versterking en bemoediging daer tegen, met invlechting van hun geslacht-register, Kap. VI.
      c. Hunne tweede zending, en herhaelde, schoon wederom vergeefsche voorstelling van Gods eisch aen Pharao, gestaefd door een wonderteeken, 't welk de Tooveraers nabootsen, Kap. VII: 1-13.

d. De ontzachlyke aendringing van dien eisch, door tien geduchte plagen, van welke de negen eerste vruchteloos afloopen,

a. De *eerste plage* was de verandering van 't water in bloed, door de Tooveraers nagebootst, Kap. VII: 14-25.

b. De *tweede* bestond in Vorschen die over 't gansche land opkwamen, insgelijks door de Tooveraers nagebootst: De *derde* veranderde het stof in luizen, 't geen de Tooveraers moesten opgeven. De *vierde* bracht een talrijke menigte van allerlei ongedierte over Egypten, met bevryding van 't land Gosen, Kap. VIII.

c. De *vyfde* plage sloeg het vee der Egyptenaren met de pest, met verschooning der Israëliten. De *zesde* verwekte booze zweeren aen menschen en vee. De *zevende* bezocht Egypten, met een alvernielend onweder van hagel en vuur, waervan Gosen insgelijks vry ging. Kap. IX.

d. De *achtste* plage deed een heir van verslindende Springhanen over Egyp-

Egypten opkomen. De *negende* plage dompelde Egypten in eene ſtik-donkere duisternis, geduurende drie dagen, met uitzondering van Gosen, Kap. X.

ℓ. De *tiende* plage, de ſlachting van alle de eerstgeboornen, wordt bedreigd Kap. XI. en dadelyk uitgevoerd, by welke gelegenheid het Paſcha wordt ingeſteld Kap. XII. welke laetſte plage ten gevolge had den dadelyken uittocht van Iſraël, overladen met allerlei geſchenken.

II. Het tweede voorname hoofd-deel van den inhoud dezes Boeks, behelst de *Beſchrijving van dien uittocht der Iſraëliten, met de gevolgen van dien, benevens hunne reize tot aen Horeb.*

We vinden hier

1. den uittocht zelven, Kap. XII: 31-41 en vs. 51. by welke gelegenheid de inſtelling van 't Paesch-feest nogmaels ingeſcherpt wordt, met de heiliging van alle eerstgeboornen, Kap. XIII: 1-16.

2. den aenleg van Iſraëls reize, onder 't geleide der wolk- en vuur-kolomme, Kap. XIII: 17-22.

3. Hun doorgang door de roode Zee, met verdelging van 't ganſche leger der Egyptenaren, Kap. XIV.
4. Den Lofzang van Moſe en Mirjam over deze verlosſing, Kap. XV: 1-21.
5. De voortzetting der reize van de Schelfzee tot aen Mara, (alwaer de Iſraëliten by gebrek van drinkbaer water murmureeren), en van daer tot aen Elim, Kap. XV: 22-27.
6. Hunne verdere reize en aenkomst in de woestijne Sin, alwaer zy over gebrek aen brood murmureeren, en geſpijst worden met Kwakkelen, en MAN, welk laetſte hun tot brood verſtrekte geduurende hun ganſche verblijf in, en reizen door de woestijnen, Kap. XVI.
7. Hunne aenkomst te Raphidim, alwaer God hun water beſchikt uit den rotsſteen, en de Amalekiten verſlaet, Kap. XVII.
8. De ontmoeting tusſchen Moſe en Jethro, en de wijze raed, welke Moſe van dezen zijnen Schoonvader ontvangt, en ook dadelyk te werk ſtelt. Kap. XVIII.

III. Het laetſte en uitvoerigſte deel behelst *de aenkomst en het wedervaren van Iſraël aen den berg Sinaï.*

1. Het Leger Iſraëls ſlaet zig neder tegen over den berg Sinaï, op welken God luisterrijk ver-

verſchijnt, en met het ganſche Volk een verbond maekt, Kap. XIX.

2. De wet der tien geboden wordt door God zelven plechtig voor de ooren des Volks afgekondigd, Kap. XX.

3. De overige verbonds-wetten betreffende Iſraëls Burgerſtaet, worden van God aen Moſe, en door hem aen 't volk bekend gemaekt, Kap. XXI-XXIII.

4. Hier op wordt het verbond, 't welk Kap. XIX gemaekt was, bevestigd en plechtig ingewijd, Kap. XXIV: 1-11.

5. Ingevolge hier van wilde God ſtatelyk in een Heiligdom onder Iſraël, als hun Koning, woonen, en plechtig gediend worden: tot welk einde God

   A. Moſe tot zich op den berg doet opklimmen en verblijven 40 dagen, Kap. XXIV: 12-18.

   B. En hem een uitvoerig voorſchrift geeft van de toebereiding van zijn Heiligdom, met al deszelfs toebehooren, ten einde van 't welke God hem de wet der tien geboden in twee ſteenen tafelen ter hand ſtelt, Kap. XXV-XXXI.

6. Het volk Iſraëls verbreekt dit verbond intusſchen op eene zeer ſtrafbare wyze, door de zonde met het gulden kalf, waer over Gods toorn ontſteekt, die zich echter

door Mose eerst tot een zekeren trap liet verbidden, dat hy 't volk niet verdelgde, maer zich met eene strenge strafoeffening vergenoegde, Kap. XXXII. En vervolgens door de nog nadere en herhaelde voorbiddingen van Mose, zich geheel met het volk wederom laet verzoenen, Kap. XXXIII.

7. Het verbond wordt wederom vernieuwd, met de Wet op steenen tafelen, tot welker ontvanging Mose nogmaels op den berg tot *God opklimt*, en na 40 dagen weder afkomt met de vernieuwde wetten, terwijl zijn aengezicht glinsterde. Kap. XXXIV.

8. Hierop levert Mose het voorschrift aengaende het te maken Heiligdom over, Kap. XXXV. Welk alles door en onder opzicht van Bezaleël en Aholiab wordt ter uitvoer gebracht, en van Mose volkomen aen het voorschrift voldoende bevonden en goedgekeurd wordt, Kap. XXXVI-XXXIX.

9. Na welk alles de Tabernakel wordt opgericht, en van God ter inwooning in bezit genomen, onder eene zichtbare verschijning zijner heerlykheid, Kap. XL.

VI. *Tafel der Tijdrekening.*

NB. De Lezer zy verwittigd, dat wy in deze Tafel, gelijk ook in die voor het Boek Genesis, niet volgen onze eigen gedachten, maer alleenlyk ons hier bedienen van de bekende Tafelen van Usserius en Bedfort, als welke over het geheel voor de nauwkeurigste gerekend, en genoegzaem algemeen aengenomen worden. Wy geven deze Tafels gelijk ze zijn, onveranderd; offchoon wy hier en daer, in eenige byzonderheden mogten verschillen, waerdoor het gebeuren kan, dat zich nu of dan een klein verschil tusschen deze Tafels, en onze verklarende Uitbreidingen over den Text des Bijbels, ontdekte. Wy staen ook geheel niet in, voor de zekerheid der bepalingen van de Maenden en Dagen, op welke de 10 Plagen van Egypten hier gesteld worden voorgevallen te zijn, de twee laetste alleen uitgezonderd; waerom wy ons, in onze verklaring, daervan niet bediend hebben: men kan 'er nogthans uit zien, hoe deskundigen over de bepaling van die tijden met min of meer waerschijnlyke gissing gedacht hebben, waerom wy deze Tafel in haer geheel hier laten volgen.

Jaren der Waereld.		Jaren voor Christus.
2369.	Joseph sterft, oud 110 jaren, Gen. 50. 25.	1635

Jaren der Waereld.		Jaren voor Christus.
2385.	LEVI ſterft, oud 137 jaren, Exod. 6. 16.	1619
2430.	AARON geboren, drie jaren voor de geboorte van MOSE, Kap. 7: 7. - -	1574
2431.	PHARAO laat een bevel uitgaen, dat alle de mannelyke kinderen der *Hebreën* by hunne geboorte in de riviere de *Nijl* zouden geworpen worden, Kap. 1: 22.	1573
2433.	MOSE geboren, wordt drie maenden door zijne ouders verborgen gehouden, daerna in den *Nijl* gelegd, doch gelukkig uit het water gered door PHARAO's eigen dochter, die hem tot een zoon aenneemt, Kap. 11: 5-10.	1571
2473.	MOSE veertig jaren oud zijnde, bezoekt zijne broederen, en verſlaat een *Egyptenaer*, die een *Hebreër* mishandelde; waerna hy de vlucht neemt naer *Midian* in *Arabië*, daer hy zich in den echt begeeft met ZIPPORA, dochter van JETHRO, Kap. 11: 11-22.	1531
2474.	CALEB, de zoon van JEPHUNNE, geboren 40 jaren eer hy door MOSE gezonden werd, om het land *Canaän* te beſpieden, Joſ. 14: 7-10.	1530
2513.	God verſchijnt aen MOSE in een brandend Braambosch, en ſtelt hem aen tot zijnen dienstknecht, om de *Israëliten* te verloſſen uit de verdrukkinge, waeronder zy in *Egypten* zuchteden. Exod. 3: en 4: 1-18.	1491
	MOSE keert weder naer *Egypten*. Zijn Broeder AARON komt hem te gemoet aen *Horeb*. Ten Hove gekomen, verſchijnen ze voor PHARAO, en eiſchen een en an-	

Jaren der Waereld. | Jaren voor Christus.

2513. dermael van hem, dat hy Gods Volk in 1491
vryheid ftelle, doch te vergeefs. Kap. 4: 18-31. Kap. 5, en 6. Mose ten derdenmale daerop aendringende, geeft een vertoog van de Goddelykheid zijner zendinge door de wonderdadige verandering van zijnen Staf in een Draek. Kap. 7: 1-13. God flaet *Egyptenland* met tien plagen; de *eerste*, zijnde de verandering van het water in bloed, omtrent den agttienden dag van de zesde maend, Kap. 7: 10. De *tweede*, naamlijk der Kikvorfchen, voorgevallen omtrent den vijf-en-twintigften derzelve maend. Kap, 8: 1-15. De *derde* der Luizen, op den zeven-en-twintigften dag. Ib. 16-21. De *vierde*, zijnde de vermenginge van Ongedierte, op den agt-en-twintigften. Ib. 22-32. De *vyfde*, de Sterfte en Pest onder het Vee, op den tweeden der zevende maend, welke dag in vervolg van tijd de eerste was van het Heilige Jaer. Kap. 9: 1-7. De *zesde*, zijnde de booze Zweeren aen Menfchen en Beesten, den *Egijptenaeren* toegezonden, den derden der zevende maend, Ib. 8-11. De *zevende*, de plage van vuurigen Hagel en Regen, op den vijfden dier maend. Ib. 12-35. De *achtfte*, die der Sprinkhanen, op den zevenden dag. Kap. 10: 1-20. Op den tienden bereidden de *Israëliten* de Lammeren, om den vierden

Jaren der Waereld. | Jaren voor Christus.

2513. dag daeraen het Pascha te eeten. (Kap. 1491
12: 3.) en ten zelve dage sloeg God *Egypten* met duisternisse, welke de *negende* plage was. Kap. 10: 21-29. Eindelyk in den nacht tusschen den 14 en 15 sloeg God *Egyptenland* met de *tiende* plage, doodende alle de eerstgeborenen der *Egyptenaren*. Dien zelven nacht aten de *Israëliten* allereerst het Pascha. Kap. 11: en 12: Den 15 van die zelve maend, genaemd *Abib*, die op dingsdag inviel, den vijfden van onze maend May, gingen de kinderen *Israëls* uit *Egypten*, en vertrokken, I. van *Rameses*, kwamen II. te *Succoth*, Exod. 12: 37. III. te *Etham*, Kap. 13. 20. IV. te *Pi-hachiroth*, van waer zy te voet door de *Roode Zee* togen, in dewelke PHARAO en zijn gansche heir versmoord wierden, Kap. 14: en 15: Hun V. legerplaats was te *Mara*, Kap. 15: 23-26. De VI. te *Elim*, ib. vs. 27. De VII. aan de *Schelfzee*, Num. 33: 10. De VIII. in de Woestijne *Zin*, daar God hun het manna gaf, Exod. 16: 1-35. Hun IX. legerplaetse was te *Dophka*, de X. te *Alus*, Num. 33: 12, 13; de XI. te *Raphidim*, daar MOSE water uit de Steenrotse voortbracht en de *Amalekiten* sloeg, Kap. 17: en de XII. aen den voet van den berg *Sinaï*, daar zy meer dan een jaar gelegerd bleven. Kap. 19 :1. vergeleeken met Num. 10: 11, 12.

MOSE

Jaren der Waereld. | Jaren voor Christus.

2513. Mose klimt op den berg. God zegt hem, 1491
dat hy in verbond wil komen met de *Israëliten*; waertoe deze groote bereidwilligheid toonen Mose klimt wederom op den Berg; keert daarna tot het volk weder, om het te bereiden tot het ontvangen van des Heeren Wet, dewelke ten derden dage afgekondigd wordt onder donder en blixem en 't geluid der bazuine, *Exod.* 19: 20. 1-21. waarna God den volke nog verscheide byzondere wetten geeft, Kap. 20: 22-26. Kap. 21, 22, en 23. en Deut. 4: 13, 14. Mose richt by zijne terugkomst aan den voet van den berg eenen altaer op, laat slagtöffers vervaerdigen, en bevestigt het verbond door besprenginge des volks met derzelver bloed, Kap. 24: 1-8.

Hy begeeft zich wederom op *Sinaï*, verzelt van Aaron, Nadab, Abihu en de zeventig oudsten van *Israël*, en Josua alleen by zich gehouden hebbende, blijft hy daer 40 dagen en 40 nachten. Gedurende dien tijd gaf God aen Mose zijne bevelen aengaende de bouwinge des Tabernakels en nopens verscheiden andere zaken, de Kerkplechtigheden betreffende, Kap. 24: 9-18. Kap. 25, en 31.

Op het einde dier 40 dagen ontvangt Mose de Wet der tien woorden, geschreeven op twee steenen Tafelen, Kap. 31: 18.

Terwijl Mose op den berg vertoefde,

Jaren der Waereld. | Jaren voor Christus.

2513. hadden de *Israëliten* een gouden kalf gemaekt en zich daervoor nedergebogen. By zijne wederkomst vond hy hen in dertelheid zich rondom den afgod verlustigen, en door een rechtmatig verfoeien over deze gruweldaed, werpt hy de Tafelen der Wet uit zijne hand en verbreekt dezelve. Hy doet het kalf verbranden, geeft het stof daervan den *Israëliten* te drinken, laet drie duizend van de meest schuldigen door de *Leviten* ombrengen, en wendt zich als voorspraek tot God, om genade voor het volk te verkrijgen, Kap. 32. 1491

MOSE laat de Tente der t'zamenkomste buiten het leger opslaan, en verkrijgt vergiffenisse voor het volk, Kap. 33. De HEERE toont hem zijne Heerlykheid; MOSE blijft nog 40 dagen en 40 nachten op *Sinaï* by den HEERE, die op nieuw op twee steenen Tafelen, door MOSE bereid, de Wet der tien woorden schrijft; waarna MOSE met de Tafelen afklimt, zijnde zijn aengezichte op een wonderbare wyze glinsterende, Kap. 34.

Hy stelt den volke voor, den HEERE een Tabernakel te maken, waertoe een eigelyk nae zijn vermogen het nodige zoude leveren. Om dat voornemen werkstellig te maken, eischt hy een halven sikel van elk der *Israëliten*, nae het getal, dat zy by

zijne

Jaren der Waereld.		Jaren voor Christus.
2513.	zijne optellinge des ganſchen volks uitmaekten, en hy nodigt hen, om milddadig te zijn in vrywillige giften; 't welk zy ook doen met zulk een bereidwilligheid, dat MOSE zich genoodzaekt vind, de verdere bewijzen hunner milddadigheid door zijn bevel tegen te houden, Kap. 35: 1-7.	1491
2514.	Men maakt grooten ſpoed, om den Tabernakel, de Arke, en alle de ſieraden en gereedſchappen tot den Heiligen dienst in gereedheid te brengen. MOSE wijdt den Tabernakel in, op den eerſten dag der eerſte maend des tweeden jaers na den uittocht uit *Egypten*, en God vervult dezelve met een wolke, als een zichtbaer teeken van zijne zonderlinge tegenwoordigheid, Kap. 36, en 40.	1490

NB. *Deeze Tafel beſlaat, nae de Tydrekening van Usſerius en Bedford, een reeks van* 145. *Jaren.*

VII. *Lijst der Uitlegkundige Nederduitsche Schrijvers over* EXODUS.

De voornaemste, behalven de algemeene Werken over den Bijbel, van HARTMAN, HENRY, en *de Engelsche Godgeleerden*, zijn de volgende:

F. BURMANNUS, *Wet en getuigenis.*

H. AINSWORTH, *over de vijf Boeken van Moses.*

S. VAN TIL, *voorhof der Heidenen.*

A. CALMET, 2 Deel 2 Stuk, *van het Oude Verbond.*

J. D. MICHAELIS, *Nieuwe overzetting des Ouden Testaments, met aenmerkingen voor ongeleerden, in het Nederduitsch overgebracht* onder de bekende zinspreuk *Tendimus ad Cœlestem Patriam* IIde Deel.

P. VAN STAVEREN, *over de 15 eerste Capittelen.*

VIII. *Lijst der Maten en Munten, welke by de Oosterlingen in gebruik waren.*

Maten van lengte in de H. Schrift voorkomende.

Duim					
4	Palm				
12	3	Span			
24	6	2	El		
96	24	8	4	Vadem	
144	36	12	6	1 ½	Ezechiels meetriet.

Deze tot Hollandsche Maten overgebracht, zijn als volgt:

	Rhynl. Voeten.	Duimen.	Tienden.
Een Duim . . .	0 ——	0 ,	883
— Palm . . .	0 ——	3 ,	531
— Span . . .	0 ——	10 ,	594
— El	1 ——	9 ,	189
— Vadem . . .	7 ——	0 ,	754
Ezechiels meetriet . . .	10 ——	7 ,	131

NB. Het gebruik dezer Tafels wijst zich van zelfs. Voor min ervarenen is de volgende aenwijzing genoeg; De kleinste maet dezer bovenstaende tafel is een *Duim*, hierop volgt een *Handpalm*, doende elke *Palm* 4 duim: voords elke *Span* doet 3 *palm* of 12 *duim*; een *El* doet 2 span, of 6 palm, of 24 duim, enz.

Langer Maten.

Ellen				
400	Stadie			
2000	5	Sabb. reis		
4000	10	2	Oosterſche Mijl	
96000	240	48	24	Een gewoone Dagreis.

Volgens Hollandſche Maet is

	Holl. Mijlen.	Roeden.	Voeten	Tienden.
Een Elle - -	0 —	0 —	1 ,	766
— Stadie - -	0 —	58 —	10 ,	292
— Sabbath-reize -	0 —	294 —	3 ,	460
— Oosterſche Mijl -	0 —	588 —	6 ,	920
— gewoone Dagreis -	9 —	625 —	10 ,	080

NB. Een Hollandſche Mijl wordt gerekend op 1500 Rhijnlandſche Roeden, en een Roede op 12 Voeten. —

NB. De *Tienden* zijn tiende, honderdſte, en duizendſte gedeelten van de naest voorige maet, by voorbeeld: 766 is te zeggen 7 *tiende* met 6 *honderdſte* en nog 6 *duizendſte*, dat is, om 't in eens uitteſpreeken, *zevenhonderd zes-en-zestig-duizendſte deelen van een voet:* Zoo ook in de volgende tafel houdt elke laetſte colom tiende, honderdſte, en duizendſte deelen van een Stoop; van een Kop; van een Penning. Dit geſchiedt om de maten en munten ten naeuwkeurigſte op de onze overtebrengen.

Holle Maten voor natte Waeren in de H. Schrift vermeld.

Caph						
1	Log					
5	4	Cab				
16	12	3	Hin			
32	24	6	2	Seah, doorgaends in onze overzetting,		
96	72	18	6	3	Bath Epha. (door *Mate* vertaeld.	
960	720	180	60	30	10	Cor of Chomer.

Dat is nae de Amsterdamsche Maet:

	Oxhoofd.	Anker.	Stoop.	Tienden.
Een Caph - -	0	0	0 ,	120
— Log - -	0	0	0 ,	160
— Cab - -	0	0	0 ,	640
— Hin - -	0	0	1 ,	921
— Seah - -	0	0	3 ,	842
— Bath Epha - -	0	0	11 ,	526
— Cor of Chomer -	1	1	3 ,	260

NB. Een Oxhoofd houdt 6 Ankers, een Anker 16 Stoopen, en een Stoop 2 Mingelen of 4 Pinten, Amsterdamsch.

Holle Maten voor drooge Waeren.

Cab					
$1\frac{4}{5}$	Gomer				
6	$3\frac{1}{3}$	Seah, of Mate			
18	10	3	Epha		
90	50	15	5	Letech, of halve Chomer	
180	100	30	10	2	Cor of Chomer.

Volgens Amsterdamsche Maet.

	Zak.	Schep.	Vierdevat.	Kop. Tienden.
Een Cab - -	0	0	0	1, 926
— Gomer -	0	0	0	3, 466
— Seah - -	0	0	1	3, 555
— Epha - -	0	1	0	2, 665
— Lethech - -	1	2	1	5, 325
— Chomer - -	3	1	3	2, 650

NB. Een Amsterdamsche Zak houdt 3 Schepels, een Schepel 4 Vierdevaten, een Vierdevat 8 Koppen.

Lijst der Hebreeuwsche Munten.

Gerah				
10	Bekah			
20	2	Sikel		
1200	120	50	Maneh of Mijn (*Mina*), van de onzen	
60,000	6000	3000	60	Talent.

(door *pond* vertaeld,
(I. Kon. 10: 17.
(Ezech. 45: 12.

Dit berekend tot Hollandsche Munt, is als volgt:

	Guldens.	St.	Penn.	Tiendens
Een Gerah - - -	0	1	4	, 277
— Bekah - - -	0	12	10	, 777
— Sikel - - -	1	5	5	, 555
— Mijn - - -	63	7	5	, 777
— Talent Zilver - -	3802	1	10	, 666
— Sikel Goud - -	20	5	8	, 888
— Talent Goud - -	60833	6	10	, 666

NB. In 't rekenen van *Geld*, maekten 50 *Sikels* 1 *Mijn*, maer in 't Gewigte bedragen 60 *Sikels* 1 *Mijn*, en 50 *Mijnen* 1 *Talent*. Dus was het in Gewigte nae 't Hollandsch gerekend, aldus:

	Marc.	Oncen.	Engels.	Grein.
Een Sikel - -	0	0	9	$6\frac{5}{7}$
— Mijn - -	3	3	12	$18\frac{6}{7}$
— Talent - -	172	5	9	$14\frac{6}{7}$

Een *Marc* doet $\frac{1}{2}$ pond of 8 Oncen, een Once 20 Engelsen, en een Engels 32 Aazen of Greinen.

De Lezer gelieve op de volgende Drukfeilen in dit 2e. Deel bedacht te zijn.

				ſtaet	lees
Bl.	13	reg.	23.	wierd toegeduwd. .	als een verwijt wierd toegeduwd.
—	21	—	12.	*Al*, zijn zaed . .	*Al* zijn zaed.
—	23	—	2.	en mijnen . .	en u mijnen,
—	32	—	14.	wooden . . .	woorden.
—	64	—	33.	Abimelech . .	Achimelech.
—	84	—	3.	dat dat . . .	dat.
—	123	—	13.	orde . .	order.
—	160	—	34.	Pihachairoth . .	Pihachiroth.

EXODUS.

HET TWEEDE BOEK

VAN

MOSES,

GENAEMD

EXODUS.

HET I. KAPITTEL.

Opgave van 't volk van Israël, 't welk in Egypten kwam: deszelfs gadelooze vermenigvuldiging: en de aenvang hunner geweldige onderdrukking.

1. Dit nu, volgens 't Hebreeuwsch *en dit*, als zijnde een vervolg van 't voorige Boek, en onmiddelyk t'zamenhangende met het slot van GENESIS, 't welk oorspronglyk niet afgebroken, maer met dit en de volgende boeken van Moses, als één stuk aen elkander gehangen heeft, zijnde de verdeeling in 5 Boeken gemakshalve eerst naderhand geschied, en de afdeeling in Cap. en vs. nog van veel later tijd. Evenwel moet men hier by opmerken, dat het den Hebreen niet ongewoon is, een geheel nieuw Stuk of Boek, met die Letter welke doorgaans *Ende* vertaald wordt, te beginnen. Dit nu zijn de namen der sonen Israëls, (*a*) die uit Canaan in Egypten gekomen zijn, met Jacob; sy quamender in elck met sijnen huyse, zijne vrouwe, kinderen, kindskinderen en have.

(*a*) Gen. 46: 8. Exod. 6: 13.

2. Ruben, Simeon, Levi, ende Juda.

3. Issaschar, Zebulon, zijnde de zes Zonen Jacobs uit Lea, ende Benjamin: uit Rachel. *Joseph* wordt hier niet by genoemd, om dat hy niet met Jacob mede afkwam, maer reeds in Egypten was.

4. Dan, ende Naphtali, de Zonen Jacobs uit Bilha, Rachels dienstmaegd, Gad, ende Aser, uit Zilpa, de dienstmaegd van Lea.

5. (*b*) Alle de zielen nu, dat is personen, die oorspronglyk uyt de heupe Jacobs door natuurlyke teeling voortgekomen zijn, zyn gantsche geslagt ten tyde zijner komste in Egypten, (de wijven zijner Zonen uitgezonderd,) waren tseventig zielen; het ronde getal wordt hier vermoedelyk voor 't gebroken of oneven genoemd, vergel. Gen. 46; 27. doch Joseph, met zijne beide Zonen, die egter onder dit getal van 70 mede gerekend zijn, was in Egypten. Deze 70 mannen waren 't, die niet zeer langen tijd daer na, tot zoo veel duizenden ja 100 duizenden geworden zijn. Want

6. (*c*) Doe nu Joseph gestorven was, ende alle sijne broeders, die met Jacob in Egypten gekomen waren, ende al dat geslachte, dat in of omtrent zijnen tijd geleefd had; onder welke Josephs daden in levendige gedagtenis waren.

7. So werden intusschen de kinderen Israëls, op eene wyze die den Egyptenaren begon in 't oog te lopen, vruchtbaer, zoo dat 'er geen besloten baermoeder noch misdragt onder haer was, (*d*) ende wiessen overvloedelick, barende, door een zonderling vrugtbaermakenden zegen, elke vrouw in haren tijd jaer op jaer, en vermoedelyk niet zelden meer dan één kind ter ééner dragt, ter wereld brengende, ende sy vermeerderden, uitbrekende in menigte, ende werden gantsch seer machtigh, in aental en sterkte: so dat het lant Gosen, en waerschijnelyk ook eenige andere deelen van neder-Egypten, met haer vervult wert.

De-

(*b*) Gen. 46: 27. Deut. 10: 22. Hand. 7: 14. (*c*) Gen. 50: 26. (*d*) Deut. 26: 5. Hand. 7: 17.

Deze opſtapeling van uitdrukkingen dient, om het ongehoorde, het gadelooze van Iſraëls vermenigvuldiging inteboezemen; Trouwens dat dit geen vergrootingen zijn, zal het vervolg leeren: want toen, 80 jaer na dezen, de ſom des volks wierd opgenomen, bevond men het getal der mannen alleen 600 duizend, en 't volgend jaer daer aen, weder geteld wordende, was het aengegroeid tot 600 duizend en 3530 mannen van 20 jaar oud en daarboven. Num. 2: 45, 46. Als men nu de vrouwen, en kinderen beneden de 20 jaer hier by voegt, moet de geheele menigte des volks van Iſraël ten minſten op driemael zoo veel, en dus op omtrent twee Milioenen menſchen gerekend worden. Deze allen waren na 't verloop van 215 jaren uit de voorheen genoemde 70 Stamvaders voortgeſprooten, ongerekend die genen, welke in dat gantſche tijdvak geſtorven waren.

8. (*e*) Daer na, toen de Koning, in wiens dagen Joſeph overleed, geſtorven, en zijn naeſte opvolger mede den weg van alle vleesch gegaan was, omtrent of ruim 60 jaren na Joſephs dood, ſtont een nieuwe Koningh op over Egypten, daer kwam een ander Koning aen de regeering, van een andere geaardheid als zijne Voorzaten, mogelyk ook wel uit een ander huis, die Joſeph niet gekent en hadde; die zijne groote dienſten aan Egypten, en aen Pharao inzonderheid, niet erkende, die 'er niet aen gedagt, ja die 'er mogelyk door 't verloop van tijd ook zoo heel veel niet van gehoord, noch zig op de kennis der vroegere gebeurtenisſen niet zeer toegelegd had.

9. Die ſeyde tot de Hoofden of Raadslieden van ſijnen volcke: roepende de aenzienlyken uit zijn Rijk by elkander: Siet, het volck der kinderen Iſraëls is vele, ja machtiger, in evenredigheid, dan wy.

10. (*f*) Komt; wel aen, laet ons wijſlick, voorzigtig en listig tegen het ſelve handelen, en middelen beraemen om het te verzwakken en deszelfs al te groote vrugtbaerheid te belemmeren, op dat het niet te zeer en vermenigvuldige; Pharao wilde dit volk geenszins

(*e*) Hand. 7: 18. (*f*) Hand. 7: 19.

uitroejen, want hier door zou zijn Rijk te veel verliezen; alleen wilde hy het t'onderhouden, en daer toe zorgen dat het hem niet te magtig wierde, en te zeer vermenigvuldigde; ende het geschiede, t'avond of morgen, als 'er eenige krijgh voorvalt tusschen ons en de Arabieren, Ethiopiers, of andere nabuurige volken, dat het sich oock niet en vervoege tot onse vyanden, zig met dezelve niet verbinde, ende tegen ons en strijde, om zig langs dien weg, vrij te maken, ende, ten laatsten, tot onze gevoelige schade uyt het lant optrecke, en Egypte van inwoners en bloei beroove.

Men geraekt door de oppering dezer vreeze in het billyk vermoeden, dat nu en dan onder het volk Israëls daer van eenig gewag moet gemaekt zijn, dat zy de uitzigten op Canaan niet vergaten, en de hoop en 't verlangen nae eene goede gelegenheid tot zoodanigen optogt min of meer hadden doen blijken: Pharao nu, gantsch niet genegen zulk een aenmerkelyk aental onderdanen te verliezen, van welke hy zoo veel schatting en dienst trok; en de aenwasfende magt van dat volk in aenmerking nemende, zogt zulk een schroomelyke ontblooting van zijn Rijk te verhoeden, en daer toe het volk te verzwakken.

11. Ende sy, 's Konings Raadslieden of hoogere Ambtenaren, setteden ingevolge het besluit van den gehouden raad, Overste der schattinge over dat selve volk, die ieders gestelden taak werks afeischten als eene verschuldigde Schatting, welken zy zeer groot maakten, om het te verdrucken met en onder hare lasten: op dat hare kragten wierden uitgeput, en de zware arbeid haer de lust en 't vermogen mogt fnuiken, om vele kinderen te gewinnen en optevoeden. Ook wist men haest werk genoeg te verzinnen om dat volk de handen vol te geven; want men bouwde en deed het volk Israëls bouwen, en versterken met muuren, torens en gragten, voor Pharao, schatsteden, Voorraads plaatsen, 't zy van oorlogs behoeften, 't zy van koorn of andere schatten, Pitom, dezelfde Stad, welke naderhand volgens sommigen,

Pa-

Patoumos, volgens anderen, *Pelusium* geheten is, ende Raamses.

12. (*g*) Maer hoe sy 't meer verdruckten, om deszelfs vruchtbaerheid te besnoeijen, hoe 't meer vermeerderde, en hoe het meer wies, en uitsproot in menigte: so dat sy, die het volk verdrukten en zogten te verminderen, verdrietigh, wrevelig, en verstoord waren, en 't langs hoe meer wierden van wegen de kinderen Israëls, en derzelver aenwas.

13. Ende de Egyptenaers deden de kinderen Israëls dienen, met hardigheyt; als Slaven in een diensthuis.

14. So dat sy haer 't leven bitter maeckten met harden dienst, in leem, ende in tichelsteenen, dat is, in tichelsteenen uit leem, door de klay te bewerken en te vormen tot tichelsteenen, ende met allen dienst op den velde, van allerlei akkerwerk, misschien ook wel met het graven van waterleidingen uit den Nijl tot besproejing der akkers: ja met een woord, met allen haren dienst dien sy in allerlei gevallen haer deden dienen met hardigheyt, met een heerschzugtigen dwang en onmededogende gestrengheid.

Eene tucht, welke Gods wijze Voorzienigheid dit volk toezond, deels tot een straf over deszelfs diep verval, zelfs, immers van sommigen, tot de Egyptische afgoderye, gelijk men kan opmaken uit Jos. 24: 14. Ezech. 20: 5-8. deels tot deszelfs heil, om het gantsche volk Israëls langs dien weg los, ja afkeerig te maken van het anderszins aengenaem en vrugtbaer Egypten, en 't bevallig Gosen; en zig naderhand te luistterryker in derzelver verlossing te verheerlyken.

15. Daerenboven, als men zag, dat deze harde dienstbaerheid niet toereikende was tot vermindering hunner vrugtbaerheid, zo sprack de Koningh van Egypten tot de vroedvrouwen der Hebreïnnen, ontbiedende daer toe de twee voornaemsten, die wegens hare bedreevenheid in die kunde 't meest te doen hadden, mogelyk ook wel

(*g*) Ps. 105: 24.

andere vrouwen daer in onderweeezen, en onder zig, of in haren dienst, gebruikten; (welcker eener name Siphra, ende der anderer name Pua was;)

16. Ende Pharao ſeyde tot haer: Wanneer gy, of zelve, of door uwe onderhoorigen, de Hebreïnnen in 't baren helpt, en ſietſe op de ſtoelen, of kraembedden, in den arbeid, let dan wel op, onderzoekt onder de geboorte de Kunne; en, is 't een ſone, ſo doodet hem behendig onder de verlosſing, zonder dat men 't bemerke; maer is 't een dochter, ſo laetſe leven.

Langs dezen weg meende Pharao zijn oogmerk gewisſer te bereiken, en zou 't ook zekerlyk bereikt hebben; niet alleen door alzoo Israëls vermenigvuldigenden aenwas te verminderen: want dit zou even zeer, ja nog meer te verkrygen geweest zijn, door de Dochters te dooden en alleen de Zonen te laten leven: maer vooral door eene aenmerkelyke verzwakking der Natie, welke langs dezen weg aen *Manſchap* gebrek zou krijgen, met dat tweeledig gevolg, dat 1.) Zy onbekwaem zou worden tot hare verdediging, en de Egyptenaren haer ligtelyk in bedwang zouden kunnen houden, zonder, in gevallen van krijg of ongelegenheid, iets van haer te vreezen te hebben. 2.) Ten anderen, dat door gebrek van Hebreeuſche Mannen, het Vrouwlyk geſlagt zig noodwendig met de Egyptenaren zou vermengen, waer door het zaed een Egyptisch geſlagt, en alzoo het nakomelingſchap, ja het geheele volk Israëls, van tijd tot tijd, van de Egyptenaren niet meer zou te onderſcheiden geweest zijn.

17. Doch de Voorzienigheid deed ook dit mislukken, want de voornoemde vroedvrouwen vreeſden Godt, ende en deden niet, noch lieten doen door hare onderhoorigen, gelijck als de Koningh van Egypten tot haer geſproken hadde, maer ſy behielden de knechtkens zoo wel als de dochters, in 't leven.

18. Doe riep de Koningh van Egypten de vroedvrouwen tot zig, ende ſeyde tot haer, Waerom hebt gylieden deſe ſake gedaen? dat gy de knechtkens in 't leven behouden hebt?

19. En-

19. Ende de vroedvrouwen ſeyden tot Pharao, berigtende hem wel niet alle waerheid, nogthans noemende eene waerheid, die niet alleen tot hare verſchooning kon dienen, maer teffens zeer geſchikt was, om den Koning van verder aendrang op zulk een onuitvoerlyk bevel te doen afzien; namelyk, zy gaven hem alleen deze reden ten antwoord, zeggende, om dat de Hebreïnnen niet en zijn gelijck de Egyptiſche wijven, want ſy zijn ſterk, levendig, en daardoor voorſpoedig in 't baren; eer de vroedvrouwe tot haer komt, ſo hebben ſy gebaert, zijnde dus haer eigen vroedvrouwen: waer toe de harde arbeid waer aen de Israëlitiſche vrouwen dagelyks gewend wierden, gepaerd met vrees en jaging wegens 't gebod des Konings, dat vermoedelyk niet geheim gebleven is, veel kan gediend hebben; gelijk de ondervinding leert, dat die beide omſtandigheden zeer veel invloed maken op de aenwakkering van de kragten der natuur in de kinder-baring.

20. Daerom dede Godt den vroedvrouwen goet, namelyk, om dat zy Hem vreesden, en 's Konings gebod niet uit en voerden: ende dat volck, door verijdeling van dien aenſlag tegen hetzelve, vermeerderde, en bleef al toenemen, ende 't wiert ſeer machtig.

21. Ende, of want, het geſchiedde, dewijle de vroedvrouwen Godt vreeſden, zo ging de vermenigvuldiging van Israël haren gang, het beletſel daer tegen beraemd, door de Godvrugt der vroedvrouwen afgewend zynde, zo bleef de gezegende vermenigvuldiging voortgaan, ſo bouwde hy haer huyſen, vermenigvuldigende de geſlagten Iſraëls en haer zaed uitbreidende in menigte.

22. (*h*) Doe geboodt Pharao, ziende dat alle voorige middelen ontoereikend waren, ten laetſten allen ſijnen volcke, latende door Egypten dit bevel uitgaen aen allen en een iegelyk zyner onderdanen, ſeggende: Alle ſonen die geboren worden, uit de Hebreen, ſult gy in de riviere, den Nijl, werpen, om dezelve te ver-

(*h*) Hand. 7: 19.

drinken, maer alle dochteren, en die alleen, moogt gy in 't leven behouden.

HET II. KAPITTEL.

Moses geboorte, wonderbare bewaring, opvoeding, zugt voor zijn volk, vlugt naer Midian, Huwlyk aldaer: En Gods opmerking op de verdrukking zijns volks.

1. (*a*) Ende een man van den huyſe, dat is, uit de ſtamme Levi, wiens naem was *Amram*, een zoon van Kehath, den zoon van Levi, gingh, ende nam, of was gegaen en had zig ter vrouwe genomen *Jochebed*, een dochter Levi, een Zuster van Kehath, en by gevolge Amrams Moeije, Num. 26: 59. Want voor de Wetgeving waren zoodanige Huwlyken gebruikelyk, hoewel ze naderhand uitdruklyk verboden zijn Levit. 18: 12.

2. (*b*) Ende de vrouwe wert, na dat zy Mirjam en Aaron voor deze kinder-vervolging gebaard had, (verg. vs. 4, kap. 6: 19. 7: 7.) wederom ſwanger na dat dit wreed bevel was uitgegaen, ende baerde eenen tweeden ſone: doe ſy nu hem ſagh (*c*) dat hy uitnemend ſchoon was, en daerin een voorteeken onderſtelde dat iets goeds beloofde, werkte dit met de natuurlyke liefde zoo ſterk t'zamen, dat zy, *'t gebod des Konings niet vreezende*, niet ontziende, (Hebr. 11: 23.) ondernam, met hulpe van haren man, hem behendig aen de uitvoering deszelfs te onttrekken; en dit gelukte haer voor eenen tijd, want ſo verbergde ſy hem drie maenden, in haer huis, in een der binnenſte of bovenſte vertrekken van hetzelve.

3. Doch als ſy hem niet langer verbergen en kon-

(*a*) Exod. 6: 19 Num. 26: 59. 7: 20. Hebr. 11: 23.
(*b*) 1 Chron. 23: 13. (*c*) Hand.

konde, aengezien zy tusschen de Egyptenaren in, ja als onder den rook van 't Hof woonde, het onderzoek scherp, en de overtreding gevaerlyk was; mogelyk ook wel dat hare gebuuren 'er iets van begonnen te ontdekken, so nam sy voor hem een kiste, een klein toegedekt vaertuigje, van biesen, hoedanige de Egyptenaren tot een soort van ligte vaertuigen wisten te gebruiken, Jes. 18: 2. ende belijmdese van binnen met een soort van lijm-Harst of Pleister, ende van buiten met peck, op dat het water niet zou indringen, ende sy, na dat ze het (vs. 6.) overdekt had, voor de ongemakken van de lucht en voor 't gevaer van roofgedierte, leyde het knechtken daer in, ende leydese in de biesen, aen den oever, op dat het door den stroom niet afgevoerd wierde; en wel ter plaetze, waer 's Konings Dogter gewoon was zig in de riviere te baden; want de Hofstad Zoan lag aen een tak van den Nijl, en vermoedelyk strekten zig de Koninglyke tuinen tot aen den oever uit, die tot een bekwaam bad voor den Vorst en zijn hofgezin schijnt toegerigt geweest te zijn.

4. Ende sijne (des knegtkens) suster, Mirjam, (verg. kap. 15: 20. Num. 26: 59.) stelde haer van verre, op een afstand, die ver genoeg was om den agterdogt op de betrekking van haer tot dit kind voortekomen, en naby genoeg, om te kunnen waernemen en weten wat dit knegtken mogt wedervaren, wat hem gedaen soude worden.

5. Ende Pharaos dochter, by Josephus *Thermutis* genoemd, gingh af, om haer, volgens de gewoonte in de oostersche Landen, badende te wasschen in de riviere, ende hare Staat-jonckvrouwen, die nae de wyze des Lands en overeenkomstig den prael van 't Hof haer vergezelden, wandelden aen den kant der riviere: (*d*) doe sy de biesen kiste in het midden van de biesen sagh, en dezelve hare oogen en nieuwsgierigheid tot zig trok, so sondt sy hare

(*d*) Hand. 7: 21. Hebr. 11: 23.

dienstmaegt, eene der genen die behalven de jongvrouwen haer vergezelden, om haer in het baden en kleeden te dienen, henen, ende lietse de kiste uit de biesen op halen en tot zig brengen,

6. Doe syse opdede, so sagh sy dat knechtken, ende siet, want het verdient opmerking! het jongsken weende; 't geen wel zeer natuurlyk was, daer deze teedere Zuigeling zijn voedsel miste, maer tefsens door 't wijs bestuur der Godlyke Voorzienigheid alzoo beschikt wierd, opdat, by de opening van dit kistjen, de biggelende tranen van dit kindeken op 't zelfde oogenblik aller mededogen opwekken mogten: Dit gebeurde ook, ende sy wert met barmhertigheid beweegt over 't selve, ende sy seyde, gelijk zy uit alle de omstandigheden billyk kon opmaken, Dit is een van de knechtkens der Hebreen.

7. Doe seyde sijne suster Mirjam, die inmiddels tot dit gezelschap was genadert, en, als ware het by toeval, daer aenkwam, en zig vreemd hield van 't geval; deze zeide tot Pharaos dochter, bemerkende aen hare bewogenheid, en misschien ook aen hare uitdrukkingen, dat zy niet ongenegen scheen dit knegtken te verlossen, en voor hare rekening by 't leven te bewaren, en optevoeden: Sal ick henen gaen, ende u eene voestervrouwe, eene zoogende Minne, uyt de Hebreïnnen roepen, die u dat knechtken sooge?

8. Ende de dochter Pharaos, ingenomen door de bescheidenheid dezer jonge dochter, en geleid door eene zonderlinge Voorzienigheid, die deze gantsche zaek bestuurde; wierd bewogen om haren voorslag aentenemen, en seyde tot haer, zonder te weten of te vermoeden dat zy tot dezes kinds Zuster sprak, Gaet henen: ende de jonge maegt gingh, ende riep des knechtkens moeder, die niet verre van deze plaets af woonde.

9. Doe seyde Pharaos dochter tot haer, Neemt dit knechtken henen, ende soogt het my, ick sal [*u*] uwen loon geven; want zy had geen agterdogt ter wereld dat deze vrouw des kinds eigen Moeder was: ende

de de vrouwe, zig ook onnozel houdende, nam het knechtken ende soogde 't aen hare borsten: Dus had deze tederhartige Moeder het genoegen om haer eigen kind te zoogen, en nog daerenboven wel beloond te worden voor hare moeite.

Hier in straelde gewis dóór eene wonderbare voorzorg der Godlyke Voorzienigheid; want Moses moest, ter bereiking van Gods oogmerk met hem, niet slegts by het leven bewaerd, maer ook opgevoed worden in de gevoelens zyner Natie, en 't geloof der Vaderen; hy moest zijne betrekking tot Israël weten, en gevoelen: Hier toe beschikte God het zoodanig, dat dit kind onder de Hebreën, ja van zijne eigen ouders opgevoed, en hem zijne betrekking tot dat volk, en deszelfs Godsdienst, als met de melk ingegeven wierden.

10. Ende doe het knechtken gespeend en zoo groot geworden was, dat het van de hand lopen kon, so bracht sy het tot Pharaos dochter, niet slegts om hem aen haer te vertoonen, 't geen zy vermoedelyk van tijd tot tijd geduurende het zoogen, meermaels gedaen had, maer om hem nu aen het Hof te laten, en aen de zorge en het opzigt der Prinses over te geven, ende het wiert haer ten sone; zy zelve geen kind hebbende, ja vermoedelyk nog ongehuwd zijnde, nam het als haer Zoon aen, buiten twijffel met toestemming van Pharao, en gaf hem voords eene Vorstelyke opvoeding, latende hem onderwijzen in alle wijsheid der Egyptenaren, zoo dat hy magtig wierd in woorden en daden, Hand. 7: 22. zoo noghtans, dat Moses misschien ook nu en dan zijne Ouders bezoekende, door dezelve onderweezen of verder opgeleid wierd in de Leer en verwagting der godvrugtige Israëlleren, vergel. Hebr. 11: 24-26. ende sy noemde of had genoemd, sijnen name Mose, dat is, *uitgetoogen*, *opgetrokken*, ende seyde, deze naem zy tot een gepast gedenkteken, Want ick hebbe hem uyt het water getogen.

11. (*e*) Ende het geschiedde eenen ruimen tijd daer

(*e*) Hand. 7: 23. Hebr. 11: 24, 25.

na, namelyk in die dagen, doe Mose groot dat is volwassen, geworden was, ja den manlyken ouderdom van 40 jaren bereikt had, Hand. 7: 23. dat hy, uit een natuurlyke neiging, en niet zonder een verborgen bestuur en opwekking van God, uytgingh tot sijne broederen, de kinderen Israëls, door geheel Gosen, en eenige andere streeken van Neder-Egypten verspreid, om hen te bezoeken, hunne gelegenheid opmerkzaem waertenemen, en zijn harte daer op te stellen, in 't vertrouwen, dat God hem ten eenigen tijde zou gebruiken, om dat verdrukte volk door zijne hand verlossing te beschikken, en de beloften, aen de vaderen geschied, aen hetzelve te vervullen: ende hy besagh hare lasten, die hun Cap. 1: 14 waren opgelegd, en zedert de daerop gevolgde wreede bevelen des konings niet verminderd waren: ende hy sagh by die gelegenheid, dat een Egyptisch man, een der opzigters of aendrijvers van het werk, eenen Hebreeuschen man uyt sijne broederen, namelyk uit de kinderen zijnes volks, sloegh, vermoedelyk over den niet spoedig genoeg afgewerkten taek, tegen alle billykheid, doende hem daerdoor *onregt* en *overlast* aen. Hand. 7: 24.

12. Ende Mose dit ziende, en wetende dat by de Overheid geen regt voor een Israëlijt te verkrijgen was, noch eenige klagte verhooring vond, gevoelde zig door een godlyken ijver aengedreeven, om een proeve te toonen van zijne aen 't Egyptische hof niet verkoelde liefde tot zijn volk, en een voorspel te geven van de verlossing, die hy hoopte zijnen volke te zullen aenbrengen, Hand. 7: 25: en hy sagh, uit voorzigtigheid, herwaerts en ginswaerts rondom zig henen, om te vernemen of 'er ook andere Egyptenaren by of omtrent waren, die ter hulpe mogten toeschieten, of zulks zouden kunnen wreeken, of by den Koning aenbrengen: ende doe hy sagh dat daer niemant by of omtrent en was: so nam hy zijnen kans waer, en versloegh hy den Egyptenaer, hem doodende, ende verbergde hem in 't zant, begravende hem dus onder den grond, op dat 'er geen navraeg over komen, en niemand der Egyptenaeren zijne daed ontdekken mogt.

13. Maer

13. Maer dit viel geheel anders uit, dan Moses verwagt had; want des anderen daegs gingh hy wederom uyt, naer eenen anderen oord, niet verre van daer, ende siet, twee Hebreeusche mannen twisteden met hevigheid, en vochten: ende hy, vernemende waer over de twist verkeerde, seyde tot den ongerechten, dien hy bespeurde ongelijk te hebben, Waerom slaet gy uwen naesten? Dit betaemt u immers niet, te minder, daer gy Mannen Broeders zijt, en lotgenoten in dezelfde verdrukking. Verg. Hand. 7. 26.

14. Doch deze Hebreër beantwoordde die zagtmoedige en billyke bestraffing met eene onheusche afwijzing: Hy dan seyde, (*f*) Wie heeft u tot een Overste ende Richter over ons gesettet, dat gy u aenmatigt over onzen twist te oordeelen en my in 't ongelijk te stellen? Ja deze man maekte zig schuldig aen eene schreeuwende ondankbaerheid, en liefdelooze vergelding van Moses dienst, den voorigen dag zijnen volke betoond, daerby voegende, Segt gy [*dit*] om my te dooden, gelijck gy den Egyptenaer gedoodet hebt? Als nu Mose bemerkte, niet slegts dat zijne daed zeer rugtbaer was, maer ook, dat dezelve hem van eenen uit zijn eigen volk wierd toegeduwd, doe vreesde Mose, want het *niet vreezen* voor des Konings toorn waervan Paulus spreekt Hebr. 11: 27, ziet op later tijd, toen hy met Aaron gezonden wierd aen 't hof van Pharao, om Israëls uittocht te vorderen; maer ten dezen tijde vreesde hy zeer, ende seyde, Voorwaer dese sake is bekent geworden, verder dan ik vermoed hadde, en zal ongetwijfeld wel haest aan het hof rugtbaer worden: Gelijk ook gebeurde, want het geval kwam eerlang den Koning ter ooren.

15. Als nu Pharao dese sake hoorde, dat Mose eenen Egyptenaer, ter oorzake van eenen Israëlijt, had dood geslagen, so socht hy Mose te dooden, beschouwende dit stuk als een daed van zeer ver uitzigt, en Mose

(*f*) Hand. 7: 27.

houdende voor een gevaerlyk persoon in zijn Rijk, die met deze daed getoond had wat hy in zijn schild voerde: (g) doch Mose, dit voorziende, was dat wijslyk voorgekomen, en tijdig ontweeken: in plaets van tot het hof weertekeeren, was hy terstond, op dat verwijt van den Hebreër, den lande uitgetrokken, en vloodt voor Pharaos aengesichte, naer een Landstreek buiten 't bereik van Pharaos gebied, te meer, daer hy uit deze kwade opneming van zijne pooging bemerkte, dat het nog Gods tijd niet was, om Israël te verlossen, waerom hy zig voorzigtig bergde, tot dat hy nader last van God daertoe ontvangen mogt. Ende hy kwam aen, en woonde in den lande Midian, welks Inwooners afstamden van Vader *Abraham, Gen. 25: 2, onder welke de kennis en dienst* van den waren God nog niet geheel verbasterd was, gelijk het vervolg der geschiedenis leeren zal: Zy bewoonden verscheiden streeken in het steenagtig Arabië; Dit deel van Midian, waer henen Mose thans vlood, lag in de buurtschap en tegen 't Oosten van den Berg Sinai. In deze landstreek der Midianiten, zig ver genoeg buiten 't bereik van Pharao, en veilig agtende, nam hy rust, ende hy sat neder by eenen waterput, met oogmerk om zig daeruit te verkwikken, en daerby op de Voorzienigheid te wagten, in hope van eenige gunstige ontmoeting.

16. Ende de Priester in Midian, een man van aenzien, een der Vorsten van dit gedeelte des Lands, want het woord beteekent zoo wel een *Prins* Gen. 41: 45. II Sam. 8: 18. 20: 26 enz. als een *Priester*, welke twee waerdigheden eertijds in de hoofden der Vaderlyke huisgezinnen zig t' zamen vereenigden: zijn naem was *Jethro*, Cap. 3: 1. ook *Hobab*, Num. 10: 29. Waerschijnelyk was hy een dienaer van den waren God, hoedanigen 'er ten dien tijde onder de volken, onaengezien de doorbrekende afgoderije, hier en daer nog gevonden wierden; gelijk men zien kan in Melchizedek, Job en zijne vrienden, en ook eenigzins in Bileam. Deze Priester en Overste in Midian had-

(g) Hand. 7: 29.

hadde ſeven dochteren, die quamen om te putten, ende vulden de drinckbacken, in welke zy het geputte water overgooten, om de kudde hares vaders uit dezelve te drencken.

17. Als zy nu daer mede begonnen en dadelyk bezig waren, doe quamen daer de andere herders dier landſtreek, ende ſy, ſterker zijnde dan deze herderinnen, en ſtout op het vermogen hunner Heeren welken zy dienden, of op eenig ander voorregt, betwistten haer den voorrang, drongen haer van den put af, en dreveńſe daer van, tot dat zy hunne kudden eerst gedrenkt mogten hebben: doch Moſe, wiens inborst hem niet toeliet zulk eene onbeſcheidenheid lijdelyk aentezien, ſtont op, kwam haer te hulp, ging de onbillyke overweldiging der herders met overtuigende redenen, en door betooning van een fieren moed, te keer, ende verloſteſe uit hunne hand, ende drenckte hare kudden, zijne handen mede aen 't werk ſlaende, in het putten van 't water, en het drenken van 't vee.

18. Ende doe ſy tot haren vader, dat is volgends 't gebruik dier benaming, haren *Grootvader* Rehuël quamen (ziet Num. 10: 29 en vergelijkt II Kon. 14: 3. 16: 2. 18: 3,) ſo ſprack hy, ziende haer veel vroeger dan nae gewoonte t' huis komen, Waerom, dat is, *hoe* zijt gy heden ſoo haeſt wedergekomen, wat geluk is u wedervaren, dat gy zoo voorſpoedig de kudde gedrenkt, en uw werk volbragt hebt?

19. Doe ſeyden ſy, Een Egyptiſch man, (want *zijn kleding, ſpraek, misſchien* ook zijn mondelyk verhael had haer ontdekt, dat hy uit Egypten was.) Een Egyptiſch man, zeggen ze, heeft ons verloſt uyt de hant der herderen: ende hy heeft ons oock overvloedelick geputtet, ende de kudde gedrenckt.

20. Ende hy ſeyde tot ſijne dochteren, (dat is klein dochteren vergel. Gen. 31: 43.) Waer is hy doch? waerom liett gy den man, die u deze weldaed bewees, nu, zoo laet op den dag, gaen, zonder zijne beleefdheid te vergelden? Zulk eene vriendelykheid van eenen

Reiziger en Vreemdeling vordert erkentenis ; gy moest hem in mijn huis genodigd , en vriendelyk daer toe gedrongen hebben ; roept hem nog, dat hy, die ongetwijfeld van de reis vermoeid zal zijn , en eenige verkwikking zal nodig hebben , by ons inkome , en broot ete , dat is (volgens het gewoon gebruik dezer uitdrukking) dat hy *spijs en drank gebruike*, dat hy met ons maeltijd houde.

21. Ende Mose, deze aenbieding gretig aennemende , bewilligde daerenboven in een naderen voorslag , welke hem gedaen wierd , om by den man, op zekere voorwaerden, te blijven woonen , en over zijne kudde te zijn , om die te weiden; vergel. Kap. 3 : 1. zoo zeer nam het bevallig voorkomen van Mose de harten van dit Midianitisch Hoofd, en zijn huisgezin , in , dat zy hem van stonden aen met een geneegen hart ontvingen, en hem dien voorslag deden ; en 't geviel Mose aldaer ook zoo wel , dat hy 'er vaerdig in bewilligde ; en dit wederzijds genoegen klom door de verdere verkeering tot dien trap, dat, na verloop van eenigen tijd, een Huwlyk daer uit geboren wierd, het zy dat Rehuël met bewilliging van Jethro zulks aenbood , het zy dat hy aen Mose op zijn aenzoek het gereed toestond ; althans hy was hem daerin zeer geneegen, ende hy gaf Mose sijn dochter , (dat is , klein - dochter) Zippora tot eene Vrouwe.

22. (*h*) Die baerde hem eenen sone, ende hy noemde sijnen name Gersom, dat is *Vreemdeling*: want hy seyde , Ick ben een vreemdelingh geworden in een vreemt lant. Na welken zy eenen tweeden Zoon baerde, Eliezer, die ons zal voorkomen Kap. 18: 4.

23. Ende het geschiedde na vele deser dagen, na verloop van byna 40 jaren, zedert hy Egypte verlaten en naer Midian gekomen was , als de Koningh van Egypten welken Mose ontvlugt was, gestorven was; ja ook reeds een en ander zijner naeste opvolgers

(*h*) Exod. 18: 2, 3.

gers, die zoo wel als hun voorzaet, Mofes ziele zochten, mede geftorven waren, vergel. Kap. 4: 19. zo gefchiedde het, dat de kinderen Ifraëls, die, van den eenen Throonopvolger tot den anderen, vruchteloos op eenige verligting of verademing gehoopt hadden, fuchteden ende fchreeuwden over den dienft, en de ondraeglyke hardigheid van denzelven, want hunne harde dienstbaerheid en tucht bleef al voortduuren, en werd ten laetften zoo zwaer, dat zy met luider keele dikwijls het uitfchreuwden: ende haer gekrijt over haren dienft quam op tot Godt: God merkte het op met aenvanglyke fchikkingen te beftemmen ter hunner verlosfing.

24. Ende Godt hoorde haer gekerm met verhooringe, ende ('t geen de grond en reden was van dat verhoorend hooren) (*i*) Godt gedacht aen fijn verbont met Abraham, met Ifäac, ende met Jacob, en 't geen Hy daer in beloofd had, zeggende: „ uw Zaed zal „ wel vreemd, dienstbaer, en verdrukt zijn, in een Land „ dat haerlieder niet en is, 400 jaer; doch ik zal 't volk „ ook richten 't welk zy zullen dienen, en daerna zullen „ zy uittrekken met groote have, Gen. 15: 13, 14."

25. Ende Godt fagh, ingevolge daervan, de kinderen Ifraëls aen, floeg met een ontfermend oog acht op hen en hunne onderdrukkingen, ende Godt kende [*haer*] als zijn volk, een volk op 't welk Hy betrekking had, welks zaek Hy zig aentrok, van welks verdrukking Hy, fchoon zeer langmoedig zijnde, nogthans zeer nauwkeurig kennis nam, met eene kennisneming, die teffens zig gereed maekte tot hunne hulpe en verlosfing.

Alle deze uitdrukkingen, in de 2 of 3 laetfte verfen, worden menschlyker wyze van God gebezigd, doch moeten op een Gode betamelyke wyze verftaen worden, te kennen gevende, dat God *toonde* hun gefchrei te hooren, aen zijn verbond te gedenken, zijne beloften te vervullen, en zich optemaken tot Ifraëls verlosfinge.

(*i*) Gen. 15: 14.

HET III. KAPITTEL.

Mose wordt vereerd met eene luisterrijke en geheimzinnige Godsverschijning, waerby hy op Godlyken last tot Israëls verlosser aengesteld, tot zijn volk en tot Pharao plechtig gezonden, en met nodige onderrichtingen en gezachsteekenen toegerust wordt.

1. ENde Mose hoedde de kudde sijnes schoonvaders Jethro, des Priesters in Midian: zijnde Rehuël nu waerschijnelyk reeds gestorven, en in de volle bezitting en eerwaerdye opgevolgd door zijnen Zoon Jethro, Moses Schoonvader: ende hy leydde de kudde achter de woestijne, dat is in de achterste of westelyke deelen des open velds, ende hy quam aen den bergh Godes tot Horeb, welks opperste top *Sinaï* hiet, en beroemd is van de allerplechtigste openbaring van Gods heerlyke en ontzachlyke tegenwoordigheid, by de Wetgeving; van waer inzonderheid in dit verhael, 't welk vermoedelyk eerst na de Wetgeving door Moses in orde gesteld is, dit geheel gebergte de *Berg*, of het *Gebergte Godes*, hier genoemd wordt, en by gansch Israël onder die heerlyke omschrijving, na dien tijd, bekend was.

Men ziet hier uit, dat Moses deze 40 jaren in Midian een Herders leven geleid, en de kudde zijns Vaders gehoed heeft. 't Is egter wel te denken, dat hy van jongs af tot de wetenschappen, nae de gelegenheid van dien tijd, opgeleid, en onderweezen in alle de wijsheid der Egyptenaren, niet ledig zal geweest zijn in de oefening en vermeerdering van kennis. Waerschijnelyk heeft hy zig, geduurende dien tijd, toegelegd op het onderzoek der oude gedenkteekenen en gedenkschriften, zoo der Midianiten als andere naburige volken; en 't is geenszins van waerschijnelykheid ontbloot, dat Moses in dat tijd-vak, door ingeving van den

H.

H. Geest, niet alleen zijn 1ste Boek, Genesis, geschreeven, maer ook het Boek Jobs opgedaen heeft, het zy hy dit zoo in zijn geheel, 't zy hy alleen de stof of hoofdzaek deszelven, uit de gedenkschriften dier volken ontleend hebbe, in welk *laetste* geval Moses voor de Schrijver van dat Boek zou te houden zijn.

2. Ende de Engel des HEEREN, (of gelijk men 't ook zou kunnen lezen) *de Engel Jehovah*, dat is, de Engel, wiens naem Jehovah is, die zelve welke aen Hagar verscheen, zeggende, *Ik zal uw Zaed grootlyks vermenigvuldigen*, Gen. 16: 10. een Engel, die JEHOVAH zelf was, volgens vs. 4 en 6, van wien daerom de zegen over Joseph wordt toegebeden, onder de omschrijving *des genen die in het Braembosch woonde*; Deut. 33: 16. die niettemin een *Engel*, een *Gezant* of *Bode*, was, en dus eenen *Zender* onderstelt, die niet minder dan deze *Gezant* kon wezen, die ook zelf de waeragtige God moest zijn, een persoon van 't zelfde Godlyk Wezen. Hy was dan de Gezant of Engel zijns Vaders, in betrekking tot zijn Middelaerschap, uit kracht van 't welke deze, en meer andere verschijningen, gelijk mede de geheele leiding van Israël door de woestijne, moeten worden afgeleid, vergel. Jes. 63: 9. Het verdient aller opmerking, dat Moses, die zoo sterk ijverde tegen afgodische begrippen van een veelheid van Goden, hier nogthans zoo duidelyk spreekt van eenen Jehovah, die van den Jehovah *gezonden* werd. Deze plaets doet ons derhalven eene der allerovertuigendste spooren zien van de oudheid der Leere der H. Drie-eenheid. Ontegenzeglyk althans ontmoet men hier een bewijs van twee Personen in 't Godlijk Wezen, welke, in 't vervolg des H. Schrift, onderscheidenlyk met de namen van DEN VADER en DEN ZOON of HET WOORD, bestempeld worden. Men moet vooral zig herinneren Jes. 42: 8.

Deze Engel des HEEREN verscheen hem, Mose, in een vlamme des vyers uyt het midden eenes braembossches, op, of aen den voet des Bergs Horeb, welke, volgens sommigen, van dit *Seneh*, dat is *Braembosch*, naderhand *Sinaï* genoemd is: ende hy sagh, ende siet de braembosch brandde in 't vyer, ende de braem-

bosch en wiert niet verteert; een eigenaertige zinneprent van den tegenwoordigen toestand der Israëliten, die door de hitte der verdrukking, even als het Doorne-Bosch, in brand stonden, maer nogthans, gelijk dit zelve Bosch groen en groeijend bleef, ook alzoo door Gods verborgen tegenwoordigheid en onderſteuning niet verteerd, maer onderhouden waren.

3. Ende Mose, dezen brand van verre ziende, en daer by opmerkende, dat het Bosch onverteerd bleef, werd met eene eerbiedige begeerte aengedaen, om dit opmerkelyk gezigte van naby gade te slaen, en te vernemen, wat dit ware en beduidde; en seyde by zich zelven, Ick sal my nu daer henen wenden, ende van naby besien dat groot, dit wonderbaer en indrukverwekkend gesichte, waerom de braembosch niet en verbrandt.

4. Doe de HEERE sagh, (menschelyker wyze gesproken) dat hy hem daer henen wendde, om te besien: so riep Godt tot hem uyt het midden van den braembosch, ende seyde, Mose! Mose! ende hy seyde, Siet [*hier*] ben ick; doe my weten wie gy zijt, die my met name roept, en wat U behaegt dat ik doen zal; ik ben bereid te hooren, ik zal opmerken, en vernemen wat u gelieft uwen dienaer te openbaren en te bevelen.

5. (*a*) Ende hy seyde, om hem terstond te doen begrijpen dat hy een persoon was van ontoeganglyke Majesteit, naedert hier niet digter toe, maer blijf daer, houd u op dezen afstand, en treckt uwe schoenen uyt van uwe voeten, het gewoone teeken van Godsdienstige hulde in het Oosten, want de plaetse daer gy op staet, is heyligh lant; geheiligd door de tegenwoordige en zichtbare verschijning Godes, die deze plaets eerwaerdig maekt.

6. Hy seyde voorder, als Mose dit gedaen hadde; (*b*) Ick ben de Godt uwes vaders, de Godt Abrahams, de Godt Isaacs, ende de Godt Jacobs. Hy was ook de God van alle vroeger en later Godvruchtige Vaderen;

(*a*) Jos. 5: 15. (*b*) Matth. 22: 32. Marc. 12: 26. Luc. 20: 37. Hand. 7: 32.

deren, by voorbeeld de God van Noach, de God van Job, de God van Joseph, enz.; maer op eene allerbyzonderste en nadruklykste wys was hy de God dezer eerstgenoemde Vaderen, uit hoofde van 't Verbond, 't welk Hy met hun, en wel met elk hunner uitdruklyk gemaekt en bevestigd had: Met Abraham had God dit Verbond gemaekt als den Stamvader; aen Isaac had Hy dit nader bevestigd en bepaeld, in onderscheiding van zijn Broeder Ismaël; en van Isaac deed Hy 't overgaen op, en bevestigde het aen Jacob, met uitsluiting van zijnen Broeder Esau; doch na Jacob maekte God geen verdere uitsluiting, maer deed het Verbond overgaen op *Al*, zijn Zaed. En dat is de reden, dat Hy onderscheidenlyk zich hier en vervolgens nae deze drie Vaders benoemt, *Ik ben de God Abrahams*, *Isaacs* en *Jacobs*: ende Mose, ingeleid in diepe besessen van de onwaerdigheid zijns persoons, en de hoogheid der Godlyke Majesteit die hem hier toestraelde, verbergde sijn aengesichte, door, nederbukkende, hetzelve met zijn kleed of handen te bedekken, want hy vreesde Godt aen te sien in dit teeken zijner glansrijke tegenwoordigheid.

7. (*c*) Ende de HEERE seyde, Ick hebbe seer wel, met opmerkzaemheid, gesien en ter harte genomen de verdruckinge mijnes volcks, 't welck in Egypten is: ende hebbe haer geschrey gehoort van wegen hare drijvers, want ick hebbe hare smerten bekent, ik weet wat zy al lijden en uitstaen moeten, ik hebbe daervan kennis genomen, offschoon ik tot hier toe gescheenen heb, my hare belangen niet aentetrekken, omdat mijn tijd, door mijne wijsheid bepaeld, nog niet gekomen was; die tijd is nu in de geboorte.

8. Daerom ben ick nedergekomen in de vertooning dezer mijner tegenwoordigheid aen u, als een voorteeken en aenvanglyk bewijs, dat ik heden my opmake, op dat ick het verlosse uyt de hant der Egyptenaren, ende het opvoere uyt desen lande van Egypten, waerin het nu nog bekneld is, nae een goet ende

(*c*) Hand. 7: 34.

ruym lant, nae een *Goed* lant vloeyende, om zoo te ſpreken, van melck ende honich, wegens de menigte van grazige weiden voor het Vee, en bloemrijke bergen en dalen die den Bijen een groote menigte Honig deden opleveren; en naer een *Ruim* land, in vergelijking van Goſen, de landſtreek hunner tegenwoordige wooninge, een land dat vele Volken voedt, en door vele Natien bewoond wordt, namelyk tot die plaetſe der Canaaniten, ende der Hethiten, ende der Amoriten, ende der Phereziten, ende der Heviten, ende der Jebuſiten, waer onder de anderen, Gen. 15: 15-21 begreepen worden.

9. Ende nu, ſiet maekt 'er ſtaet op, ik herhale dit niet te vergeefs, het geſchrey der kinderen Iſraëls is tot my gekomen: ende oock hebbe ick geſien de verdruckinge, daer mede de Egyptenaers haer verdrucken.

10. So komt nu, gelijk gy gezegd hebt, *Siet hier ben ik*; hoor wat ik u bevele; maek u gereed, ende (*d*) ick ſal u tot Pharao ſenden: op dat gy mijn volck (de kinderen Iſraëls) uyt Egypten voeret.

Pharao was de gemeene naem der Egyptiſche Koningen. Wie deze Pharao geweest zy, kan met geen volle zekerheid bepaeld worden; waerſchijnelyk was hy de derde, zo niet alreeds de vierde opvolger van dien Pharao, voor wien Moſes gevlucht was.

11. Doe ſeyde Moſe tot Godt, Wie ben ick, ik, die niet alleen in my zelven zoo gering en onbekwaem ben tot zulk een groot werk, maer ook reeds zoo ver gevorderd op mijne dagen, en nu de zwaerheid van dit gewigtig werk veel dieper inzie, dan toen ik in den bloei mijner jaren my met een heimelyke aendrift daertoe aengeprikkeld vond; wie ben ik, dat ick tot Pharao ſoude gaen, by wien mijn naem ongetwijffeld in erfelyken haet is; ende dat ick, in de tegenwoordige omſtandigheden, de kinderen Iſraëls uyt Egypten ſoude voeren?

12. Hy

(*d*) Pſ. 105: 26. Hoſ. 12: 14. Mich. 6: 4. Hand. 7: 35.

12. Hy dan seyde, (*e*) Ick sal voorseker met u zijn, en mijnen bystand nadruklyk bewijzen, ende dit, hetwelk gy nu ziet in dit brandend maer niet verteerend Braembosch, of ook dit, dat *ik met u zijn zal*, sal u een teecken zijn, dat ick u gesonden hebbe; daerom, wanneer gy nu dit volck uyt Egypten geleydt hebt, sult gylieden Godt dienen op desen bergh.

Men kan met geen minder grond dit voorstel ook in dezen zin opvatten, *dit zal u een teeken zijn dat ik u gezonden heb*, namelijk, *wanneer gy dit volk uit Egypten geleid hebt, zult gylieden Godt dienen op dezen Berg*. Dit zou gewis het kragtigst bewijs zijner Godlyke zending openbaren; waerby men dan moet opmerken, dat op gelijke wyze meermaels later en zeer gewigtige gebeurtenissen tot teekenen van vroeger, offchoon beide nog toekomstig, worden aengevoerd, by voorbeeld 1 Sam. 2: 34. Jes. 7: 14, 15, 16. Kap. 37: 30: het teeken is dan aentemerken als een dubbele en hooger belofte, tot meerder opwekking van aendacht en geloof. In zulken zin hier opgevat zijnde, wil het zeggen: gedenk mijns daer by, en beproef my hier aen, of ik het niet maken zal, dat gylieden my dienen zult *op dezen Berg*; waerin dan eene volstrekte verzekering was opgesloten van eene gewisse uitleiding, tot een gewigtig en Godverheerlykend einde. In het vertrouwen op zulk een goede zaek, mogt Mose billyk gemoedigd henen gaen.

13. Doe seyde Mose tot Godt, Siet, wanneer ick tot de kinderen Israëls kome, ende segge tot haer, De Godt uwer vaderen heeft my tot uliedеn gesonden: ende sy my seggen, Hoe is sijn naem? Wat sal ick tot haer seggen? Het schijnt dat Mose, het diep verval over Israël reeds voormaels bespeurd hebbende, en begrijpende dat dit onder de slaefachtige verdrukking, in deze laetste 40 jaren, niet verbeterd zou zijn, vermoedde, dat het tegenwoordig geslacht weinig of geen denkbeeld meer zoude hebben van den God hunner

(*e*) Jos. 1: 5.

Vaderen, als mede, dat zy van trap tot trap ingewikkeld in afgodische en bygelovige begrippen, verscheiden Goden onderstelden. Maer ook begeerde hy niet slegts door een blooten klank den Naem hun's Gods tot hen overtebrengen, maer bedoelde zulk een Naem, die den grond van geloof en vertrouwen hun mogt te verstaen geven.

14. Ende Godt, in beantwoording van die bedoeling, seyde tot Mose, eerst, verklarender wyze, hem te kennen gevende, wie of hoedanig hy ware, namelyk: ICK SAL ZIJN DIE ICK ZIJN SAL: vervolgens Oock seyde hy, Alsoo sult gy, uit hoofde van 't geen ik daer verklaerd hebbe te zijn, mijnen Naem ook noemen, en tot de kinderen Israëls seggen, ICK SAL ZIJN heeft my tot ulieden gesonden.

Deze naem IK ZAL ZIJN, schijnt, volgens de aenmerking op Gen. 2: 4 de eerste aenleiding gegeven te hebben tot, althans de grond geweest te zijn van den naem JEHOVAH, beteekenende HY ZAL ZIJN; God zelf zich noemende in den eersten persoon, IK ZAL ZIJN, moest Moses, van Hem sprekende, dezen naem uitdrukken in den derden persoon JEHOVAH, HY ZAL ZIJN, en denzelven alzoo ook in den mond der kinderen Israëls leggen, gelijk God dit ook alzoo straks hier op in 't volgende vs. verwisselt. Onder dezen Naem derhalven ligt opgesloten, dat de God hunner Vaderen, de God van wien Mose gezonden werd, waerlyk *Aenwezig* was, en zulks betoonen zoude in tegenstelling der Afgoden, die slegts bestonden in de inbeelding der menschen; dat hy ook was een *Eeuwig Wezen*, *Getrouw in zijne beloften*, *en alles vermogende in derzelver uitvoering*, zijnde gisteren en heden, en in der eeuwigheid dezelve, vergel. Hebr. 13: 8.

15. Doe seyde Godt voorder tot Mose, Aldus sult gy tot de kinderen Israëls seggen, De HEERE JEHOVAH, HY ZAL ZIJN, uwer vaderen Godt, (dus vereenigt hy beide, 't geen Hy vs. 6 en 14 van zich gezegd had, om zich bekend te maken: Onder die benamingen moest Israël hunnen God kennen en euwig gedenken, als DIE ZAL ZIJN) de Godt Abrahams, de Godt

Godt Isaacs, ende de Godt Jacobs, heeft my tot ulieden gesonden; daerom laet hy 'er op volgen: dat is mijn name eeuwiglick, ende dat is mijn gedachtenisse van geslachte tot geslachte; zoo wil ik ten allen tijde genoemd zijn, by dezen naem wil ik dat men altoos aen my gedenke, my aenspreke, en overeenkomstig deszelfs kracht my diene.

16. En God ging voort tot Mose te spreken, en hem te onderrichten hoe best de uitvoering van het ontvangen bevel, om zijn volk uit Egypten te voeren, aenteleggen: Gaet henen, zeide hy, ende versamelt de Oudtste van Israël, de hoofden der Stammen, de achtbaerste mannen uit de voornaemste geslachten der Natie, ende segt tot haer, De HEERE, JEHOVAH, (dus legt God nogmaels in Moses mond wat hy zeggen zal, om hem teffens door die herhalingen al zijne aendacht en vertrouwen te doen hechten op deze Godlyke verklaring en belofte) de HEERE, (DIE IS, EN ZIJN ZAL) uwer vaderen Godt is my verschenen, de Godt Abrahams, Isaacs, ende Jacobs, seggende: Ick hebbe ulieden getrouwelick besocht, ende 't gene dat ulieden in Egypten is aengedaen, op die wyze als in 't 7 vs. gezegd is.

17. Daerom hebbe ick geseyt, dat is, voorgenomen by my zelven in mijn euwig raedsbesluit, gezegd in de belofte aen uwe Vaderen, en nu aenvanglyk bevel gegeven door den wenk van mijnen wil, Ick sal ulieden uyt de verdruckinge van Egypten opvoeren, tot het lant der Canaaniten, ende der Hethiten, ende der Amoriten, ende der Phereziten, ende der Heviten, ende der Jebusiten: tot het lant vloeyende van melck ende honich.

18. Ende sy, de oudsten van Israël, sullen uwe stemme hooren, met goedkeuring, en gehoorzaemheid: ende gy sult gaen, gy, ende de Oudtste van Israël, tot den Koningh van Egypten, ende gylieden sult tot hem seggen, De HEERE de Godt der Hebreen is ons ontmoett in eene verschijninge, wy hebben een uitdruklyk bevel ontvangen van den euwigen God,

dien wy nevens onze Vaderen eeren, om Hem Feest te vieren, en plechtig te dienen: ſo laet ons nu doch gaen den wegh van drie dagen in de woeſtijne, namelyk tot den Berg Horeb, welke, langs den naasten weg, niet boven drie dagreizen van Gozen afgelegen was, op dat wy den HEERE onſen Godt offeren.

Dit was het eerſte verzoek dat zy aen den Koning ſlegts doen moesten, eer zy nog ſpraken van optetrekken naer hun land. God wilde alvoorens hem beproeven aen dezen ligten eisch, die teffens allerbillykst en betamelykst was; het volk had nu zoo lang hunnen God niet kunnen dienen, behalven dat het de gelegenheid miste, door de ſtrenge ſlavernye, zo was ook Iſraëls Godsdienst, beſtaende in ſlachtofferen, onder anderen van Schapen, den Egyptenaren een grouwel; hierom was 't nodig, zouden zy hunnen God vry en veilig dienen nae zijne inſtelling, dat ze zig van de Egyptenaren op een goeden afſtand verwijderden, op dat zy hen niet ergerden. Aen dezen zeer beſcheiden en betamelyken eisch dan wilde God Pharao beproeven, en des Konings onrechtvaerdigheid doen bekend worden, in zulk een licht, dat de Egyptenaren zelven, en alle andere volken, van de regtmatigheid der daerop gevolgde gerigten, en de afſchudding des ſlaefſchen joks, zouden overtuigd worden; en Iſraëls volk vooral tot in eeuwigheid zou gedenken, uit welk een willekeurige dwinglandye en engte zy verlost waren.

19. Doch ik weet, dat de Koningh van Egypten ulieden niet terſtond en ſal laten gaen, noch uw verzoek daertoe inwilligen: oock niet door een ſtercke hant, offchoon ik mijn hand, den arm van mijn vermogen, al zeer ſterk op hem in gerichten zal doen nederdalen, offchoon ik dat verzoek, in mijn naem gedaen, met zware plagen zal aendringen, en door wonderdadige bewijzen mijner macht hem daertoe persſen, hy zal die een tijd lang doorſtaen, en zig daer tegen verharden.

Alhoewel nu God dit wist, had hy nogthans reden om dien weg in te ſlaen. Hy konde wel op een oogenblik, en by het eerſte verzoek, Pharao genoodzaekt hebben om het volk te laten trekken, maer hy verkoos dezen weg van beproevinge;

ook

ook zou die niet vergeefs zijn in alle opzigten, maer onder anderen te weeg brengen 't geen vs. 21 volgen zal. Intusſen had Moſe nodig vooraf te weten, dat God dit wist, en alzoo beſloten had, om niet onder de uitvoering in zijn gelove te zeer te wankelen. Hierom ging de Heere al verder voort met Moſe te onderrichten van de uitkomst, zeggende:

20. Want ick ſal mijne hant uytſtrecken, mijn vermogen in het ſtraffen doen gevoelen, ende Egypten ſlaen met alle mijne wonderen, met een menigte van buitengewoone ſtrafoeffeningen, die ick tot 10 in getale in 't midden deſſelven *lands*, dat is door het ganſche land, doen en onder deszelfs inwooners uitzenden ſal: daer na ſo ſal hy u lieden laten vertrecken.

21. Ende ick ſal deſen volcke genade geven, gunst doen vinden, in de oogen der Egyptenaren: ende het ſal geſchieden, wanneer gylieden uytgaen ſult, ſo en ſult gy niet ledigh uytgaen, niet alleen zult gy al uw vee en overige bezittingen uitvoeren, maer daerenboven van de Egyptenaren rijkelyk begiftigd worden met kostbare geſchenken, en aldus uittrekken *met groote have*, gelyk ik Abraham beloofd heb, Gen. 15: 14. Hoe afkeerig en wreed de Egyptenaren omtrent mijn volk zig gedragen, ik zal echter op dien tijd hun hart bewegen tot weldadigheid, zoodat ze niet weigeren zullen, al wat zy by het uittrekken van hun begeeren; hierom zult gy ook niet ſchroomen daervan u te bedienen.

22. (*f*) Maer [*elcke*] vrouwe, aen welke doorgaens de bezorging van huisraed en kleeding meer dan den mannen eigen is, ſal van hare naebuerinne, ende van de weerdinne hares huyſes, naest of in welker huizen zy woonen, eyſſchen ter bezorging van 't geen tot zulk een grooten optogt en reize nodig zal zijn, ſilveren vaten, kostbaerheden van zilver, ende gouden vaten, en kleinoodien, ende kleederen: en die ſult gylieden op uwe ſonen, ende op uwe dochteren leggen,

(*f*) Exod. 11: 2. ende 12: 35.

in pakken op den rug binden, of op de schouderen doen dragen; ende (g) sult Egypten berooven, dat is ontblooten, niet door een ongeoorloofde diefstal of geweldigen roof, maer als een billyke vergelding van uwen teruggehouden loon voor uwen zuuren arbeid.

HET IV. KAPITTEL.

Mose wordt in staet gesteld om zijne Godlyke zending met wonderteekenen te bevestigen, vs. 1-9. Na herhaelde vruchtelooze, en niet onzondige verschooningen, en na de oplossingen van alle zijne zwarigheden, gehoorzaemt hy vs. 10-17. Verlof van zijnen Schoonvader bekomen hebbende, en nogmaels van God vermaend zijnde, trekt hy op; heeft een zonderling wedervaren op den weg, ontmoet zijnen Broeder Aaron, en legt door zijnen mond zijne bootschap aen het volk af, met een goed gevolg, vs. 18-31.

1. DOe antwoordde Mose, zich herinnerende zijne bevinding voor 40 jaren, toen hunne bevrijding door zijne hand, wegens zijn aenzien en invloed ten Hove, veel geloofIyker scheen dan tegenwoordig, ende seyde; Maer siet, sy, de kinderen Israëls, en sullen my niet gelooven, hunne verlossing zal hun, wier moed door kommer en slaefschen arbeid gansch neergeslagen is, zoo onmogelyk voorkomen, dat zy het voorstel verwerpen, de opwekking niet in aenmerking nemen, noch mijne stemme hooren zullen; want, offschoon ik hun dit alles verklare, sy sullen seggen tot my, gy verdicht dit uit uw harte, of wordt vervoerd door uwe grootsche inbeelding; De HEERE en is u niet verschenen, en waermede zal

(g) Ezech. 39: 10.

zal ik hun dan overtuigen, dat Gy my waerlyk gezonden hebt?

2. Ende de HEERE, willende Mose met zigtbare proeven toonen, dat het hem aen geen overtuigende teekenen ontbreken zou, seyde tot hem, Wat is 'er in uwe hant? beziet het nauwkeurig, merkt wel op wat het zy: Deze vraeg deed God om den weg te banen tot het volgend teeken, en om Moses aendacht daertoe optewekken, ende hy seyde, Een staf, een Herders-staf.

3. Ende hy seyde, Werpt hem ter aerden, ende hy wierp hem ter aerden, doe wert hy, door de kracht des Almachtigen Scheppers, tot eene levendige slange: ende Mose, verschrikt voor dit, niet minder ijzig, als onverwacht en wonderdadig verschijnsel, vloodt van haer, eenige treden terug wijkende.

Deze zelve Staf zou het werktuig of teeken zijn, waer by Mose, op Gods bevel, alle zijne plagen en oordeelen over Egypten zou doen opkomen; dit eerste teeken was dus eigenaartig geschikt om te vertoonen, hoe noodlottig deze Staf den Egyptenaren worden zou; hoe zy, in een zinbeeldigen zin, zou veranderen in eene Slange, om de Egyptenaren te verschrikken en te straffen: terwijl Mose zelve, als Israëls Voorganger en Verlosser, en dus ook zijn volk, daervan onbeschadigd blijven zou, gelijk 'er volgt.

4. Doe seyde de HEERE tot Mose, Streckt uwe hant uyt, ende grijptse by haren steert, welke het gevaerlykste deel is, by 't welke men een Slang aengrijpen kan, die als dan al haer macht behoudt om haer kop vry te bewegen, en den aengrijper te beschadigen; welke macht haer benomen wordt, als men haer even achter den kop, in den nek, kan aengrijpen. Hier door wilde God 't geloof van Mose beproeven, en hem bereiden tot eene onbeschroomde aenvaerding van zijnen post, onaengezien alle schijnbare zwarigheden en gevaren. doe streckte hy, Mose, van zijne voorige ontsteltenis bekomen, en aengemoedigd door 't bevel des Heeren en 't vertrouwen op zijne macht, sijne hant uyt, ende vattese onverschrokken, ende sy wert weder tot eenen staf in sijne hant.

5. Voorts zeide de Heere tot Mose, dit zelve teeken, 't welk gy hier door mijne alvermogende kracht ziet gebeuren, zult gy ook doen voor de oogen der kinderen Israëls, Op dat sy gelooven, dat u verschenen zy de HEERE de Godt harer vaderen, de Godt Abrahams, de Godt Isaacs, ende de Godt Jacobs, die gemaekt heeft den Hemel en de Aerde, die alleen wonderen doet.

't Is waer, God had wel gezegd, Cap. 3: 18. *Zy zullen uwe stem hooren*; maer daermede had God niet gemeend, dat zy terstond hem op zijn woord geloven zouden, zonder dat zy teekenen zagen: maer Hy wilde daermede te kennen geven, dat Hy Moses woorden ingang zou doen vinden, zoo dat zy nae hem hoorden, en verklaert nu hier nader aen Moses, dat, onder anderen, dit teeken daertoe dienen zou.

6. Ende de HEERE, willende hem overvloedig zijne kracht betoonen, en zijn hart door een onwankelbaer vertrouwen sterken, voegde ongevraegd 'er een tweede teeken by, en seyde nog voorder tot hem, Steeckt nu uwe hant in uwen boesem, ende hy stack sijne hant in sijnen boesem: daer na trock hyse uyt, ende siet, sijne hant was melaetsch, [*wit*] als sneeuw.

7. Ende hy seyde, Steeckt uwe hant wederom in uwen boesem, ende hy stack sijne hant wederom in sijnen boesem: daer na trock hyse uyt sijnen boesem, ende siet, sy was weder gezond, als sijn [*ander*] vleesch.

Van de plage der Melaetsheid zal vervolgens gelegenheid voorkomen nader te spreken: alleen moet men hier in opmerking nemen de leerzaemheid ook van dit teeken, waer onder zekerlyk een geheimzinnig onderwijs verborgen lag: 't had toch zijn reden, waerom de hoogste Wijsheid juist deze en geen andere teekenen verkoor. Zou dit teeken niet wel voor Mose hebben moeten dienen, eerst om hem de zwakheid en krankheid van zijn vermogen, en de onwaerdigheid des volks, onder 't oog te brengen, maer straks daerop, om ook de tegenbedenking die uit zijne ongeschiktheid kon oprij-

rijzen, en de moedbenemende onderstelling van de zedelyke melaetsheid van het diep vervallen Israël, te onderscheppen, en Hem te doen begrijpen, hoe 'er by God ook genade en kracht is, om de geestlyke Melaetsheden te genezen, en een diep bedorven en vervallen volk te herstellen?

8. Met deze teekenen gewapend, zou hy zijn volk van zijne Godlyke zending gewis overtuigen. Want of het al gebeurde, dat sommigen agterdocht hadden op de echtheid van het eerste teeken, en het volk hierdoor bleef aerzelen, zo zouden ze niet langer kunnen twijffelen, als het straks daer op met dit tweede teeken bekrachtigd wierd; ende het sal geschieden, zeide God, so sy u niet en gelooven, noch nae de stemme, dat is, de beduiding des eersten teeckens hooren, en het woord 't welk gy hun met dit teeken betuigen en bevestigen zult niet gelooven, so sullen sy de stemme des laetsten teeckens gelooven; Ja, of het al gebeurde, dat eenige nog bleeven twijffelen door agterdocht, of achterna in hunne overtuiging weer geslingerd wierden, zo zult gy hen daervan geheel genezen, en ten vollen overtuigen, door een derde teeken, gelijk 'er volgt.

9. Ende het sal geschieden, so sy oock dese twee teeckenen niet en gelooven, nochte nae uwe stemme en hooren, so neemt van de wateren der riviere, ende gietse op het drooge: so (*a*) sullen de wateren die gy uyt de riviere sult nemen, die selve sullen tot bloet worden op het drooge. Dit teeken kon zeer dienen tot overtuiging, hoe God de Egyptenaers door plagen en straffen konde en zoude noodzaken tot het ontslag zijns volks, als behelzende in zig dat geen, waervan de dadelyke plagen een aenvang namen: gelijk we in 't 7 Kapittel zien zullen, waerby ons gelegenheid voorkomen zal, om van dit wonder nader te spreken.

10. Doe seyde Mose tot den HEERE; Och Heere, verschoon my, want ick en ben geen man wel ter tale, ik misse de gave der welsprekendheid, en ben gansch ongeschikt, om voor eene vergadering des volks en

(*a*) Exod. 7: 19.

aen het Hof eens Konings het woord te voeren, noch van gisteren, noch van eergisteren, noch van doe af, doe gy tot uwen knecht gesproken hebt. Hy wil zeggen, ik ben noch in de kracht mijner jaren, noch in mijne jongelingschap welbespraekt geweest, maer heb van jongs af gestameld; hoe veel minder zal ik van nu af aen, in mijne klimmende jaren, bekwaem zijn tot de uitvoering van 't geen Gy tot uwen knecht gesproken hebt? daer ik onder deze onderhandeling geen verandering hier in bespeure? want ick ben en blyve swaer van monde, ende swaer van tonge; ik hebbe moeite om my wel uittedrukken, ik spreke bezwaerlyk, volmondig, en zonder eenige bevalligheid. Waermede echter niet strijdt, dat Stephanus hem noemt *machtig in woorden* zoo wel als in werken, Hand. 7: 22. want de wooden, de inhoud zijner redenen waren krachtig, schoon zijne uitspraek niet geheel onbelemmerd geweest en gebleeven zy.

Tot dus verre had Moses niet onbetamelyk zich gedragen in 't voorstellen zijner bedenking, dat hy welligt geen genoegzaem geloof zou vinden; maer nu God deze zwarigheid had opgelost, en hem met een driedubbeld teeken bevestigd en gewapend had, was deze aerzeling en nieuwe bedenking niet vrij te pleiten van ongelovigheid, en onbetamelyke onttrekking. Dan, de Heere wil hem nogmaels met zagtmoedigheid ook van deze zwarigheid ontheffen; wetende hoe zwaer en gewigtig de last ware, welken hy zijnen knecht opleide, verschoont hy dit opzien, en neemt op eene vriendelyke wys alle bedenking wech door het volgende antwoord.

11. Ende de HEERE seyde tot hem, Wie heeft den mensche den mont gemaeckt? ofte wie heeft den stommen, of dooven, of sienden, of blinden, gemaeckt? Ben ick 't niet, de HEERE?

12. Ende nu gaet henen, ende (*b*) ick sal met uwen monde zijn, ende sal u leeren, wat gy spreken sult.

Hiermede wil God juist niet zeggen, dat Hy Mose van zijn gebrek geheel ontheffen, en hem een volmaekte uitspraek ge-

(*b*) Matth. 10: 19. Marc. 13: 11. Luc. 12: 12.

geven zou; maer Hy geeft hem te verſtaen, dat Hy hem genoegzaem konde en zoude in ſtaet ſtellen, om zijn woord te doen; dat hy zijne redenen zelf in zijnen mond zou leggen, en de uitſpraek zijner lippen niet weeren: ja, dat Hy zijne woorden zoo krachtig zou maken, als of die met de grootſte welſprekendheid voortgebracht waren.

13. Doch hy, Moſe, ſeyde, Och Heere, ik bidde u: ſendt doch door de hant, dat is door den dienst, [*des genen dien*] gy ſoudt ſenden. Zend eenen anderen, dien gy weet bekwamer te zijn, dan ik ben, tot zulk eene boodſchap.

Dit was voorzeker een zeer laekbare proeve van Moſes ongeloof en ongehoorzaemheid. Ondertusſchen liet God, (die anderszins van ſtonden aen zijnen knegt inwendig door zijne hart-overredende kracht volvaerdig konde gemaekt hebben) met wijsheid toe, dat deze zwakheid zich aldus openbaerde: Even deze zelve laekbare aerzeling en onttrekking openbaert, in een ander opzicht, een twee-erleien trek van zijn Character, die alle opmerking verdient, en hetzelve eerwaerdig maekt.

Men ziet hieruit, voor eerst, hoe verre Moſe af was van zich uit Eer-zucht of vertrouwen op zich zelven in te dringen in dezen gewigtigen post; hoe hy niet dan met veel opzien daer tegen, uit ſchuldige gehoorzaemheid aen God, dit eindelyk ondernomen heeft, en gaerne daervan ontſlagen geweest ware. Ten anderen zien we hieruit een onweerſprekelyk bewijs zijner oprechtheid, aengezien hy zelve deze zijne zwakheid niet verbergt, maer de zaken verhaelt en beſchrijft zoo als ze gebeurd zijn, al is het tot zijn eigen vernedering. Een Schrijver die zijn eigen eer zocht, zou ook gewis agterwege gelaten of verbloemd hebben, 't geen Moſes hierop volgen laet:

14. Doe ontſtack de toorn des HEEREN over Moſe. Hy nam hem dit zeer kwalyk; en met groote reden: want God had overvloedig, en met alle toegevendheid alle geopperde zwarigheden uit den weg geruimd, zoo dat niets anders dan redenloos wantrouwen of ongezindheid hem langer kon doen aerzelen. Echter doet de Heer zijne barmhartigheid roemen tegen het oordeel; nogmaels komt Hy

met toegevendheid Mose te gemoet, hem bemoedigende met de hulp, welke hy aen zijnen Broeder in dit groote werk hebben zou, ende hy seyde, wel op een berispenden toon, maer nogthans met blijken van Vaderlyke verschooning en alle mogelyke inschiklykheid, Is niet Aaron de Levijt uw broeder? ick weet dat hy seer wel spreken sal, als een man, die natuurlyk zeer wel ter tale is; ende het zal hem aen geene genegenheid en hulpvaerdige gedienstigheid ontbreken, want oock siet, *hy komt uit* volgens 't Hebreeuwsch, hy sal, zodra hy uwe aenkomste verneemt, welke ik hem openbaren zal, uytgaen u te gemoete, wanneer hy u siet, so sal hy in sijn herte verblijdt zijn.

15. (*c*) Gy dan sult tot hem spreken, ende de woorden, welke ik tot u gesproken hebbe, en verder spreken zal, in sijnen monde leggen, hem dezelve duidelyk voorzeggende, en bevelende dezelve trouwelyk aentedienen waer het behoort; ende weest voords niet bezorgd over de uitvoering, en vreest niet voor eenige zwakheid van geheugen of moed, want ick sal met uwen monde, ende met sijnen monde zijn, ende ick sal ulieden leeren, wat gy doen sult.

16. Ende gylieden zult het werk aldus verdeelen en beschikken; hy, Aaron, zal uw persoon vervangen in de openbare redenvoeringen, en sal voor u tot den volcke spreken: ende het sal geschieden, dat hy u tot eenen monde sal zijn, hy zal uw taelsman zijn, hy zal het woord voeren, ende gy sult hem tot eenen Godt zijn, gy zult het beleid van alles hebben, en hem, in mijnen name, opleggen wat hy doen, en voorzeggen wat hy spreken zal; en hy zal u, als My, gehoor geven, u te wille zijn, en erkennen, dat al wat gy hem zegt van my komt, en dat ik door uwen mond tot hem spreke.

Deze uitdrukking, *hy zal u tot een God zijn*, moet gewis in een oneigenlyken zin verstaen worden, gelyk we in de omschrijving het verklaerden. Ze luidt wel wat sterk in onze ooren, doch in de Hebreeuwsche tael wordt die naem *God*

(*c*) Exod. 7: 1.

God ook aen Engelen, Overheden, Mannen van aenzien, in een flauwe beteekenis gegeven, even gelijk in onze tael de naem *Heere* ook aen menfchen gegeven wordt.

17. Neemt dan, dus befluit de Heere zijn bevel, en herinnert Mofe nogmaels de overtuigende bewijzen der Godlyke Almacht, welke hem vergezellen zouden in dat groote werk, neemt dan defen ftaf in uwe hant, daer mede gy die teeckenen, welke ik u bereids in eene proeve getoond heb, vs. 4, en van welke ik Kap. 3: 20 tot u gefproken heb, doen fult.

Op het uitftrekken van zoo gering een werktuig als deze Staf, zouden zulke groote wonder-teekenen volgen, ten bewijze dat dezelve niet werktuiglyk, of door tusfchenkomst van menfchelyk vermogen, maer alleen en onmiddelyk door Gods kracht gefchiedden.

18. Doe gingh Mofe henen, om, zonder verder tegenfpreken, God te gehoorzamen en zijnen last uittevoeren, ende keerde, van Horeb, alvoorens weder, gelijk de welvoeglykheid en billykheid vereifchte, tot Jether, dat is Jethro, fijnen fchoonvader, ende feyde tot hem, Laet my doch gaen, dat ick wederom tot mijne broederen keere, die in Egypten zijn, ende fie, of fy nogh leven: Jethro dan feyde tot Mofe, Gaet in vrede, Ik geve u daertoe mijne toeftemming, en wenfche u allen voorfpoed en heil op uwen weg.

Het fchijnt, dat Mofe deze opmerkelyke verfchijning en den daerby ontvangen last, voor zijnen Schoonvader heeft verborgen gehouden, en, zonder hem alle waerheid te zeggen, alleenlyk deze zaek noemde, die ook waerheid was, dat hy zijnen Broederen, zijn volk in Egypten, eens wilde gaen zien om nae hunnen toeftand te vernemen. Hy kan voor die geheimhouding wichtige en verfcheiden redenen gehad hebben. Het zy dat hy fchroomde by zijnen Schoonvader geen geloof te zullen vinden; het zy dat hy zelf over de gelukkige uitkomst eenigermate nog wankelmoedig ftond in zijn geloof, en vreesde by zijnen Schoonvader en zijn huis befchaemd uit te mogen komen; het zy dat hy 't om andere redenen niet

dienstig oordeelde aenleiding te geven, dat het geruchte van zijn voornemen zich voor de uitvoering verspreidde.

Dit zelfde intusschen levert een nieuwen trek op van Moses achtenswaerdig Character; het verschaft een nieuw bewijs van zijne *Zedigheid*, die hem niet toeliet te pronken met deze hem zoo zeer vereerende Godsverschijning en de hem opgelegde hoogwaerdige bedieninge. — Het vertoont een proeve van ware *Nedrigheid*, die hem, onaengezien de hooge eer waertoe hy verwaerdigd was, echter de schuldige erkentenis en beleefdheid omtrent zijnen Schoonvader niet deed vergeten. En het verstrekt tot een getuigenis zijner *Godvrucht*, waerdoor hy alle gelegenheden en verzoekingen, tot ongehoorzaemheid aen Gods bevelen, zorgvuldig wilde vermijden.

19. Oock seyde de HEERE tot Mose, *in Midian*; Dit was blijkbaer eene nadere verschijning, onderscheiden van de evengenoemde by den Berg Horeb: Het schijnt dat Mose, nadat hy tot Jethro was wedergekeerd en deszelfs toestemming verkreegen had, nog eenigen tijd aerzelende liet verlopen; waerop God hem andermael, 't zy in een gezichte, 't zy in een droom, of welligt met eene hoorbare stemme, aensprak, en zeide, Gaet henen, keert weder in Egypten: want alle de mannen zyn doot, die uwe ziele sochten; verzekerende hem hier mede, tot wechneming van zijne huivering, dat 'er in Egypten geene waren overgebleeven, welke zouden wraek nemen over het dooden van den Egyptenaer.

20. Mose dan nam sijne vrouwe, ende sijne sonen, vergel. Kap. 2: 22. ende voerdese op eenen esel: Men kan hier, gelijk dikwijls geschiedt, onder het enkelvoudig het meervoudig getal verstaen, dewijl één Ezel niet genoeg schijnt geweest te zijn, om Zippora en hare Zonen, nevens 't geen tot de reize nodig was, te voeren. Doch misschien was de Ezel alleen geschikt voor de kinderen, die nog jong, althans welker één nog klein schijnt geweest te zijn, en voor den nodigen voorraed tot de reize, terwijl Mose en Zippora te voete gingen. Alzoo ging Mose met zijn gansche huisgezin, ten blijke dat zijn voorstel aen Jethro, vs. 18, geen kortstondig bezoek bedoelde, maer dat hy Midian

dian metter woon dacht te verlaten, ende keerde wederin Egyptenlant; hoewel hy niet lang hierna zijn huisgezin naer Jethro schijnt terug gezonden te hebben, om te minder in zijn gewichtig gezantschap in Egypten belemmerd te zijn, verzekerd zijnde dat hy by den uittocht van Israël binnen kort tot de grenzen van Midian zou wederkeeren, en gelegenheid vinden, om dit zijn huisgezin naer Canaan medetevoeren, vergel. Kap. 18: 5. Ende Mose nam den staf Godes in sijne hant; dat is, zijn gewoonen Herdersstaf, die hier de *Staf Godes* genoemd wordt, omdat ze van God bestemd was tot het werktuig, 't welk tot de geduchte wonderen, gelijk reeds vs. 2-4 in een proeve getoond was, in Egypten gebruikt zou worden; terwijl de geringheid van dit werktuig blijkbaer zou toonen, dat de groote daden waertoe 't gebruikt zou worden, niet werktuiglyk van dien staf zelve voordkwamen, noch door de kracht van Mose geschiedden, maer alleen door de kracht Gods; waerom deze staf met allen nadruk de *Staf Godes* mogt genoemd worden; verstrekkende teffens voor Mose, van dezen tijd af aen, tot een teeken (een *Signael*) van zijn hoogwaerdig gezantschap.

21. Ende de HEERE seyde nogmaels tot Mose: Terwijle, of naedien, gy henen treckt om weder in Egypten te keeren, en wanneer gy aldaer zult gekomen zijn, siet toe, dat gy alle de wonderen doet voor Pharao, die ick in uwe hant gestelt hebbe, waertoe ik u volmacht gegeven hebbe: namelyk die wonderteekenen niet alleen, welke in 't begin van dit Kapittel gemeld zijn, maer ook die, welke God, van tijd tot tijd, hem in Egypten bevelen zou te doen. Doch ick sal sijn herte verstocken, dat hy het volck niet en sal laten gaen.

Wy zullen ons by deze uitdrukking een weinig langer dan gewoonlyk moeten ophouden, zoo wegens het belang der zaek hetwelk zulks vereischt, als omdat dezelve, of soortgelijke, dikwijls in Gods woord voorkomen, en ze gevoeglykst met de meeste bekorting in ééns zal kunnen afgehandeld worden. Het is uit den aert der zake zeker, dat deze *verstokking van Pharaos hart* niet, in een eigenlyken zin, aen God wordt

toegeschreeven. Elk die den gebruikelyken stijl des Bijbels opmerkt, en daertoe met deze plaets de volgende vergelijkt, Kap. 14: 17. Deut. 2: 30. 4: 19. 18: 14. Jos. 11: 20. 2 Sam. 16: 10. 24: 1. 1 Kon. 22: 23. Ps. 105: 25. Jes. 6: 9, 10. Jer. 4: 10. Ezech. 14: 9. 20: 25. zal ligt bemerken, dat alle die spreekwijzen, niet in een volstrekten zin moeten of kunnen worden opgevat, maer volgens een spreekmanier, in alle bekende talen gebruikelyk, moeten verklaerd worden. Wanneer wy, by voorbeeld, eenen ongeregelden en wederhoorigen ernstig vermanen, en op de beweeglykste wyze onze vermaningen aendringen en herhalen, doch wy richten 'er niets mede uit ten voordeele, maer 't gevolg daervan is, dat zulk een voor alle onze bestraffingen gevoelloos blijft, en tegen onze vermaningen aendruischt; zo kan in een gezonden zin gezegd worden, dat men zulk eenen door onze vermaningen en bestraffingen erger gemaekt, doof gepredikt, ja verhard heeft; zoodanig dat echter de schuld daervan niet in ons, of in onze vermaningen, maer eeniglyk in de weerspannigheid van 't onderwerp gelegen is. In zulk eenen zin kreeg Jesaia dit bevel; *Maek het harte dezes volks vet*, enz. In zulk eenen zin wordt God hier gezegd, *het hart van Pharao te verstokken*: Eigenlyk verhardde God zijn hart niet; God was de oorzaek niet van die verharding; Hy maekte, noch inwendig door een onmiddelyke werking, Pharaos hart, tegen zijn wil of buiten zijn weten, ongevoelig; noch liet het hem uitwendig aen overredende bewijzen ontbreken, maer gaf hem de kragtigste middelen tot overtuiging: Doch Pharao onderdrukte die overtuigingen; dit deed hy eens en andermael, niet zonder moeite, maer gaende weg viel hem dit gemaklyker, hy werd al haest gewoon aen die woorden en werken, die in 't eerst eenigen indruk maekten; zoodat hy, onder de aenstoking zijner knegten, zich geheel verhardde, en t' eenemael indrukkeloos werd onder de geduchtste wonderteekenen; waerom het Exod. 8: 15 aen Pharao zelven wordt toegeschreeven, *hy verzwaerde zijn harte.* God nu kon dit door zijne almachtige kracht wel verhinderd, en zijn hart gebogen hebben; maer Hy deed dit niet, en had daertoe gewichtige redenen; Hy liet Pharao in zijne har-

hardigheid voordgaen, zonder zijn hart te neigen; en kon dus in dit opzicht, in een Gode-betamelyken zin, gezegd worden, zijn harte te *verſtokken.*

Het is van belang hierby optemerken, dat deze en ſoortgelijke uitdrukkingen, niet zonder reden, in de H. Schrift menigmael voorkomen. Wanneer we dit geval, dat ons hier ontmoet, doordenken, en de zooëven aengehaelde plaetſen allen overwegen en vergelijken, beſpeurt men vry kennelyk, dat, door die voorſtellingen of ſpreekmanieren, eenige heimelyke bedenkingen onderſchept en weggenomen worden, als of zulke uitkomsten tegen Gods verwachting uitvielen, als of Gods oogmerk verijdeld werd, als of het Gode aen macht ontbrak, het kwaed te beletten, of door krachtdadiger middelen, van ſtonden aen, de bedoelde uitkomsten daerteſtellen. Hier tegen dienen de genoemde uitdrukkingen, om aen te toonen, dat ook die ſchijnbaer verkeerde uitkomsten niet buiten God gebeuren, dat Hy zelf door zijne Voorzienigheid die beſtuurt, en in dezelve werkzaem is, op eene wyze echter, zijner zedelyke deugden betamende. Hoe zeer, by voorbeeld, zou Pharaos verharding Moſes en gansch Iſraël niet geſlingerd en twijffelmoedig gemaekt hebben, als of Gods oogmerk telkens mislukte, en de eindelyke verwachting welligt geheel verijdeld zou worden, indien zy niet geweten en begreepen hadden, dat ook de ſchijnbare mislukkingen en blijvende verharding van Pharao, onder Gods toelating en albeſtuurende Voorzienigheid gebeurde? en hoe krachtig moest die erkentenis, dat Gods hand alles beſtuurde, en 'er niets tegen zijn volſtrekten *wil* en weten gebeurde, ingeboezemd en verſterkt worden door zulk eene voorzegging, en door zulk een wyze van uitdrukken, *Ik zal zijn harte verſtokken?*

Om by deze gelegenheid alle de bovengemelde plaetſen teffens toetelichten, en by die allen ter bekorting op deze aenmerking ons te kunnen beroepen, en den Lezer daertoe terug te wijzen, voegen wy 'er deze verklaring nog by: De verkeerdheden der menſchen worden in deze en de overige plaetſen der H. Schrift aen God toegeſchreeven, *niet alleen* in zoo verre Hy dezelve lijdelyk toelaet, of niet verhindert; *maer ook*, en voornamelyk, in zoo verre Hy, *Deels*, de ge-

legenheden, 't zy uitwendig, 't zy inwendig, doetvoorkomen, uit welke 's menfchen eigen verdorvenheid aenleiding neemt tot zonde, door dezelve tot ongerechtigheid te misbruiken; in welk opzigt zulke gelegenheden en beproevingen van God gebruikt worden, om flechts te openbaren en uittehalen wat in den menfche is: *Deels* ook, in zoo verre Hy zijn verlichtenden en overtuigenden invloed onthoudt of intrekt, by wege van billyke ftrafoeffening over voorige achteloosheden of moedwillige verkrachting van het geweten.

Na dezen uitftap keeren wy weder tot het gefchied-verhael, het welk aldus vervolgt:

22. Dan fult gy ten laetften tot Pharao feggen, en uw gezantfchap met de bedreiging van dit laetfte ftrafgericht befluiten, waerop de loslating van Ifraël volgen zal; gy zult dan tot hem zeggen: Alfoo feyt de HEERE, Mijn fone, mijn eerftgeboren, is Ifraël: Dit volk is my allerwaerdst, en boven alle volken door my uit liefde verkoren, tot aenzienlyke voorrechten en zegeningen, gelijk een *eerstgeboren* Zoon boven de andere kinderen bemind en bevoorrecht is; daerom wil ik niet langer dulden, dat gy het onderdrukt, en wederhoudt van my te dienen, inbreuk doende op mijn eigendom. Hierom heb ik u ettelyke reizen daerover laten aenfpreken:

23. Ende ick hebbe tot u gefeyt, en, met geen mindere billykheid als wettig gezach, van u gevorderd, Laet mijnen fone trecken, dat hy my diene, maer gy hebt, by herhaling, met eene onbuigzame hardnekkigheid tot hier toe, in weerwil van eene reeks mijner oordeelen, die u behoorden tot inkeer gebracht en gehoorzaem gemaekt te hebben, nogthans geweygert hem te laten trecken: Hierom zal ik nu toonen de macht te hebben, om u te dwingen tot het geen waer toe gy u, door mijne voorige met eenige verfchooning vermengde gerichten, geweigerd hebt te laten overhalen: Ten blijke, dat ik alle mijne langmoedigheid aen u heb willen verheerlyken, en het uiterfte ftrafmiddel, zoo lang mogelyk was, verfchoven heb, zal ik nu eindelyk toetreden, om u den flag te geven, die u het harte treffen zal, fiet

ick

ick ſal uwen ſone, uwen eerſtgeborenen, dooden.

In dit onheil, waerin de Egyptiſche plagen ten laetſten zouden eindigen, zou dan de Koning gelijkelyk deelen met den geringſten zijner onderdanen; en wel op zulk een wys, dat zijn throon aengetast en van deszelfs erffelyken opvolger beroofd zou worden: Daer hy dan in de voorige plagen voor zijn perſoon, of verſchoond wierd, of ſlechts van ter zijde, of op een meer draeglyke wyze daerin deelde; zou deze plage Hem gevoeliger dan iemand treffen, en zijn hart verſlaen.

Men neme hierby waer den zeer treffenden weerſlag dezer bedreiging, UWEN ZONE, UWEN EERSTGEBOREN *zal ik dooden*, op de evenvoorgaende woorden, welke God ten grondſlag van zijnen eisch ſtelde, MIJN ZOON, MIJN EERSTGEBOREN *is Iſraël.* Had hy dan dit billyke bevel trotsch geweigerd, *Laet* MIJNEN *Zone trekken;* hoe rechtmatig beantwoordde daer aen deze ſtraf, ik zal UWEN *Zone, uwen eerstgeboren dooden?*

Dus behoorlyk gelast, en onderricht van 't geen hem te doen ſtond, trok Moſe met zijne Vrouwe en Kinderen op, gelijk gezegd was vs. 20. Ondertusſchen gebeurde 'er onder weg eene opmerkelyke en zeer vernederende byzonderheid, welke Moſes ligtelyk had kunnen verzwijgen, maer die hy, als een getrouw Geſchiedſchrijver, die zijne eer niet zocht, maer de waerheid hulde deed en de oprechtheid beminde, niet ſchroomt in de navolgende vsſ. opteteekenen.

24. Ende het geſchiedde op den wegh in de herberge, dat is, op zekere plaets, waer zy overnachtten, waer zy misſchien een ſoort van tent of ligt verdek opſloegen, nae de wyze der Oosterſche Herders, (want eigenlyk gezegde Herbergen, gemeene intrekplaetzen, waer men voor geld huisvesting en nooddruft verkrijgen kon, gelijk onder ons gebruiklyk is, waren in die Landen onbekend.) Als zy dan aen zekeren Oord gekomen waren, alwaer zy uitrusteden, en eenigen tijd vertoefden, zo geſchiedde het, dat de HEERE hem, Moſe, tegenquam, ende ſocht hem, dat is, *ſcheen hem te willen en* te *zullen* dooden;

het zy (gelyk sommige denken) door een schielyke krankheid of doodlyke kwael hem toe te zenden, op zulk eene wyze, welke uit aenmerking der t'zamenlopende omstandigheden duidelyk genoeg, niet alleen blijken van Gods ongenoegen tegen hem, maer ook de oorzaek of reden daervan teekende; het zy in eene zichtbare gedaente, of, gelijk de Chaldeër en de 70 het vertalen, door middel van eenen *Engel*, zich vertoonende in een dreigende gestalte, misschien met een uitgetogen zwaerd of iets diergelijks, als ware hy voornemens daermede op Mose aentevallen: mogelyk ook wel dat deze bedreiging met woorden geschied zy, die teffens een schampere verwijting behelsden van 't geen waer over Gods toorn ontstoken was.

De reden van deze ontzettende ontmoeting, in welke Mose van God zelven, of door middel van zijnen Engel, den dood gedreigd werd, terwijl hy bezig was om Gods last te gaen verrichten, laet zich uit het bedrijf van Zippora en de uitkomst daervan, ligtelyk bevroeden, want dus volgt 'er

25. Doe nam Zippora, ziende het gevaer, waerin haer man, ja waerin ook zy zelve thans was en zijn zou in deze woestijne, als haer man haer hier ontviel; en terstond begrijpende, of ook uit de vermoedelyk daerby gevoegde verwijting en bedreiging, duidelyk hoorende en verstaende, om wat oorzake dit onheil haer zou overkomen, zocht zoo goed en schielyk zy konde, nae de gelegenheid des tijds, die oorzaek van Gods ongenoegen wechtenemen, en alzoo 't bedreigde onheil te ontgaen; zy nam dan een steenen [*mes*] (in 't Hebreuwsch staet, *een scherpen Steen*,) dat is, een steen, die gescherpt, gesleepen, en tot een mes gemaekt is, hoedanig soort van messen het te denken is, dat men oudtijds veel gebruikte, gelijk men ook in later tijd by de Joden, inzonderheid in de besnijdenis, zich van steenen messen bediende. Ende Zippora, ('t zy dat Mose door een plotslyke ziekte, of door verschrikking wegens 't onverwacht gevaer dat hem dreigde, daer toe buiten staet was; 't zy dat Zippora begreep, dat zy de eenige oorzaek van 't verzuim geweest zijnde, zy zelve dit behoorde te herstellen:) Zippora althans besneedt met dat steenen mes de voorhuyt hares

res soons, ende wierpse voor sijne, Moses, v eten, met eenige hevigheid en blijken van ongenoegen; ende seyde, Voorwaer gy zijt my een bloetbruydegom, dat is, een *bloedige Echtgenoot*, die my noodzaekt tot een wreed en bloedig bedrijf aen mijne tedere kinderen; dien ik zie dat toch zijn zin moet hebben; met wien het toch niet wel zijn zou, zoo lang ik mijne handen met het bloed van mijn kind niet bevlekte. Vermids zy God, den Insteller en handhaver dezer Instelling, niet durfde tegenstaen, deed zy haren wrevel en onvergenoegdheid op haren man vallen, als of die er de oorzaek van was. 't Was echter niet enkel toorn of ongenoegen, die haer deze woorden deed uitspreken, vermoedelyk was zy in een gemengde hartstocht, waerin wreveligheid en genoegen, verwijting en vreugdbetuiging beide deel hadden; althans 'er ontdekt zich een strael van vreugde onder, in de benaming van *Bruidegom*, welke zy hier schijnt te bezigen, omdat zy hem met het bloed haers nu besneeden kinds by 't leven behouden hebbende, hem als 't ware op nieuw, ten Echtgenoot wederkreeg.

Het is zeer vermoedelyk, dat Zippora's afkeer van de besnijdenis, uit hoofde van derzelver pijnlykheid die zy aen haren oudsten Zoon gezien had, oorzaek was, dat Mose, die van een zeer zagtmoedigen aert was, door inschiklykheid de besnijdenis van zijnen jongsten Zoon, van tijd tot tijd, had uitgesteld. 't Is waer, zy was een Midianitische, en de Midianiten waren mede afstammelingen uit Abraham: Doch 't kan zijn, dat de Besnijdenis onder de Midianiten reeds in onbruik geraekt was, offchoon de overige nakomelingen van Abraham, in Arabië, dezelve standvastig behouden hebben tot op dezen dag; 't kan ook zijn, dat de Midianiten, gelijk alle de Ismaëliten, toen reeds de gewoonte hadden, om de Besnijdenis uittestellen tot dat hunne Kinderen den ouderdom van 13 jaren bereikt hadden, op welken ouderdom hun Stamvader Ismaël besneeden was. Hoe dit zy; Zippora althans schijnt de Besnijdenis van dit kind tegengehouden te hebben, en van dezelve als eene bloedige en wreede behandeling afkeerig geweest te zijn. Intusschen Mose bezondigde zich door deze toegevendheid tegen een

uitdruklyk gebod van den God zijner Vaderen, 't welk Hy teffens met bedreiging van uitroejing gestaefd had, Gen. 17: 14. Hier over openbaert God dan ook billyk zijn ongenoegen, en Hy doet dat juist ten dezen tijde, *deels*, om dat het zeer onvoegzaem zijn zoude, dat Hy als Hoofd en Leidsman onder Israël zou verschijnen, met een Zaed dat nog onbesneeden was, te meer, om dat God wilde, dat deze inzetting onder het volk Israëls met alle nauwkeurigheid en gestrengheid van geslachte tot geslachte onderhouden wierde: *deels* ook, om dat 'er geen plaets of gelegenheid beter geschikt was, om Zippora door de bedreiging van Moses dood gevoeliger te treffen, dan deze, daer zy nu verwijderd was van haer Vaders huis, en eenzaem met hare onweerbare kinderen in deze barre woestijne zou hebben omgedoold, indien zy hier haer man verlooren had: Geen wonder dan dat deze bedreiging zulk een schielyken en grooten invloed op haer maekte, en zy, in weerwil van haer zelve, zonder dralen, het verzuim herstelde.

26. Offchoon nu dit bedrijf van Zippora niet in alles was nae de reinigheid des heiligdoms, verzoende God nogthans de misdaed, ende hy liet van hem, Mose, af, hem of schielyk van de plage ontheffende, die hem overvallen was, of den slaenden Engel, die hem met den dood dreigde, terug doende keeren. Doe seyde sy-ne huisvrouwe Zippora, ziende hem tot hare blijdschap in veiligheid hersteld, Bloetbruydegom! van wegen de besnijdenissen harer Zonen, welke zy nu in dit kind, ten tweedenmael had moeten gedoogen, ja in dit geval zelve uitvoeren; herhalende hier mede haer voorig gezegde:
„ *Gy zijt my* een bloedige Echtgenoot, ten wiens gevalle
„ ik, het koste wat het wilde, tot dat bloedig bedrijf
„ der besnijdenis heb moeten komen".

Na deze merkwaerdige omstandigheid vat Moses den draed der geschiedenis weder op met het volgende vs.

27. De HEERE seyde, of had gezeid, oock tot Aaron, in Egypten, het zy in eenen droom, 't zy in eene verschijning, 't zy door een inwendige inspraek in

zijn

zijn gemoed, Gaet uwen Broeder Mose, die bezig is herwaerds te komen, te gemoete in de woestijne, daerbyvoegende eene nadere aanwijzing van den bepaelden streek, waer henen hy zich richten moest: ende hy gingh, een groot stuk wegs, bijna tot op de grenzen van Midian, ende ontmoette hem aen den bergh Godes, tot Horeb, van welken Kap. 3: 1 gesproken is: ende hy, verheugd over de ontmoeting van zijnen Broeder na eene 40 jarige afwezigheid, kuste hem met de kussinge eener tedere Broederliefde.

28. Ende Mose, door de langte van den weg dien Aaron hem te gemoet gekomen was, een ruime en rustige gelegenheid hebbende, om met zijnen Broeder in 't breede te spreken, eer zy t'zamen in Egypten aenkwamen, maekte zich die gelegenheid ten nutte, en gaf Aaron te kennen alle de woorden des HEEREN, die hem gesonden hadde: ende alle de teeckenen die hy hem bevolen hadde, welke in dit en het voorige Kapittel beschreeven zijn: En Aaron deze dingen hoorende, geloofde, dat God, Jehovah, dit alles gesproken had, en betoonde zich gereed nevens Mose tot de uitvoering van Jehovahs last: want zoodra zy in Egypten, in den lande Gosen, waren aengekomen, *doe*, gelijk 'er volgt,

29. Doe gingh Mose ende Aaron, ende sy versamelden alle de Oudtste der kinderen Israëls, de voornaemste personen uit elke Stam, de hoofden der geslachten, zoo velen 'er by de hand waren, en behendig konden byëen geroepen worden.

30. Ende Aaron aenvaerdde getrouwelyk zijne bediening, hem door den Heere opgelegd, om Moses mond of Spreker te zijn, gelijk God vs. 15, 16 verordend had: Ingevolge hier van sprack Aaron alle de woorden, die de HEERE tot Mose gesproken hadde: ende hy dede de teeckenen voor de oogen des volcks, namelyk der oudsten Israëls, of ook des overigen volks, dat met de oudsten verzameld was en zich hier bevond. 't Kan zyn, dat Aaron zelf, by deze eerste proeve, de teekenen deed, op bevel van Mose; in welk geval Mo-

fe kan gezegd worden dezelve door Aaron gedaen te hebben, waermede dan geheel niet ftrijdt, dat *Mofe* vs. 17 gezegd wordt deze teekenen te zullen doen, terwijl Aaron, volgens vs. 16, tot het volk zoude fpreken. 't Kan ook aldus begreepen worden, dat Mofe, op de woorden van Aaron, en ter bevestiging van 't geen hy den volke verhaelde, deze teekenen deed; en dat ook alzoo Aaron kon gerekend en hier gezegd worden, de woorden welke hy fprak bevestigd, en de teekenen gedaen te hebben, welke Mofe eigenlyk deed, ter bevestiging van Aarons redenen.

31. Ende het volck, 't welk deze dingen, of zelf zag en hoorde, of aen 't welke de oudften mededeelden 't geen zy gehoord en gezien hadden, geloofde dat God deze Mannen gezonden had, om hen te verlosfen ende zy hoorden, met opmerking en belangneming, dat de HEERE de kinderen Ifraëls befocht, dat Hy kennis nam van hunnen ftaet en toeftand, ende dat hy hare verdruckinge fagh, om hen daeruit te verlosfen: ende fy neygden hare hoofden, om hunne toeftemming daer mede aen het voorftel van Mofe en Aaron te geven, ende aenbaden, erkennende de goedheid van Abrahams God, die ingevolge zijne belofte, hunner gedacht.

HET V. KAPITTEL.

Mofes en Aaron verfchijnen ten Hove en leggen hunne boodfchap af, doch met dat gevolg, dat Pharao niet alleen hun verzoek weigert, maer ook Ifraëls lasten verzwaert, en 's Volks ziele daer over verdrietig wierd.

1. ENde daer na, als zy de oudften Ifraëls van hunnen last overtuigd hadden, en het volk met welgevallen de woorden en teekenen gehoord en gezien had, gingen Mofe ende Aaron henen, misfchien verzeld van eenige oud-

oudsten, volgens Kap. 3: 18. ende, zich by den Koning hebbende laten aendienen, seiden zy door den mond van Aaron tot Pharao: Alsoo seyt de HEERE de Godt Israëls, Laet mijn volck trecken, dat het my een feest houde in de woestijne; want dit alleen wilde God voor eerst slechts aen Pharao laten verzoeken, en hem daeraen beproeven; waerdoor zijne weigering aen zulk een billyk verzoek te onrechtmatiger werd, en de oordeelen Gods over hem en zijn land te meer bleeken rechtvaerdig te zijn. Had de Heere hem terstond laten aenzeggen, zijn Volk geheel te ontslaen en te laten optrekken naer hun Erfland, de eisch was billyk geweest, en de weigering had hem strafschuldig gemackt; Israël zelve had dit ook met recht kunnen vorderen: evenwel, Pharao zoude nog eenig voorwendsel hebben kunnen aenvoeren, dat hy zijn land niet eensklaps van zulk een menigte volks geheel kon ontblooten: Doch dit verzoek, waer aen de Heere hem nu beproefde, kon niet geweigerd worden zonder onverschonelyke blijken van wreede dwinglandije op te leveren, vergel. 't gezegde over Kap. 3: 18.

2. Maer Pharao, ingevolge van 't geen God aan Mose voorzegd had, weigerde dit met groote trotschheid, en seyde, (*a*) Wie is de HEERE, die JEHOVAH, van wien gy spreekt, wiens stemme ick gehoorsamen soude, om Israël te laten trecken? Hy mag, zoo als gy zegt, de God Israëls zijn; maer wat hebbe ik met Hem te doen? wat heeft ook uwe God met my en mijn Koningrijk te doen? (*b*) Ick en kenne den HEERE niet, ende, wie deze Jehovah ook zy, en wat 'er van zijn bevel ook wezen moge, weet dit, ik en sal my aen zijn bevel niet stooren, en oock Israël niet trecken laten. Trouwens dit volk was nu van te veel belang geworden, hy trok 'er te veel dienst en voordeel van, dan dat hy 't wagen wilde hun een gelegenheid te vergunnen, waerby ze zich ligtelyk in vrijheid herstellen zouden; hy wilde hen dan onder zijne onrechtvaerdige dwingelandye behouden: en dit lag den eersten grond tot verharding van zijn hart, dat hy zijn on-

(*a*) Job 21: 15. (*b*) Exod. 3: 19.

rechtvaerdigen Roof niet misſen, en daerom noch nae redenen, noch nae teekenen luisteren wilde.

3. Sy dan ſeyden, wy verzekeren u, ter goeder trouwe, (c) De Godt der Hebreen, die van oude tijden af, onder 't geſlagt van *Heber*, tot welks nakomelingen Iſraël behoort, is bekend en gediend geweest, op wien wy en ons volk, als onzen God, betrekking hebben, die God is ons ontmoett, en heeft ons den zooëvengenoemden last aen u, ô Koning! bevolen, ſo gy dan al,' ten opzichte van u zelven, hem niet wilt vereeren, laet dan het belang dezer Natie u ter harte gaen, opdat ons geen kwaed overkome, laet ons doch henen trecken, laet ons ſlechts zoo veel op u verwinnen, dat gy ons vergunt, dat wy henen trekken, den wegh van drie dagen in de woeſtijne, ende den HEERE onſen Godt offeren, op dat hy, als wy langer uitſtellen Hem plechtig te dienen, waertoe ons in Egyptenland de gelegenheid zoo langen tijd is afgeſneeden geweest, ons niet bezoeke met gerichten, als een volk dat zijnen God vergeet, en Hy ons niet overkome, by voorbeeld, met peſtilentie, waerdoor ook uw eigen volk alsdan zou aengeſtoken en beſmet worden, ofte met het ſweert, doende om onzer nalatigheid wille, vyanden tegen uw land opkomen, om eene groote ſlachting onder ons en u aenterichten. Met zulk een voorzichtig beleid en beſcheiden voorſtel dringen zy hun verzoek aen; in plaets van den Koning zelven aenſtonds de Godlyke wrake te bedreigen, en hem door wonderteekenen ſtraks te verbazen, ſlaen zy eerst den weg van redenlyke overtuiging in, ze gaen zagtelyk en langzaem te werk, en bedienen zich van zulk eene bedreigende drangreden, welke ſlechts van ter zijde op hem doelde.

4. Dan, deze boodſchap had, onaengezien den allerbillykſten aendrang van dit verzoek, een tegengeſtelde uitwerking: Hy nam het Moſe en Aaron kwalyk, en zond hen weg met harde woorden, als waren zy verſtoorders van de rust zijner onderdanen: Want, doe zy aldus geëindigd hadden hunne boodſchap afteleggen en aentedringen, ſeyde de Koningh

(c) Exod. 3: 18.

ningh van Egypten tot hen, Gy Mose ende Aaron, waerom treckt gy het volck af van hare wercken? verzinnende slechts middelen, om het volk, dat het werken moede is, nog meer van den arbeid afkeerig te maken, en in plaets daervan naer vermakelyke en nutteloozе feesten en uitspanningen te doen haken: niet alzoo; Gaet henen tot uwe lasten, slaet uwe handen aen het werk, houdt u by uwe eigen zaken, en doet ook het volk naerstig arbeiden en ieder zijnen taek volbrengen. En dat deze trotsche en wreede Dwingland niets ergers, by deze gelegenheid, noch ook vervolgens, in zijne grimmigheid tegen Mose en Aaron ondernam, moet men toeschrijven aen Gods alvermogend bestuur, die hem opbond, en niet toeliet zijne knechten aenteraken: misschien was ook middelyk hiertoe dienstbaer het Egyptisch bygeloof, waerdoor hy hen voor een soort van Magi, of Wijzen hield, wier personen heilig gerekend, en zeer ontzien werden, het daer voor houdende, dat zulke lieden eenige gemeenzaemheid met de Goden hadden.

5. Voorder seyde Pharao tot Mose en Aaron; Gedenkt gy niet, wat mijne Voorzaten bewogen en genoodzaekt heeft, ulieden onder zulke zware lasten te doen bukken? Siet het volck des lants, dat is het volk Israëls 't welk in dit land woont, is alreede [te] vele, hierom heeft men het de weelde ontleerd, en gedrukt onder lasten, opdat het door deszelfs ongehoorde vermenigvuldiging en voorspoed het gansche land niet opëte, en ons overmoge: ende soudt gylieden haer doen rusten van hare lasten, en alzoo die heilzame en wijze maetregelen mijner Voorzaten verijdelen? vergel. Kap. 1: 10, 11. Daer zy, onaengezien hunne verdrukkinge, nogthans uitbreken in menigte, wat zou 't zijn als zy niets te doen hadden, en in de volle gelegenheid waren, om hunne gedachten op losbandigheid en oproer te vrijer te laten spelen?

6. Daerom beval Pharao in den selven dage, straks na dat Mose en Aaron by hem geweest waren, den Aendrijvers, welke uit de Egyptenaren waren, en van 's Konings wege onder 't volck Israëls orde hielden, ende hy liet ook door de Aendrijvers desselfs, Israëls, Ampt-

lieden weten, welke Ambtlieden uit de Israëliten genomen, en door de Aendrijvers aengesteld waren, om zorg te dragen, dat elke ploeg volks zijnen taek volbracht, welken taek deze Ambtlieden op gezette tijden leveren moesten in de handen der Aendrijvers, vergel. vs. 14. Dezen allen liet Pharao weten, seggende:

7. Gy en sult voortaen desen lieden, dezen volke, geen stroo meer geven om daer mede de Ovens te stooken tot het maken der tichelsteenen, als gisteren [*ende*] eergisteren, dat is, gelijk, voor dezen tot hier toe geschied is: want het schijnt, dat deze tichelsteenen niet, gelijk sommige meenen, en in sommige oorden van Africa geschiedt, alleen door de hitte der Zonne, waerin ze ter drooging gelegd wierden, hunne hardheid verkreegen, maer dat men het vuur des Ovens daertoe mede nodig had; of zo al de hitte der Zonne toereikend zou geweest zijn, zo zou dit echter langer tijd geëischt hebben: De Israëliten althans, konden zonder behulp der Ovens hun gestelden taek dagelyks niet opleveren, en hadden daertoe stroo nodig: Dit was hun dus verre tot dat einde verschaft, maer nu en voortaen moesten zy zelven daermede belast worden, laetse (zoo vervolgt Pharao) selfs henen gaen, ende stroo voor haerselven versamelen. Evenwel dit zou niet mogen strekken in vermindering van het overige dienst-werk dat hun was opgelegd, want, zoo vervolgt het bevel,

8. Ende, zy mogen stroo vinden of niet, nogthans 't getal der tichelsteenen, die sy gisteren [*ende*] eergisteren gemaeckt hebben, sult gy haer opleggen, gy en sult daer van niet verminderen, want sy gaen ledigh, offschoon men hun lasten heeft opgelegd, zy zijn nog niet genoegzaem, nog hebben ze te veel ledigen tijd, nog steekt hun de weelde, daerom maekt de een den ander op, daerom roepen sy, seggende, Laet ons gaen, laet ons onsen Godt offeren.

9. Men verswaare dan, om hen zulks te verleeren en geheel te doen vergeten, den dienst over dese mannen, dat sy daer aen genoeg te doen hebben, en geen tijd vinden om aen iets anders dan aen hun werk te

den-

denken, ende haer niet en vergapen aen, of acht slaen op leugenachtige woorden, hoorende naer bedrieglyke redenen en voorwendsels van verschijningen en bevelen van den God der Hebreen, met welke Mose en Aaron zijn voor den dag gekomen, en de ooren dezes volks volgeblazen hebben, zoodat hun de lust tot werken vergaen is.

10. Doe gingen de Aendrijvers des volcks, ende hare Amptlieden, welke van de Aendrijvers daertoe gelast waren, uyt, ende spraken tot den volcke Israëls, seggende: Soo seyt Pharao, Ick en sal ulieden geen stroo geven.

11. Gaet gy [*selfs*] henen, haelt u stroo, waer gy het vindt, gy moet weten waer gy 't van dien halen, hoe gy 't *krijgen zult*: doch van uwen dienst en sal niet vermindert worden.

12. Doe verstroyde sich het volck in het gantsche lant van Egypten, 't welk zy bewoonden, namelyk geheel Gosen, dat het stoppelen versamelde, voor stroo, aengezien zy geen kans zagen om zoo veel stroo te verkrijgen als zy nodig hadden, zonder merkelyke onkosten te doen, welke zy in den armoedigen staet waerin zy verkeerden, niet betalen konden; hierom zochten zy zich, zoo goed zy konden, met stoppelen, die gereeder te verkrijgen waren, te behelpen. Dit deed hen niet alleen veel tijd verliezen met het zoeken en aenvoeren der stoppelen, maer ook minder vorderen, omdat zy met de stoppelen zoo veel niet konden uitvoeren als met het stroo; niettemin moesten zy de voormaels gestelde taken, zonder eenige vermindering, opleveren.

13. Ende de Aendrijvers, ziende dat ze waerschijnelyk te kort zouden schieten aen den gewoonen taek, drongen aen, ook met bedreigingen, seggende, Voleyndigt uwe wercken, [*elck*] dagwerck op sijnen dagh, gelijck doeder stroo was.

14. Ende de Amptlieden der kinderen Israëls, die Pharaos Aendrijvers over hen gestelt hadden, niet kunnende van het volk zooveel verkrijgen, als zy hun

hadden opgelegd, en hierdoor ook niet kunnende den gestelden trek leveren, dien zy dagelyks opbrengen moesten, werden geslagen met stokken of roeden, [*ende*] men seyde: Waerom en hebt gylieden uw gesette werck niet voleyndigt, in het maken der tichelsteenen, gelijck te vooren, alsoo oock gisteren ende heden? In 't Hebreeusch leest men, *gelijk gisteren en eergisteren, alzoo ook gisteren*, (toen u dit bevel zoo ernstig gegeven is) *en heden.* Men strafte namelyk deze Ambtlieden, als of zy verzuimd hadden het volk tot het werk behoorlyk aentedrijven.

15. Derhalven gingen de Amptlieden der kinderen Israëls, ende zich by den Koning latende aendienen, schreeuwden tot Pharao, hun nood met een weenend en zeer ernstig beklag over deze vreemde en gansch onbillyke handelwyze voor zijne ooren uitstortende, en seggende, Waerom doet gy uwen knechten alsoo?

16. Uwen knechten en wort geen stroo gegeven, ende sy, die ons aendrijven, seggen tot ons, Maeckt de tichelsteenen: ende siet, wy uwe knechten, die u met geen minder gewilligheid en trouwe dienen, dan uwe oorspronglyke onderdanen, worden geslagen, omdat wy, by gebrek van stroo, van het volk, dat onder ons opzicht werkt, het gezette werk niet kunnen afgedaen krijgen; doch de schult is by de aendrijvers uwes volcks, welke door ons uittezenden om stroo te zoeken, ons beletten het geëischte werk aftedoen: wy dan worden geslagen als of we onzen plicht niet deden, en intusschen, wy doen ons best uit al ons vermogen, en de schuld is geheel en alleen by uw eigen volk. — Misschien ook wel willen zy 'er dit mede zeggen: *Doch* het zy verre van ons, ô Koning, dat wy die onredenlyke handelwyze u zouden wijten, neen, *de schuld is uwes volks*, 't welk ons het stroo onthoudt, en nogthans zoo onzinnig aendrijft. — Men kan ook dit laetste, met de 70, dus vertalen en opvatten, *en uw volk*, de Israëliten, die zich als uw volk alleszins gedragen, *moet*, tegen alle reden, evenwel *de schuld hebben*, zoodat wy Ambtlieden geslagen, en uw volk, 't welk

uwen

uwen Scepter zoo ootmoedig eerbiedigt, van plichtverzuim beschuldigd wordt.

17. Hy dan seyde, Gylieden gaet ledigh, wat klaegt gylieden over uwen arbeid, ledigh gaet gy, gy hebt nog niet genoeg te doen, daerom spelen uwe gedachten op vermaek en weelde, daerom segt gy: Laet ons gaen, laet ons den HEERE offeren.

Zoo weinig wist deze dwingland van eenig medelijden, dat hy met hunne bittere klachten den spot dreef, want wat kon hun tot grievender schimp gezegd worden, dan dat zy ledig gingen, terwijl ze onder hunne lasten bezweeken.

18. Zulk een volk als gylieden zijt, (dus gaet hy voort) moet onder nauwe tucht en knellende banden gehouden worden, So gaet nu henen, arbeydt; keert zonder uitstel tot uw werk, doch weet dit, dat 'er in uw verzoek niet getreden, noch in 't *uitgevaerdigd* bevel eenige verzagting gemaekt zal worden, stroo en sal u niet gegeven worden: evenwel sult gy 't getal der tichelsteenen leveren, 't welk u dagelyks gesteld is te maken.

Pharao gaf hun derhalven ras te verstaen, dat dit alles volgens zijn opzetlyk bevel, en niet door eenige willekeurige behandeling zijner dienaren, hun overkomen was.

19. Doe sagen de Amptlieden der kinderen Israëls, dat het qualick met haer stont, dat het den Koning ernstig meenens was het volk te onderdrukken, en dat dit kwaed, waerover zy by den Koning kwamen klagen, vastelyk, ja met eenen euvelen moed, besloten was, dewijle men seyde, en zy van den Koning zelven nu ten *antwoord kregen*: Gy en sult niet minderen van uwe tichelsteenen, [*van*] het dagwerck op sijnen dagh, maer, dag op dag, het opgelegde getal steenen leveren.

20. Ende sy, deze Ambtlieden, uitgaende van Pharao, ontmoetten Mose ende Aaron, die tegen haer over stonden, om te vernemen welk hun wedervaren ten Hove geweest ware, en wat antwoord zy medebrachten, waertoe zy deze Ambtlieden opwachteden, doe sy van Pharao uytgingen:

21. Ende de Ambtlieden door weedom en droefheid als overstelpt, seyden tot hen, De HEERE, wiens Naem gylieden gebruikt hebt om ons hier toe te bewegen, sie op u-lieden, Hy neme kennis van zulk een ding als gylieden ons gedaen hebt, ende richte [*het*], oordeelende waerin gy ons misleid hebt, en ulieden daerover nae verdienste vergeldende: dewijle dat gy onsen reuck hebt stinckende gemaeckt, en ons in den haet gebracht hebt by en voor Pharao, ende voor sijne knechten, welke gy langs dezen weg aengespoord en gelegenheid gegeven hebt, om ons tot bezwijkens toe te verdrukken, gevende hun alzoo een sweert in hare handen, om ons te dooden.

Deze Ambtlieden werden door deze uitkomst van zaken tot vertwijffeling gedreeven, en, behalven den last die hunne lichamen drukte door het afvergen van onmogelyke dingen, in een benauwden angst der Ziele bekneld, wanhoopende nu aen alle redding: Zy geraekten hierdoor in verzoeking, om, of aen de goedheid van hunnen God te twijffelen, welke hun, zoo zy meenden, eenen Verlosser had toegezonden (Kap. 4:31) doch door welken zy integendeel in veel erger staet geraekt waren; of wel, (gelijk dit het geval by deze lieden schijnt geweest te zijn) om te twijffelen aen de waerheid van Moses en Aarons zending; vermoedende, dat zy in eene ongegronde hoop, uit onvoorzichtigheid en kwalyk doorgedacht beleid, het volk 'er aen gewaegd, en daertoe eene Godlyke zending verdicht hadden.

22. Doe keerde Mose, die de eerste aenvoerder daervan was, en 't zich meest moest aentrekken, dewijl Aaron slechts het woord voor hem voerde; Mose dan, deze zaek zich zeer ter harte nemende, liet zich niet in met de Ambtlieden, om hunne verwijtingen te beantwoorden; dit kon thans geen nut doen, hunne gemoederen waren daertoe te zeer beroerd, ja verbitterd: ook was daertoe 't gemoed van Mose zelve te vol, maer hy met een zagtmoedig stilzwijgen die verwijtingen en bedreigingen voorby gaende, verkoos liever die klachten aen God voortedragen, om van Hem te vernemen, wat antwoord hy hun geven zoude.

Mo-

Mose dan *keerde* wederom tot den HEERE, zich begevende naer eene afgezonderde plaets, daer hy voor den Heere zijne benauwdheid en des volks nood, door het gebed, uit de volheid van zijn gemoed uitstorten en ontlasten mogte, misschien wel aen eene van God zelven bestemde plaets, om daer met Hem te spreken, ende hy seyde: Heere, waerom hebt gy desen volcke quaet gedaen? waerom hebt gy my nu gesonden?

Men moet deze vragen niet in een murmureerenden of twistenden zin opvatten; het gunstig antwoord dat Mose van God daerop ontvangt, zonder inmengsel van eenige bestraffing, duidt genoeg aen, dat Mose, (schoon in dezen niet vry van zwakheid) met deze uitdrukkingen alleen zijne bevreemding, zijne bedroefdheid, zijne aendoenlyke verlegenheid, aen God wil voordragen, en zijnen hoogstnodigen raed in dit hachlyk tijdsgewricht inroepen. Trouwens hy dringt het aen met redenen, zeggende:

23. Want van doe af, dat ick tot Pharao ben ingegaen, om in uwen name, uit uwen last, op uw bevel, te spreken, heeft hy, niet alleen zijn harte verstokt, en naer uwe stemme niet gehoord, gelijk gy my te vooren reeds hebt te kennen gegeven; maer integendeel, hy heeft ons jok verschriklyk verzwaerd, en dit volck nog meer quaet gedaen dan te vooren, zoodat niet alleen Pharao niet hoort, maer ook dit volk, tot hetwelk gy my gezonden hebt, afkeerig van my wordt, en my als hun vijand zal aenmerken, aengezien hun lot zoo zeer verergert: ende gy en hebt uw volck geensins verlost gelyk gy beloofd hebt, en waerop gy dit volk grootlyks hebt doen hoopen.

24. Doe seyde de HEERE tot Mose, 't zy onzichtbaer in eene hoorbare stemme, 't zy ook onder eenig zichtbaer teeken; Hy zeide dan: Nu sult gy sien, wat ick aen Pharao doen sal: want door een machtige hant, door mijne alvermogende kracht, sal hyse laten trecken, ja door eene machtige hant sal ik 't hem zoo benauwd maken, en hem dringen, dat hyse zelf uyt sijn lant drijven zal.

HET VI. KAPITTEL.

God vaert voort Mose te bemoedigen, en door hem het volk te laten troosten, 't welk nogthans weigerde getroost te worden, vs. 1-8. Hy vaerdigt Mose en Aaron andermael af naer Pharao, in weerwil der bedenkingen door Mose gemaekt, hen plechtig bevestigende in dezen hunnen post, vs. 9-12 en 25-29. Tusschen beide wordt hun geslacht-register ingelascht, vs. 13-24.

1. VOorder sprack Godt tot Mose, ende seyde tot hem, Ick ben de HEERE, gelijk ik u gezegd hebbe, en van nu af met sprekende daden betoonen zal.

2. Ende ick ben Abraham, Isaac, ende Jacob verschenen, als Godt de Almachtige of *Algenoegzame*, *El Schaddai*; met dien naem heb ik my niet alleen by mijne verschijning aen hen benoemd, Gen. 17: vs. 1; maer ook met daden als zoodanig aen hen betoond, geduurende hunnen ganschen leeftijd, en in alle hunne lotgevallen: doch met mijnen name HEERE, *Jehovah*, en ben ick haer niet bekent geweest.

Het is met geen volle zekerheid te bepalen, wanneer God zich met dezen Naem allereerst uitdruklyk benoemd heeft; doch wat daer van zy, dit is zeker, dat het geen God met de beteekenis van dien Naem inzonderheid bedoelde, den Vaderen zoo zeer niet was bekend geweest, als het van nu af en door alle volgende geslachten zou bekend worden, door de dadelyke vervulling zijner beloften, byzonder door de wonderbare verlossing van dit volk uit Egypten, en de inleiding van hetzelve in 't beloofde Erf-land. Met deze verklaring wil God het gelove van Mose opwekken, en door hem het volk vertrouwen inboezemen, om

volgens de kracht van dezen zijnen uitmuntenden Naem de vervulling te verwachten van de belofteniscen, hunnen Vaderen toegezegd. Hierop wijst Jehovah hem nader, door 't geen Hy 'er onmiddelyk byvoegt.

3. Ende oock, behalven dat ik hun als *God de Almachtige* verscheenen ben, hebbe ick mijn verbont met haer opgericht, dat ick haer, in hun nakomelingschap, geven soude het lant Canaan, het lant harer vreemdelingschappen, daer sy vreemdelingen inne geweest zijn.

Anderen, hoewel minder nae de letter, dan wel nae de onderstelde bedoeling, vertalen de uitdrukking in 't begin van dit vs. door *evenwel*, *nogthans*, *offchoon*; wanneer de zin deze zijn zal: *evenwel*, al ben ik in de kracht van mijn Naem Jehovah niet ten vollen aen hun bekend geweest, ik heb 'er toch den grond toe gelegd, ik heb hun de belofte gedaen, welke ik, als Jehovah, nu zal vervullen; Ik ben hun dan wel in de volle kracht van dezen Naem niet bekend geweest, dit *evenwel* heb ik hun bereids gedaen, *ik heb mijn verbond met hun opgericht*, of aldus: *Ik ben met mijn Naem* Jehovah *hun niet bekend geweest*, *offchoon ik mijn Verbond met hun opgericht heb*, in 't welk ik dezen Naem verheerlyken zal.

4. Ende oock, ingevolge van die toezegging aen uwe Vaderen, hebbe ick gehoort het gekerm der kinderen Israëls, die de Egyptenaers in dienstbaarheyt houden, ende hebbe aen mijn verbont gedacht, om hetzelve ten bestemden tijde te vervullen, gelijk ik heden werkelyk bezig ben te doen, en ook reeds aenvanglyk gedaen heb, door dit volk, als met eene onzichtbare hand te ondersteunen, en op eene buitengewoone wyze te vermenigvuldigen.

Men houde hierby in 't oog, gelijk reeds meermaels is opgemerkt, dat God hier menschlyker wyze van zich spreekt.

5. Derhalven, zoo vervolgde de Heere, segt tot de kinderen Israëls, Ick ben de HEERE; Dit zal ik van nu af nadruklyk betoonen, ende ick sal ulieden uytleyden van onder de lasten der Egyptenaren, ende ick sal u redden uyt hare dienstbaerheyt, ende

ſal u verloſſen, door eenen uytgeſtreckten arm, dat is, door mijne *Almachtige kracht*, gelyk als wanneer iemand zijnen arm uitſtrekt, om eenen elendigen uit een dringend gevaer te rukken; ende dit zal ik te werk ſtellen door middel van groote gerichten over de Egyptenaren, die hen wreedlyk onderdrukken, uittevoeren; gelijk ik aen Abraham voorzegd hebbe; Gen. 15: 14.

6. Ende ik ſal ulieden plechtig tot mijn volck aennemen, om u met lichamelyke en geestlyke zegeningen boven alle volkeren der aerde te begunstigen, en u tot zulk een einde van die allen aftezonderen; Gylieden zult niet langer een ſlaefsch volk zijn van den Koning van Egypten, maer Ik zal u tot mijn volk maken, u zegenen en behoeden: ende ick ſal u tot eenen Godt zijn: ende gylieden zult mijne dienaers zijn, my als uwen God kennen en dienen, als gy ſult bekennen, ondervinden, en erkennen, door de dadelyke vervulling mijner beloften, dat ick de HEERE uwe Godt ben, die u uytleyde van onder de laſten der Egyptenaren.

7. Ende ick ſal ulieden brengen in dat lant, daer over ick mijne hant, by wyze van eedzweeringe opgeheven hebbe, vergel. Gen. 14: 22. daerby belovende, dat ick het Abraham, Iſaac, ende Jacob geven ſoude, door hunne nakomelingen, nadat zy zouden dienstbaer geweest zijn in een vreemd land, hetzelve te doen beërven: Dezen Eed zal ik nu vervullen, ende ick ſal het ulieden beginnen te geven tot een erfdeel, door het tegenwoordig geſlacht derwaerds optevoeren: Maek hier ſtaet op, en beproef in dezen de kracht van mijnen Naem, dien ik u met zoo veel nadruk genoemd heb, Ick de HEERE zal het doen.

8. Ende Moſe, in Jehovah gelovende, ſprack alſoo tot de kinderen Iſraëls, namelyk tot de oudſten, en door middel derzelven tot het ganſche volk, om hen met deze troostlyke reden optebeuren, en te bemoedigen: doch ſy en hoorden nae Moſe niet, van wegen de benaeuwtheyt des geeſts, ende van wegen de harde dienſtbaerheyt, welke zedert hy tot hen van deze dingen ge-

gesproken had, zoo schreeuwend over hen verzwaerd geworden was. Zy gaven het hopeloos op, en wilden liever hunne halzen gedwee bukken onder de wreedste slavernye, dan, door zich verder met hem intelaten, hun staet, zo zy vreesden, nog van erger natuur te maken; waerby waerschijnelyk ook een wantrouwen zich voegde, dat, al wist hy 't zoo verre te brengen, dat ze uit Egypten geraekten, hy hen toch in Canaan niet zou kunnen inleiden; dat 'er toch van deze groote onderneming niets worden zou, maer dat zy, als een machteloos volk, in de woestijne zouden omdoolen en sterven, vergel. Kap. 14: 12.

9. Voorder sprack de HEERE tot Mose, die waerschijnelyk, na deze bevinding van des volks wanhopigheid, het aengezicht des Heeren zocht, om van nieuws onderricht te ontvangen wat hem te doen stond; de Heere dan ontmoette hem wederom, en gaf hem 't navolgend bevel, seggende:

10. Gaet henen, spreeckt tot Pharao den Koningh van Egypten, dat hy de kinderen Israëls uyt sijnen lande trecken late, herhaelt nogmaels den zelfden eisch dien gy, uit mijnen Naem, aen hem eenmael vruchteloos voorgesteld hebt, Kap. 5: 1.

11. Doch Mose sprack voor den HEERE, in 't Hebreeusch *voor 't aengezicht des Heeren*, die waerschijnelyk onder eenig zichtbaer teeken hem verscheen, en 't evengemelde bevel voorstelde, waerop Mose antwoordde, op een wyze, die zijne groote verlegenheid en zwakheid in 't geloof openbaert, seggende: Siet de kinderen Israëls, welker belang het vordert gehoor te geven aen de woorden die Gy my tot hen hebt doen spreken, en hebben nae my niet gehoort, maer met grooten weerzin en verwijtingen hunne ooren van mijne redenen afgewend; wat hope kan 'er dan zijn op *Pharao*, die my reeds eenmael zoo onvriendelyk heeft weggezonden, toen ik hem uit uwen Naem de boodschap bracht, hoe soude my dan Pharao nu hooren? ik kan daervan niet anders my voorstellen, dan dat hy in gramschap my smadelyk bejegenen en verstoten zal: (*a*) daer

(*a*) Exod. 4: 10, ende 6: 29.

toe, zo ben ick onbesneden van lippen, dat is, ik ben kwalyk ter tale, ik ben niet welsprekend. Hy brengt hier wederom hetzelfde te berde, 't geen te vooren door hem was aengevoerd, en van den Heere zoo voldoende was opgelost, Kap. 4: 10 enz.

Mose geeft hier ongetwijffeld blijken van groote zwakheid in zijn geloof; echter behoeft men dit niet optevatten als eene volslagen onwilligheid en ongehoorzame onttrekking; zijne meening kan hier onder geweest zijn, aen den Heere by dezen zijne verlegenheid te kennen te geven, met een ingewikkeld verzoek, Hy wilde hem nader opening in deze duistere en moeilyke zaek geven, en ook zijne onbekwaemheid in het spreken wegnemen, die hem zoo zeer in den weg stond, opdat hy met meer genoegen voor zich zelven dit gezantschap mogte waernemen.

12. Evenwel sprack de HEERE tot Mose ende tot Aaron, het zy tot Mose alleen, en door hem tot Aaron, het zy onmiddelyk tot beide, latende daertoe Aaron roepen, om deze woorden mede aentehooren; ende Hy gaf haer met herhaling, aendrang, en ernstige verklaring van zijnen wil, bevel aen de kinderen Israëls, ende aen Pharao den Koningh van Egypten: om de kinderen Israëls uyt Egyptenlant te leyden, en daertoe alles te werk te stellen, wat Hy hun van tijd tot tijd zou gebieden; eischende dat ze zich, met het geen Hy eenmael tot beantwoording der bedenkingen gezegd had, zouden vergenoegen, en voorts Hem in alles, zonder verder tegenspreken, zouden hebben te gehoorzamen, met herhaelde oplossing hunner twijffelmoedigheid, en duidelyke verklaring van zijn voornemen, gelijk volgen zal Kap. 7: 1. wordende hier voor een korte poos de draed der geschiedenis afgebroken, om een stuk van aengelegenheid daer tusschen in te voegen, en hier ter rechter snede te plaetsen.

By gelegenheid dezer plechtige Ambtsbevestiging vlecht Moses in zijn verhael in, de volgende geslacht-lijst, waerover wy vooraf opmerken.

I. Dat deze Geslacht-lijst hier geboekt is, ter aenwijzing van de afkomst van Mose en Aaron, die tot dit gewichtig werk van God waren aengesteld, en door welker hand God die groote daden verrichtte, welke vervolgens staen vermeld te worden.

II. Dat Mose deze geslacht-lijst, alleen zoo verre ter dezer plaets opgeeft, als ze tot zijn oogmerk diende; Hy begint wel van den oudsten van Jacobs Zonen, doch meldt slechts kortelyk de hoofden der huizen van Ruben en Simeon, om te komen tot het geslacht van Levi, Jacobs derden Zoon, waeruit hy en zijn Broeder Aaron gesproten waren; met welke Stam hy daerom zich uitvoeriger ophoudt, met eene nauwkeurige en volledige optelling van alle derzelver geslachten; brekende teffens deze geslacht-lijst hierby af, als niet verder tot zijn oogmerk hier ter plaetse te pas komende:

13. Dit zijn de Hoofden van [*yeder*] huys harer vaderen: (*b*) De sonen Rubens des eerstgeborenen Israëls, zijn Hanoch ende Pallu, Hezron ende Carmi, dat zijn de huysgesinnen van Ruben.

14. (*c*) Ende de sonen van Simeon: Jemuël, ende Jamin, ende Ohad, ende Jachin, ende Zohar, ende Saul de sone eener Canaanitische: Dat zijn Simeons huysgesinnen.

15. (*d*) Dit nu zijn de namen der sonen Levi, Moses Overgrootvader, nae hare geboorten, Gerson ende Kehath, ende Merari, welke drie, neffens hunnen Vader Levi, met Jacob in Egypten gekomen waren: ende de jaren des levens Levi waren hondert ende

(*b*) Gen. 46: 9. Num. 26: 5. 1 Chron. 5: 3. (*c*) Gen. 46: 10. Num. 26: 12. 1 Chron. 4: 24. (*d*) Gen. 46: 11. Num. 3: 17. ende 26: 57. 1 Chron. 6: 1, 16, ende 23: 6.

ſeven en dertigh jaer, zijnde dus 27 jaren ouder geworden dan zijn Broeder Joſeph, welke twee, Levi en Joſeph, de eenige van Jacobs Zonen zijn, wier ouderdom beſchreeven is.

16. (*e*) De ſonen Gerſons, Libni ende Simeï, nae hare huyſgeſinnen, van welke beide huisgezinnen Num. 3: 18-21 nader geſproken wordt.

17. (*f*) Ende de ſonen Kehaths, Moſes Grootvader, waren Amram, de oudſte, uit welken Moſe en Aaron waren, ende Izhar, ende Hebron, ende Uzziël; welk geſlacht van Kehath het talrijkſte van alle de Zonen Levi in nakomelingen geweest is, Num. 3: 28. ende de jaren des levens Kehaths waren hondert drie en dertigh jaer, hebbende dus byna denzelfden ouderdom bereikt als zijn Vader Levi.

18. (*g*) Ende de ſonen van Merari: Maheli, uit welken de beroemde Zanger *Heman*, die den 88ſte Pſalm gemaekt heeft, ende Muſi, uit wien *Ethan*, de Dichter van den 89ſten Pſalm, (zo men waerſchijnelyk meent) is voortgeſproten, 1 Chron. 6: 33 en 44. Dat zijn de huyſgeſinnen van Levi nae hare geboorten.

19. (*h*) Ende Amram nam Jochebed ſijne moeye, Levis Dochter, en zijns Vaders Amrams Zuster, Num. 26: 59. ſich tot een huyſvrouwe, vergelijk onze aenteekening op Kap. 2: 1. ende ſy baerde hem Aaron ende Moſe. Deze waren dan achter kleinzonen van Levi, en maekten dus uit het vierde Lid van Jacobs Zonen, waeruit blijkt de nauwkeurige vervulling van Gods belofte aen Vader Abraham, dat Hy zijn Zaed, 't welk dienstbaer zou worden in een vreemd land, in het vierde geſlachte uit die dienstbaerheid verloſſen zoude, Gen. 15: 16. ende de jaren des levens Amrams waren hondert ſeven en dertigh jaer: uitmakende eenen evengeljiken ouderdom met zijnen Grootvader Levi.

Men bemerkt dus, dat de nauwkeurige Schrijver Moſe, die niets

(*e*) 1 Chron. 6: 17. ende 23: 7.
(*f*) 1 Chron. 6: 18. ende 23: 12.
(*g*) 1 Chron. 6: 19. ende 23: 21.
(*h*) Exod. 2: 1. Num. 26: 59.

niets zonder reden aenteekende, hier den ouderdom van geen anderen meldt dan dien van zijnen Overgrootvader *Levi*, zijnen Grootvader *Kehath*, en zijnen Vader *Amram*, als tot welke hy de naeste betrekking had, en welke dus de hoofdpersonen in deze lijst uitmaken. Voorts zegt Mose niet een woord tot lof en verheffing zijner Ouderen, wier geloof van Paulus Hebr. 11: 23 zoo zeer geroemd wordt, betoonende ook hier in het Character van eenen edelmoedigen Schrijver, die niet zijn eigen Eer bedoelde, maer de eenvoudigheid beminde.

20. Ende de sonen Izhars, Kehaths tweeden Zoon, Amrams Broeders, Moses Ooms, waren Korah, die tegen Mose rebellie verwekte in de woestijne, en op eene geduchte wyze in dezen opstand sneuvelde, Num. 16: 1. ende Nepheg, ende Zichri.

21. Ende de sonen Uzziëls, Kehaths vierden Zoon, waren Misaël ende Elzaphan, ende Sithri. Van *Hebron*, Kehaths derden Zoon, vs. 17 gemeld, wordt hier niet gewaegd, waerschijnelyk, omdat hy, of zelf kinderloos gestorven is, of zijn Zaed geen kinderen gewonnen heeft, maer uitgestorven is.

22. (*i*) Ende Aaron nam sich tot eene vrouwe Eliseba (dit is dezelfde naem met Elisabeth), Amminadabs dochter, Nahessons suster, gevolglyk uit de Stamme Juda, en wel uit een zeer aenzienlyk geslacht dier Stamme, want Nahesson was een der Vorsten van Juda, Num. 1: 7 en 2: 3. Het is die zelfde, uit wien ook David zijne afkomst rekende. Het moet niemand vreemd voorkomen, dat Aaron, die uit Levi was, met eene Dochter uit eene andere Stam huwde, want de bepaling, (die ook boven dien eerst veel later, na de Wetgeving, gemaekt werd,) om niet buiten hare Stam te trouwen, raekte eeniglyk de Erfdochters; het stond voor 't overige elken Israëlijt vry, zich eene vrouwe te nemen uit de dochteren zijns volks, van welke Stamme zy wezen mogte; alleen de Erfdochters, op welke, by gebrek van mannelyk Zaed, het Vaderlyk Erfdeel overging, moesten aen ie-

(*i*) Num. 3: 2. ende 26: 60.

mand uit haer eigen Stam trouwen, opdat 'er geen verwarring of vermenging tusschen de onderscheiden erfdeelen der 12 Stammen ontstaen mogt, maer elk zijn onderscheiden Lot, by de verdeeling des Lands hem toegelegd, behouden mogt. Het was intusschen van eenig belang, dat de kennis van Aarons aenzienlyk geslacht uitdruklyk en nauwkeurig bewaerd wierdt, opdat ook van dien kant met te meer eerbied de Priesterlyke waerdigheid in Aaron, wien dezelve zou worden opgedragen, zou erkend worden; te meer, omdat die waerdigheid in zijn geslacht erffelyk zou zijn; dus was 't nodig dat de nakomelingschap dit aenzienlyk geslacht vooral wel kende. Moses Eer en Waerdigheid daerentegen was alleen personelyk, die zou niet overgaen tot zijne kinderen; de reden derhalven, waerom hy deze geslacht-lijst in zijnen Broeder vervolgt, door Aarons Zonen en kleinzonen daerin te melden, had ten zijnen opzichte geen plaets, hy wil de vermelding van zich zelven en zijn eigen geslacht niet verder aenroeren, dan dezelve tot zijn oogmerk nodig was en volstrekt te pas kwam; hy zegt derhalven niets van zijn eigen kinderen, en hy kon de melding daervan hier te meer voorbygaen, omdat in 't voorige, in 't beloop der geschiedenis, zijn huwelyk en kinderen reeds genoemd waren.

Aaron dan huwde Elisabeth, ende (*k*) sy baerde hem Nadab ende Abihu, welk Broeder-paer te gelijk door 't vuur verteerd werd, omdat ze, op een willekeurige wyze, tegen Gods instelling, den Altaer-dienst verrichtten, Levit. 10: 1. voorts baerde zy Aaron eenen derden Zoon, Eleazar, die zijnen Vader Aäron in het Hoogepriesterschap is opgevolgd, Num. 20: 28, en uit wiens nakomelingen, door *Zadok*, alle de volgende Hoogepriesters, tot aen de verwoesting van Jerusalem toe, zijn voortgesproten, 1 Chron. 6: 4. ende de vierde en laetste Zoon van Aaron was Ithamar, uit wien *Eli*, *Abimelech* en *Abjathar* zijn voortgekomen, in welken laetsten, in Davids tijd, deze tak is uitgestorven.

23. Ende de sonen Korah, des Zoons Izhars des Broeders van Amram, welke *Korah* derhalven tegen Amram, Mo-

(*k*) 1 Chron. 6: 3. ende 24: 1.

Moses Vader, Oom zeggen moest, en dus de volle Neef van Mose en Aaron was, de *Zonen* (zegt Mose) *van* dien *Korah* waren Assir, ende Elkana, ende Abiasaph: Dat zijn de huysgesinnen der Korhiten. Deze is de eenige zijner Neven, wier kinderen hy hier noemt, terwijl hy, noch de Broeders van Korah, namelyk de twee overige Zonen van *Izhar* vs. 20, noch de Zonen van zijnen anderen Oom *Uzziel*, vs. 21 gemeld, verder in deze lijst vervolgt; de reden daer voor kan wezen dat zijne overige Neven toen nog geene of nog zeer kleine kinderen hadden, of liever (wijl 't te denden is dat Mose dit verhael in later tijd, na den uittocht uit Egypten, eerst te boek gesteld heeft) om dat *Korah* in den reeds genoemden opstand vroeg is omgekomen, en door zijn Zaed vervangen werd: opdat dan de gedachtenis der nakomelingen, in dezen Korah, wien zulk een schriklyk lot was overkomen, niet mocht eindigen, als ware zijn geheel geslacht daerby mede uitgeroeid; laet Mose deze lijst in dezen éénen tak een lid verder lopen, en leidt den lezer voort tot het geslacht van Korah, dat uit hem was voortgekomen, na hem in wezen bleef, en in Davids tijden zeer beroemd geworden is door den taek dien zy gekregen hebben in 't gezang van den openbaren Godsdienst.

24. Ende Eleazar Aarons sone nam voor hem een van de dochteren Putiël sich tot een vrouwe, ende sy baerde hem Pinehas: van wien we Num. 25: 7 nader lezen. Dat zijn de Hoofden der vaderen der Leviten nae hare huysgesinnen; dit zijn de hoofdpersonen, waeruit de geslachten en voorname huisgezinnen van Levis stam zijn voortgesproten. Dus bracht deze lijst hem tot het geen hy bedoelde, om de afkomst van hem en zijnen Broeder, die voortaen hoofdpersonen in de volgende geschiedenissen zijn zouden, aentewijzen. Hierop brengt hy dit ook t'huis, en zal ongevoelig overgaen om daer mede den afgebroken draed der geschiedenis weer op te vatten, zeggende voords:

25. Dit is Aaron ende Mose, tot dewelcke de HEERE seyde, gelijk boven vs. 10-12 begonnen was verhaeld te worden, Leydet de kinderen Israëls uyt

Egyptenlant, nae haere heyren, dat is, met hunne talrijke geslachten, die eene groote Heirbende uitmaken, en als een welgeschaerd Heirleger zullen uitgaen en voorttrekken.

26. Dese zijn 't, die tot Pharao den Koningh van Egypten spraken, op dat sy de kinderen Israëls uyt Egypten leydden: dit is die Mose ende Aaron, door welke, in zich zelven zoo geringe en onbekwame werktuigen (gelyk Mose zelf hier erkent en aenteekent vs. 11, 29.) God zulke groote daden en wonderen verricht heeft, welke nu volgen zullen.

Dat Mose, offschoon zelf de Schrijver van dit Boek, nogthans hier en byna overal van zichzelven in den derden persoon spreekt, heeft niets ongewoons: *Ezra*, *Nehemia*, *Daniel*, *Joannes*, ja bykans alle Geschiedschrijvers, doen hetzelfde: Dit behoort zelfs tot de deftigheid van een historischen stijl.

27. Ende het geschiedde in dien dage als de HEERE tot Mose sprack in Egyptenlande: dus hervat nu Mose den afgebroken draed der geschiedenis, met terugwijzing op 't geen hy begonnen had vs. 9-12 te verhalen, en herhaelt hoofdzakelyk het aldaer gezegde, opdat 'er te duidelyker de t'zamenhang gezien wierde met hetgeen God verder sprak tot zijne bemoediging, en verhaeld zal worden in 't volgende Kapittel.

28. So sprack dan de HEERE tot Mose, seggende, Ick ben de HEERE: Spreeckt tot Pharao den Koningh van Egypten, alles wat ick tot u spreke.

29. Doe seyde Mose voor het aengesichte des HEEREN, gelyk gezegd was vs. 11: Siet, (*l*) ick ben onbesneden van lippen, hoe sal dan Pharao nae my hooren?

(*l*) Exod. 4: 10. ende 6: 11.

HET

HET VII. KAPITTEL.

Mose en Aaron krijgen nader onderricht, hoe zy zich voor Pharao gedragen zullen, en wat de uitkomst daervan zijn zal in Pharao, en vervolgens over de Egyptenaren, vs. 1-5. Zy volvoeren hunnen last in eenen achtbaren ouderdom, en staven hunne Godlyke zending door verandering van den staf in eene drake, hetwelk de Egyptische Tooveraers nabootsen, vs. 6-12. Pharao ongehoorzaem blijvende, zendt Godt de eerste der 10 plagen; Hy doet door Mose en Aaron 't water in bloed veranderen, doch, de Tooveraers ook dit nabootsende, blijft Pharao weerspannig, vs. 13-25.

1. DOe seyde de HEERE tot Mose, Siet, ick hebbe u [*tot*] eenen Godt gesett over Pharao, dat is, ik geve u over Pharao zulk eene macht en gezach, dat hy u, als een God, vreezen en ontzien zal; ik zal, u in mijn naem doende spreken, zulk een heerlykheid op u leggen, dat gy ontzachlyk zijn zult in zijn oog, en hem, als mijn persoon vertegenwoordigende, zult gebieden, eisschen, kastijden, en straffen met zulke gerichten, die niemand dan God kan toezenden; hiertoe zal ik u schragen met mijne alvermogende hulp; vrees dan niet voor hem, en zeg niet meer, gelyk gy my hebt tegengeworpen, *hoe zoude Pharao my hooren?* ende wat het andere aengaet, dat gy *onbesneden van lippen zijt*; ook daerin heb ik immers voorzien, want Aaron uw broeder, de naeste dien gy hebt, met wien gy gemeenzaem zijt, die u zoo wel gezind en te wille is, die sal uwe Propheet, dat is, uw *Uitlegger* zijn, (vergel. Kap. 4: 16.), uwe woorden aen Pharao voordragende, gelijk de Propheten den wil van God bekend maken, en zijne woorden uitleggen den genen aen wien zy gezonden worden.

2. Gy ſult echter hierin niet willekeurig handelen, noch nae eigen goeddunken ſpreken, maer gy zult ſpreken alles wat ick u gebieden ſal: ende, dit is de hooſd-inhoud uwer boodſchap, hiervan zult gy beginnen, (*a*) Aaron uw broeder ſal tot Pharao ſpreken, en wel uitdruklyk en op een onvertzaegden toon tot hem zeggen, dat hy de kinderen Iſraëls uyt ſijnen lande trecken late.

3. Doch, gelyk ik u reeds te kennen gegeven hebbe, (ziet Kap. 4: 21.) ick ſal Pharaos herte verharden; ende ick ſal mijne teeckenen ende mijne wonderheden in Egyptenlande vermenigvuldigen, tot zoo lang, dat ze van uitwerking zullen zijn.

4. Pharao nu en ſal nae ulieden in het eerſte niet hooren; maer ik zal 'er raed toe weten, ende ick ſal mijne hant door plagen en ſtraffen aen de Egyptenaers en op Egypten leggen, tot zoo lang toe, dat ik mijn doel bereiken zal, ende voeren mijne heyren, mijn volck, de kinderen Iſraëls, uyt Egyptenlant, door groote gerichten.

5. Dan ſullen de Egyptenaers niet meer zeggen, *wie is Jehovah? wy kennen Jehovah niet;* maer ze zullen by ondervinding weten, en door mijne daden gevoelig leeren, dat ick de HEERE ben, wanneer ick mijne hant over Egypten uytſtrecke: ende de kinderen Iſraëls uyt het midden van haer uytleyde: hetwelk inzonderheid vervuld is by het ſlaen der Eerstgeborenen, Kap. 12: 33. en ook daerna by de verdelging van Pharao met al zijn heir.

6. Doe dede Moſe ende Aaron als haer de HEERE geboden hadde, alſoo deden ſy, zonder verder tegenſpreken, zonder eenige tegenbedenking meer intebrengen, gehoorzaemden zy voortaen, van nu af hun werk kloekmoedig aenvangende en voortzettende; waertoe gewis een groote mate van geloofsvertrouwen en ſtandvastigheid nodig was: het was toch geen kleine zaek, zulk een machtigen Koning en wreeden dwingland, zoo ongewapend als zy

op

(*a*) Exod. 4: 14.

op hun zelven waren, moedig onder de oogen te zien, en met alle getrouwheid *alle* Gods bevelen en bedreigingen onbewimpeld aentekondigen.

Hunne jaren evenwel konden middelyk medewerken, om hun achtbaerheid in 't oog van Pharao bytezetten, en hen voor de verdenking van lichtzinnigheid te beveiligen: want zoo volgt 'er;

7. Ende Mose was tachtentigh jaer oudt, ende Aaron was drie en tachtentigh jaer oudt, doe sy tot Pharao spraken.

Deze aenteekening is van belang; behalven het zoo even gezegde, geeft Moses, door juist den ouderdom van Jacob, Joseph, Levi, Kehath, Amram, en nu van hem zelven en zijnen Broeder zoo bepaeldelyk aenteteekenen, eene nauwkeurige tijdrekening op, waer by wy het beloop van alle de gebeurtenissen, van Jacobs komste in Egypten af, bepalen en afmeten kunnen. Hieruit zien we, onder anderen, dit al aenstonds, dat de tijd der geweldige verdrukking al vry uitgestrekt geweest is; want ze was reeds voor Moses geboorte begonnen, en had derhalven nu meer dan 80 jaren geduurd: zoo lang had God zijn volk in deze beproeving geoeffend; in dit diensthuis getuchtigd, en dus het gevoel daervan zoo diep doen doordringen, dat het hunne en hunner nakomelingen geheugenis niet ligt ontgaen zou: En even dit zelve moest ook de gedachtenis hunner verlossing, en hunne dankbare verplichting deswegens aen den Heere, met onuitwischbare trekken vereeuwigen.

8. Ende de HEERE sprack tot Mose, ende tot Aaron, 't zy onmiddelyk, 't zy door Mose tot Aaron: wanneer ze nu gereed stonden, om ingevolge van Gods bevel, tot Pharao te gaen, en de boodschap, hun van God in den mond gelegd, aen hem te doen; toen onderrichtte de Heer hun nader, seggende:

9. Wanneer Pharao tot ulieden spreken sal, seggende: Doet een wonderteecken voor ulieden, ten bewijze dat gy van uwen God, gelijk gy zegt, tot my gezonden zijt; So sult gy, Mose, tot uwen Broeder Aaron seggen, Neemt uwen staf, ende werpt

[*hem*] voor Pharaos aengesichte neder, hy sal tot eene drake worden.

Deze *Staf* was *Moses Staf*, die ook de *Staf Godes* genoemd wordt, ziet Exod. 4: 2, 20. Deze Staf was nu eens in de hand van Mose, dan eens in die van Aaron; doorgaends droeg Mose denzelven, als zijn eigen Staf, tot een teeken van zijn gezach en bediening, hem van God gegeven; doch wanneer 'er eenig teeken mede gedaen moest worden, gaf hy, ingevolge van Gods verordening, dien meestal in de handen van Aaron, die in dit opzicht de hoedanigheid van Moses dienaer vertoonde, gelyk God gezegd had Kap. 4: 16, *Hy*, Aaron, *zal u tot eenen monde zijn, en gy zult hem tot eenen God zijn*, hem gebiedende ter uitvoering te brengen al wat ik aen u bevele: Dit strekte niet weinig tot vergrooting van Moses eer in 't oog van Pharao, die hier door in Mose een afbeelding van Gods Majesteit aenschouwde, als die niet alleen wonderwerken kon doen, maer ook anderen macht geven om die op zijn bevel te verrichten. Tot bevestiging van 't geen we van de verwisseling van dezen Staf gezegd hebben, vergelijke men het 17 en 19 vs. van dit Kap: alwaer God Mose tot Pharao doet zeggen, *Ik zal met dezen Staf, die in mijne hand is, op het Water slaen*; en straks daerop hem in last geeft Aaron te gebieden, *Neem uwen Staf, en strek uwe hand uit over de wateren*, tot een blijk, dat hy dien *Staf* intusschen aen Aaron had overgeleverd, die denzelven nae 't bevel van Mose gebruikte, hetgeen zooveel was als of Mose zelf dit deed, die het door Aaron verrichtte.

10. Doe gingh Mose ende Aaron tot Pharao henen in, ende deden alsoo gelijck de HEERE geboden hadde, leverende eerst hunne boodschap aen den Koning over, bestaende in een herhaelden eisch uit naem van Jehovah, om zijn volk te laten trekken: Daerna, als Pharao inderdaed een teeken en bewijs vorderde van den hoogen last, de Godlyke zending, welke zy voorgaven; zo vervulden zy ook het ander deel van hunnen last., ende Aaron wierp sijnen staf neder voor Pharäos aengesichte, ende voor het aengesichte sijner knechten,

dat is, der Hovelingen, welke den Koning omringden, ende hy wert tot een drake, zijnde een soort van Slangen, ingevolge van 't geen God voormaels Kap. 4: 3 aen Mose getoond, en hier in 't voorige vs. gezegd had.

11. Pharao nu, die vermoedelyk op 't eerste aenzien, zoo wel als Mose Kap. 4: 3, met eenigen schrik aengedaen geweest zal zijn, nam het zich in zoo verre ter harte, dat hy, denkelyk mede op den raed zijner Hovelingen, een tegenmiddel beproefde; hy riep, namelyk door middel zijner knechten, oock de wijse ende de guychelaers, van welken doorgaends de voornaemste ten Hove by de hand waren, om hunnen raed daerover intenemen, en dit verschijnsel op te lossen, of hem tegen de aendoening en verbaesdheid daer over gerust te stellen, door hetzelfde, of iets dergelijks natedoen, en de macht van hunnen God aen dien der Israëllers te doen evenaren: ende de Egyptische toovenaers, (onder welke voornamelyk twee uitmuntten *Jannes* en *Jambres* genoemd, 2 Tim 3: 8.) deden oock alsoo met hare besweeringen.

12. Want een yegelick wierp sijnen staf neder, ende sy wierden tot draken: maer Aarons staf, die nu in een levendige draek veranderd was, verslondt hare staven, door de draken dezer tooveraers te dooden en te vernielen: terwijl ze in Aarons hand weder tot een staf werd.

Hier over, gelijk ook over de twee volgende teekenen, vallen twee vragen, die wy vooraf, zoo veel we kunnen, moeten beantwoorden.

I.) De eerste vraeg betreft de hier genoemde personen; wat soort van lieden waren het? Waerschijnlyk behoorden ze tot de Egyptische Priesters. Van de *Wijzen* en *Tooveraers*, kan men zien onze aenteekening op Gen. 41: 8. De drie benamingen welke hier voorkomen, worden zeer dikwijls, als namen van gelijke betekenis, verwisseld: Hier schijnen de *Wijzen* en *Guichelaers* van elkander te worden onderscheiden, terwijl de benaming van *Egyptische Tooveraers* algemeen genomen wordt, beide de eerstgenoemde t' zamen in zich bevattende: Door de *Wijzen* moet men hier dan hetzelfde soort

verstaen, als Gen. 41: 8 onder dien naem beschreeven zijn, te weten Natuur- en Sterrekundigen: en door de *Guichelaers*, zulke, als daer onder den naem van *Tooveraers* gemeld staen, te weten, Gochelaers bedreeven in allerlei bedrieglyke konsten. Het is intusschen bezwaerlyk eene meer onderscheiden, nauwkeurige, bepaelde, en volledige beschrijving van dit soort van lieden te geven.

II.) Veel bezwaerlyker nogthans, en van geen minder gewigt, is een tweede vraeg, welke hier geopperd wordt, namelyk op hoedanige wyze de Tooveraers deze teekenen verrichteden, en in welken zin zy hier en vervolgens gezegd worden, *even alzoo*, als Mose en Aaron, *gedaen te hebben met hunne bezweeringen*?

Dit woord, *Bezweering*, kan beteekenen, of, eene zeer *behendige gezwindheid*, gelijk die van eene *vuur-vlam*, (waerop de beteekenis van 't grondwoord, in dien zin, schijnt te doelen); of het kan beteekenen eene *preveling*, die binnensmonds geschiedt, gelijk de Duivel- of Slangen-bezweerders gewoon zijn te doen: Volgens de eerste beteekenis zou 'er door te kennen gegeven worden, dat zy dit, gelijk al het volgende, deden door behendigheid, door Gochel-konst, waerdoor men den aenschouwers als een rad voor de oogen weet te drajen, en 't gezicht te bedriegen door de voorwerpen anders te doen schijnen dan ze zijn; zoodat men meent wezenlyk iets te zien, 't geen intusschen niets anders dan louter-schijn of een bedrieglyke vertooning is. Volgens de laetste beteekenis zou het aenduiden een soort van bygelovige plechtigheid, waerdoor dit slag van lieden, of waenden de hulp van zekere geesten in te roepen, of welligt inderdaed eenige gemeenschap met den Duivel oeffenden, door wiens kracht men onderstelt, dat zy dan ook deze teekenen deden, en meer andere dingen gedaen hebben, welke de Oudheid van zulke duivelskonstenaers vermeldt. Wy nemen 't niet op ons, hier deze zaek te beslissen, of het alles louter bedrog, enkel gochelarye, en een behendigheid geweest zy; dan of zy in waerheid, door behulp van den Duivel, deze teekenen gedaen, en iets 't welk de gewoone krachten der *Menschen*

te boven gaet, daer gesteld hebben. Het een zoo wel als 't ander gevoelen heeft groote Mannen tot Voorstanders; 'er is veel, zeer veel, zoo wel *voor* als *tegen*, in te brengen: We achten ons niet bevoegd in een werk van dezen aert aen de eene of andere dier betwiste gedachten de voorkeuze te geven, maer zullen in onze uitleggingen aen beide beantwoorden, en elk de keuze vry laten.

Volgens de laetstgenoemde gedachte kan men dan in dit geval onderstellen, dat de Duivel, die by toelating van den Zaligmaker eene geheele kudde Zwijnen kon innemen en van de steilte nederstorten, Draken bezield, en op de *preveling* der Tooveraers daerterplaetse aengevoerd hebbe, op 't zelfde oogenblik dat de Tooveraers hunne Staven scheenen neder te werpen, terwijl ze die inderdaed niet nederwierpen, maer behendig wisten te verbergen, en t' zoek te maken; welligt waren die Staven, nae de wyze der Gochelaers zoo gemaekt, dat ze in een oogenblik konden ingetrokken, en verborgen worden. Volgens de eerstgenoemde meening, moet men de woorden, *zy deden alzoo, en zy werden tot draken*, verstaen zoo veel den *uiterlyken schijn* aenging, maer niet *inderdaed*; men kan dan onderstellen, dat de Tooveraers, verwittigd van 't geen geschied was, en de konst verstaende om de Slangen te behandelen nae hun welgevallen (gelijk men nog heden ten dage in Egypten en Indië zulke lieden vindt), behendig eenige slangen of draken in de hand genomen hebben, en door hun geheime konst zulk een houding deden aennemen, dat ze zich, op eenen afstand, als Staven vertoonden, en zodra zy neêrgeworpen waren, hunne natuurlijke beweging weder aennamen, en alzoo uit Staven Slangen scheenen te worden; of datze behendig eenige draken met zich genomen, en in hunne holle Staven, of anderszins, verborgen hadden; en dat zy dezelve voor Pharao, in tegenwoordigheid van Mose en Aaron, doende voortkomen, terzelver tijd hunne Gochelstaven onzichtbaer wisten te maken, door dezelve met gezwindheid intetrekken en te verbergen: waerby men dan moet bedenken, dat er zeker eenige tijd zal verlopen zijn; welligt is de proef

door de Tooveraers eerst eenige uuren daerna, welligt eerst den volgenden dag geschied, en Mose met Aaron bescheiden om dan weer te komen en hunne proeven te herhalen. De verzwijgingen van dergelyke omstandigheden zijn in een zoo beknopt verhael als dat van Mose, menigvuldig, gelijk in dit zelfde 12 vs. te zien is; alwaer niet wordt aengeteekend wat 'er geworden is van Aarons *Draek*, nogthans is 'er geen twijffel aen, of Aaron heeft die by den staert opgevat, en ze is weder veranderd in zijne hand tot eenen *Staf*.

Men zal zeggen, Mose, onderwezen in zijne jeugd in die konsten, kon dit bedrog den Koning ligtelyk ontdekt hebben: Maer behoefde hy dit wel te doen? De onmiddelyke uitkomst, de verslinding hunner Staven door zijnen Staf, was een genoegzame ontdekking, waerby God zelf de nietigheid van het werk der Tooveraers deed zien. Mose houdt zich te recht bepaeldelyk aen zijnen last, hy doet wat hem bevolen was, hy treedt daer niet buiten, en laet wijslyk de beslissing aen God zelven. Ja 't verdient gewis alle opmerking, als een blijk van 't oprecht character van Moses als Geschiedschrijver, dat hy zelfs in 't verhael dezer dingen, zijn eigen oordeel over dit doen der Tooveraers inhoudt, en nergens iets tot hunne verkleining zegt, maer met eene onnavolgbare onzijdigheid en oprechtheid de zaken verhaelt, zoo als ze zich aen 't bloote oog vertoond hebben; 't is 'er zoo verre af, dat hy zijnen Lezer met zijn oordeel voorinneemt, dat hy integendeel als Geschiedschrijver, in zijn verhael, den Lezer even zoo in opgetogenheid en twijffeling houdt, als het den aenschouwer moet zijn voorgekomen, latende hem alleen over de zaek zelve oordeelen uit de eindelijke uitkomst.

Intusschen, wat 'er ook zy van de wyze waerop de Egyptische Tooveraers het gedaen hebben, dit houden wy voorzeker, dat ze geen ware en eigenlyk gezegde Wonderwerken, of gewrochten die de krachten der geschapen Wezens te boven gaen, verricht hebben. Dit zou niet hebben kunnen geschieden, dan door Gods Alvermogen; maer

God

God kan nooit zijn Almacht leenen ter bevestiging eener leugen, noch zich gemeenzaem en gunstig betoonen aen afgodendienaers, aen zijne openbare vijanden en versmaders, door op hunnen wenk en wil ten hunnen gevalle toeteschieten, en zijne eigen Wonderdaden te bestrijden. Dit echter neemt niet wech, dat God om wijze en heilige redenen kan toelaten, dat het schepsel de verleende krachten vrywillig misbruikt, om zich tegen zijnen wil aentekanten, en zijne overtuigingen, immers voor eenen tijd, te verijdelen, gelijk dit hier het geval was. Want zoodrae Pharao van zijne Tooveraers iets gezien had, dat overeenkwam, of ten minsten een zweemsel van overeenkomst had, met het geen hy van Mose en Aaron gezien had, joeg hy den kommer van 't hart, gelijk 'er volgt.

13. Doch Pharaos herte verstockte, so dat hy nae haer niet en hoorde, (*b*) gelijck de HEERE gesproken hadde.

Men vraegt, was Pharao niet eenigzins te verontschuldigen, wegens de tusschenkomst van dit doen der Tooveraers? Deze vraeg wordt gewigtiger of bedenkelyker, by de onderstelling dat zy 't door behulp van den Duivel gedaen, en zoodanig iets verricht hebben, 't welk de gewoone kracht der *Menschen* overtrof? Zulk een bijstand des Duivels onderstelt eene meer dan gemeene toelating Gods, zonder wiens toestemming of vergunning de Duivel geen macht daertoe zou kunnen oeffenen, gelijk blijkt in 't geval der kudde Zwijnen: was het dan niet eene onoverkomelyke verzoeking voor Pharao, dat God den Duivel vryheid gaf, om door buitengewoone teekenen den invloed zijner wonderwerken te stremmen, en derzelver overtuigende kracht op 't gemoed van Pharao te verzwakken, en te verijdelen? Doch, welke van beide de genoemde onderstellingen men aenneme, laet zich die zwarigheid bondig beantwoorden en oplossen door de volgende aenmerkingen:

I. De eisch, door Mose aen Pharao gedaen, steunde op

(*b*) Exod. 7: 3.

gronden van Natuurlyk recht en billykheid. Pharao was 'er toe verplicht, al had Mose het door geen teekenen onderſteund.

II. Het teeken door Moſe en Aaron hier gedaen, was ten allerminsten voor Pharao een bewijs, dat deze perſonen niet minder 't gezag van een hooger Wezen met zich voerden, als die genen, welke hy voor gunstelingen van den Egyptiſchen God hield.

III. De vernieling van de Staven of draken dier laetstgenoemden, terwijl Moſe door Aaron zijnen *Draek* ongehinderd by den ſtaert opvattede, die in zijne hand weder tot een *Staf* werd, was een bewijs, dat het vermogen, 't welk door Moſe en Aaron werkte, veel hooger was, dan dat der Tooveraers; en dit moest den Koning tot nadenken gebracht, en overtuigd hebben, dat hy niet zonder zijne ſchade, zich daertegen kon verzetten.

IV. Eindelyk merke men op; dat God, noch deze Tooveraers, noch den Duivel, door wiens hulp ze dit dan mochten gedaen hebben, aan Pharao onmiddelyk toezond, om hem te beproeven: Hy zelfs zocht die op, hy liet hen roepen; God verhinderde dit niet, hy liet, met wijze oogmerken, deze middeloorzaken werken nae haren aert; terwijl hy 't nogthans zelfs daer onder niet ontbreken liet aen een overtuigend overwicht. Met één woord; Pharao had overvloedige gelegenheid om zich van de waerheid der zake te verzekeren; maer wijl hy geen lust had aen 't bevel, noch gezind was om hetzelve te gehoorzamen, verlangde of zocht hy niet eene zoo onaengename waerheid nader te onderzoeken, en 'er van overtuigd te worden; maer ſtelde zich te vrede, ſlechts iets te kunnen voorwenden, 't welk hy tegen de bewijzen der Godlyke zending van Moſe mocht kunnen overſtellen, om zijn geweten in ſlaep te wiegen. Pharao vertoont dus een eigenaartig beeld van alle zulke menſchen, wien de voorſchriften van den Godsdienst onaengenaem zijn, die daerom wenſchten dat ze van geen Godlyk en verplichtend gezag waren, en overzulks den minsten ſchijn van twijffel of tegenbedenking, zonder nauwkeurig onderzoek, gretig aennemen, om onder dat

voor-

voorwendfel den Godsdienst te verwerpen, en hun geweten gerust te ftellen, terwijl ze zich van hunne verplichting ontflaen.

We hebben ons genoodzaekt gezien over deze twee laetfte vsf. wat uitvoeriger te handelen, omdat hierdoor over alle de volgende bedrijven der Tooveraers, en Gods handelwys in deze zake, het nodig licht verfpreid wordt: en zullen 'er dit voordeel uit trekken, dat wy het volgende met zoo veel te meer beknoptheid zullen kunnen toelichten.

14. Doe feyde de HEERE tot Mofe, als hy nu van Pharao met een weigerend antwoord was uitgegaen, en gekomen ter plaetfe, waer hy gewoon was God te ontmoeten: Pharaos herte is fwaer, zoodat het zich niet kan opheffen, noch laet bewegen tot zijnen plicht, hy weygert het volck te laten trecken, zonder zich aen het wonderteeken te bekreunen, hierom zal ik my door een gevoeliger wonderwerk nader aen hem bekend maken.

15. Gaet henen tot Pharao in den morgenftont, van den naestvolgenden dag; fiet, hy fal, volgens gewoonte, uytgaen nae 't water toe, om eene wandeling aen de Rivier den Nijl te doen; fo ftelt u tegen hem over aen den oever, op eenen matigen afftand. Misfchien wel had Pharao Mofe verboden weder aen zijn Hof te verfchijnen, of aen zijne knechten bevolen, hem aftewijzen zo hy wederkwam; doch wat daervan moge geweest zijn, de Heer toont, dat hy gelegenheid genoeg had, hem zijne gezanten te doen ontmoeten; ook was deze plaets zeer gefchikt voor de bedreiging, welke Mofe hem thans had aentekondigen, welke inzonderheid der riviere gelden zou. ende, zoo vervolgde de Heer tot Mofe te fpreken, den ftaf die in een flange is verandert geweeft, fult gy in uwe hant nemen, om Pharao door het gezicht van dien Staf het voorig wonderteeken te herinneren, en klem aen de bedreiging bytezetten.

16. Ende gy fult tot hem feggen, De HEERE, der Hebreen Godt, heeft my tot u gefonden, feggende, Laet mijn volck trecken, dat het my

diene in de woestijne: doch siet gy en hebt tot nu toe niet gehoort.

Op zulk eene langmoedige wyze laet God zijne boodschap aen dezen verharden Zondaer vernieuwen, zijne verkeerdheid onder 't oog brengen, en, in plaets van hem straffe op straffe stilzwijgende toetezenden, zonder hem met eenige nadere aenspraek te verwaerdigen, hem nog waerschouwen, van 't geen hem te wachten stond, zo hy weerspannig bleef, doende Mose daerby voegen:

17. Soo seyt de HEERE, Daer aen sult gy weten dat ick de HEERE ben: siet ick sal door de hand van mijnen Broeder Aaron, (verg. vs. 9, en 19 van dit Kap.) met desen staf, die in mijne hant is, op het water, dat in dese riviere is, slaen, dien uitstrekkende over dezelve, ende het sal in bloet verandert worden, dat is geheel ontaerten, en in gedaente, koleur, misschien ook in meer andere hoedanigheden, aen bloed gelijk, en geheel onbruikbaer, ja schadelyk worden.

Hier beginnen eigenlyk de 10 plagen, waermede God de Egyptenaers wegens hunne wreedheid en weerspannigheid kastijdde; de *Egyptenaers*, zeggen wy: want offchoon wel in sommigen dezer plagen, gelijk althans in deze eerste, de Israëliten van ter zijde mededeelden, zo waren 't echter geen plagen of straffen voor de Israëliten, maar alleen voor de Egyptenaren, terwijl God, by opklimming te werk gaende, vervolgens ook zijn volk daervan geheel deed vry gaen, onderscheid stellende tusschen de Israëliten en Egyptenaren. Dat dit wonderteeken inderdaed een plage en zware kastijding zijn zou, kan men opmaken uit de gevolgen, die de Heere hier by liet aenkondigen, gelijk 'er volgt.

18. Ende de visch in de riviere sal sterven, so dat gy hierdoor niet alleen van eene uwer aengenaemste spijzen zult beroofd worden, (want de Egyptenaren maekten zeer veel werk van visch te eten, Num. 11: 5. dewijl zy 't vleesch van verscheiden beesten, wegens bygeloof niet aten, Kap. 8: 26) maer dat ook de riviere sal stincken: ende de Egyptenaers, voor welken alleen dit een eigenlyk gezegde straffe zijn zal, zullen 'er gevoel van hebben, zy sullen ver-

moeyt

moeyt worden, dat ſy het water uyt de riviere drincken mogen, dat is, zy zullen het zwaer hebben, en zich vermoejen, door ginds en herwaerds te lopen, of zy in eenige deelen of takken der rivier goed water vinden mochten; of zy zullen vermoeid en aemechtig worden van verlangen dat het water uit de riviere weder drinkbaer worden moge. Men kan het ook vertalen, *zy zullen walgen van het water der Riviere te drinken*, dat zelve Nijl-water, dat wegens deszelfs aengenaemheid de heele wereld door vermaerd is, zou hun tot een walge worden. Zoo zou het gezicht dezer van bloed ſtroomende rivier, en de ſtank der duizende geſtorven en bovendrijvende visſchen, welke in hunne neuzen opklom, hen nu ongetwijffeld die grouwlyke wreedheid, aen de jonggeboren Zonen der Hebreen, in deze zelfde rivier voormaels gepleegd, met zoo veel weedom doen gedenken, als zy te vooren in dat leed der verdrukte Iſraëllers gegroeid hadden.

Hoe weinig invloed deze bedreiging nogthans maekte op 't verſtokt gemoed van den trotſchen dwingland, kan men uit het gevolg opmaken; want, volgens dit bevel, ging Moſe den volgenden morgen, met zijnen Broeder Aaron naer de beſtemde plaetſe, en zy ſpraken deze woorden tot den Koning; maer hy ſchijnt hun met geen antwoord verwaerdigd te hebben, althans hy liet 'er zich niet door bewegen tot verandering in zijne voorige weigering: Hierom volgde dan ook terſtond op deze bedreiging de dadelyke uitvoering.

19. Want voorder ſeyde de HEERE tot Moſe, het zy door eene hoorbare ſtemme, het zy door eene duidelyke inſpraek in zijn gemoed; of men kan 't ook dus verſtaen, *voorder hadde de Heere tot hem gezegd*, wanneer gy tot Pharao deze woorden zult geſproken hebben, en hy zal blijven weigeren, zo ſegt, in zijne tegenwoordigheid, tot Aaron, hem uwen Staf overgevende, en gebiedt hem in mijnen Naem, zeggende, Neemt dezen uwen ſtaf, ende ſteeckt uwe hant, den Staf daerin houdende, uyt, wijzende daermede over de wateren der Egyptenaren, namelyk over dat gedeelte des waters, aen welks oever gy ſtaet, en voorts uwen Staf naer alle kanten ginds en herwaerds zwaajende, hetwelk zoo veel zal beteekenen, als of

gy teffens uwen Staf met uwe hand uitftrekte over alle hare ftroomen, en beeken, over hare rivieren, de takken en beroemde zeven monden van den Nijl, ende over hare poelen, ende over alle vergaderingen harer wateren, of moerasfen, ftaende wateren, open putten; dat fy allen tot bloet werden: ende daer zy bloet in den gantfchen Egyptenlande, geene openliggende bewaerplaetfen van water uitgezonderd, tot de minfte toe, zelfs beyde in houten, ende in fteenen [*vaten*], kommen, bakken, putten, of kanalen, waerin het water tot dagelyks gebruik, of verlustiging, bewaerd werd.

20. Mofe nu ende Aaron deden alfoo, gelijk de HEERE geboden hadde, ende hy hief den ftaf op, ende denzelven uitftrekkende, (*c*) floegh hy daermede het water dat in de riviere was, voor de oogen Pharaos, ende voor de oogen fijner knechten: (*d*) ende al het water in de riviere wert terftond, en daerna ook al het overige water, in bloet verandert.

21. Ende de vifch die in de riviere was ftorf, ende de riviere ftonck, fo dat de Egyptenaers het water uyt de riviere niet drincken en konden: ende daer was bloet in den gantfchen Egyptenlande, namelyk in alle de andere wateren van Egypten, gelyk vs. 19 gezegd was.

22. Doch de Egyptifche tooveraers deden [*oock*] alfoo met hare befweeringen: vermids het water in de rivier terftond, maer de overige wateren, van trap tot trap (zoo 't fchijnt) gaende weg, in bloed veranderd werden, kan men denken, dat de Egyptifche Tooveraers dit waernamen, om op een kom of vijver in Pharaos lusthoven hunne bezweering te werk te ftellen, en het te doen voorkomen, als of de trapswyzige verandering dier wateren in bloed, mede aen hunne bezweering ware toetefchrijven geweest. — Men zou anders ook kunnen denken, dat hun uit een of ander huis, of uit eene dier groeven, van welke we vs. 24 lezen,

(*c*) Exod. 17: 5. (*d*) Pf. 78: 44. ende 105: 29.

zen, een poos daerna, eenig water werd aengebracht, 't welk zy voor Pharao, of door Duivels-konstenaryen, of door eenig Chemisch bereidsel aen hunne Staven, met welke zy dat water sloegen, de gedaente van bloed deden aennemen. Met dit alles echter richteden de Tooveraers, op zijn hoogst genomen, niets anders uit, dan dat zy de plage verergerden; hadden zy iets wezenlyks kunnen verrichten, het was hun zaek geweest, dat zy de wateren in tegendeel weder gezond maekten. Evenwel de Koning nam dit voorwendsel, zoo goed of kwaed het wezen mochte, zich ter bate, so dat Pharaos herte verstockte, ende hy en hoorde nae haer niet, gelijck als de HEERE gesproken hadde, uit aenmerking van 't welk ook Mose niet meer, als te vooren, mismoedig werd over het vruchtelooze zijner pogingen, maer gemoedigd en gelovig in zijnen post volhardde: ook is 't te denken, dat het volk Israëls nu anders omtrent hem begon te denken, en moed begon te scheppen uit deze teekenen.

23. Ende Pharao keerde hem om, ende gingh nae sijn huys: ende hy en sette sijn herte daer oock niet aen, zich niet verledigende om ernstig intedenken wat God door Mose gedaen had, en den overtuigenden aendrang daervan op zijn gemoed te laten werken.

24. Doch alle Egyptenaers door 't gansche land, van het bovenste der riviere af tot hare benedenste verdeelingen en uitwaterende zeemonden toe, groeven putten, rontom de riviere, om wellen van zuiver water te vinden, opdat ze drincken, en niet van dorst sterven mogten; want sy en konden van het water der riviere niet drincken.

Het is bekend, dat men op en by de oevers en boorden der rivieren, met de minste opgraving, water vindt; landwaerds in moet men doorgaens dieper graven, vooral in Egypten, waer het zelden regent, waerdoor ook de wellen aldaer schaers en slegt zijn, en derzelver water byna ondrinkbaer is. Voorts moet men deze zaek dus begrijpen, dat, op de uitstrekking van den Staf, wel alle openliggende wateren in bloed veranderden, maer niet de wateren die in de onderaerdsche wellen waren en opreezen in de putten, die van nieuws ge-

graven werden; want, in 't midden des toorns gedenkt God des ontfermens: zonder deze matiging der plage, zou binnen zeven dagen byna gansch Egyptenland van dorst hebben moeten uitsterven; en ook het volk Israëls te groot gevaer gelopen hebben. Nog moet men opmerken, dat, als *alle* Egyptenaren hier gezegd worden gegraven te hebben om de rivier, zulks nae 't gebruik van dat woord *alle*, in den stijl der H. Schrift, niet beteekent man voor man; het meerderdeel, een groote menigte groef, of liet graven; men vervoerde ook denkelyk van den rivierkant het water hoogerop landwaerds in; misschien vonden zulken die zeer hoog landwaerds op woonden, ook daer, schoon met veel meer moeite en zeer diep graven, hier en daer eene drinkbare welle, of behielpen zich zoo goed zy konden, en zoo ver het strekte, met sappige vruchten, met wijn, of andere dranken. Het is wijders niet onwaerschijnelyk, dat het land Gosen rijkelyker van bronnen voorzien was, zoodat de kinderen Israëls, in hunne landstreken, met putten te graven, genoegzaem water vonden, en minder noodzake hadden, om daertoe de boorden eener thans walglyk stinkende rivier omteploegen.

25. Also werden seven dagen vervult, dat is, deze waterplage duurde zeven dagen lang, na dat de HEERE, (dus schrijft Mose dit met nadruk aen den Heere toe); de riviere door de hand van Aaron, op Moses bevel, nae zijn woord, geslagen hadde. Daerna begon deze plage optehouden, doordien het water, vermoedelyk trapsgewyze, deszelfs zuiverheid wederkreeg en drinkbaer werd.

Deze eene plage zou genoeg geweest zijn, indien ze langer geduurd hadde, om het Pharao en alle den Egyptenaren zoo bang te maken, dat ze hadden moeten toevallen, en den eisch, door Mose gedaen, bewilligen: Maer God wilde den weg van overtuiging zoo lang beproeven als mogelyk is, eer hy tot een volstrekt dwangmiddel kwam; Hy doet derhalven, schoon onverzocht, deze plage ophouden, om Pharao gelegenheid te geven, zich nogmaels te bedenken, en zijne stemme te gehoorzamen; of anderszins, door het wechnemen van deze plage, slechts plaets te maken voor eene volgende.

HET

HET VIII. KAPITTEL.

Mose verschijnt ten vierdenmale voor Pharao, bedreigt hem de tweede plage, ingevolge van welke bedreiging 'er vorschen opkomen over 't gansche land; waerop Pharao schijnt tot inkeer te komen, doch, zoodrae de plage ophield, volhardde hy by zijne voorige weigering, vs. 1-15. Des volgde de derde plage, waerby het stof in luizen veranderde, en waer voor de konst der Tooveraers stil stond, vs. 16-19. Voords de vierde plage, zijnde eene vermenging van allerlei ongedierte; door welke plage Pharao bewogen wordt, en in ernstige onderhandeling met Mose komt, die echter vruchteloos weder afliep, vs. 20-32.

DAer na, als de bloed-plage geheel ophield, en Pharao verhard gebleeven was, seyde de HEERE, in eene nieuwe verschijning, tot Mose, die dagelyks zijn aengezicht zocht, om zijn welbehagen te vernemen; en Hy beval hem by herhaling den meergemelden eisch te vernieuwen, zeggende, Gaet in tot Pharao, begeef u vrijmoedig naer zijn hof, ende segt tot hem: Soo seyt de HEERE, Laet mijn volck trecken, dat sy my dienen.

Men kan ook het laetste vs. van 't voorige Kapittel tot dit Hoofdstuk brengen, en aldus lezen: *En daer werden zeven dagen vervuld, nadat de Heer de riviere geslagen had, en de Heer zeide tot Mose*, enz. wanneer 't zal aenduiden, dat deze tweede plage volgde zeven dagen, nadat de eerste begonnen was. We lezen dan niet van eene onmiddelyke wechneming der voorige plage, gelijk we van de volgende plagen zien zullen: Het kan dan zijn, dat de eerste plage niet op een

oogenblik wechgenomen, maer langzamerhand verminderd is, en de wateren, van trap tot trap, tot hare zuiverheid zijn wedergekeerd, zoo dat dat die plage nog niet geheel had opgehouden, hoewel ze toch aenmerkelyk verminderd was, toen God door Mose deze tweede plage liet bedreigen, in de volgende woorden.

2. Ende, opdat Pharao weten mogt, dat de aenstaende plage, niet by geval, maer volgens den bepaelden raed, en door het Alvermogend bestuur van Jehovah hem zou overkomen; als ook, om hem tijd van beraed te geven, om dezelve door boetvaerdigheid en gehoorzame onderwerping voortekomen als hy wilde; zo moest Mose deze bedreiging ter zijner waerschouwing daer byvoegen, en hem uitdruklyk verklaren wat 'er gebeuren zou, zeggende, indien gy 't weygert te laten trecken, siet, so sal ick uwe gantsche lantpale van 't een tot het ander uiterste uwes Koningrijks met vorschen slaen, doende dezelve op eene gansch buitengewoone wyze in eene ontzachlijke menigte, tot een aenmerkelyke schade en ondraeglyk ongemak, over hetzelve opkomen:

3. Zo dat de riviere, waeronder hier, volgens eene gewoone wys van spreken, alle de overige wateren, de stroomen, meiren, en poelen, verstaen worden, (ziet vs. 5.) van vorschen sal krielen, die sullen opkomen, ende in weerwil van alle voorzorg, in uw huys komen, ende in uwe slaepkamer, ja op uw bedde, dringende wegens derzelver ophooping, niet alleen door de rioolen, reeten, vengsters, en verdere openingen, maer ook, by de noodwendige opening van eenige deur, met zoo veel snelheid en overvloed in, dat uw huis en uwe kamers daervan terstond zullen vervuld raken: oock zullen ze op gelijke wyze in de huysen uwer knechten, de Hovelingen, komen, ende op uw gansche volck, in alle huizen der Egyptenaren, indringende tot de binnenste vertrekken, en in alle de vaten, ende in uwe back-ovens, ende in uwe backtroggen of *deeg-klompen*, besmettende en bedervende alles, tot uwe noodzakelykste spijs en drank toe.

4. Ende, ik herhale dit nogmaels, gy kunt 'er van ver-

verzekerd zijn, en moogt het wel ter dege in opmerking nemen; de vorschen sullen opkomen, op u, ende op uw volck, ende op alle uwe knechten.

Men denkt uit deze herhaelde bepalingen, dat de Israëliten van de plage zijn vrij geweest: Doch uit vs. 21, 22 schijnt te blijken, dat deze afzondering by de vierde plage eerst begon; terwijl hier vs. 2 de gansche Landpale staet. Het kwam in de bedreiging niet te pas, ook de Israëliten te noemen; echter is dit meer dan waerschijnelyk, dat deze plage in Gosen zeer gematigd en draeglyk geweest zy, waerby ook dit kwam, dat deze plage hun zwaren arbeid in de tichel-steenen afbrak, en hun, in dat opzicht, verademing verschafte.

5. Voorder, nadat Mose dit bevel volbracht had, en Pharao weigerig bleef, dat vernieuwd bevel te gehoorzamen, seyde de HEERE tot Mose, vermoedelyk den volgenden dag, Segt tot Aaron, Streckt uwe hant uyt met uwen staf, over de stroomen, ende over de rivieren, ende over de poelen, (vergelyk 't gezegde over Kap. 7: 19): ende doet vorschen opkomen over Egyptenlant, gebiedende, in mijnen Naem, dezelve optekomen, en Ik, die spreke en 't is 'er, die gebiede en het staet 'er, zal ze terstond op 't zelfde oogenblik, door mijn Alvermogen verwekken.

6. Ende Aaron streckte sijne hant uyt over de wateren van Egypten: ende daer quamen vorschen op, welke God, het zy door onmiddelyke schepping, het zy door een wonderdadige vruchtbaermaking en schielyke voortteeling, zoo ontzachlyk en onophoudelyk deed vermenigvuldigen, dat zy metterhaest, van trap tot trap, allerwege door- drongen, ende bedeckten Egyptenlant.

De wateren van vorschen krielende, konden dezelve binnen hare oevers niet meer bevatten. Dit gedierte kwam dan op in menigte uit de wateren, ende dit aenhoudende door een geduurige en verbazende vermenigvuldiging, verspreidden zy zich eerst over het land, vervolgens drongen zy door tot in de steden, ja tot in de huizen, welke, nae de wyze der Oosterlingen, veel meer open en doorluchtig waren, dan de onzen zijn; En deze werden 'er zoo vervuld mede, dat ze

doordrongen tot in de slaapkamers en keukens, en van daer op de bedden en tafels, zelfs tot in de bakovens en baktroggen, waerin men het deeg toebereidde en bewaerde.

7. Doe deden de tooveraers, te vooren van de bedreigde plage verwittigd, oock alsoo, met hare besweeringen: ende, 't zy in schijn door de behendigheid der Gochelarye, 't zy door 't vermogen des Duivels, die in eenige vorschen voer, sy deden, althans op hunne wyze, mede vorschen over Egyptenlant opkomen; waer toe zy in den eersten aenvang der plage, eer nog de opkomende Kikvorschen overal waren doorgedrongen, gelegenheid hadden. Men vergelijke hiermede 't gezegde over Kap. 7: 11, 12.

8. Ende Pharao, ziende wel, dat de Tooveraers, op hunne wyze, de vorschen aenvoerden, maer niet konden afvoeren en verdelgen, en intusschen in eigen persoon zoo wel als zijn volk het grouwzaem ongemak dezer plage gevoelende, begon eindelyk te buigen: hy riep Mose ende Aaron, latende dezelve door zijne knechten halen, en by zich ten hove komen; ende hy, die onlangs zoo trotsch gevraegd had, *wie is Jehovah?* seyde nu tot deze Dienaers des Heeren, Bidt, want ik erkenne my bezondigd en schuldig gemaekt te hebben; *bidt* vyeriglick, want de zaek gaet my zeer ter harte, tot den HEERE, die my bezocht heeft, en wien ik alleen machtig erkenne, om my van deze plage te verlossen, bidt dan met allen ernst, dat hy de vorschen van my ende van mijnen volcke wechneme, so sal ick het volck trecken laten, dat sy den HEERE offeren.

Dit was eene belofte, die de prangende benauwdheid dezer walglyke, ondraeglyke, en de alleruiterste elende dreigende plage hem uitperste, zonder dat zijn hart geraekt was, om, uit eene welbestuurde overtuiging, van gedrag te veranderen, gelijk 't vervolg leeren zal. Intusschen zag men hier reeds den eersten trap der vervulling van 't geen God gesproken had, namelyk, dat Pharao en de Egyptenaren zouden weten en bekennen, dat Hy de HEERE was.

9. Hierop was de Gods-man niet alleen gereed, om aen 's verzoek te voldoen, en vuuriglyk tot God te bidden,

Doch

Doch Mose seyde ook tot Pharao, Hebt de eere boven my van te kiezen, en my den tijd te bepalen, tegens wanneer sal ick voor u, ende voor uwe knechten, ende voor uw uw volck, vyeriglick bidden, om dese vorschen van u ende van uwe huysen te verdelgen, datse alleen in de riviere overblijven? willende dus den Koning eene nieuwe aenleiding geven, om eene overtuigende proef te nemen van 't Alvermogen van *Jehovah*; tot welke aenbieding Mose zekerlyk van Gods wege gerechtigd was, 't zy dat God hem te vooren zulks uitdruklyk had in den mond gelegd, 't zy dat Hy op dit oogenblik door zijnen Geest hem dit ingaf, of wel, 't geen waerschijnelykst is, dat Hy 't geloof der wonderwerken zoo zeer opwekte, dat Mose dit gerustelyk en met volkomen vertrouwen op God, den Koning durfde aenbieden.

10. Hy dan, namelyk Pharao, seyde tot Mose, bidt dat de Heere de plage tegens morgen doe ophouden. Welligt was het nu reeds tegen den avond; ook werd eenige tijd vereischt, als Mose en Aaron vuuriglyk, met ernst en aenhoudendheid tot God bidden zouden, daertoe wilde Pharao hun bekwamen tijd en gelegenheid overlaten; hierom antwoordde hy met bescheidenheid, *tegen morgen*. Mose neemt dit terstond aen, ende hy seyde, vol van geloofsvertrouwen, 't Zy nae uw woort, het zal zoo gebeuren, op dat gy wetet, dat daer niemant en is gelijck de HEERE onse Godt;

11. So sullen de vorschen van u, ende van uwe huysen, ende van uwe knechten, ende van uwen volcke wijcken: sy sullen alleen in de riviere overblijven.

12. Doe gingh Mose ende Aaron uyt van Pharao: ende Mose riep tot den HEERE, ter oorsake der vorschen, dat is aengaende de plage der vorschen, die hy, de Heere, Pharao hadde opgeleyt, en tot een straffe over hem en de zijnen gebracht hadde. Men kan het ook dus vertalen: *Hy riep tot den Heere over 't woord der vorschen, 't welk hy, Mose, Pharao bestemd hadde*, namelyk aengaende de ophouding der plage op den

door hem bepaelden tijd. Hoe dit zy, men ziet hieruit, dat het sterkste geloofsvertrouwen het gebed niet verbant; onaengezien de gedane verzekering, lieten zy niet na, den Heere vuuriglyk te bidden.

13. Ende de HEERE, toonende hoe veel het krachtig gebed der rechtvaerdigen by Hem vermag, dede nae den woorde Mose, 't welk hy tot Pharao gesproken, en om welks vervulling hy vuuriglyk gebeden hadde: ende de vorschen storven tegen den volgenden morgen, God nam onmiddelyk hunnen adem wech, en deedze allen eensklaps sterven, en zy werden met bezemen en dergelijke werktuigen wechgedaen, uyt de huysen, uyt de voorsalen, ende uyt de velden:

14. Ende sy vergaderdense te samen by hoopen, ende het lant stonck, wijl zy dezelve, wegens de groote menigte, niet schielyk genoeg, noch overal, onder de aerde konden delven; welke stank den Egyptenaren besmettelyk, en voor velen doodlyk schijnt geweest te zijn, uit Ps. 78: 45.

God deed in dit geval, niet gelijk naderhand ten aenzien der Sprinkhanen; Hy liet de vorschen niet wederkeeren naer den Nijl en de Poelen, waeruit ze gekomen waren, want zy waren wonderdadig vermenigvuldigd, 'er bleef een genoegzaem getal in de rivieren en poelen over; dus deed God de overige, die alleen tot een plage gestrekt, en nu Gods raed uitgediend hadden, sterven: Ook deed God dit, op dat 'er nog eenige voetstappen zijner geduchte Majesteit zouden overblijven, geschikt om de indrukken dezer plage levendig te houden.

15. Dan, hoe lastig en schadelyk deze naweeën den Egyptenaren ook vallen mochten, Pharao nogthans beantwoordde niet aen zijne belofte, en keerde ras weder tot zijne voorige hardnekkigheid; want, doe nu Pharao, voor zijn Persoon bevrijd, en zijn Paleis gezuiverd was, en sagh dat 'er ademinge was, (*a*) versvaerde hy sijn herte, dat hy nae haer niet en hoorde, gelijck als de HEE-

(*a*) Exod. 7: 14.

HEERE gesproken hadde. Wierd dezen Godloozen dan genade beweezen, hy leerde evenwel geene gerechtigheid, zoodrae de roede van hem geweeken was, zag hy de hoogheid van Jehovah niet meer aen. Het gevolg daervan was dan ook, dat het eene wee door een ander wierd vervangen; want, dus volgt 'er:

16. Voorder seyde de HEERE tot Mose, Segt tot Aaron, Streckt uwen staf uyt, ende slaet het stof der aerde, dat het tot luysen worde in den gantschen Egyptenlande.

Of Mose de plage aen Pharao vooraf bedreigd hebbe, en alleenlyk by verkorting hier, gelijk ook by de 6e en 9e plage, dit verzwijge; dan of God Pharao wegens zijne verregaende trouwloosheid ditmael eene vernieuwde aenspraek en bedreiging onwaerdig gekeurd, en hem met den slag zelven gewaerschouwd hebbe; is niet wel met zekerheid te bepalen: dit alleen is gewis, dat Pharaos hart verzwaerd bleef, daerom voerden zy metterdaed uit 't geen de Heer hun hier beval.

17. Ende sy deden alsoo; denkelyk in de tegenwoordigheid van Pharao en zijne Hovelingen, ook in 't byzijn der Tooveraers: welligt is dit geschied, gelijk by de eerste plage, ter gelegenheid dat Pharao naer de rivier, of elders, eene wandeling deed: Althans zy deden alzoo, want Aaron streckte sijne hant uyt met sijnen staf, ende sloegh het stof der aerde, ende daer werden vele luysen aen de menschen, ende aen het vee: (b) al het stof der aerde (dat is, de meenigte, het grootste gedeelte van het stof der aerde, ja *al het stof*, zoo ver het de oppervlakte des lands bedekte) wert luysen, door het scheppend Alvermogen van Hem, die by de eerste wording aller dingen, het lichaem van den mensch, en vermoedelyk ook de overige dieren, uit het stof der aerde geschapen had. En deze plage strekte zich uit, gelijk de voorige, in den gantschen Egyptenlande, van 't een tot het an der uiterste deszelven; met dit onderscheid nogthans, dat dit

(b) Ps. 105: 31.

voor de Israëliten, voor zoo veel die 'er mede in mogten gedeeld hebben, geen eigenlijke straf was, en ook zeer waerschijnelyk deze bezoeking in Gosen in een minder trap en veel draeglyker geweest zal zijn: terwijl, voor het overige, deze plaeg, wegens de overmatige vermenigvuldiging en verachtelykheid van dit gedierte, zeer verveelend en schier ondraeglyk moet geweest zijn; dit kan men ligt beseffen, als men de zaek in hare omstandigheden zich wat levendig voorstelt, en daerby gedenkt, dat, geduurende de plage, geen reiniging iets baten kon; want overal waer stof was, aldaer waren luizen in een gelijke menigte.

Wat voords dit voor een soort van ongedierte geweest zy? of het een soort van *Muggen* ware, of kleine *Vliegen*, die door hun vinnigen steek zware pijn veroorzaekten, of, gelijk andere willen, een soort van *Vlooijen*, dan wel of het *Luizen* geweest zijn; en zo dit laetste waer is, of het een gewoon, dan wel een ongewoon of nieuw slag van luizen geweest zy, of ze allen van één soort, dan of zè van verschillende en allerlei soorten geweest zijn, en zich nae hunne onderscheiden soorten of aen de menschen of aen de beesten gehecht hebben? Deze bedenkingen zijn van zoo weinig belang, en de begrippen der Geleerden daerover zoo verscheiden en twijffelachtig, dat wy liefst hierover niets beslissen, maer alleen zeggen, dat onze vertaling veel voor zich heeft.

18. De tooveraers deden oock alsoo met hare besweeringen, gelijk ze in de voorige gevallen gedaen hadden; zy verrichteden ook hunne plechtigheden, en maekten op de gewoone wyze hunne bezweeringen, het zy door hunne Gochelarye te werk te stellen, het zy door de hulp des Duivels interoepen, op datse luysen voortbrachten, doch thans mislukte hun de proef, want sy en konden niet. Men vraegt, waerom niet? was het dan gemakkelyker staven in draken, water in bloed te veranderen, en vorschen te doen opkomen; dan stof in luizen te doen verkeeren? Dit verschaft eene der sterkste bewijzen voor de onderstelling, dat de Tooveraers de voorige proeven door behulp van den Duivel, onder de toelating van God, gedaen hebben;

want

want indien zy de voorige nabootsingen enkel door de behendigheid der Gochelarye verricht hebben, schijnt 'er niets gemaklyker geweest te zijn, dan op gelijke wyze ook luizen door Gochelarye voorttebrengen: De reden dan, waerom zy dit wonder niet konden nabootsen, offchoon zy met hetzelfde vertrouwen als te vooren hunne bezweeringen inrichteden, was, dat God ditmael en vervolgens zulks den Duivel niet toeliet, wien Hy dit in de voorige gevallen had toegelaten, om nu, by deze proef, Pharao en de Tooveraers des te openlyker en krachtiger ten toon te stellen; om een trapswyzige opklimming in deze wonderteekenen te doen uitblinken; als ook, om des te meer te doen in 't oog stralen, en by deze proeve te beslissen, dat Mose en Aaron door een hooger vermogen (zelfs hunne vyanden Richters zijnde) alle deze dingen verrichtten. Anderszins, volgens de andere onderstelling, moet men het dus begrijpen, dat God de kunst en behendigheid der Gochelaers verdwaesde, zoodat hun nu de proef door onhandigheid mislukte; daer Hy, in de voorige gevallen, hunne bedrieglyke handgrepen had laten gelukken, om dezelfde redenen, welke zoo even genoemd zijn. Intusschen so trok de plage door, en waren de luysen aen de menschen, ende aen het vee.

19. Doe seyden de tooveraers tot Pharao, Dit is Godts vinger, wy moeten bekennen, dat dit een werk Gods is, waervoor wy met ons vermogen moeten onderdoen: Dit wonderwerk, en de macht die ons de navolging van 't zelve belet, is een blijk, dat de opperste God de hand hier in heeft, de belangen der Hebreën zich aentrekt, en Mose en Aaron daertoe gemachtigd heeft. Deze verbaesdheid der Egyptische Tooveraers versterkt niet weinig 't bewijs voor de onderstelling: dat zy 't voorige door hulp des Duivels gedaen hebben; want indien de voorige proeven door behendige Gochelkonst geschied waren, dan konden de Tooveraers te vooren dit besluit al hebben opgemaekt, dewijl 't blijkbaer genoeg was, dat Mose en Aaron geen geheele rivier, veel minder alle de wateren van gansch Egyptenland, door Gochelarye in bloed veranderen, noch t geheele land, van 't een tot het ander uiterste, met vorschen door konst of behendigheid bedekken

konden: was het nu, van den beginne af, overtuigend *blijkbaer*, dat Mose en Aaron niet door Gochelarye deze wonderwerken verrichtten, en waren nogthans de Tooveraers zichzelven daer van ten vollen bewust, dat zy dit enkel door konst-grepen in 't klein nabootsten; zo moesten zy, van stonden aen, daervan reeds overtuigd geweest zijn, dat het Gods vinger was, welke zich door Mose en Aaron verheerlykte. —— Aen den anderen kant meent men, dat deze erkentenis, *het is Gods vinger*, eene genoegzame belijdenis bevat, dat zy hunne proeven niet gedaen hadden door een vermogen of hulp, welke zy voor Godlyk hielden, of wilden opgeven, maer alleen door menschelyke konst en behendigheid; en men merkt wijders aen, dat het genoegzaem was om de Tooveraers tot die belijdenis thans te dringen, doordien God hunne handen handeloos maekte, hunne konst verdwaesde, en, in weerwil hunner geoeffende behendigheid, deze proef hun deed mislukken; en dat zy te meer hier over met verbaesdheid getroffen waren, om dat dit verschijnsel het ligtste van allen was om natebootsen: Dat zy derhalven hier voor onderdoen moesten, dat in deze, anderszins zoo gemakkelyke proeve, hun konst faelde, en zy, hoe zy 't ook aenleiden en herhaelden, geduurig misten, dit drong hen te belijden, 't geen zy, tot hier toe, onder eenig schijnbaer voorwendzel verzaekt hadden, en door hun bedrog hadden zoeken te verdonkeren; dit persste hun, willens of onwillens, die erkentenis uit hunnen boezem, voorwaer *dit is Gods vinger!* — doch, wat 'er ook gebeurde, hoe zeer menschen en beesten van dit lastig ongedierte opgehoopt en geplaegd wierden, en hoe zeer dit wonderteeken de voorige in overtuigende kracht overtrof, wegens de nadruklyke belijdenis der Tooveraers zelve; Pharaos herte nogthans verstijfde, so dat hy nae haer niet en hoorde, gelijck de HEERE gesproken hadde; vertoonende hier een treffend voorbeeld van eenen mensch, die de inspraek van zijn geweten, eens en andermael opzettelyk tegenstaende, van God wordt overgegeven aen zulk een oordeel van verharding, waerdoor men zich tegen de krachtigste overtuigingen weet ongevoelig te maken. Pharao schijnt nu voorgenomen te hebben zich tegen

gen alle overtuiging te verzetten, en, daer hy door de voorige plaeg gevoelig getroffen en bewogen was, nu al de kracht die hem mogelyk was te werk te stellen op zijnen geest, om zich hard te houden, en onder God niet te bukken.

Hoe lang deze plage geduurd hebbe, wordt niet gemeld, we lezen ook niet, dat dezelve op eenmael is wechgenomen; het is niet onwaerschijnelyk, dat deze plage een tijd lang zal gebleeven zijn en aengehouden hebben, zelfs nog onder de volgende plagen, en niet dan langzamerhand en met moeite zal verminderd en verdreeven zijn. Zoo was dan ook de derde plage vruchteloos.

20. Voorder seyde de HEERE tot Mose, Maeckt u morgen vroegh op, ende stelt u voor Pharaos aengesichte, siet hy sal aen 't water uytgaen, ende segt tot hem: Soo seyt de HEERE, Laet mijn volck trecken, datse my dienen.

21. Want so gy mijn volck niet en laet trecken, siet, so sal ick, tot eene vierde plage, een vermenginge van ongedierte, als van Muggen, Wespen, Horzels, Rupsen, Mieren, Muizen, Slakken, Hagedissen, (mogelyk ook Scorpioenen, Slangen, Adders en dergelijke) senden op u, ende op uwe knechten, ende op uw volck, ende in uwe huysen: alſo dat der Egyptenaren huysen met dese vermenginge sullen vervult worden, ende oock het aerdrijck daer sy op zijn.

22. Ende ick sal te dien dage het lant Gosen, daer mijn volck in woont, afsonderen, dat daer geen vermenginge van ongedierte en zy, op dat gy wetet, dat ick de HEERE in 't midden deses lants ben.

23. Ende ick sal een verlossinge van deze plage bezorgen voor Israël, welke een zichtbaer onderscheid setten en openbaren zal tusschen mijn volck ende tusschen uw volck, tegen morgen sal dit teecken geschieden, en deze plage beginnen; zoo lang derhalven hebt gy nog tijd van beraed of gy dit onheil voorkomen en afwenden wilt. Men moet by deze plage opmerken:

1. Dat God nu wederom de boodschap aen Pharao liet vernieuwen, en de aenstaende plage bedreigen, op dat ze te meerder indruk op Pharao maken mogt, te meer, daer 'er thans eene nieuwe omstandigheid by plaets zou hebben, welker voorafgaende aenkondiging den overtuigenden aendrang van dit gerichte niet weinig kracht byzetten zoude. God wilde hem nogmaels eene proeve zijner langmoedigheid geven, en hem tijd van beraed vergunnen. Het is hierby opmerkelyk, dat dit tweede drietal plagen op gelijke wyze afloopt als het eerste. De 1^e plage werd Pharao aengekondigd in den ochtend, als hy uitging naer de riviere; tot de 2^e zond God zijne knechten ten Hove; en de 3^e werd hem ongewaerschouwd toegezonden, immers voor zoo veel 't Geschiedverhael aengaet: op even dezelfde wyze, onder deze zelfde omstandigheden wordt ook dit tweede drietal, welker eerste plage hier begint, hem toegezonden. En op gelijke wyze loopt ook het 3^e drietal af.

2. Ten anderen zien we hier voor de eerste reize onderscheid gemaekt tusschen de Israëliten en de Egyptenaren, ten aenzien van de plage: De kinderen Israëls mogten al eenigzins verschoond geweest zijn, en minder letsel gehad hebben van de voorige plagen, althans onvergelijkelyk gemaklyker dezelve gedragen hebben dan de Egyptenaren; dat onderscheid was echter zoo zeer niet in 't oog lopende geweest, om dat zy 'er toch min of meer in schijnen gedeeld te hebben; maer thans, en van nu af aen, zou dit onderscheid zichtbaer zijn, en uitstekend in 't oog lopen, Gosen zou geheel vry gaen. Langs dezen weg ziet men eene zeer aenmerkelyke opklimming in deze gerichten: van de eerste af tot deze toe klimt elke volgende plage hooger dan de voorige, 't zy in zwaerte, 't zy in trap van overtuiging, terwijl de volgende in gewigt en gevoeligheid nog hooger gaen zullen. De *eerste plage* was algemeen; doch zoo, dat ze voor Sommigen, die knechten genoeg hadden om water rondom de rivier voor zich te laten graven, of die van wijn en andere dranken genoegzaem voorzien waren, nog al te dragen was, waerom ook Pharao zich aen die plage weinig scheen te kreunen. De *tweede plage* komt nader, 't gevoel daervan treft allen, niemand, tot den

Ko

Koning toe, gaet 'er vry van. By de *derde plage* vertoont zich wederom iets nieuws, 't welk dezelve boven de twee voorige aenmerkelyk maekte, de verdwazing namelyk der Tooveraren. En nu komt 'er by deze *vierde plage* wederom iets, dat haer boven alle de voorgaenden doet uitsteken, namelyk deze aenmerkelyke onderscheiding en uitzondering van het land Gosen. Dan hoe zeer deze overtuigende kracht van trap tot trap klom, Pharaos harte klom daertegen aen in verharding: Deze bedreiging, noch 't gegeven uitstel tot den dag van morgen, deed niets uit, gelijk het vervolg leert.

24. Ende de HEERE dede alsoo, denkelyk op het uitstrekken van Moses Staf door Aaron, ziet Kap. 4: 17, ende (*c*) daer quam een sware vermenginge van ongedierte in Pharaos huys, ende in sijner knechten huysen, ende over 't gantsche Egyptenlant, het (*d*) lant wert verdorven van dese vermenginge. Geen wonder! welk eene onaenzienlyke gedaente moet deze plage over 't geheele land niet gebracht, en wat al verdervende voetstappen niet nagelaten hebben! hoewel wy vooral en allermeest hier denken moeten aen het ongemak en verderf in de huizen en aen de menschen, volgens vs. 21. En hoe zwaer deze plage ten laetstgenoemden opzichte moet gevallen zijn, kan men haest by opklimming van 't kleine tot het groote opmaken, als men zich voorstelt, hoe verdrietig het valt, vooral des nachts, gestoord te worden door 't gebrom eener Mug; wat angst een enkele Muis of Rot in staet is somtijds eenen mensch aentejagen; wat yzing de Spinnekop eenen anderen veroorzaekt; hoe smertelyk de steek valt van een enkele Bije of Horzel, enz. Maer wat is dit te vergelijken by dit heir van allerlei ongedierte, welke alle de huizen der Egyptenaren vervulde? Sommigen vertalen de Hebreeuwsche woorden, door *zwermen van stekende vliegen*: dit zy zoo; de plage word 'er niet ligter door: Plinius verhaelt van de Stad Elis in Peloponnesus, dat aldaer door de menigte van Vliegen en derzelver steken, op zekeren tijd, zelfs een Pest ontstaen was. Althans, dat deze plaeg Pharao en de Egyptenaren zeer gevoelig moet getroffen hebben, en

(*c*) Ps. 105: 31. (*d*) Ps. 78: 45.

ondraeglyk gevallen zijn, kan men opmaken uit het geen Mose in zijn verhael hier op volgen laet.

25. Doe, als de plage nu was doorgetrokken, en bleef voortduuren in hare woede, zoodat het den Koning en 't volk bange wierd, *doe* riep Pharao Mose ende Aaron, ende seyde, Gaet henen, ende offert uwen Gode in dit lant, namelyk, hier in Egypten. Pharao vreesde, dat het volk Israëls, wanneer het eenmael zich buiten 't bereik van zijnen zwaerdrukkenden Scepter bevond, welligt vergeten zou weertekeeren, en eenmael de vrijheid slechts voor een korte poos gesmaekt hebbende, niet ligt zou zijn wedertebrengen onder de slaefsche dienstbaerheid. Intusschen bracht het hem te groot een gewin aen, dan dat hy 'er toe besluiten kon, om die voordeelen, hoe onwettig ook gewoekerd, hoe onbillyk naer zich getrokken, af te staen.

Mose nam dit voorstel niet aen, en bekleedde zijne weigering met eene bondige reden, herhalende zijnen bevoorens gedanen eisch: hy dan seyde, 't En is niet recht, niet overeenkomstig het bevel en het recht van onzen God, dat men alsoo doe, noch ook overeenkomstig de billykheid, dat men ons aen zoo groot een gevaer zou willen blootstellen, (*e*) want wy souden der Egyptenaren grouwel den HEERE onsen Godt mogen, en misschien moeten offeren: hy spreekt hier twijffelachtig, omdat God nog niet uitdruklyk had te kennen gegeven, op wat wyze zy hem zouden moeten dienen, en met welke soorten van offeranden: Intusschen, als het gebeurde, gelijk niet onwaerschijnelyk was, dat God by de nadere verklaring van zijnen wil, zulke offeranden gebood, waeraen de Egyptenaren, uit hoofde hunner bygelovigheid, zich grootlyks ergerden, wat zou dan het treurig gevolg daervan zijn? siet, indien wy der Egyptenaren grouwel voor hare oogen offerden, en souden sy ons niet steenigen?

27. Laet ons den wegh van drie dagen in de woestijne gaen, dat wy den HEERE onsen Godt offeren, gelijck hy tot ons seggen sal.

Men

(*e*) Gen. 43: 32. ende 46: 34.

Men moet zich herinneren, dat verscheiden soorten van vee, vooral Schapen en Runderen, by de Egyptenaren heilig gehouden wierden; en, offchoon de Godsdienstige eerbewijzing aen de Koe eerst van veel later tijd schijnt te wezen, zo is het nogthans uit het gouden Kalf van Aäron blijkbaer, dat de Egyptenaren, van dien tijd, reeds een soort van heiligheid aen de Runderen moeten toegeschreeven hebben, dewijl de Israëliten zoo terstond en eenparig op het denkbeeld niet zouden gevallen zijn, van een Kalf tot een zinneprent hunner Godheid te stellen, zo ze geen aenleiding daertoe hadden gekreegen door 't geen zy in Egypten gezien hadden. Maer wanneer nu Jehovah beval, even van dat zelfde Vee, 't welk by de Egyptenaers voor heilig gehouden werd, Hem te slachten en te offeren, en de Egyptenaers zulks in hun land aenschouwen moesten, zo zou dit hen met zulk een afkeer en woede vervullen, dat de Israëliten gevaer lopen zouden van door hen gesteenigd te worden. Mose geeft hier dan eene reden, welke, offchoon zy de eenige niet was, nogthans gewigtig genoeg en zeer aennemelyk was, en van den Koning zelven ook zoo beoordeeld werd, gelijk uit het antwoord blijkt.

28. Doe seyde Pharao, Ick sal u trecken laten, dat gylieden den HEERE uwen Godt offert in de woestijne, alleene dat gylieden in 't gaen geensins te verre en treckt, om reden by het 25 vs. gemeld: bidt vyeriglick voor my. Ziet op vs. 8.

29. Mose nu seyde, Siet, ick gae van u, ende sal tot den HEERE vyeriglick bidden, dat dese vermenginge van ongedierte van Pharao, van sijne knechten, ende van sijn volck morgen wechwijcke: alleenlick dat Pharao niet meer bedrieglick en handele, dit volck niet latende gaen om den HEERE te offeren.

30. Doe gingh Mose uyt van Pharao, ende badt vyeriglick tot den HEERE,

31. Ende de HEERE dede nae het woort van Mose, ende de vermenginge van ongedierte weeck van Pharao, van sijne knechten, ende van sijn volck: daer en bleef van het ongedierte, zoo verre het

overtallig was, en tot de plage behoorde, niet een over. God deed dit ongedierte wijken, het zy door hetzelve te doen sterven, gelijk de Vorschen, het zy door het wech te drijven door een sterken wind, gelijk vervolgens by de plage der Springhanen gebeurde; hoe 't zy, ze weken althans wech gelijk een krijgsheir, 't welk zijnen last uitgevoerd hebbende, teruggeroepen of wechgezonden wordt, en op 't blazen van den aftocht als een eenig man aftrekt.

32. Doch (*f*) Pharao versvaerde sijn herte oock op dat mael: onaengezien hy nu zoo nadruklyk Gods slaende hand ondervonden had: ende hy en liet, in weerwil zijner zoo plechtige belofte, tot welke hy zich verbonden had, het volck evenwel niet trecken.

HET IX. KAPITTEL.

God bedreigt en brengt de vijfde plage over Egypten, namelyk de pest onder het Vee, welke ook vruchteloos afliep, vs. 1-7. Vervolgens de zesde plage, brengende booze zweeren over menschen en beesten, al mede zonder vrucht, vs. 8-12. God laet daerop zeer nadruklyk de zevende plage bedreigen, bestaende in een geweldig en gansch buitengewoon Onweder, waerdoor Pharao zeer beangstigd en gedwee wordt; verzoekende dat de plage mogte ophouden, onder belofte dat hy Israël zou laten trekken: doch zoodrae 't gevaer geweeken was, trekt hy zijn woord weder in, en blijft verhard.

1. DAer na seyde de HEERE tot Mose, Gaet ten Hove in tot Pharao: ende spreeckt tot hem, Alsoo seyt de HEERE de Godt der Hebreen, Laet mijn volck trecken, dat het my diene.
2. Want

(*f*) Exod. 8: 15.

2. Want so gy se weygert te laten trecken, ende gy haer nogh met gewelt langer ophoudet:

3. Siet, de hant des HEEREN sal zijn over uw vee dat in 't velt is, over de peerden, over de eselen, over de kemelen, over de runderen, ende over het kleyn vee: door eene seer sware pestilentie.

4. Ende de HEERE sal eene affonderinge maken tusschen het vee der Israëliten, ende tusschen het vee der Egyptenaren: dat daer niets en sterve van alles dat der kinderen Israëls is.

5. Ende de HEERE bestemde eenen sekeren tijt, op welken deze plage aenvangen zoude, om Pharao gelegenheid te geven zich te beraden, en den slag voortekomen zo hy wilde, seggende: Morgen sal de HEERE dese sake in dit lant doen.

6. Ende de HEERE dede dese sake des anderen daegs, ende van al het vee der Egyptenaren sterf een groote menigte: maer van het vee der kinderen Israëls en sterf niet een.

Het is blijkbaer uit het 9e en 19 vs. dat de uitdrukking welke hier voorkomt, *al het vee der Egyptenaren sterf*, niet volstrekt kan verstaen worden van al het vee hoofd voor hoofd tot één toe, maer volgens het gewoon gebruik in den stijl der H. Schrift, van eene *groote menigte* van *allerlei soorten* van vee; anderszins kon 'er geen vee zijn overgebleven geweest, om door de naestvolgende plagen getroffen te kunnen worden.

7. Ende Pharao, om de zekerheid te vernemen, of 'er zulk eene uitzondering ten aenzien van het vee der Israëliers waerlyk hadde plaets gehad, als vs. 4 gezegd was, sondt 'er eenige zijner knechten henen naer Gosen, in een heimelyke hoop, dat zy by nauwkeurig onderzoek onder de Israëliten, hier of daer ten minsten, wel eenig gestorven vee zouden aentreffen; in welk geval hy zich te minder deze plage zou aentrekken: Maer die hoop werd verijdeld, want zijne knechten deden nauwkeurig onderzoek, ende siet, zy bevonden, en berichtten den Koning, van het vee Israëls

en was niet tot een toe gestorven: doch hoe sterk-sprekend dit bewijs ook zijn mogte, evenwel het herte Pharaos wert verswaert, ende hy en liet het volck niet trecken.

8 Doe seyde de HEERE tot Mose ende tot Aaron, zonder dat wy hier van eene nader boodschap of waerschouwing aen Pharao melding vinden, en beval hun onmiddelyk deze zesde plage over Egypten te brengen, zeggende, Neemt gylieden uwe vuysten vol assche uyt den tichel-oven: ende Mose stroye die nae den hemel voor Pharaos oogen, hem of waernemende by zijn uitgang naer de riviere, of hem op de eene of andere wyze daervan latende verwittigen.

9. Ende sy sal tot kleyn stof worden over het gantsche Egyptenlant, ende sy sal aen de menschen, ende aen het vee worden tot sweeren, uytbrekende met blaerkens, in den gantschen Egyptenlande. De in de lucht opgeworpen asch zou door Gods Alvermogen vermenigvuldigd en verfijnd worden tot allerdunst stof, dat zich zou verspreiden door gansch Egyptenland, aen welk stof God die schadelyke hoedanigheid zou toevoegen, dat het overal, waer het de huid van menschen en beesten raekte, een blader zou verwekken, welker vergift tot in 't vleesch doordringende zware pijn veroorzaekte; van waer ze by uitnemendheid de *zweeren van Egypten* genoemd worden, Deut. 28: 27. Het zelfde woord dat hier in 't Hebreeuwsch staet, wordt ook van Jobs zweeren gebruikt, Job 2: 7, 8.

10. Gelijk nu God geboden en voorzegd had, zoo deden zy en zoo geschiedde 't ook; want Mose en Aaron maekten zich op ter bestemder plaetse, ende sy namen assche uyt den oven, ende stonden voor Pharaos aengesichte, ende Mose stroydese na den hemel: thans leest men niet van den staf, en ze schijnt ook hierby niet gebruikt te zijn, ook kon dit niet wel geschieden, vermids zy vermoedelyk ieder hunne beide handen met asche moesten vullen, en misschien by herhaling vullen en opwaerds werpen: God toonde dus aen geen middelen gebonden te zijn, en liet ook denkelyk met dat oogmerk dit onderscheid tus-

ſchen de voorige teekenen hier plaets hebben, dat in het ſtroijen van het ſtof nu niet Aaron, gelijk in 't gebruik van den Staf, maer Moſe zelve de uitvoerder zijn moest; ten zy men 't dus verſtaen wilde, dat Moſe gezegd wordt mede de asſche genomen te hebben, voor zoo veel hy dit deed door de handen van Aaron, en dat het ſtroijen bepaeldelyk aen Moſe wordt toegeſchreeven, om dat Aaron het deed op zijn bevel. Hoe dit zy, dit is vry zeker, dat dit ſtroojen van asch, genomen uit den Oven, een zeer ſprekend opzicht had op de onrechtvaerdige onderdrukking der Iſraëliten, waer mede de Egyptenaren hen in den tichel-oven hadden doen dienen; deze wreedheid kwam hun thans duur te ſtaen, want zoo drae Moſe de asch geſtrooid had naer den hemel, en dezelve zich verſpreidde en nederdaelde als dun ſtof, doe werden daer ſweeren uytbrekende met blaerkens, aen de menſchen ende aen het vee.

11. Alſo dat de tooveraers voor Moſe niet ſtaen en konden, van wegen de ſweeren: want aen de tooveraers waren ſweeren, ende, dat is, *zoo wel als* aen alle de Egyptenaren, en ook aan die alleen; want ongetwijffeld zijn de Iſraëliten, zoo wel als Moſe en Aaron, ook van deze plage geheel vry geweest. 't Kan ook zijn, gelijk men uit de wyze van dit verhael meent te kunnen opmaken, dat Pharao voor zijn perſoon verſchoond is geworden, of hy door dit inmengſel van Gods verſchoonende goedheid mogt bewogen worden; en zo niet, om hem dan te doen rijp worden voor zwaerder oordeelen.

Wat deze Tooveraers aengaet, zedert de plage van de luizen, leest men van hun niet, dan hier alleen; 't is echter niet onwaerſchijnelyk, uit deze plaets, vergel. met 2 Tim. 3: 8, 9. dat zy, zoo wel als Pharao, zich in weerwil hunner voorige belijdenis verhard hebben, en Moſe bleeven tegenſtaen; wel niet door iets te ondernemen ter verdere nabootſing, maer door Pharao tegen hen optezetten, en met ijdele hoop te vleijen, dat de kracht waerdoor Moſe werkte, welligt haest uitgeput zijn zoude. Maer nu deze lieden zelven in hunne perſonen aengetast, en zoo deerlyk bezocht werden, dat zy niet meer op hun voeten ſtaen konden van de zweeren, nu

werden ze openlyk ten toon gesteld, en de *uitzinnigheid* hunner ijdele konsten en voorgevingen voor allen *zoo openbaer* gemaekt, (vergel. 2 Tim. 3: 9) dat men niets meer van hun leest, noch schijn of schaduw ontdekt, dat ze zedert meer verscheenen zijn om Mose onder de oogen te zien, en tegenstand te bieden.

12. Doch, wat 'er ook gebeurde, Pharao was niet te bewegen, maer toonde zichtbare blijken, dat hy onder een rechtvaerdig oordeel van verharding lag, des 'er zonderling te dezer plaetse met veel nadruk gezegd wordt, de HEERE verstockte Pharaos herte, dat hy nae haer niet en hoorde, gelijck de HEERE tot Mose gesproken hadde, vergelijk het aengeteekende op Kap. 4: 21.

13. Doe seyde de HEERE tot Mose, Maeckt u morgen vroegh op, ende stelt u voor Pharaos aengesichte, ende segt tot hem, Soo seyt de HEERE der Hebreen Godt, Laet mijn volck trecken, datse my dienen.

14. Want ditmael sal ick alle mijne plagen, die ik nog voorgenomen hebbe, in uw herte senden, ende over uwe knechten, ende over uw volck, op dat gy wetet, dat 'er niemant is gelijck ick, op de gantsche aerde. Dat is: van nu af zal ik verschriklyker plagen over u verwekken, die gy in uw eigen persoon voelen zult, en die niet slechts u zullen in de huid en 't vleesch treffen, gelijk gy ten opzichte der laetste plage in de Tooveraers aenschouwd hebt; maer ze zullen u tot in het harte gaen, en uwe ziel doorgrieven, en u dan door de droevige ervarenis tot uwe onherstelbare schade doen erkennen, dat Ik, Ik alleen, God ben.

15. Want nu hebbe ick mijne hant uytgestreckt, op dat ick vervolgens u, ende uw volck met de pestilentie, dat is met de uiterste verwoesting soude slaen, hoedanig de laetste plage inderdaed geweest is, waerby door een pest in éénen nacht alle eerstgeborenen stierven; ende dat gy soudt van der aerde verdelgt worden; gelijk geschied is by zijne verdelging met al zijn heir in de roode Zee. Volgens deze vertaling zal dan 't volgende zeggen

gen willen, *maer* eer ik toeſlae met den uiterſten ſlag, wil ik al mijne langmoedigheid betoonen, en daerna mijn kracht te meer doen blijken, als gy in weerwil van dit alles u zult blijven verharden.

Anderen vertalen het in den voorleden tijd; *Ik had mijne hand uitgeſtrekt, zoo dat ik u en uw volk met de pestilentie, ten zelven tijde als ik het vee ſloeg, zou geſlagen hebben, en toen zoud ge reeds van der aerde verdelgd zijn.*

16. (*a*) Maer waerlick daerom hebbe ick u verweckt, en houde u nog ſtaende, in het leven, en op uwen throon, op dat ick, als gy voortgaet door uwe weerſpannigheid my verder te verzoeken, mijne kracht [*aen*] u betoonde, ende op dat men mijnen name vertelle op de gantſche aerde, als die zich aen u beroemd gemaekt zal hebben, in uwen hoogmoed te fnuiken, uwe macht te verijdelen, en mijn volk uit uwe dwinglandye te verlosſen.

17. Bedenkt u dan wél, wat u te kiezen ſtaet; Verheft gy dan uſelven nogh tegen mijn volck, en blijſt gy in weerwil van al 't gezegde in uwe weerſpannigheid volharden, dat gy het niet en wilt trecken laten?

18. Siet ick ſal morgen ontrent deſen tijt eenen ſeer ſwaren hagel doen regenen, desgelijcke in Egypten niet geweeſt en is van dien dagh af, dat het tot een bewoonbaar land gegrondet is, tot nu toe. Het regende in Egypten zeer zelden, nog veel zeldzamer was 'er de hagel; des te ontzachlyker moet dan aldaar zulk een hagel geweest zijn, als hier bedreigd wordt.

19. Ende nu, ſendt henen, vergadert uw vee, ende alles wat gy op den velde hebt: alle menſche ende gedierte, dat op den velde gevonden ſal worden, ende niet in huys verſamelt zijn en ſal, als deſe hagel op haer vallen ſal, ſo ſullen ſy ſterven.

Men kan hieruit zien van welk eene verſchriklyke grootte

(*a*) Rom. 9: 17.

deze hagelſteenen moeten geweest zijn. In deze waerſchouwing paert God barmhartigheid met gerichte, ten bewijze dat Hy niet van harten plaegde; hierdoor wilde Hy gelegenheid geven, dat zulken onder de Egyptenaren, ja ook onder de Hovelingen, die door de voorige plagen tot eenig inkeer gekomen mogten zijn, en Gods groote daden begonnen te vreezen, de gedreigde plage ontgingen. Ook wilde God een genoegzame menigte paerden by 't leven doen behouden, tot den tocht van Pharao naer de roode zee, welke Kap. 14 ons zal voorkomen.

20. Wie onder Pharaos knechten des HEEREN woort vreeſde, die dede ſijne knechten, ende ſijn vee, in de huyſen vlieden.

21. Doch die ſijn herte niet en ſette tot des HEEREN woort: die liet ſijne knechten, ende ſijn vee, op het velt.

22. Doe ſeyde de HEERE tot Moſe, Streckt uwe hant uyt nae den hemel, ende daer ſal een zeer zwaer onweder met hagel zijn in den gantſchen Egyptenlande: over de menſchen, ende over 't vee, ende over al het kruyt des veldes in Egyptenlant.

23. Doe ſtreckte Moſe, 't zy zelf, 't zy door de hand van Aaron, ſijnen ſtaf nae den hemel, ende de HEERE gaf eenen buitengewoonen en allerverſchrikkelijkſten donder ende hagel, ende het blixem-vyer ſchoot nae de aerde: ende de HEERE liet by aenhoudendheid hagel regenen over Egyptenlant.

24. Ende daer was hagel, ende blixem-vyer in 't midden des nederſtortenden hagels vervangen: hy was ſeer ſwaer, zoo in digtheid als in grootte van hagelſteenen, gelijk ook in uitgeſtrektheid en langduurige aenhoudendheid, desgelijcke en is in den gantſchen Egyptenlande noyt geweeſt, ſint dat het tot een volck geweeſt is.

25. Ende de hagel ſloegh in den gantſchen Egyptenlande, alles wat op den velde was, van de menſchen af tot de beeſten toe: oock ſloegh

de

de hagel al het kruyt des veldes, te weten van het vlas en de gerste, vs. 31, ende verbrack, voor een groot gedeelte, al het geboomte des velts, voornamelyk den Wijnſtok en Vijgenboom, volgens Pſ. 78: 47. en 105: 33. vergelijk Kap. 10: 12, 15.

26. Alleen in den lande Goſen, daer de kinderen Iſraëls waren, daer en was geen hagel.

27. Doe ſchickte Pharao een of meer boden henen, toegerust met een ſtevig hoofdſcherm of verdek, tegen den hagel, ende hy riep Moſe ende Aaron, gelijk hy te vooren meermaels gedaen had, doch nimmer met zulk eene verſlagenheid als ditmael, want nu viel hy in met eene zeer nadruklyke ſchuldbelijdenis, ende ſeyde tot hen, Ick hebbe my ditmael zwaerlyk verſondigt, ik zie en bekenne nu mijne misdaed, ik erkenne mijne ongerechtigheid: de HEERE is rechtveerdigh, ick daerentegen ende mijn volck zijn godtlooſe.

Hoe veel ſchijn van ware ootmoedigheid deze belijdenis vertoonde, de uitkomst nogthans heeft getoond, dat dezelve niet van harten geſchiedde, maar alleenlyk door de verſchrikking en angst die hem bevangen had, hem werd afgeperst: ten bewijze, hoe ver de ontwaking van 't geweten gaen kan, zonder waerachtige verootmoediging en verbetering des harten. Zonderling was zulk een geducht onweder geſchikt, om zoodanigen angst des gewetens voorttebrengen: Men heeft in de Geſchiedenisſen der wereld meer voorbeelden van de grootſte Monarchen, die, daer ze anderszins God noch menſchen ontzagen, voor een donderend onweder, met ſchrik en beving om 't hart geſlagen werden.

28. Biddet vyeriglick (zoo vervolgde Pharao tot Moſe en Aaron te ſpreken) Biddet vuuriglyk tot den HEERE, (want het is genoegh), of *laet het hier mede genoeg zijn*, dat geen donder Godes, wiens hand ik daerin erkenne, wiens gramſchap ik gevoele, noch hagel meer en zy, dan ſal ick ulieden drie dagreizen in de woeſtijne, volgens uwen eisch, trecken laten, ende en ſult daerin niet langer opgehouden blijven, gelijk ik u tot hiertoe

daervan weerhouden hebbe; ik zal 'er u terstond verlof toe geven.

29. Doe seyde Mose tot hem, Wanneer ick ter stadt uytgegaen sal zijn, so sal ick biddende mijne handen uytbreyden voor den HEERE: de donder sal ophouden, ende de hagel en sal niet meer zijn, op dat gy wetet, dat de aerde des HEEREN is, die alles regeert, die de eenige waerachtige God is, wien hemel en aerde toebehoort, en die ook dit land, waerover gy den Scepter zwaeit, in zijn bewint heeft.

30. Nochtans u ende uwe knechten, de hovelingen, aengaende, weet ick, dat, offschoon gy nu, geduurende dit ontzachlyk oordeel, een indruk van God en zijn geducht vermogen schijnt te hebben, echter gylieden, zoodrae de plage zal wechgenomen zijn, voor het aengesichte des HEEREN Godts nogh niet vreesen en sult, noch uw woord houden: Evenwel zal ik niet nalaten voor u te bidden, en de proeve te nemen van 't geen gy nu belooft.

31. Het vlas nu, 't welk een der voorname voordbrengsels van Egypten was, 't welk een groote menigte Lijnwaed jaerlyks uitleverde, ende de gerste wert geslagen: want de gerste was in de aire, ende 't vlas was in den halm, en dus beide in dien staet, dat het van den hagel zeer veel leed, ja geheel daerdoor verdorven werd.

32. Maer de tarwe ende spelte en werden niet geslagen door den hagel, zoodat ze vernield wierden, want sy waren bedeckt; ze waren nog zoo ver niet opgegroeid, dat ze door den slag des hagels aenmerkelyk konden beschadigd worden; de airen en halmen waren nog in de stoelen verborgen, zoo datze van den hagel bevrijd bleeven, vermids dit graen in Egypten omtrent een maend later aenkomt, dan het eerstgenoemde.

Deze aenteekening, welke Mose hier maekt in eene tusschenrede, was nodig tot verstand der naestvolgende plage, ten aenzien van 't geen hy Kap. 10: 12, 15 melden zal.

33. So

33. So gingh Mose van Pharao ter stadt uyt, ende breydde sijne handen tot den HEERE: ende de donder ende de hagel hielden op, ende de de regen, die onder den hagel vermengd was, of by tusschenpoozen de hagelbuien verving, en wert niet [*meer*] uytgegoten op der aerde.

34. Doe Pharao sagh dat de regen ende hagel, ende de donder ophielden, en de hemel zijne voorige gestalte van klaerheid wederkreeg, so versondigde hy hem voorder: ende hy verswaerde sijn herte, hy, ende sijne knechten.

35. (*b*) Also wert Pharaos herte verstockt, dat hy de kinderen Israëls niet trecken liet (*c*) gelijck als de HEERE gesproken hadde door Mose.

(*b*) Exod. 4: 21. (*c*) Exod. 7: 3.

HET X. KAPITTEL.

God laet Pharao de achtste plage bedreigen, namelyk, een talloos heir van Springhanen, waerop hy zich volgens den raed zijner knechten, inlaet met Mose en Aaron, en gedeeltelyk hunnen eisch inwilligt, doch onder een zeer onbillyke bepaling en voorwaerde, dat hunne wijven en kinderen zouden t' huis blijven. Mose dit niet kunnende aennemen, volbrengt in Gods kracht de bedreigde plage, die zeer groote verwoestingen aenricht, en Pharao zeer gedwee maekt, op wiens herhaelde schuldbelijdenis en belofte dezelve al wederom wordt opgeheven, vs. 1-19. *Doch Pharao daerna zich weder verhardende, zendt God de negende plage, namelyk eene driedaegsche duisternis, vs.* 20-23. *Pharao komt nader toe, en bewilligt den eisch, met uitzon-*

dering alleen van hunne have; doch Mose op den vollen eisch blijvende staen, wordt de onderhandeling voor nu en voor 't vervolg eensklaps, en met blijken van 's Konings verbittering, afgebroken, vs. 24-29.

1. DAer na seyde de HEERE tot Mose: Gaet in tot Pharao, (*a*) want ick hebbe sijn herte versvvaert, blijkens zijne herhaelde intrekking van 't gegeven woord. (Men kan 't ook vertalen, *offschoon ik zijn hart verzwaerd hebbe*) oock het herte sijner knechten, en voornaemste hovelingen, op dat ick dese mijne teeckenen in 't midden van hem settede, vergelijk het aengeteekende op Kap. 4: 21.

2. Ende op dat gy voor de ooren uwer kinderen, ende uwer kints-kinderen (van welke het al verder tot in de laetste geslachten toe, zal worden voortgeplant) moogt vertellen, wat ick in Egypten uytgericht hebbe, ende, dat is *namelijk*, mijne teeckenen, die ick onder hen gestelt hebbe: op dat gylieden wetet, dat ick de HEERE ben. Vergelijk het aengeteekende op Kap. 6: 6.

3. So gingh Mose ende Aaron tot Pharao, ende seyden tot hem: Soo seyt de HEERE der Hebreen Godt, Hoe lange weygert gy u voor mijn aengesichte te verootmoedigen? Zijne voorige schuld-bekentenissen waren hem door den nood afgeperst, en zijne beloften geveinsd geweest; Pharao had zich tot hiertoe niet verootmoedigd in der waerheid; God vordert eene verootmoediging, die door sprekende daden betoond worde, die met gehoorzaming van zijn bevel gepaerd gae: Hierom voegt de Heere een vernieuwing van zijnen eisch daerby, zeggende, laet mijn volck trecken, dat sy my dienen, en Hy dringt het, volgens gewoonte, met de volgende nieuwe bedreiging aen:

4. Want indien gy weygert mijn volck te laten trec-

(*a*) Exod. 4: 21. ende 9: 34.

trecken: siet so sal ick morgen sprinckhanen in uwe lantpale brengen.

5. Ende sy sullen het gesichte des lants bedecken, also dat men de aerde niet sal kunnen sien: ende sy sullen af-eten het overige van 't gene dat ontkomen is, 't gene dat ulieden overgebleven was van den hagel, sy sullen oock al het geboomte af-eten, dat ulieden uyt het velt voortkomt.

Het is bekend, dat dit een zeer verslindend en allerschadelykst ongedierte is, 't welk niet alleen al het kruid der aerde, nevens de bladen en vruchten van allerlei geboomte, en alle groen uitspruitsel verslindt; maer ook de takken en basten der boomen, ja zelfs het hout dat aen de huizen is, afknaegt en opeet, en gansche landstreken in weinige uuren kan verwoesten: van waer wy in de gewijde en ongewijde geschiedenissen dikwijls lezen, dat God landen en volken dit ongedierte tot een geduchte straf toegezonden heeft: zie onder anderen Joël 1: 6. Doch, offschoon dit ongedierte geen ongewoone plage was, inzonderheid in de Oostersche landen, nimmer echter zag men deze plage in zulk eenen trap, als hier bedreigd wordt, en gebeurd is; want zy zouden niet alleen het gansche land bedekken, maer ook doordringen in alle de wooningen der Egyptenaren, gelijk 'er volgt:

6. Ende sy sullen vervullen uwe huysen, ende de huysen aller uwer knechten, ende aller Egyptenaren huysen: het zullen zoodanige Springhanen zijn, dewelcke uwe vaders, noch uwer vaderen vaders in zulk eene menigte, grootte, en alvernielend vermogen, niet gesien en hebben, van dien dagh aen, dat sy op den aerdbodem geweest zijn, tot op desen dagh. Deze bedreiging nogthans maekte op 't verstokt gemoed van Pharao geenen indruk; hy schijnt 'er of geheel geen, of zulk een antwoord op gegeven te hebben, dat zijne houding en woorden duidelyk toonden, dat hy by zijne weigering volhardde: Mose derhalven zijne boodschap afgelegd hebbende, liet hem tot den gestelden dag van *morgen* tijd van beraed, ende hy keerde hem omme, ende gingh uyt van Pharao.

7. Ende de knechten Pharaos, dat is sommige zijner Hovelingen en Raedsheeren, die deze nieuwe bedreiging vernomen hadden, en welligt daerby tegenwoordig geweest waren toen Mose en Aaron dezelve aen Pharao deeden, begonnen tot inkeer te komen, en seyden tot hem, Hoe lange sal ons dese tot eenen strick of *struikelblok* zijn? Hoe lange zult gy hem van wegen uwe weigering ons een strik of struikelblok laten spannen of voor de voeten werpen, waerover wy van de eene elende in de andere storten? Hoort onzen raed: laet de mannen, de mannen alleen, trecken, dat sy den HEERE haren Godt dienen; wanneer slechts de vrouwen en kinderen in Egypten blijven, hebben we daer aen genoegzame waerborgen, die de uittrekkende mannen dringen zullen tot dit land en hunne dienstbaerheid wederte keeren: stae hun dan, in zoo verre, toch hun verzoek toe, beveel dat zy zich met die vergunning vergenoegen, en slae niet langer volstrekt hunnen eisch af; want weet gy nogh niet, hebt gy door de ondervinding niet tot uwe schade alreeds geleerd, dat Egypten door zoo vele plagen als wy door die weigering ondervonden hebben, genoeg verdorven is, en 'er niet meer by moet komen, of wy zullen geheel verdorven worden?

8. Doe wierden op last des Konings, die dezen raed goedkeurde, Mose ende Aaron weder tot Pharao gebracht, ende hy seyde tot hen, Wel aen! ik zal uw verzoek zoo verre bewilligen, als ik denke billyk te zijn om 'er u genoegen in te doen nemen; gy hebt gezegd, *laet ons trekken, op dat wy den Heere onzen God dienen!* nu, dit stae ik toe, Gaet henen, dient den HEERE uwen Godt: Alleen, gy hebt my niet gezegd, hoe ver gy dit verzoek uitstrekte, ik onderstelle, dat gy niet allen hoofd voor hoofd zult uittrekken, maer wel te vrede zijn, als ik u ten genoegzamen getale dit vergunne; noemt my de lieden, die gy wilt dat optrekken zullen, laet my hooren, of uw eisch redenlyk genoeg is om 'er volledige toestemming aen te geven; wie ende wie zijnse die gaen sullen?

9. Ende Mose seyde, Wy sullen gaen met onse jonge, ende met onse oude lieden, met onse sonen,

nen, ende met onse dochteren, met onse schapen, ende met onse runderen sullen wy gaen, want wy hebben een groot en zeer plechtig feest des HEEREN, waeraen onze gansche natie moet deel hebben, waervan niemand uitgezonderd en afwezig moet zijn; en waertoe wy ook onze runderen en schapen nodig hebben, om den Heere daervan offeranden te doen.

10. Doe seyde hy tot hen, De HEERE zy alsoo met ulieden, gelijck ick u, ende uwe kleyne kinderen sal trecken laten: dat is, ik zweere u by uwen God, dat ik in dien eisch nooit bewilligen zal! Ik mag lijden en wensche, dat God zoo wel met ulieden zal zijn, als ik gezind ben om ooit daertoe te komen, dit zal nimmer gebeuren! Sommigen verstaen het in dezen zin; „ De Heere zy met ulieden zoo als Hy wil, en doe al „ wat hy kan om u te verlossen; maer nooit zal ik my „ daertoe laten brengen, dat ik u allen, zelfs tot uwe „ kleine kinderen toe zal trekken laten". Siet toe, want daer is quaet voor ulieder aengesichte, zo gy verder daervan spreekt, daerop aendringt, en u niet vergenoegt met de volgende vergunning, zal het u kwalyk opbreken, en ik zal weten wat ik dan met ulieden zal te doen hebben. Of liever in dezen zin: „ nu is het zichtbaer, dat gy kwaed „ voorhebt, ik merke nu klaer en duidelyk, wat 'er ach„ ter uw verzoek schuilt, ik zie aen al den toestel zeer ken„ baer, dat gy voornemens zijt u geheel van onder mijn „ gebied te onttrekken, en mijn Rijk geheel te verlaten, zon„ der wedertekeeren".

11. Niet alsoo, dit zal niet gebeuren: gy mannen gaet nu henen, ende dient den HEERE, want dat hebt gylieden versocht: gy hebt in uwe voorige verzoeken niet uitdruklyk van uwe vrouwen en kinderen gewaegd, en alleen in 't gemeen gesproken, *Laet ons optrekken!* Dit vergunne ik nu, zoo ver ik denke nodig en voor mijn belang veilig te zijn; uwe vrouwen en kinderen achte ik geheel onnodig daerby tegenwoordig te wezen, ik houde dit eeniglyk als een voorwendsel, waer achter een kwaed oogmerk schuilt, en zal 'er daerom nooit in bewilligen. Gy

weet nu mijn uiterften wil, meer heb ik u niet te zeggen, en geen woord wil ik 'er verder van hooren; gaet henen, en weet nu wat gy te doen hebt. Waerop hy zijne Hovelingen bevel gaf om Mofe en Aaron de deur te wijzen, ende men dreeffe uyt van Pharaos aengefichte.

Men vraegt, handelde Pharao hier wel onredenlyk? — Was de reden door Mofe, in 't flot van 't 9e vs. gegeven, wel de ware reden, en genoegzaem tot billyking van dien uitgeftrekten eisch? — Was ze de eenige en voornaemfte reden wel? —— Wy antwoorden: (1) Zeker was de gegeven reden een ware en billyke reden, gelijk men uit de korte uitbreiding over 't 9e vs. genoegzaem kan opmaken. (2) Maer was zy wel de eenige, was zy de voorname reden? Men kan volftaen met dit te beantwoorden door deze wedervraag: was Mofe, of liever, was God verplicht aen Pharao alle de redenen te zeggen, die Hy met zijnen eisch bedoelde? Was 't niet genoeg ter beproeving zijner fchuldige gehoorzaemheid, ééne reden te melden die gewigtig, die billyk, en genoegzaem was, in een geval, waerin van hem niets gevorderd werd, dan 't geen waertoe hy verplicht was, waertoe het volk recht had om het te eifchen? 'Er zijn Godgeleerden, die geen zwarigheid maken deze (2e) vraeg onbefchroomd met Ja te beantwoorden. Uit de onderftelling van Gods befluit aengaende het verband der mogelyke, doch niet toekomende dingen, meent men te mogen ftellen, dat God befloten had, dat Ifraël (byaldien Pharao in den eisch bewilligd had), of wedergekeerd, of althans zonder nadere onderhandeling en bewilliging van Pharao, niet verder opgetrokken zou zijn; doch dat God teffens befloten had, dat het eerfte (namelyk de genoemde onderftelling) niet zou gebeuren, en bygevolg ook niet het laetfte; 't geen echter niet belettede, dat God thans in waerheid en oprechtheid zoodanig een eisch kon laten doen, die, ingevalle ze by den Koning ingang gevonden had, geen verdere voor hem nadeelige bedoeling, althans voor eerst, zou gehad hebben. Wat daervan zy; dit is zeker, Pharao had geen recht 't volk Ifraëls tegen hun wil en dank, in zijn land en onder zijne flaeffche dienst-

baer-

baerheid te houden: Het was in den grond een vry volk, nooit had het deszelfs vryheid afgestaen aen de Egyptische Koningen, of iets gedaen, waerdoor het dezelve verbeurd had. 't Is waer, zy hadden zoo lang de inwooning, en 't gebruik van eene beste landstreek, aldaer genoten, en dit vorderde erkentenis; maer hier mede verlooren zy hunne vryheid niet; om wedertekeeren wanneer zy wilden; nooit was daer over of uitdrukkelyk of stilzwijgend zoodanig een verdrag gemaekt, en uit den aert der zake was het niet af te leiden: Zy hadden ook meer dan dubbeld daervoor erkentenis gedaen, en door hunnen arbeid overvloedig betaeld den dienst dien men hun met vergunning van inwooning beweezen had; behalven dat die geheele vergunning oorspronglyk eene belooning was voor eenen onbetaelbaren dienst en voordeel, welke Joseph gedaen en aen de Egyptische kroon toegebracht had. En in allen gevalle, zo 'er daerenboven nog een erkentenis moest zijn voor de dus lang vergunde inwooning, Pharao had dit mogen eischen in redenlykheid, 't volk had daer voor, van 't geen zy hadden, eenige vergoeding kunnen doen; maer hy had op geenerlei wyze recht om het volk in hunne vryheid te straffen: Mose had derhalven grond en billyke reden om te eischen, dat het gansche volk met al wat zy hadden voor eerst uitging; wat God verder bedoelen mogt, daer over had Mose voor als nog met Pharao niets te verrekenen: Zy moesten eerst op vrije voeten staen, en dan was het eerst tijd geweest, om als een vrij volk over het al of niet wederkeeren, en de voorwaerden waerop zy wederkeeren zouden, of de vergoedingen ingevalle zy niet wederkeerden, met Pharao te handelen, en zoodanig een verbond met hem te sluiten, waerby hy en zijn Rijk geen nadeel zou geleden hebben: uit welk alles wy derhalven (3) met reden besluiten, dat Pharao in deze zaek, ondanks deze gedeeltelyke inwilliging, wel degelyk onredenlyk, ja zeer onbillyk handelde, als een onrechtvaerdig dwingland, die zijn voordeel en baetzucht de stem der gerechtigheid deed overschreeuwen, waerom dan ook de bedreigde straf rechtvaerdig over hem werd uitgevoerd, gelijk 'er terstond op volgt.

12. Doe seyde de HEERE tot Mose, Streckt

uwe hant uyt over Egyptenlant, om de ſprinckhanen, dat ſy opkomen over Egyptenlant: ende al het kruyt des lants op-eten, al 't gene dat de hagel heeft overigh gelaten.

13. Doe ſtreckte Moſe ſijnen ſtaf over Egyptenlant, denzelven heen en weder zwaijende, en uitſtrekkende naer de verſcheiden deelen des lands, ende de HEERE bracht eenen ooſten wint in dat lant, dien geheelen dagh, ende dien gantſchen nacht: 't geſchiedde des morgens, dat de (*b*) ooſte wint de ſprinckhanen in 't gezicht der Egyptenaren opbracht en 't Land deed intrekken, komende van de woestijnen van Arabië, 't welk oostwaerds van Egypten lag, en alwaer de ſpringhanen in groote menigte zijn, hoewel ze ten dezen tijde vermoedelyk op een buitengewoone wyze zullen vermenigvuldigd geweest zijn; 't is voords bekend, dat de ſpringhanen gewoonlyk door den wind opgeheven, als groote wolken door de lucht vliegen, en dikwijls, als de wind ſterk is, verre ſtreken afleggen eer zy zich nederlaten.

14. Ende de ſprinckhanen nu op de grenzen aengekomen zijnde in den vroegen ochtend, drongen wel haest door, en quamen op over het gantſche Egyptenlant, ende, na dat zy zich als een wolke in de lucht over de geheele uitgeſtrektheid des Rijks verſpreid hadden, lieten zy haer neder op de aerde, aen alle de land-palen der Egyptenaren, van alle hunne uiterſte grenzen af, tot in 't hart des lands toe: Zy maekten een heir uit, dat ſeer ſwaer was in talrijkheid en in ſoortelyke grootte, voor deſe en zijn dergelijke ſprinckhanen als deſe, althans in Egypten noyt geweeſt, ende na deſe en ſullender ſulcke niet weſen, althans in Egypten nooit meer komen; hoewel 'er elders, immers in Joëls tijd, ook ſpringhanen geweest zijn, die hun weergae nimmer gehad hadden, Joël 2: 2. vergel. 1: 4, 6. Hoe zwaer dit heir der Egyptiſche ſpringhanen geweest zy, kan men uit het volgende opmaken.

15. Want

(*b*) Pſalm 78: 46. ende 105: 34, 35.

15. Want sy bedeckten het gesichte des gantschen lants, alfo dat het lant verduystert wiert, door hunne donkere kleur; waer henen men 't oog wendde, men zag overal niet anders dan een donkerverwige oppervlakte; of, gelijk anderen dit opvatten, zy *bedekten*, eer zy zich nederlieten, *het gezichte*, dat is het licht, *over het gantsche land*, zy maekten, eer zy nedervielen, zulk een dikke wolk uit, dat ze het licht der Zonne onderschepten, *alzoo dat het land verduisterd wierd:* ende sy aten al het kruyt des lants op, ende alle de vruchten der boomen, die de hagel hadde overigh gelaten: ende daer en bleef niet groens aen de boomen, nochte aen de kruyden des velts, in den gantschen Egyptenlande.

16. Doe haestede Pharao, om Mose ende Aaron te roepen, ziende en gevoelende de alle verwachting te bovengaende zwaerte dezer roede: ende hy seyde, al wederom niet anders als te vooren, uit prangende benaeuwdheid, en met een onoprecht hart, gelijk zulken gewoon zijn, die alleen op bekeering denken als ze zich in grooten nood en angst bevinden, en dan veel belooven, maer zoodrae zy 't gevaer te boven zijn, alles vergeten. Hy zeide dan, Ick hebbe gesondigt tegen den HEERE uwen Godt, door het tergen zijner macht, en weigeren van zijn eisch, ende tegen ulieden, door het breken van mijn woord, en het jongstleden smadelyk uitdrijven van ulieden.

17. Ende nu vergeeft my doch mijne sonde alleen ditmael, zo zal ik niet meer overtreden; ende bidt vyeriglick tot den HEERE uwen Godt, dat hy slechts dese doot, of doodlyke plage, van my wechneme. 't Kan zijn, dat deze buitengewoon groote en verslindende dieren ook de menschen geweldig kwetsten, en sommigen zelfs doodden; maer wat daer van zy, zeker was de plage in haer gevolgen doodlyk, en kon daerom met nadruk een *dood* genoemd worden.

18. Ende hy, te weten Mose, gingh uyt van Pharao, ende badt vyeriglick tot den HEERE. Beide Mose en Aaron waren by Pharao geroepen en tot hem ingekomen, beide gingen ze ook zekerlyk t' zamen uit; doch

men ziet hieruit hoe gemeenzaem het is in den ſtyl van Moſe, onder de benoeming van den eenen ook den anderen, die 'er natuurlyk toe behoort, mede te begrijpen

19. Doe keerde de HEERE eenen ſeer ſtercken weſten wint, in 't Hebreeuwsch een ſterken *Wind van de Zee*, namelyk van de Westerſche, dat is, de *Middellandſche Zee*; het was dan, volgens de ligging des lands ten aenzien dier zee, eigenlyk een Noord-weste wind, die hief de ſprinckhanen op, gelijk ze gekomen waren, ende wierpſe met kracht in de ſchelfzee: in 't Hebreeuwsch de *Zee van Zuph*, dat is van *Biezen*, de *Bieszee*; zoo genoemd van de menigte der biezen, die aen derzelver oevers groeide, van welke men veel gebruik maekte, zelfs tot vaertuigen en andere dingen, gelyk we over Kap. 2: 3 hebben aengeteekend; anders wordt deze zee ook de *Roode Zee* en de *Arabiſche Golf* genoemd: Deze nu lag oostwaerds van Egypten. Dus keerden deze ſpringharen weder van waer zy gekomen waren, en op gelijke wyze door een ſterken wind, het beste middel om het land van dat ongedierte te bevrijden; want waren ze op de velden en in de huizen van Egypten geſtorven en blijven liggen, zouden ze de lucht niet weinig beſmet hebben: nu integendeel werd het land volmaekt daer van gezuiverd, daer en bleef niet een ſprinckhaen overigh in alle de lantpalen van Egypten.

20. Doch de HEERE verſtockte Pharaos herte, dat hy de kinderen Iſraëls niet en liet trecken. Ziet op Kap. 4: 21.

21. Doe ſeyde de HEERE tot Moſe; Gods handelwys loopt ook hier af even als in de twee voorige drietallen van plagen; als Pharao niet alleen tegen de overtuiging van zijn geweten, maer ook tegen zijn gegeven woord handelt, zendt God hem, zonder waerſchouwing, onmiddelyk een nieuwe plage t'huis: Zoo was het gelegen geweest met de Derde, met de Zesde, en zoo is het nu ook ten derden male gelegen met deze Negende plage; zonder voorafgaende bedreiging, of nadere onderhandeling met Pharao, gaet God voort met de uitvoering zijner gerichten, zeggende tot Mose, Streckt uwen Staf met uwe hant uyt nae

den

den hemel, dat is, laet dit doen door Aaron; ende daer sal duysternisse komen over Egyptenlant, dat men de duysternisse tasten sal van wegen den zwaren en ondoorschijnbaren mist of nevel, waerdoor vermoedelyk deze stikdonkere duisternis, op een gansch buitengewoone wys nogthans, en door Gods wonderdoend vermogen, zou verwekt worden; een nevel of damp van zulken aert, dat ze de lucht wel niet van hare veerkracht beroofde en den adem belettede, maer volstrekt geene lichtstralen, het zy van de Zon, het zy van eenig ander ontstoken licht, van lamp of fakkel, doorliet. Anderen vatten deze laetste uitdrukking in zulken zin op, als of 'er stond, *dat men in de duisternis tasten zal*, gelijk de blinde tast naer den wand, en gelijk men gewoonlyk doet in de duisternis, opdat men zich niet stoote.

22. Als Mose, vermoedelyk in den morgen, en in de tegenwoordigheid van Pharao en zijne knechten, welligt wederom by gelegenheid dat hy uitging naer de riviere; althans, als Mose sijne hant uytstreckte nae den hemel, of wel geleerend werd zulks te doen door Aaron, (c) wert 'er een dicke duysternisse, in 't Hebreeuwsch eene *duisternis der donkerheid*, dat is eene zeer groote, volstrekte, en dus allerijsselykste duisternis, die de verbeelding schier te boven gaet; zulk eene duisternis kwam 'er in den gantschen Egyptenlande, en duurde drie dagen, het zy drie volle dagen, het zy, volgens een gewoone wys van spreken by de Oosterlingen, tot aen den derden dag.

23. Sy en sagen d'een den anderen niet, daer stont oock niemant op van sijne plaetse, in drie dagen: dit is, genoegzaem niemand durfde een voet buiten zijne wooning zetten, vergelijk Kap. 16: 29. Met welk een onbegrijpelyk verdriet en angst moeten zy dien tijd hebben doorgebracht! hoe lang moet dezelve hen gevallen zijn! te meer, daer zy niet wisten, hoe lang deze duisternis duuren zou; want Mose ditmael met den slag zelve waerschouwende, had hun te vooren dit niet aengekondigd. Zy had-

(c) Psalm 105: 27, 28.

den dan volstrekt geen licht, noch van Zon, Maen of Starren, noch van eenig vuur beneden: Deze duisternis was over 't gansche land, en niemand durfde uit den huize gaen, noch de eene vriend of nabuur den anderen bezoeken: Ja zy die in 't zelfde huis waren, konden elkanderen niet zien, noch iets verrichten; zy waren dan genoodzaekt in ledigheid al dien tijd doortebrengen, zonder op iets anders dan op hun ongeval te kunnen denken: Zelfs zullen velen, zo niet de meesten, bezwaerlyk spijs of drank hebben kunnen nuttigen, althans zo ze voor den aenvang der duisternis in hunne huizen geen voorraed daervan gehad hebben. Dit duurde niet slegts eenige uuren, niet slegts éénen dag, maer den eenen dag na den anderen tot drie dagen toe, zonder dat zich iemand met gegronde hoop van uitkomst troosten of voorzien konde hoe lange? Elk die by ondervinding weet, wat het inheeft in slapelooze of stikdonkere nachten te hijgen naer het morgenlicht, kan zich hieruit een flaeuw denkbeeld vormen, met welk een onbeschrijflyk verdriet Pharao en alle de Egyptenaren deze drie dagen en nachten moeten doorgebracht hebben, in 't onzekere, of 'er immer voor hun een morgenstond wederom zou dagen: waerby men nog zich moet voorstellen de akeligheid en angst, welke de duisternis gewoonlyk verwekt, welke door deze buitengewoone en volstrekte duisternis, onder een bygelovig volk, niet weinig zal verzwaerd geweest zijn, zoo dat ze, met angst en schrik bevangen, des te minder uit hunne wooningen zullen hebben durven uitgaen, of zelfs van hunne plaets opstaen, niet wetende wat kwaed 'er welligt in deze donkerheid mogt wandelen. Ongetwijffeld althans was onder deze duisternis de verschrikkinge Godes over de Egyptenaren, welker conscientien dezen langen nacht zekerlyk niet zullen doorgeslapen hebben.

Ondertusschen zag men ook by deze plage een wonderdadig onderscheid, want deze duisternis kwelde alleen de Egyptenaren, maer by alle de kinderen Israëls was het licht in hare wooningen. Het is uit het vervolg blijkbaer, dat 'er in Gosen hier en daer onder de Israëliten Egyptenaren, en zoo ook buiten Gosen, in en by de Hof-Stad, en eenige andere plaetsen van Neder-Egypten, onder de Egyptenaren

Israë-

Israëliten woonden; waertoe anders zou het bloed des Paeschlams aen de dorpels en posten van de huizen der Israëliten gestreeken zijn geworden, om dezelve van de wooningen der Egyptenaren te onderscheiden? Hoe zouden ook anders de Israëliten van de Egyptenaren, *elk van zijnen nabuur*, geschenken hebben kunnen vragen, gelijk we vervolgens hooren zullen? Wanneer we nu opmerken, dat hier met nadruk gezegd wordt, dat by ALLE *de kinderen Israëls*, *het licht was in hare* WOONINGEN, zonder het zelve tot GOSEN uitdruklyk te bepalen, en wanneer we daerby gedenken, dat Mose en Aaron thans niet in Gosen, maer in of by de Hof-Stad zich ophielden, en deze zekerlyk niet in duisternis zullen gezeten hebben, zo geeft dit verhael aenleiding om te denken, dat overal waer Israëliten woonden, ook buiten Gosen, 't licht scheen in hunne wooningen, en integendeel de Egyptenaren overal, ook die welke in Gosen woonden, met duisternis omgeven en bedekt waren. Dit was inderdaed een aenmerkelyke verhooging van dit wonderwerk; maer het was voor Hem, die den dauw over 't vlies van Gideon alleen kon inhouden, en daerna dat vlies alleen bedauwen, en 't geheele veld droog houden, niet te wonderlyk, in den benevelden en ondoorschijnenden dampkring, bepaeldelyk over de huizen der Israëliten, waer ter plaetse zy ook woonden, eene scheiding te maken, waer door die alleen, in 't midden der algemeene duisternis, verlicht waren, zonder dat de naestgelegen huizen der Egyptenaren eenig voordeel daervan trekken konden. Inmiddels was deze uitzondering voor de Israëliten niet alleen een groot gunstbewijs, maer even daerdoor konden zy in staet gesteld worden, om, terwijl gansch Egypten in een staet van werkeloosheid lag, zich tot den grooten optocht by voorraed te bereiden. Ligtelyk had God door Mose Israël kunnen bevelen zich deze gelegenheid ten nutte te maken, om in stilte met al het hunne uit Egypten te trekken, maer zijn oogmerk was, om hen op een heerlyke wyze in 't openbaer uitteleiden, en in spijt van alle tegenkanting te doen optrekken.

Hoe zwaer deze plaeg gevallen was, kan men opmaken uit de uitwerkselen, welke zy op 't gemoed van den ver-

ſtokten Koning had en bleef behouden, ook na dat ze aen vanglyk was opgeheven; want, gelijk 'er volgt.

24. Doe riep Pharao Moſe: Het is wel niet onmogelyk, ſchoon 'er anders niemand (dat is genoegzaem, bykans niemand) geduurende de duisternis uit zijne wooning durfde gaen, dat 'er nogthans, op bevel des Konings, eenige zijner Hofdienaers, met veel moeite en niet zonder gevaer, het ondernamen, om Moſe te gaen roepen, en zulks door een langzamen en zeer voorzichtigen tred gelukkig verrichtten: doch, dewijl Pharao niet een woord ſpreekt, om Moſe te verzoeken, gelijk in voorige gevallen, vuuriglyk voor hem te bidden, dat de plage mogt ophouden, en we ook vervolgens niet lezen dat de plage wierd afgewend, zo is 't vermoedelyker, dat de duisternis thans ophield, en reeds met het morgenlicht was afgewisſeld; nogthans had de plage hem zoo zeer ontſteld, zoo diep getroffen, en zoo bevreesd gemaekt, dat hy op dit ſtond de almacht en wrake van Jehovah niet verder durfde inwachten: Hy liet dan Moſe tot zich roepen, ende ſeyde, Gaet henen, dient den HEERE, alleen uwe ſchapen ende uwe runderen ſullen vaſte blijven: oock ſullen uwe kinderkens met u gaen. Hy komt nu verder dan hy ooit geweest is, en ſtellig voorgenomen had immer te komen: zoo veel had de angstige duisternis op zijn verſtokt hart uitgewerkt: 't is nu, zonder uitzondering van perſonen, *Ook zullen uwe kinderkens*, en bygevolg ook de vrouwen, welke van de kinderkens onafſcheidbaer waren, *met u gaen:* Maer ziet hier teffens 't bewijs, dat zijn hart nog niet verbeterd was, maer vast hield aen de grondbeginſelen van baetzuchtige dwingelandye; *alleen uwe ſchapen en uwe runderen zullen*, ten pande, *vaste blijven.* Hy begreep zeer wel, dat de kinderen Iſraëls, eenmael zich buiten zijne heerſchappye bevindende, zich by die gelegenheid van hun natuurlyk recht bedienen zouden, om het juk der dienstbaerheid af te werpen, en zich voor altoos zijner ſlavernye te onttrekken; daerom eischt hy een pand, om zich van hunne wederkeering te verzekeren, en wel een pand, dat hun zoo dierbaer en noodzakelyk was, dat zy zonder 't zelve

niet

niet konden uitblijven, maer, uitgetrokken zijnde, door gebrek genoodzaekt zouden wezen wederrekeeren.

Pharao vertoont hier echte trekken van 't natuurlyk bestaen van den zondaer, die, zoo lang en zoo veel hy kan, van het recht en den schuldigen dienst des Heeren zoekt afteknibbelen, tot dat hy eindelyk, of gewillig bukt en buigt door overtuigende en hartverbeterende genade, of tot zijn eeuwig wee ondervindt, dat 'er geen twisten is tegen den Almachtigen. Pharao blijft al dingen over den koop tegen Mose, daer hier nogthans niets viel aftedingen. Mose brengt hem dit met eene grootmoedigheid onder het oog, welke zulk eenen Dienaer des Allerhoogsten, als Mose was, paste, in 't geen 'er volgt.

25. Doch Mose seyde, Oock sult gy slachtofferen tot onze spijze, op de plechtige feest-maeltijden (want de slachtofferen verstrekten tot spijze, het bloed alleen wierd aen den altaer gesprengd en Gode geheiligd), ende brandofferen, welke geheel door 't vuur verteerd en Gode opgeofferd worden, deze zult gy ons ongehinderd laten medenemen, en alzoo in onse handen geven, die wy den HEERE onsen Godt doen mogen.

26. Ende, dat is hier zoo veel als *namelyk*, ons vee sal oock met ons gaen, daer en sal niet een klaeuw niet een eenig stuk vee, tot het allerminste toe, achterblijven, want van 't selve sullen wy nemen, om den HEERE onsen Godt te dienen: want wy en weten niet waer mede wy den HEERE onsen Godt dienen sullen tot dat wy daer komen; en daerom moeten wy van alles eenen rijken voorraed hebben, daerom willen en zullen wy al ons vee, tot één toe, medenemen. Deze reden was waerachtig en bondig; Mose had 'er kunnen by voegen, ook willen wy onze volkomen vryheid hebben, en eerst als een vry volk geheel op ons zelven staen, eer wy ons in eenig verdrag, van wat natuur ook, met u willen inlaten: maer Mose had geen noodzake, voor als nog, om met Pharao daer over te handelen; de eisch op zich zelve, zoo als ze lag, was billyk genoeg; hy behoefde het overige met hem niet te verrekenen; dit, 't welk hy, uit Jehovahs

naem, met goed recht eischte, en met genoegzame redenen aendrong, moest eerst gefchieden. Vergelijk verder onze aenmerkingen op vs. 11.

27. Doch de HEERE liet Pharao volharden in zijn hardnekkig beftaen en voornemen, Hy neigde zijn harte niet tot eene gewillige en volkomen onderwerping, maer liet hem onder het oordeel van moedwillige verharding liggen, en verhardde alzoo, tot den einde toe, Pharaos herte, (vergelijk 't gezegde over Kap. 4: 21) ende hy en wildefe niet laten trecken.

28. Maer Pharao feyde tot hem, Gaet van my, wacht u dat gy niet meer mijn aengefichte en fiet; want, tot hiertoe heb ik ulieden ontzien, maer mijn geduld is nu ten einde, zo gy nu nog verder my komt lastig vallen, zal 't u kwalyk vergaen, in welcken dage gy mijn aengefichte fult fien, om my over deze zaek te fpreken, en uw aenzoek te vernieuwen, fult gy fterven, ik zal u, zonder genade, op mijn koninglyk bevel, met den dood doen ftraffen.

29. Mofe nu feyde, Gy hebt recht, dat is waerheid, gefproken: (d) ick en fal niet meer uw aengefichte fien: gelijk gy my gewaerfchouwd hebt van uw aengezicht niet meer te moeten zien, zoo verzekere ik u ook, dat het alzoo zijn zal: want het geen Kap. 12: 31. verhaeld wordt, heeft Pharao Mofe en Aaron laten aenzeggen door zijne dienaers, zonder daer by hunne aengezichten te zien. We lezen hier niet, dat Mofe van Pharao uitging; hy had hem nog iets te zeggen voor het laetfte, gelijk we vervolgens zullen hooren; maer 't verhael wordt hier door eene kleine tusfchenreden in de 3 eerfte verfen van 't volgende Kap. afgebroken; en uit het 8 vs. van dat Kapittel blijkt, dat Mofe, by deze zelve gelegenheid de laetfte plage aen Pharao nog aenkondigde, hunnen gewisfen uittocht hem voorfpelde, en dat hy ftraks daer op uitging van Pharao, in hitte des toorns.

(d) Hebr. 11: 27.

HET XI. KAPITTEL.

Eindelyk wordt de laetste of tiende plage, met voorspelling van 't gewis gevolg ter verlossing van Israël, aen Pharao bedreigd, na dat God dezelve aen Mose alvorens had bekend gemaekt, en door hem het volk Israëls daer van reeds laten verwittigen, vs. 1-8. *Mose besluit dit verhael met eene aenteekening nopens de tot hier toe gemelde gebeurtenissen, vs.* 9, 10.

1. WAnt de HEERE *sprak*, dat is, gelijk het hier zeer wel vertaeld wordt, hadde tot Mose, kort voor deze zijne laetstgemelde verschijning ten hove, gesproken, en dit was de reden waerom Mose in 't laetste vs. van 't voorige Kap. Pharao alzoo beantwoord had; de Heer had namelyk even te vooren hem geopenbaerd, zeggende, Ick sal nogh eene plage over Pharao, ende over Egypten brengen, daer na sal hy ulieden van hier trecken laten: als hy [*u*] geheelick, zonder eenig uitbeding, sal trecken laten, so sal hy u haestelick van hier uitdrijven: dat is, Hy zal ten laetsten, niet slechts ulieden den gedanen eisch geheel en al toestaen, en bewilligen dat gy uittrekt, maer hy zal zoodanig zich geperst vinden, dat hy u zelfs daertoe zal laten bidden, en orde geven, om uw vertrek te verhaesten, en in aller ijl optetrekken uit zijn land.

2. Spreeckt nu voor de ooren des volcks Israëls, op dat ze tegen dien stond mogen gereed zijn, (*a*) dat intusschen yeder man van sijnen naesten, dat is, Egyptischen nabuur, welke onder de Israëliten in Gosen, of tusschen welke de Israëliten hier en daer buiten Gosen woonden, ende yeder vrouwe van hare naeste Egyptische naburinne, silveren vaten, ende goudene vaten, waeronder ook

(*a*) Exod 3: 22. eden 12: 35.

alle andere kostbare kleinood en begreepen worden, eyssche tot een geschenk op hunne reize, als eene voegzame belooning voor hunnen arbeid, waerdoor zy zoo langen tijd, onder een ondraeglyk jok, den Egyptenaren, voor niet gediend hadden.

3. Ende de HEERE (*b*) gaf (dit wordt ter dezer gelegenheid met één, by wege van voorverhael, in een tusschenrede 'er bygevoegd) de Heere gaf den volcke Israëls genade, dat is gunste, genegenheid, in de oogen der Egyptenaren, wier hart jegens de Israëliten, door Gods hand, thans geheel was omgezet; oock was de man Mose seer groot, aenzienlyk en geëerbiedigd in Egyptenlant voor de oogen van Pharaos knechten, ende voor de oogen des Egyptischen volcks. God leide zulk een ontzach en heerlykheid op dezen zijnen Dienaer, dat, hoe veel geduchte plagen hy ook over Egypten bedreigde, en hoe vrymoedig hy tot Pharao sprak, niemand hem eenig leed durfde aendoen. En deze achtbaerheid van Mose maekte geen geringen invloed op de Egyptenaren, in het afstaen en mildelyk geven van al 't geen de Israëliten van hun begeerden, overladende hun met geschenken uit hoogachting voor Mose, wien zy voor een persoon erkenden, die een ongemeen vermogen by God had.

4. Voorder seyde Mose voor het aengezichte van Pharao: Hier mede wordt de draed, welke met het einde des voorigen Kapittels was afgebroken, weder opgevat. Mose vervolgde dan zijne reden, aldaer gemeld, eer hy van Pharao uitging, en zeide voorder en voor 't laetste, Soo heeft de HEERE geseyt: Ontrent den aenstaenden middernacht (*c*) sal ick uytgaen, door middel van eenen slaenden Engel, dien ik zenden zal door het midden, dat is, door het gansche land van Egypten.

5. Ende (*d*) alle eerstgeborene in Egyptenlant sullen sterven, van Pharaos eerstgeborenen af, die op sijnen throon *zitt* volgens recht en bestemming, dat is, gelijk 't hier vertaeld wordt, *die op zijnen throon* sitten soude, die na hem regeeren zou, tot den eerstgeborenen

(*b*) Exod. 12: 36. (*c*) Exod. 12: 29. (*d*) Exod. 12: 12.

nen der dienstmaegt, die achter den meulen is: ende alle eerstgeborene des vees. Men bediende zich by de ouden gemeenlyk van hand-molens, om het koorn te malen: dit was een zwaer en onaengenaem werk, en daerom meestal geschikt voor de geringsten onder 't volk, inzonderheid voor slavinnen, en zulken die in den kerker besloten zaten, welke veel al tot hun straf kreegen den molen te draijen. De plage dan zou doorgaan in alle de huisgezinnen in welke kinderen waren, van den alleraenzienlykste af tot den allergeringsten toe, zelf het vee niet uitgezonderd.

6. Ende, zoo vervolgde Mose tot Pharao te spreken, in tegenwoordigheid zijner Hovelingen, daer sal een groot geschrey zijn in den gantschen Egyptenlande, desgelijcke noyt geweest en is, ende desgelijcke niet meer wesen en sal. Geen wonder! Deze was de droevigste plage onder alle, welke dus verre Egypten getroffen hadden; gelijk alle die met kinderen gezegend zijn en de tederheid der kinder-liefde kennen, ligtelyk by zichzelven beter kunnen gevoelen dan men met woorden kan uitdrukken. In zulk een zieltreffend onheil, dat teffens algemeen was, dat geen één huisgezin der Egyptenaren verschoonde, moest een geschrei en gehuil ontstaen, dat geen weergaê kende.

7. Maer by alle kinderen Israëls en sal niet een hont sijn tonge verroeren, van de menschen af, tot de beesten toe, eene spreekmanier welke te kennen geeft de allerdiepste rust en vrede. In plaets van het luid geklag en gehuil in de Egyptische huisgezinnen, zou 'er onder de Israëliten zulk eene kalmte wezen, dat zelfs de honden, die op 't minste onraed ontwaken en blaffen, hun geluid niet zouden laten hooren: mensch noch beest zou onder hen eenig leed wedervaren. Men kan 't ook vertalen, *maer tegen de Kinderen Israëls en sal niet een hond zijn tonge verroeren*, om hun aenteblaffen, niemand hunner zal eenig onheil bejegenen, *van de menschen af tot de beesten toe;* en zulks zal tot een nieuw en allerovertuigendst teeken zijn, op dat gylieden wetet, dat de HEERE tusschen de Egyptenaren, ende tusschen de Israëliten eene affonderinge maekt, vergel. Kap. 8: 22.

8. (*e*) Dan sullen alle dese uwe knechten, deze Hovelingen, tot my afkomen, ende haer voor my met gevoelens van eerbied neygen, seggende, Treckt uyt, gy, en al het volck dat uwe voetstappen volgt, dat is, allen die onder uw geleide zijn, die u als hunnen Hertoch volgen. Eigenlyk staet 'er volgens 't Hebreuwsch *'t volk dat aen uwe voeten is*, 't welk beteekenen kan de achterste hoede, de staert van den trein, in welken zin het dan zeggen wil, dat zy hen allen zouden laten optrekken, tot den laetsten man toe: ende, gelijk zy my dan zelve zullen komen verzoeken, zo zal 't ook geschieden; want daer na sal ick met gansch Israël, en alles wat zy hebben en nog verkrijgen zullen, uytgaen: Hier mede eindigde Mose zijne reden tot Pharao, ende als hy dit gezegd hadde, gingh hy uyt van Pharao in hitte des toorns, ontstoken in heiligen yver en gramschap over de verstoktheid des harten, waer mede de Koning dit aenhoorde, en het tergende van zijnen godloozen hoogmoed en weerspannigheid.

9. Evenwel gebeurde hier niets dan 't geen de Heere te vooren reeds voorzegd hadde, want de Heere had dit van den beginne af aen, Kap. 3: 19, reeds te kennen gegeven; De HEERE dan hadde tot Mose gesproken, Pharao en sal nae ulieden niet hooren, op dat mijne wonderen in Egyptenlande vermenigvuldigt worden.

10. Ende Mose ende Aaron hebben ook, ingevolge van hunnen last, zich getrouw van hunnen plicht gekweeten, en alle dese wonderen gedaen voor Pharaos aengesichte: (*f*) doch de HEERE verhardde Pharaos herte, dat hy de kinderen Israëls uyt sijnen lande nog niet trecken en liet. Dit wordt niet te vergeefs nogmaels herhaeld, om dat het inderdaed elk die dit leest moet verbazen, hoe Pharao, na zoo vele ondervindingen van Gods macht en waerheid in de vervulling van alle zijne bedreigingen, dezen laetsten en zielgrievenden slag nogthands durfde inwachten. Dit was voorzeker niet te begrijpen noch te verklaren, dan daeruit alleen, dat God Pharao, wegens zijne grouwelyke onder-

(*e*) Exod. 12: 30. (*f*) Exod. 9: 15. Rom. 9: 17.

14. (c) Ende dese dagh sal ulieden vervolgens wesen ter gedachtenisse dezer merkwaerdige verlossing, waeronder teffens een schets en voorbeeld van de geestlyke verlossing door het tegenbeeldig Paesch-lam, den Messias, verborgen lag: ende gy sult hem den HEERE tot een feest vieren: gy sult hem vieren onder uwe geslachten tot eene eeuwige insettinge, zoo lang deze Kerkstaet en voorbeeldige huishouding, welke ik van nu af plechtig onder u zal doen beginnen, duuren zal.

We moeten, by deze gelegenheid, opmerken, en zullen 'er ons meermaels op beroepen, dat het woord *eeuwig*, *eeuwige inzetting* enz. niet beteekent een *nimmer eindigende* duuring in een volstrekten zin, maer dat het eene *betrekkelyke* duuring ten einde toe, te kennen geeft: namelyk, 't wil zeggen, dat iets zoo lang zal duuren als de zaek of persoon zelve duurt, waertoe het betrekking heeft; dus zou de doorpriemde knecht *eeuwiglyk een dienstknecht zijn*, dat is, onophoudelyk zoo lang hy leefde, Deut. 15: 17. Zoo was en is men nog gewoon tot Vorsten en Koningen te zeggen, gelijk 'er is Dan. 3: 9. O *Koning leef in eeuwigheid!* dat is, niet alleen *zeer lang*, tot in een *hoogen ouderdom*, maer *leef* in nadruk, wees voorspoedig, leef gelukkig zoo lang gy zijn zult, geduurende uwe gansche regeering, ten einde toe. Zoo ook leest men Spr. 29: 14 van een weldadig Koning, *dat zijn throon in eeuwigheid zal bevestigd worden*, dat is zoo lang hy leeft, of ook tot in zijn nageslacht, zoo lang zijn huis bestaet, enz.

15. Hier op volgt nu de nadere beschrijving dezer Inzetting, niet zoo als het Pascha nu voor de eerstemael moest gebruikt worden, want de omstandigheden van hunnen optocht lieten zulks niet toe, gelijk uit het vervolg der geschiedenis blijkbaer is; maer dit behelst de verordening, nae welke zy vervolgens het Pascha vieren moesten, ter gedachtenis van dit eerste Pascha: Mose neemt hier de geheele verordening aengaende dit Feest t'zamen, en stelt het alles, by deze gele-

(c) Exod. 5: 1.

genheid, gelijkelyk te boek. Te weten, zy moesten dit vervolgens aldus waernemen:

Seven dagen sult gylieden ongesuerde brooden eten, ter gedachtenis aen het ongezuurde brood, 't welk gy thans uit noodzake eten en medenemen zult op uwe reize, (ziet vs. 34.) Dit wil niet zeggen, dat ze geduurende die zeven dagen niets anders gebruiken mogten; het was hun geoorlofd by voorbeeld geroost koorn, vruchten, en andere spijzen te eten; maer al het *brood* dat ze gebruikten, moest ongezuurd zijn, ze mogten geenerlei gedeesfemd of gereezen brood eten, noch zelfs hebben, gelijk 'er volgt, maer aen dat is tegen den eersten dagh van het Feest, en dus eer het feest aenvangt, sult gy den suerdeegh wechdoen uyt uwe huysen, en alzoo zorg dragen, dat 'er met den eersten dag van 't Feest geen zuurdeeg meer te vinden, maer alles opgegeten of verbrand is, om geen gevaer te lopen van onvoorziens te overtreden: want deze Inzetting moest, op de hoogste straf, nauwkeurig waergenomen worden, al wie 't gedeessemde etet van den eersten dagh af tot op den sevenden dagh, die selve ziele, dat is die *zelve persoon*, wie hy ook wezen moge, die sal, zonder aenzien van personen, uytgeroeyt worden uyt Israël, dat is, hy zal afgesneeden en uitgesloten worden van de gemeenschap met Gods volk, en van alle de voorrechten en zegeningen van het verbond; hy zal niet meer voor een Israëlijt gerekend, maer uitgebannen worden uit zijn volk. Somtijds moest die *uitroeijing* geschieden door de straf des doods, gelijk Kap. 31: 14. Doch in andere gevallen, gelijk ook in dit geval, schijnt 'er eene uitbanning uit de gemeenschap van Israël in 't gemeen door bedoeld te worden. Dit nu moest in de eerste plaets geschieden door de Oudsten of Overheden des volks, terwijl God ook aen zich behield, om den zoodanigen ook, daerenboven, of wel ingevalle de Overheid nalatig bleef, voorbeeldig ja zelfs met den dood te straffen. Men vergelijke het aengeteekende op Gen. 17: 14.

Deze zware strafbedreiging had hare gewigtige reden, om dat deze gebeurtenis den grondslag behelsde van de byzondere Godsregeering over Israël, en het ten uitersten noodzake-

lyk

lyk was, dat derzelver gedachtenis wel bewaerd en onderhouden wierd.

16. Ende op den eersten dagh van 't Paesch feest, op welken dag der weke dezelve ook moge invallen, als zijnde de *eerste* dag hunner verlossing uit Egypten, namelyk de 15e dag der maend, salder, door middel van daer toe te stellen uitroepteekenen, en uitroepers, eene heylige versamelinge, een Sabbath of rustdag, zijn, op welken het volk alomme, nae de gelegenheid hunner toekomende tijden en wooningen, zal t'zamen komen en zich verledigen tot den openbaren dienst van God, om Hem, onder anderen over deze groote verlossing, plechtig te danken, te aenbidden, te verheerlyken, met gebeden, lofzangen, en offeranden: oock sult gy eene heylige versamelinge hebben op den sevenden dagh, dat is, de 21ste der maend, zijnde, nae 't gemeen gevoelen, de dag hunner *voltooide* verlossing, door de verdelging van Pharao met zijn heir in de Roode-zee: daer en sal geen dagelyksch werck van beroep of dienstbaerheid, in deselve eerste en laetste dag van dit Feest gedaen worden, buiten het noodzakelyke en godsdienstige, want het noodzakelyke, by voorbeeld de bereiding der nodige spijze, was onder dit verbod niet begreepen, maer wat van yeder ziele, dat is *mensche*, gegeten sal worden, 't geen tot zijn nooddruft behoort, dat selve alleen, zoo veel en niet meer, magh op beide die dagen, van ulieden toegemaeckt worden. De middeldagen derhalven, welke tusschen den eersten en zevenden dag van dit Feest verliepen, mogten zy als gewoone werkdagen gebruiken, den weeklykschen Sabbath alleen uitgezonderd, wanneer dezelve tusschen beide inviel: Het is nogthans de gewoonte geworden, om ook die middeldagen door offeranden en offer-maeltijden, min of meer, te vieren.

17. So onderhoudt dan de ongesuerde brooden, dus herhaelt God dit bevel, van wegen het belang der zake, ten einde de gedachtenis dezer gewigtige gebeurtenis voor vergetelheid zorgvuldig bewaerd wierde, dewijle ick even aen den selven dage ulieder heyren uyt Egypten-

lande geleydt sal hebben: daerom sult gy desen dagh houden, onder uwe geslachten, tot een eeuwige insettinge.

18. (*d*) In de eerste [*maent*] aen den veertienden dage der maent, in den avont, en dus tegen, of met het begin van den 15den dag, welke van den avond des 14den dags een begin nam, sult gy ongesuerde brooden beginnen te eten: tot den een en twintigsten dagh der maent, in den avont, en des zeven volle dagen.

19. Dat 'er deze volle seven dagen langh geen suerdeessem in uwe huysen gevonden en worde: want al wie het gedeessemde eten sal, deselve ziele sal uyt de vergaderinge Israëls uytgeroeyt worden, hy zy een vreemdelingh, een Jodengenoot uit vreemde volken tot u overgekomen, (vergelijk vs. 48.) ofte een ingeborene des lants. Men zou 't ook kunnen verstaen van alle vreemdelingen, die onder Israël woonden; 't wil dan zeggen, dat zy ook de vreemdelingen moesten verplichten, om 't zuurdeeg wech te doen, op straffe van vertrek of uitdrijving uit hunne landpale: niet om daer door de vreemdelingen te doen deel nemen in het Paesch-feest, het tegendeel blijkt uit vs. 43 enz.; maer alleen om 't gevaer voortekomen, van toevallig te overtreden, als 'er gedeesfemd brood voor handen was.

20. Gy en sult niets eten dat gedeessemt is: (*e*) in alle uwe wooningen sult gy ongesuerde brooden eten.

21. Mose dan riep, volgens het bevel des Heeren, vs. 3., alle de Oudtste van Israël, ende seyde tot hen, op dat zy 't verder aen al het volk zouden bekend maken: Leset uyt, ende neemt u lammeren voor uwe huysgesinnen, (*f*) ende slachtet het Pascha, dat is, het lam ter viering van het Pascha; deze benaming die eigenlyk de *voorbygang* beteekent, ter verschooning van de

(*d*) Lev. 23: 5. Num. 28: 16. (*e*) Deut. 16: 3. (*f*) Hebr. 11: 28.

de huizen der Israëliten, wordt by overnoeming aen het Lam dat by die gelegenheid voor ieder huisgezin geslacht moest worden, en vervolgens aen dit gansche Feest zelve gegeven: 't welk wy hier eens en voor altoos willen opgemerkt hebben.

22. Neemt dan een bondelken dunne ysop-takskens, tot een soort van kwast of boenderken t'zaemgebonden, ende dopt het in 't bloet der lammeren dat in een becken sal wesen, ende strijckt of sprengt met den ysop-kwast aen den bovendorpel, ende aen de beyde zijdposten van dat bloet, 't welck in het becken zijn sal: doch u aengaende, gylieden zult veilig zijn, mids blijvende onder de bescherming van het bloed des lams, daerom niemant sal uytgaen, uyt de deure sijnes huyses, tot aen 't begin van den vroegen morgen.

23. Want de HEERE sal doorgaen, om de Egyptenaren te slaen, doch wanneer hy het bloet sien sal aen den bovendorpel ende aen de twee zijdposten: so sal de HEERE de deure voorbygaen, (g) ende den verderver, dat is, de verdervende plage, of den verdervenden Engel, niet toelaten in uwe huysen te komen om te slaen, vergelijk onze aenteekening op vs. 12, 13.

24. Onderhoudet dan dese sake, tot eene insettinge voor u, ende voor uwe kinderen tot in eeuwigheyt.

25. Ende het sal geschieden als gy in dat lant komt, dat u de HEERE geven sal, gelijck hy gesproken heeft, so sult gy desen dienst onderhouden; Waer mede de Heere te kennen geeft, dat deze inzetting, en alle de daerby gemaekte bepalingen, geschikt waren om in Canaan onderhouden te worden: Zy moesten deze verlossing niet vergeten, wanneer God hun ruste zou gegeven hebben in 't beloofde land, maer de gedachtenis derzelve zorgvuldig bewaren door jaerlyks dit Feest te vieren. Men leest ook dat zy, het volgende jaer, in de woestijne, op Gods uitdruklyk bevel, 't Pascha gehouden hebben, Num.

(g) Hebr. 11: 28.

9: 1. enz. doch voor 't overige blijkt het niet, dat zy het weder gevierd hebben vóór hunne intrede in Canaan; waer toe deze instelling hier inzonderheid en uitdruklyk bepaeld wordt.

26. (*h*) Ende het sal geschieden, wanneer uwe kinderen tot u sullen seggen, Wat hebt gy daer voor eenen dienst? Wat beduidt dit gedeelte van uwen Godsdienst?

27. So sult gy seggen, Dit is den HEERE een Paesch-offer, die voor der kinderen Israëls huysen voorbygingh in Egypten, doe hy de Egyptenaers sloegh, ende onse huysen bevrijdde: Het Pascha wordt hier een *Offer* genoemd, offchoon het eene maeltijd was, om dat het *bloed*, misschien ook de *staert* en 't *vet* der Ingewanden, den Heere heilig was, en 't eerste, na de wetgeving, aen den altaer gesprengd, het laetste tot een dankoffer by de brandofferen op den Altaer gelegd en door vuur verteerd moest worden: op gelijke wyze waren ook de *Dankofferen* Godsdienstige maeltijden, waer van ook de Priesters het hunne kreegen, wordende alleen het bloed voor den Heere uitgestort, en het binnenste vet tot een offer voor den Altaer geschikt. Als nu de oudsten Israëls deze instelling uit den mond van Mose overbrachten, elk tot zijne onderhoorige geslachten, Doe buygde sich het volck ende neygde sich; betuigende daer mede hun geloof, toestemming, volvaerdigheid, en erkentenis.

28. (*i*) Ende de kinderen Israëls gingen, elk naer zijne kudde en wooning, ende deden 't: gelijck als de HEERE Mose ende Aaron geboden hadde, alsoo deden sy, houdende het Pascha nae de wyze, op welke het, op dien tijd, moest geschieden, volgens vs. 3-13.

29. (*k*) Ende het geschiedde ter middernacht, dat de HEERE alle de eerstgeborene in Egyptenlande dood sloegh, van den eerstgeborenen Pharaos aen, die op sijnen throon sitten soude, tot op den eerst-

(*h*) Jos. 4: 6. (*i*) Hebr. 11: 28. (*k*) Ps. 78: 51. ende 105: 36. ende 135. 8. ende 136: 10.

eerstgeborenen des gevangens, die in het gevangenhuys achter den molen was, (vergelijk het aengeteekende op Kap. 11. 5.) ende alle eerstgeborene der beesten.

30. (*l*) Ende Pharao stont op by nachte, hy, ende alle sijne knechten, ende alle de Egyptenaers, op de gewaerwording van de schielyke ongesteldheid en plotslingsche dood hunner eerstgeborenen; ende daer was een groot geschrey in Egypten: want daer en was geen huys, onder alle de huizen in welke zich eerstgeborenen bevonden, daer niet een doode in en was.

Dit was een dieptreffend, en onze verbeelding schier te boven gaende oordeel. Hoe waerd eene schat zijn de kinderen! wat prijs stelt men, en stelde men vooral oudstijds in het Oosten, op eerstgeborenen! inzonderheid als zy teffens eeniggeborenen zijn! intusschen alle Egyptenaren, die slegts een eeniggeboren kind hadden, deelden in dit grievend wee. Deze plage was te ontzettender, om dat ze in 't holle van den nacht voorviel, en moest te zwaerder treffen, om dat de een den ander niet helpen of troosten kon, want elk had genoeg met zijn eigen huisgezin in die oogenblikken te doen. Door welk een soort van dood deze eerstgeborenen geslagen zijn, wordt niet uitdruklyk gemeld; ze schijnt uiterlijk het voorkomen eener pest gehad te hebben, althans dit ziet men, dat het een zeer schielyke sterfziekte was, die alle de eerstgeborenen als in een oogenblik wechrukte.

31. Doe riep hy Mose ende Aaron in der nacht, zonder naer den dag te wachten, wegens jaging en vreeze, ende seyde, dat is, hy liet Mose en Aaron door eenige zijner dienaren roepen, en liet hun door eenige zijner hovelingen aenzeggen, Maeckt u op, treckt uyt het midden van mijnen volcke, soo gylieden, als de kinderen van Israël: ende gaet henen, dient den HEERE, gelijck gylieden gesproken hebt.

32. Neemt oock met u uwe schapen, ende uwe runderen, alsoo gylieden gesproken hebt: Ik willige

(*l*) Ps. 105: 38.

nu volkomen uwen ganſchen eisch in, zonder eenig uitbeding, haest u, ſpoedt u, ende gaet henen, ende ſegent my oock, biddende voor my, dat de plage hier mede ophoude. Pharao, ziende nu zijnen eerstgeborenen, den Kroon-prins van Egypten nedergeveld, kon ligt beſluiten, dat, by verdere weigering, de naeſte ſlag zijn eigen leven treffen zou, en niet wetende hoe ras dit zou kunnen gebeuren, liet hy 'er op aendringen, om zonder uitſtel, eensklaps, en in allerijl uittetrekken.

33. Ende ook de overige Egyptenaers hielden ſterck aen by het volck, dat ze zich toch van dezen gunstigen luim van hunnen Koning bedienen zouden, haeſtende om die uyt het lant te drijven, met ſmeekingen, verzoeken, ernſtigen aendrang, en geſchenken: zoo onwillig zy te vooren geweest waren om naer de ſmeeking van dat verdrukte volk te hooren, zoo ootmoedig ſmeekten zy nu het zelve, zy zelve wenschten nu van hun ontſlagen te wezen, en bevorderden hunnen uittocht. Zulk eene verbazende verandering had de ſlachting der eerstgeborenen, en 't algemeen daer op gevolgd geſchrei, op de harten der trotſche en wreede Egyptenaren uitgewerkt. Zoo wist God, in weerwil van de onvergelijkelyke verſtoktheid van Pharao, door zijne hand en machtigen arm, zijn volk uitteleiden gelijk hy gezegd had: geen wonder intusſchen, dat de Egyptenaren zoo zeer daer op aendrongen, want ſy ſeyden; Wy zijn alle doot, zo wy hen niet laten trekken, zo wy hen langer ophouden, en ons nog meer plagen moeten overkomen, dan is 't met ons allen gedaen: ook is 't vermoedelyk, dat de dood der eerstgeborenen de hoedanigheid of gewoone verſchijnſels eener allervernielendſte pest vertoonde, waer uit zy vreesden, dat de beſmetting tot hunne perſonen verder overſlaen zoude, indien niet de God der Hebreën zonder uitſtel, door de dadelyke vrijlating van zijn volk, verzoend wierd.

34. Ende het volck nam ſijn deegh op, dat het gemengd had, om 'er brood van te bakken, eer het gedeeſſemt was: eer zy gelegenheid hadden, om het te laten rijzen of gesten: zy namen deze hare ongereezen deegklompen, gebonden in hare kleederen, dat is, in

doe-

doeken, en welligt ook velen, wegens den haest, in de flippen hunner opperkleederen, die lang en ruim waren, op hare ſchouderen, ſlaende die ſlippen, in plaets van gordelswijze om de lendenen, nu, met het deeg daar in, op de ſchouders.

35. (m) De kinderen Iſraëls nu hadden gedaen nae het woort Moſe, ende hadden, inzonderheid hunne vrouwen, Kap. 3. 22. van de Egyptenaren ge-eyſcht, dat is tot een geſchenk gevraegd, ſilveren vaten, ende goudene vaten, ende kleederen. God had dit te voorren aen Moſe reeds te kennen gegeven, in de zoo even aengehaelde plaets; en nu, kort voor den uittocht, vermoedelyk te gelijk met de inſtelling van 't Paſcha, had Moſe dit ook aen het volk geboden.

36. Daer toe hadde de HEERE den volcke genade gegeven in de oogen der Egyptenaren, en derzelver harten geneigd, dat ſy hen hare begeerte deden: en de Israëliten met vele kostbaerheden overlaedden, welke daer mede uittogen, ende ſy beroofden, dat is ontblootten, de Egyptenaren.

Het is te verwonderen dat ſommigen zich verledigd hebben, met veel toeſtel van geleerdheid de vitteryen der ongelovigen, over dit *berooven* der Egyptenaren, zeer uitvoerig te wederleggen: De geheele bedenking, als of de Israëliten de Egyptenaren beroovende, onrechtvaerdig goed bezeten hebben, en zulk een onrechtvaerdige daed van God goedgekeurd, ja bevolen zy, komt ons voor nauwlyks een ernſtige beandwoording waerdig te zijn. Elken lezer moet het in 't oog loopen, dat het woord *berooven* hier niet in den gewoonen of eigenlyken zin genomen wordt; er is in 't geheele verhael geen zweemſel van een eigenlyk gezegden roof: De Israëliten vragen een geſchenk, en God neigt de harten der Egyptenaren tot vrijwillige en ruime giften; het *berooven* heeft hier geen anderen zin, dan dien van *ontblooten*, gelijk wy gewoon zijn dikwijls te zeggen, *zich zelven te berooven* of te *ontrieven*, van iets dat men gewillig afſtaet. Het was dan een beroo-

(m) Exod. 3: 21. ende 11: 2. Pſ. 105: 37.

ving, niet van de zijde der Israëliten, als of die, met onrecht of geweld, het naer zich genomen hadden, maer alleen in een lijdelyken zin, aen de zijde der Egyptenaren, in zoo verre die zich, door hunne vlaeg van mildheid, achter na *beroofd vonden:* doch zulk eene berooving konden zy niet aen de Israëliten wijten, maer aen hunne eigen overijling en ruimschotigheid. Ja zelfs, al onderstelde men, dat de Israëliten het slegts ter leen gevraegd, dat is geborgd, en de Egyptenaren het in die onderstelling gegeven hadden, om het wederom te krijgen, waer voor echter geen de minste dugtige reden pleit; dan nog blijft al de schuld eeniglyk aen de zijde der Egyptenaren, die de Israëliten in de onmogelykheid stelden, van 't hun te kunnen wedergeven: want kort na den uittocht veranderde de geheele staet van zaken; alles kreeg eene andere gedaente, zoo drae Pharao met een machtig heir tegen hen optrok, als een openbaer vyand, en het volk Israëls door Gods hand den Egyptenaren vòor altoos onttogen werd. Meer redenen tot verdediging der Israëliten en handhaving van Gods eer, ontleend, by voorbeeld, uit het recht Gods over alles, uit de wetten van wedervergelding enz., willen wy met voordacht niet noemen, om dat ze eigenlyk by dit geval, zoo als het waerlyk ligt, niet te pas komen.

37. Also reysden de kinderen Israëls uyt van Rameses, het voornaemste gedeelte van Gosen, 't welk als het middelpunt was, waer het gansche volk Israël zich te zamen schaerde, en van waer zy uittogen nae Succoth; dus werd de eerste plaets genoemd, waer de Israëliten zich nedersloegen, zoo men acht van de *tenten*, die zy aldaer opsloegen: men moet echter dit *Succoth* wel onderscheiden van die plaets, welk aen de oostzijde der Jordane lag, en zoo genoemd was van het opslaen der hutten voor Jacobs vee, toen hy uit Mesopotamië kwam, Gen. 33. 17. Dit uittrekkend heir nu was zeer zwaer; bestaende ontrent of wel ruim uit ses hondert duysent te voet, mannen, strijdbare mannen alleen, van 20 jaer oud en daerboven behalven de vrouwen en kinderkens. Drie maenden later werden zy nauwkeurig geteld, en bevonden uittemaken 603,550.

Wan-

Wanneer men nu zoo veel vrouwen rekent als mannen, moet men dit getal verdubbelen, en als men bedenkt dat de kinderen of jongelieden beneden de 20 jaren ten minsten ook zoo veel als de mannen alleen bedroegen, zo moet men dit getal ten minsten driemael nemen; 't geen te zamen 1,810,650. dat is, na genoeg twee millioen menfchen uitmaekt.

38. Ende veel vermengt-volck trock oock met haer op, uit de Egyptenaren, welke of aen de Israëliten verzwagerd waren, Levit. 24. 10; of ook misfchien door de groote daden des Heeren bewogen waren geworden, zich tot de Israëliten te voegen, vergel. Zach. 8. 23. hoewel 'er velen onder gevonden wierden, wier harte naderhand bleek niet oprecht te zijn. Ende zy namen ook met zich fchapen, ende runderen, gantfch veel vees.

39. Ende fy biecken van het deegh dat fy uyt Egypten gebracht hadden, ongefuerde koecken, want het en was niet gedeeffemt: overmits fy uyt Egypten uytgedreven wierden, fo dat fy niet vertoeven en konden, nochte oock teeringe voor hen bereyden.

40. (n) [*De tijt*] nu der wooninge, liever, der *verkeering? als vreemdelingen*, gelijk 't Hebreuwsch woord meermaels beteekent, die de kinderen Ifraëls en hunne vaderen, in Egypten voornamelyk, en ook gedeeltelyk nog in Canaan gewoont hebben, is vier hondert jaer, ende dertigh jaer.

Buiten allen twijffel worden hier onder de *kinderen* Israëls ook *Israël* zelve, met *Ifaac* en *Abraham*, hunne vaderen, begreepen, gelijk 'er niets gewooner is, dan onder den naem van den vader zijne nazaten, en onder de benaming der nakomelingen ook de vaders mede intefluiten. Voords wordt *Egypten* alleen uitdruklyk genoemd, om dat de *kinderen* Israëls alleen genoemd waren, welke bepaeldelyk in Egypten gewoond hebben, maer gelijk onder de *kinderen* Israëls by vervanging ook de Aerdsvaders begreepen zijn, zoo worden ook onder *Egypten*, by vervanging, de overige plaetfen der

(n) Gen. 15: 13. Hand. 7: 6. Gal. 3: 17.

vreemdelingſchap, ook in Canaen, mede bevat; ook waren inderdaed Abraham, en Jacob, geduurende hunne vreemdelingſchap, mede in Egypten geweest.

Voords moet men deze 430 jaren beginnen te rekenen van Abrahams roeping en komste in Charran, in 't land Canaan, van waer af men tot den uittocht uit Egypten juist 430 jaren telt, want van daer af tot op de geboorte van Iſaac, verliepen 25 jaren, Iſaac gewon in den ouderdom van 60 jaren Jacob, en deze was 130 jaren oud toen hy naer Egypten kwam, 't welk te zamen 215 jaren uitmaekt, en even zoo veel jaren zijn 'er verlopen van Israëls komſte in Egypten tot op den uittocht zijner kinderen, zie Kap. 6. en vergel. het aengeteekende op Gen. 15. 13.

41. Ende het geſchiedde ten eynde van de vier hondert ende dertigh jaren: ſo is 't even op den ſelven dagh geſchiet, dat is op éénen enkelen, op den zelfden dag is 't begonnen en voleindigd, dat dit ontzachlyk leger, alle de heyren des HEEREN uyt Egyptenlande gegaen zijn. Dit was voorzeker een verbazende gebeurtenis, en een teeken van de allerbeste orde, waer in zich dit ganſche Leger moet geſchaerd hebben en opgetrokken is, waertoe de verdeeling in ſtammen, geſlachten, en huizen, die onder Israël plaets had, en over alle welke verdeelingen hoofden waren, zeer veel toebracht.

42. Deſen nacht ſal men den HEERE op het vlijtigſte houden, om dat hyſe uyt Egyptenlande geleydt heeft: dit is de nacht des HEEREN, tot eer en erkentenis zijns naems, die op het vlijtigſte moet gehouden worden, van alle de kinderen Iſraëls, onder hare geſlachten.

43. Voorder ſeyde de HEERE tot Moſe ende Aaron, ook dit is of behoort mede tot de inſettinge van 't Paſcha, geenes vreemdelings ſone, geen afkomeling uit vreemde natien, die een vreemdeling in Godsdienst blijft, en ſal daer van eten.

44. Doch alle knecht van yeder-een, die voor gelt gekocht is, en dus uw lijfeigen is, en altoos blijft, na dat gy hem ſult beſneden en in uw huis

voor

voor altoos ingelijfd hebben, dan ſal hy daer van eten.

45. Geen uytlander, die als vreemdeling onder u verkeert of eenigen tijd by u vertoeft, noch huerlingh, die uw lijfeigen niet is, noch zich laet beſnijden, en ſal daer van eten.

46. In een huys ſal 't van elk huisgezin, of van twee te zaemgevoegde huisgezinnen, gegeten worden; gy en ſult van den vleeſche niet buyten uyt den huyſe dragen, om het te verdeelen onder onderſcheiden huisgezinnen: (o) ende gy en ſult zelfs geen been daer aen breken; maer zo gy aen een lam voor uw huisgezin te veel hebt, zo zult ge met een uwer nabuurige huisgezinnen te zamen komen in ééne wooning, en het onder één dak eten. Dit was zeer geſchikt ter onderhouding van eene vriendelyke gemeenſchap, en een band van nauwe vereeniging, als etende van één, en wel van een onverdeeld lam: terwijl het ook een voorbeeldig uitzicht op Christus had, gelijk reeds aengemerkt is.

47. De gantſche vergaderinge Iſraëls ſal het doen, en met elkander dit feest houden.

48. Als nu een vreemdelingh by u verkeert, ende den HEERE het Paſcha houden ſal, dat alles wat manlick is, by hem beſneden worde, ende dan kome hy daer toe, om dat te houden, ende hy ſal weſen als een beſneeden ingeboren des lants: maer geen onbeſneden ſal daer van eten.

49. Eenerley wet zy den ingeborenen, ende den vreemdelingh, die als vreemdelingh in 't midden van u verkeert. Zo ze beide, *ingeboren* of *vreemdeling*, beſneeden zijn, mogen ze, van wat volk zy ook herkomſtig zijn, daer van eten, maer een onbeſneedene, hy zy een ingeborene in uw land, of een vreemdeling, zal 'er niet toegelaten worden.

50. Ende alle kinderen Iſraëls deden 't: gelijck als de HEERE Moſe ende Aaron geboden hadde,

(o) Num. 9: 12. Joh. 19: 36.

alſoo deden ſy, houdende het Paſcha op de wyze als hun vs. 3-13. bevolen was, en uittrekkende uit Egypten nae het woord des Heeren.

51. Ende het geſchiedde, (dit herhaelt Moſe nog eens, om het diep in te prenten, en op dat de aendacht der lezers, in de volgende geſlachten, zich daer op toch wel zou vestigen) het geſchiedde dan even ten ſelven dage, dat de HEERE de kinderen Iſraëls uit Egyptenlant leydde, nae hare heyren.

Eene gebeurtenis zoo merkwaerdig en uitſtekend, dat men kennelyke trekken van derzelver echtheid, uit de overlevering tot andere volken, by ongewijde Schrijvers, als Justinus, Tacitus, vooral Strabo, aentreft.

HET XIII. KAPITTEL.

Na het verhael van den uittocht der Iſraëlleren uit Egypten, geeft Moſes ons bericht van twee wetten, welke de Heer hun aenſtonds heeft voorgeſchreeven, betreffende het feest der ongezuurde brooden en de heiliging der eerstgeboornen vs. 1-16; *vervolgens meldt hy eenige aenmerkelyke byzonderheden, rakende den verderen optocht, vs.* 17-22.

1. DOe de kinders van Iſraël te Succoth gekomen waren, vergel. Kap. 12: 37, ſprack de HEERE denkelyk in de Schechinah tot Moſe, ſeggende:

2. (*a*) Heyligt my alle eerſtgeboren, door dezelve van het gewoone gebruik aftezonderen, en aen my en mijnen dienst toe te wijden; laet my op deze wys geheiligd zijn alles, wat eenige baermoeder opent, de eerſte vrucht, welke uit het lichaem van eenige moeder voort-

(*a*) Exod. 22: 29. ende 34: 19. Lev. 27: 26. Num. 3: 13. ende 8: 17. Luc. 2: 23.

voortkomt, onder de kinderen Israëls, van menschen ende van beesten, dat is mijne: alle de eerstgeboornen, zoo van de menschen, als van het verschillend vee, moeten als mijn byzonder eigendom beschouwd worden.

3. Voorder, en eer hy van deze wet, rakende de eerstgeboornen, nader onderrichting bekwam, seyde Mose, buiten allen twijffel op Gods bevel, hem in de zoo even gemelde verschijning gegeven, tot den volcke, Gedenckt aen desen selven dagh, in welcken gylieden uyt Egypten, uyt den diensthuyse, gegaen zijt; viert daervan telken jare eene zeer plechtige gedachtenis. De gebeurtenis van dezen dag is zoo aenmerkelyk en van zoo veel belang, dat zy nooit in vergetelheid komen moet: want de HEERE heeft u door een stercke hant, en door zichtbare teekenen van zijn wonderdoend Alvermogen, van hier, uit het diensthuis van Egypten, uytgevoert: daerom, en ter gedachtenis van deze merkwaerdige verlossing, en sal het gedeessemde of gezuurde brood op dezen dag niet gegeten worden.

4. (*b*) Heden, onthoudt tog den juisten tijd van uwen uitgang uit Egypten, *heden* gaet gylieden uyt dit diensthuis in de maent Abib, vergel. Kap. 12: 2.

5. Ende het sal geschieden, als u de HEERE sal gebracht hebben in het lant der Canaaniten, ende der Hethiten, ende der Amoriten, ende der Heviten, ende der Jebusiten, 't welck hy uwen vaderen gesworen heeft u te geven, een lant vloeyende van melck ende honich: so sult gy desen dienst houden, deze plechtigheid, welke ik aenstonds nader beschrijven zal, gezettelyk waernemen in deser zelfde maent. De Israëlyten moesten dezen dienst houden, wanneer zy in het beloofde land zouden gekomen zijn. Hier uit schijnt men te moeten besluiten, dat zy de wet van het Paeschlam en van het feest der ongezuurde brooden, na dezen dag, niet behoefden te volbrengen, zoo lang zy in de woestijne omzworven. In dit begrip worden wy nog meer

(*b*) Exod. 23: 15.

bevestigd, omdat deze wet van het Pascha mede gerekend wordt onder die wetten, welke eerst in Canaan moesten onderhouden werden, Deut. 12: 1-9. 16: 5, 6. — In het volgende jaer hebben de Israëllers het Pascha nog eens in de woestijne gevierd, maer dit zal op een byzonder en uitdrukkelyk Goddelyk bevel geschied zijn, Num. 9: 1, 2.

6. Seven dagen, zoo vervolgde Moses, ter nadere verklaring van deze plechtigheid, tot het volk te spreken, sult gy ongesuerde brooden eten: ende aen den sevenden dagh sal den HEERE een feest zijn. Op den eersten en den laetsten van deze zeven dagen, moest 'er een plechtig feest gevierd worden; geduurende de vyf tusschen beiden inschietende dagen, was het genoeg van het gedeessemde zich te onthouden, ter gedachtenis van hunnen uittocht uit Egypten, die zoo schielyk en overijlende was toegegaen, dat zy geenen tijd hadden, om gist by hunne deegklompen te doen, en nog veel minder om dezelve te bakken, Kap. 12: 39. vergel. Kap. 12: 15, 16.

7. Seven dagen sullen ongesuerde [*brooden*] en by welke in het geheel geene gist gedaen is, om dezelve te doen rijzen, gegeten worden: ende het gedeessemde en sal by u niet gesien worden, ja daer en sal geen suerdeegh by u gesien worden in alle uwe palen, gy zult alle mogelyke zorg en oplettendheid gebruiken, om voor te komen, dat 'er niets by uw brood kome, het welk hetzelve zoude konnen doen gisten.

8. Ende gy sult uwen sone, opdat hy den oorsprong en het oogmerk dezer Godsdienstige plechtigheid wete, te kennen geven te dien selven dage, op welken gy jaerlyks dit feest zult vieren; seggende: [*Dit is*] om 't gene de HEERE my gedaen heeft, doe ick uyt Egypten uyttoogh. Dit feest wordt gevierd ter gedachtenis der merkwaerdige verlossing uit Egyptens dienstbaerheid.

9. Ende 't sal u zijn, zoo zult gy vervolgen tot uwen zoon te spreken, tot een gedenk teecken op uwe hant, om den uittocht uit Egypten nooit te vergeten, ende tot een gedachtenisse tusschen uwe oogen, op dat de

wet

wet des HEEREN in uwen monde zy, opdat gy de wet des Heeren omtrent dit feest, en den oorſprong daervan, uwen Kinderen moogt bekend maken, en opdat daervan geduurig by het nageſlacht geſproken worde: om dat u de HEERE door een ſtercke hant uyt Egypten uytgevoert heeft.

Wanneer dit Feest by *een teeken op de hand* vergeleeken wordt, en by *eene gedachtenis tusſchen de oogen*, is de ſpreekwys ontleend van eene oude gewoonte, volgens welke men eenen ring of iets anders aen zijne hand deed, om zich iets in het geheugen te brengen, als mede van iemand die iets tusſchen zijne oogen plaetst, en op het welk hy geduurig ziet, om daer by iets te onthouden, gelijk men weet, dat de Joden zich ook naderhand van ſoortgelyke gedenkteekenen en cedullen bediend hebben. Het een en ander geeft te kennen, dat dit Feest geſchikt was, om de verlosſing der Iſraëlleren uit Egypten in levendige gedachtenis te doen blijven.

10. Daerom voegde Moſe 'er nog by, onderhoudet deſe inſettinge, dit gebod omtrent het Paſcha en het Feest der ongezuurde brooden, ter beſtemder tijt op den veertienden van de maend Abib of Niſan van jaer tot jaer.

11. Het ſal oock geſchieden, (dit is de nadere verklaring omtrent de wet der heiliging van de eerstgeboornen, welke vs. 2 in het algemeen was voorgeſteld;) *het zal ook geſchieden*, wanneer u de HEERE in 't lant der Canaaniten ſal gebracht hebben, gelijck hy u ende uwen vaderen geſworen heeft; ende hy het u ſal gegeven hebben:

12. (c) So ſult gy tot den HEERE doen overgaen, dat is tot zijn byzonder eigendom overgeven, alles wat de baermoeder opent, en dit niet alleen van de menſchen, maer oock alles wat [*de baermoeder*] opent, van de vrucht der beeſten die gy hebben ſult: te weten zo het eerstgeboornen van het mannelyk geſlacht zijn,

(c) Exod. 22: 30. ende 34: 19. Lev. 27: 26. Num. 8: 17. Ezech. 44: 30.

de mannekens ſullen des HEEREN zijn, en tot zijnen plechtigen dienst worden afgezonderd.

13. Doch al wat de [*baermoeder der*] eſelinne en van alle andere onreine dieren, Num. 18: 15, opent, ſult gy loſſen met een lam, vermids zulk een onrein dier niet kan geofferd worden, zult gy een lam in deszelfs plaets geven, en het onreine dier voor u behouden, wanneer gy het nu niet en loſſet, ſo ſult gy 't den necke breken, wanneer de eerstgeboorne van eenig onrein dier u zooveel niet waerdig wezen zal, dat gy 'er een lam voor geven wilt, zult gy evenwel het niet voor u behouden mogen, maar het, op de eene of andere wys, van kant moeten maken; maer alle eerſtgeboren des menſchen onder uwe ſonen ſult gy loſſen voor zulken prijs, als naderhand zal bepaeld worden, Num. 3: 41.

14. Wanneer het geſchieden ſal, dat uw ſone u morgen en in volgende tijden ſal vragen, ſeggende: Wat is dat? wat is de oorſprong van deze gewoonte, om de eerstgeboornen te losſen? ſo ſult gy tot hem ſeggen, dit geſchiedt ter gedachtenis van onze wonderdadige verlosſing uit de dienstbaerheid van Egypten, welke ten laetſten veroorzaekt werd door het dooden van alle de eerstgeboornen der Egyptenaren, zoo van de menſchen als van de dieren, De HEERE naemelyk heeft ons door een ſtercke hant uyt Egypten, uyt den dienſthuyſe, uytgevoert.

15. Want het geſchiedde, doe Pharao ſich verhardde ons te laten trecken, ſo doodde de HEERE alle eerſtgeborene in Egyptenlant, van des menſchen eerſtgeborenen af, tot den eerſtgeborenen der beeſten: daerom, ter gedachtenis van deze zeer merkwaerdige gebeurtenis, offere ick den HEERE de mannekens van alles wat de baermoeder opent van de reine dieren, doch alle eerſtgeborene mijner ſonen loſſe ick, omdat de HEER eenen grouwel heeft van menſchen te offeren, 't welk by de Heidenen in gebruik is.

16. Ende, (zoo beſloot Moſe het voorſchrift van deze wet voor ditmael), 't onderhouden van deze gewoonte omtrent

trent de eerstgeboornen ſal, even als het Feest der ongezuurde brooden vs. 6, tot een teecken zijn op uwe hant, ende tot voorhooftſpanſelen tuſſchen uwe oogen, om daerdoor de gedachtenis van uwe verlosſing uit Egypten levendig te houden; vergeet deze aenmerklyke geſchiedenis toch nooit: want de HEERE heeft door een ſtercke hant ons uyt Egypten uytgevoert.

Na de opgaef van deze twee wetten, welke in den uittocht der Iſraëlyten uit Egypten, haren oorſprong hadden, gaet de Geſchiedſchrijver over, om bericht te geven nopens de verdere reis van Iſraël.

17. Ende 't is geſchiet, doe Pharao het volck hadde trecken laten, ſo en leyddeſe Godt niet [*op*] den wegh van der Philiſtijnen lant, hoewel die nader was. De naeste weg uit Egypten naer Canaan, is langs de Middellandſche zee, latende de Roode zee ten zuiden aen de rechtehand liggen, en door het land der Philistijnen. Langs dezen weg is de reis zeer kort, en binnen weinige dagen te doen, gelijk ook de zonen van Jacob dezen weg zeer dikwijls zijn heen en wedergegaen. Dan de HEER verkoos, om wijze redenen, dat de Iſraëllers niet langs dezen kortſten weg trekken zouden: want Godt ſeyde by zich zelven, Dat het den volcke niet en rouwe, als ſy den ſtrijt ſien ſouden, ende wederkeeren nae Egypten.

De Philiſtijnen, een moedig en krijgshaftig volk, zouden zich zekerlyk tegen den doortocht van Iſraël hebben aengekant, en dit zou aenleiding gegeven hebben tot eenen bloedigen ſtrijd. Hiertoe waren de Iſraëllers voor als nog niet geſchikt, zy hadden in eene langduurige en harde ſlavernye geleefd, welke den mensch laf hartig maekt, ook waren zy van geene wapenen voorzien. — De HEER kon wel wonderdadig hunne vyanden verſlagen hebben, doch verkoos hen langs eenen anderen weg omteleiden, opdat zy, door eene moeilyke en langduurige reis, tegen den ſtrijd met hunne vyanden zouden gehard worden; terwyl

de doortocht door de Roode zee hun voorzien zou met de wapenen der verdronken Egyptenaren, welke zy op den oever vonden. Voeg 'er by, dat zy den berg Sinaï moesten aendoen, en op denzelven den HEERE dienen, gelijk God aen Mose, als een teeken van zijnen machtigen bystand, beloofd had Exod. 3.

18. Maer Godt leydde het volck omme, door den wegh van de woestijne der schelfzee, in plaets van den naesten weg in te slaen, deed de HEER hen zuidwaerds en rechts afslaen naer dat gedeelte der woestijne, het welk, door de Roode zee, van Arabië gescheiden is: De kinderen Israëls nu togen by vijven uyt Egyptenlant, zy verlieten derhalven Egypten niet steelswyze en in verwarring, maer als een welgeordend heirleger, in geschikte gelederen, van vijf personen in elk een gelid.

19. Ende Mose nam Josephs beenderen met sich, gelijk ook waerschijnelyk van alle andere Patriarchen, die in Egypten gestorven en gebalsemd waren, Gen. 50: 25. (*d*) want hy, Joseph, hadde met eenen swaren eedt de kinderen Israëls, in hunne voorvaderen, besworen, seggende: Godt sal, ulieden voorseker besoecken, en op eene zichtbare wys, straffen, wanneer gy uwe beëedigde belofte niet ter uitvoer brengt, voert dan mijne beenderen met ulieden op, neemt dezelve mede naer Canaan, wanneer gy van hier uit Egyptenland derwaerds trekken zult, om dezelve in Abrahams familie-graf te plaetsen.

20. (*e*) Also reysden sy uyt Succoth: ende sy legerden haer in Etham, aen het eynde der woestijne, in de nabuurschap van de Schelf- of Roode zee.

21. (*f*) Ende de HEERE, dat is Gods eeuwige Zoon zelf, toogh voor haer aengesichte, des daegs in een wolckencolomne, dat hyse op den wegh leydde, ende des nachts in een vyercolomne, dat hy-

(*d*) Gen. 50: 25. Jos. 24: 32. (*e*) Num. 33: 6. (*f*) Exod. 40: 38. Num. 14: 14. Deut. 1: 33. Nehem. 9: 12, 19. Ps. 78: 14. ende 105: 39. 1 Cor. 10: 1.

hyse luchtede: om voorts te gaen dagh ende nacht. Dit wonderdadig verschijnsel, in het welk Gods Zoon zelf, op eene zeer byzondere wys, tegenwoordig was, vertoonde zich des daegs als eene wolk, in de gedaente van eenen langen pylaer, die zich met het punt tot den hemel uitstrekte, en beneden eene breedte had, die het gansche leger der Israëlleren overschaduwde, om het tegen de brandende hitte te beveiligen: des nachts had deze wolk eene vuurige gedaente, om Israël te lichten. — Wanneer deze wolk zich bewoog, was het een teeken, dat Israël moest optrekken en zich derwaerds begeven, werwaerds de wolk zich henen strekte; en wanneer zy staen bleef, was het een teeken, dat Israël zich legeren moest.

22. Hy en nam de wolckencolomne des daegs, noch de vyercolomne des nachts niet wech van het aengesichte des volcks, zy bleef by en over Israël, zoo lang Mose geleefd heeft, tot aen den oever van de Jordaen toe.

HET XIV. KAPITTEL.

De doortocht van Israël door de Roode zee, en het jammerlyk omkomen van Pharao met zijn gansche heir.

1. DOe nu Israël in de woestijne gelegerd was, niet ver van den Arabischen zeeboezem, die gemeenlyk de Roode zee genaemd wordt; sprack de HEERE uit de wolkkolom tot Mose, seggende:

2. Spreeckt tot de kinderen Israëls, en gelast hen uit mijnen naem, dat sy wederkeeren. Indien zy nu recht uit hadden voortgereisd, en de Roode zee aen de rechtehand hadden laten liggen, zouden zy zeer spoedig aen den berg Horeb gekomen zijn, gelijk zy eene reis van drie dagen verzocht hadden, om derwaerds heen te trekken; maer

nu moesten zy, volgens dit bevel, rechts afslaen langs eenen weg, die naer de Roode zee henen leidde: ende dezen weg ingeslagen hebbende, beval de HEER, dat zy (a) haer legeren zouden voor Pihachiroth, dat is voor de engte, welke tusschen twee groote bergen ligt en vol gevaerlyke kuilen is, tusschen Migdol, ziende eene Stad van Egypten, vergel. Jer. 44: 1. ende tusschen de Roode zee: voor Baal-Zephon, daer tegen over sult gy u legeren aen, dat is, naby de zee.

Het is tegenwoordig zeer moeilyk de juiste gelegenheid der plaetsen aen te wijzen, in en by welke Israël thans gelegerd was. Voor ons is het genoeg op te merken, dat het leger der Israëlyten thans op eene zeer gevaerlyke plaets zich bevond: Zy lagen tusschen hooge bergen en de Roode zee, en van achteren lagen zy bloot voor de Egyptenaren. Dan de HEER beschikte het op deze wys, om Israël eene allerzichtbaerste proef te geven van zijne machtige bescherming, en om zich aen Pharao en zijn heir, in zijne straffende gerechtigheid, te verheerlyken.

3. Pharao, voegde 'er de HEER daerom by in zijne aenspraek aen Mose, *Pharao* dan sal, by zich zelven en tot zijne Hovelingen, seggen van de kinderen Israëls, Sy zijn verwerret in den lande, zy zijn verdwaeld, en dit maekt hen zoo verlegen, dat zy zelve niet weten, waer zy zich keeren zullen en werwaerds zy zich wenden willen; die woestijne, in welke zy gelegerd zijn, heeftse besloten, zoo dat zy nergens heen konnen, zy vinden zich rondom bezet, deels van de zee, deels van wildernissen, deels van hooge bergen, welke zy, vooral met den nasleep van vrouwen, kinderen, en vee, niet konnen overtrekken.

4. (b) Ende ick sal Pharaos herte verstocken; deze verbeelding, dat Israël verdwaeld is, zal den Egyptischen Koning aenleiding geven, om zich op nieuw tegen my aen te kanten, en hem vervoeren dat hy haer najage, ende ick sal aen Pharao, ende aen al sijn heyr verheerlickt worden, ik zal mijne almacht en rechtvaerdigheid, in

(a) Num. 33: 7. (b) Exod. 4: 21. ende 10: 20.

in hunne vernieling, blijkbaer vertoonen, alſo dat de Egyptenaers door de gevoeligſte blijken ſullen weten en ondervinden, dat ick de HEERE ben, de eenige en ware God, die u gezonden heb, ende ſy, de Iſraëllers deden alſoo, zy legerden zich op die plaets, welke Moſe hun uit s'HEEREN naem aenwees.

5. Doe nu den Koningh van Egypten wiert geboodſchapt, dat het volck vluchtede, toen men zich uit het ginds en derwaerds trekken der Israëlyten verbeeldde, en den Koning inboezemde, dat zy niet ſlechts voor drie dagen naer Horeb reisden, gelijk zy verzocht hadden, om den HEERE aldaer te offeren, maer vluchteden, en voornemens ſcheenen te zyn, om naer elders te gaen en nooit in Egypten wedertekeeren; toen deze tijding tot 's Konings ooren kwam, ſo is het herte Pharaos ende ſijner knechten verandert tegen den volcke, zy kwamen tot andere gedachten, en het berouwde hen, dat zy het volk hadden laten trekken, ende ſy ſeyden tot en onder elkander, Waerom hebben wy dat gedaen, dat wy Iſraël hebben laten trecken, dat ſy ons niet en dienden? Wat hebben wy zottelyk gehandeld, dat wy dit volk hebben laten gaan? wat hadden wy groote voordeelen van hen, en uit hunne dienstbaerheid, konnen trekken?

6. Ende hy, Pharao, ſpande ſijnen wagen aen, hy liet zijn rijtuig zonder uitſtel klaer maken, ende nam ſijn volck zijne Hovelingen en bedienden met hem, alle die genen, welke gewoon waren hem, by eene gelegenheid als deze, te vergezellen.

7. Ende hy nam ſes hondert uytgeleſene dat is van de allerbeste Krijgs-wagens, op welke men in dien tijd gewoon was gewapende mannen te plaetzen om te ſtrijden, ja alle de Krijgs-wagens van Egypten, zoo veele men 'er met allen ſpoed kon in gereedheid brengen, ende de Hooftlieden de Officiers en Bevelhebbers over die alle: Eigenlyk ſtaet 'er *de derde over die alle*; het kan zijn, dat de Bevelhebbers dezen naem dragen, of omdat zy den derden

rang na den Koning bekleedden, of dat zy elk het bevel hadden over een derde gedeelte van de heirmacht.

8. Want de HEERE verſtockte het herte Pharaos des Konings van Egypten, dat hy de kinderen Iſraëls najaegde: het oogmerk deezer najaging was zekerlyk niet, om de Israëllers te verſlaen, maer om hen van achteren te omſingelen, daer zy de zee voor zich hadden en onoverkomelyke bergen aen beide zijden, om hen langs dezen weg uittehongeren, en, door den honger, te noodzaken, dat zy tot de voorige dienstbaerheid wederkeerden: doch de kinderen Iſraëls waren tegen deze maetregelen genoegzaem beveiligd; want zy waren door eene hooge hant door de almachtige kracht des Heeren uytgegaen, en die zelfde Jehovah, die hen zoo wonderdadig uit Egypten had uitgeleid, was ook machtig, om hen, in deze bekommerlyke omſtandigheid, uit te redden.

9. (c) Ende de Egyptenaers jaegdenſe na, ende achterhaeldenſe, daer ſy hen gelegert hadden aen de zee, alle Pharaos peerden, wagens, ende ſijne ruyters, ende ſijn heyr: nevens Pi-hachiroth, voor Baal-Zephon.

Hoe kwam Pharao aen alle deze paerden, zou men kunnen vragen, daer alle zijne paerden door de pest waren omgekomen, vergel. Kap. 9: 6? Dan men wete, dat die pest alleen de paerden gedood had, welke volgens vs. 3, in het veld en niet welke in de ſtallen waren.

10. Als Pharao zoo naeby gekomen was, dat zy zijne ganſche Krijgsmacht onderſcheidenlyk konden opnemen, ſo hieven de kinderen Iſraëls hare oogen met ſchrik en ontroering op, ende ſiet, de Egyptenaers togen achter haer; ende ſy vreeſden ſeer: doe riepen de kinderen Iſraëls tot den HEERE. Het vervolg der geſchiedenis leert duidelyk, dat dit geroep geen gelovig bidden ware, maer een wanhopig geſchreeuw, het welk uit wantrouwen aen de Godlyke macht en hulp voortkwam. Zy waren nu radeloos en wanhopig.

11. En-

(c) Joſ. 24: 6.

11. Ende ſy ſeyden, murmureerende en in de tael van een bitter verwijt, tot Moſe, Hebt gy ons daerom, om dat 'er in Egypten gantſch geene graven en waren, wechgenomen, op dat wy in deſe woeſtijne ſterven ſouden? waerom hebt gy ons dat gedaen, dat gy ons uyt Egypten uytgevoert hebt? Is dit nu de verlosſing, welke gy ons hebt toegezegd? moeten wy in deze akelige woeſtijne ſterven? als wy toch van kant moesten, dan hadden wy deze reis niet behoeven te ondernemen; of dacht gy dat 'er in Egypten geene plaets genoeg wezen zoude, om onze doode lijken te begraven? hebt gy ons daerom in deze woeſtijne geleid?

12. Hebben wy niet genoeg gezegd, dat uwe onderneming zoo rampzalig zoude aflopen? hebben wy het u niet genoeg afgeraden? Is dit niet het woort, dat wy in Egypten tot u ſpraken, ſeggende, Houdt af van ons, ende laet ons de Egyptenaren dienen? wy zijn te vrede met onze dienstbaerheid, wy hebben geene begeerte, om 'er uit verlost te worden. Komt het nu niet juist zoo uit, als wy gedacht en gezegd hebben? hadden wy toch maer naer u en uwe belofte niet gehoord, dan waren wy in deze wanhopige omſtandigheid nooit gekomen: want het ware ons beter geweeſt den Egyptenaren te dienen dan in deſe woeſtyne te ſterven.

13. Doch de zachtmoedige Moſe bleef bedaerd en ſeyde, in een volkomen vertrouwen op de Goddelyke macht en hulp, tot den volcke, En vreeſt niet, ſtaet vaſte, zijt welgemoed, ende ſiet het heyl des HEEREN, dat hy heden aen ulieden doen ſal; wacht maer op, de zonderlinge verlosſing, welke Jehovah u, voor het einde van dezen dag, zal te weeg brengen, houdt toch moed: want, dat kan ik u verzekeren, zonder dat ik voor als nog de wys, op welke het geſchieden zal, bepalen kan, de verbazende menigte van gewapende Egyptenaers, die gy heden geſien hebt, die en ſult gy niet weder levendig ſien in der eeuwigheyt.

(*d*) Exod. 6: 1.

14. Zoo veel weet ik, dat alle deze Egyptenaers zullen omkomen, en dat gy 'er niets, hoe genaemd, toe doen zult: De HEERE sal voor en in de plaets van ulieden op eene buitengewoone wyze strijden, ende gy sult stille zijn.

15. Doe seyde de HEERE uit de Wolk tot Mose, die ondertusschen stille en ernstige gebeden hemelwaerds had opgezonden, Wat roept gy tot my? het is nu de tijd om te geloven en te gehoorzamen, segt en belast uit mijnen naem aen den kinderen Israëls, dat sy voorttrecken rechtuit naer de Zee.

16. Ende gy, heft uwen staf op, ende streckt uwe hant uyt over de zee, ende klieftse, dat is gebied, dat de zee zich ginds en herwaerds verdeele, en op uw woord zal ik dit wonderdadig verschijnsel, door mijn oneindig Alvermogen, te weeg brengen, dat de kinderen Israëls door het midden der zee gaen op het drooge.

17. Ende ick, siet ick sal het herte der Egyptenaren verstocken, dat sy na hen daer ingaen: ende ick sal verheerlickt worden aen Pharao, ende aen al sijn heyr, aen sijne wagenen, ende aen sijne ruyteren. Ik zal dezen hardnekkigen Koning, met zijn ganſche heirleger, op zulk eene wys verdelgen, dat daerin beide mijne macht en rechtvaerdigheid zullen kenbaer wezen.

18. Ende de Egyptenaers sullen dán, by ondervinding, weten en gevoelig ontwaer worden, dat ick de HEERE ben, wanneer ick verheerlickt sal worden aen Pharao, aen sijne wagenen, ende aen sijne ruyteren.

19. Ende de Engel Godes, de Zoon van den allerhoogsten God, die op eene byzondere wys by Israël, als Geleidsman en Beschermer tegenwoordig was, in de vuur en wolkkolom, die anders altoos voor het heyr Israëls gingh, vertrock, ende gingh achter hen: de wolckencolomne vertrock oock van haer aengesichte, ende stont achter hen.

Men hebbe dit zoo niet te verstaen, als of de *Engel des* HEEREN zich in eene zichtbare gedaente, buiten de wolk, ver-

vertoonde; de *Engel des* HEEREN was op eene byzondere wys in de Wolk tegenwoordig; het vertrek van den Engel en de verplaetsing van de Wolkkolom geschiedde gelijktijdig. Mose ondertusschen verhaelt ons het een en ander onderscheidenlyk, om ons te doen opmerken; aen den eenen kant, dat de wolk het middel ware van Israëls beveiliging; en aen den anderen kant, dat het Gods Zoon was, die, door dit middel, Israël verlossen zoude.

20. Ende sy, de wolk, quam nu, en plaetste zich in het midden, tusschen het leger der Egyptenaren, ende tusschen het leger Israëls, meer dan waerschijnlyk is de wolk nu lager naby de aerde nedergedaeld, om eene scheiding te maken tusschen de beide legers, ende de wolcke was te gelijcke duysternisse, ende verlichtte den nacht: de lichtende zijde was naer de Israëlyten gekeerd, zodat zy als in den dag verkeerden, maer de donkere zijde was naer de Egyptenaers, zoodat het, daer het nu inmiddels avond geworden was, voor deze een stikdonkere nacht was; te meer, omdat het nu reeds eenige dagen was na de volle maen, so dat d' een tot den anderen niet en naederde den ganschen nacht.

21. Doe Mose, gelijk de HEER hem geboden had, sijne hant uytstreckte over de zee, so dede de HEERE de zee, door zijn wonderdoend alvermogen, wechgaen, door eenen stercken oosten wint, dien gantschen nacht. Geduurende den ganschen nacht woei het zeer sterk uit den Oosten. Israël was thans gelegerd aen de Westzijde van den Arabischen zeeboezem, zo dat deze Oosten wind natuurlyk geschikt was, om het water geweldig op te jaegen naer den kant der Israëlleren. Maer de HEER bediende zich, van dit middel, om de zee te klieven, zoodanig dat deze Oostenwind, dwars over de zee henen waeiende, zijne werking begonnen heeft van den wester-oever, daer Israël gelegerd was, en het water met zulk een geweld gedrukt, dat het eene gedeelte Zuid en het andere Noordwaerts wijken moest; en deze wonderdadige werking zal de Oostenwind steeds achterwaerds hebben voortgezet tot aen den Oostelyken oever toe, nae mate Israël, in zijne reis over den bo-

dem van de zee, al meer vordering maekte. Hier uit verstaet het zich ook, dat Israël geen hinder van den wind gehad hebbe, vermids hy altoos achterwaerds werkte. (*e*) Ende deze zelfde Oostenwind diende nog tot een ander einde, om namenlyk den bodem van de zee zoodanig te doen opdroogen, dat de Israëllers als op eenen harden weg gaen konden: want door dit middel maeckte de Heer den bodem van de zee drooge, (*f*) ende de wateren wierden gekloven; zoodat 'er, tusschen de van weerskanten opstaende waterbergen, een gangbaer pad ware in het midden van de zee.

22. (*g*) Ende de kinderen Israëls zijn, na deze voorbereidselen, ingegaen in 't midden van de zee, op het drooge: ende de wateren waren haer een muer, tot hare rechter, ende tot hare slinckerhant.

23. Ende de Egyptenaers, die uit hoofde van de stikdonkere duisternis, welke aen hunne zijde plaets had, het leger der Israëlyten niet zien konden, hoorden evenwel uit de beweging dat het volk recht uit voorttrok, en dit deed hun het besluit nemen, om de vluchtende Israëllers na te volgen, niets anders verwachtende, dan dat zy tegen het aenbreken van den morgen onverwachts tegen de zee stuiten zouden, en genoodzaekt worden, in hunne dienstbaerheid weder te keeren. Zy dachten dat het volk onkundig was van den weg, en niet wist, dat zy zoo naby de zee waren. Althans Pharao en zijne mannen vervolgdense, ende gingen in, achter hen, alle Pharaos peerden, sijne wagenen, ende sijne ruyteren, in 't midden van de zee. De Egyptenaers hebben zekerlyk niet begreepen, dat zy op den bodem der zee wandelden. Zy dachten dat zy nog op het vaste land waren: De zwarte duisternis verhinderde hen de op een gestapelde wateren ter wederzijde te zien, en, zo zy iets daervan zagen, dachten zy, dat het de bergen waren, welke zich van Pihachairoth tot de zee uitstrekten.

24. En-

(*e*) Ps. 66: 6. (*f*) Ps. 78: 13. ende 106: 9. ende 114: 3. Jos. 4: 23. (*g*) 1 Cor. 10: 1. Hebr. 11: 29.

24. Ende het geschiedde in deselve morgenwake, dat is tusschen 3 en 6 uur in den morgen, misschien ten vier uuren of daeromtrent, dat de HEERE, in de colomne des vyers, ende der wolcke, sagh op het leger der Egyptenaren; thans keerde de wolkkolom zich om, met de lichtende zijde naer de Egyptenaren, nadat het gansche leger der Israëlleren reeds op den Oostelyken oever was aengekomen. Nu zagen Pharao en zijne mannen, met eene ontroering, welke onmogelyk is, om te beschrijven, dat zy midden in de zee waren: ende hy verschrickte het leger der Egyptenaren met vreeselyke onweersbuijen van donder, blixem, stormwinden en hagelsteenen en plasregenen, gelijk wy lezen Ps. 77: 19, 20.

25. Ende hy stiet de raderen harer wagenen wech, de wielen werden door den donder en den hagel verbroken, zoodat zy van de wagenen afvielen, ende de HEER dedese swaerlick voortvaren: de paerden werden met schouwigheid geslagen, zoodat zy de wagenen niet konden voorttrekken, en, door hun ginds en herwaerds hollen, den eenen wagen tegen den anderen deden aenbotsen. Daerenboven werd de bodem der zee, door de plasregen, week en modderig, zoodat de wagens 'er in wech zonken: doe seyden de Egyptenaers, die in de voorhoede waren, tot elkander, en schreuwden luidkeels, Laett ons vlieden van het aengesichte Israëls, want de HEERE, die God, van welken zy tot ons gesproken hebben, helpt hen, door zijn wonderdoend vermogen, van het welk wy reeds in Egypten zoovele proeven gezien hebben, tegen ons, hy strijdt voor haer tegen de Egyptenaers. Welk eene onbesefbare wanorder zal 'er by de verschrikte Egyptenaren geheerscht hebben, terwijl de achterhoede nog in aentocht was, vluchtten zy, die in de voorhoede waren, tegen dezelve in.

26. Ende de HEERE seyde tot Mose, Streckt uwe hant uyt over de zee: dat de wateren, welke tot dus ver van weerskanten, als door zoovele muuren, opgestopt waren, wederkeeren over de Egyptenaers, over hare wagenen, ende over hare ruyters.

27. Doe ſtreckte Moſe ſijne hant uyt over de
zee, ende de zee quam weder tegen 't naken van
den morgenſtont tot hare kracht, de wateren ver-
eenigden zich weder, en ſtroomden als te vooren. Dit be-
gon van den Ooster-oever, daer Moſe zijne hand had opge-
heven, ende de Egyptenaers vluchtten die aenrollen-
de wateren te gemoete: ende de HEERE ſtortte
de Egyptenaers plotſelings, hals over kop, in 't midden
der zee.
28. (h) Want als de wateren wederkeerden, ſo
bedeckten ſy de wagenen, ende de ruyters des
gantſchen heyrs Pharaos, dat hen nagevolgt was
in de zee: daer en bleef niet een van haer overigh,
zy verdronken alle tot één toe.
29. (i) Maer de kinderen Iſraëls gingen of wa-
ren gegaen op 't drooge, in 't midden der zee: en-
de de wateren waren haer geweest een muer, tot
hare rechter, ende tot hare ſlinckerhant.
30. Alſo, op deze gansch aenmerkelyke en wonderda-
dige wys, verloſte de HEERE Iſraël aen dien dage
uyt de hant, uit het geweld en de ſlavernye, der Egyp-
tenaren: ende Iſraël ſagh de Egyptenaren, doot
aen den oostelyken oever der zee. De doode ljiken
der verdronken Egyptenaren werden, door de werking van
de zee, en door Gods byzondere Voorzienigheid, aen het
ſtrand opgeſpoeld, en dit gaf Iſraël gelegenheid, om zich niet
alleen met den buit te verrijken, maer voornamelyk om
zich van wapenen te voorzien, daer zy, tot dus ver, gebrek
aen hadden, en welke zy in het vervolg zouden nodig
hebben.
31. Oock ſagh Iſraël, en erkende met eerbied en dank-
zegging de groote hant, die de HEERE aen de
Egyptenaren beweſen hadde, de almachtige wonderen,
door welke hy hen uit het geweld der Egyptenaren, tot
derzelver volkomen ondergang, verlost had, ende het
volck vreeſde den HEERE, met gevoelens van ontzach
en

(h) Pſ. 78: 53. ende 106: 11. (i) Pſ. 77: 20.

en eerbied, ende geloofden in den HEERE, ende aen Mose sijnen knecht. Zy vertrouwden voor het vervolg op s' Heeren machtigen bystand, en niemand twijffelde, of Mose was, ter hunner verlossing, van God gezonden.

Deze doorgang der Israëlijten door de Roode zee is een der meest aenmerkelyke wonderen, welke ons in de Heilige Schrift voorkomen. Wy zullen 'er eenige korte aenmerkingen byvoegen, welke eene handleiding geven zullen, ter oplossing der bedenkingen van het ongeloof.

I. Sommigen hebben het gansche wonderwerk ten eenenmale zoeken wech te nemen, en de geheele gebeurtenis, uit natuurlyke oorzaken, te verklaren. Ten dien einde zoekt men der wereld wijs te maken, dat Mose niets anders gedaen hebbe, dan Israël, langs het strand, geduurende de ebbe, aen de zuid-zijde, rondsom den arm van de Roode-zee rond te leiden. Om deze zaek te verklaren, zegt men, dat het, aen den westelyken oever der Roode-zee, eb ware op diên tijd, toen de voorgewende doortocht geschiedde; dat de ebbe het strand tot op eenen aenmerkelyken afstand pleege droog te maken; dat Mose, die met het land zeer bekend was, den tijd van de ebbe nauwkeurig wist waer te nemen; dat een landwind, die het water zuidwaerds opjoeg, zijne onderneming begunstigde; dat de Egyptenaers, de Israëlijten najagende, zich in den tijd vergist hebben, en daerom door den wederkeerenden vloed overvallen en verdronken zijn.

Dan, zonder te onderzoeken, of de Roode-zee mede hare ebbe en vloed hebbe, het welk door sommigen beweerd en door anderen ontkend wordt, zo is en blijft het ten hoogsten ongerijmd, dat Mose alleen den juisten tijd der ebbe, gesteld zijnde dat 'er werkelyk ebbe en vloed plaets hebbe, zoude geweten hebben, en dat de Egyptenaers van deze byzonderheid onkundig zouden geweest zijn, en dat van eene zee in hun eigen land en op hunne eigen kusten. —— Voeg 'er by, dat dit verdichtsel met Moses verhael lijnrecht strijdig zy; en dit verhael is zoo geloofwaerdig, dat

men hetzelve niet ontkennen kan „ zonder tevens te beweeren, dat alle de Israëllers zinnelooze menschen geweest zijn. Mose zegt, dat deze doortocht een verbazend gewrocht geweest zy van Gods wonderdoend Alvermogen; dat de wateren van een gescheiden zijn; dat zy, aen de rechte en aen de slinke zijde, als muuren stonden; dat 'er een opgedroogde weg ware tusschen deze waterbergen; dat dit wonderwerk eenen aenvang nam, op het oogenblik, dat hy zijne hand ophief en over de zee uitstrekte; dat de Wolkkolom de beide legers van één scheidde; dat hy met zijn volk aen de overzijde van de zee is aengekomen; en dat de wateren, toen hy zijne hand ten anderen male ophief, wederkeerden, en de Egyptenaers versmoorden. —— Dit alles geloofden de Israëllers, omdat zy het gezien hebben, en evenwel zou 'er niets anders gebeurd zijn, dan dat Mose den tijd der ebbe waernam, om Israël langs het droog gelopen strand rond te leiden! Zijn dan de Israëllers zinneloos geweest? zy zagen, volgens dit verdichtsel, niets anders dan, aen de eene zijde, de gewoone zee, en aen de andere, land; en zy laten zich wijsmaken, dat zy dwars door de zee gegaen zijn, midden door de wateren, welke van weerskanten als muuren stonden! Was 'er dan niet één, onder zooveele honderd duizenden, die verstand genoeg had, om de valschheid van Moses voorgeven te ontdekken?

II. JOSEPHUS zelf, zegt men, heeft het op deze wys begreepen. Hy vergelijkt deze gebeurtenis met den doortocht van ALEXANDER door de Pamphylische zee, die niet anders deed dan zijn leger langs het strand te leiden, onder begunstiging van eenen sterken Noordenwind, die het water van het strand zeewaerds injoeg. *Jood. Oudh.* B. 2. c. 16. Maer wat doet de lafhartigheid van JOSEPHUS, (die meermalen de verbazende gebeurtenissen, welke zijn eigen volk betroffen, uit staetkundige beginselen, verkleind heeft), om de geloofwaerdigheid van Mose te verzwakken, die de gebeurtenis in een gansch ander licht heeft voorgesteld? In het geval van ALEXANDER was niets wonderlyks, en deze Vorst zelfs heeft het ook niet als iets buitengewoons aengezien of opgegeven.

III.

III. Maer zou Ifraël wel dwars door de Roode-zee gegaen en aen de overzijde zijn uitgekomen? zou men het ook eenvoudig zoo begrijpen moeten, dat zy, ja wel, in de zee zijn ingegaen, ter hunner verlosfing uit de macht der Egyptenaren, en om deze in de wateren te doen omkomen; en dat zy, toen zy ver genoeg waren om deze beide oogmerken te bereiken, rechts of links om zijn wedergekeerd, zodat zy in de zee maer eenen halven maen befchreeven hebben, en aen denzelven westelyken oever zijn uitgekomen, wat hooger of lager, dan de plaets alwaer zy waren ingegaen? wordt deeze opvatting niet allerduidelykst bevestigd door het eigen verhael van Mofe Num. 33: 8, dat Ifraël, door de Roode-zee getogen zijnde, weder gekomen zy in de woestijne Etham, die zelfde woestijne daer zy, voor hunnen ingang in de zee, gelegerd waren? —— Dan dit begrip is met het ganfche beloop van deze gefchiedenis, zoo als die vervolgens wordt opgegeven, blijkbaer ftrijdig. En wat de aengehaelde plaets Num. 33: 8 aengaet; tot het rechte verftand van dezelve, dient men te weten, dat de woestijne Etham zich niet bepaelde tot den westelyken oever der Roode-zee, maer zich ook zeer ver aen de overzijde van deze zee uitftrekte. Het was één en dezelve woestijne Etham, welke door eenen arm van de Roode-zee werd doorgefneeden.

IV. Eindelyk vraegt men nog, hoe hebben de Ifraëllers, die uit 600000 mannen beftonden, buiten de vrouwen, de kinderen, het vee en de have, binnen zulken korten tijd de ganfche breedte van de Roode-zee kunnen doortrekken? met het aenbreken van den dageraed hadden zy reeds den Oostelyken oever bereikt, en op zijn vroegst waren zy ter middernacht in zee gegaen. —— De oplosfing dezer vraeg hangt af van de bepaling der breedte, welke de Roode-zee heeft ter plaetfe daer de Ifraëlijten zijn doorgegaen. Volgens de nauwkeurigfte berichten, is de zee of de arm van den westelyken zeeboezem, alwaer de Ifraëllers zijn doorgetrokken, niet veel meer dan 3 uuren gaends in de breedte: Wanneer men nu veronderftelt, dat de Godlyke Almacht eene opening in de zee gemaekt hebbe, ter wijdte van een uur gaends, laet het zich zeer gemakkelyk begrijpen, dat zulk een talrijk le-

ger, in zeer breede gelederen uitgebreid, in zoo eenen korten tijd, de zee hebbe kunnen doortrekken.

HET XV. KAPITTEL.

Ter gelegenheid van den doortocht door de Roode-zee, zongen de Israëllers een danklied, vs. 1-21. Zy vertrekken naer Mara, alwaer de bittere wateren, door een wonderwerk, drinkbaer gemaekt werden, vs. 22-26. Wyders trekken zy naer Elim vs. 27.

1. DOe de Israëlijten zoo wonderdadig door de Roode-zee geleid waren, en voor hunne oogen zagen, hoe jammerlyk de Egyptenaers verdronken waren, songh Mose ende de kinderen Israëls den HEERE dit liedt, het welk vervolgens opgegeven wordt, en door Mose was t'zamengesteld, ende zy spraeken, zy vereenigden hunne stemmen al zingende, seggende elk voor zich zelven: (*a*) Ick sal den HEERE singen, den Jehovah hartelyk danken en hem met lofzangen groot maken: want hy is hooglick verheven, hy heeft zijn wonderdoend Alvermogen, ter onzer verlossing, op eene luisterryke wys, openbaer gemaekt, het moedig peert der Egyptenaren, ende sijnen ruyter, die ons zo heftig najaegde, om ons in de voorige dienstbaerheid te doen wederkeeren, heeft hy in de zee geworpen, en jammerlyk doen omkomen.

2. (*b*) De HEERE is mijn kracht, daer hy zijn Alvermogen ter onzer verlossing te werk stelt, ende het aenbiddelyk onderwerp van dit mijn liedt, ende hy is my, op zulk eene gansch merkwaerdige wys, tot een heyl en eene uitredding geweest: dese is mijn Godt, die my bemint, en op eene meer byzondere wys begunstigt, daerom sal ick hem een lieflicke wooninge maken, ik zal

(*a*) Ps. 106: 12. (*b*) Ps. 18: 2. ende 118: 14. Jes. 12: 2.

zal hem een gebouw, tot zijnen plechtigen en openbaren eerdienst, vervaerdigen, hy is mijnes vaders Jacobs Godt, dies ſal ick hem verheffen met liederen en lofzangen.

3. De HEERE is een krijgsman, een onverwinbaer Oorlogsheld, hy heeft onze vijanden volkomen te ondergebracht: HEERE is ſijn name; deze naam komt Hem alleen, en in vollen nadruk, toe; nu weten wy, hoe machtig die Jehovah is, van welken Moſe tot ons geſproken heeft.

4. Hy heeft Pharaos wagens ende ſijn heyr in de zee geworpen, en dat (gelijk het Hebreuwſche woord te kennen geeft) met zoo veel kracht, en met zoo weinig moeite als iemand eenen pijl uit eenen boog afſchiet: ende de keure, de bloem ſijner Hooftlieden zijn verdroncken in de ſchelfzee.

5. (c) De afgronden hebbenſe bedeckt: ſy zijn in de diepten geſoncken als een ſteen. Zy zijn in den afgrond nedergezonken, zy hebben in de diepte der zee hun graf gevonden, en zullen nooit wederkeeren.

6. (d) O HEERE, uwe rechterhant is verheerlickt geworden in macht, in verbazende wonderen, de oneindige ſterkte van uwe rechterhant, o HEERE, heeft den vyant verbroken en te niet gedaen.

7. Ende door uwe groote hoogheyt, door de heerlykheid van uwe onwederſtaenbare Almacht, hebt gy de hardnekkige Egyptenaren, die tegen u opſtonden, omgeworpen en ter neder geveld: Gy hebt uwen brandenden toorne, de werktuigen van uwe blakende gramſchap, in dat ontzachlyk onweder, uytgeſonden, dieſe zoo ligt en ſpoedig verteert heeft als eenen ſtoppel, die door het vuur verbrand wordt.

8. (e) Ende door het geblaes van uwen neuſe, in dien geweldigen Oostenwind, zijn de wateren, ter wederzijde van ons leger, als dijken opgehoopt geworden, de ſtroomen hebben over eynde geſtaen, als

(c) Neh. 9: 11. (d) Pſalm 118: 15, 16. (e) Jeſ. 63: 12, 13. Hab. 3: 10.

een hoop: de afgronden zijn ſtijf geworden in 't herte of in het midden der zee, nadien de wateren, in de gedaente van muuren, ſtonden, als of zy bevrozen waren.

9. De Egyptiſche vyant ſeyde by zich zelven, Ick ſal de kinderen Iſraëls, daer zy in den weg verdwaeld zijn, vervolgen, ick ſal hen achterhalen, ick ſal den buyt deylen, ik zal my, met hunne bezittingen, verrijken, mijn ziele ſal haerder vervult worden, ick ſal mijne ſweert uyttrecken, ik zal mijnen moed aen hun koelen, mijne hant ſalſe uytroeyen, en hen naer Egypten in ſlavernye terug voeren.

10. (*f*) Gy hebt met uwen wint geblaſen, zoo dat de opeengeſtapelde wateren wederkeerden tot den vorigen loop, en de zee heeftſe gedeckt, ſy ſoncken onder als loot in geweldige wateren, dat is wateren, in en aen welke gy uw wonderdoend Alvermogen hebt ten toon geſpreid.

11. O HEERE, wie is als gy onder de goden, dat is onder alle dingen, welke van de Heidenen als Godheden geëerbiedigd worden? wie is als gy? gy zyt verheerlickt in heyligheyt, in het uitoeffenen van uw wonderdoend Alvermogen, hebt gy uwe heiligheid en uwen afkeer van het booze en de zondaren, die zich in de boosheid verharden, blijkbaer ten toon geſpreid; gy zyt vreeſlick in loffangen, uwe roemwaerdige daden verwekken *vrees* en eerbied, en kunnen, met de meest verheven *lofzangen* nooit genoeg geroemd worden. Gy zijt de almachtige God doende wonder!

12. Gy hebt uwe rechterhant uytgeſtreckt, en uwe macht uitgeoeffend om de Egyptenaers te ſtraffen, de aerde, dat is de ſlijk en de modder van den bodem der zee, heeftſe verſlonden en verzwolgen.

13. Gy leydet door uwe weldadigheyt dit volck dat gy verloſt hebt, uyt Egyptenland en door de Roode zee: Gy (*g*) voertſe ſachtkens door uwe ſterckte tot de lieflicke wooninge uwer heyligheyt naer het

(*f*) Pſ. 74: 13. ende 106: 11. (*g*) Pſ. 77: 21.

het beloofde land Canaan, alwaer gy voornemens zijt, op eene gansch byzondere wys, en onder hen, te woonen.

14. De volcken hebben 't gehoort, het gerucht van deze onze wonderdadige verlossing zal eerlang tot de ooren der omliggende volkeren komen, en sy sullen daerom, uit vrees voor uw macht, tsitteren: weedom heeft de ingesetene van Palestina bevangen, de Philistijnen, een volk het welk anders onverschrokken is, zullen op het gerucht van deze dingen, beroerd en benauwd worden, niet minder dan de hevigste smerten iemand benauwd maken.

15. (*h*) Dan, wanneer dit gerucht zich zal verspreid hebben, sullen de Vorsten Edoms verbaest wesen, ook zal deze algemeene verschrikking zich tot de kinderen Moabs verspreiden, beevinge sal de machtige der Moabiten bevangen, ja zelfs alle de ingesetene van Canaan sullen versmelten, gelijk het wasch smelt, alzoo zal hunne moed verminderen.

16. (*i*) Verschrickinge ende vreese sal op hen vallen, door de grootheyt van uwen arm en de verbazende daden van uw Alvermogen süllen sy verstommen, de verbaesdheid zal hen zoodanig treffen, dat zy niet zullen kunnen spreken, zy zullen van vrees zoo onbeweegbaer zijn als een steen: tot dat uw volck, HEERE, henen doorkome, in het beloofde land Canaan, tot dat dit volck Israëls derwaerds henen doorkome, dat gy verworven en tot uw byzonder eigendom aengenomen hebt.

17. Die genen, die tot uw volk Israël behooren, sult gy in Canaan inbrengen, ende plantense als eenen vruchtbaren wijnstok op Zion den bergh uwer erffenisse, welke gy tot eene heilige woonplaets geschikt hebt, ter plaetse welcke gy, o HEERE, gemaeckt hebt tot uwe wooninge: het heyligdom, 't welck uwe handen gestichtet hebben, o HEERE.

Mose voorzag derhalven, in den Prophetischen geest, dat God den berg Zion tot de plaets van zijn Heiligdom en van

(*h*) Deut. 2: 4. (*i*) Deut. 2: 25. ende 11: 25. Jos. 2: 9.

zijne wooning, bepalen zoude, en hy drukt zich, naer den ſtijl der Propheeten, in den voorledenen, in plaets van den toekomenden tijd, uit; als of hy 't reeds voor zijne oogen zag, en om de onfeilbare zekerheid dezer zaek te kennen te geven.

18. De HEERE ſal in eeuwigheyt ende gedueriglick regeeren, niemand tog kan hem, zijne macht en heerſchappye, tegenſtaen en hem den throon benemen, wy, en onze nakomelingen, zullen hem daerom altoos als onzen Heer en Koning eerbiedigen en hulde doen.

19. Want de HEER heeft onze meest geduchte vyanden, op eene wonderdadige wys te ondergebracht, Pharaos peert, met ſijnen wagen, met ſijne ruyters, zijn in de zee gekomen, ende de HEERE heeft de wateren der zee over hen doen wederkeeren: maer de kinderen Iſraëls zijn op het drooge in 't midden van de zee gegaen.

20. Ende Mirjam de Propheteſſe, (zoo werd zy genaemd, niet alleen, omdat zy de gaef bezat om lofzangen, ter verheerlyking van den hoogen God, op te ſtellen, in welken zin het woord Propheteeren genomen wordt, 1 Sam. 10: 6, maer ook omdat zy met den Geest der voorzegging begiftigd was. Uit Mich. 6: 4, vergel. met Num. 12: 2, ſchijnt men te moeten beſluiten, dat zy, met Moſe en Aaron, eenig deel gehad hebbe aen het beſtuur van Iſraël, en dit zal zich veel ligt het naest tot de overige vrouwen bepaeld hebben. Deze Mirjam de Prophetes, Aarons ſuſter, (misſchien was zy eene halve zuster van Moſe, zijnde met Aaron uit eene andere Moeder geboren), (k) nam een trommel in hare hant, gelijk men oudtijds gewoon was, ten tijde van groote blijdſchap, wanneer men den HEER lofzangen ophefte, vergel. Richt. 11: 34. 1 Sam. 18: 6. Pſ. 33: 2. 57: 8, 9. ende alle de vrouwen in Iſraël volgden haer voorbeeld, zy gingen uyt, haer na, met trommelen ende met dansſende reyen: want oudtijds plagt men, by vrolyke feesten, in reijen te dansſen, vergel. Richt. 11: 34. 2 Sam. 6: 14. Jer. 31: 4, 13.

21. Doe

(k) 1 Sam. 18: 6.

21. Doe antwoordde Mirjam met de vrouwen, welke haer volgden, haerlieden, dat is Mose en de zingende mannen. Zy zongen derhalven, mannen en vrouwen, by beurten, het zy met herhaling van dezelfde, het zy van soortgelijke woorden: Althans zy herhaelde het eerste vers van den lofzang, welke Mose met de mannen gezongen had, zeggende: Singet den HEERE, want hy is hooglick verheven, hy heeft het peert met sijnen ruyter in de zee gestortet. Denkelyk hebben zy ellkander, ook ten aenzien van het vervolg deezes lieds, geantwoord, en ook de overige versen by beurten gezongen.

22. Hier na, nadat Jacobs kinders zich met den buit der Egyptenaren verrijkt, den gemelden lofzang gezongen, en misschien eenigen tijd hadden uitgerust, dede Mose de Israëliten voortreysen van de schelfzee af, ende sy trocken uyt tot in de woestijne Sur: Van deze woestijne is reeds voorheen gesproken Gen. 16: 7. Het is dezelfde woestijne, welke anders met den algemeenen naem van *Ethan* benoemd wordt, vergel. Num. 33: 8. *Sur* was de naem van een byzonder gedeelte dezer woestijne, hetwelk verder Oostwaerds van de Roode-zee gelegen was; ende sy gingen drie dagen in de woestijne, ende en vonden geen water; dit was eene zeer groote beproeving voor Israël, in eene brandende zandwoestijne.

23. (*l*) Doe zy drie dagen zonder water, om hunnen dorst en dien van hun vee te lesschen, gereisd hadden, quamen sy te Mara, welke plaets *Mara* of bitterheid genaemd werdt, omdat het water brak en ondrinkbaer was: want offschoon zy water vonden, hadden zy 'er doch geen gebruik van, sy en konden het water van Mara niet drincken, want het was bitter: daerom wiert de name desselven genoemt Mara. Dit vermeerderde hunne smert grootelyks, dier zy in geen drie dagen hunnen dorst hadden kunnen lesschen.

24. Doe werd het volk moedeloos, en gaven Mose, al morrende, de schuld van hunne radeloze verlegenheid,

(*l*) Num. 33: 8.

ſchoon de Heer in eene wolk voor hun aengezichte was opgetrokken, om hen in deze plaets der beproeving te brengen; doe murmureerde het volck tegen Moſe, ſeggende: Wat ſullen wy drincken? maek dat wy drinken krijgen, of wy zullen ons aen u wreeken.

25. Hy dan riep, in deze verlegenheid, met ernſtige gebeden, tot den HEERE, ende de HEERE wees hem, door eene aenſpraek uit de wolk, een ſtuk hout, of eenen boom aen, dat hout wierp hy volgens het bevel, het welk God 'er had bygevoegd, in dat bittere water; en doe wert het water, niet door de kracht van dat hout, maer door Gods wonderdoend Alvermogen, ſoet en drinkbaer. Aldaer, ter dezer plaets of by deze gelegenheid, ſtelde hy het [*volck*], die plichten van onderwerping, welke vs. 26 worden opgegeven, tot eene inſettinge, ende recht, dat is tot eene algemeene wet, en eene altoosduurende regel van hun gedrag voor: ende aldaer verſocht hy het ſelve;

26. Ende ſeyde, met eene hoorbare ſtem uit de wolk, ter nadere verklaring van deze *inzetting*: Is 't dat gy met ernſt, met een oprecht en gezet voornemen, nae de ſtemme des HEEREN uwes Godts hooren ſult, ende doen wat recht, billyk en aengenaem is in ſijne oogen, ende uwe ooren neygt tot ſijne geboden, om deze vlijtig te betrachten, ende houdet alle ſijne inſettingen: ſo en ſal ick der kranckheden geene op u leggen, die ick op Egyptenlant geleyt hebbe, zo zult gy van ſoortgelyke oordeelen bevrijd blijven, als die met welke ik de Egyptenaren geſtraft heb, om hunne ongehoorzaemheid en hardnekkigheid; want ick ben de HEERE uwe heelmeeſter, die u voor alle ziekten en onheilen beveiligen zal.

In deze woorden lag te gelijk eene bedreiging van geduchte oordeelen, zo zy de voetſtappen der Egyptenaren navolgden.

27. Doe zy van Mara verreisd waren, quamen ſy te Elim, het welk eene vruchtbare ſtreeke was, ende daer waren twaelf waterfonteynen, ende tſeventigh palm-

palmboomen: ende ſy legerden hen aldaer aen de wateren.

Dit was derhalven de aengenaemſte legerplaets, welke Israël begeeren konde; zy vonden hier overvloed van water, en de palmboomen, welke hier, in eenen vochtigen grond, weelig groeiden, verſchaften het volk eene zeer aengename overſchaduwing, zoo voor hun zelf, als voor hun vee.

HET XVI. KAPITTEL.

Het leger der Israëlijten komt in de woeſtijne Sin, aldaer murmureert het volk over gebrek aen voedſel; vervolgens begon het manna te regenen, het geen, met inmenging van eenige wetten, en geſchiedkundige aenmerkingen, uitvoerig verhaeld wordt.

1. DOe ſy van Elim gereyſt waren, ſo quam de gantſche vergaderinge der kinderen Iſraëls in de woeſtijne Sin, welcke is tuſſchen Elim ende tuſſchen Sinai: wanneer men van de Roode zee naer den berg Sinai reist, moet men deze woeſtijne *Sin* doortrekken. Na hun vertrek evenwel van *Elim* hebben de Israëllers nog eene andere legerplaets gehad, eer zy zich in deze woeſtijne Sin nederſloegen. Zy waren tusſchen beide nog eerst naer de Roode zee wedergekeerd vergel. Num. 33: 10. De Geſchiedſchrijver gaet dit met ſtilzwijgen voorby, nae alle waerſchijnlykheid, omdat 'er op dezen tocht niets zonderlings voorviel. — Zy kwamen althans in de woeſtijne Sin aen den vijftienden dagh der tweeder maent, na dat ſy uyt Egyptenlande uytgegaen waren. In de aengename legerplaets te Elim, hebben zy gevolgelyk eenen geruimen tijd uitgerust, eer zy van daer optro ken.

2. Ende de gantſche vergaderinge der kinderen Iſ-

Israëls murmureerden tegen Mose, ende tegen Aaron in de woestijne. De murmureering was algemeen, evenwel is het te denken, dat eenige weinigen, die op God vertrouwden, geen deel hadden aen deze muiterye.

3. (a) Ende de kinderen Israëls seyden tot hen, zy schreeuwden met een woest getier, als wanhopige menschen, (b) Och dat wy in Egyptenlande gestorven waren door de hant des HEEREN, door eene van die plagen, met welke de Egyptenaers geslagen zijn, doe wy by de vleeschpotten saten, doe wy tot versadinge broot aten! want gylieden hebt ons uytgeleydt in dese woestijne, om dese gantsche gemeynte door den honger te dooden.

Dat dit gemor ten hoogsten misdadig ware, en de verfoeilykste kenmerken droeg van ondankbaerheid aen God en wantrouwen op zijne machtige bescherming en voorzorg, heeft geen betoog nodig. Hunne tael was ook de tael van onberedeneerde woede. Het is tog gansch onwaerschijnlyk, dat zy in Egypten, daer zy arme slaven waren, overvloed gehad hebben van alle begeerlyke spijzen, maer zy verheffen hunnen voorigen staet boven de waerheid, opdat de tegenwoordige des te elendiger schijnen zoude.

Josephus bericht ons, dat het volk nu allen den voorraed verslonden hadde, welken het uit Egypten had medegenomen. Maer, zou men kunnen vragen, hoe konden zy zoo een groot gebrek hebben, daer zy zulke talrijke kudden van vee met zich voerden? Wy antwoorden, dat zy hun vee begeerden te sparen, te meer, omdat zy niet wisten, hoe veel van hunne kudden zy aen den Heer op Horeb zouden moeten opofferen; voeg 'er by, dat al hun vee, zo zy het geslacht en gegeten hadden, niet langer dan eene maend toereikende zoude geweest zijn, om zulk een talrijk leger te voeden, vergel. Num. 11: 21, 22.

4. Doe dit oproer op zijn hevigst was, seyde de HEE-

(a) 1 Cor. 10: 10. (b) Num. 11: 4.

HEERE uit de wolk tot Mose, Siet, ick sal voor ulieden, voor u en het leger der Israëlyten, een zeker soort van (c) broot of spijs uyt den lucht- hemel doen regenen: ende het volck sal uytgaen buiten het leger, om deze spijs te vergaderen ende versamelen elcken dagh-mate op sijnen dagh, elk zal zoo veel verzamelen als hy voor elken dag nodig heeft, op dat ick, door dit middel, het volk van Israël versoecke en beproeve of het in mijne wet gae, of niet; of het door dit merkwaerdig bewijs van mijne weldadige voorzorg niet zal bewogen worden, om op my te vertrouwen en mijne geboden te gehoorzamen.

5. Ende 't sal geschieden op den sesten dagh, dat sy bereyden sullen 't gene sy ingebracht sullen hebben; op elken zesden dag der weeke zullen zy dat gedeelte der spijze, het welk zy verzameld hebben, toebereiden door het te koken, te bakken, of op zulk eene andere wys, als zy zullen goedvinden, dat sal dobbel zijn boven 't gene dat sy dagelicks sullen versamelen: op elken zesden dag zullen zy tweemael zoo veel inzamelen, als op eenen anderen tijd, opdat zy 'er den zevenden dag ook genoeg aen hebben.

6. Doe de HEER dit bericht aen Mose gegeven had, seyde Mose ende Aaron, welken Mose vooraf van het een en ander verwittigd had, tot alle de kinderen Israëls: T'avont dan sult gy weten, dat u de HEERE uyt Egyptenlant uytgeleydt heeft. Op den avond van dezen zelfden dag zult gy, door eene zichtbare proef, overtuigd worden, dat wy u, niet op eigen gezach, maer op het bevel van den Allerhoogsten God, uit Egyptenland hebben uitgevoerd, en dat die God, op eene buitengewoone wys, voor u zorgt.

7. Ende morgen dan sult gy des HEEREN heerlickheyt sien, en een nieuw bewijs ondervinden van zijn wonderdoend Alvermogen, in het zenden van vleesch en brood uit den Hemel: of liever; gy zult mor-

(c) Ps. 78: 24. ende 105: 40.

gen met eene zichtbare en buitengewoone vertooning van Gods Majesteit verwaerdigd worden, om u tot ontzach en eerbied optewekken, dewijle hy uwe murmureeringen tegen den HEERE gehoort heeft: want uw ongelovig gemor is hoogst beledigende, voor den Almachtigen en Weldadigen God, en wat zijn wy, dat gy tegen ons murmureert? wy zijn maer middelen in Gods hand, wanneer gy tegen ons murmureert, welke slechts werktuigen zijn, murmureert gy inderdaed tegen den God der Goden zelven, die ons gezonden heeft.

8. Voorder seyde Mose by herhaling, opdat zijne woorden des te meerder invloed hebben zouden op de harten der Israëlijten: lett toch op het geen ik zeg, Als de HEERE ulieden aen den avont vleesch te eten sal geven, ende aen den morgen broot tot versadinge, 't sal zijn om dat de HEERE uwe murmureeringen gehoort heeft, die gy tegen hem murmureert: beschouwt het dan als een blijk, dat de HEER op uw gemor gelet heeft: want wat zijn wy, Mose en Aaron, anders dan dienaers en werktuigen? uwe murmureeringen en zijn niet tegen ons, maer tegen den HEERE.

9. Daer na seyde Mose tot Aaron, Segt tot de gantsche vergaderinge der kinderen Israëls, Naedert voor het aengesichte des HEEREN, beveel het volk nader toetetreden tot het zichtbaer teeken van Gods byzondere tegenwoordigheid in de Wolk: (Het schijnt toch, dat deze wolk, of wel deszelfs glanzigste deel boven het hoofden einde des Legers stond, en naderhand boven den tabernakel), want hy heeft uwe murmureeringen gehoort; hy zal u toonen, dat hy uw ongeloof en hardnekkigheid heeft opgemerkt, en daeromtrent niet onverschillig zy.

10. Ende het geschiedde, als Aaron tot de gantsche vergaderinge der kinderen Israëls sprack, ende sy haer met hunne aengezichten nae de woestijne keerden, (*d*) so siet, de heerlickheyt des HEEREN ver-

(*d*) Exod. 13: 21.

verſcheen in de wolcke. Op zulk eene glansrijke en ontzach verwekkende wys, als zy nooit te vooren gezien hadden.

11. Oock heeft of had de HEERE tot Moſe geſproken, in die Goddelyke aenſpraek, welke vs. 5 is aengeteekend, ſeggende:

12. Ick hebbe der kinderen Iſraëls murmureeringen gehoort, ſpreeckt tot hen, ſeggende, Tusſchen de twee avonden tusſchen 3 en 6 uuren ſult gy vleeſch eten, ende aen den morgen van den volgenden dag ſult gy (*e*) met broot verſadigt worden: ende gy ſult weten, en door eene zichtbare proef overtuigd worden, dat ick de HEERE uwe Godt ben: die voor u zorge, die u tot het volk van mijn byzonder eigendom heb aengenomen, en die van u moet gehoorzaemd worden.

13. Ende het geſchiedde aen den avont, (*f*) dat daer quackelen opquamen uit de woeſtijne, ende de gangen en paden tusſchen de tenten van het legerbedeckten: zoo veelvuldig waren deze kwakkelen, ende aen den naest volgenden morgen lagh de daeuw rontom het leger. Zoo drae de Israëllers ontwaekten en naer de woeſtijne uitzagen, bemerkten zy, dat 'er een dikke dauw lag rondom het ganſche leger.

Voor het naest zijn deze kwakkelen een ſoort van ſpringhanen geweest, welke, in het Oosten, voor eene zeer aengename ſpijs gehouden worden.

14. (*g*) Als nu de liggende daeuw opgevaren of verdweenen was door de kracht der zonne, ſo ſiet, tot groote verwondering der aenſchouweren, over de woeſtijne was een kleyn ront dingh, kleyn als de rijm, op de aerde, het waren kleine ronde korrels van een witte kleur, de naeſte gelijkheid hebbende aen enen bevroren waterdruppel.

15. Doe het de kinderen Iſraëls ſagen, ſo ſeyden ſy d'een tot den anderen, (*h*) Het is MAN, dat

(*e*) Joh. 6: 49, 58. (*f*) Num. 11: 31. Pſ. 105: 40. (*g*) Num. 11: 7. Nehem. 9: 15. Pſ. 78: 24. ende 105: 40. (*h*) Joh. 6: 31. 1 Cor. 10: 3.

is een *gift*, een *geschenk:* want ſy en wisten niet wat het was: en konden daerom geen geſchikter naem uitdenken. Moſe dan ſeyde tot hen, Dit is het broot of de ſpijs 't welck de HEERE ulieden te eten gegeven heeft, het welk God tot uw gewoon en dagelyks voedſel geſchikt heeft, zoo lang gy door de woeſtijne zult omzwerven.

16. Dit is het woort dat de HEERE geboden heeft, en wacht u, om dit bevel te overtreden, verſamelt daer van een yeder nae dat hy eten magh, elk zoo veel als hy voor éénen dag, tot voedſel voor zich en zijn huisgezin nodig heeft: een Gomer voor een hooft, nae 't getal van uwe zielen, yeder ſal nemen voor de gene die in ſijne tente zijn: Elk een huisvader zal zoo veele Gomers verzamelen, als hy perſonen heeft, die tot zijn huisgezin behooren. Zulk een Gomer was, ten naeſten by, zulk eene maat, als men, in deze Stad, een half vierde vat noemt.

17. Ende de kinderen Iſraëls deden alſoo: ende verſamelden, d'een veel, ende d'ander weynigh, elk nae evenredigheid van zijn huisgezin.

18. Doch als ſy het met den Gomer maten, (*i*) ſo hadde die veel verſamelt hadde, niets over, wanneer een huisvader den hoop van manna in zijne tent overmat, hield hy zoo vele gomers, als 'er hoofden in zijn gezin waren; het geen 'er meer was, gaf hy aen iemand zijner nabuuren die te kort kwam; of misſchien diende dit overſchot tot voedſel voor het vee, daer men in de woeſtijne gebrek had aen weiden, ende dien die weynigh verſamelt hadde en ontbrack niet; het te kort komende ontving hy van eenen buurman die te veel had: een yegelick verſamelde ſoo vele als hy eten mochte, elk maekte, dat hy juist genoeg had voor zijn huisgezin.

19. Ende Moſe ſeyde tot hen: Niemant late daer van overigh tot den morgen en tot eenen voorraed voor den volgenden dag; dit zou een blijkbaar wantrou-

(*i*) 2 Cor. 8: 15.

trouwen aen de Goddelyke voorzorg hebben ingesloten, elk moest zijn deel dagelyks verteeren, en het geen 'er overschoot, moest hy aen zijn vee geven, of zich op eene andere wys kwijt maken.

20. Doch sy en hoorden alle niet nae Mose, maer sommige mannen lieten daer van overigh tot den morgen: denkelyk uit eene kwalyk geplaetste nieuwsgierigheid, om te zien, wat 'er van dit zeldzaam voedsel worden zoude, en welk een gebruik zy daervan, des noods, zouden konnen maken. Doe wiessen daer wormen in, ende 't wert stinckende: dies wert Mose, zoo drae deze handelwys tot zijne kennis gekomen was, met het hoogste recht, seer toornigh op hen, omdat zy moedwillig zondigden tegen Gods uitdrukkelyk bevel, het welk hy hun jongstleden zoo ernstig had aenbevolen

21. Sy nu versamelden dat Manna in het vervolg alle morgen, een yegelick nae dat hy eten mocht. Deze inzameling geschiedde in den vroegen morgenstond: want als de sonne zo hoog was opgeklommen, dat zy heet wert, so versmolt het.

22. Ende het geschiedde op den sesten dagh, dat sy dobbel broot versamelden, twee Gomers voor eenen persoon, gelyk de HEER geboden had vs. 5. ende alle de Overste der vergaderinge, denkelyk zulke mannen, welke Mose hadt aengesteld om zorg te dragen, dat de inzameling in alles geschiedde volgens het Goddelyk bevel, deze quamen, ende verkondigden 't Mose, dat elk der Israëliten, op dezen dag, een dubbeld deel verzameld hadde.

23. Hy dan seyde tot hen, ter nadere verklaring van deze byzonderheid, Dit is 't dat de HEERE gesproken heeft, dit bevel heb ik van God, omtrent deze zaek, ontvangen, Morgen is de ruste, of zal 'er een rustdag zijn, op welken gy u van alle gewoon werk onthouden zult, dan is het de heylige Sabbath des HEEREN, die dag, welken de HEER heilig en plechtig wil gevierd hebben: wat gy backen soudet, dat backt, ende siedet wat gy sieden soudet, zo gy het manna, op de eene of andere wys,

koken of bakken wilt, zo moet gy het heden in voorraed doen, ende al wat overigh blijft, legt het op voor u in bewaringe tot den morgen; het geen gy heden niet opeet, bewaert dat om het morgen te gebruiken.

24. Ende ſy leyden dat geen het welk overſchoot op tot den morgen, gelijck als Moſe geboden hadde: ende 't en ſtonck niet, noch daer en was geen worm inne; gelijk plaets had, wanneer 'er iets op eenen anderen dag overbleef.

25. Doe de volgende dag gekomen was, ſeyde Moſe, Etet dat overſchot van gisteren heden, want het is heden de Sabbath des HEEREN: gy en ſult het heden op den velde niet vinden.

26. Ses dagen ſult gy het verſamelen: doch op den ſevenden dagh is het Sabbath, op denſelven ſal 't niet zijn.

27. Ende het geſchiedde aen den ſevenden dagh, dat ſommige onbuigzame en hardnekkige mannen van den volcke evenwel uytgingen, naer de woeſtijne, om manna te verſamelen, doch ſy en vonden niet.

28. Doe ſeyde de HEERE tot Moſe, die deze woorden uit Gods naem tot Israël ſpreken moest; Hoe lange weygert gylieden te houden mijne geboden ende mijne wetten? Zult gy dan altoos in het ongeloof en in de ongehoorzaemheid volharden, zullen geene bevelen noch wonderen in ſtaet zijn uwe verſtokte harten te vermurwen?

29. Siet, om dat de HEERE ulieden den Sabbath gegeven heeft, en wil dat gy op dien dag rusten zult, daerom geeft hy u aen den ſeſten dage tweer dagen broot: een yeder blijve in ſijne plaetſe en tente, dat niemant uyt ſijne plaetſe en gae op den ſevenden dagh om manna te zoeken.

30. Alſo ruſtte het volck op den ſevenden dagh, zich onthoudende van manna te zoeken, en alle gewoon werk.

31. (*k*) Ende het huys Iſraëls noemde ſijnen name den

(*k*) Num. 11: 7.

den naem van die spijs, welke uit den Hemel regende MAN: ende het was klein en rond als corianderzaet, wit van kleur, ende de smaeck daer van was als honichkoeken, wanneer het rauw was, maer toebereid smaekte het als beste Olie, Num. 11: 8.

32. Voorder seyde Mose, Dit is het woort, 't welck de HEERE bevolen heeft, Vullet eenen Gomer daer van tot bewaringe voor uwe geslachten, op dat sy sien het broot dat ick ulieden hebbe te eten gegeven in dese woestijne, doe ick u uyt Egyptenlande uytleydde. Juist zulk eene hoeveelheid van Manna, als voor elken persoon tot zijn dagelyksch voedzel bestemd was, moest 'er bewaerd worden, tot een gedenkteeken, opdat de nakomelingen met hunne oogen zouden kunnen zien, met welk een soort van spijs, de HEER hunne Vaderen, op eene wonderdadige wys, in de woestijne, gevoed had.

33. Oock seyde Mose tot Aaron, aen welken de zorg der heilige dingen in het vervolg zoude worden bevolen, (*l*) Neemt een kruycke van louter goud gemaekt, vergel. Hebr. 9: 4. ende doet eenen Gomer vol Man daer in: ende setse voor het aengesichte des HEEREN, in het Heiligdom, het welk eerlang stond vervaerdigd te worden, tot bewaringe en tot een plechtig gedenkteeken voor uwe en des volks nakomelingen in de volgende geslachten.

34. Gelijck als de HEERE aen Mose geboden hadde, alsoo settese de gouden kruik namenlyk, gevuld met een Gomer Manna Aaron voor 't getuygenisse, dat is voor de arke des Verbonds, zoodrae dezelve was toebereid in het Heiligdom tot bewaringe als een gedenkteeken.

35. Ende de kinderen Israëls aten Man veertig jaer, zoo lang zy namelyk door de woestijnen omdwaelden, in welke geen voorraed voor zulk een talrijk leger te vinden was, (*m*) tot dat sy in een bewoont en

(*l*) Hebr. 9: 4. (*m*) Jos. 5: 12. Neh. 9: 15.

bebouwd lant quamen, alwaer zy deze wonderdadige spijs niet meer nodig hadden, ſy aten Man, tot dat ſy quamen aen de pale des lants Canaan.

Maer hoe kan Mose deze woorden geschreeven hebben, daer hy reeds gestorven was, voordat de gemelde veertig jaren geëindigd waren? dan men begrijpe het op deze wys, dat Mose, de geschiedenis van het Manna volkomen willende afdoen, 'er naderhand, op het laetst van zijn leven, deze byzonderheid hebbe ingelascht. Het grootste gedeelte van het veertigste jaer, na Israëls uittocht uit Egypten, was ook reeds verloopen, eer Mose overleden is, en hy heeft Israël aen de grenzen van Canaan, tot in het gezicht van dat land, gebracht, Deut. 34. Het regende toen ter tijd nog wel Manna; maer toen wist hy evenwel, door Goddelyke Openbaringe, met eene volkomen zekerheid, dat deze wonderdadige spijziging, binnen korten tijd, zoude ophouden, zoodrae de Israëliten Canaan bereikt hadden.

36. Een Gomer nu, voegde de Geschiedschrijver 'er by ter onderrichting van den nazaet, die maat, welke voor elken persoon, tot dagelyksch voedsel geschikt was, en in de gouden kruik bewaerd wordt, is het tiende [*deel*] van een Epha.

HET XVII. KAPITTEL.

Een nieuw en schroomlyk oproer over het gebrek aen water, en de wonderdadige vervulling van dit gebrek, vs. 1-7. De Veldslag met Amalek vs. 8 16.

1. DAer na, nadat zy zich eenigen tijd in de woestijne Sin hadden opgehouden, toogh de gantsche vergaderinge der kinderen Israëls nae hare dagreysen uyt de woestijne Sin, op het bevel des HEEREN; het welk hun door de beweging van de Wolkkolom werd aengeweezen. *Nae hunne dagreizen*, te weten, eer

eer zy te *Raphidim* aenkwamen, hadden zy nog twee legerplaetſen gehad, en waren derhalven tusſchen beide nog tweemalen verreisd; eerst gingen zy naer *Dopka*, en vervolgens naer *Alus*, Num. 33: 12-14, maer de Geſchiedſchrijver ſpreekt hier in het algemeen maer van dagreizen, omdat 'er in beide legerplaetzen niets zonderlings voorviel; ende ſy legerden haer nu te Raphidim, zijnde eene zekere bepaelde plaets van de woestijne Sin, welke zich tot den berg Sinaï toe uitſtrekte: daer ter plaetſe nu en was geen water voor het volck om te drincken, gelijk in de woestijnen van Arabiën zeer gemeen is.

2. Doe twiſtede het volck met Moſe, zy ſcholden hem op eene hoonende wys, en deden hem de bitterſte verwijtingen, ende ſeyden, Geeft gylieden ons water dat wy drincken, maekt gy en Aaron, dat wy water krijgen om te drinken, of wy zullen u tot de ſlachtoffers van onze woede ſtellen: (*a*) Moſe dan ſeyde tot hen, Wat twiſt gy met my, die ſlegts een dienaer des HEEREN ben, en u op het geleide van Gods Zoon in de wolk, ter dezer plaets gebracht heb; waerom verſoeckt gy den HEERE door ongeloof en wantrouwen? hoe onredelyk en ondankbaer is uwe handelwys, daer gy zoovele proeven van de Goddelyke Voorzorg ondervonden hebt? moest gy, in plaets van dit, niet op God vertrouwen, en Hem gelovig om zijnen byſtand ſmeeken?

3. Doe nu het volck aldaer dorſtede nae water, zoodrae zy in deze legerplaets kwamen, zagen de Iſraëliten wel, dat 'er geen water was, hierop begonnen zy aenſtonds te morren, maer toen nu de nood, na verloop van eenige dagen, zoo hoog geklommen was, dat zy den dorst niet langer dulden konden, en dat de tong aen het gehemelte kleefde, ſo murmureerde 't volck tegen Moſe, zy werden nu woedende, ende 't volk, allen eerbied hebbende afgelegd, ſeyde in de tael van ongeloof en verregaende wanhoop: Waer toe hebt gy ons nu uyt Egypten doen optrecken, op dat gy my, ende mijne kin-

(*a*) Num. 20: 3, 4.

deren, ende mijn vee, van dorste dedet sterven? gy zijt het, die ons, onder schoonschijnende beloften, de grootste onheilen berokkend hebt.

4. Doe hy deze murmureeringe hoorde, So riep Mose al biddende tot den HEERE, seggende: Wat sal ick desen volcke doen? waermede zal ik deze menigte te vrede stellen en tot bedaren brengen? hunne woede is nu zoo hooggaende, dat zy pael noch perk kent, daer feylt niet veel aen of sy sullen my steenigen; zo gy HEER in hunnen nood niet voorziet, zullen zy het aen my wreeken.

5. Doe seyde de HEERE tot Mose: Gaet kloekmoedig en onbeschroomd henen voor het aengesichte des volcks, door het midden der legerplaets, vrees niet, niemand zal u eenig leed aendoen, ende neemt met u eenigen uyt de Oudste, uit de meest bedaegde en aenzienlykste mannen van Israël, opdat deze getuigen zijn van het geen gy verrichten zult, ten einde de ongelovige menigte niet zegge, dat 'er een verborgen bron ware, ter plaetse daer ik water zal doen voortkomen, ende neemt uwen staf in uwe hant, (*b*) daer mede gy de riviere van Egypten sloegt, toen het water in bloed veranderde, ende gaet onbeschroomd en welgemoed henen.

6. (*c*) Siet, ick sal aldaer in de wolk, met een byzonder teeken van mijne tegenwoordigheid, voor uw aengesichte op den rotzsteen in het gebergte Horeb staen, zoo om uw geloof te versterken, als om de Oudsten te overtuigen, dat het water, hetwelk uit de rots zal voortvloeien, door mijn wonderdoend Alvermogen zy te weeg gebracht, ende gy sult met den gemelden staf op den rotzsteen slaen, so sal daer water uytgaen, dat het volck drincke: Mose nu dede alsoo voor de oogen der Oudtsten van Israël; hy sloeg den rotssteen, en de *wateren daelden af als rivieren* tot aen de legerplaets der Israëliten, Ps. 78: 15, 16. Ps. 105: 41.

7. Ende hy noemde den name dier plaetse, welke tot

(*b*) Exod. 7: 20. (*c*) Num. 20: 9. Ps. 78: 15. ende 114: 8. 1 Cor. 10: 4.

tot dus ver *Raphidim* geheten was, Massa ende Meriba, met toespeling, deels op het verzoeken van God, deels op het twisten met Mose: want *Massa* beteekent eene *verzoeking*, en *Meriba* eenen *twist*. Mose geeft ook zelf deze reden van die benaming, het was, zegt hy, om den twist der kinderen Israëls, ende om dat sy den HEERE versocht hadden, seggende, Is de HEERE in 't midden van ons met zijne byzondere Voorzienigheid en machtige voorzorg ofte niet? dit schijnt ons twijffelachtig, daer wy aen eene plaets gebracht zijn, alwaer wy van dorst sterven moeten.

8. (*d*) Doe Israël, op eene wonderdadige wys, van water voorzien was, en de reis van Raphidim naer Horeb verder voortzette, vergel. Deut. 25: 17, 18, *doe* quam het nageslacht van Amalek ende streedt tegen Israël in Raphidim.

Wat de Amalekiten bewogen hebbe op Israël aentevallen, heeft de Geschiedschrijver niet aengeteekend: Het kan zijn dat de oorzaek in den ouden wrok tusschen Esaus nakomelingen en die van Jacob moeste gezocht worden; want Amalek was de oudste Zoon van Esau, uit een bywijf, Gen. 36: 12. Of liever zochten deze Amalekiten zich te verrijken door den buit der Israëliten, welke zy voor eenen weerloozen hoop aenzagen. Hoe het wezen moge, dit weten wy met zekerheid, dat de nakomelingen van Amalek een machtig en zeer talrijk volk uitmaekten, Num. 24: 20.

9. Mose dan seyde tot Josua, die reeds in dezen tijd een man van naem en aenzien schijnt geweest te zijn, Kiest ons mannen, de zulken, welke gy weet dat de meeste moed en dapperheid bezitten, ende treckt uyt, buiten de legerplaets den vijand te gemoet, strijdt tegen Amalek: morgen sal ick op des heuvels hoogte staen, ik zal my op de hoogte van eenen heuvel begeven, en daer gaen staen, zoo om te zien, hoe gy u gedragen zult, als om u, door mijne tegenwoordigheid, aen te moedigen, ende de staf Godes, op welker opheffing de HEER zoo

(*d*) Deut. 25: 17, 18.

vele en zulke blijkbare wonderen, ter verlossing van Israël verricht heeft, sal in mijne hant zijn, opdat gy u, by het aenschouwen van dezen staf, den Goddelyken bystand herinneren moogt, en u daermede bemoedigen.

10. Josua nu dede als Mose hem geseyt hadde, strijdende tegen Amalek: doch Mose, Aaron, ende Hur klommen op de hoogte des heuvels.

Wie HUR geweest zy, is met geene zekerheid te bepalen, zo wy het bericht van JOSEPHUS geloven mogen, was hy de zwager van Moses, de man van Mirjam, Moses zuster.

11. Ende het geschiedde, terwijle Mose sijne hant, en met dezelve zijnen staf ophief, so was Israël de sterckste, zoo lang had Israël de overhand over de Amalekiten, maer terwijlen hy sijne hant, in welke hy den staf hield, nederliet, so was Amalek de sterckste.

12. Doch Mose handen werden swaer en vermoeid, zoodat hem het opheffen van den staf uitermaten moeilyk viel, daerom namen sy, Aaron en Hur, eenen steen, ende leyden dien onder hem, dat hy daer op tot meerder gemak sate: ende Aaron ende Hur onderstutteden sijne handen, d'een op dese, d'ander op d'ander [*zijde*]: dan hield Mose den staf met de eene en dan wederom met de andere hand, wanneer hy zich daertoe van de rechtehand bediende, ondersteunde Aaron, en wanneer hy de slinkehand gebruikte, onderschraegde HUR zijnen arm, alſo waren sijne handen gewisse of stevig, hy hief den staf gestadig op, tot dat de sonne ondergingh.

13. Also dat Josua, den Koning der kinderen van den Amalek, ende sijn volck krenckte en de nederlaeg gaf door de scherpte des sweerts.

Het opheffen van den staf, kon op zich zelven niet met al baten: Maer 'er is geen twijffel aen, of Mose ging hierin te werk volgens het Goddelyk bevel, en het behaegde den HEERE, dat uitwendig teeken met eenen wonderdadigen bystand,

ſtand, ten behoeve der ſtrijdende Iſraëliten, te doen gepaerd gaen.

14. Doe ſeyde de HEERE tot Moſe, uit de wolk, Schrijft dit, dezen zegeprael over Amalek, ter gedachteniſſe in een boeck, ende legt het in de ooren van Joſua, dien ik voor het vervolg, tot groote dingen geſchikt heb, draeg zorg dat hy dit altoos onthoude, (e) dat ick de gedachteniſſe van Amalek geheel uytdelgen ſal van onder den hemel, dat 'er eens een tijd komen zal, dat ik het ganſche nageſlacht van Amalek, dermate zal uitdelgen, dat 'er niemand van zal overblijven, om den naem van dit volk levendig te houden.

Dit bevel heeft Moſe werklyk ter uitvoer gebracht, hy heeft dezen zegeprael over Amalek omſtandig aengeteekend, niet alleen ter dezer plaets, maer ook Deut. 25: 17. —— Ook is de voorzegging nopens de verdelging van Amalek blijkbaer vervuld, zoo door Saul 1 Sam. 15, als door David 1 Sam. 30, en door de kinderen van Simeon, 1 Chron. 4.

15. Ende Moſe bouwde, ter dankbare gedachtenis van deze merkwaerdige verloſſing, eenen altaer, ende hy noemde ſijnen name, of deed 'er dit opſchrift op graveeren: de HEERE is mijn baniere, die my over Amalek zoo luisterrijk heeft doen zegepralen.

16. Ende hy ſeyde, Dewijle de hant op den throon des HEEREN is, dat is, terwijl de hand van God opgeheven is op zijnen throon, de plaets van zijne byzondere heerlykheid, terwijl de HEER plechtig by zich zelven gezworen heeft, dat hy de nakomelingen van Amalek zal uitroejen, (f) ſo ſal de oorloge des HEEREN, dat is de ſtrijd der Iſraëliten, onder 's HEEREN machtigen byſtand, tegen Amalek zijn, van geſlachte tot geſlachte, totdat dit volk ten laetſten geheel en al zal uitgeroeid wezen. Anders zou men het ook vertalen konnen, en deze opvatting komt ons zeer aennemenlyk voor, *dewijl zijn hand*, te weten die van Amalek, *tegen den throon des Heeren geweest is*, omdat hy zich met geweld tegen den HEER

(e) Num. 24: 20. 1 Sam. 15: 2, 3. Deut. 25: 17, 18, 19. (f) 1 Sam. 15: 2.

en zijn bestuur, die thans bezig was Israël naer Canaän heen te leiden, heeft pogen aenteekanten, *zo zal de oorloge des* HEEREN *tegen Amalek zijn, van geslachte tot geslachte.*

HET XVIII. KAPITTEL.

In het voorbygaen verhaelt Mose, hoe Jethro zijn Schoonvader, hem ontmoet, en raed gegeven heeft.

1. (*a*) DOe Jethro Priester van Midian, van welken voorheen Kap. 2 reeds gesproken is, Mose schoonvader, hoorde al wat Godt aen Mose, ende aen Israël sijnen volcke gedaen hadde: dat de HEERE Israël uyt Egypten uytgevoert hadde: want het kon niet anders zijn, of het gerucht van deze verbazende wonderen moest zich allerwegen onder de omliggende volkeren verspreiden.

2. So nam Jethro, Mose schoonvader, Zippora Mose huysvrouwe (na dat hyse wederom gesonden hadde,) te weten, toen Mose naer Egypten toog, om den Goddelyken last, hem aenbevolen, ter uitvoer te brengen, had hy zijne huisvrouw en zijne beide zonen, voor eenigen tijd, aen Jethro zijnen schoonvader te huis gezonden, deels om door geen gezin, in zijne groote onderneming verhinderd te worden, deels om door zijne huisvrouw niet kleinmoedig gemaekt te worden. —— Thans het hoofd van een vry volk geworden zijnde, ging Jethro hem te gemoet, met Zippora zijne huisvrouw.

3. En met hare twee sonen, (*b*) welckes eenes name was Gerson, (want hy seyde, Ick ben een vreemdelingh geweest in vreemden lande), vergel. Kap. 2: 22.

4. Ende de name des anderen was Eliëzer, want [*seyde hy*] de Godt mijnes vaders is tot mij-

(*a*) Exod. 2: 16. ende 3: 1. (*b*) Exod. 2: 22.

mijner hulpe geweest, ende heeft my verlost van Pharaos sweert. Misschien had hy tot dus ver eenen anderen naem gehad, zoo dat Mose hem nu dezen naem gegeven hebbe, ter gedachtenis van zijne verlossing uit de macht van Pharao.

6. Doe nu Jethro, Mose schoonvader, met sijne sonen ende sijne huysvrouwe, tot Mose quam, in de woestijne, aen den bergh Godes, dat is aen den berg Sinai, die *Godes berg* genaemd wordt, omdat de HEER aldaer het eerst aen Mose verscheenen was, vergel. Kap. 3: 2, en omdat de HEER zich onlangs, op dezen berg, in eene zichtbare gedaente, vertoond had, vergel. Kap. 17: 6. daer hy hem met Israël gelegert hadde:

Zoo dra Mose met het leger der Israëliten, in de nabuurschap van Midian was aengekomen, was 'er niets natuurlyker, dan dat Jethro hem, met zijne huisvrouw en zijne zonen, ging bezoeken. — Ondertusschen moeten wy noodzakelyk aenmerken, dat Mose deze ontmoeting hier, by wys van voorverhael, aenteekene; want de zaek zelve is, eerst na de Wetgeving op Sinai, voorgevallen; Jethro toch vond Mose *gelegerd aen den Berg Godes*, dat is Sinai; maer eenigen tijd na het verslaen van Amalek, is Israël eerst aen Sinai gekomen, Kap. 19: 2. Voeg 'er by, dat de raed, welken Jethro aen Mose gaf, om Overheden en Onderbestierers onder het talrijk leger der Israëliten aentestellen, na het vertrek van Sinai, is ter uitvoer gebracht. Deut. 1.

6. Zoo drae Jethro het een voegzame tijd oordeelde, om een bezoek by Mose afteleggen, So seyde hy tot Mose, of liever hy deed Mose door eenen bode aenzeggen, Ick uwe sweer of schoonvader Jethro kome tot u, ik ben uit mijne wooning gereisd om u te komen bezoeken met uwe huysvrouwe, ende hare beyde sonen met haer, en ik doe u weten, dat ik reeds naby gekomen ben, opdat gy de nodige schikkingen maken moogt, om ons te ontvangen, en zorg te dragen, dat wy veilig door het leger tot uwe tente geleid worden.

7. Doe gingh Mose uyt het leger sijnen schoonvader te gemoete, ende hy buygde sich, nae de

ge-

gewoonte van dien tijd, tot een teeken van eerbied, ende kuſte hem, ter verwelkoming, ende ſy vraegden d'een den anderen nae den *vrede*, dat is, gelijk het de onzen zeer wel vertalen, nae den onderlingen welſtant, ende ſy gingen nae de tente in welke Moſe zijn verblijf hield.

8. Ende Moſe vertelde ſijnen ſchoonvader uitvoerig alles wat de HEERE aen Pharao ende aen de Egyptenaren gedaen hadde, om Iſraëls wille: en ter hunner bevrijding, van dien dag af, dat hy, Midian op het Goddelyk bevel, verlaten had, alle de moeyte en de menigte van onoverkomelyke zwarigheden die haer op dien wegh ontmoetet was, ende dat haer de HEERE door verbazende wonderen verloſt hadde.

9. Jethro nu het verhael van deze merkwaerdige dingen gehoord hebbende verheugde hem over al het goet 't welck de HEERE Iſraël gedaen hadde: dat hy 't verloſt hadde uyt der Egyptenaren hant.

10. Ende Jethro, vervuld met levendige gevoelens van blijdſchap en dankbaerheid, ſeyde, Geſegent zy de HEERE, die ulieden verloſt heeft uyt de hant, dat is uit het geweld, der Egyptenaren, ende uyt Pharaos hant: die dit volck van onder de hant der Egyptenaren verloſt heeft.

11. Nu weet ick by ondervinding, nu ben ik meer dan ooit te vooren overtuigd, dat de HEERE grooter en oneindig machtiger is, dan alle andere wezens, welke van de Heidenen als goden geëerbiedigd worden: (*c*) want in de ſake daer in ſy, de Egyptenaers namelyk, trotſiglick gehandelt hebben, het gezach van den Jehovah ſmadelyk verwerpende, zijne bevelen in den wind ſlaende, en zich tegen zijne geduchte oordeelen verhardende, was hy boven hen in macht en majesteit oneindig verheven.

Jethro had reeds voorheen den eenigen en waren God gekend en geëerbiedigd; want behalven dat hy een nazaet was van Abraham, had hy ook lang met Moſe, eenen man van

(*c*) Exod. 1: 10, 16, 22. ende 5: 7. ende 14: 18.

van zoo veel Godvrucht, omgegaen, en nu was hy, door het verhael der verbazende wonderen, het welk Mose hem gedaen had, meer dan ooit te vooren in zijn geloof aen dezen eenigen en waren God, en in zijne overtuiging omtrent zijne macht en alles bestuurende Voorzienigheid, bevestigd geworden.

Doe nam of gaf Jethro, Mose schoonvader, tot een openbaer blijk, dat hy den waren Godsdienst omhelsde, en den Heer met dankbaerheid de eer gaf van Israëls wonderdadige verlossing, Gode brand-offer, het welk door het vuur op den altaer geheel verteerd wer, ende slacht- of dank-offeren: ende Aaron quam, ende alle de Overste dat is aenzienlykste personen van Israël, om broot te eten, om mede feest te houden en te spijzigen van het overschot der dankofferen, met Mose schoonvader, voor het aengesichte Godes: voor de plaets, alwaer de Heer zich op eene byzondere wys in de wolk vertoonde.

13. Doch het geschiedde des anderen daegs, so sat Mose op den Richterstoel om het volck te richten, om meerdere en mindere geschillen te beoordeelen en te beslechten, ende van wegen de groote menigte des volks, waren de geschillen zoo veelvuldig, dat Mose zich daertoe den ganschen dag moest verledigen, zonder dat hy tijd had, om te eten of te drinken: want het volck stont voor Mose van den morgen tot den avont.

14. Als Mose schoonvader sagh alles wat hy den volcke dede, hoe veel moeite en tijd hy besteden moest, om dit groote volk te richten en te bestuuren, en welken onverdraeglyken last hy daerdoor op zijne schouderen had: so seyde hy, Wat dingh is dit, dat gy den volcke doet? welken last hebt gy te dragen? dat is voor u alleen niet te doen! waeromme sitt gy selfs alleene als Richter, zonder eenigen bystand, ende al het ontelbare volck staet voor u van den morgen tot den avont, zonder u eenigen tijd tot rust of verademing over te laten?

15. Doe seyde Mose tot sijnen schoonvader: Om dat dit volck tot my komt Godt raet te vra-

gen, en van my te vernemen, wat in onderſcheiden ge vallen, volgens de Goddelyke wet, recht en billyk zy.

16. Wanneer ſy een ſake van twist of geſchil hebben, ſo komt het tot my, dat ick richte tuſſchen den man ende tuſchen ſijnen naeſten, en beſlisſe, wat ieders goed recht zy, ende dat ick [*haer*] bekent make Godes inſtellingen ende ſijne wetten, wat de Goddelyke wet, in verſchillende omſtandigheden, vordert.

Deze laetſte uitdrukking ſchijnt ons kennelyk te veronderſtellen, dat ter dezer tijd de wetten op Sinaï reeds gegeven waren.

17. Doch Moſe ſchoonvader ſeyde tot hem: De ſake en is niet goet die gy doet; deze handelwys is voor u niet uittehouden, en het is voor het volk ook niet voordeelig.

18. Gy ſult geheel vervallen, en u ganſchelyk afwerken, ſoo gy, als dit volck, 't welk by u is: hoe lang moet ſomtijds iemand ſtaen wachten, eer hy een beurt krijgt, om zijne zaek aen u voorteſtellen, dat is recht geſchikt om zich eene ziekte op het lijf te halen: want deſe ſake is te ſwaer voor u, gy alleen en kontſe niet doen.

19. Hoort nu mijn ſtemme, ick ſal u raden, ende Godt ſal met u zijn, ik ben wel verzekerd, dat God dezen mijnen raed zal goedkeuren en begunstigen: weeſt gy voor 't volck by Godt, ende brengt gy de ſaken voor Godt: bemoei gy u alleen met zware en gewigtige zaken, en, zo zy u duister zijn, pleeg dan daerover raed met den Heere.

20. Ende verklaert hen de inſtellingen ende de wetten, maek den twistenden partyen dan bekend, wat, volgens de Goddelyke wet, billyk en wat onbillyk zy, ende maecktſe bekent den wegh daer in ſy wandelen ſullen, ende het werck dat ſy doen ſullen, hoe zy zich in onderſcheiden gevallen gedragen moeten.

Anders zou men tuſchen deze beide uitdrukkingen dit onderſcheid maken konnen, dat de eerſte, *in den weg te wandelen*, betrekkelyk zy tot de plichten, welke zy, de Israëliten, omtrent God, en de andere, *het werk dat zy doen zouden*, op die plich-

plichten, welke zy omtrent elkander onderling te betrachten hadden.

21. Doch ſiet gy omme onder alle den volcke, nae kloecke en bekwame mannen, Godtvreeſende, waerachtige, dat is brave en eerlyke mannen, de gierigheyt hatende, die geen gevaer lopen, van zich door geſchenken te laten verblinden; met één woord, perſonen, die alle vereischte hoedanigheden bezitten, om het Richterambt te bekleeden: wanneer gy zulke mannen gevonden hebt, ſteltſe over hen, tot Richters in het leger der Israëliten, Overſte der duyſenden, Overſte der honderden, Overſte der vijftigen, Overſte der tienen: Vier ordens van Richteren moest Moſe aenſtellen, van welke de mindere buiten allen twijffel aen de meerderen ondergeſchikt waren. De Richters van den hoogſten rang, moesten 1000, die van den tweeden 100, die van den derden 50, en die van den laegſten 10 perſonen onder hun gebied hebben. 'Er is geen bedenking op, of men kon, wanneer men zich verongelijkt achtte, van den minderen op den meerderen Rechtbank, en ten laetſten op Moſe zelven, zich beroepen.

22. Dat ſy, deze meerdere en mindere Richters, vervolgde Jethro, dit groote volck tot aller tijt, in zaken van minder aenbelang richten; doch 't geſchiede, dat ſy alle groote ſaken aen u brengen, maer dat ſy alle kleyne ſaken richten: verlicht alſo uſelven, maek u het werk, langs dezen weg, gemakkelyker, ende laetſe den last met u dragen.

23. Indien gy deſe ſake doet, ende Godt het u gebiedt, dezen mijnen raed met zijne goedkeuring bevestigende; want het wijst zich van zelfs, dat gy, zonder Gods voorkennis en goedvinding, zulk eene ſchikking niet maken moogt, ſo ſult gy kunnen beſtaen; daer gy anders onder den ondraeglyken last zoudt moeten bezwijken: ſo ſal oock al dit volck in vrede gerust en vergenoegd aen ſijne plaetſe, elk in zijne tente, komen, daer zy anders door een verdrietig wachten vermoeid wierden.

24. (*d*) Mose nu hoorde nae sijnes schoonvaders stemme met genoegen en goedkeuring, ende nadat hy den Heere over deze zaek had raedgepleegd, dede alles wat hy geseyt hadde.

25. Ende Mose verkoos kloecke mannen, uyt gantsch Israël, ende maecktese Hoofden en ondergeschikte Richters over 't volck: Overste der duysenden, Overste der honderden, Overste der vijftigen, ende Overste der tienen:

26. Dat sy het volck tot aller tijt richteden: de harde sake welke hun netelig voorkwam en in welke zy geen doorzicht hadden tot Mose brachten, maer sy alle kleyne sake richteden.

27. Doe liet Mose sijnen schoonvader trecken, nadat hy eenigen tijd by hem vertoefd had: ende hy gingh nae sijn lant, Midian. Zijne vrouw en zonen hield Mose by zich.

HET XIX. KAPITTEL.

De oprechting van Gods Verbond met Israël op Sinai.

1. IN de derde maent na 't uyttrecken der kinderen Israëls uyt Egyptenlande: ten selven dage, dat die derde maend begon, op den eersten dag van die maend, quamen sy, de Israëliten, in de woestijne Sinai, in eene vlakte van het steenachtig Arabië, welke den naem ontleende van den berg Sinai, en nae den val van de woestijne, Sinai geheeten wordt.

Op den 14den dag der maend Abib waren de Israëliten vertrokken uit Egypten: er waren derhalven 15 dagen verlopen eer die eerste maend geëindigd was; want een maend, die

(*d*) Deut. 1: 9.

die met elke nieuwe maen eenen aenvang nam, duurde 29 dagen. Deze 15 dagen, gevoegd by de 29 dagen van de tweede, en dezen eersten dag van de derde maend, maken te zamen 45 dagen uit na Israëls uittocht uit Egypten. — Wanneer men nu hier by rekent den volgenden dag, toen Mose tot God opklom en weder nederkwam, om de Goddelyke boodschap aen Israëls Oudsten bekend te maken vs. 3, nog dien dag toen hy ten anderen male opklom vs. 7 en 8, en eindelyk de drie dagen, welke God aen het volk gaf, om zich te bereiden vs. 10, 11, vindt men juist 50 dagen, welke 'er tusschen Israëls uittocht uit Egypten, en de Wetgeving op Sinai, verlopen zijn.

2. Want, nadat sy den zegeprael over Amalek bevochten hadden, Kap. 17, waren de kinderen Israëls getogen uyt Raphidim, ende quamen in de woestijne Sinai, ende sy legerden haer in de woestijne, zy sloegen aldaer hunne tenten neder: Israël nu legerde sich aldaer tegen over dien bergh Sinai, van welke de woestijne haren naem ontleende.

In deze woestijne Sinai hebben de Israëliten eenen aenmerkelyken tijd vertoefd: niet minder dan een gansch jaer hebben zy op deze legerplaets doorgebracht, zy bleeven 'er tot den 29sten dag der tweede maend van het tweede jaer na hunnen uittocht uit Egypten, Num. 10: 11, 12. Het zal daerom niet onvoegzaem zijn deze woestijne kortelyk te beschrijven, te meer omdat aldaer zoo vele merkwaerdige zaken zijn voorgevallen. — Zy is gelegen in het steenachtig Arabië en merklyk verheven boven de gansche landstreek. Langs eenen rotsachtigen weg komt men op eene vlakte, welke van rondsom met rotzen en steilten omgeven is. Aen het einde van die vlakte, naer de zijde van het Noorden, verheffen twee hooge bergen hunne kruinen, van welke de een Sinai en de ander Horeb genoemd wordt. Beide zijn zy zeer steil en hoekig; maer Sinai is ruim een derde hooger dan Horeb, zoodat Horeb ten westen liggende, by het opgaen der Zonne, door de schaduw van Sinai ten eenenmael overdekt worde. Wanneer men langs eenen steilen en gansch moeilyken weg op den top van den berg Sinai gekomen is,

vindt men deszelfs oppervlakte zoo groot, dat dezelve ten naesten by zestig menschen zoude kunnen bevatten. — Op zich zelven aengemerkt was deze woestenye gevolgelyk eene zeer ongeschikte legerplaets voor zulk een talrijk volk, daer 'er gebrek was aen alles.

3. (*a*) Ende Mose klom op tot Godt, op den berg namelyk, naer die plaets, alwaer de wolk zich thans gevestigd had, het zy dat de HEER hem dit, in eene Goddelyke aenspraek, bevolen had; het zy omdat hy zich nu de Goddelyke belofte herinnerde, dat hy den HEER met de Israëliten op dezen berg dienen zoude, vergel. Kap. 3: 12, 18: ende de HEERE riep tot hem, toen hy tot zekere hoogte was opgeklommen, van den top van den bergh, uit de wolk, met eene hoorbare stem, seggende, Aldus sult gy tot den huyse Jacobs spreken, ende den kinderen Israëls verkondigen:

Het verdient zekerlyk eene byzondere opmerking, dat de HEER hier van de Israëliten, onder twee verschillende benamingen spreke, *het huis Jacobs* en de *kinderen Israëls*. Er is zekerlyk eene byzondere reden voor, maer het is moeilyk dezelve te bepalen. De waerschijnlykste is deze, dat de HEER hun, langs dezen weg, heeft willen herinneren, dat zy, die nog onlangs zoo gering waren geweest als *Jacob*, toen Isaac hem naer Paddan Aram wegzond, nu zoo groot en machtig geworden waren, als toen die Aertsvader van daer met grooten rijkdom terug kwam, en den naem droeg van *Israël*. — Hoe het wezen moge, Mose moest de volgende woorden, uit 's HEEREN naem, tot de vergadering der Israëliten spreken.

4. (*b*) Gylieden hebt gesien, wat ick den Egyptenaren gedaen hebbe: hoe ick u op vleugelen der arenden gedragen, u beveiligd en zoo ver buiten het bereik van uwe vyanden gehouden heb, als of gy door eenen arend, op zijne vleugelen, om hoog gevoerd en gedragen waert; ende hoe ik u tot my gebracht hebbe; tot dezen

(*a*) Hand. 7: 38. (*b*) Deut. 29: 2. ende 32: 11.

dezen berg Sinai, om my te dienen, en onder mijne byzondere bescherming genomen heb.

De spreekwys is ontleend van de Arenden, die gewoon zijn hunne jongen, op hunne vleugelen, met zulk een snelle beweging om hoog te voeren, dat geen vogel hen kunne navolgen; even op soortgelijke wys had de HEER de Israëliten, met eenen onbegrijpelyken spoed, uit Egypten uitgevoerd, en tegen de aenvallen en vervolgingen der Egyptenaren zoo beveiligd, dat deze hen niet bereiken konden. — De herinnering van deze weldaden was ongemeen zeer geschikt, om Israël tot dankbaerheid aentespooren, en hun onder het oog te brengen, hoe zeer zy verplicht waren den HEER te dienen en zijne wetten te gehoorzamen. Ter meerderen aendrang voegde de HEER 'er by:

5. Nu dan, indien gy neerstelick mijne stemme sult gehoorsamen, eigenlyk staat 'er *indien gy mijne stem gehoorzamende zult gehoorzamen*, dat is wanneer gy mijne geboden naerstig en gezettelyk zult onderhouden, ende mijn verbont houden, aen de eisschen van mijn verbond, met uwe gedragingen beantwoordende, dat Verbond namelyk, het welk ik nu gereed stae met u op te richten, dat volksverbond, door het welk ik u onder mijne gansch byzondere regeering zal aennemen: indien gy gezind zijt aen deze uwe verplichting te beantwoorden, (*c*) so sult gy mijn eygendom zijn uyt alle volckeren, zo zal ik u, boven en met uitsluiting van alle andere Natien, tot mijn beminde volk, tot het volk van mijn byzonder eigendom, aennemen, en eene Gods-Regeering over u oprichten: want (*d*) de gantsche aerde is mijne, ik voer een onbepaeld bewind over alle geschapen wezens, maer voor u zal ik op eene gansch byzondere wys zorgen, en u meer onmiddelyk regeeren en besturen. De zaek wordt al zoo duidelyk, wanneer men het woordje *want* door *alhoewel* vertaelt, *gy zult mijn eigendom zijn uit alle volkeren*, *hoewel de gansche aerde de mijne is*, zoodat ik zoowel eene andere natie als ulieden, tot het volk van mijn byzonder eigendom zoude konnen aennemen.

(*c*) Deut. 7: 6. ende 10: 14, 15. ende 14: 2. ende 26: 18. Ps. 135: 4: Jes. 41: 8. Tit. 2: 14. (*d*) Ps. 24: 1.

6. (*e*) Ende gy fult my een Priefterlick Koninckrijcke zijn, dat is, gylieden, de onderdanen van dit Koningrijk, zult in deze drie betrekkingen, den Priefteren gelijk wezen, dat gy van alle andere volkeren zult afgezonderd, aen mijnen dienst toegewijd, en met zonderlinge voorrechten befchonken zijn. Dan het woord, het welk eenen *Priester* beduidt, beteckent ook fomtijds eenen *Prins*, eenen *Vorst*; in dezen zin zou Israël een *Vorstelyk Koningrijk* konnen genoemd worden, voor zoo ver zy onmiddelyk onder God ftonden, en buiten hem, geenen anderen Vorst erkenden. Althans, zy zouden een *Geestelyk Koningrijk* ende een heyligh volck zijn, voor zoo ver zy afgefcheiden zijn zouden van alle andere volkeren, en in Canaan, als in een heilig land, alleen en op zich zelve woonen. Dit, zeide de Heer tot Mofe, dit zijn de woorden die gy tot de kinderen Ifraëls fpreken fult. Deze woorden maken den inhoud uit van dat Verbond, het welk ik met Israël zal oprechten, en deze woorden zult gy, als Middelaer van dit Verbond, het volk, uit myn naem, bekend maken.

7. Ende Mofe quam van den top des bergs nederwaerds ende riep de Oudfte, de voornaemfte en aenzienlykfte perfonen des volcks, ende ftelde voor hare aengefichten alle defe woorden, die de HEERE hem geboden hadde.

8. Doe de Oudften deze Goddelyke boodfchap aen de ganfche Vergadering hadden overgebracht, antwoordde al het volck, hoofd voor hoofd, gelijckelick, en als uit eenen mond, ende feyden, (*f*) Al wat de HEERE gefproken heeft, fullen wy doen: wy zijn gereed en voornemens om de geboden des HEEREN, welke Hy ons zal voorfchrijven, yverig te gehoorzamen, en het verbond, het welk Hy met ons zal oprechten, getrouwelyk te houden: ende Mofe, den berg wederom opgeklommen zijnde, bracht de woorden des volcks wederom tot den HEERE.

Dit antwoord van het volk moet als den eed van getrouwheid befchouwd worden, welken zy aen den HEERE, als hun Koning, die het burgerlyk bewind over dit volk wilde op zich ne-

(*e*) 1 Petr. 2: 9. (*f*) Exod. 24: 3.

vyer, het welk op eene schrikverwekkende wys door de donkere wolk doorstraelde, ende sijn roock gingh óp, als de roock van eenen oven, ende de gantsche bergh beefde seer, door eene geweldige aerdbeving, vergel. Ps. 68: 9 en 104: 32.

Op andere Bijbelplaetsen leeren wy, dat God in het vuur op den Berg nederdalende, met eene zeer groote menigte van Engelen vergezeld ware, Deut. 33: 2. Ps. 68: 18. Gal. 3: 19. Hebr. 2: 2.

19. Doe 't geluyt der basuyne gaende was, by aenhoudendheid voortgong, ende seer sterck wiert: sprack de ontroerde Mose, waerschijnlyk zijne vrees en ontsteltenis te kennen gevende; misschien was het nu, dat hy uitriep: *ik ben gansch bevreesd en beevende*, ende Godt antwoordde hem met een stemme, welke van het gansche volk gehoord en verstaen werd.

'Er staet wel niet, wat God tot Mose zeide, maer buiten allen twijffel, behelsde deze stem moedgevende woorden, om hem alle vrees te ontnemen, en hem in staet te stellen, om ook het volk op te beuren, gelijk hy werkelyk gedaen heeft, Cap. 20: 20.

20. Als de HEERE, of de wolk, in welke de HEER, in het midden des brandenden vuurs, op eene zeer byzondere wys, tegenwoordig was, nedergekomen was op den bergh Sinai, op de spitse, dat is den hoogsten top des bergs: so riep de HEERE Mose op de spitse des bergs, ende Mose klom op in het midden van het vuur, en den zwarten rook, met welken de top van den berg omgeven was.

Het schijnt, dat Mose, eer de HEER hem riep, op eenigen afstand van den top des bergs gestaen hebbe, als in het midden tusschen de plaets van Gods luisterrijke tegenwoordigheid, en tusschen het volk, het welk onder aen den voet van den berg voor de scheidpalen stond.

21. Ende de HEERE seyde tot Mose, Gaet af, betuygt desen volcke, dat sy niet door en breken tot den HEERE, dat zy niet ondernemen, om met geweld tot dezen hoogsten top des bergs door te dringen, om

te ſien, hoe en op welk eene wys ik my aen u vertoone, ende vele van hen vallen, en onmiddelyk gedood worden.

Het ſchijnt, dat ſommige ſtoute mannen, toen Moſe den berg hooger opklom, om op den top te komen, het voornemen opvatteden, om hem te volgen, uit nieuwsgierigheid, om den HEER zelven van naby te zien, welke zich, nae hunne verbeelding, in de eene of andere uitwendige gedaente vertoonde. En dit was de reden, dat God Moſe aenſtonds naer beneden zond, om het volk, op ſtraffe des doods, te verbieden, om niet nader te komen, dan zy nu waren.

22. Daer toe ſullen oock de Prieſters, die tot den HEERE met offeranden en gebeden voor het volk naederen, ſich heyligen, afzonderen, en meer dan gewoon reinigen: Om dat zy nauwer gemeenſchap met my hebben, dan het overige gedeelte van het volk, moeten zy althans by uitnemendheid rein zijn, en zich vooral niet verbeelden, dat zy meer gerechtigd zijn om den berg te naderen, dat de HEERE niet tegen hen uyt en breke in zijnen toorn, en hen doode.

Naderhand is eerst het Prieſterſchap ingeſteld, en tot Aarons huis bepaeld; men vraegt daerom, welke perſonen, hier, onder den naem van *Priesteren*, bedoeld worden. Op deze vraeg wordt zeer verſchillend geantwoord. Sommigen denken, in navolging van de Jooden, aen de eerstgeboornen, die het Priesterambt zouden bediend hebben, tot dat de wet daeromtrent nadere bepalingen gemaekt had. Anderen meenen, dat die Jongelingen bedoeld worden, welke Moſe naderhand in den offerdienst onderſteunden, Kap. 24: 5. Nog anderen denken aen de eerſten en voornaemſten der Stammen, die doorgaends onder den naem van Oudſten voorkomen. Wy voor ons zouden meest overhellen tot de gedachten der gener, die hier aen Aaron en zijne zonen Nadab en Abihu denken, die nu by voorverhael Priesters genaemd worden, omdat zy eerlang tot het Priesterambt zouden worden ingewijd, gelijk zy ook vryheid kreegen, om, nevens de zeventig Oudſten, verder dan het gros van het volk, den berg op te klimmen, Kap. 24: 1, 9.

23. Doe

23. Doe ſeyde Moſe, die van gedachten was, dat 'er tegen deze overtreding van het Goddelyk gebod genoegzaem gezorgd was, deels door ernſtige waerſchouwingen en bedreigingen, deels door het omtuinen van den Berg, *doe zeide Moſe* tot den HEERE: Het volck en ſal op den bergh Sinai niet kunnen klimmen: want gy hebt ons betuygt, ſeggende, Bepaelt den bergh ende heyligt hem, en dit is werkelyk geſchied, ik heb het volk de grenzen aengeweezen, welke zy niet zullen durven overſchrijden.

24. De HEERE dan, de onbuigzame hardigheid van Iſraël beter kennende dan Moſe, ſeyde tot hem: wat gy 'er ook van denken moogt; doe het geen ik u gebiede, Gaet henen, klimt zonder uitſtel af, waerſchouwende het volk nog eens, daer na ſult gy, ende Aaron met u, opklimmen: doch dat de Prieſters ende het volck niet door en breken, om op te klimmen tot den HEERE, dat hy tegens hen niet uyt en breke.

Deze herhaelde waerſchouwing was nu des te noodzakelyker: want daer Aaron nu mede naer boven geroepen werd, zouden ook anderen, vooral zijne zonen, en zy die voorheen tot den offerdienst gebruikt waren, ligtelyk in den waen hebben konnen komen, dat het hun ook vry ſtond, den berg op te klimmen. — Aaron genoot deze byzondere eer, omdat hy eerlang tot het Hoogepriesterambt ſtond geroepen te worden; want het kon niet nalaten hem meerder aenzien by het volk te verwekken, wanneer het zag, dat hy tot nadere gemeenſchap met God, dan iemand van hen, wierd toegelaten.

25. Doe klom Moſe af tot den volcke: ende ſeyde 't Goddelyk bevel hen aen. Daerna klom hy, met Aaron den berg op; evenwel niet weder tot op den hoogſten top; want Deut. 5: 4, 5 zegt hy ons, dat hy geduurende het afkondigen der wet, omtrent het midden der hoogte van den berg geſtaen hebbe, tusſchen God en tusſchen het volk. —

HET XX. KAPITTEL.

De tien geboden worden hier door God plechtig van den Berg afgekondigd, onder geduchte teekenen der Godlyke majesteit, waer over het volk zich ontſtelde, doch waer tegen het door Moſe bemoedigd wordt, vs. 1-21. *Moſe keert, na deze ontzachlyke afkondiging der Wet, weder tot God in de donkerheid op het hooger gedeelte des bergs, en ontvangt eenigen naderen aendrang en bepaling op 't ſtuk van den Beelden-dienst, en het bouwen van eenen Altaer, vs.* 22-26.

Tot het rechte inzicht in dit en eenige volgende Kapittels, is nodig vooraf deze dingen op te merken.

I. Het is in 't voorige gebleeken, dat God dit volk verbondswyzig hadde opgenomen tot een Volk of Republyk, waar over Hy zelf, in de grootſte nadruk en uitgeſtrektheid, de Regeerder of Koning zijn wilde. Iſraël ſtond dan onder een *Theocratie*, dat is, onmiddelyke *Godsregeering*. Het geen de Koningen of Burgerlyke Overheden gewoonlyk waren en deden, dat wilde God zelf zijn en doen onder dit volk.

II. Het verbond, by deze gelegenheid gemaekt, diende, om dit volk als zoodanig plechtig optenemen, van alle volkeren te onderſcheiden, als een volk zijns eigendoms te regeeren, en ook om hierdoor de bedeeling van het Verbond der genade, en langs dien weg de ware Kerk, onder dat volk te bewaren, tot welke oogmerken alle de wetten van dit verbond by uitnemendheid dienstbaer waren, welke ſteeds uit dat oogpunt moeten beſchouwd worden.

III. Ingevolge hiervan, nam God dan op zich het geheele

Bur-

Burgerlyk en Huishoudelyk bestuur van dat gansche volk, tot de kleinste byzonderheden toe. Hy zelf gaf hun alle zulke wetten, welke anderszins gewoonlyk door de Burgerlyke Overheid nae den eisch van haer volk, land, gelegenheid, en voorvallende omstandigheden, verordend worden. Hy regeerde zelf dat volk nae die wetten, door personen van Hem zelven daertoe onmiddelyk aengesteld. Hy hield de nadere verklaring en bepaling derzelve aen zich, en verwaerdigde daertoe, van tijd tot tijd, de gewettigde personen met zijne aenspraken en onderrichtingen. Hy hield, als hun Koning, zijn Paleis en Hof onder dat volk, ja als 't ware zijn tafel en haerdstede, en verordende de Priesters, Leviten, en buitengewoone Leidslieden, Richters en Propheten tot zijne Dienaers en Hovelingen, om, in zijnen naem, den volke zijnen wil bekend te maken, uitteleggen, te handhaven, en hen nae dezelve te bestuuren.

IV. Van hier nu is 't, dat aen dit verbond ook beloften en bedreigingen worden vastgemaekt, van zulken aert, als gewoonlyk in alle burgerlyke Maetschappyen plaets hebben, en met den aert eener Maetschappye als zoodanig, op deze wereld, overeenkomen. Na dit leven zullen de menschen niet als Volken en Maetschappyen bestaen en geoordeeld worden, maer als menschen op zich zelven worden beschouwd; het Maetschappelyke, en 't geen tot de Volksregeering en 't Huishoudelyk bestuur behoort, bepaelt zich tot dit leven; daerop zien dan ook, in haer naeste oogmerk, de voor- en na-deelen aen de gehoorzaemheid of ongehoorzaemheid verbonden: En dit is de reden, dat nae den aert van dit verbond, voor zoo verre het de Godsregeering over dat volk, als een volk op aerde, betrof, ook de beloften en bedreigingen, in haer eerste en naeste uitzicht, uitwendige zegeningen en straffen behelzen. Israël zou dan, langs dezen weg, wanneer het zich gehoorzaem gedroeg, tot de gelukkigste Maetschappye verheven worden, welke 'er onder de zonne was, en in 't bezit gesteld en bewaerd worden van 't land Canaan en alle de zegeningen van hetzelve; het zou in hetzelve bloejen, vermenigvul-

digen, en, van geslachte tot geslachte, bewaerd blijven als een onderscheiden en by uitnemendheid gezegend volk; alles volgens en ter vervullinge van de beloften Gods aen Abraham gezworen. Daerentegen, als het zich nae die heilzame wetten niet schikte, zou het, nae evenredigheid hunner overtredingen, zich van dat heil geheel of ten deele berooven.

V. Deze byzondere betrekking echter, waer in God dit volk aennam, en als een Volk en Maetschappye onder zijne byzondere regeering stelde, nam geenszins wech, noch verminderde, die algemeene betrekking, waer in zy, nevens allen, als menschen tot God stonden, ten opzichte hunner natuurlyke en zedelyke afhanglykheid; en daeruit volgende plichten en bezoldingen met loon of straffen, in het toekomende leven: Veel minder werd door dit verbond en deszelfs wetten het verbond der genade, en de daer aen verknochte beloftenisfen, in 't Paradijs reeds uitgeroepen, en aen Abraham plechtig bevestigd, eenigzins veranderd, verzwakt of vernietigd; verre van daer! Dit zelfde verbond, en het geheele doelwit dezer Burgerlyke Godsregeering onder Israël, was, om zoo wel de algemeene zedelyke betrekkingen, waer in zy als menschen tot God stonden, als ook de geestlyke beloftenisfen, aen Abraham geschied, en tot de volgende tijden wechgelegd, te bekrachtigen, en de hope op de laetstgenoemde levendig te houden.

VI. Van hier nu is het, dat wy onder de wetten van dit verbond niet alleen zulke vinden, welke dienden om den uitwendigen Godsdienst te regelen; deels ingericht nae den aert, gelegenheid, en omstandigheden van dat volk, hun land, en de tijden waer in het leefde; deels ook met uitzicht op de geestlyke beloftenisfen, en de volmaekte bedeeling des genade-verbonds, welke daer in teffens afgeschaduwd werden. — Maer ook van hier is 't af te leiden, dat God aen 't hoofd van dit verbond, of wel, aen 't hoofd van deszelfs wetten, de *Zedelyke Wet* heeft willen plaetsen, en als tot een grondslag leggen van alle zijne volgende voorschriften, en Israëls gehoorzaming aen dezelve.

VII.

VII. Trouwens, het was zeer nodig, zou God behoorlyk van dit volk geëerbiedigd, en in alle zijne Inzettingen gehoorzaemd worden, dat het betamelyke en duidelyke beseffens had van hunne algemeene verplichtingen aen het Opperwezen, namelyk, van hunne onveranderlyke Zedeplichten, die door alle tijden, en in alle gevallen, dezelfde zijn en blijven, en zonder welker in 't ooghouding geen behoorlyke gehoorzaemheid omtrent de willekeurige Inzettingen, welke God hun nu ftond te geven, kon geoeffend worden.

VIII. Dit was te meer noodzakelyk, om de volgende reden. Offchoon de zedelyke wet, als een wet der Natuur, door de Reden in 't geweten der menfchen ingefchreeven, en alzoo den Heidenen zelfs niet onbekend is; heeft echter de ondervinding geleerd, dat de Reden, aen haer zelven gelaten, onder anderen ook door de gewoonte van zondigen, zoodanig verdonkerd en verbasterd is, dat ze in vele byzonderheden goed voor kwaed, en kwaed voor goed begon aentezien, en doortedringen. Zoodanig was het ook thans gefteld: door 't verloop der tijden en de toenemende verdorvenheid, waren fommige zedelyke plichten verdonkerd; de gewoonte had het onrecht, geweld, onderdrukking en meer andere ondeugden, by velen, en in vele opzichten, als 't ware gewettigd; het Bygeloof en de Afgoden-dienst had den waren dienst van God, onder de meeste volken, vooral onder de Egyptenaren, vervangen, en de wezenlykfte plichten jegens God onder de asfche van vergetelheid bedolven: Het volk Ifraëls was door hunne langduurige verkeering en harde dienstbaerheid onder dat volk niet geheel onbefmet gebleeven. Het was derhalven nodig, dat God, die onder dat volk nu voortaen als Koning woonen, en hetzelve als zijn eigen volk regeeren zou, voor alle dingen hun de zedelyke wet herinnerde, hare byzonderheden uitdruklyk ontwikkelde, en hare zuivere voorfchriften bekend maekte, onder zulke korte en zinrijke woorden, die gemaklyk in 't geheugen konden bewaerd worden, en teffens best gefchikt waren, om hun de zonden en deugden onder zulke benamingen of uitdruk-

kingen onder 't oog te brengen, als nae den aert van tijd, gelegenheid en verzoekingen, meest dienstig waren: Hiertoe worden de meeste geboden *verbiedender wys* uitgedrukt, vermoedelyk om de schadelykste zonden, of die meest in zwang gingen, en tot welke de gereedste aenleiding en verzoeking was, meest te doen in 't oog lopen, en daertegen 't meest te doen waken. Ja, niet alleen wilde God zulks mondeling doen, maer ook by geschrifte, door deze grondwet, met zijn eigen hand, in twee steenen tafelen of bladen te schrijven, en alzoo, na dat Hy ze eerst op de ontzach verwekkendste wyze, plechtig mondeling had aengekondigd, aen Mose te overhandigen, tot een duurzaem gedenkteeken, waerdoor dezelve, noodwendig, voor alle vergetelheid en verbastering, voor altoos, moest bewaerd blijven.

IX. Uit deze aenmerkingen ziet men nu duidelyk, hoe deze zedelyke wet hier aen 't hoofd van dit verbond te pas komt; in welk een oogpunt men dezelve hier beschouwen moet; als mede, hoe dezelve hier ter plaetse niet allereerst, noch aen alle menschen gegeven wordt: Dit voorstel der Wet bepaelt zich alleen tot Israël, volgens vs. 2. Maer deze zelve Wet der 10 woorden, welke in dit voorstel aen Israël begreepen is, bevat de zedelyke Wet der Natuur, welke aen alle menschen, reeds van den beginne, gegeven is, en welke derhalven alle menschen, en ook de Christenen raekt, niet omdat ze hier door Mose aen Israël is gegeven, maer omdat de Inhoud van deze Wet juist de Inhoud der zedelyke Wet is, welke God reeds by de schepping aen Adam gegeven, en allen menschen ingeplant heeft, aengezien deze geboden vloejen uit de onveranderlyke natuur van God, en van den mensch als een zedelyk schepsel, van God op deze wereld in eene Maetschappye geplaetst; gelijk ze ook door Christus geheel en al overgenomen en bekrachtigd is.

Deze en eenige volgende aenmerkingen, by het begin van 't volgende Kap. zullen ons het rechte inzien geven in alle de volgende wetten; ontelbare bedenkingen, die anders konden opkomen, en onder de behandeling dier wetten zouden dienen aengeroerd te worden, afsnijden; en ons alzoo den weg

banen om onze uitbreidingen of verklaringen over 't geheel te konnen bekorten. Laet ons dan nu tot de beschouwing van 't voorstel der zedelyke Wet, in dit Kapittel, toetreden.

1. Doe, als het volk door Moses aenzegging, Kap. 19: 25. behoorlyk was opgewekt en voorbereid, toen sprack Godt alle dese woorden, met eene zeer duidelyke, maer teffens ontzachlyke stemme, seggende:

2. Ick ben de HEERE uwe Godt, die u uyt Egyptenlant, (*a*) uyt den diensthuyse, uytgeleydt hebbe: Deze Inleiding ziet op die byzondere betrekking, die hunne verplichting en gehoorzaemheid aen Hem, als Schepper en Onderhouder aller dingen, niet wechnam of buitensloot, maer veel meer insloot en versterkte. God herinnert hun dan in 't hoofd van deze Wet, deze groote weldaed, en omschrijft zig zelven daer van, omdat ze de allerbyzonderste weldaed voor Israël was, en den grondslag van hunne Republyk, en de daer in opgerichte Godsregeering behelsde; terwijl alle overige betrekkingen op God, en daer uit volgende verplichtingen, die zy, of als menschen met alle menschen, of als begenadigden met alle Godzaligen door alle tijden, gemeen hadden, hier in onderfteld worden.

Nu volgen de Geboden zelve, omtrent welker bedoeling men deze twee regelen moet in acht nemen, 1. dat onder eene genoemde deugd of zonde, alle gelijksoortige, alle aengrenzende, met hare wortels of grondbeginsels, aenleidende gelegenheden en uitspruitsels, begreepen zijn. (2) dat onder het verboden kwaed, altoos het tegenoverstaende goed, in alle die zoo even genoemde uitgestrektheid, bevolen wordt, en zoo ook, by tegenstelling, onder het geboden goed het tegenoverstaende kwaed verboden wordt, welk laetste trouwens van zelfs spreekt.

3. Gy en fult geen andere goden voor mijn aengelichte hebben, noch iets hoe genaemd nevens my verzinnen of overnemen, aen 't welk gy uw hart en vertrouwen

(*a*) Exod. 13: 3. Deut. 5: 6. Ps. 81: 11.

geeft: — Maer gy zult integendeel *My*, my *alleen* dienen, gehoorzamen, lief hebben, en vertrouwen.

4. (*b*) Gy en fult u geen gefneden beelt, noch eenige, 't zy gegoten, of op eenige andere wyze toegeftelde gelijckenisse van my maken, om my daer onder aftebeelden en te vereeren; van welken aert het ook wezen moge, [*van 't gene*] dat boven in den hemel is, noch [*van 't gene*] dat onder op der aerde is: noch [*van 't gene*] dat in de wateren onder der aerde is.

5. Gy en fult u voor die niet buygen, door uiterlyke gebaerden des lichaems; noch haer dienen, met by dezelve te zweeren, geloften te doen, wierook en andere offeranden aen dezelve toetebrengen: Gy zult u niet hebben intebeelden, noch dit te bekleeden onder 't voorwendsel, van My in die beelden te dienen; gy zult My op zulke of eenige andere onvoegzame wyze niet vereeren: — Maer in tegendeel zult gy my naeuwkeurig dienen, overeenkomftig mijne natuur en volgens mijn eigen openbaring, dat is, in Geest en Waerheid, gelijk ik een zuivere Geest ben. — Hier op, dus vervolgt de HEER, hebt gy zeer zorgvuldig toetezien, want ick de HEERE uwe Godt ben een yverigh Godt, die mijne eere met geen gefneeden beeld wil deelen, maer eene onverdeelde liefde, eer, en vertouwen vordere; en het tegengeftelde niet ftraffeloos kan aenzien; ja, die deze overtreding zoo hoog opneme, dat ik de misdaet der vaderen in dit geval befoecke, zoo veel dit tijdelyke leven aengaet, aen de kinderen, aen het derde, ende aen het vierde [*lidt*] der gener die my haten, door van my en mijnen ingeftelden dienst af te hoereeren; het welk aenduidt; of, dat God de oordeelen waer mede hy dezen afval, als ze niet door de Overheid geftraft werd maer de overhand kreeg, ftond te bezoeken, zou doorzetten tot in het derde en vierde geflacht; of dat God, wanneer hy al in zijne langmoedigheid de eerfte overtreders verfchoonde van de uiterfte ftrafoefening, om der oprechten wille, en

(*b*) Lev. 26: 1. Pfalm 97: 7.

en om tijd te geven tot bekeering; Hy nogthans gewisfelyk dien afval nae verdienfte zou bezoeken, wanneer ze doorbrak, al was 't ook in het derde en vierde lid, in 't welk hy dan, met de boosheid van dat geflacht te bezoeken, teffens de misdaed der vaderen voor 't oog der wereld zou t'huiszoeken. — Maer, zouden Gods oordeelen zijn als een diepen afgrond, zijne goedertierenheid was en zou ook zijn als de bergen; gelijk 'er volgt:

6. Ende doe barmhertigheyt aen duyfenden, der gener die my lief hebben, My alleen aenkleeven als het eenig voorwerp hunner Godsdienftige eerbewijzing, met zulk eene onverdeelde genegenheid, als eene kuifche Vrouw haren wettigen Man toedraegt; ende die, ingevolge daer van, mijne geboden onderhouden.

Door deze nadruklyke drangreden, die zich ook tot het eerfte gebod uitftrekt, wilde God Ifraël de grootheid en fnoodheid dezer zonde, als een fchending zijner Majesteit, onder 't oog brengen, en van dezelve hen affchrikken, als van een kwaed dat de overtreders en hunne huisgezinnen ten verderve zoude brengen. Trouwens, aen dit gebod hingen alle de overigen; hier door inzonderheid moesten zy van alle andere volken der aerde zich onderfcheiden; zodrae zy het lieten varen, moesten metterhaest alle de overige banden losgaen; aen de Afgoderye en Beeldendienst waren allerlei fnoode grouwelen en fchadelyke gevolgen verbonden; geen zaek was 'er, waer in zy voor zoo groote en veelvuldige verzoekingen en gevaren zouden blootliggen, van wegen de volken die rondomme waren, dan deze: geen wonder derhalven, dat God dit gebod als met fcherpe nagelen en prikkelen in hun gemoed vestigen wilde.

7. (c) Gy en fult den name des HEEREN let hier op den nadruk! *des* HEEREN uwes Godts, niet ydelick gebruycken, of tot ydelheid opnemen, het zy lichtvaerdig, het zy valfchlyk, door mein-eed; noch op eenige andere wyze oneerbiedig omtrent my en in mijnen dienst verkeeren: — Maer integendeel zult gy met diepen eerbied en ongeveinsde hoogach-

(c) Lev. 19: 12. Matth. 5: 33.

ting altoos aen my denken, tot my naderen, en van my spreken, want de HEERE en sal niet onschuldigh houden, maer gewisselyk met blijken van zijn hoogste ongenoegen door geduchte straffen bezoeken, den genen die sijnen name ydelick gebruyckt. Trouwens, als Gods naem ongewroken geschonden wordt, en de eerbied voor zijne hooge Majesteit verlooren gaet, moet de gansche Wet haer gezach verliezen, en alle overige gehoorzaemheid vervallen.

8. (*d*) Gedenckt des Sabbathdaegs, dat gy dien heyliget, door den zelven ganschelyk, boven de andere dagen, tot mijnen dienst aftezonderen en toetewijen, waertoe gy het werk van uwen dagelijkschen arbeid zult staken.

9. (*e*) Ses dagen sult gy arbeyden ende al uw werck doen, en daerin afdoen, 't welk gy wegens uw beroep te doen hebt.

10. Maer de sevende dagh is de Sabbath des HEEREN uwes Godts: [*dan*] en sult gy, buiten het volstrekt noodzakelyke, als mede het werk van den Godsdienst zelve, de bereiding der offeranden, enz., gelijk ook de werken der liefde en barmhartigheid, in het redden van elendigen, geen ander werck doen, gy, noch uw sone, noch uwe dochter, [*noch*] uw dienstknecht, noch uwe dienstmaegt, noch uw vee, noch uwe vreemdelingh, die in uwe poorten, binnen uwe landpale, in uwe dorpen, steden, of huizen is, het zy hy in uwen dienst, het zy als een Jodengenoot onder u verkeere. Dus wilde God dat alles zoude rusten, ook de dienstbaren, het vee, en de vreemdeling; deels om te toonen dat zijne barmhartigheid gaet over alle zijne werken; deels om dat de arbeid van het vee ook dien der menschen vordert. Het oogmerk dezer ruste was, gelijk ook de Joodsche Meesters opmerken, *op dat de Israëliten, door geen andere bezigheden belet, of afgetrokken zijnde, het geloof in hunne gemoederen onderhouden mogten.* Zy beleeden namelyk hier mede dienaers van dien God te zijn, die in zes dagen hemel en aerde geschapen had; op dat zulk een begrip en dit geloof diep in hunne har-

(*d*) Ezech. 20: 12. (*e*) Exod. 23: 12. ende 34: 21. Luc. 13: 14.

harten zou geprent blijven, en zy gelegenheid zouden hebben, hun gemoed onbelemmerd open te zetten, voor alle de indrukselen en uitwerkingen van deze erkentenis en godvruchtige overdenking, wilde God elken zevenden dag als een gedenkdag der volbrachte schepping gevierd hebben. Zoo trouwens laet God zelf hier op volgen

11. Want (*f*) in ses dagen heeft de HEERE den hemel, ende de aerde gemaeckt, de zee, ende alles wat daer in is, ende hy rustte ten sevenden dage: daerom segende de HEERE den Sabbathdag, dien stellende tot een dag van zegening en heil, ende heyligde denselven, vergelijk het aengeteekende op Gen. 2: 2, 3. Dit hoofd-oogmerk, of deze eerste en voorname aenleiding tot de heiliging van dezen dag, belettede echter niet, dat ook andere, en daer aen ondergeschikte inzichten, hier mede konden vereenigd worden, gelijk blijkt uit Deut. 5: 15.

Ook dit gebod was van veel belang, dewijl de betrachting van den meest *wezenlyken* Inhoud, en het zedelyk oogmerk deszelven, het geschiktste en voornaemste middel is ter onderhouding van den Godsdienst onder eene Maetschappye van menschen op aerde, en ter bewaring van de gehoorzaemheid aen alle de overige geboden: want, waer de plechtige en gemeenschappelyke Godsdienstoefening op eenen vastbestemden tijd ontbreekt, of in de war loopt, aldaer moet noodwendig al het overige vervallen, en eene verwaerloozing van de gansche Wet ontstaen.

12. (*g*) Eert, op alle mogelyke wyzen en door alle gepaste middelen en diensten, uwen vader ende uwe moeder, nevens allen die in betrekking tot u eenigzins met dezelve gelijk-staen, die in 't kerkelyke, burgerlyke, of huishoudelyke, over u gesteld zijn; op dat uwe dagen verlengt worden in den lande dat u de HEERE uwe Godt geeft: — Waer tegen overstaet een kort en rampspoedig leven, in geval van ongehoorzaemheid, ja zelfs, als deze ongehoorzaemheid overslaet tot eene volslagen ver-

(*f*) Gen. 2: 2. (*g*) Matth. 15: 4. Eph. 6: 2.

achting, onteering, en schending van Ouders en Overheden, wordt ze met den dood gestraft.

Deze drangreden wordt alleen uitdrukkelyk by dit 5de gebod gevoegd, om dat dit het eerste, en ook het voornaemste of hoofdgebod der 2de tafel is, van welks getrouwe onderhouding ook alle de overige geboden in zeer vele opzichten afhangen: De onderhouding van dit gebod verspreidt haren invloed over alle de volgende; en, nae mate daer van, kan men ook deze drangreden betrekkelyk achten tot dezelve, en aenzien als een aendrang van deze gansche tweede tafel der wet.

13. (*h*) Gy en sult, buiten wettig gezach, by voorbeeld in hals-strafbare misdaden, en in eenen wettigen Oorlog, niet dootslaen, noch u zelven, noch iemand van uwen naesten; noch ook iets doen 't welk daer toe leiden kan, gy zult hem niet kwetzen, niet verdrukken, en hem als door verdriet verteeren, noch door overdaed hem of u zelven verderven: Ja ook u wachten tegen alle grondbeginselen van den doodslag, als gramschap, haet, nijd, en dergelyke. — Daerentegen, zult gy voor het leven van uzelven en van uwen naesten, op alle wyze zorge dragen, het zelve beveiligen, en, zoo veel in u is, dat zoeken te veraangenamen.

14. (*i*) Gy en sult niet echtbreken door overspel; en alle andere daeraen grenzende onkuischheden, met alle aenleidingen tot dezelve, zorgvuldig vermijden: — En integendeel de kuischheid, reinheid, matigheid, en eerbaerheid, in uwe hartstochten, gedachten, woorden, gebaerden, kleederen, en gansche verkeering onder de menschen, betrachten.

15. Gy en sult niet stelen, noch door geweld, noch door bedrog, iets tot u trekken 't welk u niet gerechtelyk toekomt, van welken aerd het ook wezen moge; en hier toe zult gy u wachten tegen gierigheid, inhaligheid, of vadsige ledigheid, welke laetste de bron eener diefachtige armoede of oneerlyke kostwinning is. — Integendeel zult gy door naerstig te arbeiden, in een eerlyk beroep, onder mijnen zegen, uw eigen brood eten, de belangen uwer naesten als de uwen,

(*h*) Matth. 5: 21. (*i*) Matth. 5: 27

uwen, eerlyk behartigen, en hunnen welvaert bevorderen.

16. Gy en ſult, gerechtelyk ondervraegd wordende, *niet [als] een valsch getuige antwoorden in 't gerichte*, of in eenig ander geval, op eenigerlei wyze, geen valſche getuygeniſſe ſpreken tegen uwen naeſten, met hem valschlyk of ligtvaerdig te beſchuldigen, of te veroordeelen; hem te lasteren; by wege van achterklap kwaed van hem te ſpreken; zijn goeden naem te ſchenden; hem door onbillyke verwijten en berispingen te grieven; hem te beſpotten en te beſchimpen; door beledigende woorden en uitdagingen tot toorn te verwekken; en wat van dien aert meer is. — Maer, by tegenſtelling, zult gy over uwen naesten een billyk en rechtmatig oordeel vellen; zoo veel de waerheid toelaet, wel van hem ſpreken; zijn goeden naem tegen de lasteringen of kwade verdenkingen van anderen verdedigen; en voords in alle uwe woorden en daden de waerheid hulde doen, oprecht zijn in uw ſpreken, en uwe tonge dienstbaer maken tot ſtichtinge van elkanderen.

17. (*k*) Gy en ſult niet begeeren, op eene onwettige wys, zonder recht daer op te hebben, uwes naeſten huys: gy en ſult niet begeeren uwes naeſten wijf, noch ſijnen dienſtknecht, noch ſijne dienſtmaegt, noch ſijnen oſſe, noch ſijnen eſel, noch yet dat uwes naeſten is.

Na dat God, in de voorgaende geboden, alle verongelijkingen van den naesten, gelijk ook van zich zelven, met *woorden* en *daden*, verboden heeft; zo voegt Hy 'er ten laetſten dit gebod by, waer door hy aen alle de voorige geboden die uitgeſtrektheid geeft, uit kracht van welke ze ook op de *gedachten* moeten betrekkelyk gemaekt worden: Hy wil, dat men, ten aenzien van alle de voorgemelde dingen, zelfs geen toeleg in zijn hart zal laten opkomen, veel minder voeden, ter benadeeling van elkander; en veroordeelt over zulks hier mede, als onwettig en zondig, alle zulke inwendige bewegingen des gemoeds, welke uit de verdorven fontein der begeerlykheid opwellen, offchoon ze in 't harte blijven, zon-

(*k*) Rom. 7: 7.

der immer aen het licht te komen, of gevolgd te worden van de beraden toestemming en 't eindelyk besluit van den wil; vergel. Rom. 7: 7.

Dit gebod wordt wel alleen in de tweede Tafel der Wet gevonden, en in de uitbreiding tot de voorwerpen van de tweede tafel betrekkelyk gemaekt; doch het kan niettemin, als het laetste gebod en slot der wet, tot de gansche wet worden uitgestrekt: trouwens dit volgt by eene wettige opklimming; want, wordt hier, onder de begeerlykheid, de *gedachte* om den naesten kwaed te doen, en alle heimelyke gezindheid en neiging tot overtreding der naestvoorige geboden, afgekeurd en verboden; veel meer dan moet de *gedachte* en neiging tot ongehoorzaemheid tegen God, hier onder begreepen worden veroordeeld te zijn. Over zulks wordt dit te recht in die uitgestrektheid opgevat, dat ook de minste lust of gedachte tegen *eenig* gebod Gods, die in 't harte mogt opkomen, hier mede verboden en veroordeeld wordt. — En integendeel geboden, God en den naesten lief te hebben uit een rein hart, met eene goede conscientie; God lief te hebben van ganscher harte, gemoede, met alle krachten, en boven alles, en den naesten als zich zelven.

18. Ende al het volck sagh en hoorde, het vernam met een gevoeligen indruk en ontzettende gewaerwording, de donderen, ende de blicksemen, ende het geluyt der basuyne, ende den roockenden bergh. De donder, blixem, en 't geluid der bazuine, had wel opgehouden, geduurende den tijd dat God de wet der 10 woorden uitsprak; doch, gelijk God met deze ontzachlyke teekenen was nedergekomen, en dezelve de aenkondiging dezer wet deed voorafgaen, zoo schijnen ze ook terstond, na dat God had uitgesproken, zich weder hervat te hebben. Door de vertooning dezer groote majesteit en heerlykheid, met welke deze wetgeving begonnen en besloten werd, wilde God Israëls aendacht opwekken, het gansche volk met een allerdiepst ontzach voor Hem, en voor deze Wet in 't byzonder, treffen; op dat zy vooral deze Wet, als de grondwet, in de hoogste eer zouden houden; op dat ze, over de vreeslykheid dier Majesteit, welke tot hen sprak, getroffen,

ſen, te grooter eerbied voor Hem en zijne Wet hebben, en dezelve met dien indruk, van geſlachte tot geſlachte, bewaren en voortplanten mogten. Doe nu 't volck, 't welk aen den voet van Sinai ſtond, terwijl God tot hen ſprak, ſulcks ſagh, en, van nieuws, het doordringend geluid, der bazuine, onder vreeslyke donderen en blixemen vernam, weken ſy af en te rugge naer hunne legerplaetſe, uit vreeze van anderszins door de blixem-vlammen, welke zy op den top des bergs zagen, en die op eene verſchriklyke wyze van daer afvlogen, verteerd te worden, ende ſtonden van verre.

19. (*l*) Ende ſy ſeyden tot Moſe, door eenige hunner Oudſten, of afgezonderde Hoofden der ſtammen, tot Moſe, die in zijne plaetſe, op 't benedenſte deel van den berg ſtaen bleef, aftezenden, zeggende, Spreeckt gy met ons, breng gy de woorden Gods, aengaende al het gene Hy verder ons mogte willen bevelen en bekend maken, tot ons, ende wy ſullen nae u hooren, en uwe woorden als des HEEREN eigen woorden ontvangen, en erkennen dat God door u tot ons ſpreekt: Maer laet ons van zulk een ontzachlyke ontmoeting, waer toe wy ons te zwak kennen, verſchoond blijven, ende dat Godt zelf onmiddelyk met ons niet meer en ſpreke, op dat wy niet en ſterven.

Dit beantwoordde in zoo verre aen Gods oogmerk, als het diende, om het bewijs der Godlyke zending van Moſe in hunne harten diep intedrukken en ontwijfelbaer te maken, op dat zy voortaen nae hem gereedlyk in alles hooren mogten; hunne vrees ging echter in een ander opzicht te verre, waer tegen zy eene gepaste vermaning ontvangen in 't volgende vers.

20. Ende Moſe ſeyde tot den volcke: En vreeſt niet, met zulk eene vreeze des doods; u zal geen kwaed overkomen; want Godt is gekomen, op dat hy u verſochte, om te beproeven, of deze geduchte verſchijning dien eerbied, die vreeze en gehoorzaemheid in u zoude voortbrengen, welke Hy billyk van u vordert; om te zien, wie onder u zulk een oprecht voornemen hebben om hem

(*l*) Deut. 5: 25. Hebr. 12: 19.

te gehoorzamen, waerby zy zijne geduchte tegenwoordigheid verdragen kunnen; ja, om u eene Wet te geven, waer door gy beproefd zult worden, of gy Hem inderdaed lief hebt en vreest, gelijk gy zegt en beloofd hebt: Hier toe is God met zulk een luister tot u gekomen, ende ook hier toe heeft Hy die geduchte teekenen zijner Majesteit u doen aenschouwen, op dat sijne vreese bestendig voor uw aengesichte soude zijn, dat gy niet en sondigdet, op dat gy van deze vreeslyke openbaring zulk een levendige vertegenwoordiging in uwe gedachten bewaren, en uwen nakomelingen inprenten zoudt, die u en hen beletten moge van te zondigen, en deze Wet indrukkeloos of ligtvaerdig te overtreden.

21. (m) Ende het volck stont van verre: maer Mose naederde, op Gods bevel, (volgens 't Hebreeuws *hy werd genaderd, hy werd nader getrokken*) opwaerds tot de donckerheyt der Wolke, alwaer Godt op eene allerbyzonderste wyze tegenwoordig was; om, ingevolge van 't verzoek des volks, van God zelven hier mede goedgekeurd, de overige woorden, wetten, inzettingen, en voorschriften uit Gods mond te ontvangen, en van Gods wege aen Israël bekend te maken en te bevelen.

22. Doe seyde de HEERE tot Mose, Aldus sult gy tot de kinderen Israëls seggen: Gy hebt gesien en bekend, dat ick het was, die met ulieden van den lucht-hemel, uit de Wolke, op den top des bergs, gesproken hebbe; Gy hebt alleen eene stemme gehoord, doch geene gelijkenisse van een mensch of eenig ander schepsel gezien: Dit heb ik met opzet alzoo gedaen, daerom bevele ik u:

23. Gy en sult nevens my niet maken eenig ding, om mijn persoon daer door te verbeelden, of my daer door te dienen: namelyk silveren goden, ende goudene goden en sult gy u niet maken, om dezelve in plaets van my te stellen, of, om my door die beelden, en alzoo die beelden te gelijk met my, te dienen. God wilde nogmaels afzonderlyk dit verbod inscherpen, als wetende, hoe zeer

(m) Exod. 19: 17. Hebr. 12: 18.

zeer het volk tot dit misbruik overhelde, en welke sterke verzoekingen daertoe zy geduurig zouden aentreffen; vergelijk, nopens het verband tusschen dit en 't voorige vs., de nadere verklaring welke Mose geeft Deut. 4: 15.

24. Op dat het even voorgaend gebod te beter in acht genomen mogt worden, beval God, dat zijne Altaren, welke zy, voor de oprechting des Tabernakels, in de woestijne mogten bouwen, om Hem te offeren, zoo eenvoudig zouden gemaekt worden als wezen kon, namelyk, slegts van aerdzoden, (n) Maeckt my, zegt Hy, eenen altaer van aerde, ende offert daer op uwe brand-offeren, ende uwe danck-offeren, uwe schapen, ende uwe runderen: aen alle plaetse daer ick mijnes naems gedachtenisse stichten sal, over al waer ik u, op uwe reize door de woestijne, gelegenheid geven zal, om mijns naems plechtig te gedenken en my te dienen, sal ick, tot u komen, u in gunste ontmoeten, ende sal u, ten bewijze van mijn welgevallen, segenen.

25. (o) Maer indien gy in rotzachtige plaetsen, waer gy de steenen voor de hand hebt, my eenen steenen altaer sult maken, so en sult gy dien niet bouwen van gehouwen [*steen*]. 't Is 'er zoo ver af, dat gy met die fraeiheid een grooter eer of heiligheid aen mijnen dienst bewijzen zoudt, dat ik het integendeel dus zal aenmerken, so gy uw houwyser daer over verheft, so sult gy hem ontheyligen. Zo moesten dan de steenen, even als de aerdzoden, slechts nevens en op elkander gelegd en, zoo goed zy konden, in verband geschikt worden. De reden van dit gebod was vermoedelyk, onder anderen; op datze geen gelegenheid mogten hebben, eenige beeldtenissen op dezelve te graveeren, of in de konst en pracht van hunne Altaren hunne heiligheid te stellen, en daer na door bygelovigheid die altaren zelve te vereeren, waer toe ze ook zoo ligt en los moesten gemaekt worden, datze ras mogten vervallen, of, zoo drae zy gebruikt waren, weer zouden kunnen zonder moeite

(n) Exod. 27: 1 ende 38: 1. (o) Deut. 27: 5. Jos. 8: 30, 31.

geflecht worden: Anderszins zou Israël gevaer gelopen hebben, door de afzonderlyke Altaren afgetrokken te worden van den dienst des Heiligdoms.

Het laet zich ondertusschen ligtelyk van elk begrijpen, dat hier niet gesproken wordt van den statelyken Altaer des Heiligdoms, welken God kort hier na beval te maken van Sittim-hout met koper, benevens eenen gouden reuk-altaer. Hier wordt alleen gesproken van die altaren, welke voor de oprigting van den Tabernakel gebruikt zouden worden, als ook van die afzonderlyke altaren, welke ook na de oprichting van den Tabernakel, by byzondere gelegenheden gebouwd en gebruikt mogten worden, gelijk men voorbeelden daer van ziet Kap. 24: 4. Richt. 6: 24, 26. 13: 19. 1 Sam. 7: 17. 14: 35. 2 Sam. 24: 25. 1 Kon. 3: 2, 3. 18: 31.

26. Gy en fult oock niet met trappen tot mijnen altaer, dien gy my zult willen bouwen, opklimmen: op dat uwe schaemte voor hem, of liever *op hem*, als gy op den trap staen zoudt om het hout en de offerande op den altaer te schikken, niet ontdeckt en worde voor de oogen der aenschouwers die beneden stonden. In dien tijd droegen ook de Mannen, even als de Vrouwen, veel al lange losse kleederen, welke, 't zy ze los hingen, 't zy ze opgegord wierden, toch altoos zoo laeg nederwaerds afhingen, dat ze de schaem-deelen genoegzaem bedekten: God wilde allen schijn van, en aenleiding tot onzedigheid en onbeschaemdheid, welke in sommige zoogenaemde Godsdienstige plechtigheden der Heidenen zoo gemeenzaem geweest zijn, doen vermijden, en zijn afkeer daer van betoonen. De Altaer moest dan slegts zoo hoog zijn, dat de offeraer, op den grond staende, het hout en offer daer op schikken kon, of anders langs een hellend vlak derwaerds opklimmen. Aen den Altaer van Ezechiel waren nogthans trappen, Kap. 43: 17. ook meent men uit de hoogte van 10 ellen, welke de Brand-altaer in den Tempel van Salomo had, 2 Chron. 4: 1. dat daer aen noodwendig trappen geweest zijn, doch dat deze trappen zoo breed waren, en elk derzelve zoo weinig hoogte had, dat men zonder het hier bedoelde gevaer dezelve beklimmen kon: Doch men moet ook opmerken, dat God vervolgends by de toerusting des

des Tabernakels en des ſtatelyken Altaers, in deszelfs voorhof, tot vermijding van de ontdekking der ſchaemte, den Priesters bevolen heeft linnen broeken aentetrekken, zonder welke zy den altaer niet bedienen mogten.

HET XXI. KAPITTEL.

Dit Hoofdſtuk behelst verſcheiden wetten betreffende het Huishoudelyk en Burgerlyk beſtuur; in 't byzonder nopens de dienstbaren, vs. 1-11. Vervolgens eenige ſtrafwetten tegen verſcheiden overtredingen en ongevallen, nae welke de overheid moest richten; ook ten opzichte van het vee vs. 12-36.

1. VOorder ſprak de HEERE tot Moſe, op den berg, na dat hy tot Hem in de donkerheid genaderd was, volgends vs. 21 van 't voorige Kap., zeggende: Dit nu zijn de rechten, met welk woord veelal de Burgerlyke wetten benoemd worden, die gy hen, den kinderen Israëls, ſult voorſtellen en uit mijnen naem gebieden te onderhouden.

Hier volgen nu de meer byzondere wetten van het Sinaïtiſche Verbond, met de verdere plechtigheden, met welke het zelve voltrokken en ingewijd is waer toe dit, en al het volgende behoort, tot het einde van Moſes derde boek; waer na wy dan nog, omtrent ſommige byzonderheden, eenige nadere bepalingen, verklaringen, byvoegſels, of uitbreidingen, by voorkomende gelegenheden, in 't vervolg gemaekt vinden, die in de twee laetſte Boeken van Moſe hier en daer tusſchen de overige geſchiedenisſen des volks worden ingevlochten.

Het Hoofd of opſchrift, 't welk wy hier ontmoeten, ſtrekt zich uit tot alle die Wetten, welke, van hier af tot het 23 Kap. ingeſloten, voorgedragen en aldaer met een allerkrachtigſten aendrang beſloten worden. Daer na verhaelt Moſe de plechtige ſtaving van dit verbond, Kap. 24. Waerop

dan volgt de toerusting van den Tabernakel, met de wetten van den uiterlyken Godsdienst daer toe behoorende, in 't overige van dit, en 't grootste deel van 't volgende IIIe. Boek.

Het zal zeer dienstig zijn, dat wy onze aenmerkingen aen het hoofd van 't voorige Kap. begonnen, nog een weinig vervolgen, en over deze Wetten door de volgende aenmerkingen en ophelderingen wat nader het nodig licht verspreiden.

I. De voorname vraeg is, van hoedanigen aert en verplichting deze meer byzondere wetten van dit verbond zijn aentemerken? Waer op wy, in 't gemeen antwoorden, dat ze allen wel een zekere betrekking hebben tot de zedelyke wet, en aengemerkt moeten worden als zekere uitbreidingen of bepalingen van de Geboden der zedelyke wet, ten aenzien van de wyze, op welke God dezelve onder dit volk, geduurende die huishouding der kerke, wilde waergenomen hebben; maer dat ze echter geen zedelyke of onveranderlyke wetten op zich zelve zijn.

II. Tot beter begrip hier van heeft men optemerken, dat de bevelen der zedelyke wet, aengemerkt als de Wet der Natuur, algemeene plichten of zedelyke grondbeginselen inboezemen, doch welke, nae den aerd der onderscheiden gevallen en omstandigheden, in hare wyzen en byzonderheden zeer onderscheiden bepalingen toelaten, zoo door Menschlyke, als door Godlyke wetten; welke bepalingen niet regelrecht tot de Wet der Natuur als zoodanig, maer tot het stellig recht behooren, en nae vereisch van tijden en omstandigheden verandering ondergaen konnen; terwijl de gronden, of algemeene plichten, tot welker nader bepalingen die stellige en veranderlyke wetten dienen, onveranderlyk dezelfde blijven. By voorbeeld *God te dienen*, is een onveranderlyk voorschrift en algemeene plicht, die de wet der zeden ten allen tijde gebiedt; maer de wyze daer van kan verscheidenlyk bepaeld worden, by voorbeeld, *Dient my door offeranden, wasschingen, en andere plechtigheden*,

kden, op zulke of zoodanige tijden en Feesten. Deze nadere bepaling nu van het algemeen zedelyk bevel, of natuurwet, heeft wel betrekking tot dezelve, maer wordt echter de zedelyke wet zelve niet, en is overzulks niet onveranderlyk, noch van eene volstrekte en algemeene verplichting.

III. Wanneer we nu de zedelyke wet nader beschouwen, bevinden we, dat zy voornamelyk bestaet in twee hoofdgeboden, nae de twee onderscheiden voorwerpen, tot welke wy betrekking hebben: ze verkeert deels omtrent God, en den dienst welken wy Hem schuldig zijn; deels omtrent den mensch, zoo ons zelven, als onze naesten, en de plichten die wy daeromtrent hebben waertenemen. Nae die twee hoofd-deelen der zedelyke wet, verdeelen zich ook de soorten der stellige wetten, door welke die algemeene plichten nader bepaeld worden. De bepalingen van eenig algemeen bevel der zedelyke wet, nopens den dienst van God, geschiedt door wetten die men *Ceremonieel* of *Kerkplechtig* noemt; de bepalingen van eenig algemeen bevel der zedelyke wet, nopens de plichten van orde en billykheid onder de menschen, geschiedt door zulke wetten, die men *Politike*, *Richterlyke*, of *Burgerlyke* wetten en rechten noemt.

IV. Ingevolge dezer voorgestelde aenmerkingen, vinden we in het Sinaïtisch Verbond een drieërlei soort van wetten: (1) Enkel *Zedelyke*, die louter uitdrukkingen of onmiddelyke gevolgen zijn van de algemeene en onveranderlijke natuurwet: (2) *Ceremonieele* of *Kerkplechtige* wetten, die haer opzicht hebben tot het algemeen bevel van *God te dienen*, en de bepalingen behelzen, van de wyze, op welke de dienst van God nae het uitwendige onder dat volk en geduurende die huishouding moest waergenomen worden: (3) Eindelyk *Burgerlyke* wetten, die haer opzicht hebben op de plichten van orde en billykheid onder de menschen, en de nadere bepalingen behelzen van de wyze, op welke die onder Israëls Burgerstaet moesten betracht worden.

V. Deze onderscheiden soorten van wetten worden, doorgaends en over 't geheel, wel onderscheidenlyk voorgesteld;

want zoo vinden we voornamelyk de zedelyke wet in het 20ste; de burgerlyke wetten in dit en twee volgende hoofdstukken; en dan de kerkplechtige, van 't 25 Kap. af en vervolgens in 't overige van dit, in 't grootste gedeelte van het volgende boek. Evenwel, dit onderscheid wordt niet overal zoo streng in acht genomen, of wy vinden ook hier en daer, nae voorkomende gelegenheden, eenige vermenging of t' zamenvoeging van verscheiden soorten; en dit heeft sommigen aenleiding gegeven om een *vierde* soort te stellen, namelyk *gemengde* of *t' zamengestelde* wetten, welke dan wederom vierzins kunnen onderscheiden worden: 'Er zijn die bestaen (1) uit iets *Zedelyks* en iets *Ceremonieels*; (2) 'Er zijn die bestaen uit iets *Zedelyks* en iets *Burgerlyks*; (3) nog anderen, die bestaen uit iets *Ceremonieels* en iets *Burgerlyks*; (4) en eindelyk zulke, die van alle drie de soorten iets hebben, van het *Zedelyke*, het *Burgerlyke*, en het *Ceremonieele* t' zamen.

VI. Uit al het gezegde zal nu de onderscheiden aert van alle deze wetten, en derzelver onderscheiden uitgestrektheid van verplichting, zeer gemakkelyk in alle derzelver byzonderheden kunnen bepaeld worden; want hier uit blijkt dan, dat het gansche t' zamenstel der Sinaïtische wetten, deels *Zedelyke* bevelen behelst, ingericht om de wet der natuur en hare zuivere voorschriften duidelyk voortestellen; deels *Stellige* bevelen, dienende tot nadere bepalingen en uitbreidingen der zedelyke plichten, ten aenzien van de wyze, op welke zy in *dien tijd*, en *onder dat volk*, moesten waergenomen worden. De eersten zijn van eene algemeene en altoosduurende verplichting, niet uit kracht van dit Sinaïtisch verbond (dit had alleen betrekking tot Israël), maer uit kracht van de onveranderlyke wet der natuur, die daer in uitgedrukt is, en hoofdzakelyk begreepen is in de wet der 10 geboden. De laetsten betroffen en verplichteden eeniglyk het volk Israëls, onder die huishouding; en daer toe behooren de Burgerlyke en Ceremonieele Wetten.

VII. Dit laetstgezegde wordt overtuigend blijkbaer als we het oogmerk dezer wetten in aenmerking nemen. Zy dienden,

den, om dit volk, als een afzonderlyk volk, 't welk onder eene onmiddelyke Godsregeering ſtond, te beſtuuren. God had zich als tot een Burger-Overheid van dat volk, by wyze van een wederzijds verdrag en vrijwillige verbindtenis, geſteld; in die betrekking ſtond hy nu dit volk te regeeren en daer toe wetten voorteſchrijven: Doch deze ganſche *Theocratie*, of *Burgerlyke Godsregeering*, had tot zijn oogmerk en uitzicht de bewaring der ware Kerke, en moest dienstbaer zijn aen het verbond der genade, nae deszelfs onderſcheiden bedeelingen; van hier, dat met deze Burgerlyke wetten gepaerd en zeer nauw verknocht, ja als ingevlochten wierden zulke wetten, welke dienden, om den uitwendigen Godsdienst onder dat volk, nae vereisch van dien tijd, te regelen, met die bedoeling teffens, om hen door dezelve, als door ſchetſen en voorbeelden, te wijzen op Mesſias die te komen ſtond, en zijn Koningrijk. Dies waren de Ceremonieele en de Burgerlyke wetten onderling aen elkander dienstbaer, en t' zamen ingericht, om nae den byzonderen aert van dit volk, de gelegenheid van hun land, en verdere omſtandigheden, deze Natie, en de ware kerk onder dezelve, te bewaren, trapsgewyze van de kindsheid tot den volwasſen ſtaet opteleiden, en tot de volmaekter bedeeling van 't Genadeverbond den weg te banen; in welk opzicht de ganſche ſtaet van dit volk, 't welk volgends deze wetten geregeerd werd, voorbeeldig was, of ten minsten een verder uitzicht had.

VIII. Zoo drae nu Mesſias zelf gekomen was, moest hier in noodwendig een groote verandering voorvallen; het lichaem zelf daer zijnde, moesten de ſchaduwen en de bediening der voorbeelden wijken; de Kerk kreeg eene geheel andere gedaente; het oude verbond uitgediend hebbende, moesten ook deszelfs wetten ophouden, of wel zoodanige verandering ondergaen, als de aert der zake medebracht. Ingevolge hier van zijn ook die bepalingen, welke door de Burgerlyke en Ceremonieele wetten aen Israël waren ingeſteld, toen afgeſchaft, en door duidelyker, eenvoudiger, en geestelyker Inſtellingen, geſchikt nae den aert van 't Euangelie der vervulling, vervangen: in zoo verre zelfs,

dat de onderhouding dier oude wetten nu niet alleen onnodig, maer zelfs deels onmogelyk, deels ongerijmd zijn zou?

IX. Immers, wat de Ceremonieele Inzettingen betreft; deze, voor zoo verre zy den Mesfias, die te komen ftond, afbeeldden, en dus onderftelden dat Hy nog niet dadelyk gekomen was; deze kunnen niet meer onderhouden worden, of men zou zich ingewikkeld fchuldig maken aen ongeloof, als of Mesfias nog niet gekomen ware en 't verlosfingswerk nog niet volbracht hadde, Gal. 5; 2.

X. Doch wat belangt de Burgerlyke wetten; deze, voor zoo verre ze eenigzins onmiddelyk uit de zedelyke wet voortvloeijen, en niet verbonden zijn aen de byzondere omftandigheden van Israëls ftaet, maer van een onbepaeld nut zijn kunnen voor allerlei volken; in zoo verre konnen en mogen zy billyk worden overgenomen of nagevolgd: In dat opzicht verdienen deze Godlyke wetten, in allerlei Staten en Gerichtshoven, vooral niet minder geraedpleegd en vergeleeken te worden, dan de wetten der Grieken en Romeinen: waer by dan echter dit onderfcheid altoos plaets heeft, dat die overgenomen Israëlitifche Burgerwetten, de Christenen niet zoo zeer, gelijk eertijds den Joden, als onmiddelyke Godlijke Inftellingen, maer als Overigheids wetten verplichten. —— Maer wat die byzonderheden der Israëlitifche Burgerwet betreffen, die een bepaeld opzicht hadden op den byzonderen ftaet en de omftandigheden van dat volk, of daer uit voortvloeiden, of ook van een voorbeeldig uitzicht waren; deze zijn niet minder dan de Ceremonieele wetten afgefchaft, en derzelver onderhouding zou, niet minder dan die, deels onmogelyk, deels onnut, ja zelfs in onze gefteldheid en omftandigheden fchadelyk en ongerijmd zijn; gelijk, by voorbeeld de wetten aengaende de Losfers, het trouwen van zijns broeders kinderlooze Weduw, het Sabbath-jaer, den Diefftal, de Vrijfteden, de wetten aengaende de Dienstknechten en Dienstmaegden, in dit zelve Kap., en dergelijken; hoewel men 'er echter leerzame gevolgen en gebruiken uit kan afleiden, welke van eenige toepasfing op verfcheiden gevallen zijn kunnen.

Dit

Dit haden wy tot recht begrip van het t' zamenstel der Sinaïtische wetten nog vooraf te zeggen.

Laet ons nu, op deze gelegde gronden, tot de beschouwing der wetten zelve voortgaen, welke met dit Kap. voornamelyk haren aenvang nemen, en over welke de in 't coghouding van het tot hier toe beredeneerde een aenmerkelyk licht verspreiden zal.

vs. 2. De Wetgever maekt een begin met de wetten nopens den Dienstbaren staet, van welks goede verordening het Huishoudelyk belang, en 't geluk van den Burgerstaet, niet weinig afhangt. We vinden hier onderscheidenlyk gehandeld van den *Dienstknecht*, vs. 2-6. Dan van de regten eener *Dienstmaegd*, vs. 7-11. De hoofd-wet, welke in de volgende versfen tot byzondere gevallen gebracht wordt, is in dit vs. begreepen onder dit voorstel: Als gy (*a*) eenen Hebreeuschen knecht, die een Israëlijt van geboorte is, koopen sult; Een Israëlijt kon op een drie-erlei wyze tot een staet van dienstbaerheid geraken, te weten (1) *uit armoede*, in welk geval zy zich zelven konden verhuuren, ja ook de ouders hunne kinderen volgens vs. 7. (2) *wegens schuld* die men niet betalen kon; in welk geval men zich voor zijn schuld tot dienstbaerheid verbinden kon, Levit. 25: 39. of anders had de schuld eischer recht, om den zoodanigen tot zijnen dienstknecht of dienstmaegd te nemen of te verkopen, 2 Kon. 4: 1. (3) *wegens diefstal*, wanneer men buiten staet was, om het gestolene nae de wet te vergoeden; in welk geval de Overheid of Richters denzulken daer toe veroordeelden, Kap. 22: 3. —— Behalven deze waren 'er nog twee andere soorten van knechten en dienstmaegden, die eigenlyk *slaven* en *slavinnen* waren: namelyk, (1) zulken die de Israëliten kochten van de Heidenen, of zelf Krijgsgevangen maekten, (te weten in een krijg tegen Heidensche volken, maer niet wanneer de stammen Israëls onderling tegen elkander in Oorlog opstonden, vergelijk 2 Chron. 28: 8-15.)

(*a*) Deut. 15: 12. Jer. 34: 14.

(2) Zulken die uit eenen Hebreeuwschen knecht en eene slavin of Heidensche dienstmaegd, in 't huis van hunnen Heer, geboren waren, van welke straks zal gesproken worden. — Op deze beide laetste soorten ziet deze wet niet, welke in dit vs. wordt voorgesteld; dezulken waren voor al hun leven dienstbaer: Maer wat den Hebreeuwschen knecht betrof, uit welke oorzaek hy ook tot dienstbaerheid gebracht en gekocht mogte zijn, die sal, zegt de Wetgever, niet langer dan ses jaren, van den eersten dag zijner verkoping of dienstbaerheid, dienen: maer in 't sevende sal hy voor vry uytgaen, om niet. Dit kopen was derhalven in den grond niet anders dan een zes-jarige huur, boven welke zijne dienstbaerheid, 't zy hy by zijnen eersten Heer bleef, 't zy hy intusschen weder aen eenen anderen verkocht werd, of op eenige andere wys in eens anders dienst overging, niet mogt worden uitgestrekt. Hy mogt echter wel korter dienen, wanneer zijn Heer vrywillig hem zoo veel eerder wilde vrylaten, of wanneer hy voor het einde dier 6 jaren van zijne bloedverwanten gelost werd, of wanneer zijn Heer voor het einde der zes-jarige dienstbaerheid sterf zonder Zonen natelaten, of ook in 't geval, waer van vs. 26, 27. gesproken wordt: ook moest hy, ingevalle het Jubeljaer in de jaren zijner dienstbaerheid inviel, zoo veel eerder worden vrijgelaten. Maer buiten deze gevallen van uitzondering moest hy *in 't 7de jaer*, met het begin deszelven, vry uitgaen, en wel *om niet*, ja zelfs mogt zijn Heer hem niet ledig laten gaen, maer moest hem van 't nodige voorzien om iets te beginnen tot onderhoud van zijn nooddruft. Deut. 15: 13-15. —— Hier op volgen nu eenige nadere bepalingen ten aenzien van eenige onderscheiden gevallen, op welke deze hoofdwet onderscheidenlyk moest toegepast worden.

3. Indien hy met sijnen lijve ingekomen sal zijn, so sal hy met sijnen lijve uytgaen: indien hy een getrouwt man was, so sal sijn vrouwe met hem uytgaen. Waer onder ook de kinderen, het zy hy met dezelve was ingekomen, of geduurende zijne dienstbaerheid dezelve by zijne wettige vrouw gewonnen had, begrepen worden: dit kan men opmaken uit vergelyking met de wet

van

van 't Jubeljaer Levit. 25: 4. We zullen in 't vervolg meermaels zien, dat niet alle gevallen en byzonderheden in deze wetten uitdruklyk genoemd, maer alleen zekere voorname gevallen en byzonderheden als tot voorbeelden uitgedrukt worden, waer uit men tot gelijke gevallen of daermede verknochte byzonderheden, by wettigen gevolge, besluiten moet. Intusschen moet men zich by deze wetten ook dit herinneren, dat een der voorname zegeningen van Israël was, derzelver talrijke vermenigvuldiging: Alle standen derhalven in den burgerstaet, ook die der dienstbaerheid, moesten zoodanig zijn ingericht onder dat volk, dat de vermenigvuldiging en uitbreiding der geslachten daer onder bevorderd konde worden.

4. Indien hem, nog ongehuwd, of weduwnaer, of van zijne wettige vrouw gescheiden zijnde, sijn heere, met uitzicht om 't getal zijner Lijfeigenen en bezittingen te vermeerderen, een vrouwe uit eene zijner slavinnen zal gegeven hebben, (namelyk eene Heidinne van afkomst, want met de Hebreuwsche Dochters, die dienstbaer waren, moest geheel anders gehandeld worden, volgens vs. 7. en Deut. 15: 12.) ende indien sy hem sonen ofte dochteren gebaert sal hebben, so sal de vrouwe ende hare kinderen, die als ingeboren slaven of slavinnen den staet hunner moeder volgden, hares heeren zijn, ende hy sal met sijnen lijve uytgaen.

Men moet hier wel opmerken, dat God door Mose hier zulk een soort van tijdelyk Huwelyk met eene Heidensche van afkomst, niet beveelt, noch, met deze wet des aengaende, hetzelve goedkeurt; maer gelijk een wijs Wetgever alle gevallen die hy kan voorzien, zich voorstelt, om zijne wetten daerop te doen werken, zonder die gevallen zelve daer mede goed te keuren; zoo onderstelt God ook hier een geval, 't welk te voorzien was dat zeer dikwijls zou gebeuren, en nae de gesteldheid van Israëls Burgerstaet schier onvermijdelyk zou zijn; en geeft daeromtrent, zonder het geval zelve hier, in deze wet, in deszelfs zedelykheid te beoordeelen, een voorschrift, hoedanig in zulk een geval te handelen. Deze wet wettigde dan niet het geval, maer bepaelde alleen, hoe, 't geval daer zijnde, in het zelve moest gehandeld worden. Het

behoort onder die dingen, welke wel niet van den beginne alzoo geweest waren, noch ook in een ſtaet van zedelyke volmaektheid alzoo behoorden, maer welke Moſes wet het volk Israëls, uit aenmerking van hun hartsgeſtel en omſtandigheden, toeliet, welke God oogluikend in die omſtandigheden gedoogde en ook kon gedogen, niet alleen omdat zulk eene vrouw niet meer voor eene vreemde of volſlagen heidinne gerekend werd, maer ook omdat, in die omſtandigheden van zaken, deze en ſoortgelijke dingen zonder volſlagen wanorde konden gebeuren, vooral na dat door deze wetten in de onheilen, welke anderszins uit deze huwlyken, egtſcheidingen, bywyverije en dergelijke, konden en moesten voortkomen, aenmerkelyk voorzien werd: Deze dingen werden dus toegelaten en door wetten daeromtrent alleen beperkt, dat ze tot geen uiterſten overſloegen, ten einde door deze wijze en getemperde toegevendheid (welke in het *Burgerlyke* kan en moet plaets hebben) grooter kwaed en ongeregeldheid voortekomen; zelfs kon deze zelve wet dienen, om de Hebreeuwſche knechten van zoodanige tijdelyke huwlyken of vleeschlyke gemeenſchap met de ſlavinnen eenigermate afkeerig te maken, van wegen de ſtrenge bepaling daerby gevoegd, om namelyk zulke kinderen in eene altoosduurende ſlavernye met hare moeder te moeten zien verblijven; terwijl het teffens uit den aert der zake genoeg blijkt, dat geen Heer zijnen dienstknecht tot het nemen van zulk eene vrouw, althands tot het gewinnen van kinderen by haer, dwingen kon.

5. (*b*) Maer indien de Hebreeuwſche knecht, aen welke eene ſlavinne gegeven was ter vrouwe, en by welke hy ook kinderen verwekt had, ten einde zijner zesjarige dienstbaerheid, ront uyt, ongeveinsd, zonder eenigen dwang, uit vrijwillige neiging zijns harten en wel by herhaling, gelijk 'er ſtaet *zeggende zeggen*, indien hy na welberaden overleg ſeggen en ſtaende houden ſal, Ick hebbe mijnen heere, mijn vrouwe, ende mijne kinderen lief: ick en wil niet vry uytgaen; mijne vryheid welke ik nu kan verkrijgen, is my zoo lief niet, als de dienst mijns Heeren,

(*b*) Deut. 15: 16.

ren, in welken ik met mijne vrouw en kinders vereenigd blijven kan:

6. So sal hem sijn heere tot de goden, de Richters of Overheden brengen, voor welker ooren hy zijne keuze openlyk moest verklaren, opdat zy daervan getuigen zouden zijn, en de zaek door hun gezach bekrachtigd wierde: en dit was zeer geschikt, om langs dezen weg alle geweld, onderdrukking, dwang, en kwade trouw op dit stuk voortekomen: daer na sal hy hem aen de deure, of aen den post brengen: ende sijn heere sal hem zelf, in eigen persoon, zoo als de Jooden zeggen, met eenen dunnen priem sijn oore, en wel het rechter oor, volgens de overlevering, doorbooren, ten teeken, dat de dienstknecht nu aen dat huis was vastgehecht; ende hy sal hem eeuwiglick, tot aen zijnen dood, of althans tot den dood zyn's Heeren toe, dienen; makende volgens sommiger gedachten dit geval zelfs eene uitzondering op de anderszins algemeene vrylating in het Jubeljaer. Het stond echter dien Heere vry zulk eenen dienstknecht met vrouw en kinderen vry te laten als hy wilde; de verbindtenis was alleen van den kant des dienstknechts, en in zoo verre ook van de zijde des Heers, dat hy hem niet zonder zijn vrouw en kinderen mogt wechzenden.

Men denkt vermoedelyk wel; was dit niet wreed, niet onvoegzaem, dat een dienstknecht, die uit zuivere liefde in zyns Heeren dienst blijven wilde, zulk een harde en onaengename plechtigheid ondergaen, en zich juist verbinden moest om *eeuwiglyk* te dienen? We antwoorden; dit harde en strenge was juist geschikt in het oogmerk des Wetgevers, om zulke gevallen niet te zeer te doen vermenigvuldigen, 't welk, wanneer het te menigvuldig geschiedde, schadelyk zou konnen worden; daer nu, door deze plechtigheid, en strenge bepaling eener eeuwige dienstbaerheid, belet werd, dat de vrygeboren Israëliten ligtvaerdig daertoe zouden overgaen, noch zich ligtelyk door dwang hunner Heeren, maer alleen door eene zuivere en sterke genegenheid daer toe zouden laten bewegen: Dit beantwoordde dus aen 't oogmerk van den Wetgever, die deze dienstbaerheid en huwelyken

geenszins aenmoedigen, maer veel meer moeilyk en bezwaerd maken wilde. Evenwel moet men van de smertelykheid dier oor-doorbooring geen alte groote of wreede gedachten maken; men moet zich het werktuig of den priem verbeelden niet meer dan een groote speld of naelde geweest te zijn, die slechts een zeer kleine wonde en geringe pijn veroorzaekte.

Dat dit geval een voorbeeldig uitzicht op Messias hadde, zou schier buiten twijfel kunnen geacht worden, wegens de schijnbare toespeling hier op, in den 40sten Ps. vs. 7. ten ware zich gewigtige redenen opdeden om te vermoeden, dat de aenhaling van Paulus, Hebr. 10: 5. de echte en oorspronglyke lezing dier plaets behelsde: ook schijnt, behoudens de lezing die wy nu ter gemelder plaets vinden, de uitdrukking van de *ooren*, in 't meervoudig getal, de toespeling op deze doorprieming van het *oor* des Hebreuwschen dienstknechts niet grootlyks te begunstigen.

7. Hier by voegt de Wetgever nog eenige nadere en onderscheiden bepalingen nopens de Hebreuwsche dienstmaegden, willende voor haer, die van eene zwakker en behoeftiger Kunne waren, gunstiger bestellingen en bedingen verordenen. Wanneer nu, dus luidt het voorschrift, yemant der Israëliten, sijne dochter, door uitersten nood van armoede of schuld-eischers gedrongen, of ook, (gelijk te voorzien was, dat al dikwyls, volgens de gewoonte dier tijden, geschieden zou) met oogmerk om haer op een voordeelige wyze aen den man te helpen, sal verkocht hebben tot eene dienstmaegd, en daer door haer, nae de gewoone denk- en handel-wyze onder de Oosterlingen, in de macht van zulk een Heer gesteld zal hebben, om zich niet alleen van haer te laten dienen, maer ook tot haer in te gaen, en kinderen by haer te gewinnen, of haer aen eenen zijner Zonen te geven; wanneer dan zulk eene Hebreuwsche dochter, in zulk een staet van dienstbaerheid, onder de macht en in 't gebruik van eenigen Hebreuwschen Heer zal verkocht zijn, so en salse niet weder van hem uitgaen, maer, offschoon dienstbaer blijvende, in het recht eener wettige vrouwe treden, in zoo verre, dat ze altoos in die betrekking by hem of zijnen zoon, in

zijn

zijn huis blijven zal, of zo ze al weder uitgaet uit zijn huis, dienst en gemeenschap, zal ze echter niet uytgaen, gelijck de knechten uytgaen, maer dit zullen de rechten aengaende zulk eene dienstmaegd zijn; namelyk:

8. Indien sy qualick bevalt in de oogen hares heeren, dat hyse niet ondertrouwt en heeft, (Behoudt men deze lezing, dan zal de zin deze zijn: " Indien zy „ kwalyk bevalt in de oogen hares Heeren, zoo dat hy, nae „ vleeschlyke gemeenschap met haer gehad te hebben, nog„ thans haer niet begeert tot zijne vrouw te nemen, en haer „ daer toe plechtig te ondertrouwen". Doch de Hebreuwsche kantteekening geeft hier eene andere lezing op, die nae alle waerschijnlykheid de echte is; de woordekens לא *niet*, en לו *hem zelven*, verschillen niets in den klank der uitspraek, maer luiden beide *loo*; van hier schijnen ze in het afschrijven, in verscheiden plaetsen, onderling verwisseld te zijn, 't welk allergemaklykst kon geschieden, wanneer de afschrijvers uit den mond van eenen Voorzegger, of *Dicteerder* schreeven: volgens de genoemde kantteekening dan, in welke verscheiden verschillende lezingen bewaerd zijn geworden, moet men hier niet lezen לא *niet*, maer לו *hem zelven*; dan is de zin deze: *Indien zy kwalyk bevalt in de oogen haers Heeren, welke haer zich zelven ondertrouwd heeft.*) dat is, indien zulk eene Hebreuwsche dochter, welke aen een Heer verkocht, en daer mede volgens een stilzwijgend beding in zijne macht gesteld, en, zonder eenige andere huwlyksvoorwaerden of plechtigheden aen hem als ondertrouwd gerekend werd, kwalyk beviel in zijne oogen, en hy, nadat hy ze als eene ondertrouwde eenigen tijd gebruikt had, afkeerig van haer werd, en geen behagen vond om haer by zich te houden en tot zijne vrouw te nemen; in zulk een geval, 't welk de Wetgever hier alleenlyk bepaelt, zonder het daermede eenigzins goedtekeuren, (vergel. het aengeteekende op vs. 4); in dat geval wil God deze billijke wet doen plaets grijpen, zeggende, so sal hyse doen lossen, hy zal ze niet mogen buiten zijn huis verkoopen, gelijk men met eenen dienstknecht kon doen, aen eenen vreemden, die niet tot zijn huis behoorde, of die niet van haer geslacht en maegschap was, of van wegen de-

zelve geen recht of vergunning had verkreegen om haer te lossen; in dezen zin schijnt men hier de volgende woorden te moeten verstaen, aen een vreemt volck, dat noch van uwe noch van hare maegschap is, veel minder dan ('t welk trouwens ten aanzien van alle Israëliten volstrekt ongeoorlofd was) aen eenige vreemde natie haer te verkoopen en sal hy niet vermogen, dewijle hy trouwloosllick met haer gehandelt heeft, verbrekende zijne huwlyks belofte, en de gegronde hoop verijdelende, welke hy haer ingewikkeld en als eene stilzwijgende conditie gegeven had, met tot haer als zijne dienstmaegd integaen. Uit deze laetste woorden ziet men, dat de Wetgever deze handelwys, welke Hy hier onderstelt, als een geval waeromtrent Hy met deze wet bepaling maekt, wel verre van daer door ingewikkeld goed te keuren, zelfs uitdrukkelyk als trouwloos veroordeelt; en teffens blijkt hier uit, hoe even door deze wet alleenlyk de kwade gevolgen en grootere onheilen, welke uit zulke mogelyke, zeer waerschijnlyke, en ligt ja zeer dikwijls gebeurlyke gevallen zouden voortkomen, beperkt of voorkomen worden, 't welk dient ter bevestiging onzer bovengemelde aenteekening op vs. 4, en toepasselyk is op ontelbare andere wetten van gelijke hoedanigheid, offchoon het oordeel des Wetgevers over de zedelyke goedheid of kwaedheid der gevallen zelve niet wordt uitgedrukt, om dat het by die wetten, als burgerlyk beschouwd, niet regelrecht te passe komt; welken regel wy te dezer plaets nog eenmael, en hier mede eens vooral, wilden doen in opmerking nemen, en steeds by 't vervolg in gedachten doen houden.

9. Maer indien hyse, niet voor zich zelven ter vrouwe bedoeld, of haer met dat oogmerk gekocht, maer aen sijnen sone ondertrouwt heeft, so sal hy met haer doen nae 't recht der dochteren; haer gevende een behoorlyk erfdeel als eene zijner dochteren, en waernemende omtrent haer dezelfde plichten, welke de betrekking van dochter medebrengt, ook met opzicht tot de wet der bloedschande.

10. Indien hy, of zijn zoon, dat is elk die zoodanige dienstmaegd zich ondertrouwd heeft, voor hem een andere

dere neemt, ter vrouwe, in welke hy meer behagen vindt, en om welker wille hy deze eerste zou denken te verstooten; so en sal hy dese hare spijse, haer decksel, noch haren houwelickschen plicht, of *inwooning* in zijn huis, gelijk sommigen het vertalen, niet onttrecken: Wanneer hy dan, behalven zulk eene dienstmaegd welke hy zich ondertrouwd had, nog eene vrouw nam ('t welk nae de zedelyke wet ongeoorloofd was, maer hier als een gebeurlyk geval ondersteld wordt), zo bleef hy echter verplicht de eerste in alles als zijne vrouw te behandelen, ten minsten haer van allen nooddruft te verzorgen.

11. Ende indien hy, die by of in plaets van zulk eene dienstmaegd eene andere ter vrouwe neemt, haer, welke hy eerst ondertrouwd had, dese drie laetstgenoemde [*dingen*] niet en doet, maer weigert haer behoorlyk te onderhouden en te verzorgen; so sal sy even daer door ontslagen zijn van hare dienstbaerheid, en ter zelver tijd, hoe kort of lang zy by hem mogt gediend hebben, om niet uytgaen, sonder dat 'er eenig los-gelt voor haer zal betaeld worden.

Hier mede breken de wetten aengaende den dienstbaren staet voor ditmael af, 'er wordt verder niet gesproken van de wyze hoe de Heer met zijnen knecht geduurende deszelfs dienstbaerheid handelen moest; doch alles wordt niet te gelijk, op ééne plaets, genoemd; we zullen nadere bevelen daeromtrent ontmoeten, Levit. 25: 39, 40, 43. gelijk ook nog in dit zelfde Kap. vs. 26, 27.

„ *Nu volgen eenige strafwetten, ter bepaling der boeten*
„ *op verscheiden wandaden, 't zy met opzet, 't zy*
„ *uit onvoorzigtigheid begaen: en wel,* (1) *van*
„ *menschen aen menschen, vs.* 12 - 27. (2) *door*
„ *of aen eenig vee, vs.* 28 - 36.

12. (*c*) Wie yemant, zijner even-menschen, eenen inwooner of vreemdeling, eenen Jood of Heiden, al ware hy

(*c*) Lev. 24: 17.

een slaef, slaet, 't zy in woede en oplopendheid, 't zy uit voorbedachte boosaertigheid, althans willens en wetens met eenig opzet om hem te wonden; met dat gevolg dat hy sterft, die sal sekerlick gedoodt, dat is, zonder verschooning door of van wegen de Overheid met den dood gestraft worden, moetende de byzondere wys der doodstraf nae evenredigheid der verzwarende of verligtende omstandigheden van de misdaed ingericht worden, 't geen God hier aen het billyk oordeel der Richters overlaet. In de zedelyke wet was dit reeds verboden, zulk een was uit kracht daer van voor God strafbaer; maer de HEER wil, ter gewisser voorkoming of beteugeling dezer Maerschappye-verwoestende boosheid, dat dezelve ook door den tijdelyken Richter zal gestraft worden; bekrachtigende hier mede teffens die oude wet, welke Hy voorheen aen Noach reeds tot een algemeene en altoosduurende wet voor het menschdom ingesteld had, en welke uit dien hoofde bykans met de Natuur-wet gelijk staet, en onder alle beschaefde volken gevonden wordt, vergel. Gen. 9: 6.

Deze strafwet leed echter hare uitzonderingen, welke, onder de nodige bepalingen, hier volgen.

13. Doch die [*hem*] niet nagestelt en heeft, maer by toeval, by ongeluk, zonder hem eenige lagen gelegd, of, volgens 't Hebreuwsch woord, *een net gespreid* te hebben, en dus zonder toeleg, zoo dat men het daer voor houden moet, Godt zelf heeft hem, wien deze doodlyke slag trof, sijne hant doen ontmoeten, niet de doodslager, maer God, om wijze redenen, heeft bedoeld dit ongeluk hem toetezenden: so sal zulk een doodslager, wanneer alle de omstandigheden dit blijkbaer maken, niet met den dood gestraft worden; evenwel zal hy niet geheel onschuldig zijn, maer zich moeten bergen voor den bloedwreker, waer toe ick u een plaetse, te weten eenige vrijsteden vervolgens te noemen, bestellen en aenwijzen zal, daer hy henen vliede, gelijk geschied is in 't vervolg dezer wetten, Num. 35.

14. Maer indien yemant tegen sijnen naesten, wie hy ook wezen moge (vergel. vs. 12. en Levit. 24: 17.)

moetwilliglick gehandelt heeft, om hem met list en euvelmoed te dooden: so sult gy denselven van voor mijnen altaer, al ware hy derwaerds gevlucht, nemen, dat hy sterve.

De Altaren waren by de meeste volken heilig, en verstrekten tot een veilige toevlucht, van welken 't ongeoorlofd gerekend werd eenen vluchteling, al ware hy misdadig, met geweld aftetrekken, veel min hem aen denzelven te dooden. Dit had ook plaets onder de Joden: een vluchteling, een doodslager zelfs, vond ook daer, immers voor eene poos, zijn schuilplaets, zich houdende aen de hoornen of uitsteeksels des Altaers, vergelyk 1 Kon. 1 vs. 51. Dit echter kon hem niet in vryheid stellen, maer alleen hem voor de vervolging van den bloedwreker beveiligen, zoo lang hy aen den Altaer stond, en den Richter gelegenheid geven om den aert zijner misdaed te onderzoeken. Nu was 't ligt te voorzien, en het stond menigmael te gebeuren, dat de vluchteling eerder tot den Altaer kon komen, dan tot eenige der vrysteden; in zulk een geval nu, wanneer een doodslager tot den Altaer zijn toevlucht genomen had, moest de zaek in handen der Richters gesteld worden, om te onderzoeken, of de manslag met opzet, dan by ongeluk bedreeven ware, en dan, nae bevind van zaken, den vluchteling, of met vrygeleide naer eene der vrysteden veilig bezorgen, of hem van daer nemen en overleveren in de handen des bloedwrekers of van daer toe gewettigde personen, ter ontvanging zijner verdiende straf, in welk laetste geval zy den Altaer niet verschoonen moesten, maer den doodslager, wanneer hy onwillig was de hoornen des Altaers los te laten, met geweld van daer halen, of zelfs op de plaets waer hy stond dooden, vergel. 1 Kon. 2: 29, 30.

Aen deze wet, aengaende den doodslag, voegt God nog drie andere gevallen, die den doodslag naest by kwamen, en by God daer voor gerekend werden, die daerom insgelijks met de straf des doods geboet moesten worden. Het eerste dier gevallen is in 't volgende vers.

15. (*d*) So wie, in grammen moede, tegen zijne ouders opſtaet, en zijne eerbied en verplichting jegens dezelve zoo verre vergeet, dat hy zich niet ontziet ſijnen vader, ofte ſijne moeder aentevallen, zoodat hy dezelve ſlaet, (niet, gelijk vs. 12. *ſlaet dat hy of zy ſterft*, maer blootlyk ſlechts *ſlaet*, met of zonder verwonding); zulk eene belediging wil ik gelijk geſteld hebben met eenen gemeenen doodſlag, en daerom, die ſal eveneens geſtraft, en ſekerlick gedoodt worden.

Maer moest het louter ſlaen zoo ſtreng gewroken worden; wat ſtraf ſtond 'er dan wel op den doodſlag, of moord der Ouders? Solon eens gevraegd zijnde, waerom hy, in het t'zamenſtel zijner wetten op den *Ouders-moord* geen ſtraf geſteld had? gaf ten antwoord, „ dat hy niet geloofde, „ dat iemand tot die onmenschlyke grouwel-daed vervallen „ konde". Wat hier van zy; wy mogen denken, God heeft vermoedelyk dit geval niet willen aenroeren, om dat het te grouwlyk is daer aen zelfs te denken, te onnatuurlyk om 't van een mensch, die by zijne zinnen is, te onderſtellen: we vinden ook, zoo veel we ons herinneren, in de geſchiedenisſen der H. Schrift, niet één geval van dien aert; of men moest daer toe eenigzins willen brengen 't geval van Abſalom in den krijg tegen zijnen Vader, 't welk echter tot de uitvoering niet gekomen is. Ondertusſchen, wanneer zoodanig een geval mogt gebeuren, zo werkte de algemeene ſtrafwet, vs. 12, die in de wyze van uitvoering door de Richters, nae vereisch der omſtandigheden, moest verzwaerd worden.

Het tweede geval, aen den doodſlag gelijk, is 't geen 'er volgt.

16. Voorder, So wie eenen menſche ſteelt, uit zijne broederen, vergel. Deut. 24: 7., (want was 't een vreemdeling of ſlaef, die in eens anders dienst was, dan viel het onder de wetten op den diefſtal) maer wie een Israëliet geſtolen had, 't zy met oogmerk om hem aen de vreem-

(*d*) Matth. 15: 4.

vreemden te verkopen, dat hy zulks reeds gedaen mogt hebben, en dien gestolen Israëlijt al verkocht heeft, ofte dat hy nog in sijne hant gevonden wort, die sal sekerlick gedoodt worden; want zulk een menschendief en wechvoerder zijner broederen was niet beter, maer in sommige opzichten erger, dan een doodslager: het verlies van vryheid, en derzelver verwisseling met eeuwigduurende slavernye, en dat onder een Heidensch volk, stond gelijk met, en was in sommige opzichten erger dan, 't verlies van 't leven.

Hier op volgt een derde geval van gelijke strafbaerheid.

17. (e) Wie oock sijnen vader, ofte sijne moeder vloeckt, met beledigende smaed- en lasterwoorden hun bejegent, en kwaed toewenscht; al wie zulken, wien men naest God het leven schuldig is, door wier tedere zorg men in de dagen zijner jeugd is opgekweekt, aen wier borsten men gelaefd, door wier zweet en arbeid men gevoed is, en aen welke men ontelbare weldaden te danken heeft, al wie zoo verre de betamelykheid en alle natuurlyke aendoening vergeet en vertreedt, dat hy dezulken vloekt, die sal als een onnatuurlyk lid uit de maetschappye der menschen verbannen, en sekerlick gedoodt worden.

Zoo wilde God op de nadruklykste wyze zorg dragen *voor de veiligheid der maetschappye, en de meest* verwoestende wandaden met de zwaerste straf beteugelen. Maer nu volgen hier op eenige straf-wetten tegen een minder soort van beledigingen of misdaden, die nae mate van derzelver zwaerheid, gevolgen, en de personen daer in betrokken, onderscheidenlyk moesten gewroken worden.

18. Ende wanneer twee of meer mannen (waer onder ook de vrouwen begreepen worden) met elkander twisten, en die twist tot dadelykheden uitbarst, zoodat ze handgemeen worden; ende d'een slaet den anderen, by voorbeeld met eenen steen, die doorgaends by de hand is, dewijl menschen, in hunne oplopendheid, het eerste dat hun voorkomt gewoon zijn optevatten; één ding wordt

(e) Lev. 20: 9. Spr. 20: 20. Matth. 15: 4. Marc. 7: 10.

hier voor alle genoemd, en dus ook een ſtok en alle ander beſchadigend werktuig daer onder begreepen: ofte ook de een ſlaet den ander met eene bloote vuyſt, ende treft hem met eenige verwonding; doch hy en ſterft niet, maer valt nogthans wegens de hem toegebrachte ſtooten of wonden te bedde:

19. Indien de wonde of het toegebracht ongemak geneeslyk, immers niet doodlyk was, indien hy weder-opſtaet, ende op ſtrate gaet, al was 't dan ook ſlechts by ſijnen ſtock, zoo dat hy 'er eenig ongemak van overhoudt; ſo ſal hy die hem ſloegh, onſchuldigh aen doodſlag gerekend worden te zijn, en daer over niet ter dood mogen veroordeeld worden, al ware het ook, dat de geſlagene daer na weder inſtortte en ſtierf, want dit kon door eigen verzuim, of andere bykomende toevallen veroorzaekt worden; als de gekwetſte weer zoo ver herſtelde, dat hy eenmael de ſtraet weer betreden had, was de beledigér geen doodſlager; alleen ſal hy tot boete geven 't gene hy, die geſlagen was, verſuymt heeft; de ſchade, die hy daerdoor in zijn tijdlyk beroep geleden mogt hebben, geduurende zijn onvermogen om 't zelve wegens de wonde of ongemakken waertenemen, zal de belediger hebben te vergoeden, ende hy ſal hem daerenboven volkomelick laten heelen: indien derhalven de toegebrachte wonde in zoo verre onherſtelbaer was dat ze hem voor altoos onbekwaem maekte, moest de vergoeding der ſchade daernae geſchat worden; doch gebeurde het, dat de gewonde, te bedde gevallen zijnde, het beſtierf, dan behoorde het geval tot de wet in 't 12 vers gegeven.

20. Wanneer oock yemant ſijnen dienſtknecht ofte ſijne dienſtmaegt, onbepaeld, 't zy dezelve Hebreuwſchen, 't zy ze vreemden van afkomst zijn, met eenen ſtock, of een dergelyk wapentuig van kastijding, ſlaet gelijk dikwijls plaets kon hebben; want de dienstboden ſtonden by de Israëliten, gelijk in 't algemeen by alle de Oosterlingen, onder eene ſtrenge orde en tucht, en mogten van hunne heeren ook met ſlagen tot hunnen plicht gedreeven, of over verzuimen geſtraft worden: Evenwel God

ſtond

ſtond onder zijn volk de ſlavernye in zulk een trap niet toe, als dezelve onder de overige volken, en ook naderhand onder de Romeinen getrokken werd, onder welke de heeren het recht van leven en dood over de ſlaven oefenden; zulk een willekeurig en ſouverain gezach was onder Israël niet geoorloofd: Wanneer dan (zegt Israëls Wetgever) iemand eenen zijner dienstboden ſlaet met een ſtok, dat hy onder ſijne hant ſterft: die ſal ſekerlick gewroken worden, volgens de altoosduurende wet van Noach, en de algemeene uitſpraek, vers 12.

21. Maer ſoo het gebeurt, dat hy of zy die van den heer deerlyk geſlagen was, nochtans eenen dagh, ofte twee dagen, dat is éénen dag en éénen nacht, over eynde; in 't Hebr. *ſtaende*, dat is, in het leven blijft, al volgde 'er dan de dood op, ſo en ſal hy niet gewroken worden, of daer over aenſprekelyk zijn voor den wereldlyken Richter; hy bleef gewis voor God, die het harte kent, en als Opperrichter aller daden zal oordeelen, verantwoording daer over ſchuldig, in zoo verre hy door wreedheid of moedwil de wet der liefde overtrad; doch wat de burgerlyke Staetsgeſteldheid en Regeering betrof, waer van deze wetten eigenlyk maer ſpreken, kon men zulken hier geen ſtraf daer over aendoen, immers niet, ingevalle de ſlag met een ſtok of iets dergelijks, en niet met een zwaerd of eenig moord-geweer was toegebracht: want hy is ſijn gelt; hy had dezen dienstknecht of dienstmaegd met zijn geld gekocht, en ſtrafte dus door dit verlies zich zelven; ook was zulk een gekochte met zijn geld eenigzins zijn eigen goed, waerop hy eenig recht had, en zoo lang de uitoefening van dat recht niet blijkbaer buiten de palen liep, was het voor den wereldlyken Richter niet ſtrafbaer.

Hierin was dan een dienstknecht minder dan een vrye, wiens bloed evenwel moest gewroken worden, al was hy eerst nae twee en meer dagen na de bekomen wonde geſtorven, vs. 19. De reden van dit onderſcheid is billyk; omdat de eene Israëlijt geen recht of bevoegdheid had om den anderen te ſlaen, maer een heer wel recht had om zijnen knecht of dienstmaegd te ſlaen, wanneer zy zulks

verdienden: Dewijl nu in 't geval, wanneer de dienstbare de geleeden ſtraf beſtierf, altijd moest onderſteld worden, dat dezelve ſlagen verdiend had, en het ook ligtelyk kon gebeuren, dat de zoodanige den heer door grove misſlagen hooglyk beledigd, en tot toorn verwekt had; zo kon dit zoo ſterk niet gewroken worden, ten ware het zoo verre ging, dat hy of zy onder zijne handen het beſtierf, en 'er dus eene blijkbare boosaertigheid of onmatige wreedheid onder liep; in dat geval ſtonden zy gelijk met eenen vryen, wiens bloed als dan gewroken moest worden; maer anders werd de heer, zoo veel de tijdlyke ſtraf aengaet, gerekend, zijn misſlag genoeg te boeten door 't verlies van zijnen knecht of dienstmaegd, van welke hy zich door den dood beroofd vond. —— Zoo wilde God wijslyk, aen den eenen kant, zorgen voor de dienstbaren, dat zy niet te hard behandeld wierden, en palen ſtellen aen de wreedheid en onbeſcheidenheid der heeren (en ook der vrouwen die mede daer onder, gelijk van zelfs ſpreekt, begreepen zijn): Aen den anderen kant wilde God ook waken tegen den opſtand en de ſtoutheid der dienstbaren, en eenige plaets voor ſtrenge tucht en vreeze overlaten.

22. Onder de blijken van des Wetgevers wijsheid en goedheid is ook de zorge die Hy draegt voor de zwangere vrouwen, dat haer geen leed geſchiedde, waer door al ligt de boom en de vrucht beide zouden vernield worden, tot aenmerkelyke ſchade voor de maetſchappye. De gevallen waerin, en de wyzen waerop dit al kon geſchieden, zijn menigvuldig; de wetgever noemt 'er alleen één tot een voorbeeld: Wanneer nu mannen kijven, ende ſlaen een ſwangere vrouwe, die zich daerby toevallig bevond, of zulks vernemende toeſchoot, 't zy om haren man te hulp te komen, 't zy om de twisters van elkander te ſcheiden, 't zy dat ze op eenige andere wyze daerin betrokken ware; wanneer dan een der twisters zulk eene vrouwe, haren gezegenden ſtaet niet ontziende, ſlaet, ſchopt, ſlingert, of op eenige andere wyze mishandelt, dat haer de vrucht afgaet, by wege van miskraem; doch geen dootlick verderf en zy, 't zy aen de vrouwe, zoo dat zy het beſterve, het zy ook aen de vrucht, zoo dat die vrucht niet onmiddelyk

door

door den toegebrachten slag of stoot in 's moeders lichaem doodlyk gekwetst was, maer alleenlyk door de ontijdige bevalling of misgeboorte het leven verlooren had; so sal hy, die haer mishandeld heeft, sekerlick gestraft worden, en wel in diervoege, gelijck als hem der vrouwen man oplegt, die het hoofd en de beschermer zijner vrouwe is, en als Vader in zijn beste goed, en zijne verwachting op een zaed, schade leed. Evenwel hy mogt zijn eigen Richter in de zen niet wezen; zijn eisch moest ook zoo redenlyk en evenredig zijn, dat zy het licht mogt konnen veelen, en door gewettigde personen billyk gekeurd wierde; hierom wordt 'er bygevoegd, ende hy sal 't geven door, dat is nae uitwijzing van de Richteren, aen welke de man der beledigde vrouwe het geval moest aendienen; deze moesten hem recht verzorgen, en maken, dat zijn eisch door den schuldenaer in alle redenlykheid voldaen wierde.

23. Maer, was het geval anders, indiender een dootlick verderf zal zijn, het zy aen de Moeder, het zy aen de vrucht op de bovengezegde wyze, so sult gy geven ziele voor ziele: Dit was allerbillykst, want bestierf de Moeder het, dan was de zaek reeds geweezen vs. 12. vergeleeken met onze aenteekening op vs. 19. En was het Kind getroffen, en in 's moeders buik ter dood gebracht, dan was 't gewis met het hoogste recht strafbaer; een onnozel wicht, dat nog geen deel had aen het licht der wereld, in eene wooning die als 't ware de natuur, tot deszelfs beveiliging, diep verborgen heeft, te dooden, vorderde deze straf.

24. Hier mede verbindt Israëls Wetgever, als by eene zeer gepaste gelegenheid, de algemeene wet der wedervergelding, (*f*) Ooge voor ooge: tant voor tant, hant voor hant, voet voor voet:

25. Brant voor brant vergel. Kap. 22: 6., wonde voor wonde; buyle voor buyle. Omtrent deze beruchte wet der wedervergelding, moeten wy de volgende dingen opmerken:

(1) Dat *oog*, *tand*, *voet* enz. alle slechts tot voorbeelden genoemd worden, waeronder alle andere beledigingen begreepen zijn.

(*f*) Lev. 24: 20: Deut. 19: 21. Matth. 5: 38.

(2) Dat deze wet alleen in kracht werken kan in gevallen van opzet, of onverschoonbare onvoorzichtigheid: Anderszins spreekt het van zelfs, dat ze nae vereisch der omstandigheden met matiging moet worden toegepast, vergel. vs. 13.

(3) Dat die vergelding niet altoos nae de letter moet of kan uitgelegd worden, iemand kon, by voorbeeld, geen tand in zijnen mond hebben, om daer mede den uitgestoten tand van zijnen beledigden te boeten; het zelfde geldt ook vooral in *brandstichting*: de wet bedoelt alleen eene *evenredige* vergelding, vergel. Richt. 15: 10. De meeste dier gevallen konden met geld geboet worden, en zulks beter en voordeeliger voor den beledigden dan anders: by voorbeeld; een rijk man had eenen behoeftigen den arm gebroken, deze laetste zou weinig baet hebben by het breken van den arm des rijken tot vergelding, maer zeker verkiezen, dat de veroorzaekte schade met geld beloond wierde, vergel. vs. 19. 'Er was echter reden voor die uitdrukking der wet, deze is in de zaek gegrond, en die verplichting moet in den grond ook blijven, *oog voor oog* enz., en moet ook uitgevoerd worden, zo de belediger weigert op eene andere wyze voldoening te geven. Het wil dan zeggen: „ Indien iemand een anderen zijn oog, tand, enz. uit„ stoot, en weigert zijn partye te vrede te stellen door eene „ evenredige geëischte vergoeding, mag en moet hy nae deze „ wet der vergelding gestraft worden, *ooge om ooge* enz."

(4). Dat God hier mede geenszins de *eigen-wraek* gebiedt of toelaet, maer deze wet onmiddelyk verbindt met, en betrekkelyk maekt tot, het laetstgenoemde in het even voorgaende geval, *hy zal het geven door de Richteren.*

(5). Dat God ook zelfs de vordering der richterlyke wraek den beledigden personen niet aenprijst noch beveelt, als of iemand, die gekwetst of op eenige wys beledigd en benadeeld was, deze wet volstrekt moest te bate nemen en de wedervergelding moest eischen: De Joden in later tijden namen, door misbruik, aenleiding uit deze wet tot eigen-wraek, en leiden dezelve zoo uit, als of het prijslyk, ja geboden was, zonder eenige meedogendheid, op eigen gezach, alle beledigingen te vergelden: Hier over worden zy van den Heiland bestraft, Matth. 5: 38. alwaer Christus, niet deze wet zelve, maer

de uitlegging en overlevering der Joden over dezelve afkeurt, leerende, dat die wet geenszins de liefde en vergevingsgezindheid mogt uitsluiten. Die wet nogthans, als een Burgerwet beschouwd, was en blijft in den Burgerstaet noodzakelyk ter beteugeling van misdaden en boosdoenders; zonder zulk eene wet was niemand veilig; het Christendom zelfs veroordeelt de uitvoering daer van niet in alle openbare schendingen en beledigingen van de rechten der menschlykheid, maer gebiedt ze zelfs. Doch in alle personeele beledigingen, waer by men vergeving kan oefenen, is het edelmoediger te vergeven, en dit vordert de wet der liefde, die in kracht ook de wet van 't Christendom is; maer, volgens de rechten van een Burger, behoeft men het niet te doen, maer kan volgens deze wet zich vergelding doen bezorgen: De wet daeromtrent is volstrekt noodzakelyk tot veiligheid van den Staet, schoon de uitvoering aen de bescheidenheid des beledigden vry gelaten wordt. God zelf heeft deze wet menigmael gehandhaefd en uitgevoerd aen personen, die de macht des wereldlyken Richters ontwassen waren, gelijk men ziet in Adonibezek, Richt. 1: 7. in David, wiens overspel in de bloedschande zijner dochter Thamar en de schending zijner bywijven, t'huis gezocht werd; en in meer anderen.

26. Deze wet der wedervergelding wil God ook toegepast hebben op de dienstbaren, ten hunnen bate; zeggende: Wanneer oock yemant sijnes dienstknechts ooge, of sijner dienstmaegt ooge slaet, ende verderftse: hy sal hem vry laten gaen voor sijn ooge.

27. Ende indien hy sijnes dienstknechts tant, of sijner dienstmaegt tant uytslaet: so sal hy hem vrylaten voor sijnen tant. *Oog* en *Tand* worden hier wederom slechts ten voorbeelde genoemd, en 'er is veel wijsheid in deze keuze: Het *Oog* is een der edelste en nuttigste leden; de *Tand* een der geringsten: het voornaemste en 't geringste wordt hier genoemd, waeronder al hetgeen dat daer tusschen beide is, *hand*, *voet*, *duim*, *vinger*, enz. begreepen wordt; zoo nogthans, dat 'er bepaeldelyk verminkingen alleen bedoeld worden, die onherstelbaer waren, waerby zy eenig lid verlooren dat niet te herkrijgen was; andere ver-

wondingen, die geneesbaer waren, worden hier onder in dit geval niet begrepen; maer alle verminkingen, al ware het slegts de uitstoting van eenen tand, moest de heer boeten met een volslagen vrylating; het welk niet weinig dienen moest, om de heeren hunne dienstboden bedachtzaem te doen behandelen en straffen.

28. (g) Ende wanneer eenig vee, onder de macht van menschen staende, by voorbeeld een osse, eenen man ofte vrouwe stoot, dat hy sterft: so sal de osse sekerlick gesteenigt worden, ende sijn vleesch en sal niet gegeten worden, maer de heere des osses, zo hy te vooren niet geweten heeft, dat hy kwaedaertig en stootig was, sal onschuldigh zijn.

29. Maer indien de osse te vooren stootigh geweest is, ende is sulcks sijnen heere overtuygt geweest, ende hy hem niet bewaert en heeft, ende hy doodet eenen man ofte vrouwe: so sal die osse gesteenigt worden, ende sijn heere sal oock gedoodt worden: Want zulk een verzuim is eene onverschoonbare onvoorzichtigheid, en moedwillige veroorzaking van schade; zulk een eigenaer moet gerekend worden moedwillig levensgevaer aen zijnen evenmensch toegebracht te hebben. Het verdient opmerking, dat God, in beide deze gevallen, ook het dier wilde gedood hebben, en wel met een soort van richterlyke straf, door steeniging, zonder dat deszelfs vleesch mogt gegeten worden: Het eerste was natuurlyk, want, dewijl de dieren ten nutte en dienst van de menschen oorspronglyk geschapen zijn, mogen zy verdelgd worden zoodrae zy schaden, gelijk wy gewoon zijn alle schadelyke dieren te dooden; en dit moest hier te meer geschieden, om dat een os, van zulk eene geaertheid, nog meer dergelyke ongelukken zou kunnen veroorzaken: Het laetste was zeer geschikt, om den afschrik tegen allen manslag te dieper in te prenten, en van het mindere tot het meerdere een gevolg te doen trekken; wilde God aen een dier, dat redenloos was, het bloed des menschen gewroken hebben, hoe veel

(g) Gen. 9: 5.

veel meer moest en zou het dan van de hand des menschen geëischt worden!

30. Evenwel, in 't geval 't welk vs. 29 gesteld wordt, wilde God eenige matiging toelaten, waerby zulk eenen onbedachtzamen eigenaer des osses, in plaets van de doodstraf, eene geldboete, nae de schatting der Richters, kon worden opgelegd: Indien de omstandigheden van 't geval eenige verschooning gedogen, by voorbeeld dat de osse wel bewaerd, maer losgebroken, of door de achteloosheid van eenen knecht uitgelopen was; of wanneer de nabestaenden en bloedwrekers van den gedoodden niet op het strengste recht staen, maer te vrede zijn dat hem losgelt opgeleyt wort, so sal hy tot lossinge sijner ziele geven, nae alles dat hem sal opgeleyt worden door de Richters.

31. 't Zy dat hy eenen sone gestooten heeft, ofte eene dochter gestooten heeft, nae dat recht sal hem gedaen worden. God laet dit aen de wijsheid der Richters over, om in de gevallen te bepalen, of de omstandigheden zulk eene matiging toelieten; als ook om nae derzelver aert de grootte van den losprijs te bestemmen. Waer van echter alle moetwillige doodslagen volstrekt waren uitgesloten vs. 12, 14 en Num. 35: 31.

32. Indien de osse eenen knecht ofte dienstmaegt stoot: hy, de Heer van dien os, sal sijnen, namelyk des doodgestoten knechts, heere dertigh silverlingen geven, ende de osse sal gesteenigt worden.

33. Ende wanneer yemant eenen kuyl of put by gelegenheid opent, en vergeet of verzuimt dien weder te sluiten, ofte wanneer yemant van nieuws eenen kuyl graeft, namelyk aen den gemeenen weg, of in 't open veld, waer over in 't Sabbath jaer 't vee lopen mogt, ende hy deckt hem niet toe: ende een osse ofte esel van eenen anderen valt daer in:

34. De heere des kuyls sal 't vergelden nae de waerde van het beest, volgens de schatting van den Richter; hy sal den heere desselven 't gelt wederkeeren: doch dat doode sal sijne wesen.

35. Wanneer nu yemants osse of ander vee, van

een beschadigend vermogen, zonder eenige voorkennis van den eigenaer, sijnes naesten osse of ander vee quetst, dat hy sterft: so sal men den levendigen osse verkoopen, ende het gelt daer van half ende half deylen, ende den dooden sal men oock half ende half deylen.

36. Ofte is 't kennelick geweest, dat die osse van te vooren stootigh was, ende sijn heere en heeft hem niet bewaert: so sal hy in aller maniere osse voor osse vergelden, dat is, den prijs van den gedooden os volledig betalen, of daer voor eenen os van gelijke waerde geven, doch de doode sal sijne wesen.

Nae dezen algemeenen regel moesten alle andere gevallen van onheilen door menschen of beesten veroorzaekt, gerekend, en, uit vergelijking met deze voorbeelden, nae evenredigheid, geoordeeld en gestraft worden.

HET XXII. KAPITTEL.

Eenige nadere bepalingen en straffen op de overtredingen betrekkelyk het 6e en 7e Gebod der Zedelyke Wet, vs. 1-17. Verscheiden andere strafwetten tegen toverye, onreine vermenging met beesten, afgoderye, onbescheidenheid jegens vreemdelingen, weduwen, weezen; als ook verbod van woeker, verpanding, oneerbiedigheid jegens de Overheid, onttrekking der heilige dingen, en 't eten van 't verscheurde, vs. 18-31.

1. WAnneer (*a*) yemant eenen osse, ofte kleyn vee steelt, ende slacht het, ofte verkoopt het, die sal vijf runderen voor eenen osse wedergeven, ende vier schapen voor een kleyn vee.

Israëls

(*a*) 2 Sam. 12: 6.

Iſraëls Burgerſtaet vorderde zulk een ſtrenge ſtraf op de dieverye niet, als de onze; geen dief werd daer met den dood geſtraft: gewoonlyk moest het geſtolene dubbel worden wedergegeven; maer hier maekt God ten aenzien van 't groot en klein vee onderſcheid, dat moest vier en vijfvoudig geboet worden: de reden daer van is, dat het vee meer gevaer loopt om te konnen geſtolen worden, dan andere dingen, die men in zijn huis kan opgeſloten houden; hierom moest de ſtraf op dezen dieſſtal zwaerder zijn, om meer afſchrik daervan te verwekken. Ook komt mede in aenmerking de waerdye en 't gebruik van 't vee; dit althans was de reden, waerom een os (waeronder ook een paerd, ezel, enz. kan begreepen worden), vijfvoudig, en een ſchaep of bok ſlechts viervoudig moest geboet worden.

2. Indien een dief by nacht gevonden wort in 't doorgraven van den wand, of 't openbreken van deuren of vengſters, ende hy wort van den eigenaer des erfs, of van zijne huisgenoten, geſlagen dat hy ſterft; zulks zal als een geoorlofde zelfverdediging of nood-verweering gerekend worden, 't en ſal hem geen bloetſchult zijn, dat is, *aen hem*, die dood geſlagen is, *zal geen bloedſchuld begaen zijn.* Hier voor waren duchtige redenen; want by nacht was een dief doorgaens gevaerlyker; onder begunſtiging van den nacht kon hy meer kwaed bedrijven en ligter ontkomen; de eigenaer kon zoo ligt geen hulp van anderen wagten als wel over dag, en moest zich zelven dus, zoo goed hy kon, tegen 't geweld beveiligen; hy kon ook in de duisternis zijne ſlagen of andere pogingen ter verweering zoo wel niet beſtuuren als by den dag; ook was 'er zoo veel gelegenheid by nacht niet om den dief te onderkennen, den dieſſtal te agterhalen, en het geſtolene weder te krijgen.

3. Maer, indien de ſonne over hem opgegaen is, en de dief kan onderkend, nagegaen, en achterhaeld worden, ſo ſal 't hem een bloetſchult zijn, dan zal aen hem een bloedſchuld geacht worden begaen te zijn, welke nae bevind van zaken zal gewroken worden; want 'er was geen noodzake voor den eigenaer, om den dief, die alleen kwam om te ſtelen, op zulk eene geweldige wyze aenteranden en af te

maken, en alzoo zijn eigen richter te zijn, aengezien hy op eene andere en wettige wyze het ontstolene kon weder verkregen en zijne schade zelfs met winste verhaeld hebben; want hy, de dief, sal of *zoude*, als hy niet gedood was, 't volkomelick, liever *gewisselyk*, zonder verschooning, wedergeven, het zy vier of vijfvoudig, volgens vs. 1. het zy dobbel, volgens vs. 4., nae dat de zaek gelegen was, gelijk we aenstonds nader vernemen zullen: ja zelfs, al heeft hy niet om het gestolene aldus te boeten, zal de eigenaer het toch niet behoeven kwijt te geven, maer als hy wil, so kan en sal hy, die gestolen heeft, en het nae de wet niet vergoeden kan, verkocht worden voor sijne dieverye, en alzoo kan de eigenaer gewisselyk, zonder op eene wreede wyze zich zelven aen het leven van den dief te wreken, het zijne met overwinste wederkrijgen. Wanneer evenwel de dief niet enkel kwam om te stelen, maer kennelyke blijken gaf dat hy in den zin had om ook te moorden en geweld te plegen, spreekt het van zelfs, dat in zulk een geval de nodige zelfverweering, al was 't ook ten koste van het leven des aenvallers, zoo wel by dag als by nacht geoorlofd was.

4. Indien de diefstal levendigh in sijne hant voorseker gevonden wort, zoo dat de eigenaer het voor het zijne duidelyk onderkennen kan, en het niet verkocht of verruild is, het zy osse, ofte esel, ofte kleyn vee: hy sal 't, in dat geval, alleenlyk dobbel wedergeven. Hier voor was een billyke reden, om dat de eigenaer in dat geval zijn *eigen* goed, en wel met minder kosten of moeite, kon wederkrijgen; maer was de misdaed van den dief verzwaerd, en de schade des eigenaers vergroot, daer door, dat de dief het reeds verkocht, en zijnen diefstal daer mede voltooid had, dan moest hy, volgens vs. 1 het gestolene vier- of vijf-voudig boeten.

Salomon zegt, Spr. 6: 30, 31. *dat een dief — zevenvoudig wedergeeft*; doch hy schijnt onder die algemeene uitdrukking de twee gevallen, namelyk van de *vijf-voudige* en *dobbele* vergoeding t' zamen te nemen; of, volgens een gewoone

woone spreekwys, het *zevenvoudig* voor *veelmalen* te bezigen.

5. Wanneer yemant een velt, ofte wijngaert, of eenigen anderen *Boomgaerd*, na den ingezamelden oogst, door zijn vee laet afweyden, ende hy sijn beest [*daer inne*] drijft, en onder dat voorwendsel het daer henen richt, dat het in eenes anderen velt weyde, buiten een Sabbaths jaer: die sal 't van 't beste sijnes velts, ende van 't beste sijnes olijf- of wijngaerts wedergeven, door dezelve voor het vee van zijnen beschadigden naesten interuimen, of uit het beste van den oogst welken hy daer van heeft ingezameld, moeten vergoeden. De Joodsche meesters strekken dit zoo verre uit, dat zy daer onder verboden achten, konijnen of dergelijk klein gedierte, te mogen houden of los te laten lopen, naby de koornvelden, wijngaerden, of olijfkweekeryen hunner gebuuren. Althans, de Wetgever wilde met deze verordening elk zorgvuldig maken omtrent zijn vee, dat het, tot voorkoming van twist en wrevel, de landeryen zijner nabuuren niet mogt beschadigen.

6. Wanneer iemand een vyer op zijn eigen grond, of op den gemeenen weg, aensteekt, en geen zorge draegt, dat het zijnen nabuur niet beschadige; maer zoo onvoorzichtig daer mede te werk gaet, dat het verder uytgaet en zich verspreidt, ende het vatt, by voorbeeld de doornenhage van den naestgelegen akker, en steekt alzoo over, en breidt zich uit, so dat de koornhoop verteert wort, ofte 't staende koorn, ofte 't gras, hooi, en 't geen verder op of aen het velt mogt brandbaer bevonden worden: hy die den brant heeft aengesteken, al was het niet met zulk een oogmerk, sal 't nogthans volkomelick wedergeven, of, zo hy niet heeft, zal hy, gelijk in dergelyke gevallen, verkocht worden.

7. Wanneer yemant sijnen naesten gelt, of vaten van huisraed of andere dingen, te bewaren geeft, ende 't wort uyt dies mans huys gestolen: indien de dief gevonden wort, hy sal 't dobbel, gelijk in alle diefstallen, door welke iets uit den huize gestolen werd, wedergeven, zonder dat de Bewaerder daer over verder aensprekelyk zal zijn.

8. Maer indien de dief niet gevonden en wort, ſo ſal de heere des huyſes tot de goden, of Richters, gebracht, en nauwkeurig onderzocht worden, of hy niet ſijne hant aen ſijnes naeſten have geleyt, en zich aen zijns naestens eigendom vergreepen en heeft; het zy door zelf dat toevertrouwde gebruikt en verdonkerd, of tot zijn voordeel aen anderen kwijtgemaekt, of met den dief gedeeld te hebben, of door onachtzaemheid het te hebben laten ſtelen: In alle welke gevallen de Richters, nae bevind van zaken, zulk eenen oordeelen moesten.

9. Over alle ſake, aengaende welke eenige verdenking, of beſchuldiging van onrecht plaets heeft, over eenen oſſe, over eenen eſel, over kleyn vee, over kleedinge, over al 't verlorene, 't welck yemant ſeyt dat het ſijne is: beyder ſake ſal voor de goden komen: welcken de goden verwijſen, het zy als eenen valſchen betichter van zijnen naesten, het zy als eenen trouwloozen ontvreemder van zijns naesten goed, die ſal 't ſijnen naeſten dobbel wedergeven.

10. Wanneer yemant aen ſijnen naeſten eenen eſel, ofte oſſe, ofte kleyn vee, ofte eenigh beeſt te bewaren geeft: ende het ſterft, ofte 't wort verzeert, dat is beſchadigd, ofte wechgedreven, dat het niemant en ſiet:

11. So ſal, ingevalle 'er geen getuige noch eenig ander middel te vinden mogt zijn, om achter de waerheid der zaek te komen, des HEEREN eedt tuſſchen hen beyden zijn, dat is, de Eed, by den naem, en onder plechtige aenroeping van Jehovah, zal daer tusſchen komen, en 't geſchil beſlechten, of hy niet ſijne hant aen ſijns naeſten have geſlagen heeft: weigert de bewaerder den eed te doen; hy zal ſchuldig verklaerd worden, en moeten boeten; maer zuivert hy zich met eenen eed, zweert hy by den HEERE, dat hy zelve het beest noch gedood, noch beſchadigd, noch wechgedreeven, of op eenige andere wyze den eigenaer ontvreemd heeft; zo zal het daermede afgedaen zijn, ende de heere derſelver verlooren of beſchadigde goederen, ſal [*dien*] eed aennemen, zich daer mede moeten vergenoegen,

gen, ende hy, aen wien het bewaerde was toevertrouwd, en sal 't niet wedergeven.

12. Maer indien 't van hem, (in 't Hebr. *van met hem*,) dat is, indien 't van hem, met zijn weten, met zijn bewilliging of toedoen, ten minsten door moedwillige achteloosheid, sekerlick gestolen is, en zulks voor den Richter blijkt, hy sal 't sijnen heere wedergeven.

13. Is 't gewisselick, dat is kennelyk, blijkbaer verscheurt, dat hy het bewijs daer van kan toonen, en 't verscheurde beest of een deel daer van brenge tot getuyge: so en sal hy 't verscheurde niet wedergeven.

14. Ende wanneer yemant van sijnen naesten, niet, gelijk in 't 10 vs, ten *verzoeke* van den eigenaer, te bewaren krijgt, maer zelf van hem wat begeert, ter leen, tot zijn gebruik en gerief; ende 't gebeurt dan, dat 't wort beschadigt, ofte 't sterft: sijn heere, de eigenaer van 't geleende, zelf daer niet by zijnde, als een ooggetuige van de onschuld des gebruikers aen de schade; hy, die het geleend heeft, sal de schade vergoeden, en 't volkomelick wedergeven: aengezien het uit vriendschap geleend, en in den dienst des gebruikers beschadigd, en daer by twijfelachtig was, of het by de schuld des gebruikers niet mogt zijn toegekomen; was het billyk, dat die twijfeling ten voordeele van den eigenaer en niet van den ontleener en gebruiker oversloeg; de laetste had 'er het voordeel van getrokken, en moest dus ook het verlies dragen. Deze wet moest den ontleener bedachtzaem maken, om dezelfde zorgvuldigheid en trouwe omtrent het geleende, als omtrent zijn eigen goed te betoonen, en de vriendelykheid des uitleenenden eigenaers niet te misbruiken.

15. Maer Indien sijn heere, die het ter leen gegeven of aen hem verhuurd had, daer by geweest is, en tegenwoordig was toen zijn goed beschadigd werd of stierf, zoo dat hy zelf had konnen toeschieten om de schade voortekomen, of ooggetuige was van het ongeluk, buiten schuld des gebruikers; hy die het in gebruik had, en sal, in dat geval, 't niet wedergeven, ten ware, gelijk van zelfs spreekt, de gebruiker moedwillig en stoutelyk, in tegenwoordigheid van

den eigenaer, het beest wondde, doodde, of 't goed beſchadigde. Maer indien het gehuert is, indien de eigenaer het tot een zekeren prijs ten gebruike gegeven, of onder eenig beding geleend had, hoe dan? De wetgever zegt, als dit het geval mogt zijn, ſo is 't voor ſijn huere gekomen; de bedongen prijs moet door den gebruiker betaeld worden, en de eigenaer moet zich daer mede vergenoegen, en 't overige zijner ſchade dragen.

16. Wanneer nu voords yemant, door ſchoone woorden en trouw-beloften, eene maegt verlockt, die niet ondertrouwt en is, (anders zo ze ondertrouwd was, ſtond 'er de doodſtraf op, Deut. 22: 23, 24.) ende hy ligt by haer: die ſal haer ſonder uytſtel eenen bruytſchat geven, en daer by haer plechtig ondertrouwen, datſe hem ter vrouwe zy.

17. Indien haer vader gantſchelick, dat is volſtandig, weygert haer aen hem te geven, ſo ſal hy gelt geven, nae den bruytſchat der maegden, zoo veel als met den ſtaet en hoedanigheid der jonge dochter geſchat werd overeenkomstig te zijn, zoo veel als de bruidſchat, welke men gewoonlyk aen of voor eene jongvrouwe geeft.

18. (*b*) De toovereſſe, iemand die zich daer voor uitgeeft en daertoe laet gebruiken, en ſult gy niet laten leven, maer gewisſelyk met den dood ſtraffen. 'T is buiten bedenking, dat de Toveraers mede daer onder begreepen worden, Levit. 20: 27. De *Toveresſe* wordt hier alleen genoemd nadrukshalve; *gy zult zelfs eene vrouw die aen deze misdaed ſchuldig is, wegens hare zwakkere kunne niet verſchoonen.* Ook heeft men opgemerkt, dat de groſſte ſoort van Toverye meestal onder de vrouwelyke Sexe gevonden is. Dit ſlach van menſchen was zeer gevaerlyk, en gaf eene regelrechte aenleiding tot Afgoderye, zy trokken de menſchen af van den gezegenden God, zijnen dienst, en 't vertrouwen op hem, en verleidden hen tot bygeloof en vreesachtige onderwerping aen het ſchepzel, ja aen den duivel, voor zoo veel zy onder een wezenlyk of voorgewend verdrag en gemeenſchap met de booze geesten.

hun-

(*b*) Deut. 18: 10, 11.

hunne konstenaryen bedreeven. Vermids nu de afgoderye niet alleen een zedelyke hoofd-misdaed is van den eersten rang, maer onder Israël in 't byzonder daerenboven eene burgerlyke misdaed van gekwetste Majesteit in zich vervattede, waer door zy den grond van hun gemeenebest omkeerden, van hunnen wettigen Koning afvielen, en tegen Hem rebelleerden; zo moest de afgoderye, en alles wat daermede in een nauw verband stond of regelrecht daer toe leidde, ook in dit leven, door de Burgerlyke Overheid, met de hoogste straf vergolden worden.

19. (*c*) Al wie by een beest ligt, die sal als een grouwelyk monster, dat de natuur, en den Schepper der natuur, de hoogste oneer aendoet en beledigt, sekerlick gedoodt worden.

20. (*d*) Wie van u den goden der heidenen offert, en godsdienstige eere bewijst aen iemand, behalven den HEERE alleen, die sal door steeniging verbannen en uitgeroeid worden uit het land der levendigen. vergel. Deut. 17:.2, enz.

21. (*e*) Gy en sult oock den vreemdelingh geenen overlast, geenen schimp of smaedheid aen-doen, noch hem door geweld, list, of trouwlooze behandelingen onderdrucken: want gy zijt vreemdelingen geweest in Egyptenlande, en behoort dus, uit eigen ondervinding, medelijden geleerd te hebben met de zoodanigen, en dat medelijden, ter dankbare erkentenisse voor uwe verlossing, in den hoogsten trap te oeffenen.

22. (*f*) Gy en sult geen weduwe nochte weese beleedigen met woorden of daden, door dezelve te misleiden, te kort te doen, te onderdrukken, en smerte tot derzelver droefheid toetedoen.

23. Indien gyse eenigsins, indien gy ze stoutelyk en met opzet beleedigt (in 't Hebreeuwsch *beledigende beledigt*): ende indien sy eenigsins, of ernstelyk, (in 't Hebreeuwsch *roepende*) tot my roepen, my haren nood klagen, tot my

(*c*) Lev. 18:23. ende 20: 15. (*d*) Deut. 17: 2,3,4,5. (*e*) Levit. 19: 34. (*f*) Zach. 7: 10.

als hulpelooze onderdrukten den toevlucht nemen, en hare zaken my met vertrouwen aenbevelen; Ick ſal haer geroep ſekerlick verhooren, hare zaken handhaven, en hare beledigers over derzelver kwade behandeling ſtrengelyk ſtraffen.

24. Ja, indien het mogt gebeuren, dat deze trouwloosheid onder u doorbrake, en het recht der weduwen en weezen vertreden wierde, zelfs in de poorten des gerichts, zo zal ik op de nadruklykſte wyze opſtaen, om het geſchonden recht wegens haer te wreken, ende mijn toorn ſal ontſteken, ende ick ſal ulieden, die daer aen ſchuldig ſtaet, met den ſweerde dooden: ende uwe wijven ſullen weduwen, ende uwe kinderen weeſen worden, ingevolge de wet der wedervergelding, Kap. 21: 24. welke ik in dat geval zelf zal handhaven.

Zoo wilde Israëls gunstrijke Opperheer deze hulpeloozen, die man noch vader hadden om haer te beſchermen, op eene byzondere wyze onder de beſcherming zijner wet ſtellen, en als Man en Vader de zorge voor haer op zich nemen.

25. (g) Indien gy mijn volck dat by u arm is, dat is, indien gy den eenen of anderen uit uwe broeders, in behoeftige omſtandigheden ziet verkeeren, en hy neemt tot u den toevlucht, en gy hem gelt leent, ſo en ſult gy tegen het ſelve niet zijn, als een woeckeraer: gy en ſult op het ſelve geenen woecker leggen, dat is, geen rente voor 't gebruik daer van afvorderen.

Men moet by deze wet, en by ſoortgelyke of die hier mede in verband ſtaen, opmerken, dat dezelve eeniglyk geſchikt waren nae den ſtaet van Israëls Gemeenebest. Onder handeldrijvende volken zou deze wet onuitvoerlyk en zelfs ten uiterſten ſchadelyk zijn, wijl zy den Koophandel, den bron van 't welvaren zulk eenes volks, geheel zou ſtremmen: Maer de ſtaet van Israëls Gemeenebest was niet ingericht voor den Koophandel, maer voor den Land- en vee-bouw; en het was eene der allerſchranderſte en onvergelijkelyke grondwetten van dezen ſtaet, dat, niet alleen by de eerſte verdeeling des lands, elke ſtam, geſlacht, en huisgezin, zijn eigendom-

(g) Lev. 25: 36, 37. Deut. 23: 19, 20. Pſ. 15: 5. Spr. 28: 8. Ezech. 18: 8

dommelyke goed en vaste bezitting kreeg, maer dat dezelve ook, door de wet van 't Jubel-jaer, by hunne Vaderlyke erfbezittingen van geslachte tot geslachte bewaerd wierden. Hier aen moesten verscheiden andere wetten, en ook dit bevel, dat den woeker verbood, dienstbaer en bevorderlyk zijn. Niemand mogt zelfs de hand leenen in het uitgeven van geld op woeker aen de nooddruftigen onder Israël, noch over eenige verbindtenis des aengaende staen, het zy als getuigen, het zy als borgen, van waer we onder anderen in Salomons spreuken zeer vele en nadruklyke afmaningen van, en waerschouwingen tegen deze en dergelyke borgtochten aentreffen, waer van op derzelver plaetzen nader zal gehandeld worden. — Evenwel moet men by deze wet twee uitzonderingen opmerken: (1) Dat hier alleen verboden wordt van Israëliten renten te nemen, maer niet van de Heidenen, het was hun geoorlofd aen de omliggende volken geld op woeker of intrest te schieten; Deut. 23: 20. (2) Dat het verbod van woeker hier alleen bepaeld wordt tot het geval van armoede, of dringende behoefte: Men meent derhalven hier uit te moeten opmaken, dat deze wet den gematigden woeker veroorlofde, ingeval een wel vermogende Israëlijt eenig geld van een anderen opnam, aengezien het onbillyk zou zijn, dat een rijke zijn goed vermeerderde door het gebruiken van eens anders geld, zonder daer voor eenige vergelding te doen. We geloven dat dit gevolg billyk uit het voorstel dezer wet wordt afgeleid, doch teffens dat het onder Israël zelden te pas kwam, uit hoofde dat het geen volk van Koophandel was.

26. (*h*) Indien gy, in eenig geval, eenigsins, (of liever *dadelyk*) uwes naesten kleet, rok, nachtdeksel, of eenige dergelijke onontbeerlyke zaek, die men dagelyks tot zijn noodzakelyk gerief nodig heeft, te pande neemt: en zo deze naeste teffens arm is, dat hy geen ander kleed of dergelijke heeft, so sult gy 't hem wedergeven, eer de sonne ondergaet.

27. Want dat alleen is sijn decksel, 't is sijn kleet over sijne huyt: waer in soude hy liggen? Het zou

(*h*) Deut. 24: 12, 13.

derhalven de menschlykheid beledigen, zoodanig iets zulk eenen te onthouden, en hem daer door het leven bang en bitter te maken: 't sal dan geschieden, wanneer hy tot my roept, uit zijnen nood en elende, dat ick 't sal hooren, en u straffen over zulk eene wreedheid, want ick ben genadigh, en wil dat gy ook daer in my navolgt.

Schoon deze wet uit Israëls byzondere Staetsgesteldheid mede voortvloe'de, en in alle uitgestrektheid onder dat volk moest geoefend worden, zonder uitzondering; zo leert evenwel de reden waer mede zy aengebonden wordt, dat ze op zedelyke gronden steunt, en tot die werken van barmhartigheid behoort, die in alle Staten en Gemeenebesten, zoo veel mogelyk, moeten nagevolgd en geoeffend worden.

28. De goden, de Overheden, ook dan als gy nae uwe gedachten niet wel van hun behandeld wordt, en sult gy niet vloecken: ende (*i*) de Overste in uwen volcke, uwe Vorsten, en sult gy niet lasteren, hen voor den haet en verachting des volks zoeken bloot te stellen, en oproerigheid stooken; maer gy zult in dat geval tot my roepen, en van my de wrake wachten.

29. Uwe volheyt, ende uwe tranen, dat is, uwen *koorn* en *wijnoogst* en sult gy niet uytstellen my toetewijen, maer op den bestemden tijd uwe eerstelingen en tienden van dezelve tot mijn heiligdom brengen, als mijn goed, 't welk ik den dienaren mijnes heiligdoms tot hun inkomen bestemme. (*k*) Den eerstgeborenen uwer sonen sult gy my geven, door den losprijs voor hem te betalen, volgens de instelling Kap. 13.

30. (*l*) Desgelijcks sult gy doen met uwe eerstgeboren ossen, [*ende*] met uwe schapen; (onder de benaming van ossen moet men doorgaends in 't gemeen de Runderen verstaen, waer onder zoo wel *Stieren* en *Koeijen* als *Ossen*, gelijk ook de *Kalveren*, behooren): seven dagen sullense by hare moeder zijn, ten achtsten dage sult gyse my geven tot eene offerande, dat is te zeggen, niet

(*i*) Hand. 23: 3, 4, 5. (*k*) Exod. 13: 2, 12. (*l*) Exod. 23: 19. Lev. 22: 27. Ezech. 44: 30.

niet vroeger, maer van den achtften dag af en daer over, tot op den ouderdom van één jaer toe, konden zy aengenomen worden op des Heeren altaer, volgens de nadere verklaring dezer wet, Levit. 22: 27.

God, die een grouwel had van alle wreedheid, wilde niet, dat eenig vee, vroeger dan 8 dagen oud, geflacht en gegeten of geofferd wierde, aengezien zy geduurende dien tijd niet veel meer waren aentemerken dan een vrucht die nog in de Moeder is, en geheel uit de zelfftandigheid der Moeder beftaet; vergelyk onze aenteekening op Kap. 23: 19.

31. Gy nu fult my heylige lieden zijn, als een afgezonderd volk my toegewijd, en door byzondere wetten mijner eigen inftelling, van alle andere volken onderfcheiden zijn: Daerom zult gy u onthouden van alle lichamelyke zoo wel als geestlyke of zedelyke onreinheid, en zulks onder anderen ook daer in betoonen, namelyk: daerom en fult gy geen vleefch eten, dat op den velde gefcheurt, en tot een dood aes geworden is, gy fult het den hont voorwerpen.

HET XXIII. KAPITTEL.

Na nog eenige Burgerlyke wetten, vs. 1-9. volgen ter gelegenheid van het Sabbathjaer, de Inzettingen van den uiterlyken Godsdienst, ten opzichte der Sabbatthen en Hoogtijden, welke haer betrekking hebben tot den eersten tafel der zedelyke wet, en wel inzonderheid tot het vierde gebod, vs. 10-19. Hier op wordt het voorftel der wetten voor dit mael afgebroken, en befloten met verfcheiden beloften en vermaningen daertoe betrekkelyk, vs. 20-33.

1. GY en fult geen valfch geruchte opnemen in uwen mond, noch zonder onderzoek geloven

(*m*) Lev. 22: 3. Ezech. 44: 31.

of gretig aennemen en verspreiden: ende en stelt uwe hant niet by den godtloosen, om een getuyge tot gewelt te zijn, biedt of leent hem daer in uwe hand en hulpe niet; maekt geen gemeenschap met eenen godloozen, om, hem ten gevalle, eenig kwaed gerucht by wege van valsch of ligtvaerdig getuigenis te geven of te nemen tegen uwe naesten.

2. Gy en sult, in wat geval ook, vooral in 't houden van 't gerichte en 't vonnissen over twisten, de menigte (dit kan men ook vertalen, de *groote lieden*, de mannen van gezach en aenzien) tot boose saken niet blindelyk, en nog veel min met opzet, volgen: ende gy en sult niet spreken, als Richter of Getuige, in eene twistige sake, dat gy u neygt nae de menigte, om [*het recht*] te buygen; gy zult u, noch door de menigte, noch door de macht der grooten, laten bewegen, om ten hunnen gevalle eenig onrechtvaerdig vonnis te vellen of te helpen bevorderen.

3. (*a*) Oock en sult gy, uit eene kwalyk geplaetste barmhartigheid, den geringen niet voortrecken in sijne twistige sake; maer zonder aenneming van personen onpartijdig spreken en richten.

4. Hier mede wil ik echter geenszins de oefening van barmhartigheid en liefde in alle andere gevallen stremmen; want, by voorbeeld, (*b*) wanneer gy uwes naestens, zelfs uwes vyants osse ziet dwalen, ofte sijnen dwalenden esel of eenig ander vee, ontmoett, gy sult hem denselven gantschelick wederbrengen, of zorgen, dat hy tot zijnen bezitter wederkeere.

5. Zoo ook, (*c*) wanneer gy uwes haters esel onder sijnen last siet liggen, in gevaer van te bezwijken, sult gy dan nalatigh zijn, om het [*uwe*] te verlaten voor hem? gy sult het in aller maniere met hem verlaten. Men kan het laetste lid verscheidenlyk vertalen, doch de zin van allen komt zakelyk hier in overeen; „ Gy „ zult in dat geval uwen haet vergeten en afleggen, en veel „ lie-

(*a*) Lev. 19: 15. (*b*) Deut. 22: 1, 2. Luc. 6: 27. Phil. 2: 4.
(*c*) Deut. 22: 4.

„ liever u zelven bezwaren, en uwes naeſtens ezel verligten,
„ op dat hy niet onder den last bezwijke."

Gelijk een geringe niet mogt begunstigd worden in 't gerichte, omdat hy gering was, vs. 3. Zoo mogt men hem nog veel minder recht weigeren of ongelijk aendoen, om dat hem geld ontbrak, daerom zegt de Wetgever ook, (*d*) Gy en ſult het recht uwes armen niet buygen in ſijne twistige ſake.

7. Zijt verre van valſche ſaken in 't gerichte voorteſtaen of te begunſtigen: ende, (dat is hier zoo veel als *namelyk*) den onſchuldigen ende gerechtigen en ſult gy niet dooden of helpen verdoemen, noch den ſchuldigen vrylaten of voorſpreken, want ick en ſal den godtlooſen niet rechtveerdigen noch den rechtvaerdigen verdoemen, en kan daerom ook niet gedogen dat zulks zoude geſchieden by en door de genen die uit mijn naem het gerichte houden en uitoeffenen. Hierom mogten zy ook op bloot vermoeden geen vonnis vellen, maer ten minsten twee onbeſproken en overeenkomende getuigen tegen iemand hebben, eer zy hem mogten ſchuldig verklaren, om geen gevaer te lopen van den onſchuldigen te veroordeelen.

8. (*e*) Oock en ſult gy geen geſchenck nemen van beſchuldigde perſonen, of opzichtelyk eenige zaek die voor het gerichte hangt: want het geſchenck verblindt de ſiende, al meent gy doorzicht genoeg te hebben, om waerheid en valschheid, goed en kwaed te kunnen onderſcheiden, en al hebt gy in den eerſten geen toeleg om het recht te verkorten, evenwel het geſchenk brengt u in gevaer van door belang en genegenheid eenzijdig te worden, en uwe oogen te benevelen; het bedwelmt het ſcherp gezicht, 't welk in den Richter vereischt wordt, ende 't verkeert daer door niet zelden de ſaken der rechtveerdigen.

9. (*f*) Gy en ſult oock, in 't gerichte, den vreemdelingh niet onderdrucken, maer ook daerin de wet doen gelden, Kap. 22: 21. want gylieden kent het gemoet des vreemdelings, en weet by eigen ondervinding, hoe zulk

(*d*) Deut. 27: 19. (*e*) Deut. 16: 19. 1 Sam. 8: 3. Spr. 19: 6. Pred. 7: 7. (*f*) Exod. 22. 21. Levit. 19: 33. Deut. 24: 17.

een te moede is, dewijle gy vreemdelingen geweeſt zijt in Egyptenlande, en zelve gevoeld hebt, hoe grievend het is, in een vreemd land, alwaer men zich hulpeloos en zonder vrienden vindt, verdrukt te worden: daerom wil ik dat de vreemdeling onder u alleszins een goed onthael vinde, en dat gy, als een volk ter mijner eere, het kwaed met goed vergeldet.

10. Gy ſult oock ſes jaer uw lant bezaeyen, ende ſijne inkomſte, gelijk ook de vruchten uwer boomen, verſamelen.

11. (g) Maer in het ſevende, ſult gy het ruſten ende ſtille liggen laten, dat is, ten naeſten by, gelijk wy gewoon zijn te zeggen, *gy zult het laten braek liggen*, dat de arme uwes volcks mogen eten van 't gene van zelfs opkomt van 't zaed 't welk, in den laetſten oogst-tijd, hier en daer op den velde achtergebleeven en verſtrooid was, ende dat het overige daer van de beeſten des velts eten mogen: alſoo ſult gy [*oock*] doen met uwen wijngaert, [*ende*] met uwe olijfboomen, onder welke twee uitdruklyk genoemde ſoorten allerlei andere vruchtboomen mede begreepen worden.

Zy mogten dan in dat jaer noch ploegen, noch zaejen, noch oogſten, te weten, om het voor zich opteleggen, als eigenaers van hun land; maer alles wat 'er van veld of geboomte voortkwam, moest dan gemeen zijn, alle de Israëlieten, arm of rijk, mogten 'er hun deel van nemen tot dagelyksch gebruik, hoewel de rijken, wegens de gezegende oogſten in de zes voorige jaren, zoo veel voorraed hadden ingezameld, dat zy de vrucht van 't 7^e^ jaer geheel en al voor de armen, zonder ſchade, konden overlaten, zoo zelfs, dat 'er doorgaends nog zoo veel overſchoot, dat ook de beesten daer van konden verzadigd worden, welke men vryelyk in dat jaer overal mogt henen drijven, en doen weiden. — Het ſpreekt van zelfs, dat deze wet allerbepaeldelykst voor Israël geſchikt was, en zonder tusſchenkomst van Gods byzondere Voorzienigheid onuitvoerlyk zou geweest zijn; maer God beloofde daerby, en deed

(g) Lev. 25: 4, 5.

deed ingevolge daervan, de zes jaren zulken overvloedigen oogst opleveren, welke tot in het derde jaer daerop volgende ſtrekte, Levit. 25: 21. Met deze inſtelling had God gewigtige inzichten. (1) Niets was geſchikter om dankbaerheid en vertrouwen inteboezemen en te onderhouden, dan deze inſtelling; hier door moesten zy hunne afhanglykheid van God allernadruklykst gedenken, en Hem beſchouwen als Land- en Leen-heer van Canaän; Elk zevende jaer waren zy, om zoo te ſpreken, los van hunne bezittingen, en moesten als 't ware den leen weder heffen, waerop zy als van nieuws hunne bezittingen, met het eerſte jaer na het Sabbath-jaer, weder in eigendommelyk gebruik kreegen. (2) Niets was ook bekwamer, om Iſraëls gehoorzaemheid en vertrouwen te beproeven en te oeffenen, dan even dit; terwijl zy onder de waerneming dezer inſtelling konden verzekerd zijn van den Godlyken zegen, waerdoor zy teffens nadruklyk moesten bevestigd worden in de Leer aengaende Gods Voorzienigheid, als voor hunne oogen ziende, dat Jehovah de God des hemels en der aerde ware, die de inkomſten des lands in zijne hand heeft, en de mate derzelve nae de gelegenheid der tijden weet te regelen. (3) Niet minder was deze inſtelling geſchikt om onder Iſraël de ſpaerzaemheid in te voeren, en te gelyk nogthans de gierigheid te verbannen, de milddadigheid en barmhartigheid te doen bloejen, den behoeftigen ſtaet der minvermogenden draeglyk te maken, de uiterſte armoede te verhoeden, en het welvaren over de ganſche Maetſchappye en alle hare leden tot de minſte toete verſpreiden. By welk alles men nog (4) voegen kan, dat door deze inrichting het land zelve zich kon herſtellen, en nieuwe kracht opdoen, om vervolgens te overvloediger vrucht te dragen; dat de ſtaet der ſlaven en dienstbaren hier door draeglyk wierd, wijl deze, ingevolge hier van, elk zevende jaer een jaer van ruste, dat is van weinig arbeid, hadden, gelijk ook gansch Iſraël daer door eene tusſchenpoozing genoot van den zwaren arbeid in den landbouw, waer door zy teffens tot het vervolgen van dien arbeid te beter, en tot een hooger ouderdom toe, in ſtaet gehouden werden: als ook, dat zy hier door te overvloediger gelegenheid hadden, aen hunnen Schepper te gedenken, zijne werken aendachtig

gade te slaen, en zijne wetten vlijtig te lezen en te overdenken, volgens Deut. 31: 10. Terwijl de tijdsbepaling van het *zevende* jaer tot een jaer des Sabbaths, dezelfde was met die, waerom de *zevende* dag tot een Sabbath dag was ingesteld, namelyk om hen daer mede te doen gedenken aen den waren God, die in zes dagen den hemel en de aerde geschapen, en op den zevenden gerust had.

'T is waer, hier, in dezen text, wordt tot een reden voor de instelling van het Sabbath-jaer alleen deze gegeven, *dat de arme mogten eten*, welke wy onder (N°. 3) betrokken hebben; doch alle de oogmerken worden niet overal by de wetten uitdruklyk genoemd; meestal worden ze geheel verzweegen, hier en daer wordt 'er eene genoemd, doch de benoeming van ééne, sluit de andere geenszins uit; van daer dat, op onderscheiden plaetsen, dikwijls onderscheiden oogmerken aen dezelfde wet worden toegekend, gelijk we, ook ten aenzien van deze instelling, vervolgens vernemen zullen; vergel. het aengeteekende op Kap. 20: 9-11. Deze zelve instelling zal ons nader voorkomen en uitvoeriger door Moses beschreeven worden, Levit. 25: 3 enz.

12. (*h*) Ses dagen sult gy uwe wercken doen, maer op den sevenden dagh sult gy rusten: op dat uw osse ende uw esel ruste, ende dat uwer dienstmaegt sone, ende de vreemdelingh adem scheppe. Vergel. het aengeteekende op de zoo even aengehaelde plaets Kap. 20: 9-11. — Dit gebod wordt hier herhaeld; het zy by gelegenheid van het Sabbath-jaer, als een overgang tot de inzettingen nopens den uitwendigen Godsdienst; het zy opzichtelyk en met bepaling tot het Sabbath-jaer, om Israël in te scherpen, dat deze weeklyksche Sabbath, in dat jaer zoo wel als anders, moest onderhouden worden; niettegenstaende dit gantsche jaer een soort van Sabbath ware, in 't welk zy veel minder dan op andere jaren te arbeiden hadden, moesten zy nogthans niet minder op den zevenden dag van hun dagelyksch werk, zoo veel of weinig het wezen mogt, rusten, en denzelven op de plechtigste wyze, en

(*h*) Exod. 20: 8. ende 31: 13, 14. &c.

en met evenveel nauwkeurigheid als anders, den Heere blijven vieren.

13. In alles dat ick tot ulieden geseyt hebbe sult gy op uw hoede zijn om mijne bevelen in acht te nemen, en niet te overtreden; vooral zult gy de grond wet, met alle zorgvuldigheid bewaren, namelyk om geen andere goden nevens of in plaets van my te dienen, ende (i) den name van andere goden en sult gy selfs niet gedencken, uyt uwen monde en sal hy niet gehoort worden; namelyk met eenige achting en eerbied voor die goden; gy zult ze, noch in uwe eeden, noch in eenige Godsdienstige handelingen, noch in uwe gemeene gesprekken, als Goden achten of vermelden, maer dezelve versoejen.

Men merkt op, dat deze grond-wet, *vier-en-veertig* malen in de wetten van Moses herhaeld, of door zulke en dergelijke bepalingen en waerschouwingen als in dit vs., ingescherpt word. Geen wonder, want, gelyk wy reeds over Kap. 22: 18. hebben aengemerkt, de afgoderye had onder Israël de gedaente van regelrechte rebellie, behalven het zedelyke dezer misdaed, was zy onder dat volk een burgerlyke overtreding van den eersten rang, een misdaed van gekwetste Majesteit; het zelfde als of een onderdaen of volk tegen zijnen wettigen Koning of Overheid opstond, en afviel; waeromook deze misdaed onder Israël met den dood gestraft moest worden.

14. Drie reysen in 't jaer sult gy my feest houden; te weten het Paesch-, Pinxter- en Loofhutten-feest. Het eerste was ter gedachtenis hunner verlosfing uit Egypten. Het tweede was ter gedachtenis van de wetgeving, op den 50sten dag na hun uittocht uit Egypten geschied, terwijl het teffens een feest des oogstes was, invallende met de voleinding van den koorn-oogst. Het derde was ter gedachtenis hunner omzwerving door de woestijne, geduurende welke zy in tenten en hutten gewoond hadden, en teffens was het ook het feest der inzameling van 't vlas en al het overige dat op de velden was, gelijk ook van den wijn en olijven

(i) Num. 32: 38. Jos. 23: 7. Psalm 16: 4. Hos. 2: 16. Zach. 13: 2.

oogst, wae mede alles dan was ingeoogst, en 't burgerlyk jaer ten einde liep, wordende dit alles met dit feest ter dankbare erkentenis van de zegeningen des ganschen jaers besloten.

15. (*k*) 't Feest van de ongesuerde [*brooden*] sult gy houden, seven dagen sult gy ongesuerde [*brooden*] eten, (gelijck ick u geboden hebbe, ziet het 12de Kap) ter bestemder tijt in de maent Abib, dat is, de maend der nieuwe *Koorn-airen*, want in deselve zijt gy uyt Egypten getogen: (*l*) doch men sal niet blootlyk aen dien uittocht gedenken, en dezelve dankbaer vermelden, maer teffens erkentenis voor mijn aengezicht doen voor den jaerlykschen zegen van vruchtbaerheid, en uit aenmerking daervan niet ledigh voor mijn aengesichte verschijnen, maer behalven de offeranden, ook de eerstelingen van dankbaerheid opbrengen. Dit byvoegsel ziet niet alleen op het Paesch-feest, maer ook op de twee volgende. Te weten, met Pascha was in Canaän het koorn rijp; daegs, of liever den tweeden dag, na Pascha begon men den sikkel in het koorn te slaen om het af te snijden; maer eer dit mogt geschieden, moest elk Land-heer op het Paesch-feest eene *garve van 't rijpe koorn* zijns velds, als eene eersteling, voor Gods aengezicht brengen, dat is, den Heere toewijen in zijn heiligdom, 't welk nevens alle de andere eerstelingen en tienden tot het deel der Priesters en Leviten van God verordend was, die als de hovelingen en dienaers in zijn Paleis, van zijnen tafel gespijzigd en onder houden werden, vergel. Levit. 23: 10 enz. Als dit geschied was, begon men te maejen, en was daer mede, gelijk ook met het inoogsten, bezig tot het tweede feest, namelyk Pinxteren, omtrent welken tijd de graen-oogst voltooid en binnen de schuuren was; waeromtrent de wet dus vervolgt.

16. Ende het tweede feest zal u zijn het feest des oogsts der eerste vruchten uwes arbeyts, namelyk des tarwen-oogstes en van alle de granen die gy op den velde gezaeyt sult hebben; te weten, op dit feest moest ieder huisvader, tot eerstelingen van zijn ingewonnen tarwe, rog-

(*k*) Exod. 12: 14, 15. ende 13: 3. (*l*) Exod. 34: 20. Deut. 16: 16.

rogge, gerfte, fpelte enz. brengen twee *beweegbrooden* van het nieuwlings ingezameld koorn, welke brooden doorgaens, zo niet altoos, van de tarwe, als het edelfte der granen, fchijnen geweest te zijn, Levit. 23: 17. Voor deze offerande der eerftelingen mogten zy niets voor zich zelven daer van eten, gebruiken, of verkoopen; deze eerftelingen moesten den oogst heiligen, zonder dat konden zy niet voor wettige bezitters of eigenaers daervan gerekend worden. Door deze hulde moesten zy plechtig God erkennen als hunnen Leenheer, en hunne afhanglykheid van Hem belijden: — ende eveneens was 't gelegen met het derde feest, het feeft der volledige infamelinge van alle de overige veldgewasfen en van de boomvruchten, by de voleindiging van den wijn-oogst, op den uytgangh des burgerlyken jaers, wanneer gy (zoo vervolgt de Wetgever) allen uwen arbeyt uyt den velde fult ingefamelt hebben, ziet hier van nader Levit. 23: 43. Num. 29: 12. Deut. 16: 13. Op dit feest der volledige inzameling, 't welk teffens het *feest der Loof-tenten* was, en met groote vreugde gevierd werd, bracht men den Heere de eerftelingen van wijn, olie, en andere boomvruchten: By alle welke gelegenheden de Godvruchtigen onder Ifraël ook vele vrywillige offeranden en gaven aenbrachten.

17. Op alle deze hoog-tijden, driemael 's jaers fullen alle uwe mannen voor het aengefichte des Heeren HEEREN, ter plaetfe waer ik mijn Heiligdom zal ftellen, verfchijnen. De *Mannen*, dat is de hoofden der huisgezinnen, en de volwasfen zonen, waren allen daer toe verplicht, zo zy niet door ziekte of andere dringende ongelegenheden verhinderd werden; de vrouwen en kinderen echter waren daer van niet uitgefloten, deze mogten, zo ze gelegenheid daer toe hadden, mede opgaen tot de feesten; fommige godvruchtigen hadden de gewoonte hun ganfche huisgezin medetenemen, gelijk men ziet uit het voorbeeld van Elkana, I Sam: 1. Dit kon evenwel niet van allen noch altoos gefchieden; veelal moesten de moeders, vooral in huisgezinnen waer vele en nog kleine kinderen waren, t'huis blijven, gelijk 'er ook doorgaens een of ander in ieder huis-

gezin moest achter gelaten worden, om over huis en have opzicht te houden.

Ook deze inftelling draegt de teekenen eener Godlyke wijsheid, en was van een aenmerkelijken invloed op den Staet van Ifraëls Gemeenebest. God wilde het volk aen den waren Godsdienst verknocht, en onderling daerin nauw vereenigd houden; Hy wilde teffens flechts aen ééne plaetfe den ftatelyken Godsdienst vestigen, om hier door de verdeeldheid en afwijking tot afgoderye voortekomen: 'Er moest flechts één Heiligdom des Heeren onder Ifraël zijn, en al het volk moest op eenen en denzelfden Altaer offeren. Maer vermids Ifraël in Canaän zou worden uitgebreid, en velen zoo verre van de plaetfe des Heiligdoms zouden afwoonen, dat zy dagelyks niet konden opkomen om den Heere te offeren, zou het gevolg daer van geweest zijn, dat van tijd tot tijd de dienst des Heeren wegens ongelegenheid der wooningen in onbruik geraekt ware, of dat elke Stam, Stad, en vervolgens elk huisgezin, zijn eigen altaer zou gefticht, en ieder nae zijn goeddunken den dienst daerop verricht zou hebben, waer door de ware Godsdienst metterhaest in wanorde gebracht en geheel verbasterd zou geworden zijn. Tot voorkoming hiervan ontfloeg God hen in Canaän van de dagelykfche offeranden, en vergunde hun dagelyks hun vee te flagten en te eten, zonder daer van iets op den Altaer te brengen, daer zy anders van al het vee dat zy flagtten om te eten, het bloed aen den Altaer fprengen, en een gedeelte van het vet ten dankoffer brengen moesten; hiervan ontfloeg God hen, willende dat zy alleenlyk zich nauwkeurig zouden wachten van 't bloed te eten, maer het zelve op de aerde zouden uitftorten, 't welk dan gerekend wierd, zoo veel als of zy het den Heere heiligden op zijnen Altaer, Deut 12: 23. vergeleeken met Levit. 17: 4, 5. Maer ter vergoeding van de dagelykfche bywooning der plechtige Godsdienften en offeranden, ftelde God drie vaste Hoogtijden in, op welke alle man van Ifraël moest verfchijnen, om God in het Heiligdom te dienen, en aldaer van 't geen hy ten offer bracht voor zijn aengezicht te eten en te drinken. Intusfchen moet men niet denken, dat de afgelegenen onder Ifraël volftrekt geen

andere Godsdienstoeffeningen in 't gansche jaer hielden, dan deze; vele kwamen ook buiten die tijden op met vrywillige offeranden en geloften, gelijk ook met de tienden; ook moesten van tijd tot tijd, nae dat het voorviel, die genen, welke offeranden van reiniging, als mede schuld- en zond-offer te brengen hadden, daer toe opgaen. Daerenboven moest de huislyke Godsdienst niet vergeten worden; men moest de Wet in zijn huis lezen, overdenken, zijne kinderen daer in onderwijzen; waer toe vervolgens de Leviten mede gebruikt werden, die door 't land doorgingen of verspreid waren, en het volk onderweezen in de Wet. Hier uit zijn in later tijden de Synagogen hervoort gekomen, 't welk geen Heiligdommen waren, in welke men God mogt offeren of de plechtigheden van het Heiligdom overbrengen; maer Bede-huizen, in welke men tot onderlinge stichting t'zamen kwam, om te bidden, de Wet te lezen, en onderling met elkander daer over te spreken.

18. By deze instelling der hooge feesten, herinnert de Heer nog de volgende bepalingen, voorheen ten aenzien van het Pascha reeds bevolen, zeggende, Gy en sult het bloet mijnes offers, 't welk my toebehoort, en van u my wordt toegewijd, met geen gedeessemde [*brooden*] offeren; 't geen niet alleen op Pascha, maer ook op de andere feesten niet geschieden mogt, trouwens in geen offerande van spijsoffer mogt immer eenig zuurdeeg komen, Levit. 2:11, waer mede God zijn afkeer van de opgeblazenheid des hoogmoeds Israël wilde inboezemen: oock en sal het vette mijnes feestes, het vet der offerdieren, welke gy op uwe feesten slagten en eten zult, en 't welk ten dankoffer op mijnen Altaer komen moet, tot op den morgen van den volgenden dag, zoo min als eenig deel van 't Paeschlam, niet vernachten, op dat het geen gevaer lope, wegens de warmte van uw climaet, van te kunnen bederven, en daer door onrein en walglyk te worden, 't geen met de waerdigheid en luister der heilige dingen en my toegewijde offeranden niet voegen zou.

19. (*m*) De eerstelingen der eerste vruchten, (in

(*m*) Exod. 34: 26.

't Hebr. het *begin der eerste vrucht*) uwes lants, ſult gy in het huys des HEEREN uwes Godts brengen. Dit ſchijnt, nae de letter, op *de garve hunner eerſtelingen op Paſcha* te zien, als zijnde dan de *eerſte vruchten* des Lands rijp, van welke *eerſte* vruchten *het begin*, of de *eerſteling*, te weten van iedere land-hoeve eene *garve*, moest worden opgebracht. Men mag echter de bedoeling daer van met grond uitſtrekken tot alle de eerſtelingen, ook die van 't *Pinxter-* en *Loofhutten*-feest; zie onze aenteekening op vs. 14, 15. 'Er wordt ten ſlotte nog bygevoegd, Gy (*n*) en ſult het bockſken, dat is, het jong van de geiten of ſchapen, niet koken of braden, zijnde nog in ſijnes moeders melck; dat is, terwijl het nog alleen van 's moeders melk leeft, terwijl het nog een teder zuigeling is, en niets aen zich heeft, dan 't geen het uit de zelfſtandigheid der moeder heeft getrokken. 'T is zakelyk het zelfde met het geen de Wetgever aengaende de offeranden der eerstgeborenen reeds gezegd had Kap. 22: 30. verbiedende daer, *dat ze voor den achtſten dag geofferd wierden.* Dit ſchijnt de reden te zijn, waerom de lammeren, inzonderheid de Paeſchlammeren, (welke mede niet jonger dan acht dagen, en niet ouder dan één jaer mogten zijn) alvoorens eenige dagen in bewaringe geſteld, dat is geſpeend moesten worden, op dat zy geen melk der moeder in zich hadden wanneer ze gebraden werden: En ofſchoon dit gebod hier en Kap. 34: 26. alleen betrekking ſchijnt te hebben tot de feest-offeren, en wel allerbyzonderst tot het Paeschlam, zoo wordt het Deut. 14: 21. algemeen verboden, ook ten opzicht van het dagelyksch en gemeen gebruik: Voorts moet men, volgens gewoonte, hier onder het boksken allerlei vee bedoeld achten, en deze wet uitſtrekken ook tot de kalveren en andere reine dieren.

Voor ditmael agtte de Wetgever deze wetten genoeg: De overige wetten konden niet wel gegeven worden, voor dat het Heiligdom, waertoe ze betrekking hadden, en het daeraen verknochte Prieſterſchap was verordend en duidelyk be-

(*n*) Exod. 34: 26.

beſchreeven. Derhalven, eer God verder zijne wetten voorſchreef, wilde Hy alvoorens het Heiligdom zelve, namelyk zijnen Tabernakel, onder dit volk ſtellen, waertoe de volgende Kapittelen dienen. Alleenlyk, hy beſluit dit voorſtel der tot hier toe gegeven wetten met de navolgende nadrukkelyke vermaningen en beloften.

20. (*o*) Siet, ick ſende eenen Engel voor uw aengeſichte, om u te behoeden op deſen wegh: ende om u te brengen tot de plaetſe die ick bereydt, het land Canaän, 't welk ik voor u beſtemd hebbe.

21. Hoedt u voor ſijn aengeſichte, ende weeſt ſijne ſtemme gehoorſaem, ende en verbittert hem niet: want hy en ſal ulieder overtredingen niet vergeven, want mijn Name is in 't binnenſte van hem.

De meeste Christen-Uitleggers, inzonderheid onder de Ouden, hebben vastgeſteld, dat nooit God de Vader, maer altoos de Zoon, de tweede perſoon van 't Godlyk Wezen, den Aerdsvaderen zichtbaer verſcheenen, en dat ook door Hem de wet der 10 woorden van den berg geſproken, en met de overige wetten aen Moſe gegeven zy. Uit dien hoofde moet dan volgen, als de tweede perſoon hier ſpreekt, dat dan door dezen Engel niet Hy zelf, maer een geſchapen Engel moet verſtaen worden: Men denkt derhalven, of met de Jooden, aen den Engel *Michaël*, of liever met anderen, dat *Moſe* zelve hier bedoeld, en van God voor het volk tot zijn wettigen Gezant verklaerd wordt; en verſtaet dan de omſchrijvingen, welke in deze 2 versſen voorkomen, in dezen zin: *Ziet ik zende eenen Engel voor uw aengezicht*, als heirvoerder en leidsman, *om u te behoeden*, dat is te leiden en te regeeren gelijk een herder zijne kudde hoedt *op dezen weg: en om u te brengen tot de plaetze die ik bereid hebbe.* vs. 21. *Hoedt u voor zijn aengezicht, ende weest zijne ſtemme gehoorzaem*, als van my over u geſteld, om u in mijnen Naem te beſtuuren; *en verbittert hem niet* door murmureering of opſtand tegen

(*o*) Exod. 33: 2.

hem, gelijk gy onbedachtzaem begonnen hebt te doen: *want hy ſal ulieder overtredingen niet vergeven*, hoe zagtmoedig hy wezen moge, hy zal geen ongerechtigheden onder u, geene moedwillige overtredingen mijner wetten, oogluikend mogen verſchoonen, noch, als gy tegen hem opſtaet, u kunnen onſchuldig houden of van de ſtraf bevrijden; want gy zoudt daer door u niet ſlechts tegen een mensch verzetten, maer tegen my zelven wiens gezant hy is, *want mijn Naem is in 't binnenſte van hem*, alles wat hy ſpreekt en doet, is in mijnen Naem, ik heb mijn gezach op hem gelegd, en wil mijn naem, mijn woord, en gezach in hem vertegenwoordigd en geëerbiedigd hebben.

Wy meenen echter, dat het zoo zeker niet is uitgemaekt, dat de Tweede perſoon bepaeldelyk als Israëls Wetgever moet aengemerkt worden, en dat alle deze wetten, en dus ook deze woorden, door den Zoon van God geſproken zouden zijn: Offchoon men toeſtae, dat de Zoon meeſtal, ja altoos, den Aerdsvaderen verſcheenen zy, kan men nogthans daer uit niets beſluiten tot de Wetgeving, alzoo die zonderling behelsde een vertooning van de Godlyke Majesteit, 't welk huishoudelyk den Vader toekomt. 'Er is niet één bondig bewijs, om de Wetgeving aen den Tweeden perſoon toetekennen: Het voorname, ja zoo veel wy weten het eenige bewijs dat daer voor ſchijnt te pleiten, ligt in Hand. 7: 38. *Deze* (Moſe) *is 't, die — in de woeſtijne was met den Engel*, DIE *tot hem ſprak op den berg Sinaï.* Maer deze woorden luiden van woord tot woord in 't Grieksch aldus: *Deze is 't, die — in de woeſtijne was met den Engel* DES SPREKENDEN *tot hem op den berg*, dat is, *met den Engel des genen die tot hem ſprak op den berg.* Wanneer men nu hier by voegt de aenteekening welke wy op Kap. 25: 17. maken zullen, en voords in aenmerking neemt den nadruk der omſchrijvingen, welke hier aengaende dezen Engel gebezigd worden, en dezelve vergelijkt met Jeſ. 63: 9. kan men 'er niet wel aen twijffelen, of alle deze wetten en woorden zijn van God den Vader geſproken, en door den *Engel des Heeren* moet hier de Zone Gods verſtaen worden, die niet boven het verzoendekſel in 't Heilige der heiligen,

maer

maer in de vuur- en wolk-kolomme zich vertegenwoordigde, en als de Opper-leidsman voor het Leger henen trok; op wien alle deze omschrijvingen, welke hier voorkomen, in den volsten nadruk toepasselyk zijn: De laetste uitdrukking inzonderheid, *mijn Naem is in 't binnenste van Hem*, is dan van een zonderlingen nadruk, en beteekent dat God zelf in de heerlykheid zijns Naems in Hem was, niet slechts *op* of *over*, gelijk ten aenzien van Mose eenigzins gezegd kon wordem, maer *in* Hem, ja *in het binnenste* van Hem, als zijnde deze Engel ook zelf *Jehovah* in de kracht van dien Naem, het beeld des onzienlyken Gods, het afschijnsel zijner heerlykheid, het uitgedrukte beeld zijner zelfstandigheid, die alle dingen draegt en regeert: Het is met één woord zakelyk het zelfde met het geen Christus van zich getuigt Joh. 10: 38. zeggende, *de Vader is in my en ik in Hem.*

22. Maer, dus vervolgt de Heer te spreken, so gy sijne stemme, zoo dikwijls Hy tot u spreken, en mijnen wil van tijd tot tijd nader aen u bekend maken zal, neerstelick gehoorsaemt, ende doet al wat ick u reeds bevolen heb, en verder door Hem aen Mose gebieden, en alzoo tot u spreken sal: (*p*) so sal ick uwer vyanden vyant, ende uwer wederpartijders wederpartye zijn, waer door geen vyand tegen u iets vermogen zal.

23. Want mijn Engel sal voor uw aengesichte gaen, ende hy sal u gelukkig en veilig inbrengen tot de Amoriten, onder welke de *Girgaziten* Jos. 3: 10. schijnen vermengd geweest te zijn, ende Hethiten, ende Pheriziten, ende Canaaniten, Heviten, ende Jebusiten; Hy zal voor uw aengezichte strijden, ende ick salse verdelgen, en derzelver land voor uliedén inruimen: vergelijk de aenteekeningen op Gen. 10: 16, 15: 19-21.

24. By deze gelegenheid waerschouwt God hen nogmaels tegen 't gevaer der afgoderye, en scherpt hen zijne wet daeromtrent gegeven, wederom in, zeggende, Gy en sult u voor hare goden niet buygen, nochte haer dienen, oock en sult gy nae (*q*) hare wercken niet doen, door

(*p*) Gen. 12: 3. (*q*) Lev. 18: 3.

eenige hunner grouwelen, welke met de afgodifche plechtigheden verbonden waren, of daer uit volgden, natedoen; maer gy fultfe, namelyk hunne afgoden en afgodstempels, geheelick afbreken, ende hare opgerechte beelden gantsch vermorfelen.

25. Ende gy fult den HEERE uwen Godt dienen, en Hem alleen voor uwen God en Koning erkennen, eerbiedigen, gehoorzamen, en vertrouwen; (r) fo fal hy uw broot, ende uw water fegenen, en u van allen nooddruft rijkelyk verzorgen, van fpijs en drank overvloedig voorzien, en u daerby gezondheid geven, op dat gy de verkwikkingen dezes levens moogt genieten; ende ick fal de buitengewoone of menigvuldige kranckheden, en alle zware plagen, die ik anderszins gewoonlyk tot eene roede der ftraf onder een zondig volk zende, uyt het midden van u weeren.

26. Ook zal ik de vrucht uwes lijfs zegenen, en u zeer vermenigvuldigen, (s) Daer en fal genoegzaem geene mifdrachtige, noch onvruchtbare in uwen lande zijn: Ick fal 't getal uwer dagen vervullen; gy zult niet in de helft uwer dagen worden afgefneeden, maer den gewoonen loop van den menschlyken leeftijd vervullen, en eenen hoogen en gelukkigen ouderdom bereiken; gy zult doorgaends een gezond, voorfpoedig, en langdurig leven leiden, en in den ouderdom nog frisch en fterk zijn.

27. (t) Ick fal mijnen fchrick voor uw aengefichte fenden, ik zal de inwooners van Canaan en de volken rondsom met verfchrikking flaen, ende al het volck tot dewelcke gy komt, vertfaegt maken: ende ick fal maken, dat alle uwe vyanden u het hoofd niet zullen durven bieden, immers voor u niet zullen beftaen, maer vluchtende u den necke toekeeren.

28. (v) Ick fal, onder verfcheiden andere plagen, oock horfelen voor uw aengefichte fenden, zijnde een foort van wespen, die vry groot zijn, en door derzelver vinnige

en

(r) Exod. 15: 26. Deut. 7: 15. (s) Deut. 7: 14. (t) Exod. 14: 24. Jof. 10: 10. (v) Deut. 7: 20. Jof. 24: 12.

en vuurige steken niet zelden den beledigden eene koorts verwekken, volgens het verhael van Plinius. Deze horselen, zullen by geheele zwermen uwe vyanden, wanneer ze tegen u ten strijde trekken, in 't aengezicht vliegen, op de vlucht drijven, ja zelfs de vluchtende achtervolgen, en door hunne angels, zelfs in de schuilplaetsen waer de vluchtende zich verbergen, zoo zeer kwetsen, dat ze by menigte zullen vallen, vergel. Deut. 7: 20. Vreest dan niet voor hun aengezichte, want Ik zelf zal voor u strijden, en 't zal my aen geen macht en wapenen ontbreken; al komen zy tegen u met spies en boog, met wagenen en paerden, een gering ongedierte zal genoeg zijn, om op mijn bevel al hunne macht te verijdelen, ik zal de horselen slechts gebieden, en die sullen van voor uwen aengesichte uytstooten de Heviten, de Canaaniten, ende de Hethiten, onder welke drie alle de overige inwooners van Canaan begreepen worden; 't kan ook zijn, dat deze drie volken wel inzonderheid met deze plage zouden bezocht worden. Zie nopens de vervulling dezer belofte Jos. 24: 12.

29. Ick en salse evenwel, (dus vervolgt de Heer) ik zal alle de inwooners van het land, 't welk ik u gegeven hebbe, in een jaer van uw aengesichte niet uytstooten, op dat het lant niet woest en worde, ende 't wilt gedierte boven u niet vermenigvuldigt en worde, eer gy genoegzaem vermenigvuldigd en bekwaem zijt het gansche land te beslaen, en behoorlyk te bebouwen.

30. Ick salse allengskens van uw aengesichte uytstooten, en u intusschen vermenigvuldigen en uitbreiden, tot dat gy genoegzaem gewassen zijt, dan zal ik ze allen uitstoten, ende maken dat gy het gansche land, in deszelfs geheele uitgestrektheid welke ik u toegedacht en bestemd hebbe, ervet. Behalven deze waren 'er nog andere oogmerken waer toe God de Canaaniten niet op eenmael geheel uitdelgde, zie Richt. 3: 1. enz.

31. (x) Ende, (dat is hier zoo veel als *namelyk*) ick sal uwe lantpalen of grenzen setten van den Arabischen

(x) Num. 34: 3, 4.

Zeeboezem, de zee Suph, dat is *bies-* of *schelf-zee*, die ten naesten by lag ten oosten, namelyk in 't zuid-oosten van Canaan, tot aen de zee der Philistijnen, dat is, de Middellandsche zee, die ten westen lag, ende van de woestijne Sur, die zuidelyk lag tusschen Canaan en Egypten, tot aen de riviere Euphrates, noordwaerds, Deut. 11: 24. Dit waren de uiterste grenspalen van het land het welk God aen Israël geven zou, want zoo zegt de Heere, ick sal de inwoonders dies lants in ulieder hant geven, dat gyse voor uwen aengesichte uytstootet, deels door dezelve te verbannen, deels onder uwe macht te brengen en onder cyns te stellen; niet op eenmael, gelijk gezegd is vs. 29, maer van tijd tot tijd, by achtervolgende uitbreiding, zoo dat het aengeloopen is tot de tijden van David en Salomo, eer zy het land in die uitgestrektheid bezeten hebben.

Men vindt een aenmerkelyk verschil, op verscheiden plaetzen der schrift, in de bepaling der grenzen van Canaan; de reden daer van is, dat dit land nu eens in een enger, dan in een ruimer zin voorkomt. Het eigenlyk genaemde Canaan werd bepaeld ten Zuiden door 't gebergte Seïr de landstreek der Edomiten: ten Noorden grensde het aen Syrië, en werd bepaeld door 't gebergte van Libanon; ten westen had het de Middelandsche zee, zoo nogthands dat de Philistijnen, die een strook langs die zee bewoonden daer onder niet mede begreepen waren, zie Gen. 21: 24; en ten Oosten werd het beperkt door den Jordaen. Dit waren de grenzen van het eigenlyk beloofde land in den engsten zin, van dat land welks volkeren zy uitroejen en verdelgen, welks akkers zy onder zich by loting verdeelen moesten.

Maer dit beloofde land had als 't ware deszelfs buitenwerken, die zeer uitgestrekt, ja veel uitgestrekter waren dan het eigenlyk Canaan zelve; ten opzigt van welke God meer gaf, dan Hy in den engsten zin eigenlyk had beloofd. Te weten, ter gelegenheid van den tegenstand der Koningen Sihon en Og, en de bepaelde overwinning over dezelve, nam Mose, volgens 't recht des oorlogs, bezit van die overjordaensche landen, welke Israël, door den zegen

Gods

Gods over hunne wapenen, als een toegevoegde bezitting van God verkreeg; in dit overjordaensche, 't welk een open land was, konden de kinderen Israëls, nae de wyze der zwervende herders, zich uitbreiden met hunne kudden: Dit werd hun ook uit kracht van deze belofte, die wy hier en elders aentreffen, veroorlofd; alleen werd hun door Mose verboden zich in Africa, en de tot Egypten behoorende Woestijnen uittebreiden; maer Oostwaerds in Arabië stond het gansche land over den Jordaen voor hun open, tot aen de groote rivier Euphrates; tot zoo verre, maer ook niet verder, veroorlofde God hen zich uittebreiden, bepalende dit tot de uiterste grensscheiding. Het blijkt ook uit het vervolg der geschiedenissen, dat de kinderen Israëls inderdaed hunne bezittingen zeer verre ten Oosten, tot digt aen den Euphraet, hebben uitgebreid, zelfs nog voor den tijd van David, gelijk blijkt uit 1 Chron. 5: 9, 10, 18-22. — De Stad *Kirjathaim*, welke Ruben toebehoorde, Num. 32: 37. lag mede omtrent in 't midden van Arabië: zoo ook *Maön*, 't welk Juda toebehoorde, en reeds ten tijde van Josua werd ingenomen, Jos. 15: 55., alwaer ook Nabal woonde, van wien wy lezen 2 Sam. 25: 2, dit Maön, lag mede een heel stuk ten Oosten in Arabië. Doch ten tijde van David en Salomo werden deze en meer andere bezittingen in die gewesten, aenmerkelyk vermeerderd, door de overwinningen op de aengrenzende Koningen, en tegen dezelve verzekerd en versterkt: Salomo bouwde of versterkte de beroemde Stad *Thadmor*, dat is *Palmyra*, niet verre van den Euphraet gelegen, 1 Kon. 9: 18. 2 Chr. 8: 4. vergel. 1 Kon. 5: 4. Men kan hier uit opmaken, dat de Israëliten zich van dien kant wezenlyk toenmaels tot aen den Euphraet hebben uitgebreid, terwijl ze ook aen den anderen kant, aen de West-zee, de Philistijnen onderbrachten, en dus inderdaed het land in die uitgestrektheid bezaten als het hier beschreeven wordt; van de Middelandsche Zee tot aen den Euphraet; maer ook niet verder, want offchoon David ook over Koningen van Mesopotamië, aen geene zijde van den Euphraet woonende, overwinningen behaelde, nimmer echter leest men,

dat zy de rivier zijn overgetoogen of aen geene zijde derzelve eenige vaste bezittingen verkreegen hebben.

Deze aenteekening, schoon wat uitvoerig, was hier nodig en van veel belang, tot opheldering en tot vereffening van verscheiden plaetsen in 't vervolg, die doorgaens den uitleggeren veel uitvoerigheid kosten, welke wy zullen kunnen uitwinnen door menigmael in 't vervolg op deze aenteekening ons te beroepen. Men vergelijke onder anderen tot een proeve Num. 34: 11, 12.

32. (y) Gy en sult met hen, welke ik u gebiede en verder gebieden zal te verbannen, noch met hare goden geen verbont maken; gy zult geen gemeenschap oeffenen noch vriendschap houden met afgodendienaers, op dat gy daer door niet eenigzins ingewikkeld wordt in den dienst hunner goden, of denzelven eenige geloften doet.

33. (z) Sy en sullen daerom in uwen lande niet woonen, te weten, zoo lang zy afgodendienaers zijn, op datse u tegens my niet en doen sondigen: indien gy hare goden dient, 't sal u voorseker tot eenen valstrick zijn, waer over gy in allerlei elenden storten zult, gelijk de uitkomst geleerd heeft, zie onder anderen Richt. 4.

HET XXIV. KAPITTEL.

De evengemelde Wetten worden door Mose aen 't volk bekend gemaekt, die dezelve aennemen, waerop 't verbond plechtig bevestigd wordt, en Mose bevel krijgt, om weder opteklimmen, en de tafelen des verbonds als uit Gods eigen hand te ontvangen.

1. DAer na, toen God voleind'gd had de gemelde wetten tot Mose te spreken, seyde Hy voorder tot Mose; na dat gy nu zult zijn afgeklommen, en deze wetten den volke bekend gemaekt, en mijn verbond, 't welk zy

(y) Exod. 34: 12, 15. Deut. 7: 2. (z) Jos. 23: 13. Richt. 2: 3,

gy hebben ingewilligd, over deze wetten en ter onderhouding van dezelve, plechtig zult bevestigd hebben, Klimt dan weder op den berg, en nadert tot een zekere hoogte tot My, den HEERE, gy ende Aaron, en zijne twee oudste Zonen, Nadab ende Abihu, ende tseventigh van de Oudste Israëls, zes uit elke stamme, (denkelyk uit die Hoofden des volks van welke Kap. 18: 25. gesproken is) ende buygt u neder, om my plechtig aentebidden, van verre, blijvende op eenen aenmerkelyken afstand van den top des bergs.

2. Ende als dan zal ik u uit het midden van hen roepen, om verder opteklimmen, en weder tot my op den top te komen, en mijne overige bevelen en voorschriften te ontvangen; ik zal dan zeggen, dat Mose alleen sich naedere tot den HEERE, op den kruin des bergs, maer zie toe, en waerschouw hen, dat sy niet mede en naderen, en u volgen om hooger opteklimmen: ende het volck en klimme oock niet op met of achter hem, maer blijve beneden, op den gestelden afstand van den voet des bergs. De Heere God wilde langs dezen weg de afgezonderden des volks getuigen maken van 't Godlyk gezach, waer mede Hy zijnen knecht Mose bekleedde; Hy wilde ook een zekere gemeenzaemheid met het volk, 't welk Hy tot het zijne had aengenomen, oeffenen; maer teffens zoo wel die afgezonderden als het volk op zulk eenen afstand houden, als met de waerdigheid en hoogheid van een Souvereinen Koning overeenkwam, en nodig was, om een diepen eerbied voor Hem in de harten des volks te onderhouden.

3. Als dan Mose van den berg nederquam ende verhaelde den volcke alle de woorden des HEEREN, ende alle de rechten, welke in de 3 voorgaende Kap. beschreeven zijn: Vermoedelyk maekte Mose eerst den Oudsten des volks deze woorden bekend, en lietze door dezelve, elk in zijne onderhoorige bende, den ganschen volke te kennen geven; waerop hy welligt zelf met Aaron, op eene matige hoogte van den voet des bergs staende, met een zeer luide stemme, alle deze woorden voorlas, of door Aaron liet voorlezen, zoo dat het grootste deel des Legers, te vooren

van derzelver inhoud eenigzins verwittigd, hem hooren en verstaen kon. (a) Doe antwoordde al dat volck met ééne stemme, dat is, eendrachtig, als een eenig man, ende sy seyden, Alle dese woorden, die de HEERE gesproken heeft, sullen wy doen, wy zullen Hem in alles als onzen Koning erkennen, en Hem in alles eerbiedigen en gehoorzamen zoo als een volk aen zijne hoogste Overheid en wettigen Gebieder schuldig is; bevestigende hier mede, (nadat zy nu in eenige byzonderheden den wil huns Konings hadden verstaen,) het geen waertoe zy Kap. 19: 6-8, zich reeds verbonden hadden.

4. Mose nu beschreef, of *had beschreeven*, eer hy ze voorlas, denkelyk reeds op den berg eer hy was afgekomen, alle de woorden des HEEREN, Kap. 21 tot 23 gemeld, ende hy maeckte, of liever, *[hy hadde* hem des morgens vroegh op gemaekt, op den dag toen hy deze woorden den volke plechtig zoude voorlezen of doen voorlezen, ende hy bouwde, liever *hy hadde gebouwd*, eenen altaer, zekerlyk nae het voorschrift Kap. 20: 24-26. onder aen den bergh, als een gedenkteeken der Godlyke tegenwoordigheid, ende twaelf colomnen, nae de twaelf stammen Israëls, verbeeldende het volk van Israël; welke Altaer en Colommen tot bekwame gedenkteekenen van het verbond, en de beide verbondspartyen, verstrekken konden.

5. Ende hy sondt, hy gelastte en gebruikte de genoemde jongelingen, *Nadab* en *Abihu*, om in den naem des volks den plechtigen dienst te verrichten, van waer zy hier de *jongelingen* der kinderen Israëls schijnen genoemd te worden, die, van wegen al het volk, brand-offeren offerden: ende offerden den HEERE danck-offeren van jonge ossen en andere offerdieren, wordende hier alleen de *ossen*, als de voornaemste genoemd, vergel. Hebr. 9: 19, 20.

6. Ende Mose nam de helft des bloets van alle de geslagte offerdieren, ende sette het in beckens, om straks daermede het volk te besprengen, vermengende het zelve

(a) Exod. 19: 8. ende 24: 7. Deut. 5: 27.

zelve met water, om het te verdunnen, en te beter tot die besprenging gebruikt te kunnen worden, gelijk men uit Hebr. 9; 19. kan opmaken: ende de andere helft des bloets sprengde hy op den altaer, strekkende tot een teeken, dat God door dit bloed, als een afbeelding of voorbeeld van het bloed des beteren verbonds, met dat volk zich verzoende, het zelve in zijn verbond opnam, en dat verbond getrouw zou handhaven, volbrengende al 't geen Hy daer in beloofd of bedreigd had.

7. Ende hy nam het boeck des verbonts, 't welk hy volgens vs. 4 beschreeven had, behelzende niet de wet der 10 woorden, want die zal God zelf in twee steenen tafelen schrijven en hem overgeven, maer de voornoemde wetten en drangredenen, van Cap. 21-23, welke bepaeldelyk de eigenlyke wetten en voorwaerden van dit verbond, op zich zelve en in 't afgetrokken beschouwd, waren; als zijnde een allerplechtigst Burgerlyk Verdrag, tusschen God als de Hooge Overheid, en tusschen 't gansche volk als zijne Onderdanen; doch welke *Theocratie* of *Godsregeering*, teffens dienstbaer was aen de bedeeling van 't Genade-verbond; Mose nam dan die wetten des verbonds, welke hy in een boek, of op eenige bladen of platen van lood, steen, hout, of eenige andere toen gebruikelyke stoffe, geschreeven had, ende hy las het, op eene wyze als op vs. 3 reeds is aengeteekend, voor de ooren des volcks: ende sy seyden, of hadden op die voorlezing gezegd, allen als uit *éénen* mond, gelijk vs. 3 gezegd is, Al wat de HEERE gesproken heeft, sullen wy doen, ende gehoorsamen.

8. Doe nam Mose dat bloet, te weten de overige helft, welke hy in bekkens bewaerd had, vs. 6, ende sprengde het op 't volck, doopende als 't ware het zelve. Deze besprenging geschiedde niet aen ieder persoon afzonderlyk, hoofd voor hoofd, maer op deze wyze: Hy nam, volgens Hebr. 9. een stok of buigzamen teen van hysop, en maekte aen het oppereinde van den steel een bondel purperen wolle vast; dezen kwast in het bloed ingedopt hebbende, slingerde hy den zelven ginds en weder,

by herhaling, waerdoor hy tot op een aenmerkelyken afstand van de hoogte, op welke hy stond, het bloed kon verspreiden en droppelwijzig sprengen op het volk, staende rondom tegen over den Altaer, zoo dat een groot gedeelte van 't zelve daer mede besprengd werd; het is echter niet te denken, dat de gansche schare van omtrent twee milioenen menschen, maer alleen die genen, welke onder het bereik der besprenging stonden, geraekt wierden, het welk aen alle de overigen werd toegerekend, en daer voor gehouden, als of het gansche volk besprengd was.

Vermoedelyk zijn ook de 12 Colommen, van welke vs. 4 gesproken was, en zeker althans is ook dat boek zelve waer in Mose deze wetten geschreeven had, mede met dit bloed besprengd, volgens Hebr. 9: 19. 't geen men te ligter begrijpen kan dat geschieden kon, als men gedenkt, dat de bladen waerop dit geschreeven was, niet uit eene vooze stof, gelijk ons papier, maer uit eene vaster zelfstandigheid bestonden, welke lijden kon dat ze besprengd en ook weer afgewasschen wierden, zonder eenigzins onleesbaer te worden.

Met deze besprenging des volks, dat tegen over den Altaer stond, werd teffens van de zijde des volks het verbond ingewijd en bevestigd, en teffens het Wetboek zelve bekrachtigd; want zoo voegde Mose daerby, ende hy seyde, (b) Siet, [*dit is*] het bloet, of *aenmerkt het bloed* des verbonts, 't welck de HEERE met ulieden gemackt heeft over alle die woorden, en gedenkt dat gy hier mede plechtig ter onderhouding van dit verbond zijt ingewijd. Deze bevestiging des verbonds met bloed, was wel niet ongewoon by het maken van verbonden, als beteekenende eene stilzwijgende toestemming, dat het bloed des genen mogt vergoten worden, die het verbond mogt breken; maer de wyze daer van was hier allerplechtigst, en van veel beduidenis, strekkende ongetwijffeld, volgens het verder uitzicht van dit Sinaitisch verbond, tot een schaduw-beeld van de besprenging der Conscientie met het bloed des Middelaers, tot ver-

zoe-

(b) Hebr. 9: 20. 1 Petr. 1: 2.

zoening en vrede met, en onberouwlyke gehoorzaemheid aen God.

9. Mose nu ende Aaron klommen opwaerts, na dat zy deze plechtigheid verricht hadden, oock Nadab ende Abihu, ende tseventigh van de Oudtste Israëls, tot op die hoogte des bergs, welke vs. 1 gezegd was.

10. Ende sy sagen den Godt Israëls in het zichtbaer teeken zijner heerlykheid, 't welk op den top des bergs stond, en nu door een wijking of tusschen-ruimte in de wolke, donkerheid, en rook-damp, waer mede de top des bergs omgeven was, zich aen hun gezicht eenigzins ontdekte; ende onder sijne voeten, dat is beneden dat teeken zijner heerlykheid, zagen zy een grondstuk of plaveisel, als een werck van Saphirsteenen, van eene doorschijnende hemelsblauwe koleur, met kleine gouden stippen doorzaeid, ende, dat is hier wederom zoo veel als *namelyk*, als de gestaltenisse des hemels in [*sijne*] klaerheyt, zoo helder als de zuiverste lucht, wanneer de Starren tintelen.

Sommige meenen, dat de Zone Gods zich hier in een menschlyke gedaente, als zittende op eenen luisterrijken throon, vertoond hebbe, tot een voorteeken zijner aenstaende mensch-wording: doch deze gedachte heeft geen genoegzamen grond; de benaming van *voeten*, heeft een uitgestrekte beteekenis, en beduidt meermaels alleen het benedenste deel van eenig ding; het is vermoedelyk dat zy hier eene onvergelijkelyke gedaente zagen, by voorbeeld een schitterend licht, 't welk alle licht overtrof, en door geen kunst kon afgemaeld, geteekend, of uitgebeeld worden; vergelijk Deut. 4: 15. en het aengeteekende op Kap. 20: 22, 23.

11. Doch, hoe ontzachlyk dit gezichte ook ware, hoe zeer het *aenzien van Jehovahs heerlykheid was als een verteerend vuur*, volgens vs. 17, zy leeden daervan evenwel geen de minste schade, want hy, de HEERE, die zich in zijnen vreeslyken luister hier openbaerde, en streckte echter sijne slaende hant, zijn verteerenden gloed niet uit tot deze afgesonderde, namelyk de uitgelezenen der kinderen

Israëls, welke volgens vs. 1 en 9. verkoren en geroepen waren, om, als in den naem des ganschen volks, zoo verre opteklimmen, hoe sterk anders den dood bedreigd was aen allen zonder onderscheid, die ongeroepen den berg naderden, Kap. 19: 21-24, maer sy, zoo verre was 't 'er van af, dat zy eenig nadeel leeden, aten ende droncken, op den berg, met groote gemoedigdheid een vreugde-feest vierende, na dat sy Godt gesien hadden, en zelfs geduurende deze glansrijke vertooning zijner heerlykheid.

Het was de gewoonte by het maken van verbonden, dat men beesten slagte, en verdeelde, niet alleen om door het storten van dat bloed en het doorgaen tusschen de verdeelde stukken, zulk een verbond als onder de duurste betuigingen en onderwerping aen de hoogste straf, ingevalle men het verbond brak, te bezweeren; maer ook, om van dat vleesch een Verbonds-maeltijd te houden, en t'zamen daervan plechtig te eeten, vergel. Gen. 26: 30. 31: 54. Het eerste dezer plechtigheden was aen 't gansche volk verricht, vs. 8. Tot het laetste werden de voornaemsten uit den volke, en de aenstaende eerste Priesters, nevens Mose verkoren, welke hier het gansche volk vertegenwoordigden, en in die hoedanigheid in Gods tegenwoordigheid en als tegen over Hem, de verbonds-maeltijd vierden, etende en drinkende van de overblijfsels der dank- en drank-offeren, welke volgens vs. 5 den Heere geofferd en door den Altaer daertoe geheiligd waren. Dus gaf God hun eene treffende proeve van zijne genadige en goedertierne bedoeling in dit anderszins strenge verbond, temperende het ontzachlyke zijner heerlykheid, en het vreeslyke zijner bedreigingen, met de bewijzen zijner vriendschap en gemeenzaemheid; tot een overtuigend voorbeeld, hoe Hy gezind ware en handelen zoude tot en met dezulken, die door dat bloed, 't welk hier werd afgeschaduwd, met Hem zich lieten verzoenen, en zich in 't verbond zijner genade lieten inwijen en heiligen.

12. Doe, als zy geëindigd hadden te eten en te drinken, seyde de HEERE tot Mose, ten aenhooren van de voorheen genoemde afgezonderden, opdat zy getuigenis zouden dragen, dat God waerlyk Mose verkooren had, en

zy te gereder zijn mogten, om alles wat hy tot hen spreken zou, als Godlyk te ontvangen, en den volke inteboezemen; Hy riep dan Mose toe, zeggende: Komt gy, gy alleen, weder tot my, op den top van den bergh, ende weest aldaer, terwijl gy de afgezonderden weder zult afzenden naer het leger: ende ick sal u steenen tafelen geven, ende de wet, ende, dat is hier wederom zoo veel als *namelijk*, de tien geboden, volgens Kap. 34: 28, welke ik vooraf zelf tot het volk gesproken, en die ick nu zelf, door mijn alvermogen, en als met mijn eigen hand, geschreven hebbe, om haer te onderwijsen, en een diepen en bestendigen indruk te geven van de gronden en wezenlykste deelen hunner gehoorzaemheid.

'Er is geen twijffel aen, of deze byzonderheid was van eene zeer gewigtige en zinrijke beduiding. God zelf deze wet schriftelyk overgevende, toonde daermede, dat Hy deze wet als de heiligste en voornaemste van allen, als de grondwet, waerop alle de overigen moesten uitkomen en toe leidden, wilde hebben aengemerkt; daer Hy deze wet alleen, in onderscheiding van alle de andere, verwaerdigd had met die eer, van haer niet alleen zelf voor de ooren des volks aftekondigen, maer ook als met zijn eigen hand te schrijven en alzoo over te leveren. De tafelen of bladen waerop God dezelve schreef, waren van steen, 't welk duurzaem is, en bekwaem was, om de duurzaemheid dezer wet uittebeelden: Hoe duurzaem evenwel de steen is, ze is echter ook bros, en bekwaem om schielyk gebroken te worden, hoewel de stukken en brokken de overblijffels van 't graveersel lang behouden; en even zoo was 't met deze wet gelegen, gelijk 't vervolg nog nader leeren zal; zy werd verbroken, en was even eens reeds in 't Paradijs gebroken, hoewel de overblijfzels daervan onuitwischbaer, immers by stukken, in 't geweten der menschen gevonden worden. Ja, zou men ook niet mogen denken, dat God hier mede een gelijkenis vertoonde van 't geen Hy doet in 't verbond der genade, wijzende hier mede aen de eene zijde op de hardigheid van 's menschen hart, als ware het van steen, maer ook aen den anderen kant op de kracht zijner genade, waerdoor Hy als

met zijnen vinger, die wet in de harten van zijn volk weet in te schrijven?

13. Doe, als de Heere Mose geroepen hadde, maeckte hem Mose op, met Josua sijnen dienaer, wien hy, zekerlyk op Gods last, zal hebben laten tot zich roepen, en welken de Heere, om redenen die zich in later tijd zullen ontdekken, als zijnde van God bestemd tot Moses opvolger, wilde hebben dat hem tot een zekere hoogte zou vergezellen, waerdoor hy teffens een byzondere eer ontving, die hem van alle overigen onderscheidde: ende Mose, vergezeld van Josua, klam een weinig opwaerds op den bergh Godes.

14. Ende hy seyde tot de Oudtste, voor dat hy met Josua hooger opklom, Blijft gy ons hier beneden, om en by den voet des bergs: 't Kan wezen, dat Mose, eer hy weder opklom, de Oudsten en verdere afgezonderden den berg hebbe afgeleid tot aen het leger, en daerna met Josua alleen wederkeerde, en by die gelegenheid deze woorden tot hen sprak, zeggende; blijft hier aen het hoofd van 't leger Israëls, en houdt opzicht over 't zelve, doende recht, en richtende in mijn afwezen tusschen den man en zijnen naesten, tot dat wy, ik zelve, en mijn dienaer Josua, ieder van zijne onderscheiden hoogte, weder tot u komen: ende siet, Aaron ende Hur zijn by u, wie eenige saken heeft, die voor de Oudsten te zwaer mogten vallen, sal tot deselve komen, en hen gebruiken tot hetgeen waertoe ik anders my gebruiken laet: Hier mede genoegzaem te kennen gevende, dat hy eenen ruimen tijd op den berg dacht te zullen moeten vertoeven.

15. Doe Mose, met Josua, op den bergh, tot een zekere hoogte geklommen was: so heeft een wolcke den bergh bedeckt; daer te vooren de top des bergs, op of omtrent die hoogte, waer Mose met Josua thans stond, zich open vertoonde, en de heerlykheid des Heeren onbelemmerd deed afstralen in 't gezicht der afgezonderden uit Israël, was nu in tegendeel alles weer bedekt met wolken en donkerheid, zoo dat de top des bergs scheen te rooken en te smeulen.

16. En-

16. Ende de heerlickheyt des HEEREN woonde, dat is bleef woonen of vertoeven, op den bergh Sinai, ende de wolcke bedeckte hem, den Heere, ses dagen, geduurende welke Mose, met Josua die hem dus verre vergezelde, op die hoogte des bergs, op een aenmerkelyken afstand van den kruin vertoefde: ende ten sevenden dage riep hy Mose, en wel hem alleen, uyt het midden der wolcke, om nader toe te treden, en dadelyk tot de donkerheid in te gaen, latende zijnen dienaer of naer beneden gaen, of daer verblijven om hem by zijn wederkomst op te wachten, welk laetste 't waerschijnelykste is, uit vergelijking met Kap. 32: 17. Denkelyk bleef Josua, in een lager gedeelte van den opgang des bergs, Moses wederkomst inwachten, en vertoefde dus aldaer zoo lang als Mose op den berg bleef, zijnde vermoedelyk van eenigen leeftocht voorzien, dien hy uit het leger welligt had medegenomen, of etende van 't Manna, dat allerwegs rondom het leger regende, en drinkende uit de beek die van den berg afstroomde, Deut. 9: 21.

17. Ende (c) het aensien der heerlickheyt des HEEREN was, toen ten zevenden dage de glans des vuurs, door de wolke en donkerheid, naer buiten weder uitbrak, als een verteerende vyer op het opperste dies bergs in de oogen der kinderen Israëls.

18. Ende Mose gingh in het midden der wolcke, dat is binnen in dezelve, alwaer God zich vertegenwoordigde, na dat hy op den bergh geklommen was, tot het ontvangen niet alleen van de twee steenen Tafelen, maer ook tot aenwijzing van den Tabernakel, hoe hy die maken moest, als mede tot het ontvangen van de gansche Priesterlyke Instelling, en al het geen aen den dienst des Heiligdoms verbonden was. Al het volk en de Oudsten zagen slechts van verre de uitwendige deelen der wolke, en het vuur, met den heerlyken glans van licht, van tijd tot tijd, naer buiten schitterende; doch Mose werd ingeleid tot het binnenste, dat is tot dat gedeelte der wolke, alwaer de

(c) Hebr. 12: 29.

Heerlykheid des Heeren haren throon had; hy naderde tot in de tegenwoordigheid van God zelven, en werd verwaerdigd met God te spreken, gelijk een man spreekt met zijnen vriend: ende Mose was, tot dit gemelde einde, op dien bergh veertigh dagen, ende veertigh nachten; geduurende welken tijd hy onmiddelyk, zonder spijs of drank, en vermoedelyk ook zonder slaep, van God onderhouden werd, Kap. 34: 28, en gestadig bezig was, deels met het ontvangen van Gods bevelen, deels met het nauwkeurig bezichtigen en opnemen van het modél des Heiligdoms, 't welk hem daer vertoond werd. Men vraegt, had Mose volle 40 dagen en nachten daer toe nodig? Doch we vinden ons onbekwaem en onbevoegd om dit te beslissen: Aen den eenen kant schijnt men niet te kunnen twijffelen, of God kon, indien 't Hem dus behaegd had, in veel korter tijd dit alles aen Mose geopenbaerd hebben; aen den anderen kant echter is 't ook zeer waerschijnlyk, dat Mose dien tijd niet ledig doorgebracht, maer eene gestadige bezigheid gevonden zal hebben. Voor 't overige mag men denken, dat God, onder andere redenen, ook bedoelde het volk Israëls, onder deze langduurige afwezigheid van Mose, te beproeven, en, tot hare vernedering, te doen openbaer worden, welk een volk zy, in zich zelve, waren, en hoe Hy alle deze voorrechten aen dat volk bewees en 't zelve uitverkoren had, niet om deszelfs waerdigheid of voorgeziene gehoorzaemheid, maer alleen uit loutere gunst, onverdiende genade, om zijns grooten Naems wille; als mede, gelijk althans veele denken, om in Mose een voorbeeld te geven, van 't geen in den Middelaer des beteren Verbonds insgelijks zou gezien worden, die by de aenvaerding zijner openbare bediening, 40 dagen en nachten zich zou afzonderen met vasten in de woestijne.

HET XXV. KAPITTEL.

Bevel en voorschrift tot het maken van den Tabernakel en deszelfs gereedschappen.

1. DOe sprack de HEERE tot Mose, seggende:

2. Spreeckt tot de kinderen Israëls, wanneer gy van den berg zult afgekomen zijn, dat sy voor my een hef-offer nemen uit hunne bezittingen, zonderende, elk nae zijn vermogen, iets af, tot de bouwing van mijn Heiligdom, en 't zelve my toebrengende by wyze van een *Hef-offer*, 't welk van den offeraer in de hoogte opgeligt en bewogen worde, als voor het aengezichte des Heeren, om te kennen te geven, dat men 't zelve den Heere aenbood. Hiertoe had het volk Israëls gelegenheid, om dat ze, niet alleen van de roerende of losse goederen, elk het zijne uit Egypten medegenomen hadden, maer ook boven dien met zeer aenmerkelyke geschenken van de Egyptenaers begiftigd waren, en rijk beladen met kostbaerheden uittogen, zoo dat de Egyptenaren zelfs zich beroofd vonden, zie Kap. 12: 35, 36. Van deze geschenken, en van hunne overige bezittingen, welke zy met zich genomen, of van de verdronken Egyptenaren tot buit verkreegen, of ook hier en daer, in de woestijne, uit de zee, van 't geboomte, of van 't wild gedierte, opgedaen hadden, moesten zy den Heere een offer, en wel een vrywillig offer brengen; want zoo volgt 'er, (*a*) van alle man diens herte sich vrywilligh bewegen sal, sult gylieden, gy, en de genen die gy verder tot de opzameling gebruiken zult, mijn hef-offer nemen. Zy moesten dan hiertoe niet gedrongen worden,

(*a*) Exod. 35: 5. 1 Chron. 29: 3, 5, 9, 14. Ezr. 2: 68. en 3: 5. Nehem. 11: 2.

maer zich zelven daertoe bewogen vinden; ook mogt men hun niet voorschrijven, hoe veel ieder offeren moest, maer 't moest gelaten worden aen elks vrye keuze en goede beweging. Vervolgens kwam daer by nog een hoofdelyke schatting van een halven sikkel, Kap. 30: 12-14. welk alles t' zamen, als ieder slechts een weinig gaf, wegens de ontzachlyke menigte, een zeer aenzienlyke som belopen moest, gelijk het inderdaed was; de schatting alleen bedroeg 100 talenten en 1775 sikkelen Kap. 38: 25.

3. Dit nu is het hef-offer, 't welck gy van hen nemen sult, gout ende silver, ende koper.

4. Als oock hemelsblaeuw, dat is, zijden en wollen stoffen van hemelsblauw, ende purper, ende scharlaken, ende fijn linnen, waeronder ook het katoen begrepen wordt, ende geyten [*hayr.*]

5. Ende rootgeverwde of *roode* ramsvellen, (want men zegt, dat 'er in 't Oosten rammen zijn, welke natuurlyk deze koleur hadden) ende dassevellen, ende sittimhout. Wat soort van dieren de *Dassen* waren, kunnen wy niet zeggen; de gevoelens der Geleerden verschillen daer over heel zeer; het *Sittimhout* meent men dat een soort van *Acacia* was, welks hout ligt en teffens duurzaem was, en in de woestijne omtrent Sinaï veel gevonden werd, zoo dat de Israëliten 't zelve alleen voor den arbeid krijgen konden; trouwens, het spreekt van zelfs, dat zy zich op hunne reis uit Egypten, met geen hout bevracht zullen hebben.

Wy willen by deze gelegenheid eens en voor altoos aenmerken, dat 'er over de verwen, edelgesteenten, sommige dieren, houten of gewassen, en andere stoffen, zoo veel verschillende gedachten onder de naspeurders dezer dingen zijn, dat het veel te breed zou uitlopen, en onbestaenbaer zijn zou met het oogwit van dit ons werk, dezelve op te geven; dewijl de onzekerheid en overblijvende twijffeling in de meeste, ons niet toelaet eene beslissende keus te maken. We zullen ons derhalven in al 't geen we niet met zekerheid durven bepalen, blootlyk houden aen onze overzetting. Het zijn toch zaken van minder aenbelang, en weinig geschikt voor de vasbaerheid der meeste lezers.

6. Olie tot den luchter of de lampen des Heiligdoms, ſpeceryen ter ſalf-olie, ende tot roockinge welrieckende ſpeceryen *of kostelyke kruiden tot reukwerk.*

7. (*b*) Sardonixſteenen, ende meer andere, ja allerlei vervullende, dat is *ſierlyke*, ſteenen, die men gewoon is tot verſiering intevullen, tusſchen andere dingen intevoegen, opteleggen, en in gouden of zilveren kaskens in te zetten, doorgaens van ons *edele ſteenen* genoemd: Deze kostelyke ſteenen moesten, onder anderen, en wel inzonderheid, dienen tot den Ephod, ende tot den borſtlap; waer van vervolgens Kap. 38, zal geſproken worden.

8. Ende, of *want*, ſy ſullen my een heyligdom maken, dat ick in 't midden van hen woone, als in 't Paleis en Hof, 't welk ik onder dit volk wil houden, en alwaer ik van hun wil gediend worden, en my zelven openbaren met de bewijzen mijner tegenwoordigheid, als hun Koning, en hun God.

9. Nae al dat ick u tot een voorbeelt deſes Tabernakels, ende een voorbeelt van al deſſelven gereetſchap wijſen ſal, even alſoo ſult gylieden die maken. Het blijkt hier uit, en uit Kap. 26:30, dat God aen Moſe een uitvoerige ſchets, of volmaekt modèl in de juiſte maten en verdeelingen, van den ganſchen Tabernakel, met al deszelfs gereedſchap, gelijk ook van de Priester gewaden, vertoond, en ter nauwkeurige bezichtiging, opneming, en inprenting in zijn geheugen of verbeelding, gegeven heeft, op dat deze woordelyke beſchrijving te volledigér van Moſe zou begreepen worden, en hy bekwaem zou wezen, te kunnen zien, of de uitvoering, onder het bewerken van dit alles, nauwkeurig aen dat modèl beantwoordde. 'Er is ook nauwlyks te twijffelen, of hier toe zijn ook de Engelen, welke Gods tegenwoordigheid op den berg talrijk verzelden, Moſe dienstbaer geweest; in welk opzicht Gal. 3: 19 ſchijnt verſtaen te moeten worden, waer Paulus zegt, *dat de Wet door de Engelen beſteld is in de hand des Middelaers*

(*b*) Exod. 28: 4.

Mose; dat is niet zoo zeer de zedelyke wet, welke God zelf van den berg gesproken heeft, maer de meer byzondere wetten van 't Sinaïtisch verbond, en wel allerbyzonderst die wetten, welke Mose, geduurende zijn veertigdaegs verblijf op den berg, ontvangen heeft, namelyk het voorbeeld of model van den Tabernakel, en de wetten van den schaduwachtigen Godsdienst, daer toe betrekkelyk.

10. So sullen sy een Arke, dat is Kiste of Koffer (c) van sittimhout maken: dit was het allervoornaemste stuk des Heiligdoms, 't welk in 't binnenste deszelven als in 's Konings kabinet, waer Hy zijn byzonder verblijf houden, en waer niemand, buiten den Hogepriester eenmael 's jaers, toegang hebben zou, moest geplaetst worden; in 't welke het kostbaerste pand, de Wet, moest gelegd en bewaerd worden; gelijk men gewoon is oorspronglyke stukken, brieven, contracten enz. ter nauwkeurige bewaring in een kist, koffer, of kabinet wech te leggen en op te sluiten, zoo werd hier, voor het oorspronglyk gedenkstuk der wet, waer over zy met God plechtig in een verbond getreden waren en stonden, eene kiste gemaekt, en deze op de allerheiligste plaets van het Heiligdom nedergezet: Op deze Bond-kiste moest ook een deksel komen, gelijk we aenstonds hooren zullen, 't welk als tot een throon, of grondslag van den throon verstrekte, op welke God de Schechinah, als het zichtbaer teeken zijner byzondere tegenwoordigheid stelde, en bestendig deed woonen, twee ellen, zoo vervolgt het onderricht desaengaende, ende een halve sal hare lengte zijn: ende anderhalf elle hare breette, ende anderhalf elle hare hoogte.

Wy willen hier en voor 't vervolg opmerken, dat het niet wel mogelyk is, zonder afbeeldsels of platen, een duidelyk begrip te geven van alle de deelen des Tabernakels en van deszelfs gereedschappen, en Priesterlyke gewaden: Ook zou dit eene uitvoerigheid vereischen, welke aen 't oogmerk van dit werk hinderlyk zijn zou. We zullen ons daerom over deze dingen niet kunnen uitbreiden, maer willen

(c) Exod. 37: 1. Hebr. 9: 1.

len den genen, die lust en gelegenheid daer toe hebben, aenprijzen de Werken van MAUBACH *Godsdienst van alle volken*, GOEREE *Mozaïsche historie*, en LUNDIUS, *Joodsche Heiligdommen*; terwijl het voor meer ervarenen onnodig is andere werken, die hun genoeg bekend, en overvloedig voor handen zijn, hier aentewijzen.

11. Ende gy sultse met louteren goude overtrecken, van binnen zult gy ze met dunne gouden platen voeren, ende van buyten sult gyse met dergelijke overtrecken: ende gy sult op deselve eenen goudenen krans of uit-stekenden rand-lijst maken rontom henen, in welken het natenoemen deksel sluite.

12. Ende giet voor haer vier goudene ringen, ende setse aen hare vier hoecken, also dat twee ringen op d'eene zijde derselver zijn, en twee ringen op hare andere zijde.

13. Ende maeckt hantboomen van sittimhout, van die lengte, dat de dragers dezelve op hunne schouders kunnen leggen, zonder de Arke zelve aenteraken, ende overtrecktse met gout.

14. Ende steeckt de hantboomen in de ringen, die aen de zijde der Arke zijn, dat men de Arke daer mede drage op de schouderen der Leviten, waertoe in 't byzonder de zonen van Korah verkoren werden, Num. 4: 4 enz.

15. (*d*) De draegboomen sullen in de ringen der Arke zijn, sy en sullender, na eenmael in de ringen gestoken te zijn, niet weder uytgetogen worden. Wanneer de Arke door de dragers werd nedergezet, en geplaetst in 't binnenste Heiligdom, moesten zy de draegbomen niet daeruittrekken, maer in de ringen laten steken, en alzoo laten staen; welke draegbomen men meent juist de lengte van 't Heilige der heiligen gehad te hebben, zoo dat ze met de eene einden tegen den achter-wand des tabernakels, en met de andere einden tegen het voorhangsel raekten. De reden hier van schijnt onder anderen geweest te zijn, om langs

(*d*) 1 Kon. 8: 8.

dezen weg te voorzien, dat de Leviten, by het opnemen of nederzetten, de Arke zelve niet zouden aenraken, 't geen anders ligtelyk dikwijls kon geschied zijn, zoo zy telkens de handboomen in de ringen hadden moeten steken.

16. Daer na (e) sult gy in de Arke leggen 't getuygenisse, namelyk de wet der 10 geboden, dat ick u, op twee steenen tafelen, geven sal, om als een getuigenis onder u bewaerd te worden; van waer deze Ark zeer dikwijls *de Arke der getuigenisse* genoemd wordt. Naderhand zijn ook de geheele vijf Boeken van Mose in eene zijd-lade van de Arke gelegd en bewaerd, Deut. 31: 24.

17. (f) Gy sult oock een versoendeckfel maken, niet van Sittimhout met goud overtogen, maer van louteren goude: twee ellen ende een halve sal sijn lengte zijn: ende anderhalve elle sijn breette, en dus juist zoo lang en breed als de Arke zelve, volmaektelyk daerop sluitende, dewijl de rand, die van buiten om de Arke als een sierlyke krans of kroon gemaekt was, dit dekfel mede omvattede.

Dit dekfel wordt met recht, volgens onze vertaling, (die ook de vertaling der 70 en van Paulus is, Hebr. 9: 5) *Verzoendekfel* genoemd, want het woord *bedekken* wordt gewoonlyk in de H. Schrift, met betrekking tot de zonden, in den zin van *verzoenen* gebezigd. De reden dezer benaming kwam ook hier zeer te pas, wijl God zich in het teeken zijner heerlyke tegenwoordigheid op dit dekfel vertoonde, als op zijnen Genade-throon, verzoend en bevredigd door het bloed, 't welk voor deze plaetse zijner heerlykheid gesprengd werd, als een schaduw van 't ware Zoenbloed, 't welk hier mede werd afgebeeld. Aengezien nu de offeranden en verzoeningen niet aen den Zone Gods, maer aen den Vader, die als eerste persoon 't Recht der Godheid handhaeft, werden toegebracht, zo kan men niet twijffelen, of de Godlyke persoon, die als Israëls Koning en Wetgever zich boven de Ark als op zijn throon vertoonde, was God de Vader. Het verzoendekfel, of wel de geheele Arke, moet derhalven eene

schets

(e) Hebr. 9: 5. (f) Exod. 37: 6.

ſchets of voorbeeld van den waren Borg en Middelaer hebben opgeleverd, in wiens binnenſte Gods volmaekte wet was, die door zijne volmaekte zedelyke heiligheid het *fijne* goud in zuiverheid gelijk was, en uit kracht van zijn bloedig lijden (verbeeld door 't bloed der offeranden waer mede de Ark en 't verzoendekſel beſprengd werd) tot een *verzoening* was, gelijk Hy genoemd wordt Rom. 3: 25. 1 Joh. 2: 2 en elders; eene verzoening, welke als tot een dekſel was, waer door de overtredingen bedekt, en de bedreigende vloek der wet op den overtreder ingehouden, beſloten, en buiten werking geſteld werd, voor de genen die tot God in dezen weg zijner inſtelling naderden; ja een verzoening, die teffens ten grondſlage verſtrekte van Gods Genade-throon, van waer God niet onmiddelyk op de wet, maer op het verzoendekſel zag, waer onder de wet lag. Hier op ſchijnt de Apostel het oog te hebben, onder anderen Rom. 8: 2-4. *De wet des geests des levens, die* IN *Christus Jeſus is*, (die als de Borg des Verbonds de volmaekte wet, in haer oorſpronglyke zuiverheid, in zijn binnenſte heeft, in wien dit onſchendbaer Inſtrument des Verbonds, als in de tegenbeeldige Verbonds-Ark, allernauwkeurigst bewaerd wordt), die wet dan, zoo als ze in Christus onder het verzoendekſel volmaekt bewaerd ligt, *heeft my vry gemaekt van die* zelfde *wet*, zoo als ze buiten Christus, en volgens hare aenkondiging van den berg, *een wet der zonde en des doods was*, die wel den plicht leerde en ſtreng gebood, maar geen kracht tot onderhouding gaf of beloofde, daer zelfs de zonde door de aenkondiging van 't gebod veel eer levendig werd, en zy dus tegen haer oorſpronglyk oogmerk een *wet der zonde* werd, en ook een *wet des doods*, die den dood bedreigde, zonder uitkomst of herſtel aen de hand te geven: Men zie voords tot bevestiging van 't gezegde, hoe de Apostel dit verder uitbreidt vs. 3, 4.

18. (g) Gy ſult oock twee Cherubim van gout maken: van dichten [*goude*], dat is van masſijf goud, van geſlagen gouden platen, van gedreeven werk, ſult gyſe

(g) Hebr. 9: 5.

maken, en wel in diervoege plaetsen, bewerken, en vasthechten, dat ze als uyt de beyde eynden des versoendeckfels voortkomen, staende op de beide uiterste boorden, en dus als ter zijde van 't verzoendeksel, 't welk als de throon Gods was, van waer God benoemd wordt als tusschen de vleugelen der Cherubim te woonen.

19. Ende maeckt u eenen Cherub uyt het eene eynde aen deser zijde, ende den anderen Cherub uyt het [*ander*] eynde aen gene zijde: uyt het versoendecksel sult gylieden de Cherubim maken, uyt de beyde eynden desselven. Duidelykheids halve wordt het geen vs. 18 reeds in 't gemeen gezegd was, hier met onderscheiding herhaeld; 't geen in dergelijke beschrijvingen zeer gemeenzaem geschiedt tot meerder klaerheid, nauwkeuriger bepaling, en voorkoming van alle misverstand.

20. Ende de Cherubim sullen hare beyde vleugelen om hooge uytbreyden, (*h*) bedeckende met hare vleugelen het versoendecksel, zoo dat ze in 't midden tegen elkander raken, en daer door met hunne vleugelen den zetel, de zitplaets van den throon, vormen: ende hare aengesichten sullen tegen over malkanderen zijn, en naer elkander toegekeerd, doch zoodanig dat ze teffens nederwaerds op het verzoendeksel zien; want de aengesichten der Cherubim sullen nae het versoendecksel zijn.

Het is onzeker, welk eene gedaente de Cherubim hadden: uit vergelijking van Ezech. 1: 10 met Cap. 10: 14. meent men, dat zy het aengezicht van eenen *Os* hadden: Sommigen meenen, dat ze als vliegende Osfen of Paerden eenen Donder-wagen verbeeldden, als het zinbeeld der tegenwoordigheid van dien God, die den donder en blixem van zich doet uitgaen, die van dezelve zijnen wagen maekt, en op de vleugelen des winds wandelt; op dat Israël Hem mogt erkennen als den Allerhoogsten, die hemel en aerde regeert. Het is evenwel zoo zeker niet uit vergelijking der genoemde plaet-

(*h*) Hebr. 9: 5.

plaetſen, dat de Cherubim de gedaente van Osſen veel min van Paerden hadden; het dier dat volgens Ezech. 1 het aengezicht van een Os had, kan Kap. 10 in een ander opzicht by het aenzien of de luisterrijke gedaente van eenen Cherub vergeleeken zijn. Althans het is ons dus verre, vooral ook uit vergelijking van 1 Petr. 1: 12, waerſchijnlykst voorgekomen, dat deze Cherubim afbeeldſels, of liever, *Zinnebeelden* der Engelen waren, en die geſtalte hadden, in welke de Engelen gewoonlyk den Aerdsvaderen verſcheenen, met byvoeging alleen van vleugelen, met toepasſing op der Engelen geestlyke natuur en gezwindheid: Overal toch, waer men in de H. Schrift van Gods throon leest, vindt men ook de Engelen. Dit was dan een eigenaerdige vertooning van den throon der Godlyke Majeſteit in den hemel; terwijl de nauwe vereeniging der Cherubim met het verzoendekſel kon afſchaduwen, hoe de Borge, Christus Jeſus, die als het Woord Gods *alle dingen geſchapen had, die in de hemelen en op de aerde zijn, die zienlyk en onzienlyk zijn, throonen, heerſchappyen*, enz. ook *alle dingen tot Hem zelven verzoenen en in Hem vereenigen zou, het zy de dingen die op de aerde, het zy de dingen die in de hemelen zijn*, Coll. 1: 16, 20.

21. Ende, zoo vervolgt de Wetgever, (*i*) gy ſult het verſoendeckſel boven op de Arke ſetten, na dat gy in de Arke, het getuygeniſſe, (namelyk de twee ſteenen tafelen der wet) dat ick u geven ſal, ſult geleyt hebben. Om dat men naderhand de Arke niet mogt openen, na dat ze eenmael met het verzoendekſel beſloten was, en het verzoendekſel als zoodanig ook niet te pas kwam, dan in betrekking tot de wet; zo beval de Heere het getuigenis te leggen in de Arke, eer hy nog geſproken had van 't verzoendekſel te maken, vergel. vs. 16, 17. Dit herhaelt hy hier, willende, dat eerst de wet in de Arke zou gelegd, en daer na, en niet eer, het verzoendekſel daer op geſteld zou worden. Waer by de Heere deze aenmerkelyke toezegging voegt, die 'er volgt,

22. Ende (*k*) aldaer ſal ick by u komen, en my

(*i*) Hebr. 9: 4, 5. (*k*) Num. 7: 89.

bestendig vertegenwoordigen en woonen door de Schechinah, het luisterryk teeken mijner heerlykheid, het welk ik boven dezelve op de vereenigde vleugelen der Cherubim zal doen rusten, ende ick ſal, wanneer de gelegenheid zich voordoet, dat gy, en de genen die ik vervolgens daer toe wettigen zal, my raed zult te vragen hebben, met u, en die ik verder daer toe benoemen, en met de Urim en Thummim bekleeden zal, ſpreken van boven het verſoendeckſel af, van tuſſchen de twee Cherubim (die op de Arke der getuygeniſſe zijn ſullen), en alzoo zal ik van tijd tot tijd, na dat de Tabernakel zal zijn opgericht, u voords bekend maken alles wat ick u gebieden ſal aen de kinderen Iſraëls.

Dit was dan het treflykst Pronk-ſtuk, 't welk het binnenſte Heiligdom, het *Heilige der heiligen* genoemd, verſieren moest. Nu volgt de beſchrijving van 't geen in het Heilige moest geſteld worden.

23. Gy ſult oock een tafel maken van ſittimhout: twee ellen ſal hare lengte zijn, ende een elle hare breette: ende een elle ende een halve ſal hare hoogte, dat is de hoogte harer voeten zijn.

24. Ende gy ſultſe met louteren goude overtrecken: gy ſult oock eenen goudenen krans daer aen maken, rontom her, zoo tot ſieraed, als om te beletten dat het geen daer op gezet moest worden, niet ligtelyk daervan afſchoof en op den grond viel.

25. Gy ſult daer oock een lijſte rontomme aen maken nederwaerds, een hant breet: ende gy ſult eenen goudenen krans rontom de lijſte derſelver maken, die als een lofwerk dezelve van onderen omboorde.

26. Oock ſult gy vier goudene ringen daer aen maken, ook vier voeten op welke de tafel ſtaen zal: ende gy ſult de ringen ſetten aen de vier hoecken, die aen de vier voeten derſelver zijn ſullen.

27. Tegen over, dat is naest of beneden de lijſte ſullen de ringen zijn, tot plaetſen voor de hantboomen, om de tafel te dragen, zoo dikwijls de

Tabernakel, geduurende de reizen der kinderen Israëls, van de eene plaets naer de andere zal moeten vervoerd worden.

28. Dese hantboomen nu sult gy van sittimhout maken, ende gy sultse met gout overtrecken: ende de tafel sal daer aen gedragen worden. Deze handboomen moesten niet in de ringen blijven, gelijk die welke tot de Arke behoorden, vs. 15., aengezien de reden daer ter plaetse gemeld, ten opzichte van den Tafel en verdere stukken des Tabernakels geen plaets had; ook zouden de handboomen in het Heilige, alwaer de Priesters dagelyks verscheiden diensten hadden waertenemen, hinderlyk geweest zijn, zo ze in de ringen hadden blijven steken. Wanneer dan de Tabernakel stond, moesten de handboomen uit de ringen getrokken, en in een zekere plaets, denkelyk in eenen hoek van het Heilige gezet, of tegen de wanden op den grond nedergelegd worden.

29. Gy sult oock maken hare schotelen, om de brooden daer in te leggen, ende hare roockschalen, tot den wierook, ende hare plateelen, zijnde zoo men meent, of zoutvaten, of dekfels voor de wierook-vaten, ende hare kroesen of drinkbekers, (met alle dewelcke genoemde stukken, sy, namelyk de gemelde tafel, bedeckt, dat is, geheel bezet sal worden): van louteren goude sult gyse maken. Het moest in het Heiligdom alles van louter goud wezen; of ten minsten de grooter stukken, die van louter goud te zwaer zouden geweest zijn om vertild of vervoerd te worden, en daerom van Sittimhout gemaekt werden, moesten met louter goud overtogen worden, zoo dat het oog niets dan goud zag; op dat het Vorstelyk Paleis van Israëls Koning, op het prachtigst zou schitteren, en eenige overeenkomst hebben met de grootheid zijner Majesteit en luisterrijke heerlykheid.

30. Ende gy sult op dese tafel, in de schotelen, altijt het toonbroot, namelyk twaelf brooden, nae 't getal der 12 stammen, in twee reijen, voor mijn aengesichte leggen, en dezelve op elken Sabbath vernieuwen, zie Levit. 24: 6.

Dit brood werd ieder week van nieuws, als in den naem

van gansch Israël, den Heere als eene offerande des spijs-offers aengeboden, ter openbare erkentenis, dat zy allen hun spijze en drank van God ontvongen; ten welken einde deze Tafel als *voor Gods aengezichte*, die boven de Arke woonde, gesteld, en naest den gouden wierook-altaer; waer van vervolgens zal gesproken worden, geplaetst werd. En wanneer de brooden ververscht werden, moesten de oude brooden, en vermoedelijk ook de wijn der drinkbekers, voor de Priesters zijn, en door dezelve gegeten en gedronken worden, als eerste Dienaers van Israëls Monarch, die van zijnen Tafel gespijst werden. — De Tafel was een zichtbaer teeken van Gods huishoudelijk verkeer onder dit volk, als hun Vorst en Koning, die onder hen zijn paleis, throon, vuur, haerdstede, en tafel had, en dus allerplechtigst onder hen woonde, zijn Hof en Hovelingen onder hen hield, en zijnen volke *zeer naby* was: terwijl ook deze wel toegeruste Tafel ten zinneprent verstrekte van de geestlyke spijs en drank, welke 'er te vinden was in Gods dienst en gemeinschap, voor een iegelyk die God onder deze plechtigheden in den geest diende; en tessens een schets of voorbeeld van de overvloedige genade, onder de toekomende en volmaekter huishouding, van dat koorn 't welk de jongelingen, en van dien most, die de jongvrouwen sprekende zou maken, wanneer alle de gelovigen, als geestlijke Priesters, tot des Heeren Tafel zouden toegaen, en met Hem aen denzelven aenzitten.

31. (*l*) Gy sult oock eenen kandelaer van louteren goude doen maken: van dicht geslagen werck, uit een kolom of plaet met den hamer geslagen, sal dese kandelaer gemaeckt worden, want wijl dit werkstuk uit verscheiden armen moest bestaen, die nae evenredigheid dun moesten zijn, zo zou dit stuk te teder geweest zijn en ligt gevaer van breken gelopen hebben, zo het niet uit zuiver, en geen gegoten maer geslagen en taei goud geweest ware; het welk de reden schijnt te zijn, waerom God zoo uitdruklijk deze byzonderheid bepaelde.

Wy willen by gelegenheid van dit lichtend werktuig eens

(*l*) Exod. 37: 17.

eens en voor altoos hebben opgemerkt, dat het voorbeeldige van het oude Heiligdom, en alle vaten en plechtigheden daer toe behoorende, gewislijk ligt en moet gezocht worden in het geheel ontwerp t'zamengenomen, en in de uitſtekende hoofddeelen van het zelve, 't welk zich ook, aen elken bedachtzamen betrachter dezer dingen, met veel overtuiging en klaerheid opdoet. Maer ten aenzien van menigvuldige ſchikkingen nopens kleiner byzonderheden, by voorbeeld de bepalingen omtrent de ſtoffen waer uit de dingen moesten gemaekt worden, als ook omtrent hare grootte, lengte, breedte, hoogte, vorm enz., moet men gedenken, dat vele, dat de meeste dezer bepalingen, noodzakelijk waren uit natuurlijke oorzaken, by voorbeeld, om de evenredigheid, (de *Symmetrie*) wel te doen waernemen, om de duurzaemheid of den luister te bevorderen, om de ontilbaerheid te vermijden, dewijl het een draegbaer en beweeglijk Heiligdom moest wezen, en wat dergelijke oogmerken meer zijn: waerom wy de bedachtzaemheid, in de voorbeeldige uitzichten en overbrengingen van alle zulke byzonderheden, zeer aenprijzen; en vooral ten aenzien van ons, in een werk ten algemeenen nutte ingericht, oordeelen, zonder iemands gevoelen te taxeeren, daer van te moeten afzien, en ons alleenlijk in de aenwijzing der voorbeeldige uitzichten te moeten bepalen tot die dingen, welke of uitdruklijk in Godswoord als voorbeelden der toekomende dingen verklaerd, of volgens genoegzaem aller toeſtemming, op vaste gronden, voor beteekenende beeltenisſen aengezien, en als voorbeeldig erkend worden.

Wat voords den vorm van dezen Lichtdrager betreft; de Wetgever bepaelt dezelve in dier voege: ſijn ſchacht, ende ſijne rieten: ſijn ſchaelkens, ſijn knoopen, ende ſijne bloemen ſullen uyt hem zijn, dat is het zal één ſtuk werks zijn, welks leden allen, met hare fieraden, als takken, uit een tronk of ſtam zullen voortkomen. Uit den breeden en zwaren voet des kandelaers moest de middelſte *hoofdſteng* voortkomen, die hier de *ſchacht* genoemd wordt, hier uit moesten wederzijds de *armen*, welke by gelijkenis *rieten* heeten, uitſpruiten en tot een gelijke hoogte opklimmen, en wel in dier voege, gelijk 'er volgt:

32. Ende ses rieten sullen uyt sijne zijden uytgaen: drie rieten des kandelaers uyt sijn eene zijde: ende drie rieten des kandelaers uyt sijn ander zijde.

33. In het eene riet sullen drie schaelkens zijn, [*gelijck*] amandelnoten, een knoop ende een bloeme: ende drie schaelkens, [*gelijck*] amandelnoten, in een ander riet, een knoop ende een bloeme: alsoo sullen die ses rieten zijn, die uyt den kandelaer gaen. De stang en armen van dezen kandelaer moesten niet glad zijn, maer, nae den aerd van 't goud-werk, versierd worden: er moest een schaelken als een amandeldop; of, volgens de gedachte van sommigen, als een beker of kelk, om elken arm komen, een weinig hooger moest een rond knopken, als een appeltje, zich vertoonen, en een weinig daer boven moest 'er een bloem komen, uit welks midden de steel verder opwaerds klom, en zulk een trits van sieraden moest aen elken arm driemael boven elkander komen, en de geheele lengte van den stam af tot de lampen die 'er boven op kwamen toe, versieren.

34. Maer aen den kandelaer selfs, dat is aen de hoofdsteng of middelste schacht, sullen vier zulke schaelkens zijn, [*gelijck*] amandelnoten, met sijn knoopen, ende met sijn bloemen.

35. Ende, dat is *namelyk*, daer sal een knoop zijn onder de twee onderste rieten, uyt denselven [*uytgaende*], dat is uit den knoop voortkomende, zoo dat 'er eerst onder aen, by den voet der hoofdsteng, een kelk ware, daer boven een knoop of appel, waer uit het onderste paer rieten voortkwam. en daer boven eene bloeme. Dan volgde 'er wederom eene tweede kelk, en daer na oock een tweede knoop onder of aen de twee volgende rieten, uyt denselven knoop [*uytgaende*], en voords daer boven de tweede bloeme. Daer na kwam 'er een derde kelk, en daer boven nogh een derde knoop onder of aen de twee bovenste rieten, uyt denselven [*uytgaende*]: [*Alsoo sal 't zijn*] met de ses rieten, die uyt den kandelaer uytgaen: boven deze bovenste rieten

of armen volgde dan de derde bloeme; en voords, boven dit alles uit, had men dan nog aen den middelsteng een vierde kelk met zijn knoop en bloeme, uit welke laetste knoop geen verdere takken sprooten, maer die gelijk was aen die welke aen de armen of zijd-rieten waren. Dit komt ons, uit aenmerking der orde waerin deze sieraden bestendig worden opgeteld vs. 31, 33, 34. enz., beter voor, dan de gedachte dat de knoop van onder af het eerste was, waer uit, beneden aen den voet, de hoofdsteng zelve en dus als 't ware de geheele kandelaer zou zijn voortgekomen; de rangschikking dezer sieraden schijnt hare natuurlykheid dan te verliezen, ook zou dan het opperste van den steng geheel naekt gebleeven zijn, 't geen niet vermoedelyk is. De juiste bepaling hiervan, gelijk ook de maet der hoogte van den geheelen kandelaer, en de vorm van deszelfs voet, wordt wel in deze beschrijving niet gemeld; doch voor Mose, die dit alles in een modél hier voor zich had, kon 'er, ten opzichte van dit alles, geen onzekerheid overblijven.

36. Hare knoopen (dus wordt ten besluite het hoofdzakelyke nog eens herhaeld) ende hare rieten sullen uyt hem zijn: 't sal altemael een eenigh dicht werck van louter gout zijn.

37. Gy sult hem oock seven lampen maken, ende men sal sijne lampen aensteken, ende doen luchten aen sijne zijden, dat is aen weerskanten, breidende zijn licht van de eene en van de andere zijde uit door het Heiligdom.

38. Sijne snuyters, in de gedaente van kleine tangetjes of scharen, ende sijne bluschvaten, of bakken, waer in men het snuitsel der lampen vong, en welke men wil dat daer toe eenig water bevatteden; deze allen sullen, zoo wel als de kandelaer zelve, van louter gout zijn.

39. Uyt een talent of Centner louter gouts sal men dat maken: met alle dese gereetschap. Een Centner hield in zich 3000 sikelen, en woeg 125 ponden. vergel. Kap. 38: 25, 26. Dit was dan geen gering stuk des Heiligdoms, het was trouwens ook van niet weinig gebruik; men moet gedenken, dat de Tabernakel, en ook naderhand de

binnenste Tempel, van geen vengsters of openingen voorzien was, door welke het licht van buiten kon doordringen; dit Heiligdom moest zijn eigen licht inwendig hebben; hier toe dienden deze Lampen, die altoos branden moesten, en deels, een eigenaertig zinneprent waren van het licht der kennisse, 't welk met den waren Godsdienst gepaerd ging, en van de ware gelovigen genoten werd; deels, een schets en voorbeeld opleverden van het zevenvoudig licht der kennisse en genade, het welk in de kerk onder de beter en toekomende huishouding zou bedeeld worden.

40. (*m*) Siet dan toe, zoo besluit de Wetgever zijn onderricht aengaende dit werkstuk, dat gy het maeckt nae haren voorbeelde, 't welck u op den bergh getoont is, 't welk gy heden ter nauwkeurige bezichtiging voor u hebt.

HET XXVI. KAPITTEL.

Na de beschrijving van den huisraed, volgt nu eene uitvoerige beschrijving van het gebouw zelve, in 't welke God onder Israël woonen, en plechtig gediend worden wilde.

1. DEn (*a*) Tabernakel (eigenlyk beteekent dit woord het uitspansel, en wel het binnenste uitspansel eener Tente) *den Tabernakel* nu sult gy maken van tien naest elkander liggende gordijnen, dek-kleeden of tapijten, (die eeniglyk tot de zoldering of het gehemelte dienden): deze zullen gemaekt worden van fijn getweernt linnen, ende doorweven of geborduurd met stoffen van hemelsblaeuw, ende purper, ende scharlaken [*met*] of in de gedaente van Cherubim van het allerkonstelickste werck sult gyse maken.

2. De lengte van eene gordijne of dekkleed sal van

(*m*) Hand. 7: 44. Hebr. 8: 5. (*a*) Exod. 36: 8.

van acht en twintigh ellen zijn, ende de breette eener gordijne van vier ellen: alle dese gordijnen ſullen eene mate hebben, en dus eene lengte van 28, en eene breedte van 40 ellen uitmaken. Het geheele Heiligdom moest van binnen 30 ellen lang, 10 ellen hoog, en ook 10 ellen breed zijn. De lengte der dek-kleeden, was 28 ellen; deze dwars over 't Heiligdom liggende, hingen derhalven 9 ellen af aen de beide zijden, dat is, tot op een elle nae, of daeromtrent van den grond. Tien zulke kleeden, ieder van vier ellen breedte naest elkander gevoegd, maekten 40 ellen, deze moesten van vooren gelijk met den ingang beginnen, en dus achterwaerds, over het Heilige der Heiligen, 10 ellen of daer omtrent, overhangen, dat is, nae genoeg tot op den grond raken.

3. Deze dek-kleeden, dus in hare breedte over de lengte van 't Heiligdom gelegd, moesten op deze wyze t'zamengevoegd worden: Daer ſullen vijf gordijnen t'ſamengevoegt, te weten t'zamen genaeid zijn, d'een aen d'andere: wederom ſullender vijf gordijnen t'ſamengevoegt zijn, d'eene aen d'andere, dat is, ze zullen 5 aen 5 worden vereenigd, en alzoo in twee groote dekkleeden, ieder van 20 ellen breed, onderſcheiden worden, welker eene het Heilige, dat 20 ellen lang was, juist overdekte, terwijl het andere deels het Heilige der heiligen, welks lengte 10 ellen was, tot een verhemelte verſtrekte, deels achterwaerds afhing.

4. Deze twee groote dekkleeden moesten echter ook aen elkander vereenigd worden, niet door aenéénnajing, maer door de volgende t'zamenvoeging: Ende gy ſult hemelsblaeuwe ſtricklitskens maken aen der eener gordijnen kant, aen het uyterſte of de zoomen, in de t'ſamenvoeginge: ſtaende dus deze ſtrikliskens ruim een halve elle van elkanderen: alſoo ſult gy oock doen aen den uyterſten kant der gordijne aen de tweede t'ſamenvoegende; zoo nogthands dat elk ſtriklisken des tweeden dek-kleeds kwam tegen over het midden tusſchen twee ſtrikliskens des anderen dek-kleeds.

5. Vijftigh ſtricklitſkens ſult gy aen d'eene gor-

dijne maken, ende vijftigh ftricklitfkens fult gy maken aen 't uyterfte der gordijne, dat aen de tweede t'famenvoegende is: defe ftricklitfkens fullen dienen, om 't een aen het andere t'famen te vatten.

6. Gy fult oock aen elk dekkleed, vijftigh goudene haeckfkens maken, zoo dat ieder haeksken ftae tegen over het ftrikliſken des anderen dek-kleeds, en 'er bygevolg op elken afftand van $\frac{1}{4}$ el, een haeksken en daer tegen over een lis, dan weer een lis en daer tegen over een haeksken zy; ende gy fult de gordijnen t'famenvoegen, d'eene aen d'andere, met defe haeckfkens, op dat het één Tabernakel zy, op dat de twee groote kleeden dus aen elkander gevoegd één verdek of uitfpanfel uitmaken.

7. Oock fult gy (*b*) gordijnen, dat is dekkleeden uyt geyten-[*hayr*] maken tot een tente of uitbreiding over den Tabernakel: namelyk dat onderfte tapijt heette eigenlyk *Tabernakel*, en het tweede dek-kleed heette *Tente*; van deze benamingen heeft het geheele gebouw die namen ontleend, van waer deze draegbare wooning des Allerhoogften door een vervangende fpreekwys (een deel voor 't geheel genomen) den *Tabernakel* en de *Tente* genoemd wordt, 't welk eigenlyk de benamingen der onderfte en tweede dekkleeden waren. Op dat nu de eigenlyk gezegde Tabernakel, of het fierlijk tapijtgehemelte, voor ftof, regen, en verdere invloeden van lucht en weder beveiligd wierde, moest 'er een grover dekkleed, dat digt en tegelijk buigzaem was, gelijk de Geitenvellen, overgebracht worden; en op dat het rondom geheel daer mede mogt bedekt worden, moest dat tweede wat grooter zijn dan het eerfte dekfel: hierom volgt 'er, van elf gordijnen fult gy die maken, en dus één meer dan in de voorige dekkleeden, t'zamen uitmakende 44 ellen breedte.

8. De lengte eener gordijne fal dertigh ellen zijn, dus ook twee ellen langer dan het voorige, zoo dat het van alle kanten het fierlyk onderdekfel bekleedde, en aen weerskanten byna een el langer, en dus tot op- of by den grond daer overhing, gelijk vs. 13. gezegd zal worden. ende de breette ee-

(*b*) Exod. 36: 14.

eener gordijne zal zijn, gelyk de voorige, vier ellen: defe elf gordijnen fullen eene mate hebben.

9. Ende gy fult vijve defer gordijnen aen malkanderen byfonder voegen, op gelijke wyze als van de onderfte tapijten vs. 3 gezegd is, ende feffe dezer gordijnen byzonder. Deze elf kleeden ieder van 4 ellen breed, maekten dan, naest elkander gevoegd, de lengte van 44 ellen, dus zouden 'er vier ellen overfchieten, wijl het heiligdom 30 ellen lang en 10 ellen hoog was: waertoe deze vier overfchietende ellen moesten dienen, wordt hier en vervolgens aengeweezen, namelyk: ende de fefte defer gordijnen fult gy dobbel maken, recht voor op de tente. Dat is, gy zult die van vooren met een klep of opflag maken van twee ellen, welke opgeflagen en neergehaeld kan worden, en die, ter befchutting van het binnenfte dekfel, boven aen den ingang des Tabernakels moest hangen, op dat de wind van dien kant den regen niet tusfchen deze twee dekkleeden injagen mogt. Het gebruik van de twee overige overfchietende ellen zal aengeweezen worden, vs. 12.

10. Ende gy fult vijftigh ftricklitfkens maken aen den kant van d'eene groote gordijne, uit 5 t'zamengenaeide dek-kleeden beftaende, zijnde dit 't eene uyterfte in de t'famenvoeginge; ende vijftigh ftricklitfkens aen den kant van de andere groote gordijne, uit 6 dekkleeden t'zamengenaeid, die de tweede t'famenvoegende [*is*].

11. Gy fult oock vijftigh koperen haeckfkens maken, ende gy fult de haeckfkens in de ftricklitfkens doen, alles op gelijke wyze als over vs. 4-6 gezegd is: ende gy fult de tente, dat is het uitfpanfel van geitenvellen, t'famenvoegen, datfe ééne zy, dat ze een geheel uitmake, één dekkleed, 't welk alles overtrekke.

12. Het overige nu dat volgens vs. 9. overfchiet aen de gordijnen der tente, namelyk der dekkleeden van geitenvellen, de helft of de twee overige ellen der gordijne die overfchiet, namelyk der elfde gordijne van 4 ellen, (welker eene helft voorover als een omflag moest liggen of nederhangen boven den ingang), deze andere helft, uitma-

kende de twee overige ellen, moest achterwaerds opschieten, sy sal (zegt het voorschrift) overhangen, aen de achterste deelen des Tabernakels, en langs den achterwand van 't Heilige der heiligen nederdalen tot op den grond, en dus met een sleep van omtrent 2 ellen den grond bedekken; vergelijk 't gezegde over vs. 2.

13. Ende een elle van dese, ende een elle van gene zijde van 't gene dat overigh zijn sal aen de lengte der gordijnen der tente, bedekkende de *breedte* van 't Heiligdom, sal overhangen aen de zijden des Tabernakels, aen dese, ende aen gene [*zijde*], om dien te bedecken. Vergelijk het aengeteekende op vs. 8 en vs. 2.

14. Gy sult oock over dat tweede verdek, de tente genaemd, nog een derde decksel maken van rootgeverwde ramsvellen: (*c*) ende daer over nog een vierde decksel van dassevellen. Dit dekfel van Rams- en Dassenvellen was hard en stevig, en verstrekte derhalven tot een bekwaem dak. Door de dikte van vier op elkander liggende dek-kleeden, welke trapswyzig in stevigte toenamen, en welker bovenste de dikte en hardheid van schoenzoolen had, Ezech. 26: 10. kreeg dit, anderszins platte dak, een zekere ronding, bekwaem om het daerop vallend regenwater buitenwaerds te doen afloopen, daer het anders ligtelyk in het midden zou doorgezakt, en een holligheid verkreegen hebben.

15. Gy sult oock tot den Tabernakel staende berderen of planken maken, van sittimhout, welke tot wanden dienen zullen.

16. De lengte van een bert sal tien ellen zijn, 't welk de hoogte van den Tabernakel uitmaekte: ende een elle, ende eene halve elle sal de breette van elck bert zijn, welke ten getale van 20, volgens vs. 18, eene breedte van 30 ellen uitmaekten, 't geen de lengte des Tabernakels was.

17. Twee houwvasten, of houten uitsteeksels sal elk een bert hebben, die als pinnen van onderen zullen uitsteken,

(*c*) Exod. 36: 19.

ken, om in de zilveren voeten, van welke vs. 19 gemeld wordt, gevat, en daer mede in den grond gestoken te worden; deze uitstekende pinnen zullen als sporten in een leeder, liever *lederwyzig*, gesett worden, d'een nevens d'ander: dat is, zy zullen van onderen uitsteken, gelijk de twee stokken van een leder onder de benedenste sport uitsteken, waer mede zy in of op den grond vastgesteld wordt: alsoo sult gy 't met alle de berderen des Tabernakels maken.

18. Ende de berderen tot den Tabernakel sult gy [*aldus*] maken: Twintigh berderen nae de zuydzijde zuydwaerts.

19. Gy sult oock veertigh silveren voeten maken onder de twintigh berderen: twee voeten onder een bert, aen sijne twee houwvasten, ende twee voeten onder een ander bert, aen sijne twee houwvasten, deze zilveren voeten, die van onder puntig waren, dienden, om, gelijk schoenen de voeten, alzoo de houten uitsteeksels der berderen te vatten, en aldus gemaklyk in den grond te kunnen ingedreeven en vastgesteld worden.

20. Daer sullen oock twintigh berderen zijn aen d'ander zijde des Tabernakels, aen den noorderhoeck.

21. Met hare veertigh silveren voeten: twee voeten onder een bert, ende twee voeten onder een ander bert.

22. Doch aen de zijden des Tabernakels tegen 't westen, dat is van achteren, sult gy ses berderen maken, elk derzelve van gelijke breedte als de voorigen, bedragende t'zamen 9 ellen.

23. Oock sult gy twee berderen maken tot de hoeckberderen des Tabernakels, aen de beyde zijden, De gedaente en breedte dezer wordt niet uitdruklyk beschreeven; het is echter uit het verband van zaken genoeg te bemerken, dat zy in gedaente en breedte van de overige verschilden: doch daer de nadere beschrijving derzelver ontbreekt, is 't ons moeilyk ja onmogelyk dezelve nauwkeurig optegeven. Niet onwaerschijnelyk komt ons voor, dat ze

dikker en smaller geweest zijn dan de overigen, en zoo geplaetst zijn geweest, dat ze by wyze van posten, buitenwaerds uitsprongen, 't geen teffens te weeg moest brengen, dat de dek-kleeden over derzelver buitenkanten overhangende, van achteren niet onmiddelyk op de daer tusschen staende berderen lagen, noch den bovenrand volkomen digt slooten, maer eene sleuve overlieten; 't geen trouwens nodig scheen, om alle gemeenschap met de buiten-lucht niet te beletten, en gelegenheid te geven, dat de damp der lampen en des wierooks daer tusschen langzamerhand kon uitgaen. Zy schijnen aen de einden van den achterwand zoo veel inwaerds gestaen te hebben, dat zy aen deszelfs binnenste zijde, aen ieder einde een half el toevoegden, en dus met de zes overigen t'zamen de breedte van tien ellen, aen den binnenkant, uitmaekten.

24. Ende sy sullen van beneden [*als*] tweelingen t'samengevoegt zijn met het laetste berd der eene zijde des tabernakels aen den eenen kant, en met het laetste berd van den achterwand aen de andere zijde, sy sullen oock op gelijke wyze [*als*] tweelingen aen 't opper-eynde desselven t'samengevoegt zijn, en wel met eenen ringh, die deze hoekberderen aen de twee naeste berderen harer twee zijden van boven, en een dergelijken ring, die ze op gelijke wyze aen dezelve van onderen zal verbinden: alsoo sal 't met de twee [*berderen*] zijn, tot twee hoeckberderen sullense zijn.

25. Alſo sullen de acht berderen zijn met hare silveren voeten, zijnde sestien voeten: twee voeten onder een bert, wederom twee voeten onder een bert. Dus waren 'er aen 't achterste of wester einde, met de hoekberderen, t'zamen acht berderen, die elk twee uitstekende pinnen van onderen hadden met welke zy in de holligheden van zestien zilveren voetstukken slooten, en in den grond vastgesteld werden.

26. Gy sult oock rychelen, latten of ribben, maken van Sittimhout: om daer mede de berderen als aen elkander te rijgen, en in een rechten lijn te houden, zoo dat geene derzelve in- of buiten-waerds konde uitwijken; vijve, dat

is

is vijf reijen of regels zulker richelen zult gy maken aen de berderen der eener zijde des Tabernakels:

27. Ende vijf rychelen aen de berderen der andere zijde des Tabernakels: als oock vijf rychelen aen de berderen der achter zijde des Tabernakels, zijnde aen de beyde zijden westwaerts, dat is, aen den achtersten wand, in 't westen, welke de beide zijden des Tabernakels, ten zuiden en ten noorden, vereenigt.

28. Ende de middelste rychel sal midden aen de berderen zijn, doorschietende van 't een eynde tot het ander eynde: Waer uit men schijnt te moeten besluiten, dat de twee onderste en twee bovenste reijen der richels niet uit één stuk waren, maer, gelijk sommigen denken, ieder uit tien deelen bestonden, elk van drie ellen, dienende als zoo vele grendelen, om de berderen twee aen twee te verbinden, welke echter t'zamen eene rechte lijn uitmaekten, terwijl de middeste richel één stuk was, van gelijke lengte als alle de berderen t'zamen, en diende om dezelve alle t'zamen gelijkelyk te verbinden.

29. Ende gy sult de berderen met goude overtrecken, ende hare ringen of krammen, (zijnde de plaetsen voor de rychelen, of de oogen door welke zy henen gestoken moeten worden) sult gy van goude maken: de rychelen sult gy oock met goude overtrecken.

30. (*d*) Dan en daer mede sult gy den Tabernakel oprichten nae sijne wijse, die u op den bergh getoont is, te weten, die gy heden voor uwe oogen hebt. Het denkbeeld van 't voorledene, 't welk in de woorden, *getoond is*, schijnt te liggen, heeft opzicht op de dadelyke *oprichting* des Tabernakels, waer van hier gesproken wordt; dit zou eerst werkstellig gemaekt worden nadat Mose van den berg was afgekomen, en derhalven zou ten tijde der oprichting alles moeten beantwoorden aen 't modèl dat hem op den berg vertoond *was*.

Tot hier toe was alleen gesproken van drie zijden des Ta-

(*d*) Exod. 25: 9, 40. Hand. 7. 44. Hebr. 8: 5.

bernakels, namelyk van de Zuid- en Noordzijde, die deszelfs lengte uitmaekten, en van de Westzijde of den achtersten wand, die de breedte des Tabernakels bepaelde; maer wat moest 'er worden van den Ooster-kant of ingang des Tabernakels? Dit volgt nu.

31. Daer na, zult gy twee Voorhangsels maken, namelyk eerst sult gy eenen binnensten (e) voorhangh maken, die Hebr. 9: 3 *de tweede Voorhang* genoemd wordt, om het Heilige der heiligen van het Heilige aftescheiden, welkè Voorhang van de zelfde stof en van 't zelfde werk zijn zal, als de Tabernakel of het tapijt dat het onderste dekkleed was en tot een gehemelte diende; namelyk van hemelsblaeuw, ende purper, ende scharlaken, ende fijn getweernt linnen: van het allerkonstelickste werck sal mense maken met Cherubim, vergel. vs. 1.

32. Ende sult hem hangen aen vier pilaren van sittim[*hout*], met goude overtogen, welke gesteld zullen worden op de scheiding, tusschen het Heilige en 't Heilige der heiligen. Aen de hoofden dezer pilaren zullen tot ophanging van 't Voorhangsel haken wezen, en deze hare haken sullen van goude zijn: voords zullen deze vier pilaren zijn [*staende*] op vier silveren voeten.

33. Ende gy sult den voorhangh onder of een weinig beneden de haeckskens hangen, van welke vs. 6 gesproken is: namelyk, dit Voorhangsel moest hangen vlak onder de scheiding der twee groote tapijten, die met striklisken en haekskens aen één gevoegd waren, vergelyk het aengeteekende op vs. 3. Voords is 't vermoedelyk, dat dit kostbaer Voorhangsel niet onmiddelyk, maer door middel van eenige lissen in de haken zal zijn vastgemaekt, waer door het Voorhangsel van boven eenige tusschenruimte liet, tusschen deszelfs bovensten rand waer aen de lissen waren, en tusschen den tabernakel of verhemelte, waer tusschen de rook des reukwerks, dat in 't Heilige werd aengestoken, kon doordringen tot in 't binnenste vertrek, het Heilige der heiligen: ende, zoo volgt 'er, gy sult de Arke der getuygenisse aldaer binnen den voorhangh brengen: ende dese voorhangh sal ulieden een scheydinge ma-

(e) Exod. 36: 35.

maken tusschen het heylige, ende tusschen het heylige der heyligen.

34. Ende gy sult het versoendeckfel setten op de Arke der getuygenisse in het heylige der heyligen.

35. De tafel nu sult gy setten buyten den binnensten voorhangh, namelyk in het Heilige, 't welk het buitenste vertrek was, waer 's Konings Hovelingen den Priesterdienst deden en hunne opwachting maekten; terwijl Hy zelf in het binnenste vertrek zijn wooning hield, alwaer niemand dan de Hoogepriester, slegts eenmael des jaers, tot Hem toegang had, die alsdan het Voorhang opligtte, of achter hetzelve henen inging. In dit buiten vertrek dan zult gy (zegt God) de tafel zetten, ende den kandelaer tegen de tafel over, aen d'eene zijde des Tabernakels, zuydwaerts: maer de tafel sult gy setten aen de noordzijde. Dus was het binnenste vertrek gesloten met een Voorhangsel, aen de oostzijde, en daer door van het Heilige afgezonderd. 'Er was nu alleen nog over ook het buitenste vertrek, en daer mede den geheelen Tabernakel aen deszelfs ingang te sluiten. Dit wordt in 't overige voorgeschreeven

36. (*f*) Gy sult oock aen de deure, dat is *ingang* der Tente een deckfel, dat is voorhangsel maken, van hemelsblaeuw, ende purper, ende scharlaken, ende fijn getweernt linnen, geborduert werck; het binnenste voorhang, gelijk ook het onderste dekkleed, moest van *het allerkonstelykste*, maer dit *van geborduurd werk* zijn, vergel. vs. 1 en 31. Het eerste houdt men voor een zeer treflyk konststuk, voor zulk een handwerk of weefsel, waer door het stuk twee rechte zijden had, ja aen beide zijden gelijk was, met dezelfde sieraden en beelden, met het zelfde patroon. Doch het laetste, *geborduurd werk* vertaeld, had alleen (zoo men wil) aen de ééne zijde de beeldtenisfen en sieraden, en aen den achterkant de aenhechtsels en onregelmatige draden, die denkelyk met eene voering overtogen word. Dit voorhang verstrekte als tot een deure

(*f*) Exod. 36: 37.

voor- aen den ingang des Tabernakels, door welk voorhangsel de Priesters dagelyks uit- en ingingen om hunnen dienst te doen in 't Heilige, maer het volk mogt daer niet binnen komen, vergel. Hebr. 9: 2, 6. De rechte zijde van dit borduursel hing buitenwaerds, en was, volgens 't verhael van Josephus, met nog een linnen gordijn voorzien, 't welk by regen en slecht weder daer over getrokken werd ter bewaring van het voorhangsel.

37. Ende gy sult tot dit deckſel vijf pilaren van ſittim[*hout*] maken, ende die met gout overtrecken, te weten alleen derzelver hoofden en banden, vergel. Kap. 36: 38. hare haken ſullen van gout zijn: ende gy ſult haer vijf koperen voeten gieten. Dus werd 'er eene behoorlyke evenredigheid waergenomen, de voeten der pilaren aen het binnenste Heiligdom moesten zilver zijn, maer de voeten der pilaren die den ingang des buitensten vertreks maekten, 't welk voor de Hovelingen, namelyk de Priesters was, moest in een en ander opzicht eene mindere vertooning maken; van daer dat de pilaren, niet zoo zwaer met goud overtogen, het voorhangsel zelve minder kostbaer, en de voeten slegts van koper verordend wierden.

HET XXVII. KAPITTEL.

Het Voorhof des Tabernakels met den brandoffer-altaer en deszelfs gereedschap wordt in dit Kapittel beschreeven; 't welk besloten wordt met een bevel, in de twee laetste vsſ. nopens de olie tot de lampen, en de onderhouding van derzelver licht.

1. GY ſult oock eenen (*a*) ALTAER maken van ſittimhout, vijf ellen ſal de lengte zijn, ende vijf ellen de breette, (vierkantigh ſal deſe altaer zijn) ende drie ellen ſijne hoogte.

2. En-

(*a*) Exod. 38: 1.

2. Ende gy sult sijne hoornen, dat is hoornswyzige uitsteeksels maken op sijne vier hoecken, uyt hem sullen sijne hoornen zijn, zy zullen als uit het bovenste des Altaers voortkomen, dienende onder anderen, om de offer-beesten aen dezelve vasttebinden; ende gy sult hem met koper, namelyk met geslagen koperen platen, overtrecken aen de binnen- en buitenzijde van het hout, op dat het geen gevaer liep van vuur te vatten.

3. Gy sult hem oock potten maken, om sijn assche te ontfangen en in dezelve uit te dragen naer eene reine plaetze, oock sijn schoeffelen, dat is, aschschoppen, om daermede de asch, die door den rooster onder den Altaer viel, die van binnen hol was, t'zamen te schrapen en in de potten te scheppen: ende sijn besprengbeckens, om het bloed der offer-dieren in dezelve te vangen, en daer uit dat bloed te sprengen, zoo als naderhand by de wetten der offeranden gezegd zal worden; ook meent men dat ze mede dienden om de vladen der spijsoffers, bestaende in meelbloeme met olie en wierook, daer in te mengen: ende voords sijn krauwelen, dat is *vorken* of *gaffels*, zijnde, volgens sommigen, vleesch-haken, waermede het vleesch dat gezoden werd, uit den ketel moest gehaeld worden, vergel. 1 Sam. 2: 14. Volgens de gedachten van anderen worden 'er hier door bedoeld vuurtangen of vuurvorken, dienende om het vuur te roeren, en de stukken der offeranden te schikken, en, zo zy buiten de vlamme raekten, in den gloed te stooten: ende sijn kool- of vuur-pannen, waerin men de kolen droeg, onder anderen ook wanneer men de gloejende kolen van dezen Altaer naer den Reuk- altaer in het Heiligdom bragt; ook meent men, dat zy in de woestijne dienden, om geduurende de vervoering van den Tabernakel, het heilige vuur daer in te dragen van de eene plaetze naer de andere, en alzoo te onderhouden: kortom alle sijn gereetschap sult gy van koper maken.

4. Gy sult hem eenen rooster maken van koperen netwerck, waerop het vuur en de offeranden moesten gelegd worden, als zijnde dit eigenlyk de haerd-

ſtede des Altaers, waer onder de kolk was, zijnde de geheele binnen-ruimte des Altaers, in welke door dat netwerk de asſche nederviel, terwijl 'er aen de oostzijde een deur of opening was, waer door de aſch werd uitgehaeld: ende gy ſult aen dat net vier koperen ringen maken aen ſijne vier eynden, om den rooster daer aen binnen de wanden des Altaers optehangen, en ook in de vervoering van de eene plaets naer de andere afzonderlyk daer aen te kunnen gedragen worden; hoewel ſommigen meenen, dat deze ringen ook door de wanden henen gingen en buitenwaerds uitkwamen, voor de handboomen, zoo dat de geheele Altaer daer aen gedragen werd, om dat men vervolgens van geen afzonderlyke ringen voor dezen Altaer gemeld vindt.

5. Ende gy ſult het onder den ommeloop des altaers van beneden opleggen: alſoo dat het net tot het midden des altaers zy, en het binnenſte hol des Altaers beneden den rooster de diepte van $1\frac{1}{2}$ el hebbe, en boven den rooster een rand of borstweering van gelijke hoogte uitſteke, vergel. vs. 1.

6. Gy ſult oock hantboomen maken tot den altaer, hantboomen van ſittimhout: ende gy ſultſe met koper overtrecken.

7. Ende de hantboomen ſullen in de ringen gedaen worden, alſo dat de hantboomen zijn aen beyde zijden des altaers, als men hem draegt.

8. Gy ſult hem hol van plancken, met koperen platen op gezegde wyze overtrokken, maken, om te gemaklyker te kunnen gedragen en vervoerd worden: gelijck als Hy u op den bergh geweſen heeft, alſoo ſullen ſy doen, vergel. het aengeteekende op Kap. 26: 30.

9. (*b*) Gy ſult oock den voorhof, een omheinde plaets in de open lucht, tot een Voorhof des Tabernakels maken, met pilaren en behangſels omtuind, welke den ganſchen Tabernakel omringde, en aen den voorkant, voor den ingang, een groot plein maekte, in welks midden de

(*b*) Exod. 38: 9.

de zoo evengemelde Altaer moest geplaetst worden; in welken Voorhof ook het volk, tot een zekere hoogte, toegang had: aen den zuydhoeck zuydwaerts, ſullen aen den voorhof behangſelen zijn van fijn getweernt linnen, de lengte eener zijde ſal hondert ellen zijn.

10. Oock ſullen ſijne twintigh pilaren, aen welke die behangſels zullen worden opgehangen, ende derſelver twintigh voeten, op welke die pilaren rusten, en met welke zy in den grond vast ſtaen zullen, van koper zijn: de haken deſer pilaren ende hare banden of ſnoeren, ſullen ſilver zijn.

11. Alſoo ſullen oock aen den noorderhoeck in de lengte de behangſels hondert [*ellen*] langh zijn: ende ſijne twintigh pilaren, ende derſelver twintigh voeten, van koper: de haken der pilaren, ende de banden derſelver ſullen ſilver zijn.

12. Ende in de breette des voorhofs aen den weſterhoeck, ſullen behangſelen zijn van vijftigh ellen: hare pilaren tiene, ende derſelver voeten tiene.

13. Van gelijcke ſal de breette des voorhofs aen den ooſterhoeck ooſtwaerts van vijftigh ellen zijn. Dus was dan het Voorhof in zoo verre evenredig met den Tabernakel, dat het twee lange en twee korte zijden had, en een langwerpig vierkant maekte; doch hierin was het onderſcheiden, dat de Tabernakel twee derde langer dan breed was, daer het Voorhof de helft zijner lengte tot deszelfs breedte had. Intusſchen moet men opmerken, dat de oosterzijde des Voorhofs niet, gelijk de achter-zijde, geheel digt geſloten werd met de genoemde behangſelen; maer deze voorſte zijde moest, gelijk 'er volgt, in twee deelen of vleugels onderſcheiden worden:

14. Alſo dat 'er vijftien ellen der behangſelen op de [*eene*] zijde zijn, hare pilaren drie, ende hare voeten drie.

15. Ende vijftien [*ellen*] der behangſelen aen d'ander zijde: hare pilaren drie, ende hare voeten drie. Deze vleugels maekten t'zamen 30 ellen, dus bleef

'er van de geheele breedte nog 20 ellen open, welke zoo veel als de poort of ingang des Voorhofs was, waeromtrent het volgende nog nader bepaeld wordt.

16. In de poorte nu des voorhofs ſal een deckſel of Voorhang zijn van twintigh ellen, hemelsblaeuw, ende purper, ende ſcharlaken, ende fijn getweernt linnen, geborduert werck, van gelijke hoedanigheid als het Voorhang van 't Heilige: Dit Voorhang moest niet, gelijk de overige behangſels rondom het Voorhof, ſtijf geſpannen en rondom vastgemaekt worden; maer het moest, by wyze van een gordijn, van onderen los hangen, zoo dat men gemaklyk tuſſchen dit Voorhang kon uitkomen en ingaen, en alleen van boven worden vastgemaekt aen daertoe geſtelde pilaren: namelyk, hare pilaren waren viere, ende hare voeten viere.

17. Alle de pilaren des voorhofs ſullen rontom met ſilveren banden beſett zijn: hare haken ſullen ſilveren zijn: maer hare voeten ſullen koperen zijn.

18. De lengte des voorhofs ſal hondert ellen zijn, ende de breette doorgaens vijftigh, (in 't Hebr. ſtaet *vijftig en vijftig*, dat is voor en achter, en dus over de geheele lengte, of doorgaens, *vijftig*), ende de hoogte vijf ellen, dat is half zoo hoog als de Tabernakel zelve; van fijn getweernt linnen zal het behangſel, maer hare voeten ſullen koperen zijn.

19. Aengaende al de gereetſchap des Tabernakels in al deſſelven dienſt, ja alle ſijne pinnen, ende alle de pinnen des voorhofs, ſullen koperen zijn: verſtaet hier alleen het gereedſchap tot de oprichting van den Tabernakel nodig, als ook de vaten des Voorhofs; want alle de andere vaten en gereedſchappen die binnen den Tabernakel waren, moesten van goud wezen.

Tot dus verre was nu de Tabernakel met deszelfs vaten of huisraed en gereedſchappen, beſchreeven, alleenlyk waren 'er nog twee aenmerkelyke ſtukken, die tot nog toe niet gemeld zijn, namelyk, de *gouden Reukaltaer*, en het *koperen Waschvat*; van deze beide zal ter voegzamer plaetſe, namelyk,

lyk, na de beschrijving der Priesterorde en derzelver inwijing, gesproken worden, Kap. 30. En al het geen hier en vervolgens by stukken beschreeven wordt, zullen we als een geheel zien in elkanderen zetten in het 40ᶜ Kap., by welke gelegenheid wy iets van 't geheimzinnige, 't welk in den ganschen Tabernakel lag opgesloten, zeggen zullen.

Na deze beschrijving van het gebouw, volgt een beschrijving van den dienst welke in het zelve moest waergenomen worden: Deze begint met de 2 laetste vsf. van dit Kap. die nu volgen, doch welke beter tot het volgende Kap. gebracht konden worden, als beginnende hier mede een nieuwe hoofdzaek, die in 't 28ᵉ Kap. achtervolgd wordt: Namelyk, dus gaet Israëls Wetgever voort tot Mose te spreken:

20. (c) Gy nu sult den kinderen Israëls gebieden datse tot u brengen reyne olie van olijven, gestooten tot den luchter, dat is, den gouden kandelaer: dat men gedueriglick de lampen aensteke.

21. In de Tente der t'samenkomste, zoo genoemd, om dat God in dezelve zijne dienaers ontmoette, die als voor zijn aengezicht stonden. In deze tente, namelyk in 't buitenste vertrek, in 't Heilige, en dus van buyten den binnensten voorhangh, die voor 't getuygenisse is, dat is, voor de Arke, in welke de Wet tot een getuigenis des Verbonds lag, door welk voorhang het buitenste vertrek des Heiligdoms van 't Heilige der heiligen was afgescheiden: aldaer dan salse Aaron ende sijne sonen toerichten, van den avont tot den morgen, voor het aengesichte des HEEREN, dat is, alle avonden en alle morgens; want de lampen moesten dag en nacht branden, en daer toe, elken avond en iederen morgen, van verschen olie en lemmet voorzien, en die uitgegaen mogten zijn, van nieuws aengestoken worden; hoewel Josephus zegt, dat 'er over dag slegts 3 lampen gewoonlyk bleeven door branden, en de overige uitgingen, die eerst s' avonds weder aengestoken werden: Dit nu sal (zegt de Heere), gelijk alle de overige verordeningen, een eeuwige insettinge zijn voor hare geslachten van

(c) Lev. 24: 2.

wegen de kinderen Israëls. Deze uitdrukking is zakelyk ons reeds voorgekomen ter gelegenheid van de instelling van 't Pascha, en ze zal ons meermaels voorkomen; ze behelst een klemmenden aendrang, om Israël van Gods wil te vergewisfen, en tot de bestendige en achtervolgende betrachting en onderhouding dezer inzettingen aentespooren. Zie voords, over de *eeuwigheid* dezer en dergelijke inzettingen, onze aenteekening op Kap. 12: 14.

HET XXVIII. KAPITTEL.

Verordening der Priester-kleederen.

1. DAer na, of wijders, sult gy uwen broeder Aaron ende sijne sonen met hem tot u doen naederen uyt het midden der kinderen Israëls, om my het Priester-ampt te bedienen: (*a*) namelick Aaron, Nadab, ende Abihu, Eleazar ende Ithamar de sonen Aarons. De gansche Stam Levi was verkoren tot den dienst des Heeren; doch uit denzelven werd alleen het huis en nageslacht van Aaron tot het Priesterschap bevorderd, onder welke één tot Hoogepriester verkoren werd: Deze Hoogepriesterlyke waerdigheid kwam hier allereerst op Aaron, als Vader en hoofd van zijn geslacht, en moest van hem overgaen op den oudsten zijner zonen, op welken, ook in de volgende geslachten, nae de Godlyke instelling, het Hoogepriesterschap overerfde, immers ingeval hy geen gebreken had, die hem van deze waerdigheid uitsloten.

2. Ende gy sult uwen broeder Aaron heylige kleederen maken, tot den heiligen dienst bestemd, welke door niemand anders mogen gedragen worden: deze kleederen zullen dienen tot heerlickheyt ende tot cieraet.

(*a*) Hebr. 5: 4.

raet. Het gewaed dezer naeſte dienaers van Iſraëls Monarch, moest in deftigheid, luister, en reinheid, eenige evenredigheid hebben met de heerlykheid hun's Konings. Het prachtig gewaed des Hoogepriesters was inzonderheid zeer geſchikt, om elk met ontzach en eerbied voor Hem te vervullen, wiens eerſte dienaer hy was: de machtige en trotſche Macedoniſche Monarch, Alexander de Groote, werd zelfs met een Godsdienſtigen eerbied voor den God van Iſraël getroffen, toen hy den Hoogepriester in zijn luisterrijk gewaed voor hem zag verſchijnen. Dit voortreflyk gewaed was ook zeer geſchikt, om den Priesteren de waerdigheid van hunnen ſtaet te doen in 't oog houden, om hen te vermanen den dienst van God waertenemen, met eene zielsgeſtalte daer mede overeenkomſtig, en pasſende aen de grootheid van Hem, aen wiens dienst zy plechtig waren toegewijd; terwijl deze kleederen teffens tot ſchaduwen verſtrekken konden van de waerdigheid, hoedanigheden, en verrichtingen des waren en tegenbeeldigen Hoogepriesters, Jeſus Christus; en ook in eenige opzichten tot zinneprenten der hoedanigheden van de gelovigen, als geestlyke Priesters. Deze kleederen beſtonden, behalven de by-ſieraden, uit 8 voorname ſtukken, die vervolgens beſchreeven worden, namelyk een *Borstlap*, *Mantel*, *Ephod*, *Gouden plaet*, *Rok*, *Broek*, *Gordel*, en *Hoed*; welker vier eerſte alleen den Hoogepriester eigen waren, terwijl de overige Priesters de vier laetſten met hem gemeen hadden, hoewel 'er in de vorm van een en ander derzelve nog eenig onderſcheid plaets had.

3. Gy ſult oock tot dat einde ſpreken tot alle die wijs van herten zijn, dien ick met den geeſt der wijſheyt vervult hebbe, welker twee voornaemſte, als Oppermeesters, vervolgens zullen genoemd worden, namelyk, *Bezaleël* en *Aholiab*: Gy zult dan tot hen zeggen, dat ſy, volgens het natenoemen voorſchrift, Aaron kleederen maken om hem te heyligen, dat is, om ze hem, by zijne inwijing aentedoen, en hem vervolgens te doen dragen tot teekenen dat hy door My tot mijnen dienst geheiligd is, dat hy my het Prieſter-ampt bediene.

4. Dit nu zijn de voornaemſte kleederen die ſy

maken ſullen, Eenen borſtlap ende eenen Ephod, ende eenen mantel, ende eenen rock vol oogſkens, eenen hoet, ende gordel: behalven welke ook nog vervolgens van de *Gouden plate* en *Broek* zal geſproken worden: ſy, van welken vs. 3 geſproken is, ſy ſullen dan uwen broeder Aaron heylige kleederen maken, ende ſijnen ſonen, om my het Prieſter-ampt te bedienen; want deze kleederen moesten alleen gebruikt worden als zy dienst deden.

5. Sy ſullen oock dat gout, 't welk de kinderen Iſraëls volgens Kap. 25 tot een vrywillig offer zullen gebracht hebben, ende de ſtoffen van hemelsblaeuw, ende purper, ende ſcharlaken, ende fijn linnen nemen.

6. (*b*) Ende ſullen den Ephod maken van gout, hemelsblaeuw, ende purper, ſcharlaken, ende fijn getweernt linnen, van het allerkonſtelickſte werck. Deze Ephod was een lijfrok, die den Hoogepriester tot het voornaemſte en kostelykſte kleed verſtrekte, waer aen de Borstlap met de Urim en Thummim gehecht was. Deze met goud en andere genoemde ſtoffen geborduurde Ephod, was alleen voor den Hoogepriester, doch 'er waren ook Ephods van linnen, welke de andere Priesters, ja ook andere lieden droegen, I Sam. 2: 18. 22: 18. II Sam. 6: 14 enz.

7. Hy ſal twee t'ſamenvoegende ſchouderbanden of ſchouderſtukken hebben aen ſijn beyde eynden, daer mede hy t'ſamengevoegt ſal worden. Hy beſtond uit twee ſtukken, een voor- en agterſtuk, 't welk door ſchouderſtukken, welke als halve armen waren, van boven aen elkander vast waren, en waermede zy over den ſchouder gehangen werd, terwijl ze met een riem om het lichaem werd toegebonden digt onder de oxelen.

8. Ende de konſtelicke riem, of gordel ſijns Ephods die op hem, namelyk op den Ephod is, ſal zijn gelijck ſijn werck, van het ſelve, van dezelfde ſtoffe en van het zelfde werk daer de Ephod van is, namelyk, van gout, hemelsblaeuw, ende purper, ende ſcharlaken, ende fijn

(*b*) Exod. 39: 2.

ſijn getweernt linnen. Deze riem diende als een Sjerp, om den Ephod, om het lichaem van den Hoogepriester vast te maken.

9. Ende gy ſult twee Sardonixſteenen nemen, ende de namen der ſonen Iſraëls daerop graveeren.

10. Seſſe van hare namen op eenen ſteen, ende de ſes overige namen op den anderen ſteen, nae hare geboorten, nae den rang hunner geboorte of ouderdom.

11. Nae ſteenſnijders werck, gelijck men de ſegelen graveert, of (volgens de gedagten der Joodſche Meesters) gelijk 't geen met een zegel ergens op gedrukt is, zoo dat de letters uitpuilen, ſult gy deſe twee ſteenen graveeren, met de namen der ſonen Iſraëls: gy ſultſe maken datſe omvatt zijn in goudene kaſkens, gelijk men gemeenlyk maekt om de Juweelen intezetten.

12. Ende gy ſult de twee ſteenen aen de ſchouderbanden des Ephods ſetten, zijnde ſteenen ter gedachteniſſe voor de kinderen Iſraëls: ende Aaron ſal hare namen op ſijne beyde ſchouderen dragen ter gedachteniſſe voor het aengeſichte des HEEREN; te weten, Aaron zou de kinderen Iſraëls hier mede als 't ware den Heere in gedachtenis brengen, dat is, vertegenwoordigen, als ſtaende, in zijn perſoon, voor het aengezichte des Heeren.

13. Gy ſult oock goudene kaſkens maken, van welke vs. 11 in 't voorbygaen reeds geſproken was.

14. Ende twee ketenkens, of, volgens ſommigen, ſnoeren of koorden, van louteren goude, dat is, van t'zamen gevlochten goud-draden gelijck-eyndigende, dat is even lang, ſult gyſe maken, gedraeyt werck: ende de gedraeyde ketenkens ſult gy aen de kaſkens hechten, om daer mede den borstlap met den Ephod te vereenigen, zie vs. 24.

15. (c) Gy ſult oock eenen borſtlap des gerichtes maken; dat was een vierkant en zeer prachtig

(c) Exod. 39: 8.

ſtuk werks, 't welk over den Ephod henen op de borst lag, en de borstlap *des gerichts* hier genoemd wordt, om dat de Priester zich van denzelven inzonderheid moest bedienen, wanneer hy God, als Iſraëls Koning en Richter, raedvraegde in duistere doch gewichtige zaken, die den Godsdienst en de burgeryke regeering aengingen, in 't byzonder ook in gevallen van oorlog: deze borstlap wordt nader beſchreeven door 't geen 'er volgt: van het allerkonſtelickſte werck, gelijck het werck des Ephods ſult gy hem maken: van gout, hemelsblaeuw, ende purper, ende ſcharlaken, ende van fijn getweernt linnen ſult gy hem maken.

16. Vierkantigh ſal hy zijn, [*ende*] verdobbelt, tot meerder ſtevigheid, aengezien wy aenſtonds vernemen zullen, dat zy zwaer met edele ſteenen moest bezet worden: een ſpanne ſal ſijn lengte zijn, ende een ſpanne ſijn breette, 't geen juist de maet van de borst een menſchen is.

17. Ende gy ſult vervullende, dat is edele ſteenen, die men gemeenlyk in gouden kaskens bevat, daer in vullen, dat is inzetten, nae de wyze van 't juweliers werk; en wel, twaelf in getal, welke op den borstlap vier rijgen of regels, elk van 3 ſteenen naest elkander, zullen uitmaken: eene rijge van een Sardis, een Topaz, ende een Carbonckel, dit is de eerſte rijge.

18. Ende de tweede rijge, van een Smaragd, een Saphir, ende een Diamant.

19. Ende de derde rijge, een Hyacinth, Agaet, ende Amethiſt.

20. Ende de vierde rijge van een Turkoys, ende een Sardonix, ende een Jaſpis: ſy ſullen met goude ingevatt zijn in hare vullingen. Alle deze ſteenen maekten een verzameling van de kostbaerſte edelgeſteenten uit, welker onderſcheiden gedaente misſchien opzicht had op de hoedanigheden van Iſraëls Stammen: 'Er is nogthans veel verſchil onder de geleerden over deze ſteenen, of wel over derzelver benamingen; men moet bekennen, dat 'er over deze en andere benamingen der Edel-geſteenten in

Gods

Gods woord nog veel duisterheid ligt, zoo dat men niet wel met volle zekerheid dezelve, immers niet allen, nauwkeurig bepalen kan, waerom wy over deze steenen en derzelver onderscheiden beduidingen liever niets zeggen, dan ons zelven en onze Lezers met onzekere gisfingen optehouden. Onze Overzetters volgen het gevoelen van de meeste en voornaemste, zoo ouder als nieuwer vertalingen. Er is echter goede reden om de overzetting van den zesden steen, door *Diamant* vertaeld, in twijffel te trekken, aengezien de Diamant wel gebruikt wordt om andere steenen en krijstallen te snyden, maer tot nog toe geen middel bekend is, om den harden Diamant zelve te graveeren.

21. Ende dese steenen sullen zijn met de twaelf namen der sonen Israëls, Ik zegge met hare namen, en wel in diervoege: sy sullen als segelen gegraveert worden, elck met sijnen name, voor de twaelf stammen sullen sy zijn. Op elken steen moest de naem van Jacobs Zonen gegraveerd worden, en nae alle waerschijnlykheid, in die zelve orde waer in zy op de steenen van den Ephod gegraveerd waren.

22. Gy sult oock aen den borstlap gelijck-eyndigende ketenkens van gedraeyt werck uyt louteren goude maken, van welke vs. 14 reeds gesproken is, als welke met het eene einde aen de steenen op den schouder van den Ephod, en met het ander einde aen den borstlap moesten gehecht worden.

23. Gy sult oock aen den borstlap twee goudene ringen maken: ende gy sult de twee ringen aen de twee bovenste eynden of hoeken des borstlaps setten.

24. Dan sult gy de twee gedraeyde goudene [*ketenkens*] van welke even te vooren gesproken is, in de twee ringen doen, aen de eynden des borstlaps, om den zelven daermede aen de schouderstukken des Ephods vast te maken, zoo dat hy daer aen hing.

25. Maer de twee andere of bovenste eynden der twee gedraeyder [*ketenkens*] sult gy aen die twee kaskens doen: ende gy sultse setten aen de schou-

derbanden des Ephods, recht op de voorste zijde van dien, op die wyze als vs. 14 gezegd is.

26. Gy sult nogh twee goudene ringen maken, ende sultse aen de twee onderste eynden of tippen des borstlaps setten: inwendigh aen sijnen rant, aen den binnenkant des zooms, die aen de zijde des Ephods zijn sal, dat is, die den Ephod bedekt, die tegen den Epod aenligt; zoo dat deze ringen niet gezien wierden, maer inwaerds tusschen den borstlap en den Ephod waren.

27. Nogh sult gy twee goudene ringen maken, die gy setten sult aen de twee schouderbanden des Ephods, beneden, wat lager dan de kaskens der twee steenen, aen welke, volgens vs. 25 de borstlap met deszelfs bovenste ringen door de genoemde ketenkens gehangen werd; deze ringen moesten staen aen de voorste zijde, tegen over sijne voege, boven den konstelicken riem des Ephods.

28. Ende sy, de Werkmeesters, sullen den borstlap met sijne onderste ringen aen de zoo evengenoemde ringen der schouderstukken des Ephods opwaerts binden met een hemelsblaeuw snoer, 't welk vermoedelyk door de beide ringen des borstlaps, en voorts onder den riem des Ephods doorging, en daer mede als met een Sjerp aen den Ephod vast gebonden werd, zoo dat hy, namelyk de borstlap, op of *met* den konstelicken riem des Ephods vereenigd zy, ende daer door vast gehouden worde tegen den Ephod aen, zoo dat hy niet kon opwippen of slingeren, want de borstlap (dus volgt 'er) en sal van den Ephod niet afgescheyden worden, dat is, daer zal geen tusschen-wydte tusschen die twee zijn, maer de borstlap zal door middel van dit snoer tegen den Ephod bestendig vastgehouden, en als 't ware op het hart Aarons gebonden worden, gelyk 'er daerom volgt:

29. Also sal Aaron de namen der sonen Israëls dragen aen den borstlap des gerichtes op sijn hertel, als hy in 't heylige sal gaen: ter gedachtenisse voor 't aengesichte des HEEREN gedueriglick,

Zoo

Zoo droeg dan de Hoogepriester, als hy plechtig voor God verscheen, de namen der kinderen Israëls op zijn borst, en op zijne schouderen. Welk een treffend voorbeeld van den tegenbeeldigen en volmaekten Hoogepriester! die de namen van zijn volk op zijn harte draegt, met de tederste liefde; en hen teffens op de schouderen zijner almacht voert, hen dragende als op zijne vleugelen.

30. Gy sult oock in den borstlap des gerichtes de Urim ende de Thummim setten, dat sy op het herte Aarons zijn, als hy voor het aengesichte des HEEREN ingaen sal. Deze woorden, *Urim* en *Thummim*, beteekenen *Lichten* en *Volmaektheden.* Derzelver gedaente en gebruik kunnen wy niet wel met zekerheid in de byzonderheden bepalen; ze worden nergens in Gods woord beschreeven, ja zelfs wordt hier niet eens gemeld, of het iets geweest is dat door God zelve aen Mose was overgeleverd, gelijk de twee steenen tafelen, dan of ze door de Werkmeesters des Heiligdoms mede gemaekt zijn. Sommigen besluiten uit Kap. 39: 8-21, alwaer de borstlap met al zijn toebehooren beschreeven wordt, zonder melding van de Urim en Thummim; en uit vergelijking van Levit. 8: 8, alwaer by het aenkleeden van Aaron alleen van den borstlap met de Urim en Thummim, zonder melding van de 12 steenen gesproken wordt; sommigen (zeggen we) besluiten hier uit, dat de Urim en Thummim de 12 steenen des borstlaps zelve geweest zijn, zoo genaemd wegens der *glans* en *voortreflykheid;* en dat dus slegts onder andere bewoordingen, en wel onder deze twee eigenaertige benamingen, dezelve zaek hier, by herhaling, bevolen wordt, die reeds te vooren breeder beschreeven was, gelijk we reeds meermaels zagen en zien zullen, dat in deze beschrijving sommige byzonderheden by herhaling gezegd en ingescherpt worden. Deze gedachte is gewis niet ontbloot van waerschijnlykheden; het is toch inderdaed anders vreemd, dat daer al het andere zoo naeuwkeurig beschreeven wordt, niets van deze aenmerkelyke byzonderheden, behalven haren naem, zou gemeld zijn; ook verdient het in deze zaek veel opmerking, dat JOSEPHUS het dus begreepen heeft, en men derhalven, althans ten tijde van den

Zaligmaker, onder de Joden het daer voor hield, dat de Urim en Thummim de steenen des Borstlaps waren. Alle de overige gissingen zijn vele, zeer verschillende, en geheel onzeker, waerom wy 'er onze Lezers niet mede ophouden. Of deze Urim en Thummim ('t zy ze de 12 steenen zelve of iets anders geweest zijn) by het raedvragen van den Heere, en het ontvangen van Goddelyk antwoord, eenig middelyk gebruik hadden, dan of ze alleen teekenen waren, welke de Hoogepriester alsdan inzonderheid moest dragen, ten bewijze dat Hy Gods mond raedpleegde, en als onderpanden, by welke God zijne antwoorden beloofd had te zullen geven, kan ook niet onfeilbaer bepaeld worden, hoewel het laetstgenoemde verre het aennemelykste ons toeschijnt. Wat zy dan ook geweest, en op hoedanige wyze zy gebruikt mogen zijn, de Hoogepriester met den borstlap en de Urim en Thummim versierd, vertoonde daer in het livrei van den eersten Staetsdienaer, die tusschen God en het volk was, om den Heere voor het volk raed te vragen, en hunne plechtige gebeden aen Hem opdragen, en ook Gods antwoorden tot het volk uit te brengen: Alſo (volgt 'er daerom) ſal Aaron dat gerichte der kinderen Iſraëls gedueriglick op ſijn herte dragen, voor het aengeſichte des HEEREN, dat is in het Heilige, wanneer hy aldaer den dienst des Heiligdoms verrichtte, of den Heere kwam raedvragen: In 't Heilige der heiligen, verscheen de Hoogepriester nooit met de Urim en Thummim; want daer mogt hy slechts eenmael in 't jaer inkomen, namelyk op den grooten Verzoen-dag; doch dan, op dien dag der plechtige verootmoediging, mogt hy niet bekleed zijn met dit luisterrijk gewaed, 't welk hier beschreeven wordt, maer alleen met fijn linnen, gelijk Levit. 16 zal gezegd worden.

31. Gy ſult oock (*d*) den mantel of tabbert des Ephods geheel van hemelsblaeuw maken, dit was een rok welke onder den Ephod kwam, en de deijen en beenen omringde.

32. Ende het hooftgat deſſelven ſal in 't midden daer

(*d*) Exod. 39: 22.

daer van zijn: dit gat ſal eenen boort rontom hebben van geweven werck, als het gat eenes panſiers ſal het daer aen zijn, dat het niet geſcheurt en worde, namelyk onder het aentrekken, by het doorſteken der armen, als anderszins; dewijl hy van boven over het hoofd moest aengedaen worden, als zijnde rondom digt en zonder naed geweven, zelfs de zoom des omboordſels van 't ronde gat moest daer in geweven worden. —— Men weet uit de geſchiedenisſen van het Euangelie, dat de tegenbeeldige Hoogepriester, Jeſus Christus, in een rok zonder naed gewandeld heeft.

33. Ende aen ſijne zoomen ſult gy gedaenten van granaetappelen maken, namelyk door dezelve daerop te borduuren met ſtoffen van hemelsblaeuw, ende van purper, ende van ſcharlaken, aen ſijne zoomen rontom: ende goudene ſchellekens rontom tusſchen deſelve.

34. Dat een gouden ſchelleken, daer na een granaet-appel zy, [*wederom*] een gouden ſchelleken, ende een granaet-appel: aen de zoomen des mantels rontom.

35. Ende Aaron (gelijk ook zijne opvolgers na hem) ſal denſelven aen hebben om te dienen: op dat ſijn geluyt gehoort worde, als hy in 't heylige (want in 't Heilige der heiligen kwam ook dit gewaed niet te pas, zie vs. 30) voor het aengeſichte des HEEREN ingaet, ende als hy uytgaet, op dat het volk dit geluid hoorende, zich ſchikke tot het gebed of heilige aendacht, terwijl hy bezig was het reukwerk te offeren of andere diensten waertenemen, en voords by zijn uitkomen zich zoude ſchikken om den zegen te ontvangen. Dit moest de Hoogepriester zorgvuldig waernemen, en wel toezien dat, gelijk hy dit gewaed niet mogt dragen zo hy geen dienst dede, hy ook nimmer zonder dit gewaed voor God verſcheen, op dat hy niet en ſterve.

36. Voorder ſult gy (*e*) een plate gelijk een hal-

(*e*) Exod. 39: 30.

ve kroon, of een kroon-beugel maken van louteren goude, ende gy sult daer in graveeren gelijck men de segelen graveert, DE HEYLIGHEYT DES HEEREN; tot een teeken dat hy op de allerplechtigste wyze Gode toegewijd, en als zoodanig van 't volk geëerd en ontzien moest worden. Een eigenaertig beeld of prent van 't geen in vollen nadruk den tegenbeeldigen Hoogepriester versieren zou.

37. Ende gy sult deselve aenhechten met een hemelsblaeuw snoer, alsso dat sy aen den hoet zy, aen de voorste zijde des hoets sal sy zijn. Deze hoed, welke ook vs. 4 in 't voorbygaen onder de Hoogepriesterlyke kleederen was opgeteld, was een muts of soort van Tulband. De gouden plaet moest vermoedelyk door middel van een lint of snoer achter het hoofd toegebonden worden, zoo dat ze rondom het hoofd sloot, van waer zy Kap. 29: 6 een *Krone* genoemd wordt; maer op dat ze door haer zwaerte niet op de neus zou zakken, moest ze door middel van dit hemelsblauw snoer, hier gemeld, aen den hoed of Priestermuts boven het voorhoofd vast gestrikt, en daeraen opgehouden worden.

38. Ende sy sal op het voorhooft Aarons zijn, op dat Aaron (gelijk ook zijne opvolgers) als een geheiligd persoon drage de ongerechtigheyt der heyliger dingen, welcke de kinderen Israëls sullen geheyligt hebben, in alle gaven harer geheyligder dingen; dat is, op dat de gebreken, welke, ook in de waerneming der heilige dingen, den Israëliten menigmael onwetend of onvoorzien aenkleefden, in hem of door zijne hand gerekend wierden verzoend en vervuld te worden, wanneer hy in den naem des volks tot God naderde, en nae de wet den dienst verrichtede; daerom moest hy als zulk een geheiligd persoon, van wiens hand alle gaven en offeranden Gode aengenaem zijn, met dit teeken der heiligheid, met deze gouden plate, steeds voor zijn aengezicht verschijnen: ende sy sal gedueriglick, zoo lang en zoo dikwijls hy den dienst des Heiligdoms waerneemt, aen sijn voorhooft zijn, om haerlieden voor het aengesichte des HEEREN aengenaem te maken. Men begrijpt ligtelyk, dat dit

niet

niet gegrond was in de innerlyke of perfoneele heiligheid van den Hoogepriester, want Aaron en alle zijne opvolgers hadden hunne gebreken, en moesten eerst voor zich zelven offeren, daer na voor het volk: het zag alleen op hunne Ceremonieele heiligheid, de heiligheid hunner inftelling; maer was te gelijk een allertreffendst voorteeken van 't geen in waerheid en volle kracht zou gevonden worden in den tegenbeeldigen Hoogepriester, die uit kracht zijner innerlyke en perfoneele hoedanigheden de Heiligheid der heiligheden zoude zijn, en uit dien grond het vermogen hebben, om de overtredingen waerlyk te verzoenen, de gebreken der goede werken, die uit een aenvanglyk goed beginfel voortkomen, te vervullen, en alle hunne Godvruchtige, fchoon gebrekkige daden, te heiligen, en Gode welgevallig te maken.

39. Gy fult oock (*f*) eenen rock vol oogfkens maken, van fijn linnen: hier ftaet alleen in 't Hebreeuwsch *Gy zult hem ook een rok van fijn linnen maken*, maer in 't vierde vs. ftaet 'er een woord by, dat door *vol oogskens* vertaeld wordt; men houdt dit voor een zeker weeffel, waer door figuuren als oogen daer in gewerkt waren, zelfs zouden er juweelen en andere fieraden aen geweest zijn, volgens het verhael der Joden. Doch 't een en ander is ongegrond; dat woord kan ook beteekenen iets dat *ingetrokken* of *eng* of *digt in een geplooid* is, terwijl het woord door *rok* vertaeld, eigenlyk een *onderkleed* beteekent: men fchijnt het derhalven best te vertalen, door *het enge onderkleed* dat is *het hembd*, het was het kleed, 't welk onder den Ephod, op het bloote lijf gedragen werd, om het zelve floot, en 't ganfche lichaem bedekte, nederhangende tot op de voeten en hielen, en ook met mouwen voorzien, die tot by of omtrent de handen kwamen. Voorts fchoten 'er van de, vs. 4, opgetelde kleederen des Hoogepriesters nog twee ftukken over, die in het overige van dit vs. kortelyk dus befchreven worden: gy fult oock den hoet, of Priesterlyken muts, van fijn linnen maken: maer den gordel, welke om de lendenen kwam en tot opgording zijner onderkleederen diende, fult gy van

(*f*) bov. vs. 4.

geborduert werck maken. Deze drie laetsgenoemde kleederen moesten ook voor de andere Priesters zijn, gelijk 'er volgt.

40. Den sonen Aarons sult gy ook zulke rocken of hembden maken, ende gy sult hen dergelijke gordelen maken: oock sult gy hen soortgelijke mutsen maken, tot heerlickheyt ende cieraet, vergelijk het aengeteekende op vs. 2. Men meent dat de mutsen der Priesters van dien des Hogepriesters in de vorm eenigzins verschilden, hoewel ze van dezelfde stoffe waren.

41. Ende gy sult deselve uwen broeder Aaron, ende oock sijnen sonen by derzelver plechtige inwijing aentrecken: ende gy sultse salven, ende hare hant vullen met offeranden, door hun het eerste offer in de hand te geven, ende haer heyligen, dat sy my het Priester-ampt bedienen, gelijk ook metterdaed is uitgevoerd Levit. 8. alwaer deze plechtigheden uitvoeriger beschreeven worden.

42. Maeckt haer oock linnen onderbroecken, om het vleesch der schaemte te bedecken: sy sullen zijn van de lendenen tot de dyen, dezelve mede insluitende en bedekkende; hierom moest ook de altaer zonder trappen zijn, vergelijk de verordening Kap. 20. 26. Door welk een en ander beide te gewisser de ontblooting der schaem-deelen verhoed werd; 't geen Israëls Wetgever met reden zoo uitdruklyk wilde verhoed hebben, om het merkteeken van reinheid en kuischheid op zijnen dienst te drukken, en onder anderen ook hier door, zijnen heiligen dienst zichtbaer te doen onderscheiden blijven van de onreinigheden, welke in den dienst der afgoden in zwang gingen, wier plechtigheden meestal met oneerbaerheid en vleeschlyken wellust vermengd waren.

43. Aaron nu ende sijne sonen sullen die aen hebben, als sy in de Tente der t'samenkomste gaen, ofte als sy tot den altaer treden sullen, om in het heylige te dienen, op dat sy geene ongerechtigheyt en dragen, ende sterven: Maekt men dit betrekkelyk alleen tot het laetstgenoemde, de broeken; dan wil het zeggen, dat zy hierdoor zorgvuldig zich hoeden moesten voor ontblooting, dat niet door eenig toeval onder

den

den dienst des Heiligdoms die leden ontdekt wierden, welke de fchaemte gebiedt te verbergen; als ook, dat zulk eene onvoeglykheid by den Godsdienst, al ware zy ook toevallig en by ongeluk, hun nogthands tot eene ongerechtigheid, ja dood-fchuld, gerekend zou worden; en dat God hierom, en ter voorkoming daervan, dit gewaed verordende, en beval, nooit zonder hetzelve in zijn Heiligdom te verfchijnen. —— Wil men de eerfte woorden van dit vs. *Aaron en zijne zonen zullen* DIE *aenhebben*, betreklyk maken tot alle de genoemde deelen der Priesterlyke kleederen ('t geen de Hebreuwfche text toelaet); dan zal het zeggen, dat zy nooit zonder hun verordend gewaed voor Gods aengezicht zouden hebben te verfchijnen, dat zulk een onderneming hoog zou worden opgenomen, als iets verachtelyks en niet pasfende aen den luister van Hem wien zy dienden, en over zulks dat het hun tot eene ongerechtigheid zou gerekend worden, welke zy met den dood zouden moeten boeten, vergel. vs. 35. Voords meent men, niet zonder reden, dat in deze bepaling, van die kleederen te moeten aenhebben, *als zy in de tente gingen, of tot den altaer traden, om in 't heilige te dienen*, een ingewikkeld verbod lag, van buiten het Heiligdom, immers buiten den tijd van hunnen dienst, die heilige kleederen niet te dragen: Men denkt dat deze in den Tabernakel, en naderhand in den Tempel bewaerd en opgefloten wierden, zoodat de Priesters zich daer, in hun heilig gewaed kleededen, en als zy weder uitgingen ontkleededen, en gemeene kleederen aentrokken, op dat aldus de heilige kleederen voor alle fchaduwachtige ontreinigingen zorgvuldig bewaerd wierden. —— Eindelyk worden deze verordeningen aengaende het Priesterlyk gewaed befloten met de gewoone uitdrukking, die ons reeds meermaels is voorgekomen, [*Dit*] fal een eeuwige infettinge zijn, hem, ende fijnen zade na hem. vergelijk het aengeteekende op Kap. 12: 14.

HET XXIX. KAPITTEL.

Dit Kapittel behelst eene beschrijving van de inwijing der Priesters, en des brandoffer-altaers, met eenige algemeener voorschriften nopens den offerdienst.

1. DIt (*a*) nu is de sake, die gy hen doen sult, om haer te heyligen, dat sy my het Priester-ampt bedienen: Neemt een varre, het jongh eenes runts, ende twee volkomene rammen, van vereischten ouderdom, aen welke geen gebrek is.

2. Ende ongesuert broot, ende ongesuerde koecken met olie gemengt, ende ongesuerde vladen, met olie bestreken: van tarwen meelbloeme sult gy deselve maken. Dit was tot een spijsoffer, hoedanige spijs-offeren met de andere offeranden in vele gevallen moesten vereenigd worden. Over het *ongezuerde* vergelijk het aengeteekende op Kap. 23: 15. Voords zullen wy hier van deze offeranden en derzelver byzonderheden en bedoelingen niet spreken, om dat ons daertoe bekwamer en vollediger gelegenheid zal voorkomen in 't begin van 't volgende boek, *Leviticus*, alwaer de onderscheiden soorten van offeranden opzetlyk en uitvoerig beschreeven worden.

3. Ende gy sultse t'zamen in eenen daertoe geschikten korf leggen, ende sultse in den korf toebrengen, met den varre, ende de twee rammen.

4. Alsdan sult gy Aaron ende sijne sonen doen naederen aen de deure, dat is aen den ingang der Tente der t'samenkomste, om hen den Heere voortestellen: ende gy sultse vooraen den ingang, even buiten denzelven in den Voorhof, alwaer 't kopere waschvat moest staen, het geheele lichaem over met water wasschen, ten zinneprent van de reinigheid, welke in mijnen dienst gevorderd wordt.

5. Daer

(*a*) Lev. 8: 2. ende 9: 2.

5. Daer na ſult gy de kleederen nemen, ende Aaron den rock, ende den mantel des Ephods, ende den Ephod, ende den borſtlap aendoen: ende gy ſult hem omgorden met den konſtelicken riem des Ephods.

6. Ende gy ſult den hoet op ſijn hooft ſetten: de kroone der heyligheyt ſult gy aen den hoet ſetten.

'Er wordt van het aentrekken der broeken door Moſe niet geſproken, vermoedelyk om dat zy die alvoorens zich zelven hadden aengedaen, eer zy tot de tente kwamen.

7. Ende (*b*) gy ſult de ſalf-olie nemen, ende op ſijn hooft, namelyk op zijn voorhoofd gieten, zoo dat het langs zijn aengezicht nederzakte tot in zijnen baerd, en zelfs daer langs zich eenigzins mededeelde aen de bovenſte gedeelten of zoomen zijner opperkleederen, die daer door den lieflyken geur der welriekende olie min of meer in zich trekken moeten: alſoo ſult gy hem ſalven.

8. Daer na ſult gy ſijne ſonen doen naederen, ende ſult hen de rocken doen aentrecken.

9. Ende gy ſultſe met den gordel omgorden, [*namelick*] Aaron ende ſijne ſonen, ende gy ſult haer de mutſen opbinden, op dat ſy het Prieſterampt hebben tot eene eeuwige inſettinge, in een gedurige opvolging van geſlachte tot geſlachte: Voorts ſult gy Aarons hant vullen, ende de hant ſijner ſonen.

Er wordt hier, gelijk ook by de uitvoering, Levit. 8: 12-20. niets gemeld van de zalving van Aarons zonen; 't is ook zeer bedenkelyk of zy of eenig ander der gemeene Priesters wel immer op deze wyze gezalfd zijn; de zalving, hier gemeld, ſchijnt alleen voor den Hoogepriester geweest, en aen Aaron en zijne opvolgers geſchied te zijn. Evenwel Aarons zonen worden Kap. 30: 30 gezegd *gezalfd* te zijn; doch, zo het *zalven* daer al niet, by overnoeming, ſlechts hunne *inwijing* beteekent, zo kan dit zien op die

(*b*) Exod. 30: 25.

zalving waervan in 't 21 vs. van dit Kap. zal gesproken worden, ten welken opzichte dan de Hoogepriester een dubbele zalving genoot.

10. (*c*) Ende gy fult den varre, van welken vs. 1 gesproken is, naeby brengen voor de Tente der t'famenkomfte, om aldaer ten zondoffer geslagt te worden: ende Aaron ende zijne fonen fullen hare handen op des varren hooft leggen met belijdenis van hunne zonden; door welke plechtigheid men zich als met het offer vereenigde, of wel zijne zonde schaduwachtig overdroeg op het hoofd van 't offer, 't welk dan, als met die schuld beladen, geslagt, en daer door gerekend werd in de plaets van den schuldigen, namelyk den offeraer, te sterven en de straf te boeten. Zulk eene vernederende plechtigheid moesten ook deze heilige personen ondergaen, ten blijke dat zy in zichzelven niet volkomen waren, noch door hunne personeele heiligheid iets konden toebrengen, maer nodig hadden eerst de verzoening hunner eigen zonden te zoeken, en daertoe te offeren, en daer na voor het volk. Dit was gansch anders met den tegenbeeldigen Hoogepriester, die, ook ten dien opzichte, niet nae de instelling van Aaron, maer nae een andere orde, Priester was.

11. Ende gy fult den varre flachten voor het aengefichte des HEEREN: voor de deure der Tente der t'famenkomfte. Men moet zich niet bevreemden, dat dus Mose hier het Priesterwerk bediende, want voor deze inwijing was het Priesterschap nog niet aen één persoon of huis verbonden, Aaron was de eerste van dat soort, en kon in die betrekking niet dienen, of moest eerst zijn ingewijd; deze inwijing nu kon door niemand gevoeglyker geschieden dan door Mose. Men meent dat hy hierom ook onder de Priesters gesteld, of liever Priester genoemd wordt, Ps. 99: 6. als die by deze inwijing de Priesterlyke bediening eenigzins geoeffend heeft; hoewel 't echter meer dan waerschijnelyk is, dat Mose, na deze inwijing, nooit zelf als Priester gediend, maer dit ge-

(*c*) Lev. 1: 3.

geheel en al aen zijnen broeder en deszelfs zonen, overgelaten heeft.

12. Daer na sult gy van het bloet des varren nemen, ende met uwen vinger op de hoornen des altaers doen, ter verzoening, ende al het overige bloet sult gy uytgieten aen den bodem des altaers, als eene daer toe geheiligde plaetse. Hier uit blijkt, dat de *Altaer*, van welks hoornen hier gesproken wordt, was de Brand-offer-Altaer, die in 't Voorhof stond, niet de Reukaltaer, van welken wy trouwens dus verre nog niets gemeld vinden, die eerst Kap. 30. beschreeven wordt. In 't vervolg echter, als een Priester een zond-offer voor zich zelven offerde, moest hy het bloed strijken aen de hoornen van den Reuk-altaer Lev. 4: 7. Doch hier komt Aaron met zijne zonen voor als personen, die in zich zelven gelijk waren met alle anderen, welke nu eerst door deze inwijing tot Priesters wierden, en voor welke daerom (op gelijke wyze, als ten aenzien van alle de zond-offeren der Israëliten vervolgens moest geschieden Levit. 4: 25, 30.) ook het bloed huns zond-offers aen de hoornen des Brandaltaers moest gestreeken worden.

13. Gy sult oock al het vette nemen, 't welck het ingewant bedeckt, ende het net over den lever, ende beyde nieren, ende 't vet dat aen deselve is: ende gy sultse aensteken op den altaer.

14. (*d*) Maer het vleesch des varren, ende sijn vel, ende sijnen dreck, sult gy met vyere verbranden, buyten het leger: het is een sond-offer. Over de hier gemelde byzonderheden, nopens deze offerande, zal in 't begin van Leviticus nader gesproken worden, byzonder Kap. 3, 4, en 7.

15. Daer na sult gy den eenen ram nemen ten Brand-offer, ende Aaron ende sijne sonen sullen ook hare handen op des rams hooft leggen:

16. Ende gy sult den ram slachten: ende gy sult sijn (*e*) bloet nemen, ende rontom op den altaer

(*d*) Lev. 4: 12. Hebr. 13 11. (*e*) Hebr. 9: 12, 19.

sprengen, in onderscheiding van de Ceremonie des Zond-offers, welks bloed moest *met den vinger gestreeken worden aen de hoornen des altaers* vs. 12.

17. Ende den ram sult gy in sijne deelen deylen: ende gy sult sijn ingewant ende sijne schenckelen wasschen, ende op sijne deelen, ende op sijn hooft leggen.

18. Alsoo sult gy den geheelen ram aensteken op den altaer: het is een brand-offer den HEERE, tot eenen liefflicken reuck, het is een vyer-offer den HEERE. Van de Brand-offers zal nader gesproken worden Levit. 1. De uitdrukking van *een liefslyken reuk voor den* HEERE behoort onder die spreekwyzen, welke menschlyker wyze van God spreken, doch op een Gode-betamelyke wyze moeten verstaen worden, gelijk zulke reeds in 't voorige ontelbare reizen zijn voorgekomen, en ook door ons aengemerkt en opgehelderd. Deze uitdrukking beteekent het genoegen, het welgevallen, 't welk God nemen zou of nam in de waerneming zijner Inzettingen; 't wil zeggen, dat Hy dat offer, dus Hem toegebracht, gunstig zou aennemen, welk gunstig welgevallen deszelfs grond had in het uitzicht op die beter offerande, welke door alle deze plechtigheden werd afgeschaduwd.

19. Daer na sult gy den anderen ram nemen: ende Aaron ende sijne sonen sullen weder hare handen op des rams hooft leggen.

20. Ende gy sult den ram slachten tot een *Hef-* of *Vul-offer*, zijnde een soort van *Dank-offer*, van 't welke zy, als nu met God door 't *Zond-* en *Brand-offer* verzoend, eten en feest vieren zouden, gelijk wy vervolgens zien zullen. Mose dan moest dit dank-offer voor hun slagten, ende van sijn bloet nemen, ende doen 't op het [*rechter*] oorlapken Aarons, ende op het rechter oorlapken sijner sonen, desgelijcks op den duym harer rechterhant, ende op den grooten tee hares rechteren voets: ende het overige van dat bloet des rams sult gy op den altaer sprengen rontom henen. Dit blood, gestreeken aen hunne lichamen, beteekent de toe-

pas-

pasfing van het zoenbloed op hen tot hunne verzoening; het werd aen de rechter-zijde van hun lichaem, als de voortreflykfte en meest geëerde zijde deszelven gedaen, en wel aen die deelen of leden welke 't meest in den dienst van hunnen God te ftade kwamen, als waer in hun oor fteeds moest openftaen voor Gods wil en wet om die te gehoorzamen, en hunne handen en voeten om dezelve uittevoeren. Een gedeelte, namelyk het Lapken, Duim, en Tee, wordt hier voor 't geheel, namelyk voor Oor, Hand, en Voet genomen, en deze als de voornaemfte deelen die in den Ceremonieelen Godsdienst moesten bedrijvig zijn, voor 't geheele Lichaem, en voor den geheelen perfoon.

21. Dan fult gy nemen van het bloet, dat op den altaer is, ende van de falf-olie, ende gy fult op Aaron ende op fijne kleederen fprengen, ende op fijne fonen, ende op de kleederen fijner fonen met hem: op dat hy geheyligt zy, ende fijne kleederen, oock fijne fonen, ende fijner fonen kleederen met hem; want alle dingen, die tot het Heiligdom behoorden, en dus ook de kleederen der Priesteren, moesten door 't bloed worden ingewijd.

22. Daer na fult gy van den ram nemen het vette, nae de wyze der *Dank-offers*, van welke Levit. 3. opzetlyk zal gefproken worden, mitfgaders den fteert, oock het vette dat het ingewant bedeckt, ende het net des levers, ende de beyde nieren, met het vette dat aen defelve is, ende de rechter fchouder: want het is een ram der vul-offeren, dat is der *Inwijings Dank-offeren.*

23. Ende een bolle broots, ende een koecke geoliet broots, ende een vlade: uyt den korf der ongefuerde [*brooden*], van welke vs. 3. gefproken is, die voor 't aengefichte des HEEREN zijn fal, welke Gode reeds was toegewijd en aengeboden.

24. Ende legtfe alle op de handen Aarons, ende op de handen fijner fonen, van waer het vs. 9 genoemd was *hun de hand te vullen:* ende beweegtfe ten beweeg-offer voor het aengefichte des HEEREN. Dit was

een plechtigheid, welke by sommige Dank-offers werd waergenomen, en die tweeledig was; somtijds geschiedde dezelve door eene horizontale beweging naer alle zijden, gelijk ook voor- en en achter-waerds, of in een half-rond; somtijds geschiedde ze door eene opheffing in de hoogte; het eerste gaf aen dit soort van offeranden den naem van *Beweeg-offer*, het laetste dien van *Hef-offer*. Beide deze verrichtingen bedoelden eene byzondere aenbieding der offerande, of wel van de gedeelten derzelven, aen den Heere; doch waer in het bepaelde onderscheid bestond, tusschen de bedeeling des Beweegs- en des Hef-offers, is moeilyk, en misschien in den tegenwoordigen tijd onmogelyk te zeggen, althands niet met zekerheid te bepalen.

25. Neemtse daer na van hare hant, ende steecktse aen op den altaer, op het brand-offer, volgens de verordening die ons Levit. 3. nader zal voorkomen, tot eenen liefflicken reuck voor het aengesichte des HEEREN, het is een vyer-offer den HEERE, vergeleeken vs. 18. Alle de offeranden, welke geheel of ten deele aengestoken werden, het zy ze *Brand-Dank-Zond-* of *Spijs-offeren* waren, worden, ten aenzien van dat gedeelte 't welk op den altaer kwam en daer op verteerd werd, *Vuur-offeren* genoemd.

26. Na deze gedeelten des Dank-offers den HEERE toegebracht te hebben, moest hy eenige deelen van het vleesch, 't welk den Priesteren vervolgens tot hun deel stond toegeschikt te worden, op gelijke wyze den HEERE heiligen; want dat deel der Priesters zou hun gegeven worden als een gedeelte van 's HEEREN tafel, 't welk daerom eerst Gode als een Beweeg- of Hef-offer moest opgedragen zijn, en daer na, als van den HEERE, den Priesters tot spijze verstrekken. Dat deel nu was de *borst* en de *schouder*, gelijk 'er volgt: Ende neemt de borst, (waer onder ook de schouder begreepen moet worden) van den ram der vul-offeren, die Aarons is, ende beweegt hem ten beweeg-offer voor het aengesichte des HEEREN: ende 't sal u ten deele zijn.

27. Ende, of *namelyk*, gy sult de borst des beweeg-

weeg-offers heyligen tot een geheiligde en afgezonderde spijze voor u, ende ook de schouder, namelyk de overige schouder des hef-offers, want de andere was volgens vs 22, 25. tot een vuur-offer in dit geval aengestoken, doch nu moest hy, in dit byzonder geval, ook den linker schouder heiligen, en voor zich tot zijn deel nemen, als die beweegt, ende die opgeheven sal zijn, van den ram des vul-offers, van 't gene dat Aarons, ende van 't gene dat sijner sonen is.

28. Ende 't, of *maer*, (*f*) de zoo even gemelde stukken, de borst en schouder, die gedeelte sal vervolgens altoos Aarons ende sijner sonen deel zijn, tot een eeuwige insettinge van wegen de kinderen Israëls, want het is een hef-offer: ende het hef-offer van wegen de kinderen Israëls sal zijn of genomen worden van hare danck-offeren; haer hef-offer sal voor den HEERE zijn; zie Levit. 7: 31, 34. by welke instelling bepaeldelyk de *rechter* schouder voor het Priesterdeel geschikt werd, 't geen hier geen plaets kon hebben, om dat de rechter schouder thans ten vuur-offer diende, in welks plaets Mose nu den linker schouder tot zich nemen moest. Voords dient men, tot verstand van dit alles, in 't gemeen vooraf te weten, dat, in alle Dank-offeren, de borst en rechter-schouder tot een beweeg offer den HEERE was, en als zoodanig den Priesteren ten deele viel; het vet van 't ingewand enz. was tot een Vuur-offer op den Altaer; en het overige vleesch verstrekte tot een offermaeltijd voor de offeraers: Doch in het tegenwoordige geval, waer by Mose het Priesterwerk verrichtte, werd hem het geheiligd Priesterdeel toegevoegd, alleen met dat onderscheid dat hy slechts den linker-schouder krijgen konde, om dat de rechter in dit geval met het vet der ingewanden ten Vuur-offer diende; het overige vleesch des rams verstrekte tot een heilige offermaeltijd, vs. 31 enz.

29. De heylige kleederen nu die Aarons sullen geweest zijn, sullen na zijn dood, sijner sonen na hem zijn, te weten den oudsten zijner na hem overblij-

(*f*) Levit. 7: 31, 34. ende 10: 14.

vende Zonen, klein-zonen, en zoo voords, by geduurige opvolging; op dat mense, door eenen der Priesteren in der tijd, in deselve salve, ende dat men hare hant in deselve vulle, op gelijke wyze als nu by deze inwijing geschieden moest: het spreekt intusschen van zelve, dat alle die kleederen niet altoos duurden; sommigen, gelijk de Ephod, Borstlap, en gouden plate, waren schier onverslijtelyk, en konden van geslachte tot geslachte gedragen worden, maer de broek, muts, hemd, en dergelijke waren slijting onderhevig, en moesten derhalven van tijd tot tijd vernieuwd worden.

30. Seven dagen zal de tijd der inwijing duuren, en geduurende dezelve moeten de heilige kleederen dagelyks gedragen worden, *seven dagen* (zegge ik) salse aentrecken die uyt sijne sonen in sijne plaetse, Priester dat is Hoogepriester, sal worden: die in de Tente der t'samenkomste gaen sal, om in het heylige te dienen.

31. Gy sult voorts den laetstgemelden ram der vullinge, te weten al het geen behalven 't vet, den staert, ingewanden, borst en schouders, daer aen overschiet, nemen, ende gy sult dat overige van sijn vleesch in de heylige plaetse in eenen pot of ketel des heiligdoms sieden.

32. (g) Aaron nu ende sijne sonen sullen deses rams vleesch eten, ende 't overige broot dat in den korf sal zijn, vergelijk vs. 2, 3, 23, 24. Zy zullen dat eten by de deure der Tente der t'samenkomste, dat is aen den ingang van het Heilige, vergeleeken Levit. 8: 31. Dit overschietend gedeelte van het vleesch, vs. 31 gemeld, was nae de wet der dank-offeren altoos voor de aenbrengers der offeranden, die doorgaends het zelve mede namen naer hun huis, of de plaets waer zy, ter gelegenheid van hunnen opgang tot de plaetze des Tabernakels, hun intrek hadden, om daer van met hunne huisgenoten of vrienden maeltijd te houden; doch de Priesters, inzonderheid ter gelegenheid hunner inwijing, moesten dit eten in de plaetze des Heiligdoms zelve, en daer van een feest-maeltijd vieren als voor Gods aengezicht, etende als aen 's Konings tafel, immers in zijn Paleis, als

(g) Levit. 8: 31. ende 24: 9.

als zijne byzondere dienaers en huisgenoten Voorts moet men opmerken, dat de overige deelen des spijs-offers, te weten de brood-koeken en vladen, mede daer toe behoorden, en dat de olie, waermede zy bestreeken waren, allerbeste olie was, van een zeer aengenamen smaek, die den smaek van boter evenaerde, ja zelfs, gelijk sommigen ons berichten, overtrof.

33. Ende die, te weten Aaron en zijne Zonen, gelijk ook derzelver opvolgers by gelijke gelegenheid, sullen die dingen eten met, *over*, of *by* dewelcke de versoeninge sal gedaen zijn, om hare hant te vullen, [*ende*] om haer te heyligen: (*h*) maer een vreemde en valse niet eten, want sy zijn op een byzondere wyze heyligh, even als een *zoen-offer* zal 't gerekend worden.

34. Ende indien daer [*wat*] overblijven sal van het vleesch der vul-offeren, ofte van dit broot, tot aen den morgen: so sult gy het overgeblevene met vyere verbranden, 't en sal niet gegeten worden, want het is heyligh.

35. Gy sult dan Aaron ende sijne sonen alsoo doen, nae alles wat ick u geboden hebbe: seven dagen sult gy hare hant vullen, met deze offeranden, en alzoo hunne inwijing voltoojen.

36. Gy sult oock 's daegs, dat is dagelyks geduurende die zeven dagen, eenen afzonderlyken varre des sond-offers bereyden, tot de versoeningen van den Altaer, ende gy sult den altaer ontsondigen, mits, dat is *hier mede*, doende de versoeninge over hem: Alles wat tot den dienst des Heiligdoms behoorde, was in zich zelven gemein, zoo wel de personen als de vaten, en hadden het bloed der besprenginge nodig, om daer door van de besmetting, welke men mogt onderstellen daer aen gekomen te zijn door de handen der werklieden, en andere gemeene personen, gereinigd te worden; want, nae de wet, werden alle dingen gerekend verontreinigd of ontheiligd te worden door het

(*h*) Lev. 10: 14. Matth. 12: 4.

aenraken van onreine perſonen. Door deze zinlyke plechtigheden wilde God zijn volk inſcherpen de zedelyke reinheid en uiterſte nauwkeurigheid, welke in zijnen dienst en gemeenſchap gevorderd werd; en te gelijk onder 't oog brengen, hoe alles, alleen om en door het bloed dat hier werd afgeſchaduwd, tot den waren dienst van God kon bekwaem gemaekt, en door Hem aengenomen worden. ende (zoo volgt 'er) gy ſult hem ſalven, met de heilige olie, Kap. 30: beſchreeven, om hem te heyligen, dat is, de heiliging deszelven daer mede te voltooijen.

37. Seven dagen ſult gy verſoeninge doen voor den altaer, ende ſult hem heyligen: alſdan ſal die altaer eene heyligheyt der heyligheden zijn, van meer dan gemeene heiligheid, heiligende ook andere dingen; want al wat den altaer aenroert ſal heyligh zijn; dat is, alles wat daer op, volgens Gods voorſchrift, gelegd werd, zou daer door geheiligd worden; waer uit volgde, dat men nauwkeurig moest toezien, dat ook niets anders op den Altaer kwam noch dien aenraekte, dan zulke dingen, die door den Altaer konden geheiligd worden, en nae de wet niet *onrein* waren; vergel. Hagg. 2: 12.

Het is van belang, by deze gelegenheid andermael opte*merken, dat de heiliging der ſchaduwachtige dingen, en in 't byzonder die heiligheid, welke de Altaer aen de daerop gelegde gaven toebracht, geenszins eene inwendige of onderwerpelyke heiligheid was, waer voor trouwens de reden- en levenlooze dingen, waer uit zy beſtonden, onvatbaer waren; maer alleen eene voorwerpelijke heiligheid: dat is, zy leverden op, eene betooning van Gods heiligheid; zy deden Gods wraekvorderende gerechtigheid in de offeranden zien: ze vertoonden ook wel zijne genade in de vergunning der plaetsvervanging, waer mede Hy dezelve in plaets van den offeraer aennam; maer deden teffens daer onder niet minder zijne zedelijke volmaektheid, of eigenlyk-gezegde *heiligheid*, blijken, in de ſchaduwachtige reinheid en volkomenheid, welke 'er vereischt werd in die dingen, die de plaets van zondaeren vervangen moesten, in de verzoening hunner zonden, en de heiliging hunner dankbaerheid: Met één woord, de Altaer hei-

heiligde de gaven tot eene betooning van Gods gerechtigheid, ze heiligde dezelve om den vloek en toorn Gods over de zonden, op eene Hem betamende wyze, daer aen schaduwachtig te doen blijken, tot verzoening van den zondaer zelven. Dit in het oog houdende, kan men eigenaertig begrijpen, hoe het kruis van Christus te recht by den Altaer, die de gaven *heiligt*, kan vergeleeken, en daer van gezegd worden, dat Christus door het kruis *geheiligd* is tot een vloek, om den vloek der zonden in onze plaetse, ter voldoening aen, dat is ter luisterrijke betooning van Gods gerechtigheid, te dragen; in dat opzicht was de *Altaer meer dan de gave*, Matth. 23: 19. hy gaf aen de gaven eene hoedanigheid, welke zy op zich zelven niet hadden; het kruis, het bitter kruislijden van Christus, en de daer in doorstralende betooning van Gods gerechtigheid, heiligde de offerande zyns zelfs tot een voldoenden losprijs voor onze zonden: Dit althans levert een veel eigenaertiger denkbeeld op, dan dat men, uit een min nauwkeurige opvatting van de *hier bedoelde* HEILIGING, tot de harde en gedrongen gedachte vervalt, om den Altaer tot een voorbeeld of zinneprent van de Godlyke natuur des Middelaers te maken. Vergel. Gal. 3: 10.

38. Dit (*i*) nu is het dat gy vervolgens, in den gewoonen dagelykschen dienst, op den altaer, na dat hy ingewijd zal zijn, bereyden sult; twee lammeren, die jarigh, dat is, die niet boven een jaer oud zijn, 's daegs, gedueriglick ten brandoffer, Levit. 1 tot eene dagelyksche erkentenis mijner Opperheerschappye, en betamelyke hulde van wegen het gansche volk, in een weg van dagelyksche bloedstorting ter verzoening en vergeving; aenwijzende, hoe men zich dagelyks op nieuws schuldig maekte, en dagelyks nieuwe vergiffenis nodig had, ter onderhouding van de gemeenschap en vriendschap met den Allerhoogsten.

39. Het eene lam sult gy des morgens bereyden: maer het ander lam sult gy bereyden tusschen de twee avonden, tusschen 3 en 6 uuren, zie

(*i*) Num. 28: 3.

Kap. 12: 6. tot een zinbeeldig onderwijs voor Israël, hoe zy den dag met God beginnen en eindigen moesten.

40. Met een tiende deel van een Epha, dat is een Gomer meelbloeme, vergel. Exod. 16: 36. gemengt met een vierendeel van een Hin gestootene, dat is gestampte olie, die door het kneuzen en stampen, der Olyven getrokken wordt, ende tot dranck-offer een vierde deel van een Hin wijns, tot het eene lam. Dit spijs- en drank-offer, gevoegd by het brand-offer, gaf teffens aen deze offerande de gedaente van eene maeltijd, of wel de toebereiding eener maeltijd op de haerdstede van 's Konings Paleis, het welk tot een treffend zinbeeld strekte van de gemeenzame inwoning Gods, die even als een Koning onder zijn volk, zijn huishouding en tafel houdt; en te gelijk kon dienen tot een voorbeeldig onderwijs, hoe de beter en volmaekter offerande een geestlyke spijs en drank voor 's Konings tafel zou behelzen en bereiden, waer op alle geestlyke Priesters, alle ware dienaers Gods, zouden onthaeld worden.

41. Het ander lam nu sult gy bereyden tusschen twee avonden: gy sult daer mede doen gelijck met den morgen- spijs-offer, ende gelijck met den dranck-offer desselven, tot eenen liefllicken reuck, het is een vyer-offer den HEERE. De herhaling van het *spijs-offer* zoo wel als van het brand-offer tweemael 's daegs, deed eene overeenkomst zien met het geen in de huishouding der menschen gewoonlyk plaets heeft, onder welke men, schier van alle eeuwen en onder alle volken, tweemael daegs maeltijd houdt.

42. 't Sal een geduerigh brand-offer zijn by uwe geslachten, in het Voorhof, alwaer de Brand-altaer staen zal, aen de deure, dat is digt by den ingang der Tente der t'samenkomste voor het aengesichte des HEEREN, die in het Heiligdom woonde: aldaer, zoo vervolgt de Heere, sal ick met of *tot* ulieden komen, dat ick aldaer met u spreke, vergel. Kap. 25: 22.

43. Ende, of *ja zelfs*, daer sal ick op eene zichtbare en allerplechtigste wyze, by de inwijing, komen tot de

de kinderen Israëls: op dat sy geheyligt worden door mijne heerlickheyt, of gelijk anderen het vertalen, *en* [de Tabernakel] *zal geheiligd worden door mijne heerlykheid*; welke toezegging, in beide die opzichten, ook vervuld is, by de oprichting en inwijing des Heiligdoms, Kap. 40: 35.

44. Ende ick sal, op de hier voorgeschreeven wyze, de Tente der t'samenkomste heyligen, dat is, rekenen geheiligd te zijn, en zulks doen blijken, mitsgaders den altaer: Ick sal oock Aaron ende sijne sonen heyligen, op dat sy my het Priester-ampt bedienen.

Men merke by deze gelegenheid op, dat het Heiligdom heet eene *tente der t'Zamenkomste*, niet omdat het gansche volk daer t'zamen kwam en vergaderde, maer voornamelyk, om dat God, door middel van deze tente onder zijn volk te stellen, en zich in dezelve aen zijne eerste Dienaers te openbaren, aldaer met zijn volk handelde, en tot hen of met hen t'zamen kwam; meest overal wordt de reden dier benaming afgeleid uit het komen van God tot zijn volk; zie onder anderen Kap. 30: 36. Num. 17: 4. en ook 't geen hier ter plaetse onmiddelyk volgt.

45. Ende ick (*k*) sal in 't midden der kinderen Israëls woonen: ende ick sal haer tot eenen Godt zijn.

46. Ende sy sullen weten, en door de uitstekendste gunstbewijzen gewaer worden, dat ick de HEERE hare Godt ben, die haer uyt Egyptenlant met de goedertierenste oogmerken, uytgevoert hebbe, op dat ick in 't midden van hen woonen soude: Ick ben de HEERE hare Godt.

(*k*) Ex. 25: 8. Lev. 26: 12. Ps. 78: 60. Zach. 2: 10. 2 Cor. 6: 16. Openb. 21: 3.

HET XXX. KAPITTEL.

Na de Instelling des Priesterschaps, worden nog eenige stukken des Heiligdoms daertoe betreklyk beschreeven, inzonderheid de gouden Reukaltaer en het Waschvat, midsgaders een Voorschrift aengaende de heilige Zalfolie en het Reukwerk. Tusschen beide, van vs. 11-16. *wordt ook nog iets nader bepaeld nopens de optebrengen schatting door de kinderen Israëls, ten dienste des Heiligdoms.*

1. GY sult oock eenen (*a*) Reuck-altaer des reuckwercks maken, op welken, gelijk het Vuur-offer op den Brand-altaer, zoo ook dagelyks het offer des Reukwerks moest aengestoken worden, verbeeldende de gebeden, lofspraken, en aengename werken der heiligen, welk reukwerk door de hand des Hoogepriesters op dezen Altaer, in den naem des volks moest toegebracht worden: van sittimhout sult gy hem maken.

2. Een elle sal sijne lengte zijn, ende een elle sijne breette, (vierkantigh sal hy zijn) maer twee ellen de hoogte desselven: uyt hem sullen sijne hoornen zijn, vergel. Kap. 27: 2.

3. Ende gy sult hem met louteren goude overtrecken, van waer hy doorgaens de *gouden Altaer* genoemd wordt, insgelijks sijn dack, of dekstuk, ende de wanden, of beschotten aen de zijden desselven rontom, als oock sijn hoornen: ende gy sult hem eenen goudenen krans of opstaende lijst rontom maken, opdat het geen op den Altaer gezet mogt worden, daervan niet zou afglijden.

4. Gy sult oock twee goudene ringen daer aen ma-

(*a*) Exod. 37: 25.

maken onder sijnen krans, aen sijne twee zijden sult gy deselve maken, aen sijne beyde zijden: ende sy sullen zijn tot plaetsen voor de hantboomen, dat men hem daer mede drage.

5. De draegboomen nu sult gy van sittimhout maken: ende gy sultse met gout overtrecken.

6. Ende gy sult hem setten in 't midden van het Heilige, tusschen den kandelaer en de tafel, recht voor den binnensten voorhangh, die voor het Heilige der heiligen hangt, alwaer de Arke der getuygenisse zijn sal, en dus voor het versoendecksel, als waer op de offerande des reukwerks eene nauwe betrekking of opzicht had: De Priester offerende het reukwerk, beval hier mede Gode, als verzoend, de gebeden des volks, dat buiten het Heiligdom stond, en moest daerom met het aengezicht gekeerd staen naer het verzoendeksel, 't welck zijn sal boven 't getuygenisse, overdekkende de tafelen der wet, daer henen ick met u t'samenkomen sal. Vergelijk onze aenteekeningen op Kap. 29: 42. en Kap. 25: 17.

7. Ende Aaron sal daer op aensteken welrieckende speceryen alle morgen, (*b*) als hy de lampen wel sal toegericht hebben, sal hy deselve aensteken.

8. Ende als Aaron de lampen aensteken sal, of doen aensteken, tusschen de twee avonden, sal hy dat aensteken: 't Sal een geduerigh reuckwerck zijn, even als het morgen- en avond- offer op den brand- altaer, Kap. 29: 39, 41. voor het aengesichte des HEEREN by uwe geslachten.

Dit geduurig reukwerk had teffens deze nuttigheid, dat de lucht, welke met de uitwaesfemingen der menigvuldige geslagte en verbrande dieren of gedeelten derzelve, vervuld was, gezuiverd en aengenaem werd.

9. Gy en sult geen vreemt, geen ander reuckwerck op denselven aensteken, dan 't geen vs. 34 zal beschreeven worden, noch brand-offer, noch spijs-

(*b*) 1 Sam. 3: 3.

offer: gy en ſult oock geen dranck-offer daer op gieten, als waer toe de *brand-altaer*, die in 't Voorhof ſtond, geſchikt was.

10. Ende Aaron ſal eens in 't jaer, namelyk op den grooten verzoen-dag, over of aen deſſelfs hoornen verſoeninge doen, met het bloet des ſond-offers der verſoeningen: eens in 't jaer, op den grooten verzoendag, ſal hy verſoeninge daer op doen by uwe geſlachten; beteekenende, hoe ook de gebeden der heiligen Gode niet aengenaem konden zijn, zonder opzicht tot het bloed der verzoening; ja, hier op werd zulk een gewigt gelegd, dat God daervan verklaert, het is heyligheyt der heyligheden den HEERE. De Altaer, dus jaerlyks ingewijd, was een der heiligſte vaten, heiligende 't geen daerop werd aengeſtoken, vergelijk Kap. 29: 37.

11. Voorder ſprack de HEERE tot Moſe, misſchien na eenige tusſchenpozing, ſeggende:

12. (*c*) Als gy de ſomme der kinderen Iſraëls, welke gy, van den berg afgekomen zijnde, moet laten tellen, opnemen ſult, nae de getelde, die gy [*onder*] haer bevinden zult; ſo ſullen ſy een yegelick een zekeren prijs tot de verſoeninge ſijner ziele, dat is tot losgeld voor zijn perſoon, den HEERE, om gebruikt te worden tot zijn huis, geven, als gyſe tellen ſult; op dat onder haer geen plage en zy, als gyſe tellen ſult. Dit was mede een ſoort van hulde, waerdoor het ganſche volk erkende, dat zy door God verlost, by het leven bewaerd, uit ſlavernye gered, en al wat zy hadden, Hem daervoor verſchuldigd waren, ja dat Hy de Heer van hun leven was en bleef.

13. (*d*) Dit ſullen ſy geven, al die tot de getelde overgaet, de helft eenes ſikels, nae den ſikel des heyligdoms, die volgens ſommigen, zoo veel was als twee gemeene ſikels; anderen houden die overlevering van een tweederlei ſikel voor ongegrond, en willen dat de *ſikel des Heiligdoms* zoo genoemd wordt, om dat 'er een modèl

van

(*c*) Num. 1: 2. (*d*) Lev. 27: 25. Num. 3: 47. Ezech. 45: 12.

van dezen Standpenning in 't Heiligdom bewaerd werd, aen welke de gehalte van deze munt altoos moest gelijk zijn, en kon getoetst worden: althans (dese sikel des Heiligdoms is twintigh Gera,) zijnde kleine stukjens geld, 1 Sam. 2: 36. De bovengenoemde-helft nu eenes sikels, die by deze telling gevorderd werd, is een hef-offer den HEERE, dat is, eene schatting, welke als een hef-offer tot opbouwing en onderhoud des Tabernakels gevorderd werd van elk hoofd, boven het vrywillig hef-offer, van 't welk Kap. 25: 2 gesproken was.

14. Al die overgaet tot de getelde, die zig in dien staet des ouderdoms bevindt, welke onder de telling valt, namelyk van twintigh jaer oudt, ende daer boven, sal het hef-offer des HEEREN geven; de kinderen derhalven, gelijk ook de vrouwen, werden niet mede geteld.

15. De rijcke en sal 't niet vermeerderen, ende de arme en sal niet verminderen van de helft des sikels, als gy het hef-offer des HEEREN geeft, om voor uwe zielen versoeninge te doen. Het welk leeren kon, hoe alle zielen, in zich zelven, van gelijke waerde by God zijn, en 'er, ten aenzien van rijken en armen, geen aenneming des persoons by God is.

16. (e) Gy dan sult het gelt der versoeningen van de kinderen Israëls nemen, ende sult het leggen tot den dienst der Tente der t'samenkomste: ende 't sal den kinderen Israëls ter gedachtenisse en erkentenis voor hunne verlossing, uit de Egyptische slavernye, zijn, voor het aengesichte des HEEREN, om voor uwe zielen versoeninge te doen. Men meent, onder anderen ook uit Neh. 10: 32, 33, dat deze telling en hoofdelyke schatting, van tijd tot tijd, of wel jaerlyks, moest herhaeld worden, als dienende tot goedmaking der jaerlyksche onkosten, welke 'er tot de algemeene offeranden, Priester-gewaden, en andere dingen die

(e) Exod. 38: 25.

tot den openbaren Godsdienst behoorden, vereischt werden.

17. Ende de HEERE ſprack tot Moſe, ſeggende:

18. Gy ſult oock een koperen waſchvat maken, met ſijnen koperen voet, om te waſſchen: ende gy ſult het ſetten in het Voorhof tuſſchen de Tente der t'ſamenkomſte, ende tuſſchen den altaer, ende gy ſult water daer in doen: De voet van dit waschvat, welke waerſchijnlyk een opwaerds-krullenden breeden rand had, verſtrekte teffens tot een bekken of bak, waer in het water uit het waschvat, door kranen of ſpruiten, ontvangen of getapt werd, om de handen of voeten in dat bekken ſtekende, dezelve alzoo te wasſchen.

19. Dat Aaron ende ſijne ſonen, en derzelver opvolgers, haer daer uyt waſſchen, hare handen ende hare voeten, als welke meest beſmet werden, en geſtadig de wasſching nodig hadden.

20. Wanneer ſy in de Tente der t'ſamenkomſte ſullen gaen, ſo ſullen ſy haer met water waſſchen, op dat ſy niet en ſterven: ofte wanneer ſy tot den altaer naederen, om te dienen, dat ſy het vyeroffer den HEERE aenſteken, zoo menigmael zy, of in 't Heiligdom, of in het Voorhof op den Altaer, eenigen plechtigen dienst aenvingen: Zie eene aenmerkelyke toeſpeling hier op Pſ. 24: 3, 4 en 26: 6.

21. Sy ſullen dan hare handen, ende hare voeten waſſchen, op dat ſy niet en ſterven, door Gods hand: Deze bedreiging ſchijnt aen te duiden, dat God de overtreding hier van met den dood onmiddelyk ſtraffen zou. Offchoon deze overtreding gering ſcheen, alzoo dit gebod ligt en zeer gemaklyk was waertenemen, wilde God nogthans dezelve zoo zwaer ſtraffen, om te toonen, niet alleen dat in zijnen dienst alles, tot de kleinſte byzonderheden toe, allernauwkeurigst moest waergenomen worden, maer ook inzonderheid, hoe zeer Hy 'er op gezet was, dat de reinheid in zijnen dienst boven alles betracht wierde. Ende (zoo wordt dit ſtuk beſloten) dit ſal haer een eeuwige in-

insettinge zijn, hem, ende sijn zaet by hare geslachten.

22. Voorder sprack de HEERE tot Mose, seggende:

23. Gy nu neemt u de voornaemste speceryen, de suyverste myrrhe, vyf hondert [*sikels*], het woord *sikel* wordt hier eenige reizen ingevuld op aenleiding van het volgende vs. Men moet dit hier echter niet verstaen van den prijs, maer van 't gewicht van eenen sikel, welke op de zwaerte van een halve once gerekend wordt: Neemt dan, (zegt de Heer tot Mose) 500 sikels, dat is 250 oncen, *myrrhe*, ende specerye-kaneel, dat is, van de beste, de geurigste kaneel, half soo vele, [*namelick*] twee hondert ende vijftigh [*sikels*], oock specerye-calmus, dat is welriekende, zeer krachtige calmus, die *beste calmus uit verre lande* genoemd wordt, Jer. 6: 20. Neemt hier van even zoo veel als van de Caneel, namelyk, twee hondert ende vijftigh [*sikels*], dat is 125 oncen.

24. Oock cassie, waerdoor niet die cassie, welke by ons onder de buikzuiverende artzenyen bekend is, maer een ander soort van welriekende speceryen, welke de Ouden *Costus* noemden, en by verscheiden volken, nevens den *Wierook*, op hunne Altaren gebrand werd, schijnt bedoeld te worden. *Neemt hier van* vijfhondert, nae den sikel des heyligdoms: ende olie van olijfboomen een Hin. Alle de hier genoemde speceryen, werden waerschijnelyk onder de kinderen Israëls thans gevonden, als mede uitmakende een gedeelte van die kostbaerheden en geschenken, welke zy van de Egyptenaren, op hunne reize by hunnen uittocht, medegekreegen hadden: vermoedelyk waren het voortbrengsels, welke uit Arabië naer Tyrus, Egypten, en elders werden aengevoerd. —— Men kan wijders uit het gewigt opmaken, dat deze zalf-olie eene vry groote hoeveelheid moet bedragen hebben, doch als men uit de volgende vss. opmerkt, wat 'er al met deze olie moest gezalfd worden ter inwijing, zal men ligtelyk begrijpen, dat 'er een vry groote

hoeveelheid daervan vereischt werd: want het gebruik, 't welk daervan moest gemaekt worden, was als volgt:

25. Ende maeckt daer van, of doet daer van, door Beza'eël, Kap. 37: 29, bereiden, een olie der heyliger ſalvinge, een ſalve heel konſtelick gemaeckt, nae Apothekers werck: volgens de opgave der Joodſche meesters, werden deze ſpeceryen geſtampt of gekneusd, en in water ſterk afgetrokken; daer na werd dat water met de olie vermengd, en op 't vuur zoo lang gekookt, tot dat de water-deelen waren uitgewaesſemd, en al de kracht der ſpeceryen in de olie getrokken: wy willen echter voor de zekerheid van deze overlevering niet in ſtaen; ongetwijffeld was de bereiding zeer vernuftig, en geſchikt om aen deze olie een allerkrachtigſte en welriekendſte geurigheid mede te deelen, welke haren geur zeer lang kon behouden: 't ſal (dus volgt 'er) een olie der heyliger ſalvinge zijn.

26. Ende met deſelve ſult gy ſalven de Tente der t'ſamenkomſte, ende de Arke der getuygeniſſe.

27. Ende de tafel met al hare gereetſchap, ende den kandelaer met ſijne gereetſchap, ende den reuck-altaer:

28. Ende den altaer des brand-offers, met al ſijn gereetſchap, ende 't waſchvat met ſijnen voet.

29. Gy ſultſe alſo heyligen, datſe heyligheyt der heyligheden zijn: al watſe aenroert ſal heyligh zijn, vergel. Kap. 29: 37.

30. Gy ſult oock Aaron ende ſijne ſonen ſalven: ende gy ſultſe heyligen, om my het Prieſter-ampt te bedienen, vergel. Kap. 29: 7, 29. Door deze Zalving werd uitgebeeld de bekwaemheid, welke God over hen uitſtortte tot de waerneming van hun gewigtig en voortreflyk ambt; ook kon dezelve tot een ſchets en voorbeeld verſtrekken, van de gaven des Heiligen Geeſts, welke over den tegenbeeldigen en waren Hoogepriester zouden uitgeſtort worden.

31. En-

31. Ende gy fult tot de kinderen Ifraëls fpreken, feggende: Dit fal my een olie der heyliger falvinge zijn by uwe geflachten, die alleen ftrekken zal tot inwijing der perfonen en zaken tot mijnen dienst geheiligd, en niet tot eenige gemeene zaken gebruikt of nagemaekt zal mogen worden, gelijk 'er volgt:

32. Op geenes anderen menfchen vleefch, dan op het vleesch der Priesters, fal menfe gieten, gy en fult oock nae haer maeckfel geene dergelijcke maken: het is heyligheyt, fy fal ulieden heyligheyt zijn. Het is zeker, dat ook in vervolg van tijd de Koningen, immers fommige derzelven, gezalfd zijn, 1 Sam. 10. 1. 2 Sam. 2: 4. Pf. 89: 21 enz. Doch 't is onzeker, of zy met de hier verordende, dan wel met andere olie, gezalfd zijn: zo het eerfte gefchied zy, kan men veilig denken, dat God daer toe aen Samuel bevel gegeven, en dus zelf, als by nadere verklaring, deze verordening uitgebreid hebbe ook tot de Koningen, die mede voor Gode geheiligde perfonen gerekend werden.

33. De man die fulck een falve maken fal, als defe, ofte die daer van op wat vreemts, dat is, *op eene vreemde*, namelyk eene *onheilige zaek* doet, die fal uytgeroeyt worden uyt fijne volckeren, vergel. de aenteekening op Kap. 12: 19. Men moet dit echter niet in dien zin opvatten, als of na dezen nooit meer de hier voorgefchreeven olie mogt gemaekt worden; want, daer elke nieuwe Hoogepriester met dezelve gezalfd en ingewijd moest worden, is 't niet te denken, dat deze zelfde hier bereide olie geduurende verfcheiden eeuwen geftrekt zou hebben: ze werd ongetwijfeld van tijd tot tijd vernieuwd; alleenlyk, het was niemand, buiten de daer toe gewettigde perfonen, geoorlofd dezelve natemaken.

34. Voorder feyde de HEERE tot Mofe, Neemt tot u welrieckende fpeceryen, myrrhenfap, ende oniche, ende galban, [*defe*] welrieckende fpeceryen, ende fuyveren wieroock: dat elck byfonder zy: dat is, of, *van elks even veel*; of, *tel-*

kens zoo veel als gy voor eenmael zult nodig hebben, want in 't Hebreeuwsch ſtaet letterlyk, *alleen zal zijn met alleen.* — Over de hier bedoelde ſpeceryen zijn de gedachten der geleerden zeer verſchillende; zeker althans is 't, dat het woord door *Galban* vertaeld, niet kan beteekenen de by ons bekende Galban, die een onaengenamen reuk heeft, maer dat het een ander ſoort van Galban, of wellígt een ander ſoort van ſpecerye geweest zal zijn.

35. Ende gy ſult een reuckwerck eener ſalve, of liever *eenes mengſels*, daer uyt maken, nae het werck des Apothekers, gemengt, reyn, heyligh. In 't Hebr: ſtaet, *gezouten*, *rein*, *heilig*, dat is, gelijk men meent, met *Salpeter*, 't welk inzonderheid *rein Zout* genoemd werd, en zeer geſchikt was, om het *heilig* reukwerk te beter te doen ontbranden.

36. Ende gy ſult van 't ſelve heel kleyn pulver ſtooten, ende gy ſult daer van leggen op den Reukaltaer in het Heilige, ſtaende voor 't getuygeniſſe, namelyk de wet die onder 't verzoendekſel in de Arke lag, in de Tente der t'ſamenkomſte, daer henen ick tot u komen ſal: 't ſal ulieden heyligheyt der heyligheden zijn.

37. Doch nae het maeckſel deſes reuckwercks, 't welck gy gemaeckt ſult hebben, en ſult gylieden, zoo weinig als van de even te vooren beſchreeven zalfolie, voor uſelven geen maken: het ſal u heyligheyt zijn voor den HEERE, eeniglyk afgezonderd tot des HEEREN dienst.

38. De man die dergelijcke maken ſal, om daer aen te riecken, dat is, om dezelve tot een reukwerk voor zich zelven, of tot een gemeen gebruik, te branden, die ſal als een ontheiliger der heilige dingen uytgeroeyt worden uyt ſijne volckeren.

HET XXXI. KAPITTEL.

In dit Kap. worden de Werkmeesters tot het maken van alle deze dingen, met een korte weder-optelling van al het genoemde, aengeweezen; met uitdruklyk bevel, van onder de toebereiding dezer dingen den Sabbath nogthans daer aen niet te besteden, maer de heilige ruste zorgvuldig waertenemen, vs. 1-17. Mose ontvangt de twee steenen Tafelen der wet, vs. 18.

1. DAer na sprack de HEERE tot Mose, seggende:

2. (*a*) Siet, ick hebbe tot een Opperften Werkmeester met name bestemd, en wil daer toe door u geroepen hebben, Bezaleël den sone Uri, des soons Hur, van den stamme Juda, welke *Hur* reeds uit Kap. 17: 10. en 24; 14 bekend is, wiens geslagt-register men vindt 1 Chron. 2: 20.

3. Ende ick hebbe hem vervult met den geest Godes, met eenen Godlyken, dat is zeer voortreflyken geest, namelyk met wijsheyt, ende met verstant, ende met wetenschap, 't welk hier in een bepaelden zin, voor de natuurlyke schranderheid moet verstaen worden, namelick in alle hantwerck. 'Er werd gewis een meer dan gemeene bekwaemheid, vernuft, en handigheid vereischt tot het nauwkeurig toestellen van al het genoemde werk des Heiligdoms; te meer, daer het volk Israëls, onder den slaefschen arbeid in tichelsteenen, weinig lust of gelegenheid gehad zal hebben, om de edelste handwerken in goud, zilver, konstige steen-snijdingen, borduursel, enz. eenigzins te beoeffenen: Geen wonder dan, dat God de gaven van zijnen Geest op een buitengewoone wyze daer toe uitstortte op eenige lieden, welke Hy daer toe wilde gebruiken en bekwaem maken,

(*a*) Exod. 35: 30. 1 Chron. 2: 20.

en allerbyzonderst in den hoogsten trap op Bezaleël, als den opperſten Werkmeester :.

4. Om te bedencken en uittevoeren vernuftigen arbeyt: te wercken in gout, ende in ſilver, ende in koper.

5. Ende in konſtige ſteenſnijdinge om in te ſetten, ende in konſtige houtſnijdinge, om te wercken in alle hantwerck.

6. Ende ick, ſiet, ick hebbe hem bygevoegt, en wil dat gy dit uitdruklyk voor de ooren des volks hem doet weten, Aholiab den ſone Ahiſamach van de ſtamme Dan, ende in het herte eens yegelicken die wijs van herten is, die een natuurlyk goed verſtand en oordeel heeft, hebbe ick eenen byzonderen trap van wijſheit tot dat werk gegeven, om onder de hand dezer twee voorname Werklieden te arbeiden, en te maken al wat hun van dezelve wordt opgegeven: ende ſy ſullen maken al wat ick u geboden hebbe.

7. [*Namelick*] de Tente der t'ſamenkomſte, ende de Arke der getuygeniſſe, ende het verſoen-deckſel dat daer op ſal zijn: ende alle de gereetſchap der Tente.

8. Ende de tafel, met hare gereetſchap, ende den louteren gouden kandelaer, met al ſijne gereetſchap: ende den reuck-altaer.

9. Oock des brand-offers altaer, met al ſijne gereetſchap; ende 't waſchvat met ſijnen voet.

10. Ende de amptskleederen, waer onder ook de tapijten, behangſels des Heiligdoms begreepen worden: ende de heylige kleederen des Prieſters Aarons, ende de kleederen ſijner ſonen, om het Prieſterampt te bedienen.

11. Oock de ſalf-olie, ende het reuckwerck van welrieckende ſpeceryen voor het heyligdom: nae alles dat ick u geboden hebbe ſullen ſy 't maken.

12. Voorder ſprack de HEERE tot Moſe, ſeggende,

13. Gy nu ſpreeckt tot de kinderen Iſraëls, ſeg-

ſeggende, Gy ſult evenwel, geduurende de toerusting van dit alles, mijne, dat is de door *My* ingeſtelde, nae *Mijn* voorbeeld, en ter *Mijner* gedachtenis en hulde verordende Sabbathen, die van week op week elkander volgen moeten, onderhouden, en dezelve, onder voorwending van aen mijn paleis te werken, niet verſtooren en ontheiligen: want dit is een teecken tuſſchen my ende tuſſchen ulieden, by uwe geſlachten: op dat men wete wien gy dient, en dat ick, de Schepper van Hemel en Aarde, die alles in zes dagen geſchapen hebbe, de HEERE ben die u heyligt, en op de plechtigſte wyze tot mijn byzonder volk uitverkoren en aengenomen hebbe. vergelijk Neh. 9: 14. Ezech. 20: 11, 12.

14. (*b*) Onderhoudt dan den Sabbath, dewijle hy ulieden heyligh is: wie hem ontheyligt, ſal ſekerlick gedoodt worden, want een yeder die op denſelven [*eenigh*] verboden werck (volgens het aengeteekende op Kap. 20: 10) doet, die ziele ſal uytgeroeyt worden uyt het midden harer volckeren.

15. Ses dagen ſal men 't werck doen, doch aen den ſevenden dagh is de Sabbath der ruſte, (in 't Hebreeuwsch de *Sabbath der Sabbathen*, die onder alle Sabbathen met de uiterſte nauwkeurigheid en gezetheid moest gevierd worden), een heyligheyt des HEEREN: wie op den Sabbathdagh arbeyt doet, ſal ſekerlick gedoodt worden. Dit wordt by herhaling gezegd, om de zaek te nadruklyker inteſcherpen, gelijk we ook metterdaed deze ſtraf in een voorbeeld uitgeoeffend vinden, Num. 15: 32.

16. Dat dan de kinderen Iſraëls den Sabbath houden: den Sabbath onderhoudende in hare geſlachten tot een eeuwigh verbont.

17. Hy ſal tuſſchen my ende tuſſchen de kinderen Iſraëls een teecken in eeuwigheyt zijn: (*c*) Dewijle de HEERE in ſes dagen, den hemel ende de aerde gemaekt, ende op den ſevenden dagh

(*b*) Exod. 20: 8. Deut. 5: 12. Ezech. 20: 12. (*c*) Gen. 1: 31. ende 2: 2, 3. Exod. 20: 11.

geruſt ende hem verquickt heeft, vergeleeken Kap. 20: 11.

18. Ende hy gaf aen Moſe, op het einde der 40 dagen, als hy met hem op den bergh Sinai te ſpreken ge-eyndigt hadde, by zijn affcheid, (*d*) de twee tafelen der getuygeniſſe, namelyk de wet der 10 woorden, welke tafelen van ſteen waren, om redenen, Kap. 24: 12 aengeweezen, en beſchreven met den vinger Godes, dat is door den alvermogenden wil van God, gelijk de hemel Pſ. 8: 4, *het werk zijner vingeren* genoemd wordt. God zelf wilde onmiddelyk, door zijne machtige werking, die ſteenen tafelen bereiden, en de wet op dezelve graveeren, om derzelver hooge volmaektheid en voortreflykheid diep in te ſcherpen, terwijl het ſteen de duurzaemheid teffens van die wet inboezemde, gelijk op de aengehaelde plaets breeder gezegd is.

Met deze twee tafelen der wet werd Moſe nu, ten einde van 40 dagen, van den berg afgezonden, om dezelve, met de overige onderrichtingen en voorſchriften welke hy ontvangen had, tot het volk aftebrengen, het welk, met de gevolgen daer van, in 't volgende Kap. beſchreeven wordt.

HET XXXII. KAPITTEL.

De dus verre gemelde gunſtige onderhandelingen Gods met Moſe, leverden teffens een tijd op van zorglyke beproeving voor Israël, 't welk geduurende die 40 dagen op den toets gebracht werd, of het volgens hunne belofte Gods verbond zou houden. In dit Kap. wordt verhaeld hoe Israël van hunne zijde het verbond, door het maken en dienen van het gouden kalf, verbroken heeft, en daer over zwaerlyk is getuchtigd geworden, vs. 1-29. Doch hoe evenwel, op Moſes voorbede, door de Godlyke en

(*d*) Exod. 32: 16.

en vrymachtige genade, het verbond wederom aen Israël vernieuwd is, 't welk vs. 30-35 begonnen, en in 't volgende Kap. vervolgd wordt.

1. DOe het volck ſagh dat Moſe vertoogh van den berg af te komen: het was hun niet aengezegd, hoe lang Moſe op den berg zoude vertoeven, des hadden zy van tijd tot tijd met een toenemend ongeduld zijne wederkomst verwacht; en dewijl zy, aengaende de wyze des diensts van hunnen God, waertoe zy volgens Kap. 7: 16. uit Egypten getogen waren, nog geen inſtellingen ontvangen hadden, meenden zy het tijd te zijn, zelve dat op zich te nemen, en van Aaron te begeeren, dat hy den Godsdienst zou vastſtellen op zulk eene wyze, als andere volken derzelver Goden dienden: ſo verſamelde ſich dan het volck, immers een groot deel deszelfs, tot, of *tegen* Aaron, wien nevens Hur, geduurende Moſes afwezigheid, het bewind was opgedragen, Kap. 24: 14. ende ſy ſeyden tot hem, Staet op, (*a*) maeckt ons goden, die wy voor onze oogen zien, gelijk die der Egyptenaren en andere volken: maekt ons een zichtbaer beeld van de eene of andere Godheid, die voor ons aengeſichte gaen moge, om ons te leiden, 't zy naer 't beloofde land, 't zy weder naer Egypten, welk laetſte waerſchijnlykst hunne gedachte geweest is, Hand. 7: 39. want, voegen zy 'er by, deſen Moſe, dien man, die ons uyt Egyptenlant uytgevoert heeft, of hy ons heimelyk in deze barre woeſtenye verlaten hebbe, of dat hy door 't verſchriklyk vuur verteerd zy, wy en weten niet wat hem geſchiet zy. Vermoedelyk viel dit voor tegen 't einde der 40 dagen, na dat 'er misſchien een maend verlopen was.

2. Aaron nu, het onrustig ongenoegen des volks bemerkende, liet zich bewegen hun te wille te zijn: na vermoedelyk eenige vergeefſche redenen gevoerd, en pogingen aengewend te hebben, om hen daer van te rug te houden, gaf hy zich eindelyk gewonnen, en ſeyde tot hen, Ruckt af de gou-

(*a*) Hand. 7: 40.

dene oorcierſelen, die in de ooren uwer wijven, uwer ſonen, ende uwer dochteren zijn: ende brengtſe tot my. De gouden *Oor-ſierſelen*, waren in het oosten een gewoon ſieraed, 't welk zoo wel mannen als vrouwen droegen, en welke veel al tot een bygelovig gebruik diendien; men was gewoon dezelve aen de Goden toetewijen, en waende zich daer mede voor eenige kwaden te beveiligen, vergelijk Gen. 35: vs. 2, 4. Richt. 8: 24: Men denkt, dat Aaron, met voorbedachten rade, juist deze oor-ſierſelen eischte, in de hoop, dat het volk, althans de vrouwen en kinderen, bezwaerlyk daer toe beſluiten zouden, en dus misſchien van dit kwaed terug gehouden mogten worden.

3. Doch, wat beleid Aaron hier in mogt gebruikt hebben, het vertraegde hun opzet niet, want zoo drae Aaron dit gezegd had, doe ruckte dat gantſche volck de goudene oorcierſelen af, die in hare ooren waren: ende ſy brachtenſe tot Aaron: hoe lief en waerd deze Sieraden hun wezen mogten, zy raesden zoo zeer naer de Afgoderye, dat zy die vaerdig daer toe overgaven.

4. Aaron nu, van genoegzame ſtof voorzien, (vergeleeken Richt. 8: 25, 26.) volbracht hunnen wil, ende hy namſe uyt hare hant, ende hy bewierp het met een griffie, dat is hy ontwierp een vorm daer voor, (of, volgens de vertaling van anderen, die niet onaennemelyk is; *hy bond* of verzamelde het, te weten het goud, de kleinoodien, die hy uit hunne hand ontving, *in eenen tas*, gelijk 2 Kon. 5: 23.) ende hy maeckte, of liet maken een gegoten kalf daer uyt, ſmeltende het goud in het vuur, en het zelve gietende in een daer toe gemaekten vorm. Het is te vermoeden, dat dit gouden kalf niet op de uitvoerigſte wys, met alle mogelyke konst, netheid, en ſieraed, maer ſlegts in 't ruwe zal gegoten, en oppervlakkig gepolijst zal geweest zijn, het welk in korten tijd, in minder dan drie dagen, kon vervaerdigd worden; althans kundige werkmeesters in dit handwerk, onder ons, nemen aen, zulk een werkſtuk, op de laetstgenoemde wyze binnen den tijd van drie dagen te vervaerdigen. Het is voorts denkelyk, dat Aaron op de keuze van een kalf gevallen zy, in navolging der Egyptenaren, die hunne Godheid

on-

onder de zinbeeldige gedaente van eenen ſtier dienden. Wel is waer, dat de dienst aen den ſtier *Apis* te Memphis, van later oorſprong ſchijnt te wezen; doch des kundigen meenen, dat deze dienst te Heliopolis, in de nabuurſchap van Goſen, allereerst, en wel reeds voor of omtrent den tijd van Moſe begonnen zy. Het blijkt althans, dat de Israëliten met de afgoderye van Egypten beſmet waren, Joſ. 24: 14. Ezech. 20: 7. en 23: 8. ook konden zy (zo zy in gedachten gehad mogten hebben naer Egypten wedertekeeren) zich den Egyptenaren door geen ding beter veraengenamen, dan door het overnemen hunner Goden. Aaron kon dan niets bevalliger, dan zulk een Egyptisch afgodsbeeld, voor hun bedenken, welke met hunne harten wederkeerden naer Egypten.

De uitkomst toonde ook welk een genoegen het volk daer in nam: want als zy dit gouden kalf zagen, doe ſeyden ſy met opgetogenheid, en riepen elkander met vreugde toe, Dit zijn uwe goden, Iſraël, die u uyt Egyptenlant opgevoert hebben: het meervoudig getal ſchijnt hier gebruikt te worden in den zin van uitſtekendheid, dat is de God der Goden, dien wy, gelijk alle volkeren hunne Goden hebben, voor de onze verkiezen. Men kan evenwel niet denken, dat zy ter goeder trouw zouden gemeend hebben, dat dit kalf, nu eerst gemaekt, hen voor drie maenden, toen het 'er nog niet was, uit Egypten zoude opgevoerd hebben; zy willen dan zeggen: „ Dit is het beeld, het zinbeeldig teeken van uwen God, die u uit Egyptenland „ heeft opgevoerd, wien wy onder deze gedaente dienen „ zullen". Zy wilden dan hier mede geen anderen God, maer hunnen God, als eenigzins aen dit beeld gelijk, en door hetzelve ſprekende en werkende, eeren, vergelijk Pſ. 106: 19, 20. hopende teffens, dat die God, dus geëerd en onder die gedaente gediend, hen, als zy naer Egypten mogten wederkeeren, met de Egyptenaren bevredigen, en hen daer, in een beter ſtaet dan te vooren, herſtellen mogt.

5. Als Aaron dat ſagh, dat het volk zijn uitvinding en werk zoo zeer toejuichte, greep hy in deze kwade zaek moed, en liet zijn hart mede wegſleepen en vervoeren tot de afgodiſche verrukking; als Aaron dat zag, ſo kwam hy hun

al verder te gemoet in hunne verkeerdheid, en bouwde hy eenen altaer regt voor het selve opgerichte gouden kalf, om daer op offeranden aen dat kalf, als hunnen God vertoonende, opteofferen: ende Aaron riep uyt, doende eene openbare afkondiging in het leger uitgaen, ende seyde, Morgen, zijnde juist de 40ste dag na dat Mose was opgeklommen, morgen sal den HEERE een feest, een blijde dag van offeranden en offer-maeltijden zijn. Hy noemt dat een feest *den Heere*, JEHOVAH, willende dus het volk in den dienst van Jehovah, den waren God, houden, als die hen uit Egypten uitgeleid en verademing beschikt had; doende dit kalf, volgens onze aenteekening op 't voorgaende vs., slegts voorkomen als het beeld van Jehovah, die het zelve bezielde, en zich daer onder vertegenwoordigde.

6. Het volk, gelijk het gemeenlyk gaet, was in dezen eigenwilligen dienst terstond zeer gereed en volvaerdig; ende sy stonden des anderen daegs vroegh op, om niet te laet te komen, en geen gedeelte van den vollen dag te verliezen, ende offerden brand-offer, 't welk geheel verteerd werd, ter eere van de Godheid, om daer mede hare gunst en verblijf by dit kalf uittelokken, en zich zelve aen haren dienst toe te wijen; ende zy brachten, door de genen welken zy daertoe uitlazen, en tot Priesters verkoren, danck-offer daer toe, met het welke zy hunnen God, over het heil en den vrede hun geschonken, wilden vereeren, even als Mose ter inwijing van 't verbond, Kap. 24: 5. gedaen had. Aen *Zond-* en *Schuld-offeren*, offschoon hun die allernodigst waren, dachten zy thans niet, daer zy meenden zich wonder wel by de Godheid aengenaem te maken. Hier op hadden zy eenen vrolyken dag, ende (*b*) 't volck sat neder om te eten ende te drincken, nae de gewoonte van den feestlyken offerdienst: van de dankofferen en den offer-wijn kreegen de offeraers mede hun deel; het eten en drinken daervan was een aenhangsel van den offerdienst, en geschiedde als voor het aengezichte des Heeren, vergelijk Deut. 15: 20. Ezech. 18: 6. en 1 Cor. 10: 7.

(*b*) 1 Cor. 10: 7.

10: 7. Dezelfde gewoonte had ook plaets by de Heidenen, byzonder ook onder de Egyptenaren, op het feest van hunnen Stier: daer na stonden sy op om te spelen, zich verheugende in de werken hunner handen, gelijk Stephanus zegt, Hand. 7: 41. Zy maekten reijen, dansende en zingende by beurten, met tegenzangen, vs. 18, 19. gelijk de Egyptenaren, en ook de andere Heidensche volken, doorgaens de gewoonte hadden, op hunne feesten, rondom de Altaren, op het geluid van speeltuigen te zingen en te dansen, het welk gemeenlyk met het plegen van allerlei ontucht vergezeld of achtervolgd werd, en waer in men de voornaemste verzoeking en aenlokselen tot de gemeenschap aen de afgoderyen der Heidenen, waertoe Israël zoo menigmael verviel, te zoeken heeft.

7. Doch ter zelver tijd, als zy zich tot opspringens toe verheugden, vergaderden zy zich toorn als een schat: God, die alles ziet en gade slaet, maekte straks zijn ongenoegen, over dit gedrag van Israël, aen Mose bekend: Doe, by het aenbreken van dien dag, na dat God zijne bevelen even te vooren geëindigd had aen Mose te geven, na dat hy hem de tafelen der wet had overgegeven, Kap. 31: 18. vergel. Deut. 9: 11. als hy nu gereed stond om van den berg af te gaen, doe sprack de HEERE tot Mose, Gaet henen, klimt af, en wel *haestelyk*, volgens Deut. 9: 12. want (dus vervolgt de Heer) uw volck, voor 't welk gy hier zoo lang by my geweest zijt, om, volgens hun verzoek, mijne wet aen hen te ontvangen; *uw volk*, over 't welk ik u gesteld had, dat gy uyt Egyptenlant opgevoert hebt, (*c*) heeft het verdorven; hun leven, hun geluk, en de geheele verbondshandeling hebben zy verdorven, verbroken, te niet gemaekt, en zijn niet meer waerdig *Mijn volk* genoemd te worden.

8. Ende sy zijn haest afgeweken, daer zy, voor 40 dagen, by herhaling beloofd hadden, zich nauwkeurig te zullen houden aen al het gene ik hun gebieden zou, en daerop het bloed des Verbonds ontvangen hebben, zijn ze

(*c*) Deut. 32: 5.

nu reeds, zoo haest en zoo verre afgeweeken van den wegh dien ick hen geboden hadde, ſy hebben haer een gegoten kalf gemaeckt: ende ſy hebben haer voor 't ſelve gebogen, ende hebben 't offerhande gedaen, ende geſeyt; (*d*) Dit zijn uwe goden, Iſraël, die u uyt Egyptenlande opgevoert hebben, gelijk boven verhaeld was; alleen wordt hier van het *buigen* met het aengezicht ter aerde, om het zelve te aenbidden, en nog niet van het *eten* en *drinken* geſproken, wijl het nu nog in den vroegen morgenſtond was, en dit eerst verder op den dag begon, gelijk het door Moſe en Joſua, toen zy aen den voet des bergs kwamen, werd waergenomen. Hier door nu waren *zy van den weg door God hun geboden, afgeweeken;* want al hadden zy zich by den dienst van JEHOVAH willen houden, nae het eerſte gebod, zy hadden echter regelrecht het tweede gebod, en deszelfs nadruklyke uitbreiding, Kap. 20: 23, overtreden, en daer mede hun woord gebroken, de ganſche wet geſchonden, en het grouwlyk verdorven.

9. Voorder ſeyde de HEERE tot Moſe: Ick hebbe dit ſelve volck geſien, en deszelfs handelingen waergenomen, ende ſiet, aenmerkt hoe het zich gedragen heeft, (*e*) het is een hartneckigh volck: Deze ſpreekwys is ontleend van de osſen, met welke men in 't Oosten pleegt te ploegen, onder welke de wederwilligen het juk op den nek niet wilden dragen, maer denzelven ſtijf daertegen verzetteden; op gelijke wyze had zich dit volk onder den dienst van God niet willen buigen, maer zijn juk moedwillig afgeſmeeten; zoo had het zich reeds betoond in Egypten, Ezech. 20: 7., in de Woestijne te Masſa en Meriba, en nu wederom, op de tergendſte wyze, aen dezen berg, alwaer zy den onzienlyken God eene allergrievendſte ſmaedheid aendeden, die Hem zeer mishaegde, en zijne gramſchap opwekte, gelijk Hy verder te kennen geeft, in 't geen 'er volgt.

10. En-

(*d*) 1 Kon. 12: 28. (*e*) Exod. 33: 3. Deut. 9: 6, 13. Jeſ. 48: 4. Jer. 5: 3. Hoſ. 4: 16.

10. Ende nu, laet my toe, (of *laet van my af*, verhinder my niet met uwe afbidding en voorspraek), dat mijn toorn, mijn heilig ongenoegen, tegen haer ontsteke, dat is, zich naer buiten openbare door geduchte strafoeffeningen, ende haer verteere, als een vuur, 't welk hen geheel verslinde, en hunnen naem uitroeje van onder den hemel: so sal ick u tot een groot volck maken, en hier door mijne belofte aen de Vaderen gedaen, dat ik hen tot een groot volk zou stellen, evenwel weten te vervullen; dewijl het my aen geen macht ontbreekt, om u, hoe verre gy op uwe dagen moogt gekomen zijn, een Zaed te doen verwekken, of uwe Zonen, die gy reeds hebt, zoo zeer uittebreiden, dat uw geslacht worde als de Starren in menigte.

Elk begrijpt, dat de uitdrukkingen in dit vs. van het menschlyke ontleend zijn, en op een Gode betamelyke wyze verstaen en op God toegepast moeten worden. De eerste uitdrukking is echter zeldzaem; het schijnt vreemd, den hoogen en oneindigen God zijn schepsel, zijnen dienaer, te hooren verzoeken, *Laet my toe* enz.; *Verzoeken* zeggen we, want het blijkt uit alle de omstandigheden, dat het geen volstrekt bevel was; dan zou Mose zich aen ongehoorzaemheid hebben schuldig gemaekt, met evenwel daertegen te bidden, en zou geenszins verhoord zijn geworden; God dan komt hier voor als zulk een, die zijne macht niet wil gebruiken tegen het genoegen van zijnen vriend, maer die hem alvoorens wil overhalen tot bewilliging: het wil zoo veel zeggen als of 'er stond: „indien gy 't my toelaet, en niet voor dit volk spreekt, „ zo zal ik het verdelgen". Dit vertoont ons een proeve van de verbazende nederbuiging van Gods heilige, maer teffens genaderijke liefde: God wilde, nae zijn onveranderlyk besluit, dit volk uit genade behouden, maer wilde dit teffens doen met betooning van zijn hoog en heilig ongenoegen over deze bond-breuk: hier toe heft Hy dan het wraekzwaerd wel op, en doet Mose verstaen, wat dit volk nae zijne rechtvaerdigheid verdiend had; maer geeft met één te kennen, dat 'er nog iets was, 't welk hem verhinderde, dadelyk toe te slaen; Hy wilde dit niet doen buiten kennis van Mose,

en hem daer door doen begrijpen, dat zijne voorbidding en zucht voor het volk, als hy zich daer toe opgewekt vond, en daer by bleef volharden, Hem niet zou toelaten zoo ver te gaen, als het volk verdiende. Zoo deed God teffens in Mose, als in een fchets zien, hoe veel Hy om de Voorbidding van den tegenbeeldigen Middelaer, van welken Mose eene fchaduw was, wil en zoude doen en vergeven.

11. Doch Mofe, die, gemeenzaem met God omgaende, uit dit zeggen wel bemerkte wat hem te doen ftond, aenbadt het aengefichte des HEEREN fijnes Godts, wien hy diende, in wiens gunst hy een diepe plaets had, wiens *aengezicht*, dat is, wiens gunftige tegenwoordigheid hy thans nog voor zich had: ende hy feyde, O HEERE, onveranderlyk getrouwe God, op wiens woord men zich met vertrouwen verlaten kan! waerom foude uw toorn, tot verteerens en uitdelgens toe, ontfteken tegen uw volck, op het welke Gy immers eene vrywillige en onverbreekbare betrekking hebt aengenomen, en (*f*) 't welck gy met groote kracht, ende met een ftercke hant uyt Egyptenlant uytgevoert hebt? Dit *waerom* is geen bloote vraeg naer de reden, want Mofe had zoo even de reden van Gods billyk ongenoegen reeds vernomen; maer het is een pleitend voorftel, waer mede hy Gode zijne vrywillige liefde, barmhartigheid, en het groote werk aen dit volk begonnen, wil herinneren, en daer by nedrig zijne bedenkingen voordragen, of deze bedreiging van eene ganfche verdelging, wel zoude overeenkomen met zijne vrywillige liefde dit volk beweezen, en beantwoorden aen het einde, waer toe Hy zulks gedaen hadde. Hierom voegt hy 'er by

12. (*g*) Waerom fouden de Egyptenaers fpreken, feggende: In quaetheyt, of ten kwade, tot hun verderf, met een kwaed oogmerk, heeft hyfe uytgevoert, dat hyfe doodde op de bergen van het rotsachtig Arabië, ende op dat hyfe vernielde van den aerdbodem: pleitende dus op de eere van Gods Naem, als welke van de vyanden dan zou gelasterd worden,

(*f*) Pf. 106: 21. (*g*) Num. 14: 13, &c.

den, als ware Hy een liefdeloos, wreed, en ongenadig God. Hierom gaet hy voort met deze ſmeeking uitteboezemen, keert af van de hittigheyt uwes toorns, ende laet u over het quaet uwes volcks berouwen, dat is, wil het kwaed van eene geheele uitdelging, uwen volke bedreigd, tog niet uitvoeren, maer opſchorten, en uwe rechtmatige verbolgenheid met Genade temperen.

13. (*h*) Gedenckt (dus vervolgt hy te ſmeeken), toon metterdaed te gedenken aen Abraham, aen Iſaac, ende aen Iſraël uwe knechten, die u dienden, den welcken gy, ten bewijze van uw welgevallen in hun, en tot eene genadige belooning van hun geloof, by u ſelven geſworen hebt, dat gy immers niet kunt noch wilt veranderen, ende hebt tot hen geſproken, Ick ſal ulieder zaet vermenigvuldigen als de ſterren des hemels: ende dit geheele lant, daer van ick geſeyt hebbe, ſal ick ulieder zaet geven, dat ſy het erflick beſitten in eeuwigheyt. Daer het volk nu vermenigvuldigd was, en het land Canaän ten erve moest ontvangen nae luid der beloften, welke dit aen *dezen tijd* hadden vastgemaekt, Gen. 15: 13-16; zo ſcheen die beloftenis in haer geheel niet te kunnen vervuld worden, by aldien God die bedreiging uitvoerde, al was het dat hy Moſe tot een groot volk maekte, waertoe nog een ruime tijd zou zijn vereischt geworden.

14. Doe berouwde 't den HEERE over 't quaet 't welck hy geſproken hadde ſijnen volcke te ſullen doen. Daer God volmaekt en onveranderlyk is, kan geen berouw over zijn doen of zeggen ooit in Hem plaets hebben; het is een menschlyke manier van ſpreken: te weten als God zijn daden, het zy tot ſtraf, het zy tot heil van zijne ſchepſelen, uiterlyk verandert, wordt hy gezegd *berouw van zijn werk te hebben*, om dat zulks oppervlakkig zoo ſchijnt, en menſchen gewoon zijn, als zy berouw hebben, hunne daden te veranderen: In 't byzonder, als God,

(*h*) Gen. 12: 7. ende 13: 15. ende 15: 18. ende 26: 4. ende 28: 13. Deut. 34: 4.

onder eene ftellige of uitdruklyke voorwaerde, iets beloofd of bedreigd heeft, en die voorwaerde feilt, dan wordt Hy, ten onzen aenzien, gezegd *berouw* te hebben, om dat de daer aen verbonden belofte of bedreiging niet komt, Jer. 18: 7-11. Zoo was de zaek hier gelegen; God had gezegd, *Ifraël te zullen verderven*, *mids Mofe het toeliet*, dat is, mids hy 'er niet voor bad; Mofe nu bad met ernftige fmeekinge; doe *berouwde* het den Heere over het woord dat hy zoo even tot Mofe gefproken had; Hy deed het niet komen; Hy verdelgde het volk niet, maer tuchtigde het met gematigde ftrafoeffeningen, gelijk we vervolgens vernemen zullen: Dit was derhalven geen verandering in Gods befluit, noch ook in zijn woord, want alzoo dat woord een voorwaerdelyke hoedanigheid had, lag daerin opgefloten, dat als die voorwaarde niet gefchiedde, als Mofe het niet toeliet, zonder voor dat volk ernftig by God intetreden, het woord der bedreiging dan ook niet zou uitgevoerd worden.

15. Ende Mofe, bemerkende dat God zich van hem wilde laten verbidden voor het volk, gefterkt door blijken van verhooring op zijn gebed, ja denkelyk zelfs door eene uitdruklyke verklaring van God, met bevel om in plaets van eene geheele verdelging, die ftraf te doen uitoeffenen die wy vervolgens vernemen zullen; Mofe althans wendde hem om, van die plaets, van welke God tot hem fprak, ende klom van den bergh af, die onderwijl, ten blijke van Gods tegenwoordigheid, brandde van vuur, Deut. 9: 15. hy klom dan van den berg af, met de twee tafelen der getuygeniffe van Ifraëls plicht en van den hoofdeisch des Verbonds, welken zy ingewilligd hadden, in fijne hant: defe tafelen waren op hare beyde zijden befchreven, fy waren op d'eene ende op d'ander zijde befchreven, dat is, van vooren en van achteren, zoo dat 'er niet kon bygevoegd worden; of liever, zy *waren op de ééne zijde* der eene, *en op de andere zijde* der andere tafel *befchreeven*, dat is, op elke tafel was één zijde befchreeven; zoo dat ze, overeindftaende of ergens opliggende, als twee bladzijden van een opengeflagen boek, de gansche wet, in een opflag, aen 't oog vertoonden.

16. En-

16. Ende (*i*) die selve tafelen waren Godes werck: 't geschrifte was oock Godes geschrifte selve, in de tafelen gegraveert. Zie op Kap. 24: 12. Dit wordt hier herhaeld om de voortreflykheid van dit gedenkstuk wel te doen opmerken.

17. Doe nu Josua, die voor 40 dagen tot een zekere hoogte met Mose was opgeklommen, doch hem aldaer, als zijn dienaer, verbeid, en nu zich weder by Mose in het afklimmen vervoegd had, als deze des volcks stemme hoorde, als het juychte: so seyde hy tot Mose, Daer is een krijgsgeschrey, een stemme van een gevecht in 't leger, bekommerd zijnde, dat het volk door eenen of anderen vyand mogt zijn aengetast.

18. Maer hy, Mose, onderrichtte Josua, dat het geen krijgsgeschrei was, en seyde, 't En is geen stemme des roepens van overwinninge, 't en is oock geen stemme des roepens van nederlage: volgens het Hebr., *het en is geen roepstem der sterkte, en 't en is geen roepstem van zwakheid.* Te weten, by het aenvallen en overwinnen pleegden zy, al van ouds, met een groot geroep elkanderen moed en vreugde te toonen en in te boezemen, maer by het verliezen en vluchten gejammer te maken; maer geen van beide had hier plaets in het geluid 't welk zich liet hooren: Het was dan gewis geen krijgsgeschrei, maer (zegt Mose) ick hoore een stemme des singens by beurte, waerin de eene troup den anderen by beurte antwoordt. Dat nu Mose dit boven Josua opmerkte, kan toegekomen zijn, deels by zijne meerder opmerkzaemheid, deels om dat hy reeds door God van de afgoderye des volks onderricht was, en de gevolgen daervan, uit het geen hy nu hoorde, ligtelyk kon opmaken.

19. Ook vond hy zich niet bedrogen, toen hy aen het leger kwam, ende het geschiedde als hy aen 't leger naederde, ende (*k*) 't kalf, ende de reyen sagh: dat de toorn Mose ontstack: te vooren had hy het met droefheid geweten, maer nu hy het kalf, dat onteerend beeld van den heerlyken God, in 't oog kreeg, en

(*i*) Exod. 31: 18. Deut. 9: 10. (*k*) Deut. 9: 16, 17.

des volks uiterste zorgeloosheid en vermaek in de zonde voor zijne oogen zag, ontstak zijn toorn in heiligen yver voor de eer van God, en ondraeglyk afgrijzen van deze zonde; gelijk doorgaens de dingen die men ziet ons meer aendoen, dan die men alleenlyk door 't gehoor verneemt. Het gevolg hier van was spijtig voor Israël, zoo dat Moses toorn tot dadelykheden kwam, ende dat hy de tafelen uyt sijne handen wierp, ende deselve beneden aen den bergh verbrack, en dat voor hunne oogen, Deut. 9: 17. Het is niet te denken, dat Mose dit uit zich zelven gedaen hebbe, als een bloot uitwerksel van den toorn: zou deze zagtmoedige man zich zoo verre vergeten hebben, en zich zelven zoo verre ongelijk geworden zijn, dat hy dit kostelyk geschenk van God, uit zich zelven, in drift zou verbroken hebben, niet wetende wat hy deed? Neen; de text, zoo hier, als byzonder Deut. 9, geeft genoeg te kennen, dat hy het welberaden deed: hoogst vermoedelyk heeft Mose in zoo verre eenige kennelyke verhooring of antwoord op zijn gebed van God verkreegen, waeruit hem bleek, dat God zijne eerste bedreiging had ingetrokken, met een daerby gevoegd bevel, wat hy tot vernedering des volks, en verbetering van zaken, doen moest. Met dezen last dan van den berg afkomende, was het eerste 't welk hy deed, dat hy deze tafelen verbrak, tot vernedering en straf voor Israël, om hun daer mede levendig te vertoonen, dat God grootlyks op hen vertoornd was; dat zy zulk een kostbaer geschenk der Godheid zich onwaerdig gemaekt — dat zy Gods verbond door hun bedrijf verbroken en (althans van hunnen kant) vernietigd hadden; en wel, onder deze verzwarende omstandigheden, dat ze, als op den drempel van de trouw-kamer overspel bedreeven.

20. Ende (*l*) hy, Mose, voortvarende in den vermoedelyk van God ontvangen last, nam dat kalf dat sy gemaeckt hadden, ende verbrandde 't in 't vyer, ende vermaelde 't tot dat het kleyne wert. Volgens Deut. 9: 21, *stampte hy het, malende het wel, tot dat het verdunt wert tot stof*, ende stroyde 't op 't water, in de beke, van den berg Horeb afvlietende, waer uit Israël dronk, en-

(*l*) Deut. 9: 21.

ende dede 't alzoo de kinderen Israëls drincken.

Hier over vallen twee vragen, *hoe?* en *waer-toe* Mose dit gedaen mogt hebben? (1) Wat de eerste vraeg betreft, laet het zich gemaklyk begrijpen hoe Mose het kalf door vuur heeft kunnen verbranden, dat het smolt; maer zoo gemaklyk valt het niet in den eersten opslag te begrijpen, hoe hy dien t'zaemgesmolten klomp heeft kunnen stampen en vermalen, dat die verdund wierd tot stof, zoo dat het boven op het water van de beek heeft kunnen gestrooid, en daer mede eenigzins vermengd en alzoo gedronken worden. Dan de doorgeleerde Scheikundige STAHL heeft getoond hoe gemaklyk zulks kan geschieden, door het Zout van Wynsteen met Zwavel, waerdoor het goud tot zoo verre zich laet ontbinden, dat het tot een poeder kan gemaekt worden, 't welk men gemaklyk kan met vocht vermengen en doorzwelgen. We willen hier mede niet zeggen, dat Mose, juist even op die zelfde wyze, zulks zou gedaen hebben; 't is genoeg dat het blykbaer kan geschieden, ja op meer dan eene wyze kan geschieden, en dus (op welk een wyze het door Mose dan ook mogt gedaen zijn) niet onmogelyk kan gerekend worden. Een ander oudheidkundig Geneesheer heeft, in een zeer beroemd Fransch werk beweezen, „ dat het *Natron*, een „ stoffe die in het Oosten, inzonderheid in de nabuurschap „ van den Nijl, in overvloed gevonden wordt, hetzelfde „ uitwerksel voortbrengt; dat Mose zeer wel weten kon „ welke krachten aen hetzelve eigen waren, vermids de „ Egyptenaren van ouds in het handelen en bewerken van me- „ talen beroemd waren; en dat hy de overtreding der Israëliten „ zeer gevoelig gestraft heeft, indien hy hen van dit poeder mogt „ hebben doen drinken; aengezien het goud, door dit middel „ ontbonden en drinkbaer gemaekt, eenen alleronaengenaem- „ sten smack heeft". En hierdoor wordt reeds eenigzins aen de (2e) vraeg voldaen, waerby men nog dit voegen mag, dat Mose langs dien weg niet alleen dat afgodsbeeld op de hoogstmogelyke wyze heeft willen vernietigen, maer ook tot een grouwel stellen; doende het volk dus een grouwel hebben van dien God, wiens stof zy moesten indrinken; althans nae de gebruiken der Egyptenaren, welke zulke

dieren die zy, als zinbeelden hunner Goden aenbaden, niet durfden eten, konden zy geen grooter smaedheid dit kalf aendoen, dan met hetzelve te moeten inzwelgen.

21. Ende Mose seyde tot Aaron, Wat heeft u dit volck gedaen? dat gy [*sulck*] een groote sonde over het selve gebracht hebt? Mose onderstelt, dat Aaron dit niet had kunnen doen zonder daertoe gedrongen te zijn; hy vraegt niet, *wat hebt gy gedaen?* maer, *wat heeft dit volk u gedaen?* niet, *wat ongelijk hebben zy u gedaen, dat gy u zoo gewroken hebt?* maer, *wat moeite, wat geweld hebben zy aen u gepleegd?* hoe hebt gy u zoo verre kunnen laten vervoeren? — Hy geeft daerby te verstaen, dat Aaron niet slechts *gezondigd had*, maer dat hy *een groote zonde*, en dus een *zware schuld*, *over het volk gebracht had*, het welk niemand minder dan hem paste, die het volk een voorbeeld in het goede had behooren te geven, en in het kwade, het koste wat het wilde, had moeten tegenstaen.

22. Doe seyde Aaron, hier door gedrongen tot verantwoording, en verschooning voor zich verzoekende, zeggende. Mijnes heeren toorn en ontsteke niet, om my, als eenen moedwilligen, over deze misdaed te straffen: Voorzeker de tael van ootmoed, vernedering, en leedwezen: gy kent (dus vervolgt hy) dit volck, (*m*) dat het *boos is*, of in het boose [*ligt*], overgegeven aen de zonde, gereed tot weerspannigheid en ontembaren opstand.

23. Sy dan seyden tot my, op een gebiedenden toon, en met teekenen dat het hun ernst ware, Maeckt ons goden, die voor ons aengesichte gaen: want desen Mose, dien man, die ons uyt Egyptenlande opgevoert heeft, wy weten niet wat hem geschiet zy. Zie vs. 1.

24. Doe seyde ick tot hen, Wie gout heeft die rucke 't af, ende geve het my: ende ick wierp het in 't vyer, ende dit kalf is 'er uytgekomen. Hy maekt zich, ten aenzien van dit laetste, kort er van af, vermoedelyk uit schaemte, die hem wederhield de wyze van de toebereiding dezes kalfs breeder te verhalen.

Hy

(*m*) 1 Joh. 5: 19.

Hy brengt hier dan tot zijne verschooning by, de boosheid van het volk, hun eisch, zijn beleid om hun goud aftevorderen; en hetgeen hy niet konde verschoonen, dat belijdt hy, zwijgende, uit schaemte, de verdere byzonderheden, die hem deden bloozen.

25. Mose, dus kennisse van den oorsprong en toedracht van dit euvel bekomen hebbende, oeffende hierop straffe, overeenkomstig het bevel, 't welk de Heer vermoedelyk hem gegeven had. Als dan Mose sagh dat het volck ontbloott was, van hare heerlykheid, voorrechten, goede orde, en ondergeschiktheid; gelijk het doorgaens gaet; wanneer men den dienst van God verlaet, en wandelt nae zijn eigen goeddunken, dan berooft men zich van de Godlyke hulp, dan wordt men een ontbloot volk; waer onder orde, tucht, gezach, en welvaren ontbreekt: Mose zag dan met afkeer en smerte, dat het volk nu aldus ontbloot was, (want Aaron, den oproerigen eisch inwilligende, en zich hebbende laten dwingen en overheerschen, hadde 't ontblootet tot verkleyninge, door zijne achtbaerheid niet te handhaven, maer te laten versmaden, onder de gene, die tegen hen hadden mogen opstaen,) namelyk de oproerigen onder het volk, welke hy, in plaets van ernstig, in den naem des Heeren, te bedwingen, en tegenstand te bieden, had laten begaen, en door laffe toegevendheid voet gegeven had, om het juk der schuldige onderdanigheid aftewerpen, en alles te beroeren en te bederven.

26. Uit aenmerking van deze schandelyke gesteldheid des volks, vond Mose zich gedrongen doorteslaen, met hoognodige straf te oeffenen, en daer mede de Godlyke wrake te verzoenen, opdat zy niet ganschlyk verdelgd mogten worden: So bleef dan Mose staen in de poorte des legers, 't welk met een heining nae den berg toe was omtuind of afgezonderd, opdat mensch noch beest onverhoeds den berg te digt mogt naderen; in eene der openingen van dezen heining, die als eene poorte des Legers was, en nu ook tot een plaetse des gerichts diende, deed Mose de navolgende uitroeping, ende seyde, Wie den HEERE toebehoort, die niet ganschelyk den Heere wil verlaten,

maer, onaengezien de afwijking, nogthans begeert zich aen zijnen dienst overtegeven; al wie niet mede gestemd heeft in deze afgoderye, (onderstellende, dat 'er ook zulken onder den hoop waren, gelijk men uit de benaming van *sommigen* 1 Cor. 10: 7. meent te kunnen vermoeden); al wie dan omtrent den dienst van Jehovah welgezind is, en zich aen de goede orde en zijne bevelen onderschikken wil, die [*kome*] tot my, en geve daerdoor een blijk, dat hy zich van de ongeregelden wil onderscheiden: doe versamelden sich tot hem alle, dat is, (uit vergelijking met vs. 29 en Deut. 33: 9.) het gros, het meerder deel, ja genoegzaem alle, en ook, volgens vs. 28, geen andere dan de sonen Levi, *alle* die op het woord toekwamen, waren kinderen van dien Stam, tot welke Mose behoorde, welken dus het eerste tot schaemte, inkeer, berouw, en bekeering kwamen, en thans den yver voor den Heere en zijnen dienst hervatteden, en daer in boven anderen uitmunteden.

27. Ende hy seyde tot hen, als ze zich tot hem verzameld hadden, Alsoo seyt de HEERE, de Godt Israëls; 't welk ten bewijze verstrekt van 't geen we ondersteld hebben, namelyk, dat Mose op zijn gebed met eenig uitdruklyk antwoord van God verwaerdigd is, en daerby bevel ontvangen heeft, hoe hy zich te gedragen had; althans, 't was niet op eigen goeddunken, maer in den naem des Heeren, dat hy hun het navolgende belastte: Een yeder doe sijn sweert op sijn heupe: gaet door, ende keert weder van poorte tot poorte in het leger, ende yegelick doode sijnen broeder, ende elck sijnen vrient, ende elck sijnen naesten, dat is hier te zeggen, *zijnen naestbestaenden.* De zin dezer woorden schijnt deze te zijn: „dat elk der Leviten door het „gansche Leger moest gaen en wederkeeren, van het eene „uiterste tot het ander uiterste deszelfs, en die genen, „welke de aenstokers van dit oproer geweest waren, en „die tot nog toe in hun opzet en euvelmoed bleeken onbe„rouwelyk te volharden, zouden dooden, en zulks zonder „iemand, al was 't een broeder, vriend, of nabestaenden, „te verschoonen". Men moet hier mede vergelijken de

wet,

wet, Deut. 13: 6-11. en daerby opmerken, dat hier alleen in 't korte het hoofdzakelijke van 't bevel gemeld wordt, terwijl het uit vs. 29 blijkt, dat Mose meer woorden gesproken heeft, tot nader onderricht der byzonderheden, welke de Leviten in de uitoeffening van deze straf hadden waer te nemen. Schoon hier derhalven van geen anderen dan broeders, vrienden, en nabestaenden uitdruklyk gesproken wordt, mag men, met grond, denken, dat hier onder ook de overigen begreepen zijn, en deze woorden in den zoo even gemelden zin moeten verstaen worden. Het is dan zeer waerschijnlyk, dat het grooter deel des volks, dat zich door de eerste aenstokers van dit kwaed had laten vervoeren, door de terugkomst van Mose, het zien verbreken der steenen tafelen, en 't verbranden van het kalf, reeds de dansende reijen verlaten, en naer hunne tenten bedroefd terug gekeerd waren, en dat deze thans, door een nog grooter getal, op het hooren van dit straf-bevel, gevolgd wierden, zoo dat 'er niet dan een troep belhamels alleen nog overbleeven, die in hunne onbetamelyke vreugde wilden voort varen, of zelfs nieuwe beroerten zochten aenterichten; dezen moesten de Leviten, zonder genade, zonder eenige verschooning, al waren 't ook hunne naestbestaenden en liefste vrienden, dooden: waerby men dit wel moet opmerken, dat zy geen last kreegen, om in eenige tente der Israëliten in te gaen ter oeffening van deze straf, maer alleen door het leger doortegaen, en die genen, welke hen daer ontmoeteden, onder kennelyke blijken van hunne aenhoudende verkeerdheid, op gezegde wyze, te straffen, waer door de hier bevolen strafoeffening alleen den meestschuldigen en hardnekkigsten moest treffen.

28. Ende de sonen Levi deden nae het woort Mose: ende daer vielen van den volcke op dien dagh ontrent drie duysent man. Een misverstand van sommige Ouden, welke 1 Cor. 10: 8. op deze gebeurtenis betrekkelyk achteden (daer die plaets op het geval Num. 25 ziet), is oorzaek geweest, dat de Latijnsche overzetting hier, in plaets van *omtrent* 3000, gesteld heeft 23000. terwijl de Hebreeuwsche text, en alle de oude vertalingen,

niet meer dan *drie duizend* melden. Dit was voorzeker in zig zelve een groote en droevige nederlaeg, met welke hun dertele feestdag jammerlyk eindigde; maer, ten aenzien van de misdaed, was deze flag niet groot, onder eene menigte van zesmael-honderd-duizend telbare mannen, die zich allen, 't zy dan meer 't zy min, zoo verre schuldig gemaekt hadden, dat God hen geheel bedreigde te vernietigen; des kan men hier uit opmaken, dat Gods goedertierenheid, ook hier, verre weg roemde tegen het oordeel, aengezien Aaron, en allen die het minste berouw over hun wanbedrijf betoonden en zich verborgen, verschoond, en alleen de meesters van het kwaed en de hartnekkigen, nae verdienste, gestraft werden. — Dat voorts de Leviten in staet waren deze strafoeffening alleen uittevoeren, zonder blijk van tegenstand daer in ontmoet te hebben, is ligt te begrijpen, als men opmerkt; dat ver de meesten naer hunne tenten gevloden en van hun kwaed terug gekeerd waren; dat de overigen, door eten, drinken en spelen, vermoeid, afgemat, en zorgeloos waren, en daerenboven, als een verwarde menigte, ongeschikt waren om zich in eenige bekwame orde te verweeren; behalven dat Mose wist en opgemerkt had, dat zy *ontbloot* waren van alle goede orde, tucht, en hulp; zy waren van God verlaten, die integendeel op deze Leviten, als uitvoerders zijner gerichten, ontzach en heerlykheid leide.

29. Want Mose hadde geseyt, Vullet heden uwe handen den HEERE, want elck sal zijn tegen, of volgens 't Hebr:, *ja elk [zal zijne hand vullen] met* sijnen sone, als hy aen volharding in dezen afval schuldig bevonden wordt, ende tegen sijnen broeder, als hy op gezegde wyze schuldig is, en zal den zelven, zonder verschooning, dooden. Zy moesten hunne hand dan vullen, met zelfs hunne eigen kinders en broeders, die weerspannig waren, niet te ontzien. De spreekwys de *hand te vullen*, is zoo veel te zeggen als *intewijen*, 't welk geschiedde door offer-gaven in de hand van zoodanig iemand te geven, opdat hy die den Heere opofferde, waer door hy dan als een Priester in zijn werk gesteld en ingewijd werd; gelijk ons Kap. 28 en 29 reeds, verscheiden malen, voorgekomen

men is. Gemeenlyk vulde een ander de handen van den Priester, gelijk Mose Aarons en zijner Zonen handen vulde; maer somtijds wordt ook de Priester zelve gezegd dit te doen, II Chron. 13: 9 en 29: 31. Zoo ook hier, *vullet uwe handen*, enz. Mose brengt den Leviten hier mede onder 't oog, dat Gode te dienen in deze slagting, in deze hoogstnodige Gerichtsoeffening, zonder aenzien van personen, eene offerande zijn zou, den Heere welgevallig, vergel. 1 Sam. 15: 18-22; dat, daer anderen, op dezen dag, met offeranden voor het kalf hunne handen gevuld, en zich tot Priesters gewijd hadden, zy dit heden moesten doen, als zulken, die aen Jehovah toebehoorden, door dit gerichte te oeffenen in den Naem des Heeren, tot betooning zijner gerechtigheid, tot handhaving zijner geschonden wet, tot voorkoming van zwaerder gevolgen, en dus tot eere zijns Naems; en voorts, dat dit de weg zou zijn, om Gods ontstoken toorn te verzoenen, een verschriklyker oordeel van geheele verdelging af-tewenden, het kwaed te beteugelen, de wanorde te herstellen, en over hunnen Stam in 't byzonder een zegen te verkrijgen, waerdoor zy den Heere tot zijnen dienst zouden geheiligd worden, gelijk 'er volgt: ende dit, op dat hy heden eenen segen over ulieden geve, met het Priesterschap en den dienst des Heiligdoms, welke God over uwen Stam verordend had, maer waer van gy door deze overtreding en ontheiliging van zijn Verbond vervallen waert, nogthans genadig op ulieden over te brengen en te bevestigen, als waertoe gy door deze gerichtsoeffening den grond zult leggen, en als 't ware ingewijd worden. Dit was dan geen geringe aenmoediging voor de Leviten, en de reden van hunne wakkerheid en spoed in de uitvoering dezer gestrenge tucht, gelijk het dus door deze redengevende woorden, *want Mose hadde gezegd* enz., met het verhael van de kloekmoedige uitvoering, vs. 28, verbonden wordt. Deze voorgehouden belooning deed hen, zonder aerzelen, en zonder aenzien van personen, den gewigtigen last volbrengen; ingevolge hiervan hebben zy ook dit voorrecht verkreegen, gelijk Deut. 33: 9, 10 zal gezegd worden, en uit de geschiedenis bekend is, dat Aarons geslacht tot het Priesterschap, en de

overige Leviten tot deszelfs ondergeschikte bedienaers des Heiligdoms, met eer en bestemming van goede inkomsten, zijn aengesteld.

Zoo deed dan Mose, op Godlyk gezag, wrake over de misdaed van het volk; zoo schrikte hy hen af van dit groote kwaed; zoo herstelde hy de goede orde, en dat nog dien zelfden dag, dat het volk dit feest van 't gouden kalf gevierd had. Voorzeker een bewijs van Moses gezach, onverschrokken moed, en vaerdig beleid! waer over elk, die de groote menigte, de hardnekkigheid en drift van dit volk overweegt, zich verwonderen moet, en erkennen, dat God blijkbaer met hem moet geweest zijn. Voords, wanneer wy bedenken, dat Mose, zonder aenzien van naeverwandschap en tederste betrekkingen, de aenstokers van, en de hardnekkige volharders in dit kwaed, liet straffen, en de overigen verschoonde, zal niemand zoo onredenlyk kunnen denken, van te vorderen, dat hy Aaron, die, tegen zijn zin en gedwongen dit had begonnen, en zich voords door vervoering daer in toegegeven had, onder de aenstokers had moeten tellen, en als zoodanig eenen mede straffen; want Aaron had zeker kwaed gedaen, ja grootlyks zich bezondigd, dat hy niet moedig was blijven staen; maer Aaron was geen beginner, voorganger, of aenstoker van dit kwaed geweest; ook was hy terstond, op de aenspraek van Mose, met ootmoed, belijdenis, en schaemte ingevallen, vs. 22-24. Dus was 'er geene onrechtvaerdigheid in, dat Aaron met het overige volk verschoond bleef, en naderhand den bestemden zegen verkreeg: Evenwel, hoe veel moeite het nog inhad, of wat ernstige smeekingen het Mose kostte, eer hy deze genade voor Aaron zoo wel als voor het volk verkreeg, zullen we nu verder vernemen uit zijn bedrijf voor het volk by God, zoo als dat vs. 30-35 beschreeven, en Deut. 9: 18-20. opgehelderd wordt.

Zijn voornemen daer toe maekt hy het volk bekend, in 't volgende vs.

30. Ende 't geschiedde des anderen daegs, na dat hy van den berg afgekomen, en deze straf nu vol-

voerd

voerd was, dat Mofe tot den volcke feyde, Gylieden hebt een groote fonde gefondigt, beftraffende hen met beweging tot berouw en bekeering; waer toe ook diende 't geen hy 'er als in éénen adem bijvoegde, doch nu, Ick fal tot den HEERE weder opklimmen op den berg, miffchien fal ick een verfoeninge doen voor uwe fonde. Mofe had wel, op zijn voorig gebed, vs. 11-14, verkreegen, dat het Gode berouwde over het kwade den volke bedreigd, in zoo verre, dat Hy hetzelve verfchoonde van de geheele verdelging op heeter daed; maer hier mede waren zy nog niet verlost van alle oordeelen en verdere blijken van Gods ongenoegen, hier mede waren zy nog niet herfteld in de voorige gunstbewijzen en voorrechten welke zy verbeurd hadden. Mofe wilde dan nu voords by den Heere voor hun zoeken te verkrijgen bevrijding van verdere oordeelen, en de Godlyke gunst ter vernieuwing van het verbond, de wetgeving, de inwooning onder, en leiding van hen naer 't beloofde land. Dat Mofe nu eenigzins twijffelachtig daer van fpreekt, *misfchien*; was, om dat God hem daeromtrent nog niets geopenbaerd had, hy wist nog niet zeker, tot hoe verre God zich door hem zou laten verbidden; het ontbrak hem wel niet geheel aen hoop, gelijk dit woordeken gemeenlyk eenige goede hoop aenduidt, vergelijk Num. 22: 6; maer hy had 'er echter geene verzekering van; ook wilde hy het volk, by de hoop, eenige vrees overlaten, op dat ze zich, te dieper, met hem zouden verootmoedigen over hunne groote zonde, en te vuuriger fmeeken om vergeving en herftel.

31. So keerde dan Mofe weder tot den HEERE, klimmende op den berg om daer te bidden voor het volk, met eene allerplechtigfte verootmoediging, *werpende zich*, volgens Deut. 9: 18, uit aenmerking van de grootheid der zonde, en vreeze voor Gods toorn, *neder voor Gods aengezichte, als ten eersten*, dat is, gelyk als by de voorige beklimming des bergs, 40 *dagen en* 40 *nachten*, *zonder brood te eten*, *of water te drinken.* Dit was dus eene nieuwe beproeving voor Israël, eene gelegenheid om hun leedwezen met bekeering te paren, en geen gering bewijs van Mofes ernst, yver, en getrouw-

heid. Ende zijn gebed, dat is de voorname inhoud, de wezenlykste stof van 't zelve, deelt hy mede, in de volgende woorden: hy seyde dan, Och dit volck heeft een groote sonde gesondigt, dat sy haer goudene goden, dat is een *verfoeilyken afgod*, gemaeckt hebben. Dit behelst eene oprechte belijdenis van Israëls zonde, in deszelfs verzwaring, als eene *groote zonde*, die zeer verschriklyk en God-tergende was; en teffens behelst het eene smeeking om vergeving, die ingewikkeld onder het woordken *och*, by verkorting, te kennen gegeven wordt, zeggende zoo veel, als *och Heere vergeef!* gelijk in den aendrang, die hier op volgt, duidelyk ondersteld wordt, zeggende wijders:

32. Nu dan, indien gy hare sonde vergeven sult zo ben ik gerust gesteld, zo heb ik mijnen wensch; dergelijke uitlaetingen, die zich van zelve in de gedachten laten invullen, zijn zeer gemeenzaem, vooral in hartstochtelyke voorstellen, vergelijk Luc. 13: 9. doch so niet, dus vervolgt hy te spreken, so delgt my nu uyt uw boeck, 't welck gy geschreven hebt, dat is, nae ons inzien, „ Laet my dan toch het ongeluk van mijn volk niet overleven, „ 't welk ik, zo gy 't niet ganschlyk vergeeft, en uwe gunst „ over 't zelve vernieuwt, alsdan voorzie, van kwaed tot „ erger te zullen voortgaen, en in het uiterste verderf en on„ dergang te zullen instorten, laet my dan liever uit het „ register der levenden alvoorens worden uitgedaen, en alle „ die tijdlyke voorrechten missen, die gy over my en mijn ge„ slacht bestemd en reeds gesproken hebt." Meermaels wordt Gods byzondere zorg over het leven van zijn volk by een boek, en eene inschrijving in hetzelve, vergeleeken; zie Ps. 139: 16. Ezech. 13: 9. En dit voert Mose hier aen als eene drangreden, ontleend van zijne liefde tot het volk, over 't welke Jehovah zelve hem gesteld had; als God het volk niet de schuld vergaf, en zijne gunst over 't zelve vernieuwde, maer hen overliet aen de gevolgen hunner overtreding, al ware 't dan ook dat hy ze nu niet met éénen klap verdelgde, maer langmoedigheid bewees, dan voorzag Mose echter, zulke gevolgen, die hem zoo aen de ziele zouden treffen, dat zijn leven daer onder zou kwijnen, en zijn aendeel aen de voor-

rechten welke hem onder, of in tegenstelling van, zulk een ten ondergang hellend volk, gebeuren mogten, hem tot een last zouden doen zijn. Mose dan wilde, by de liefde welke hy dit volk toedroeg, en het aendeel 't welk hy nam in deszelfs belangen, den Heere betuigen en smeeken, Hy wilde toch Israël de schuld vergeven, en zijne gunst weder over 't zelve doen lichten; want dit alleen, en geenszins zijne uitdelging op zich zelve, was zijn doelwit en begeerte.

33. Doe seyde de HEERE tot Mose, ten aenzien van de zoo even aengevoerde drangreden: Dien soude ick, of *zal ik*, volgens mijne gewoone handelwys, uyt mijn boeck delgen, die aen my sondigt; Ik wil geenszins den onschuldigen, maer dien die tegen my zondigt, en daer door het leven verbeurt, en van alle de aen Israël toegezegde en beschreeven voorrechten vervallen is, uitroeijen.

34. Doch ik wil, ten gevalle van u, de uitoeffening van dit mijn recht opschorten; wat uw gebed betreft, ik heb het in zoo verre verhoord, dat ik het volk ditmael verschoonen, en het beloofde hoewel verbeurde land, hun geven zal, vergel. Deut. 10: 10, 11, gaet nu henen van den berg af, trekt op, zoo als gy zijt, leydt dit volck daer henen ick u geseyt hebbe, siet, mijn Engel sal voor uw aengesichte gaen: God belooft hier niet zelf onder dat volk te zullen woonen, als in zijn Paleis en Heiligdom, gelijk Hy gedacht had te doen, en waer toe Hy ook de voorige reis op den berg Mose een voorschrift van alles gegeven had; neen, deze inwooning Gods hadden zy volstrekt verbeurd; zulk een byzondere gunst en tegenwoordigheid van hunnen God waren zy hoogst onwaerdig; alleen een afgezant, een Engel wordt hier beloofd, niet die Engel van welke met zoo veel uitstekendheid gesproken was Kap. 23- 20-23; maer een ander, een geschapen Engel, die zou voor Moses aengezichte gaen, om hem te leiden en van Gods wege te onderrichten: doch, voegde de Heer 'er by, ten dage mijnes besoeckens, so sal ick hare sonde over haer besoecken; waer mede de Heere dit schijnt te bedoelen, dat, offschoon Hy deze zonde nu in zoo verre vergaf, dat Hy hen naer Canaan zou laten brengen, hoewel Hy zijne

zichtbare en plechtige tegenwoordigheid niet onder hen stellen mogt; nogthans het volk Israëls zich wel moest wachten, van daer uit aenleiding te nemen om te vrijer te zondigen, en te denken datze dit nu straflozer zouden kunnen doen; neen, God zou hun niettemin, al hield Hy zich als op eenen afstand van hun, wel gade slaen, en op zijnen tijd hunne zonden bezoeken en nae verdienste straffen. —— Het spreekt van zelfs, dat dit genomen moet worden niet als eene stellige uitspraek wat God zou doen, maer als eene verklaring wat Hy zou kunnen doen, hoe Hy hun tot een zekeren trap vergevende en herstellende, hen nogthans die naweën zou kunnen doen smaken, dat zy van die voorheen besproken gunsten verstoken bleeven: het zou genade, ja veel genade geweest zijn, al was 't dat Hy niets meer deed, en 't gebed van Mose niet verder verhoorde, dan Hy hier te kennen geeft: doch hier mede wil God nog niet zeggen, dat Hy niets meerder zoude doen, in tegendeel, gelijk we in 't volgende Kap. vernemen zullen, Hy gaf Mose gelegenheid om nog verder aentedringen, en alles te verkrijgen wat hy gebeden had.

35. Aldus, op gezegde wyze, door het dooden van 3000 man, en het bedreigen van de onttrekking zijner byzonderste tegenwoordigheid, plaegde de HEERE dit volck: om dat sy dat kalf gemaeckt hadden, 't welck Aaron gemaeckt hadde. Zy hadden het kalf gemaekt 't welk *Aaron* gemaekt hadde, om dat zy Aaron daer toe verzogt en gedrongen hadden, en daerom strafte de Heere hen. In 't Hebreeuwsch staet 'er, *Ende de Heere plaegde dit volk* enz., 't geen men ook dus zou kunnen opvatten, dat 'er geduurende Moses 40 daegs gebed eene nieuwe plage, en wel eene plage van krankheid of smerte, onder het volk geweest zy; ten bewijze, dat God, niettegenstaende zijne gunstige vergeving aen Mose verklaerd, nogthans Israël kastijdde en tuchtigde tot vernedering: Hierop kan men dien toorn Gods toepassen, van welke gemeld wordt Deut. 9: 19. En deze laetste verklaring of onderstelling aennemende, is het zeer vermoedelyk, dat ook Aaron, nae mate van zijne schuld, ook zijn deel in die plage gehad hebbe; als ook, dat even daer in zichtbaer was, *dat God zich zeer verstoorde tegen Aaron, om hem*

te verdelgen, maer dat hy behouden, en van de plage weder verlost wierd, *tenzelven tijde als Mose voor hem bad*, gelijk 'er gezegd wordt Deut. 9: 20.

We kunnen niet nalaten, by gelegenheid van dit geval, in 't Character van Moses, op te merken en als met den vinger aentestippen een treffend voorbeeld van eene regtgeaerde Overheid of een Regeerder des volks, als, —— Die het volk boven zich lief heeft, en al kon hy met het verderf en den ondergang van 't volk, rijkdom en grootheid verkrijgen, zulks verzaekt, en liever zelve verlies en schade lijdt, op dat het volk behouden mogt worden. —— Die den waren Godsdienst als het beste sieraed van 't volk, als den bron van goede orde en ondergeschiktheid aenmerkt, handhaeft, en het volk daerentegen als ontbloot acht, wanneer of in zoo verre het daer van vervalt of verstoken is. —— Die de verfoeisels, de voorwerpen der verleiding, de hemeltergende Afgodsbeelden, wechneemt, ja zoo veel mogelyk is vernietigt, op dat het volk niet verder verleid worde en in 't verderf storte. —— Die van de misdaden nauwkeurige kennis neemt, en dezelve zonder aenzien van verwantschap aentast en straft, al hooren ze ook in zijn eigen stam t'huis. —— Die in verwarring en beroerte van 't volk, al is hy anders een voorbeeld van zagtmoedigheid en barmhartigheid, doortast; en zich verplicht acht, door een buitengewoone en verhaeste strafoeffening de kracht der regeering te bevestigen, als waer toe God den Overheden het zwaerd gegeven heeft.

HET XXXIII. KAPITTEL.

Mose brengt het Godlyk antwoord tot het volk uit, dat zich verootmoedigt: waer op Mose zijn verzoek en bede, om de volledige herstelling der Godlyke gunst en tegenwoordigheid, nader aendringt en ook verkrijgt.

1. VOorder sprack de HEERE tot Mose, en zond hem van den berg af, met last om deze navolgende woorden tot het volk uittebrengen, zeggende: alzoo zegt de Heere, gaet henen, treckt op van hier, gy, ende 't volck dat gy uyt Egyptenlande opgevoert hebt, 't welk den naem van *mijn volk* verbeurd heeft; nae 't lant, dat ick Abraham, Isaac, ende Jacob gesworen hebbe, seggende, (*a*) Uwen zade sal ick het geven.

2. Ende ick sal eenen Engel voor uw aengesichte senden, ik zal u mijne bescherming niet geheel onttrekken, maer een van mijne dienaers met u zenden, om u in den strijd te helpen en het land intenemen, (ende ick sal uytdrijven de Canaaniten, de Amoriten, ende de Hethiten, ende de Pheriziten, de Heviten, ende de Jebusiten.

3. Die Engel zal u opleiden nae 't lant dat van melck ende honich is vloeyende: want ick en sal met mijne allerbyzonderste tegenwoordigheid, en de zichtbare teekenen mijner Majesteit, zelf in 't midden van u niet optrecken, maer dezelve uit het midden van u afscheiden, en my op een verren afstand van u houden; ik had beloofd dat ik u een *God van naby* zijn zoude, en u daer in begunstigen boven alle volkeren der aerde, maer nu hebt gy my genoodzaekt, my als een *God van verre* tegen u te gedragen, (*b*) want gy

(*a*) Gen. 12. 7. ende 26: 4. ende 28: 13. (*b*) Exod. 32: 9. Deut. 9: 13.

gy zijt een hartneckigh volck, dat ick u op desen wegh niet en verteere, dat is, op dat uwe zonden, verzwaerd door mijne byzondere tegenwoordigheid en versmaedde gunstbewijzen, my niet tergen en noodzaken u geheel te vernielen: Ik zal dan, op het gebed van Mose, u verschoonen, en u deze gunst nog bewijzen, dat ik dat gene aen u volbrengen zal 't geen ik uwen Vaderen, ten opzicht van het land Canaan, beloofd hebbe, en daer toe eenen Engel voor u henen zenden; maer de byzondere blijken mijner genegenheid en heerlyke tegenwoordigheid hebt gy my genoodzaekt u te onttrekken.

Men moet opmerken, dat dit voorstel alleen in een voorwaerdelyken zin te verstaen is, zoo als de zaken thans stonden; doch geenszins uitsloot, dat God, op de nadere verootmoediging des volks, zich verder wilde laten verbidden, en meer geven dan Hy hier beloofde, gelijk men duidelyk kan opmaken uit het 5de vs. vergelijk ook onze aenmerking over Kap. 32: 33, 34.

4. Doe het volck dit quade woort der bedreiging hoorde, en verstond, dat zy zich de byzondere tegenwoordigheid Gods onwaerdig gemaeckt, en zich daer van beroofd hadden, so droegen sy leet, met weenen en misschien ook met vasten; ende gaven zichtbare teekenen van hunne verootmoediging over hunne zonden, en van hunne gevoelige aendoening over Gods misnoegen, door hunne kostbaerheden afteleggen, want niemant van hen dede sijn vercierfel aen hem: al het volk verwisselde hun feest-gewaed met de kleeding van boetelingen, verschijnende in treur-gewaed.

5. Ende, of *want*, de HEERE hadde tot Mose geseyt, Segt tot de kinderen Israëls, gy zyt een hartneckigh volck, daerom, als ik u nae verdienste behandelde, in eenen oogenblick soude ick in 't midden van ulieden optrecken in gramschap, u geheel verlaten, ende soude u vernielen: doch nu, legt uwen cieraet van u af, laet my daer aen zien hoe verre uwe boetvaerdigheid gaet, ende ick sal weten, nae dat ik u gesteld vinde, wat ick u doen sal, en in hoe verre ik, nae maete van uwe boetvaerdigheid, nog boven de gedane toezegging toedoen zal.

6. De kinderen Israëls dan beroofden haerselven van hare vercierselen, door dezelve afteleggen, ja met onlust en verfoejing hunner dwaesheid aftewerpen, zichzelven een groot end [*verre*] verwijderende van den bergh Horeb, de plaets waer God zich vertoonde, zich onwaerdig achtende om in den omtrek van zijne heerlyke tegenwoordigheid te vertoeven.

7. Ende Mose, om het volk nog meer te verootmoedigen, nam de Tente, dat is niet de tente zijner wooning, maer de Gerechtstente, waertoe allen, die eenige zake van geschil, of raed nodig hadden, toegang hadden, en welke hy vermoedelyk, by de aenvaerding van zijn Rechter-ambt over het volk, hadde opgericht in het midden des Legers, naest of digt by de tente zijner wooning; doch nu laet hy deze Tente opnemen en vervoeren, ende spande [*se*] sich buyten het leger, het welk door de zonde der Israëliten ontheiligd was, verre van het leger afwijckende, om te toonen hoe zy God, (die in deze Tente gewoon was tot Mose te spreken uit de wolke, wanneer hy Hem, in de voorkomende duistere gevallen en geschillen, raed vroeg,) genoodzaekt hadden, zich van hun op een grooten afstand te verwijderen, en te duchten hadden, dat Hy, zo zy niet zich diep verootmoedigden, en van harten bekeerden, geheel buiten hun gezicht wijken zoude: ende hy noemdese de Tente der t'samenkomste, hy gaf haer denzelfden naem, welken de Tabernakel, die hem op den berg vertoond was, zou gedragen hebben, en ook vervolgens, na de herstelling van den afval en de vernieuwing van Gods verbond, metterdaed gedragen heeft; om te toonen, dat zy zich dit statelyk paleis der Godheid onwaerdig gemaekt hadden, maer, in plaetse daer van met deze gemeene tent des veldheers zich nu vergenoegen moesten: daer by te kennen gevende, dat, offchoon zy zich van zulk een groot voorrecht beroofd hadden, de HEER nogthans hen niet geheel en al verlaten wilde, maer den genen die zich bekeerden, nog zou toelaten, eenigzins, hoewel min statelyk, in zijne tegenwoordigheid te verschijnen, en Hem te zoeken; ende het geschiedde, ingevolge hier van, dat al wie den HEERE socht, wie Hem raedvragen wilde, en zijne zake door Mose,

van

van 's HEEREN wege, laten beslissen (vergelijk Kap. 18: 15-20.), uytgingh tot de Tente der t'samenkomste, die buyten het leger was. Deze handelwys van Mose vertoonde dan wel een bewi s van Gods ongenoegen en vervreemding, maer liet hun teffens nog een strael van hope zien op zijne barmhartigheid en vergeving.

8. Ende 't geschiedde, wanneer en zoo dikwijls als Mose statelyk uytgingh nae de Tente, om met God te spreken, voor het volk intetreden; en hunne zaken te verhooren, zo stont al dat volck op, uit eerbied, ende een yeder stelde sich in de deure sijner tente, in een verlangend en biddend uitzien, dat het Gode behagen mogte, op de voorspraek van hunnen leidsman, gunstig tot hen wedertekeeren: ende sy sagen Mose, van verre na, zoo lang zy hem zien konden, tot dat hy ter Tente ingegaen was.

9. Ende het geschiedde, als Mose, nu voor de eerstemael weder, ter Tente ingegaen was, so quam de wolckencolomne nederwaerts, welke vermoedelyk geduurende eenigen tijd, wegens Israëls afgoderije, was opgeklommen, mogelyk op den top des bergs, of buiten het gezicht des volks; ende stont, met haren punt, in of boven de deure der Tente: ende Hy, namelyk God, of wel Gods Verbonds-Engel, van wien Kap. 23. gesproken is, die zich in dezelve vertegenwoordigde, sprack met Mse, tot een blijk van Gods welbehagen in Mose, en in al het geen hy gedaen en den volke geboden had, en teffens tot een moedgevend teeken, dat Hy zich aen 't gebed van Mose niet onttrekken wilde.

10. Als al het volck de wolckencolomne sagh staen in de deure der Tente: so stont al het volck andermael als een eenig man op, ende bogen sich, met het aengezicht ter aerde, voor de Godlyke Majesteit, welke zy van verre aenschouwden, een yeder in de deure sijner tente, erkennende de Godlyke goedheid, die hen verwaerdigde om zich, offchoon op eenen afstand, weder aen hun te vertoonen.

11. Ende de HEERE sprack uit de wolkkolomme dagelyks tot Mose aengesichte aen aengesichte: Dat dit niet eigenlyk nae de letter te verstaen zy, blijkt uit vs. 12; 't wil

zeggen, de HEERE sprak, in eigen persoon, met hem, zonder tusschenkomst van eenen Engel, *ja mond aen mond*, Num. 12: 8, niet van verre, maer van naby, met eene hoorbare en zeer duidelyke stemme, en op eene gemeenzame en uitvoerige wyze, gelijck een man met sijnen vrient spreeckt: daer na, als de zaken die hem voorkwamen waren afgelopen, keerde hy, Mose, dagelyks weder tot het leger, doch sijn dienaer Josua, de sone Nun, die een jongelingh was, in de volle kracht zijns levens, en weeck niet uyt het midden der Tente, om dezelve te bewaken, en Mose dagelyks aldaer optewachten en te dienen.

Op deze wys verheerlykte God zijnen knecht Mose voor het aengezichte des volks, en gaf hem een zichtbaer getuigenis van 't gezach 't welk Hy op hem gelegd had. En niet minder strekte het Josua tot eer, op deze wys een dienaer van Moses te zijn, en hem in de Tente des gerichts te vergezellen, ja die te bewaken; hy was trouwens te vooren reeds Moses dienaer, en had hem tot een zekere hoogte op den berg vergezeld en aldaer weder ingewacht; thans was hy, nevens Mose, de eenige, die onbesmet was, en geen deel of gemeinschap in eenigerlei opzichte gehad had met de zonde, waer mede gansch Israël zich verontreinigd had.

12. Ende Mose seyde tot den HEERE eindelyk, na verloop (zoo 't schijnt) van ettelyke dagen, geduurende welke het volk in hunne boetvaerdigheid volhard, en hy vele blijken van Gods gunst vernomen had, in de ontvangen antwoorden, welke hem hope gaven op verdere gunsten: hy zeide dan, Siet, gy segt tot my, of hebt tot my gezegd, Voert dit volck op naer 't beloofde land, maer gy en laet my niet weten of zien wien gy met my sult senden, wie die Engel is, van wien gy te vooren my gesproken hebt; zoude ik dit uitstel niet als een gunstig teeken mogen aenmerken, dat gy iets grooter en beter voorhebt, dan 't geen gy in den eersten gezegd hebt ons te zullen vergunnen? zoude ik niet op *uwe* tegenwoordigheid en leiding zelve mogen hoopen, daer gy immers tot my, met woorden en sprekende daden, geseyt hebt, ICK kenne u by name, ende oock, Gy hebt genade gevonden in mijne oogen.

13. Nu dan, ick bldde, indien ick genade gevonden hebbe in uwe oogen, so laet my nu uwen wegh weten, wees gy zelf onze Leidsman, die ons den weg wijze, en ons geleide naer 't beloofde erfland, ende ick sal daer aen, als aen eene uitstekende proeve, u kennen in uwe gunste tot my, dit zal my tot een bewijs en verzekering daer van strekken, op dat het blijke dat ick genade vinde in uwe oogen: ende siet ook aen, dat dese natie uw volck is, dat gy vrywillig uitverkoren, aengenomen, uit Egypten verlost, en ook, in hunne vaderen, groote beloften gedaen hebt, terwijl het zich ook, als uw volk, met leedwezen voor u vernedert, en tot u wederkeert, bekennende dat zy gezondigd hebben, en u voor hunnen God erkennen.

14. Hy dan seyde, Soude mijn aengesichte, dat is, „ ik zelve, in de zichtbare teekenen mijner byzondere „ tegenwoordigheid," moeten medegaen, om u gerust te stellen? volgens 't Hebreeuwsch luiden de woorden dus, *mijn Aengezicht zal medegaen en u ruste geven*, u leiden en voeren tot het land der ruste.

15. Doe seyde hy tot hem: even dit is het geen ik bedoele; indien uw aengesichte niet medegaen en sal, zo Gy zelf ons op den weg niet voorgaen en leiden zult, en doet ons van hier niet optrecken; laet ons dan slechts blijven daer wy zijn; dan zou het de moeite niet waerd zijn, dat wy optrokken, wijl wy zonder uwe hooge, almachtige, en gunstrijke tegenwoordigheid, toch nimmer het bedoelde einde bereiken zouden. Mose begreep zeer wel, hoe hoognodig de meer onmiddelyke en zichtbare tegenwoordigheid Gods ware, om dit volk in toom te houden; hoe zy, zonder het ontzach en de vreeze voor Gods tegenwoordigheid, niet te leiden noch te regeeren zouden zijn, maer alles, zonder dat, zou te niet lopen. En hy dringt zijne bede nog nader aen op de volgende wyze.

16. Want waer by soude nu bekent worden, dat ick genade gevonden hebbe in uwe oogen, ick, ende uw volck? en is 't niet daer by, dat gy met ons gaet, dat gy ons dag en nacht door de

wolk- en vuur-kolom geleidt? (c) alſo ſullen wy zichtbaer, door dit blijk uwer tegenwoordigheid, afgeſondert en onderſcheiden worden, ick, ende uw volck, van en boven allen volcke dat op den aerdbodem is, onder welke 'er geene is, die immer dergelijk een voorrecht en gunstbewijs genoten heeft.

17. Doe ſeyde de HEERE tot Moſe, Oock deſe ſelve ſake, die gy geſproken hebt, ſal ick doen: dewijle gy genade gevonden hebt in mijne oogen, ende ick u by name kenne. Deze laetſte uitdrukking ſchijnt, als zijnde eene figuurlijke ſpreekwys, ontleend te zijn van groote Monarchen, die niet alle hunne onderdanen, maer alleen eenige weinige hunner eerſte dienaers, voornaemſte ambtenaren, en vertrouwelingen, die eenen gemeenzamen toegang tot hen hebben, by name kennen. Gy zyt mijn voorname dienaer, mijn eerſte ambtenaer, mijn byzonderſte gunstgenoot.

18. Moſe, na zoo veele gunstbewijzen, en nu zulk een allergunstrijkst antwoord verkreegen te hebben, vervrymoedigt zich nog een ſtap verder te doen, en met alle nedrigheid nog iets hoogers te verzoeken; Doe ſeyde hy: Toont my nu uwe heerlickheyt; dat is, den vollen glans uwer heerlykheid: geef my zulk eene vertooning van u zelven, die uwe ganſche natuur uitdrukke, die my ten vollen met u bekend make, zoo als gy van de hemelburgers gekend wordt. Moſe had tot hier toe dikwijls genoeg eene wolke, een vuur, een rook, en dergelijke gezien, waer onder God zijne tegenwoordigheid zichtbaer deed blijken; maer dit alles was God zelf niet: hy wenschte God eenmael in zijn vollen luister en eigenaertige heerlykheid onmiddelyk te zien, gelijk hy zich aen de hemelingen openbaert, het zy dan met zijne lichamelyke oogen, het zy dan met die zijner ziele. Sommigen meenen, dat hy bedoelde die heerlyke geſtalte te zien, welke hy onderſtelde, dat God, te gelijk met eene menschlijke ſtemme, door welke Hy tot hem ſprak, had aengenomen, en

(c) Deut. 4: 7.

en in het binnenfte van de wolke verborgen hield. Hoe het zy, Mofe, uitgelokt door de liefde en uitftekende genade Gods, begeerde hier mede, de hoogstmogelyke trap van ondervindelyke kennis van God te mogen erlangen, en toegelaten te worden tot de onmiddelyke aenfchouwing zijner heerlykheid; om hier door op de hoogstmogelyke wyze bekwaem gemaekt en gefterkt te worden in zijne allergewigtigfte bediening.

19. De Heere, willende het allergrootfte gunstbewijs aen zijnen knecht betoonen 't geen mogelyk was, vergunt hem dan ook dit verzoek, doch flegts ten deele, zoo verre het in dezen ftaet der fterflykheid kon plaets hebben, Hy ftaet hem dan zijne bede in zeker opzicht toe, want Hy feyde, Ick fal al mijne goedigheyt voorby uw aengefichte gaen laten, dat is, (gelijk het door de uitkomst in 't volgende Kapittel fchijnt verklaerd te worden) ik wil eene luisterrijke geftalte voor uw aengezichte laten voorby wandelen, welke my in mijne heerlykheid aen u zal openbaren, zoo verre deze voor het fterflyk oog door eenig teeken kan uitgedrukt worden; doch hier in zal ik my niet laten zien in alle mijne heerlyke volmaektheden, maer alleen die hoedanigheden daer van u vertoonen, welke mijne goedertierne en genadige eigenfchappen uitdrukken, met bedekking of terughouding van mijne geduchte en vreeslyke Majesteit, die voor menfchen kinderen, voor onvolmaekte ftervelingen, een verteerend vuur is: Ik zal u niet ontdekken mijne Richterlyke, maer alleen mijne Vaderlyke heerlykheid; Ik zal u niet doen aenfchouwen hoedanig ik ben, als de handhaver mijner wet, voor den zondaer, maer ik zal u alleenlyk doen zien wat ik ben, ten aenzien van het *einde der wet*, in betrekking tot het Genade-verbond; vergel. II Cor. 3: 6. ende, wanneer ik dit doen zal, zo fal ik den Name des HEEREN, of *den naem* JEHOVAH uytroepen, en dien in deszelfs nadruk en voorname bedoeling bekend maken en verklaren voor uw aengefichte: ik zal u uitdruklyk waerfchouwen, wanneer ik u voorby gae, opdat gy mijne gangen en mijne

heerlykheid zult kunnen waernemen; (*d*) maer, (of *ende* zoo volgt 'er) dit is de hoofdzakelyke inhoud van mijnen Naem dien ik u zal verklaren, en de fchets mijner goedertierne heerlykheid die ik u vertoonen zal, ick fal genadigh zijn, dien ick fal genadigh zijn, ende ick fal my ontfermen diens ick my ontfermen fal, of, *wanneer ik genadig ben, dan ben ik genadig, en als ik my ontferme of lief hebbe, dan ontferme ik my*; dat is; alles wat ik doe, en verder, op uwe bede, ten goede van dit volk, doen zal, zulks zal louter genade, enkel ontferming zijn, en aen niets anders dan aen vrije genade moeten toegefchreeven worden, (gelijk Paulus doet opmerken Rom. 9: 15, 16. toonende, dat het niet aen hun *willen* en *lopen* maer eeniglyk aen de vrijwillige genade en ontferminge Gods ware toetefchrijven:) En deze mijne genade en ontfermingen hebben geen wedergae, wanneer ik genadig ben, dan ben ik het in den hoogften trap, als ik my over iemand ontferme, dan gaen mijne ontfermingen alles te boven; dit is het, dat ik u, als in eene fchetfe en alleruitftekendst zinbeeld zal vertoonen: doch wat aengaet uw verzoek, om mijne ganfche heerlykheid, in haren vollen gloed en luister, uitgedrukt te zien, daertoe zijt gy niet in ftaet; want zoo volgt er

20. Hy feyde voorder, Gy en foudt mijn aengefichte niet kunnen fien: want my en fal geen menfche fien ende in 't leven blijven; geen mensch kan in dezen ftaet van fterflykheid, zwakheid, en zedelyke onvolmaektheid, mijne ganfche heerlykheid verdragen; wanneer ik dezelve uitliet in al haer kracht, zoud gy bezwijken en fterven. (Hier uit is vermoedelyk door misverftand, of verkeerde toepasfing, in volgende tijden dat denkbeeld ontftaen, dat iemand die eene verfchijning van God of zijnen Engel zag, terftond, of kort daer na, moest fterven.)

21. Doch de HEERE feyde voorder, om hem nader kennis te geven van zijn voornemen, en de wyze zijner aenftaende openbaring, Siet, daer is een gefchikte plaetfe by my, op den berg: daer fult gy u op de fteenrotze ftellen.

22. En-

(*d*) Rom. 9: 15.

22. Ende 't sal geschieden, wanneer mijne heerlickheyt voorby sal gaen, so sal ick u in een klove der steenrotze doen gaen en setten: ende ick sal u als ware 't met mijne hant, namelyk door middel van eene wolke, of iets dergelijks, overdecken, tot dat ick sal voorbygegaen zijn; op dat gy door den glans mijner Majesteit niet beschadigd en verslonden wordt, wanneer dezelve onmiddelyk voor u is, en Gy dezelve als in het aengezichte zoudt willen aenschouwen.

23. Ende wanneer ick met mijn aengezicht van u voorbygegaen zal zijn, en mijne hant sal wechgenomen hebben, so sult gy mijne achterste deelen sien, maer mijn aengesichte en sal niet gesien worden. Mose zou dan het voorbygaende teeken der Godlyke heerlykheid van achteren, en op eenigen afstand aenschouwen; zoo dat de heerlykheid van Gods Majesteit met een minder trap van glans en gloed op hem zou schijnen, die zoo doordringend niet ware, dat zijne oogen daer van verblind, of zijn leven 'er door verslonden wierde; maer niettemin nog zulk een mate van licht en doordringendheid zou hebben, dat hy nae dat zelve licht in gedaente zou veranderd worden, en glinsteren. Dit was eigenaertig geschikt om Mose te leeren, en hem daerin anderen ten voorbeelde te doen strekken, hoe men God en zijne wegen hier op aerde niet dan onvolmaekt en slegts ten deele kennen kan: vooral, hoe men Hem in zijne oogmerken, wijsheid, gerechtigheid, en heiligheid niet van vooren en onmiddelyk kan kennen, bevatten, noch die kennisse zou kunnen verdragen; maer dat men dezelve van achteren, uit zijne wegen en werken, moet naoogen, en dan alleen dezelve kan verdragen, ja in een beminlyk licht aenschouwen, en ook zelf eenige gelijkvormigheid daer aen verkrijgen, wanneer men het *einde* begint te merken, en te zien, hoe de ondraeglyke gloed en schittering van Majesteit, gerechtigheid, heiligheid, Opper-macht, en gestrengheid, uitloopt in een bekoorlyke mengeling met den lieflyken glans zijner genade, vergeving, barmhartigheid, weldadigheid, en trouwe.

HET XXXIV. KAPITTEL.

God beveelt Mose twee steenen tafelen voor de wet te maken, en daer mede op den berg te klimmen, 't geen hy volbrengt vs. 1-4. Hier op verschijnt God aen Mose op die wyze als in 't voorgaende Kapittel beloofd was; by welke gelegenheid Hy, op de herhaelde bede van Mose, het Verbond vernieuwt met herhaling, zoo van de beloften, als van de hoofdzakelyke bevelen, welke God voor de verbreking van 't Verbond uitvoerig aen Mose reeds had overgeleverd, en welke allen door dit hoofdzakelyk herhael bevestigd worden vs. 5-27. Mose klimt, ten einde van 40 dagen, met deze heuchlyke Verbondsvernieuwing van den berg, onder dit opmerkelyk verschijnsel, dat het vel zijns aengezichts glinsterde, vs. 28-35.

1. Doe, na dat Mose de voorheengemelde verhooring op zijn gebed, zoo ten aenzien van vergeving voor het volk, als van eene allerbyzonderste gunste voor hem zelven, verkreegen had, toen (*a*) seyde de HEERE tot Mose, Houwt u twee steenen tafelen, gelijck de eerste waren: so sal ick op de tafelen schrijven de selve woorden, die op de eerste tafelen geweest zijn, die gy gebroken hebt. De eerste tafels der wet waren zoo wel *gemaekt* als *beschreeven* door den vinger van Gods Almacht, maer deze tweede tafelen werden alleen door *Gods hand beschreeven*, maer moesten *door Mose gemaekt* worden: de voornaemste reden hier voor schijnt geweest te zijn, dat God hier door aen het volk Israëls, in hunne geslachten, eene gedachtenis wilde doen overlaten van hunne bondbreuke, waeraen zy altoos, met

(*a*) Deut. 10: 1.

met leedwezen over een gedenkstuk dat zy daerdoor verloren hadden, mogten gedenken; hoewel God echter in den zakelyken inhoud van zijne wet zelve geene verandering maekte, maer zijn verbond vernieuwde, en het volk Israëls wederom geheellyk in de voorrechten daer van herstelde.

2. Ende (zoo vervolgde de Heer tot Mose te spreken) weest bereydt tegen den aenstaenden morgenstont: dat gy in den morgenstont voor het oog van gansch Israël op den bergh Sinai klimt, ende stelt u aldaer voor my op den top des bergs, alwaer ik in mijne Majesteit te vooren verscheenen ben, alwaer gy 40 dagen, ter ontvanging mijner wetten, toen by my geweest zijt.

3. (*b*) Ende niemant sal met u opklimmen, dat 'er oock niemant gesien en worde op den gantschen bergh: (*c*) oock het kleyne vee, nochte runderen en sullen tegen over, of *digt by*, *tegen* desen bergh *aen*, niet weyden. Dit is het zelfde bevel, 't welk Mose by de eerste opklimming gegeven was; zie Kap 19: 12, 20 enz. en Kap. 24: 1, 2. Het bevel ten aenzien van het vee diende, om Israël zoo veel te meer zich te doen wachten van onbedachtzaemheid; want moest zelfs het redenlooze vee, dat den berg naderde, niet verschoond maer gedood worden, hoe veel minder zouden zy dit strafloos ondernemen.

4. Doe deed Mose al het geen de Heere tot hem gesproken had; zoo hieuw hy dan twee steenen tafelen, gelijck de eerste, ende Mose stont des morgens vroegh op, ende klom op den bergh Sinai, gelijck als hem de HEERE geboden hadde: ende hy nam de twee steenen tafelen in sijne hant.

5. De HEERE nu quam nederwaerts in dat zichtbaer teeken zijner heerlykheid, waer van hy Kap. 33: 19 en 22 gesproken had, doch bedekt in een wolcke, ende stelde sich aldaer by hem, staende in eene klove van de rotse des bergs: ende Hy, de Heere, gaf Mose kennis van zijne allerbyzonderste tegenwoordigheid, volgens

(*b*) Exod. 19: 12. (*c*) Exod. 19: 13.

de gedane toezegging, Kap. 33: 19, ende riep uyt, den Name des HEEREN, of, *den Naem Jehovah*, het geen nu nader in de byzonderheden door het volgende verklaerd wordt.

6. Te weten; (*d*) Als nu de HEERE, in het voorheengemelde teeken zijner luisterrijke heerlykheid voor sijn aengesichte voorbygingh, so riep Hy, en deed Mose deze stemme duidelyk hooren, welke eene beschrijving behelsde van die eigenschappen en volmaektheden, die tessens door de hoedanigheden van het glansrijk teeken dat voorby trok, immers door deszelfs achterste deelen, zichtbaer werden uitgedrukt: Hy verklaerde dan zijnen Naem aldus; HEERE, HEERE, by verdubbeling, 't zy nadruks halve, 't zy met opzicht op de twee onderscheiden Godlyke personen, *Jehovah*, die op den top des bergs, als Wetgever, zich vertoonde, ende ook daer na woonde tusschen de Cherubim; en *Jehovah*, die in de wolk-kolomme als Israëls Leidsman en Onderrichter zich vertegenwoordigde, namelyk de Engel van Jehovah's aengezichte, in wiens binnenste de naem *Jehovah* was, Kap. 23: 20. of men zou deze woorden ook aldus kunnen onderscheiden; *als nu de Heere voor zijn aengezichte voorby ging, zoo riep de HEER: HEERE*, Godt, barmhertigh ende genadig: lanckmoedig, ende groot van weldadigheyt, ende waerheyt, dat is: „ Ik *Jehovah* ben, of *Jehovah* is, een *barmhartig* en *genadig God*, vol van tedere toegenegenheid jegens elen-„ digen, en van onverdiende gunsten jegens onwaerdigen: „ *lanckmoedig*, in het verdragen van zondaren, in het „ uitstellen van straf, in het vergunnen van tijd en gelegen-„ heid tot bekeering, traeg tot toorn, *ende groot van wel-„ dadigheyt*, overvloedig in goedertierenheid en gunstbewij-„ zen, *ende* ook groot van *waerheyt*, standvastig en ge-„ trouw in de volbrenging zijner beloften".

7. (*e*) Die de weldadigheyt bewaert aen veel duysenden, van geslachte tot geslachte; die de ongerechtigheyt ende overtredinge, ende sonde, dat is allerlei

(*d*) Exod. 33: 19. (*e*) Exod. 20: 6. Num. 14: 18. Deut. 5: 10. Ps. 86: 15. ende 103: 8. ende 145: 8.

ſel zonden, openbare en verborgene, uit zwakheid en uit vermetelheid, ceremonieele en zedelyke, *vergeeft*; 't kan zijn dat de *ongerechtigheid* tot de burgerlyke, de *overtreding* tot de kerkplechtige, en de *zonde*, tot de zedelyke wet byzondere betrekking hebben; althans men moet 'er ook onder verſtaen die zonden, voor welke in de ſchaduwachtige offeranden geen ſlagtoffer te vinden was, gelijk daer was de beeldendienst, waeraen zich het volk had ſchuldig gemaekt, en alle andere zedelyke zonden; want 'er was niet een eenig gebod der zedelyke wet, voor welks overtreding een ſchaduwachtig offer was ingeſteld, om daer mede geboet en verzoend te kunnen worden; deze nogthans, (zoo groot was Jehovah in genade en weldadigheid!) deze nogthans werden ook door Hem vergeven. Hierop volgt nu: Die [*den ſchuldigen*] geenſins onſchuldigh en houdt, (*f*) beſoeckende de ongerechtigheyt der vaderen aen de kinderen, ende aen de kintskinderen, in het derde, ende in het vierde [*lidt*]. Als men opmerkt, dat God gezegd had, Kap. 33: 19. *Ik zal al mijne goedheid voorby uw aengezicht laten gaen*; en men hier mede in vergelijking brengt de drangreden, door Moſe in een later geval, pleitende om vergeving over de zonde des volks, uit deze woorden ontleend, Num. 14: 18; heeft men billijke reden te twijffelen, of de eigenaertige bedoeling dezer woorden, in de vertaling welke door onze Overzetters hier gevolgd is, nauwkeurig genoeg getroffen zy? 'er ſtaet in 't Hebr: *en onſchuldig houdende niet onſchuldig houdt*, *bezoekende* enz. Het ſchijnt ons toe, dat de zin, hier ter plaetze, deze zy; „ die onſchuldig houdende niet geheel onſchuldig „ houdt, maer door langmoedigheid plaets geeft voor bekee„ ring, gaende in het ſtraffen te werk met eenen langzamen „ tred". Het wil dan zeggen, dat God zijn volk, hoe ſtrafwaerdig het ook wezen mogt, niet geheel zou verdelgen, niet ganschlyk uitroejen, gelijk Hy te vooren bedreigd had, maer als Hy het zelve moest ſtraffen, dat Hy zulks doen zou met langmoedigheid, bezoekende de ongerechtigheid

(*f*) Jer. 32: 18.

der eerste overtreders aen hen, en ook aen hunne kinderen, kindskinderen, en naneeven, zoo verre die gemeenschap hadden aen die overtredingen; maer dat Hy het volk zelve in wezen zou behouden, opdat Hy zijne weldadigheid, aen Abraham, Isaac, en Jacob beloofd, teffens zoude kunnen bewijzen aen duizenden, ja tot in duizend geslagten. Volgens deze opvatting blijkt het, hoe zeer ook deze woorden tot een allerkrachtigste drangreden en pleitgrond dienen konden in 't geval, Num. 14: 18. daer hy smeekt, dat God het volk Israëls niet verdelgen wilde als een eenig man. —— Alles t'zamengenomen, wil dan zeggen: Dat JEHOVAH de fontein is van alle wezens en zegeningen, als de *El*, de *sterke God*, machtig om te doen al wat Hem behaegt: zoo *barmhartig*, dat zijne genegenheid bewogen is met den allerslechtsten: zoo *genadig*, dat hy den onwaerdigsten, den ondankbaersten zelfs, zijne gunsten niet onttrekt: *langmoedig* over de genen die hem tergen: zijne *gunstbewijzen* vermenigvuldigende op de overvloejendste wyze over de genen die Hem beginnen lief te hebben; zijne beloften, hoe groot ze wezen mogen, *getrouw* vervullende: ja *goeddoende* aen duizend geslachten zijner liefhebbers: *vergevende* ontelbare zonden, van allerlei soort; en (wanneer de tergingen zoo groot zijn, dat ze gestraft moeten worden), niet voortgaende tot het uiterste, maer beproevende alle middelen, en doende onder het straffen, van geslachte tot geslachte, het volk, eenmael verkoren en aengenomen, aenwezig blijven, om het eindelyk te zijner tijd tot bekeering te brengen.

Voorts ziet men, hoe zeer deze uitroep en verklaring van Gods Naem hier te stade kwam, en even dat gene uitdrukte, 't welk in Gods handelwys met Israël in het tegenwoordig geval plaets had; welk geval en handelwyze Gods daeromtrent een schets opleverde, van 't geen in den volsten nadruk plaets greep in 't Genade-verbond, en de handelwyze Gods met Zondaren in Christus, die het *einde der wet* is, van welk einde der wet, en de zelfs heerlyke bediening, God hier aen Mose eene schets te zien gaf, die de strenge bediening der wet verheerlykte en veraengenaemde voor het gelovig Israël, het welk op dat einde der wet, met Mose, mogt

mogt doorzien, hoewel het gros des volks daer voor onvatbaer bleef, en zoo ver niet konde doordringen, noch ook ten tijde der luisterrijker openbaring in 't N. T. hetzelve bemerken zou, 't geen op het einde van dit Kap. onder 't zinbeeld van het dekfel, 't welk Mofe op zijn aengezicht leggen moest, om dat het volk de glinftering van 't zelve niet verdragen kon, afgemaeld en voorfpeld wordt. Men vergelijke tot dit alles het 3^e Kap. uit den II^en Brief aen de Corinthers.

8. Mofe nu, onder het voorbygaen van 's Heeren heerlykheid deze ftemme hoorende, haeftede zich, om de heerlykheid Gods achter na te zien, ende neygde 't hooft ter aerde, ende hy boogh fich,

9. Ende hy maekte zich deze allergunftigfte gelegenheid ten nutte, om nu de volle bevestiging te erlangen van Gods toezegging, ja alles te verkrijgen, wat hy ten aenzien van het volk begeeren kon; des bad hy den Heere by deze gelegenheid aen, en feyde, Heere, indien ick nu genade gevonden hebbe in uwe oogen, gelijk ik thans allernadruklykst gewaer worde, fo gae nu de Heere in het midden van ons: want dit is een hartneckig volck, dat zonder uwe heerlyke en allerplechtigfte tegenwoordigheid niet in vreeze te houden, noch te leiden is; doch laet dit zelfde u van hetzelve niet terugge houden, doe aen dit hartnekkig en onwaerdig volk, 't geen Gy gefproken, en my getoond hebt onder uwe eigenfchappen te behooren, vergeeft onfe ongerechtigheyt ende onfe fonde, ende neemt ons aen tot (g) een erfdeel, nae uwe toezegging aen onze vaderen. —— Men kan 't woordje *Want*, in 't midden van 't vs, ook vertalen door *offchoon*; dan is de zin deze, *Ga in 't midden van ons, offchoon dit een hardnekkig volk is*, dat uwe gunst verbeurd heeft, verlaet het echter niet, *doch vergeef* enz.

10. Doe feyde hy, wel aen! Ik hebbe u in alles verhoord, Siet daer uwen volkomen wensch, (h) Ick make heden wederom op nieuw een verbont, en zal my

(g) Lev. 25: 38. Pfalm 28: 9. ende 33: 12. Zach. 2: 12. (h) Deut. 5: 2.

houden aen 't verbond dat zy verbroken hebben, door hetzelve te vernieuwen, en onfeilbaer te vervullen. (*i*) Voor en ten goede van uw gantſche volck ſal ick, ingevolge daer van, wonderen doen, in hetzelve te bewaren, te leiden, volkeren uit de bezittinge te drijven, en hen intebrengen in de bezitting van 't beloofde land; wonderen, die niet geſchapen, niet gebeurd, noch gehoord, en zijn op de gantſche aerde, noch onder eenige volckeren: alſo dat dit gantſche volck, in welckes midden gy zijt, des HEEREN werck ſien ſal, dat het ſchrickelick is, 't welck ick met u doe; of liever, *want ſchriklyke*, ontzachlyke dingen *zijn 't*, *die ik met*, *en ten gevalle van u doen zal*; ziende namelyk op die geduchte oordeelen en ontzachlyke wonderteekenen, welke God zou daar ſtellen, om hunnen vyanden vreeze aentejagen en hen te verdelgen.

11. Maer gelijk ik dus mijn verbond vernieuwe, en mijne beloften gewislyk zal volbrengen, zoo draegt nu ook van uwe zijde zorge om mijn verbond te bewaren, onderhoudt gy 't gene dat ick u heden gebiede, en laet u daer toe krachtig aenſpooren door mijne goedertierenheid en trouwe: ſiet, maekt 'er ſtaet op, rekent het als of gy 't reeds voor uwe oogen zaegt; Ick ſal voor uw aengeſichte uytdrijven de Amoriten, ende de Canaaniten, ende de Hethiten, ende de Pheriziten, ende de Heviten, ende de Jebuſiten.

Het is deze zelfde belofte, welke God, by de eerſte oprichting van dit verbond, en de afkondiging zijner wetten, ten ſlotte hun gedaen had; Hier begint de HEER 'er zijn voorſtel mede, om terſtond te doen zien, dat Hy hen ganschlyk wilde herſtellen: Maer, terwijl de HEERE dus dat verbond, 't welk zy door den dienst van 't gulden kalf verbroken hadden, vernieuwde, herhaelt Hy teffens de voornaemſte geboden, welke zijnen dienst betroffen, behelzende een kort ſommier van eenige hoofdzakelyke bevelen, welke God breeder aen Moſe gegeven had, en nu vervol-

(*i*) Joſ. 10: 12, 13.

volgens door hem den volke zou doen overhandigen en onder hen invoeren: Want, dus volgt 'er:

12. (*k*) Wacht u, dat gy doch geen verbont en maeckt met den inwoonder des lants, daer gy in komen fult: dat hy miffchien niet tot eenen ftrick en worde in 't midden van u, om u te verlokken tot navolging hunner booze zeden, en te doen vallen in de gemeenfchap aen hun verderf, zie Kap. 23: 32. en onder vs. 15.

13. Maer hare altaren fult gylieden omwerpen, ende hare opgerechte beelden fult gy verbreken, ende hare boffchen, in welke zy gewoon waren hunnen afgoden te offeren en feest te vieren, fult gy afhouwen. Van Tempelen wordt hier niet gefproken, om dat dezelve toen ter tijd, immers onder de volken in Canaan, nog niet in gebruik fchijnen geweest te zijn.

14. (*l*) (Want gy en fult u niet buygen voor eenen anderen godt, en daerom zorgvuldig alle gelegenheden tot verleiding daer toe vermijden: want des HEEREN naem is Yveraer, en met reden, Hy is 't ook metterdaed, een yverigh Godt is hy) die niet verdragen kan, dat men Hem betrekke in gemeenfchap met afgoden en beelden, en dezelve daer door Hem gelijk ftelle, en neffens hem eere, vergelijk Kap. 20: 5.

15. Zijt dan wel op uwe hoede, op dat gy miffchien geen verbont en maeckt met den inwoonder deffelven lants, ende fy haren goden niet nahoereeren, door afgoderye welke eene geestlyke hoererye was, en niet zelden, immers op fommige feesten, met lichamelyke hoererye gepaerd ging; noch hare goden offerhande en doen, ende hy u noodigende gy van hare offerhanden etet, en alzoo verlokt en afgetrokken zoudt worden tot de gemeinfchap aen zijne zonden.

16. Gy moet u te meer wachten van eenig verbond met deze afgodifche volken, om dat gy al ras verlokt zoudt worden, dat gy u met dezelve mogt verzwageren, ende gy uwen fonen [*wijven*] nemet van hare dochte-

(*k*) Exod. 23: 32. Num. 33: 51, 52, &c. Deut. 7: 2. (*l*) Exod. 20: 5.

ren: (*m*) ende hare dochteren haerlieder goden nahoereerende, maken dat ooçk uwe sonen hare goden nahoereeren.

17. Gy en sult u geen gegotene goden, dat is afgods beelden, maken: Dit ziet op hunne zonde met het *gegoten* gouden kalf te maken; er wordt daerom bepaeldelyk van *gegoten* goden gesproken, waer onder echter ook alle andere soorten van afgodsbeelden verstaen worden.

18. Het feest der ongesuerde [*brooden*] sult gy houden, seven dagen sult gy ongesuerde [*brooden*] eten, gelijck ick u geboden hebbe, (*n*) ter gesetter tijt der maent Abib: want in de maent Abib zijt gy uyt Egypten uytgegaen. zie Kap. 12: 15, 16 en 23: 15. Dit was eene der plechtigste instellingen onder Israël, welker onderhouding van zeer veel belang was, waerom ze met reden, in dit hoofdzakelyk sommier, uitdruklyk herhaeld wordt, gelijk ook het volgende:

19. (*o*) Al wat de baermoeder opent, is mijne: ja al uw vee dat manlick sal geboren worden, openende [*de baermoeder van*] 't groote ende kleyne vee.

20. (*p*) Doch den esel die [*de baermoeder*] opent, sult gy met een kleyn vee lossen, maer indien gy hem niet sult lossen, so sult gy hem den necke breken: Alle de eerstgeborene uwer sonen sult gy lossen, (*q*) ende men en sal voor mijn aengesichte niet ledigh verschijnen. Ziet over deze twee vsf. Kap. 13: 12, 13. Kap. 22: 29, 30.

21. (*r*) Ses dagen sult gy arbeyden, maer op den sevenden dagh sult gy rusten; zelfs in den ploegtijt, ende in den oogst sult gy rusten. zie Kap. 20: 9. Kap. 23: 12. vergelijk ook Kap. 31: 15.

22. (*s*) Het feest der weken, dat is het Pinxterfeest, 't welk by weken geteld werd, als invallende zeven we-

(*m*) 1 Kon. 11: 2. (*n*) Exod. 12: 15. ende 23: 15. (*o*) Exod. 13: 2. ende 22: 29. Ezech 44: 30. (*p*) Exod. 13: 13. (*q*) Exod. 23: 15. Deut. 16: 16. (*r*) Exod. 20: 9. (*s*) Exod. 23: 16.

weken nae Paschen, dit feest ſult gy oock zonder verzuim houden, zijnde het feeſt der eerſtelingen des tarwen-oogſts, ende op gelijke wyze zult gy ook zorgvuldig waernemen het feeſt der inſamelinge, als het jaer omme is, vergelijkt Kap. 23: 16.

23. (*t*) Al wat manlick is onder u, ſal driemael in 't jaer voor het aengeſichte des Heeren HEEREN des Godts Iſraëls verſchijnen. Zie Kap. 23: 14. 17.

Alle deze inzettingen waren van 't grootſte belang, om Israël aen den dienst van den waren God verbonden te houden, en de gedachtenis van Gods weldadigheden, en hunne betrekking op Hem, te bewaren; waerom dezelve, in dit kort begrip, met het hoogſte recht uitdruklyk herhaeld en alzoo diep ingeſcherpt worden.

24. Wanneer ick (zoo vervolgt de HEER tot hunne aenmoediging) de volckeren voor uw aengeſichte uyt de beſittinge ſal verdrijven, ende uwe lantpalen verwijden: dan en ſal niemant uw lant begeeren, innemen of ontrusten, terwijlen gy henen opgaen ſult te verſchijnen voor het aengeſichte des HEEREN uwes Godts, driemael in 't jaer. Ik zal de handen van uwe nabuuren binden, dat ze uwe Godsdienstigheid, zoo lang gy in mijne wegen wandelt, niet misbruiken, om in uwe landpalen te vallen; ja zelfs hunne gedachten en neigingen daer toe zal ik van zulk eene onderneming afkeeren; des zult gy niet te vreezen hebben, noch eenig nadeel lijden, by de waerneming mijner inzettingen, noch u, onder voorwendſel van eenig gevaer, door ongeloof en wantrouwen, van de onderhouding derzelver laten aftrekken.

25. Gy zult ook deze volgende byzonderheden, als zaken van veel belang en volzinnige beduidenis, zorgvuldig in acht nemen; namelyk, (*v*) Gy en ſult het bloet mijnes ſlacht-offers niet offeren met gedeeſſemt [*broot*]: het ſlacht-offer des Paeſchenfeeſts en ſal oock

(*t*) Exod. 23: 17. Deut. 16: 16. (*v*) Exod. 23: 18.

niet vernachten tot den morgen. Zie Kap. 23: 18.
26. De (x) eerstelingen der eerster vruchten uwes lants, sult gy in het huys des HEEREN uwes Godts brengen: (y) Gy en sult het bockskken in sijnes moeders melck niet koken. Zie Kap. 23: 19.
27. Voorder seyde de HEERE tot Mose, Schrijft u dese woorden, in een boek, even als gy te vooren gedaen hebt, nopens 't geen Kap. 21-23 gesproken is: vergelijk Kap. 24: 7. want nae luyt deser woorden hebbe ick een verbont met u, ende met Israël gemaeckt, en dit wil ik, dat gy met deze hoofdzakelyke herhaling hun herinnert, als zijnde deze dezelfde bevelen, die ik te vooren gegeven heb, die uit het geen ik voorheen breeder u heb opgegeven, getrokken zijn, en over welke ik heden mijn verbond vernieuwe en bevestige.
28. (z) Ende hy was aldaer met den HEERE veertigh dagen, ende veertigh nachten, hy en at geen broot, ende hy en dronck geen water: Dit was de derde keer, dat Mose 40 dagen en nachten met God op den berg verkeerde; vergelijk Kap. 24: 18. en Kap. 32: 30, 31. Wat Mose in deze 40 dagen verricht hebbe, is niet wel te bepalen; 't kan zijn, dat hy van nieuws de schets van den tabernakel en deszelfs gereedschap opgenomen, en de voorige wetten herzien en uitvoeriger beschreeven hebbe; 't kan zijn, dat hy een goed deel van dien tijd in gebeden en t'zamenspraken met God, over zijne wegen en volmaektheden, hebbe doorgebracht; mogelyk ook wel met tusschenkomst of in 't gezelschap van Engelen; althans, dit is zeker, dat Mose dien tijd noch ledig, noch verdrietig, zal hebben overgebracht, maer dat de blijdschap waerin hy zich bevond, in de nabyheid des Heeren, zijn harte zoo zeer zal bezield hebben, dat hy aen eten noch drinken denken kon. (a) ende Hy, te weten de Heere, volgens

vs.

(x) Exod. 23: 19. Deut. 26: 2. (y) Exod. 23: 19. Levit. 22: 27. Deut. 14: 21. (z) Exod. 24: 18. Deut. 9: 9, 18. (a) Exod. 31: 18. ende 34: 1. Deut. 4: 13.

vs. 1 en Deut. 10 10. schreef op de tafelen de woorden des verbonts, de tien woorden.

29. Ende het geschiedde doe Mose van den bergh Sinai afgingh, (die twee tafelen der getuygenisse nu waren in de hant Mose, als hy van den bergh afgingh) so en wiste Mose niet, dat het vel sijnes aengesichts (*b*) glinsterde, en een aenhoudend schitterenden glans verkreegen had, doe, of terwijl Hy, namelyk God, met hem, Mose, op den berg, sprack, dat is, gesproken had: te weten, deze glinsterende hoedanigheid was het uitwerksel en overblijffel van die hoogste heerlykheid, welke God voor Moses aengezicht had doen voorbygaen, (ziet vs. 5. enz.), toen hy hem een inzicht gaf in het einde der wet, door welke aenschouwing zijn aengezicht in gedaente veranderd werd tot heerlykheid, vergelijk 2 Cor. 3: 18. Doch Mose zelve wist dit niet, zoo lang hy op den berg was, alwaer hy noch door ontmoeting van menschen, noch door de spiegeling van eenig water, of andere konstspiegels, gelegenheid kon hebben, zulks optemerken; doch hy ontdekte het zoo drae hy van den berg afkwam, en Aaron ontmoette; gelijk 'er volgt:

30. Als nu Aaron ende alle de kinderen Israëls Mose aensagen, siet, so glinsterde het vel sijnes aengesichtes, daerom vreesden sy, uit ontzach en eerbied, tot hem toe te treden, en weeken met ontzetting te rugge: zoo bleek het, dat Mose op den berg geweest was, dat Hy met God verkeerd, en zijne heerlykheid waerlyk aenschouwd had.

31. Doe riep haer Mose weder tot zich by de tente der t'zamenkomste (waer van Kap. 33: 7.), hun te kennen gevende, dat zy geene beschadiging te vreezen hadden, dat het oogmerk van dien glans niet was, om hun vreeze aentejagen, maer om hen te vertroosten: ende Aaron, ende alle de Overste in de vergaderinge keerden weder tot hem: ende Mose sprack tot hen: doch met een deksel op zijn aengezicht, gelijk straks gezegd zal worden.

(*b*) 2 Cor. 3: 7.

32. Ende daer na traden alle de kinderen Israëls toe: ende hy geboodt hen al wat de HEERE laetst met hem gesproken hadde op den bergh Sinai.

33. Also eyndigde Mose met hen te spreken: ende (c) hy hadde een decksel of kleed op sijn aengesichte geleyt of daer over gehangen, om dat zy de glinstering van zijn aengezicht niet verdragen konden, maer hunne oogen daer op schemerden: het geheimzinnige en voorbeeldige hier van wordt door Paulus aengeweezen, 2 Cor. 3: 13. gelijk we reeds, in 't voorbygaen, meer dan eens hebben doen opmerken.

34. Doch als Mose, in de meergemelde tente, voor het aengesichte des HEEREN quam om met hem te spreken, en Hem over dagelyks voorkomende zwaerwigtige gevallen raed te vragen, so nam hy dat decksel af, wijl het daer ter plaetze niet te pas kwam, tot dat hy uytgingh: ende na dat hy uytgegaen was, dan hield hy het dekfel weer over zijn aengezicht, en so sprack hy tot de kinderen Israëls dat hem geboden was.

35. So sagen, of ondervonden, dan de kinderen Israëls het aengesichte Mose, dat het vel van Mose aengesichte glinsterde: derhalven dede Mose het decksel weder op sijn aengesichte, tot dat hy ingingh om met Hem te spreken. Dit komt hier voor als eene aenhoudende gewoonte, waeruit men opmaken kan, dat deze glinstering van Moses aengezicht een tijd lang moet geduurd hebben: hoe lang? is niet te bepalen: dat het hem tot aen zijnen dood toe zou bygebleeven zijn, is niet waerschijnelyk; denkelyk heeft het alleen geduurd zoo lang de allerplechtigste onderhandelingen in de oprichting van 't verbond, de toerusting des Tabernakels, en de inwijing van dien duurde, dat is, geduurende het grootste deel van dien tijd, welken Israël by denberg Sinai vertoefde.

(c) 2 Cor. 3: 7, 13.

HET

HET XXXV. KAPITTEL.

Na dat Israël in Gods gunst hersteld, en in 't verbond weder van nieuws aengenomen was, zo maeckt Mose nu den volke bekend alle de inzettingen, welke God hem, toen hy de eerste reize 40 dagen op den berg was, aengaende het maken van een Heiligdom, gegeven had.

1. (*a*) Doe, na de voorbereidsels in 't laetste van 't voorige Kap. vermeld, dede Mose, op eenen gestelden tijd, de gantsche vergaderinge der kinderen Israëls plechtig versamelen, ende seyde tot hen, of wel tot de oudsten, die naest by hem stonden, in tegenwoordigheid en ten aenhooren van al het volk, zoo verre het hooren en verstaen kon: Dit zijn de woorden die de HEERE geboden heeft, dat mense doe. Hier verhaelt nu Mose alle die woorden en inzettingen, welke God hem had overgeleverd, by zijn eerste veertigdaegs verblijf op den berg, namelyk al wat van Kap. 25-31. beschreeven is; want toen Mose te dier gelegenheid van den berg kwam, en het volk in de zware overtreding met het gulden kalf bezig vond, verbrak hy niet alleen de twee steenen tafelen; maer hield ook alle de overige wetten en instellingen die hy ontvangen had, en Kap. 25-31 beschreeven zijn, terugge, als zijnde toen, door de verbreking van 't verbond, krachteloos geworden en geheel opgeheven.

2. (*b*) Ses dagen sal men 't werck doen, maer op den sevenden dagh sal ulieden heyligheyt zijn, een Sabbath der ruste den HEERE: al die daer in werck doet, sal gedoodt worden, vergelijk Kap.

(*a*) Exod. 34: 32. (*b*) Exod. 20: 8. ende 31: 15. Levit. 23:3. Deut. 5: 12. Luc. 13: 14.

31; 13. Dit gebod wordt hier terzelver gelegenheid herhaeld, als op de gemelde plaets, alleen met dit onderscheid, dat het daer aen het slot, en hier aen 't begin der volgende instellingen en beve'en geplaetst wordt, om Israël, van stonden aen, een diepen indruk te geven van de noodzakelykheid en 't gewigte dezer instelling, van welker onderhouding de bewaring van den ganschen Godsdienst afhing, waerom God eene byzondere zorge daer voor dragen wilde, en dezelve zoo dikwijls by herhaling inscherpt.

3. (*c*) Gy en sult geen vyer tot eenig dagelyksch werk aensteken in eenige uwer wooningen op den Sabbath-dagh; want het spreekt van zelfs, dat het aensteken van vuur en licht tot noodzakelyk gerief, verwarming in de koude, verkwikking van kranken enz., hier mede geenszins bedoeld wordt.

4. Voorder sprack Mose tot de gantsche vergaderinge der kinderen Israëls, hy ging voord, na deze inleiding, om hun bekend te maken, welke bevelen hy van God, aengaende de plechtige wyze van zijnen dienst, ontvangen had; seggende: Dit is het woort dat de HEERE geboden heeft, seggende door mijnen dienst:

5. (*d*) Neemt van 't gene dat gylieden hebt, een hef-offer den HEERE, een yeder wiens herte vrywilligh is sal het brengen, ten hef-offer des HEEREN: gout ende silver, ende koper; over deze en eenige volgende vss. zie men na Kap. 25 vs. 2 enz.

6. (*e*) Als oock hemelsblaeuw ende purper, ende scharlaken, ende fijn linnen, ende geyten-[*hayr*].

7. (*f*) Ende rootgeverwde ramsvellen, ende dassevellen, ende sittimhout.

8. (*g*) Ende olie tot den luchter: ende specerven ter salf-olie, ende tot roockinge welrieckende speceryen.

9. (*h*) En-

(*c*) Exod. 16: 23. (*d*) Exod. 25: 2. (*e*) Exod. 25: 4.
(*f*) Exod. 25: 5. (*g*) Exod. 25: 6.

9. (*h*) Ende Sardonixsteenen, ende vervallende steenen, tot den Ephod, ende tot den borstlap.

10. Ende alle die wijs van herten zijn onder ulieden, alle die eenige ervarenheid in konsten en kloek verstand hebben, sullen komen, ende onder opzicht van de hier na te noemen Opperwerkmeesters, maken alles wat de HEERE geboden heeft.

11. (*i*) Den Tabernakel, dat is het onderste dekkleed of verhemelte, van tapijt-werk, sijn tente, dat is het tweede dekkleed, van geiten-hair, ende sijn deckfel, dat is de twee bovenste dekkleeden, van Rams- en Dasfenvellen: vergel. Kap. 26; 1, 7, 14. sijne haeckskens, ende sijne berderen, sijne rychelen, sijne pilaren, ende sijne voeten, welke insgelijks Kap. 26 beschreeven zijn.

12. De Arke ende hare hantboomen, het versoendeckfel, ende den voorhang des deckfels, waerdoor het Heilige van het Heilige der heiligen werd afgescheiden, zie Kap. 25: 10, 13, 17. en 26: 31.

13. De (*k*) tafel, ende hare hantboomen, ende al hare gereetschap: ende (*l*) de toonbrooden, dat is de gereedschap voor de toonbrooden, te weten de schotelen waer in ze lagen, met de wijn-kroezen en zout-vaten, zie Kap. 25: 23 enz.

14. Ende den kandelaer tot het licht, ende sijne gereetschap, ende sijne lampen: ende de olie tot het licht, zie Kap. 25: 31 enz. en Kap. 27: 20, 21.

15. (*m*) Ende den reuk-altaer, ende sijne hantboomen, Kap. 30: 1-5. enz. ende (*n*) de salf-olie, Kap. 30: 23 enz. ende het reuckwerck van welrieckende speceryen, Kap. 30: 34: ende (*o*) het deckfel der deure aen de deure des Tabernakels, Kap. 26: 36.

(*h*) Exod. 25: 7. ende 28. 17, 20. (*i*) Exod. 26: 26. (*k*) Exod. 25: 23. (*l*) Exod. 25: 30. (*m*) Exod. 30: 1. (*n*) Exod. 31. 11. (*o*) Exod. 26: 36.

16. (*p*) Den altaer des brand-offers, ende den koperen roofter, dien hy hebben fal, fijne hantboomen, ende alle fijne gereetfchappen, Kap. 27: 1-7. (*q*) het wafchvat, ende fijnen voet, Kap. 30: 17, 18.

17. (*r*) De behangfelen des voorhofs, fijne pilaren, ende fijne voeten, Kap. 27: 9 enz. ende (*s*) het deckfel van de poorte des voorhofs, Kap. 27: 16.

18. (*t*) De nagelen des Tabernakels, ende de pinnen des voorhofs, met hare zeelen, Kap. 27: 19.

19. (*v*) De amptskleederen om in het heylige te dienen: de heylige kleederen des Priefters Aarons, ende fijner fonen kleederen, om het Priefter-ampt te bedienen, Kap. 28 geheel, en Kap. 31: 10.

20. Na dat Mofe alle deze dingen hoofdzakelyk opgenoemd en den volke bekend gemaekt had, doe gingh de gantfche vergaderinge der kinderen Ifraëls uyt van voor het aengefichte Mofe, elk naer zijne tente, met blijdfchap en volvaerdigheid des harten, om hier aen te beantwoorden.

21. Ende fy quamen weder, alle man wiens herte hem beweegde: ende een yeder wiens geeft hem vrywilligh maeckte, dat is, elk die door een edelmoedige drift zich bewogen vond, om een gedeelte zijner bezittingen den Heere toetewijen, (en zoodanigen waren 'er thans velen, ja genoegzaem alle man vond zich opgewekt, om elk nae zijn vermogen iets toetebrengen, gelijk 't vervolg leeren zal,) die brachten des HEEREN hef-offer, dat is een offer voor den Heere, tot het werck van de Tente der t'famenkomfte, namelyk tot het bouwen van een Heiligdom, waer in God onder hen woonen mogte, ende tot al haren dienst, ende tot de heylige kleederen.

22. So quamen dan de mannen met de wijven, alle vrywillige van herten, die iets hadden, en zich ge-

(*p*) Exod. 27: 4. (*q*) Exod. 30: 18. (*r*) Exod. 27: 9.
(*s*) Exod. 27: 16. (*t*) Exod. 27: 19. (*v*) Exod. cap. 28. ende 31: 10.

geneigd vonden een gedeelte daervan ten offer te brengen, welke allen een groot, ja het grootste deel der vergadering schijnen uitgemaekt te hebben: sy brachten haken of armbanden ende oorciersselen (want zy hadden niet alle hunne oorsierselen aen Aaron gegeven), ende ringen, ende spanselen, alle goudene vaten, ende voorts alle man die een gouden beweeg-offer van eenigerlei ander bewerkt of onbewerkt goud, den HEERE offerde. Zoo waren zy nu niet minder overvloedig in het geven tot den dienst des Heiligdoms, dan zy te vooren geweest waren tot het maken van 't gouden kalf, en deden dus eenigermate vergoeding wegens hun voornoemd misdrijf.

23. Ende alle man, van minder vermogen, by wien gevonden wiert hemelsblaeuw ende purper, ende scharlaken, ende fijn linnen, ende geyten-[*hayr*], ende rootgeverwde ramsvellen, ende dassevellen, die brachtense.

24. Alle en een iegelyk van middelbaer vermogen, die een hef-offer van silver ofte koper offerde, dat is *had om te offeren*, die deed het; en zy brachten 't alzoo ten hef-offer des HEEREN: ende alle, zelfs tot de geringsten toe, by welcke slegts sittimhout gevonden wert, die niets anders hebbende, dit hout gehouwen hadden, brachten 't met alle volvaerdigheid tot allen werck des diensts des Heiligdoms.

25. Ende (*x*) alle vrouwen die wijs van herten waren, die eenige bedreevenheid hadden in dat werk, sponnen met hare handen: ende sy brachten 't gesponnene, de hemelsblaeuwe [*sijde*], ende 't purper, 't scharlaken ende 't fijn linnen.

26. Ende alle wijven, denklyk geringere, welcker herte haer beweegde in wijsheyt, die zich tot die konst aengedreeven en bekwaem vonden, die sponnen het geyten-[*hayr*]. Anderen vertalen het: *ende alle wijven, welker harte zich beweegde, die sponnen in wijsheid het geitenhair*, dat is met een zonderlinge konst en bekwaemheid.

(*x*) Spr. 31: 19.

27. De Overste nu en hoofden der Stammen eñ geslachten, die meest vermogend waren, brachten Sardonixsteenen, ende andere vul- of inzettings-steenen, tot den Ephod, ende tot den borstlap.

28. Ende specerye, ende olie (y) tot den luchter, ende tot de salf-olie, ende (z) tot roockinge welrieckende speceryen.

29. Kortelyk, om 't in één woord t'zamen te trekken, alle man ende vrouwe, welcker herte haer vrywilligh beweegde te brengen tot al het werck, 't welck de HEERE geboden hadde te maken door de hant Mose: dat brachten de kinderen Israëls [*tot*] een vrywilligh offer den HEERE.

30. Daer na seyde Mose tot de kinderen Israëls, Siet, (*a*) de HEERE heeft met name geroepen Bezaleël den sone Uri, des soons Hur, van de stamme Juda, Zie Kap. 31, 1, 2.

31. (*b*) Ende de Geest Godes heeft hem vervult met wijsheyt, met verstant, ende met wetenschap, namelick in alle hantwerck: Kap. 31: 3.

32. Ende (*c*) om te bedencken vernuftigen arbeyt, schrandere kunstgreepen, met te wercken in gout, ende in silver, ende in koper,

33. Ende (*d*) in konstige steensnijdinge, namelyk het snijden der namen Israëls op de steenen van den schouder en borstlap, waertoe inderdaed eene vergevorderde konst en uitstekende handigheid vereischt wordt; en voorts ook om de steenen wel in te setten, ende in konstige houtsnijdinge: met één woord, om te wercken in allen vernuftigen hantwercke.

34. Hy heeft hem oock in sijn herte gegeven de bekwaemheid om [*andere*] te onderwijsen, de gave om zijne begrippen en kundigheden duidelyk mede te deelen aan alle man van Israël, welke onder zijn opzicht aan de vervaerdiging van alle deze dingen werken zal: deze bekwaemheid

(*y*) Exod. 25: 6. (*z*) Exod. 25: 6. (*a*) Exod. 31: 2. (*b*) Exod. 31: 3. (*c*) Exod. 31: 4. (*d*) Exod. 31: 5.

heid gaf God, beide aen hem, Bezaleël, ende aen Aholiab den ſone Ahiſamach van de ſtamme Dan.

35. (e) Hy heeftſe vervult met wijſheyt des herten, te maken alle werck eenes werckmeeſters, ende des allervernuftigſten [*hantwerckers*], ende des borduerders, in hemelsblaeuw ende in purper, in ſcharlaken, ende in fijn linnen, ende des wevers: makende alle werck, ende bedenckende vernuſtigen arbeyt. De uitdruklyke verklaring, en 't herhaelde getuigenis van de bekwaemheid dezer Werkmeesters, was zeer geſchikt om het volk een goed vertrouwen aengaende hen inteboezemen, en met veel verzekering hunne gaven aen dezelven te doen vertrouwen, gelijk ook geſchiedde, Kap. 36: 3.

HET XXXVI. KAPITTEL.

Bezaleël en Aholiab vangen nevens hunne onderhoorige werklieden, het werk aen met vlyt en eerlykheid, zoo dat Moſe, op hun bericht, het volk laet terug houden van meer ſtoffen te brengen, wijl 'er reeds overvloedig genoeg bevonden werd. In dit Kapittel wordt beſchreeven de vervaerdiging van 't geen tot het gebouw des Heiligdoms zelve behoorde.

1. DOe wrocht Bezaleël ende Aholiab, ende alle man, die wijs van herten was, in den welcken de HEERE wijſheyt ende verſtant gegeven hadde, om een goed begrip te vormen, te verſtaen, en te weten hoe ſy maken ſouden alle werck ten dienſte des heyligdoms, nae alles dat de HEERE geboden hadde.

2. Want Moſe hadde, ingevolge van 't geen de

(e) Exod. 26: 1.

Heer hem bevolen, en hy in 't voorige Kap. den volke bekend gemaekt hadde, metterdaed geroepen en aengesteld Bezaleël, ende Aholiab, ende alle man die wijs van herten was, in wiens herte Godt wijsheyt gegeven hadde: al wiens herte hem beweegt, aengespoord, en vervrymoedigd hadde dat hy toetrade tot het werck, om dat te maken.

3. Sy dan, de twee eerstgenoemden, namen van voor het aengesichte Mose, het gantsche hef-offer, 't welck de kinderen Israëls gebracht hadden, tot den wercke des dienstes des heyligdoms, om dat te maken: Mose leverde den ganschen schat der gaven, welke door 't volk opgebracht waren, hun over, en stelde dien in hunne handen, opdat zy dien zouden overzien, en schikken elke stoffe tot haer byzonder gebruik, met overlevering van een bevel en nauwkeurig voorschrift, wat met dit alles moest gedaen worden: doch de aenbrenging van hef-offers hield nog niet op, de ijver des volks en de bereidwilligheid hunner harten bleef even groot, sy brachten tot hem, namelyk tot Mose,. nogh alle morgen vrywilligen offer, 't welke Mose dan telkens den werklieden deed toekomen.

4. Derhalven quamen alle wijse, die al het werck des heyligdoms maeckten: yeder man van sijn soort van werck 't welck sy maeckten: elk bevond in zijn tak meer stof dan hy nodig had om te verwerken.

5. Ende sy spraken tot Mose, ten bewijze hunner aller eerlykheid en oprechtheid, seggende, Het volck brengt te vele: meer dan genoegh is ten dienste des wercks, 't welck de HEERE te maken geboden heeft.

6. Doe geboodt Mose dat men een stemme soude gaen laten door het leger, seggende, Man noch vrouwe en make geen werck, dat is, brenge geen stoffe meer ten hef-offer des heyligdoms: also wert het volck te rugge gehouden van [*meer*] te brengen.

7. Want der stoffe van allerlei soorten was denfel-

ſelven genoegh tot het geheele werck dat te maken was, ja daer was overigh.

8. Alſo maeckte een yeder wijſe van herten, onder de gene die het werck maeckten, den Tabernakel, van tien gordijnen: van getweernt fijn linnen, ende hemelsblaeuw, ende purper, ende ſcharlaken [*met*] Cherubim, van het allerkonſtelickſte werck maeckte hyſe. Hier begint nu de opnoeming van al hetgeen Kap. 26, verordend, en daer ook door onze uitbreiding opgehelderd is. Moſe doet dus zijn verhael op het voorige ſluiten, en opmerken, hoe alles nauwkeurig volgens het beſtek volvoerd is, en aen den eisch beantwoord heeft. Hy vervolgt dan zijne beſchrijving in dezelfde orde, als Kap. 26 bevolen was, aldus:

9. (*a*) De lengte eener gordijne was van acht en twintigh ellen, ende de breette eener gordijne van vier ellen: alle deſe gordijnen hadden eene mate.

10. Ende hy voegde vijf gordijnen d'eene aen d'andere: ende hy voegde [*andere*] vijf gordijnen d'eene aen d'andere.

11. (*b*) Daer na maeckte hy ſtricklitſkens van hemelsblaeuw aen den kant eener gordijne, aen het uyterſte in de t'ſamenvoeginge: hy dede 't oock aen den uyterſten kant der tweede t'ſamenvoegende gordijne.

12. (*c*) Vijftigh ſtricklitſkens maeckte hy aen d'eene gordijne, ende viftigh ſtricklitſkens maeckte hy aen 't uyterſte der gordijne, dat aen de tweede t'ſamenvoegende was: (*d*) deſe ſtricklitſkens vattede d'eene aen d'andere.

13. (*e*) Hy maeckte oock vijftigh goudene haeckſkens, ende voegde de gordijne t'ſamen, d'eene aen d'andere, met deſe haeckſkens: dat het één Tabernakel wert.

(*a*) Exod. 26: 2. (*b*) Exod. 26: 4. (*c*) Exod. 26: 10.
(*d*) Exod. 26: 5. (*e*) Exod. 26: 6.

14. Voorder maeckte hy gordijnen van geyten[*hayr*], tot eene tente, of bekleedſel, over den Tabernakel, dat is over 't onderſte dekkleed van tapijtwerk: van elf gordijnen maeckte hyſe.

15. De lengte eener gordijne was dertigh ellen, ende vier ellen de breette eener gordijne: deſe elf gordijnen hadden eene mate.

16. Ende hy voegde vijf gordijnen te ſamen byſonder; wederom ſeſſe deſer gordijnen byſonder.

17. Ende hy maeckte vijftigh ſtricklitſkens aen den kant van de gordijne, d'uyterſte in de t'ſamenvoeginge: hy maeckte oock vijftigh ſtricklitſkens aen den kant van de gordijne der andere t'ſamenvoeginge.

18. (*f*) Hy maeckte oock vijftigh koperen haeckſkens, om de tente t'ſamen te voegen, datſe eene ware.

19. (*g*) Oock maeckte hy der tente een deckſel, dat is, hy vervaerdigde over het tweede kleed, dat van geiten-hair was, nog een derde bekleedſel van rootgeverwde ramsvellen: ende daer over nog een vierde deckſel van daſſevellen.

20. (*h*) Hy maeckte oock den Tabernakel berderen van ſtaende ſittimhout.

21. (*i*) De lengte van een bert was tien ellen: ende een elle, ende een halve elle was de breette van elck bert.

22. (*k*) Twee houwvaſten hadde een bert, als ſporten in een leeder geſett, d'een nevens d'ander: alſoo maeckte hy 't met alle de berderen des Tabernakels.

23. (*l*) Hy maeckte oock de berderen tot den Tabernakel: twintigh berderen na de zuydzijde zuydwaerts.

24. (*m*) En-

(*f*) Exod. 26: 11. (*g*) Exod. 26: 14. (*h*) Vers 15.
(*i*) Vers 16. (*k*) Vers 17. (*l*) Vers 18.

24. (*m*) Ende hy maeckte veertigh ſilveren voeten onder de twintigh berderen: twee voeten onder een bert, aen ſijne twee houwvaſten, ende twee voeten onder een ander bert, aen ſijne twee houwvaſten.

25. (*n*) Hy maeckte oock twintigh berderen aen d'ander zijde des Tabernakels aen den noorderhoeck.

26. (*o*) Met hare veertigh ſilveren voeten: twee voeten onder een bert, ende twee voeten onder een ander bert.

27. (*p*) Doch aen de zijden des Tabernakels tegen 't weſten, maeckte hy ſes berderen.

28. (*q*) Oock maeckte hy twee berderen tot hoeckberderen des Tabernakels aen de beyde zijden.

29. (*r*) Ende ſy waren van beneden [*als*] tweelingen t'ſamengevoegt, ſy waren oock [*als*] tweelingen aen het opper-eynde deſſelven t'ſamengevoegt met eenen ringh: alſoo dede hy met haer beyden, aen de twee hoecken.

30. (*s*) Alſo warender acht berderen met hare ſilveren voeten, zijnde ſeſtien voeten: twee voeten onder elck bert.

31. (*t*) Hy maeckte oock rychelen van ſittimhout: vijve aen de berderen der eener zijde des Tabernakels.

32. Ende (*v*) vijf rychelen aen de berderen der andere zijde des Tabernakels: als oock vijf rychelen aen de berderen der Tabernakels aen de beyde zijden weſtwaerts.

33. (*x*) Ende hy maeckte den middelſten rychel doorſchietende in het midden der berderen, van 't eene eynde tot het ander eynde.

(*m*) Vers 19. (*n*) Vers 20. (*o*) Vers 21. (*p*) Vers 22. (*q*) Vers 23. (*r*) Vers 24. (*s*) Vers 25. (*t*) Vers 26. (*v*) Vers 27. (*x*) Vers 28.

34. (*y*) Ende hy overtrock de berderen met gout, ende hare ringen (de plaetsen voor de rychelen) maeckte hy van gout: de rychelen overtrock hy oock met gout.

35. Daer na (*z*) maeckte hy eenen voorhangh tusschen 't Heilige, en het Heilige der heiligen, van hemelsblaeuw, ende purper, ende scharlaken, ende fijn getweernt linnen: van het allerkonstelickste werck maeckte hy denselven met Cherubim.

36. (*a*) Ende hy maeckte daer toe vier pilaren van sittim[*hout*], die hy overtrock met gout, hare haken waren van gout, ende hy goot hem vier silveren voeten.

37. (*b*) Hy maeckte oock aen de deure der Tente een deckſel van hemelsblaeuw, ende purper, ende scharlaken, ende fijn getweernt linnen, geborduert werck, zijnde dit het buitenste Voorhang, 't welk het Heilige van het Voorhof afzonderde.

38. (*c*) Ende de vijf pilaren daer van, ende hare haken, ende hy overtrock hare hoofden, knoppen, of kapiteelen, ende hare banden met gout, zijnde dus als met breede gouden ringen of hoepels omvangen: ende hare vijf voeten waren van koper.

(*y*) Vers 29. (*z*) Vers 31. (*a*) Vers 32.
(*b*) Vers 36. (*c*) Vers 37.

HET XXXVII. KAPITTEL.

Vervolg van 't voorige, namelyk eene nauwkeurige beschrijving van de vervaerdiging van den huisraed des Tabernakels, als ook van de zalf-olie en het reukwerk, (welk alles Kap. 25 en Kap. 30. reeds verklaerd is.)

1. ALso (*a*) maeckte Bezaleël, die by verkorting alleen hier genoemd wordt, om dat hy de opperste was, en alles onder zijn opzicht gewerkt werd; Bezaleël dan, benevens Aholiab, *maekte*, en deed maken door hunne onderhoorige Werklieden, de navolgende stukken, namelyk: de Arke van sittimhout: twee ellen ende een halve was hare lengte: ende anderhalf elle hare breette, ende anderhalve elle hare hoogte.

2. Ende hy overtrockse met louteren goude, van binnen, ende van buyten: ende hy maecktese eenen goudenen krans rontom.

3. Ende hy goot voor deselve vier goudene ringen, aen hare vier hoecken: also dat twee ringen op d'eene zijde derselver waren, ende twee ringen op hare andere zijde.

4. Ende hy maeckte hantboomen van sittimhout, ende hy overtrockse met gout.

5. Ende hy stack de hantboomen in de ringen, aen de zijden der Arke, om de Arke te dragen.

6. Hy maeckte oock een versoendecksel van louteren goude: twee ellen ende een halve was desselven lengte, ende anderhalve elle desselven breette.

(*a*) Exod. 25: 10.

7. Oock maeckte hy twee Cherubim van gout: van dicht werck maeckte hyse, uyt de beyde eynden des versoendecksels.

8. (b) Eenen Cherub uyt het eene eynde aen deser zijde, ende den anderen Cherub uyt het ander eynde aen gene zijde: uyt het versoendecksel maeckte hy de Cherubim uyt de beyde eynden desselven.

9. (c) Ende de Cherubim waren de beyde vleugelen om hooge uytbreydende, bedeckende met hare vleugelen het versoendecksel, ende hare aengesichte waren tegen over malkanderen: de aengesichten der Cherubim waren nae het versoendecksel.

10. (d) Hy maeckte ook een tafel van sittimhout, twee ellen was hare lengte, ende een elle hare breette, ende een elle ende een halve hare hoogte.

11. (e) Ende hy overtrockse met louteren goude: ende hy maeckte eenen goudenen krans daer aen rontom.

12. (f) Hy maeckte daer ook een lijste aen rontom, een hant breet: ende hy maeckte eenen goudenen krans rontom de lijste derselver.

13. (g) Hy goot oock vier goudene ringen daer aen: ende hy settede de ringen aen de vier hoecken, die aen de vier voeten derselver waren.

14. (h) Tegen over de lijste waren de ringen tot plaetsen voor de hantboomen, om de tafel te dragen.

15. Hy maeckte oock de hantboomen van sittimhout, ende hy overtrockse met gout, om de tafel te dragen.

16. (i) Ende hy maeckte de gereetschap die op de tafel zijn soude, hare schotelen, ende hare reuckschalen, ende hare kroesen, ende hare plateelen, (met dewelcke sy bedeckt soude worden) van louteren goude.

17. (k) Hy

(b) Exod. 25:19. (c) Vers 20. (d) Vers 23. (e) Vers 24. (f) Vers 25. (g) Vers 26. (h) Vers 27. (i) Vers 29.

17. (*k*) Hy maeckte oock eenen kandelaer van louteren goude: van dicht werck maeckte hy desen kandelaer, sijnen schacht, ende sijne rieten, sijn schaelkens, sijn knoopen, ende sijne bloemen, waren uyt hem.

18. (*l*) Ses rieten nu gingen uyt sijne zijden: drie rieten des kandelaers uyt sijne eene zijde, ende drie rieten des kandelaers uyt sijne andere zijde.

19. (*m*) In het eene riet waren drie schaelkens [*gelijck*] amandelnoten, een knoop, ende een bloeme: ende drie schaelkens [*gelijck*] amandelnoten in een ander riet, een knoop, ende een bloeme: alsoo waren die ses rieten, die uyt den kandelaer gingen.

20. (*n*) Maer aen den kandelaer selfs waren vier schaelkens, [*gelijck*] amandelnoten met sijn knoopen, ende met sijn bloemen.

21. Ende daer was een knoop onder twee rieten, uyt denselven [*uytgaende*]; oock een knoop onder twee rieten uyt denselven [*uytgaende*]; nogh een knoop onder twee rieten, uyt denselven [*uytgaende*]: [*Alsoo was het*] met de ses rieten, die uyt denselven uytgingen.

22. (*o*) Hare knoopen, ende hare rieten waren uyt hem; 't was altemael een eenigh dicht werck van louter gout.

23. (*p*) Ende hy maeckte hem seven lampen: sijne snuyters, ende sijne bluschvaten waren van louter gout.

24. (*q*) Hy maeckte denselven uyt een talent louter gout: met alle sijne vaten.

25. (*r*) Ende hy maeckte den reuck-altaer van sittimhout: een elle was sijn lengte, ende een

(*k*) Vers 31. (*l*) Vers 32. (*m*) Vers 33. (*n*) Vers 34.
(*o*) Vers 36. (*p*) Vers 37, 38. (*q*) Vers 39. (*r*) Exod. 30: 1, 2.

elle sijn breette, vierkantigh, maer twee ellen sijn hoogte, uyt hem waren sijne hoornen.

26. (*s*) Ende hy overtrok hem met louteren goude, sijn dack, ende sijne wanden rontom, als oock sijne hoornen: ende hy maeckte hem eenen goudenen krans rontom.

27. (*t*) Hy maeckte oock twee goudene ringen daer aen, onder sijnen krans, aen sijne twee hoecken, aen sijne beyde zijden, tot plaetsen voor de hantboomen, dat men hem daer mede droege.

28. (*v*) Ende hy maeckte de hantboomen van sittimhout: ende hy overtrockse met gout.

29. (*x*) Hy maeckte oock de heylige salf-olie, ende het reuckwerck der suyverste welrieckende speceryen, Apothekers werck.

HET XXXVIII. KAPITTEL.

Vervolg van 't voorige: namelyk de toebereiding van al het geen tot het Voorhof behoorde; benevens een opneming en berekening der bearbeide metalen.

1. (*a*) HY, namelyk Bezaleël, met zijnen ambtgenoot, maeckte oock, en deed maken door hunne onderhoorigen, den brand-offers-altaer van sittimhout: vijf ellen was de lengte desselven, ende vijf ellen sijn breette, vierkantigh, ende drie ellen sijne hoogte.

2. (*b*) Ende hy maeckte desselven hoornen op sijne vier hoecken, uyt hem waren sijne hoornen: ende hy overtrock hem met koper.

3. (*c*) Hy maeckte oock alle de gereetschap des al-

(*s*) Vers 3. (*t*) Vers 4. (*v*) Vers 5. (*x*) Vers 23. ende 34.
(*a*) Exod. 27: 1. (*b*) Vers 2. (*c*) Vers 3.

altaers, de potten, ende de schoeffelen, ende de besprengbeckens, ende de krauwelen, ende de koolpannen: alle sijne vaten maeckte hy van koper.

4. (d) Oock maeckte hy den altaer eenen rooster van koperen netwerck: onder sijnen ommeloop, van beneden tot sijn midden toe.

5. Ende hy goot vier ringen aen de vier eynden des koperen roosters: tot plaetsen voor de hantboomen.

6. Ende hy maeckte de hantboomen van sittimhout, ende hy overtrockse met koper.

7. Ende hy dede (e) de hantboomen in de ringen aen de zijden des altaers, dat men hem met deselve droege, hy maeckte hem hol van plancken.

8. (f) Hy maeckte oock het koperen waschvat, 't welk Kap. 30: 18 beschreeven is, met sijnen koperen voet, van de spiegelen der te hoop komende vrouwen, die te hoope quamen voor de deure der Tente der t'samenkomste. De Spiegels van glas, zijn van eene zeer late uitvinding, en schijnen den Ouden gansch onbekend geweest te zijn: men maekte dezelven van koper en andere metalen, gelijk nog onder ons de spiegels, inzonderheid de brand-spiegels, van gesleepen stael in gebruik zijn: Onder de Romeinen had men een beroemde Fabrijk van spiegels, welke uit koper en tin t'zamen bereid werden. Deze spiegels der Israëliten waren, zoo 't schijnt, van zuiver koper, van het allerbeste soort: zy behoorden tot de kleinodien der vrouwen, die troepswijzig met groote volvaerdigheid, een groot aental derzelver aenboden en Mose overleverden voor de deure *der tente der t'zamenkomste*, namelyk van die tente, van welke Kap. 33: 7 gesproken is. Voords dient men dit dus te begrijpen, dat deze koperen spiegels wel inzonderheid, doch juist niet eeniglyk, tot het Waschvat gebruikt zijn, maer ook verder mede gestrekt hebben tot andere gereedschappen des Heiligdoms, die

(d) Vers 4, 5. (e) Vers 7. (f) Exod. 30: 18.

van koper gewerkt moesten worden; hoewel men 'er teffens by dient te weten, dat de fpiegels in dien tijd niet tot huisfieraed dienden, noch aen de wanden hingen, maer veel meer tot de kleeding of 't gewaed der vrouwen behoorden, die dezelve aen hare handen tot fieraed droegen; in Egypten was men, althans in volgende tijden, gelijk ook by andere volken, gewoon, dezelve mede te nemen in de tempelen; waer uit men kan opmaken, dat dezelve niet groot kunnen geweest zijn, en dat 'er al een goed aental van dezelve aen het Waschvat met deszelfs koperen voet, verbruikt heeft kunnen worden. Ondertusfchen blijkt hier uit, dat dit geene der geringfte kleinoodien der vrouwen moet geweest zijn, en derhalven dat de volvaerdigheid, met welke niet flegts een of andere, maer geheele troepen van vrouwen deze fieraden aenbrachten, hier met nadruk vermeld wordt tot een bewijs van den grooten ijver, waermede deze vrywillige hef-offers opgebracht werden. Het was wijders geen onaertige verwisfeling, waer by die fieraden, welke dus verre gediend hadden, om vlekken of wangeftalten van 't aengezicht en hoofdfieraed te ontdekken, nu dienstbaer zijn zouden tot wasfching en reiniging; hoewel wy dit niet hooger dan eene vernuftsfpeling opgeven.

9. (g) Hy maeckte oock den voorhof, aen den zuydhoeck zuydwaerts, de behangfelen tot den voorhof waren van fijn getweernt linnen, van hondert ellen. Het geen hier volgt tot vs. 21 toe, is reeds verklaerd Kap. 27: vs. 9-19.

10. Hare twintigh pilaren, ende derfelver twintigh voeten, waren van koper: de haken defer pilaren, waeraen de behangfels werden vastgemaekt, ende hare banden of hoepels, welke ringswyzig deze pilaren verfierden, waren van filver.

11. Ende aen den noorderhoeck hondert ellen, hare twintigh pilaren, ende derfelver twintigh voeten, waren koperen: de haken der pilaren: ende de banden derfelver, waren van filver.

12. En-

(g) Exod. 27: 9.

12. Ende aen den westerhoeck waren behangselen van vijftigh ellen, hare pilaren tiene, ende derselver voeten tiene: de haken der pilaren ende hare banden waren van silver.

13. Ende aen den oosterhoeck tegen den opgangh waren vijftigh ellen.

14. De behangselen aen dese zijde waren vijftien ellen: derselver pilaren drie, ende hare voeten drie.

15. Ende aen d'andere zijde der deure des voorhofs van hier ende van daer, waren behangselen van vijftien ellen: hare pilaren drie, ende derselver voeten drie.

16. Alle de behangselen des voorhofs waren rontom van fijn getweernt linnen.

17. De voeten nu der pilaren waren van koper, de haken der pilaren, ende hare banden, waren van silver, ende het overdecksel harer hoofden was van silver, ende alle de pilaren des voorhofs waren met silver omtogen.

18. Ende het decksel der poorte des voorhofs was van geborduert werck, van hemelsblaeuw ende purper, ende scharlaken, ende fijn getweernt linnen: ende twintigh ellen was de lengte, die langs de breedte der opening van 't Voorhof werd uitgestrekt, ende de hoogte in de breette was vijf ellen, dat is, de breedte van het doek maekte de hoogte uit, zijnde vijf ellen, tegen over, dat is evenredig aen, of van gelijke hoogte met, de behangselen des voorhofs.

19. Ende hare vier pilaren, ende derselver vier voeten, waren van koper: hare haken waren silveren, oock was het overdecksel harer hoofden, ende hare banden, van silver.

20. Ende alle de pinnen des Tabernakels, ende des voorhofs rontom waren van koper.

21. Dit zijn de getelde dingen des Tabernakels, des Tabernakels der getuygenisse: Het woord Taber-

nakel beteekent bepaeldelyk het onderste dekkleed van tapijt- of allerkonstigst borduur-werk, 't welk van boven over 't Heiligdom lag, en tot een sierlyk gehemelte verstrekte, gelijk in 't voorige menigmael is opgemerkt; doch van dit gedeelte draegt het gansche Heiligdom dezen naem, gelijk nu hier, en vervolgens doorgaens, onder de benaming van dit Dek-kleed, of *Tabernakel*, het gansche gebouw met al deszelfs toebehooren verstaen wordt. —— Sommigen brengen deze woorden tot de dus verre beschreeven en als met name opgetelde stukken des Heiligdoms, en dit komt ons het waerschijnlykste voor, om dat 'er straks gezegd wordt, dat dit gestelde was ten *dienste der Leviten*, namelyk, opdat zy, by het opbreken des Legers in het afnemen en oprichten des Tabernakels, alle de daertoe behoorende stukken nae deze lijst zouden kunnen nagaen, en onderscheidenlyk bewaren. Anderen brengen dit tot het volgende als eene inleiding tot de berekening van de som der metalen, welke (na eene tusschenreden vs. 22, 23) gemeld wordt vs. 24 enz. — Deze telling nu geschiedde op bevel van Mose, door eene daer toe bevoegde hand, want alle deze dingen zijn 't, die getelt zijn nae den mont Mose, ten dienste der Leviten, door de hant Ithamars des soons des Priesters Aarons.

22. Ithamar evenwel had geen bestel over, noch de hand in de bewerking van dit alles; dit geschiedde door de meergenoemde werklieden, namelyk Bezaleël en Aholiab, gelijk 'er daerom, of ter gelegenheid hier van, nog eens uitdruklyk gezegd wordt: Bezaleël nu de sone Uri, des soons Hur, van de stamme Juda, maeckte al dat de HEERE Mose geboden hadde.

23. Ende met hem Aholiab de sone Ahisamach van de stamme Dan, een werckmeester ende vernuftigh konstenaer: ende een borduerder in hemelsblaeuw, ende in purper, ende in scharlaken, ende in fijn linnen.

24. Al het gout dat tot het werck verarbeydt is in 't gantsche werck des heyligdoms: te weten het gout des beweeg-offers, 't welk vrywillig nae elks

ver-

vermogen werd opgebracht, was negen en twintigh talenten, ende feven hondert en dertigh fikelen, nae den fikel des heyligdoms.

25. Het filver nu van de getelde der vergaderinge, welker getal volgens Kap. 30: 12. moest worden opgenomen, met een hoofdelyke fchatting of losprijs van een halve fikel voor ieder man; de ganfche fom welke dit beliep, was hondert talenten, ende een duyfent ende feven hondert ende vijf en tfeventigh fikelen, nae den fikel des heyligdoms.

26. Een Beka voor elck hooft, [*dat is*] een halve fikel nae den fikel des heyligdoms: van een yeder die overgingh tot de getelde, van twintigh jaer oudt ende daer boven, [*namelick*] fes hondert duyfent, ende drie duyfent, ende vijf hondert, ende vijftigh. Hoe veel de voornoemde fommen bedroegen, nae de munten van den tegenwoordigen tijd berekend, is moeilyk te bepalen, van wegen de verfchillende gedachten der Geleerden in dezen tak: Het blijkt ontegenzeglyk uit dit 25fte vs., dat een *Talent* de waerde moet gehad hebben van 3000 fikelen, want de getelde waren 603550 volgens vs. 26. elk dezer een halven fikel opbrengende, bedroeg dit de helft van dat getal, dat is 301775; wanneer men nu dit getal door 3000 verdeelt, komt daer uit juist 100, met een overfchot van 1775, dat is 100 Talenten, en 1775 fikelen. Maer men is 't niet eens in de bepaling der waerde van den fikel; volgens fommigen bedroeg een Talent goud, ruim 5066 ponden fterlings, 29 Talenten zouden dan de waerde hebben van omtrent 147204 zulke ponden, en de 730 fikelen gouds bedragende 1277 ponden en 10 fchellingen, daer by genomen, zou dit t' zamen uitmaken 148481 ponden fterlings en 10 fchellingen. Volgens anderen bedroeg een Talent goud 7200 ponden fterlings, en dus de geheele fom van 29 Talenten met de 730 fikelen, 210552 ponden, dat is (2,316,072.) twee milioen, drie honderd en zestien duizend twee en zeventig gulden, Hollandfche Munt. — Wat de 100 Talenten en 1775 fikelen zilvers betreft; deze, den fikel met fommigen gerekend op 2½ fchelling

fterlings, bedragen 37,721 ponden 17 fchellingen en een halve: volgens anderen den fikel gerekend op 3 zulke fchellingen, zou het eene fomme uitmaken van 45,266 ponden fterlings, en 5 fchellingen, dat is, nae onze Munt
f 497,928 : 15 - Deze gevoegd worden by de voorige fom, van
2,316,072 - - maken t' zamen, aen goud en zilver uit
2,814,000 : 15 - dat is twee milioen, acht hondert en veertien duizend, guldens. By deze fom kwam nog, behalven de waerde der edelgefteenten, het koper, 't welk ftraks zal opgenoemd worden; intusfchen wordt 'er nog gemeld waeraen de laetstgenoemde fom, het zilver, verwerkt is, in de 2 volgende vsf.

27. Ende daer waren hondert talenten filvers, om te gieten de voeten des heyligdoms, ende de voeten des voorhangs: tot hondert voeten waren hondert talenten, een talent tot eenen voet. Waer uit men kan opmaken hoe zwaer deze voeten geweest zijn, 't geen ook nodig was, wijl zy het fondament van 't gebouw uitmaekten. Vergelijk Kap. 26: 19. enz.

28. Maer uyt de duyfent, ende feven hondert ende vijf en tfeventigh [*fikelen*] maeckte hy de haken aen de pilaren, ende hy overtrock hare hoofden, ende omtooghfe met banden. Waer toe het goud gebruikt werd, was met een woord gemeld, vs. 24. namelyk tot al het overige werk, huisraed, en gereedfchappen des Heiligdoms; al wat van zilver en koper gemaekt werd, hier opgeteld wordende, fpreekt het van zelfs dat de overige ftukken van 't goud werden toebereid, namelyk de arke, 't verzoendekfel, de Cherubin, de reuk-altaer, kandelaer, en Tafel der toonbrooden, met derzelver gereedfchappen, en voords ook de fieraden aen de kleederen des Hoogepriesters.

29. Het koper nu des beweeg-offers, was tfeventigh talenten: ende twee duyfent, ende vier hondert fikels.

30. Ende hy maeckte daer van de voeten van de deure der Tente der t'famenkomfte, ende den koperen altaer, ende den koperen roofter dien hy hadde: ende al de gereetfchap des altaers.

31. En-

31. Ende de voeten des voorhofs rontom, ende de voeten der poorte des voorhofs: oock alle de pinnen des Tabernakels, ende alle de pinnen des voorhofs rontom.

Wanneer we nu de ſom der Metalen alleen, behalven de edelgeſteenten, en andere ſtoffen van hout, katoen, wolle enz. t'zamen nemen, bedraegt dezelve, volgens de grootſte berekening, omtrent drie milioenen guldens; voorzeker een zeer aenmerkelyke ſom voor een volk, dat zoo lange onderdrukt was, in ſlavernye geleefd had, aen vele behoeften onderhevig was, en zich thans bevond in eene barre woeſtenye van Arabie, alwaer aen alles gebrek was. Het voorbarig ongeloof, gewoon de zaken ſlegts oppervlakkig te bezien, neemt hier uit aenleiding, om aen de waerheid van dit verhael te twijfelen. Dan, men moet gedenken, dat dit volk, geduurende den tijd van 200 jaren, het vruchtbaerſte gewest van een rijk en bloejend land bewoond, en in den beginne aenzienlyke voorrechten genoten hadde; dat het, geduurende deszelfs zware dienstbaerheid, echter van landeryen, vee, en verdere bezittingen niet is beroofd geworden; dat het Egypten niet verlaten heeft, dan na dat het, vooraf daer van verwittigd, en daer toe voorbereid, tijd gehad had, om 't geen men niet vervoeren kon, te verkopen, terwijl zy met hunne kudden en last-beesten uittogen, en hunne kostbaerheden ongehinderd mede namen; vooral, dat zy, by hunne eigen bezittingen, ook geen klein gedeelte van de bezittingen hunner onderdrukkers mede gekreegen hadden, van gouden, zilveren, en andere kostbare kleinodien en fraije ſtoffen; met één woord, datze, volgens de belofte, door den HEERE aen Abraham Gen. 15: 14. gedaen, en naderhand door Moſe Exod. 3: 21, herhaeld, *met groote have*, of zoo als de Pſalmist het uitdrukt, Pſ. 105, *met zilver en goud* uit Egypte vertrokken zijn. Het was dan gewis geen arm volk, immers niet te dier tijd; en het kan uit die aenmerkingen geenszins ongelooflyk voorkomen, dat dit volk, 3 maenden na dat het uit Egypten vertrokken was, en na dat het boven dien, van de verdronken Egyptenaers, aen den oever der roode zee, geen geringen buit gemaekt had, in ſtaet zou geweest zijn, in deze woeſtijne, de voornoemde kosten goed te

maken. Om dit te gemaklyker te begrijpen, zo laet ons de ruimste der voornoemde berekeningen overnemen, en stellen, dat de som der metalen, goud, zilver, en koper, drie Milioenen guldens belopen heeft; laet ons de waerde van de edelgesteenten en andere stoffen van hemelsblauw, purper, scharlaken enz. nog op een Milioen begrooten, dat althans ruim genoeg gerekend is; ja laet ons, nog ten overvloede een halve Milioen daer boven nemen; en dus stellen dat de gansche som bedragen hebbe *vier en een halve Milioen*. Laet ons nu van den anderen kant eens berekenen, hoe gemaklyk deze som door een volk, een volk zelfs veel minder talrijk en vermogend dan 't volk Israëls in die omstandigheden, was optebrengen. Men rekent in het algemeen, dat de Israëliten, de getelde en ongetelde t'zamen genomen, dat is Vrouwen en Kinderen mede gerekend, ten getale van omtrent twee Milioen uit Egypten zijn uitgetrokken: Laet ons nu eens voor een oogenblik onderstellen, dat 'er van die *twintig* mael honderd duizend, slegts *drie* mael honderd duizend man geweest zijn, die van hunne Egyptische buuren en kennisfen met aenzienlyke giften van goud, zilver, en andere kleinoodien, by hunnen uittocht, beschonken zijn. Laet ons al verder stellen, dat, ieder dezer drie mael honderd duizend, door elkander gerekend, niet meer dan de waerde van vijf en zeventig guldens, voor zijn hoofd, aen geschenken met zich gevoerd hebbe; 't geen zeker niet te groot is, als men bedenkt, dat men aen goud, zilver, edelgesteente, en andere kostbaerheden, niet veel geven kan beneden de gestelde som; dat de Egyptenaren op dien tijd zeer mild waren; en dat ze met een buitengewoonen aendrift genoopt werden om de Israëliten te overladen, tot zoo verre, dat ze na den uittocht der Israëliten bevonden zichzelven beroofd te hebben. Telt men nu de bezittingen van deze driemael honderd duizend man, t'zamen, elk gerekend op *f* 75 - - zal de som van de geschenken alleen bedragen *f* 22,500,000 - -. Laet ons nu eindelyk stellen, dat deze Israëliten, in de vuurigheid van hunnen ijver, en de vreugde over de herstelling van Gods verbond, elk slegts het vijfde deel van deze hunne geschenken ten hefoffer gebracht hebben, dat voorzeker zeer gematigd gerekend is; neemt dan van de zoo even genoemde

twee

twee- en twintig Milioen en vijfmael honderd duizend guldens het vijfde deel, en dit zal juist bedragen de gevorderde *vier en een halve Milioen.* Dus ziet men, hoe alles wat tot het Heiligdom behoorde, tot de hoogste rekening begroot, zeer gemaklyk door het volk Israëls kon worden opgebracht, ja alleenlyk uit een gedeelte van hunne geschenken meer dan overvloedig had kunnen gevonden worden, zonder eens hunne eigen bezittingen aen te spreken, die zy reeds in Egypten gehad en medegevoerd hadden; ja zonder eens de hoofdelyke schatting van $\frac{1}{2}$ sikel te behoeven.

HET XXXIX. KAPITTEL.

Vervolg van 't voorige: namelyk, een verhael van de bereiding der heilige kleederen; waer na alles tot Mose gebracht, en door hem van stuk tot stuk nauwkeurig bezien zijnde, overeenkomstig Gods voorschrift bevonden, en met zegening van hem goedgekeurd wordt.

1. SY, te weten Bezaleël en Aholiab, met hunne onderwerklieden, (*a*) maeckten oock amptskleederen om in het heylige te dienen, van hemelsblaeuw, ende purper, ende scharlaken: oock maeckten sy de heylige kleederen, die voor Aaron in 't byzonder waren, gelijck de HEERE Mose geboden hadde. Men behoeft dit niet zoo te begrijpen, als of zy eerst het gebouw afmaeckten, toen al den huisraed daer toe behoorende, daer na al 't geen tot het voorhof dienen moest, en nu eindelyk alle de kleedingen: Het is vermoedelyk, dat vele dier dingen, welke tot deze onderscheiden classen behoorden, gelijktijdig gemaekt wierden, doch Mose schikt in zijn verhael soort by soort, om dus met eenen een

(*a*) Exod. 31: 10. ende 35: 19.

bekwame lijst te vormen, waer nae al het geen tot het ganfche Heiligdom behoorde, kon opgeteld en nagegaen worden.

Hierop volgt nu de lijst der heilige kleederen, en de befchrijving hoe zy gemaekt werden, (waer mede men het 28ste Hoofdftuk, en onze verklarende uitbreiding daer over vergelyken moet). (*b*) Aldus (zoo fchrijft Mofe) maeckte hy, Bezaleël, met zijnen ambtgenoot en onder-arbeiders, den Ephod: van gout, hemelsblaeuw, ende purper, ende fcharlaken, ende fijn getweernt linnen, 't kan ook zijn, dat deze Ephod als het voornaemfte gewaed, met den borstlap, bepaeldelyk door Bezaleël gemaekt, dat is t'zamengefteld is, en alleen de daer toe benodigde ftoffen door andere werklieden vervaerdigd zijn, en dat dit de reden is van het onderfcheid tusfchen *zy* vs. 1. *hy* in dit vs. en wederom *zy* in 't meervoud, vs. 3 enz. welk onderfcheid men dan in 't beloop van dit ganfche Kapittel zou kunnen in 't oog houden.

3. (*c*) Ende fy reckten, of floegen uyt de dunne platen van gout, dat is zy floegen een gedeelte van 't goud tot zeer dunne platen, ende fneden 't tot fmalle reepkens als draden, om te doen, dat is t'zamen te weven, onder en in het midden van 't hemelsblaeuw, ende in het midden des purpers, ende in het midden des fcharlakens, ende in het midden van het fijn linnen, van het allerkonftelickfte werck. In later tijd heeft men de konst gevonden, om het goud-draed van zwaer vergulde zilveren ftaven te rekken, welke konst in die tijden onbekend fchijnt geweest te zijn; hoewel men tevens moet bekennen, dat zulk goud-draed op verre nae die waerde en duurzaemheid niet heeft, welke dezen goud-draden, zoo als ze hier van dunne zuiver gouden platen gefneden werden, moet eigen geweest zijn, als welke duurzaem hunne koleur en glans moeten behouden hebben; daer het goud-draed, nae de later uitvinding bereid, al ras deszelfs fchoonheid verliest, en ten laetften wit-achtig wordt, of met vlakken uitflaet.

4. Sy

(*b*) Exod. 28: 6. (*c*) Exod. 28: 6.

4. Sy maeckten t'samenvoegende schouderbanden daer aen: aen den Ephod, aen de beyde eynden desselven wiert hy t'samengevoegt.

5. Ende (*d*) de konstelicke riem sijns Ephods die daer op was, die was gelijck sijn werck, van het selve, van gout, hemelsblaeuw ende purper, ende scharlaken, ende fijn getweernt linnen, gelijck als de HEERE Mose bevolen hadde.

6. Sy bereydden oock de (*e*) Sardonixsteenen, omvatt in goudene kaskens: [*als*] segelgraveeringe gegraveert, met de namen der sonen Israëls.

7. Ende hy, Bezaleël, (*f*) settese op de schouderbanden des Ephods tot steenen der gedachtenisse voor de kinderen Israëls: gelijck de HEERE Mose geboden hadde.

8. (*g*) Hy, Bezaleël, maeckte ook den borstlap van het allerkonstelickste werck, gelijck het werck des Ephods: van gout, hemelsblaeuw ende purper, ende scharlaken, ende fijn getweernt linnen.

9. (*h*) Hy was vierkantigh, sy maeckten den borstlap dobbel: een spanne was sijn lengte, ende een spanne was sijn breette, dobbel zijnde.

10. (*i*) Ende sy vulden daer in vier rijgen steenen, een rijge van een Sardis, een Topaz, ende een Carbonckel, dit is d'eerste rijge.

11. (*k*) Ende de tweede rijge: van een Smaragd, een Saphir, ende een Diamant.

12. Ende de derde rijge: van een Hyacinth, Agaet, ende Amethist.

13. Ende de vierde rijge, van een Turkoys, ende een Sardonix, ende een Jaspis: omvatt in goudene kaskens in hare vullingen.

14. Dese steenen nu met de namen der sonen Israëls, waren twaelve, met hare namen, met segelgraveeringe, yeder met sijnen name, nae de twaelf stammen.

(*d*) Exod. 28: 8. (*e*) Exod. 28: 9, 10, 11. (*f*) Exod. 28: 12
(*g*) Vers 15. (*h*) Vers 16. (*i*) Vers 17. (*k*) Vers 18.

15. Sy maeckten oock aen den borſtlap gelijckeyndigende ketenkens, van gedraeyt werck uyt louteren goude.

16. Ende ſy maeckten twee goudene kaſkens, ende twee goudene ringen: ende ſy ſetteden die twee ringen aen de beyde eynden des borſtlaps.

17. Ende ſy ſetteden de twee gedraeyde goudene ketenkens aen de twee ringen, aen de eynden des borſtlaps.

18. Doch die twee [*andere*] eynden der twee gedraeyder [*ketenen*] ſetteden ſy aen de twee kaſkens: ende ſy ſettedenſe aen de ſchouderbanden des Ephods, recht op de voorſte zijde van dien.

19. Sy maeckten oock twee goudene ringen, die ſy aen de twee [*andere*] eynden des borſtlaps ſetteden: inwendigh aen ſijnen boort, die aen de zijde des Ephods is.

20. Nogh maeckten ſy twee goudene ringen, die ſy ſetteden aen de twee ſchouderbanden des Ephods, beneden, aen de voorſte zijde deſſelven, tegen over ſijne [*andere*] voege, boven den konſtelicken riem des Ephods.

21. Ende ſy bonden den borſtlap met ſijne ringen, aen de ringen des Ephods, met een hemelsblaeuw ſnoer, dat hy op den konſtelicken riem des Ephods ware; op dat de borſtlap van den Ephod niet afgeſcheyden en wierde: gelijck als de HEERE Moſe geboden hadde. Hier wordt niet geſproken van de Urim en Thummim, welke tot den borstlap des Ephods behoorden; waer over men vergelijke onze aenmerking op Kap. 28: 30.

22. Ende hy maeckte den mantel des Ephods van geweven werck, geheel van hemelsblaeuw.

23. Ende het gat des mantels was in het midden deſſelven, als het gat eenes panſiers: dit gat hadde eenen boort rontom, dat het niet geſcheurt en wierde.

24. En-

24. Ende aen de zoomen des mantels maeckten sy granaet-appelen van hemelsblaeuw, ende purper, ende scharlaken, getweernt.

25. Sy maeckten oock schellekens van louteren goude, ende sy stelden de schellekens tusschen de granaet-appelen aen de zoomen des mantels rontom, tusschen de granaet-appelen.

26. Dat een schelleken, daer na een granaet-appel was, [*wederom*] een schelleken ende een granaet-appel, aen de zoomen des mantels rontom: om te dienen, gelijck als de HEERE Mose geboden hadde.

27. (*l*) Sy maeckten oock de rocken, dat is hembden, van fijn linnen, van geweven werck, voor Aaron ende voor sijne sonen.

28. Ende den hoet van fijn linnen, ende de cierlicke mutsen van fijn linnen: (*m*) ende de linnen onderbroecken van fijn getweernt linnen.

29. Ende den gordel van fijn getweernt linnen, ende van hemelsblaeuw, ende purper, ende scharlaken, van geborduert werck: gelijck als de HEERE Mose geboden hadde.

30. (*n*) Sy maeckten oock de plate der kroone der heyligheyt van louteren goude, ende sy schreven daer op een schrift, met segelgraveeringe, DE HEYLIGHEYT DES HEEREN.

31. (*o*) Ende sy hechteden een snoer van hemelsblaeuw daer aen, om aen den hoet van boven te hechten: gelijck als de HEERE Mose geboden hadde.

32. Aldus wert al het werck des Tabernakels der Tente der t'samenkomste voleyndt: *Tabernakel* was de naem van 't onderste, en *Tente* die van 't tweede dekkleed, 't welk boven over het Heiligdom lag; *Tabernakel der Tente* is letterlyk te zeggen, de Tabernakel, welke met eene tente bedekt is. Elk van deze benamingen worden, door

(*l*) Exod. 28: 39. (*m*) Ezech. 44: 18. (*n*) Exod. 28: 36. ende 29: 6. (*o*) Exod. 28: 37.

een vervangende ſpreekmanier, waer by een gedeelte voor 't geheel genomen wordt, voor 't geheele gebouw genomen; hier worden ze beide tot datzelfde oogmerk t'zamengenomen, de *Tabernakel der tente* is dan, volgens de bedoeling hier, het ganſche Heiligdom, met al zijn toebehooren: Dit alles was nu voleind, of afgewerkt, ende de kinderen Iſraëls hadden 't gemaeckt nae alles dat de HEERE Moſe geboden hadde, alſoo hadden ſy 't gemaeckt.

33. (*p*) Daer na brachten ſy alle de voorheen beſchreeven en nu afgewerkte ſtukken, tot Moſe; namelyk, ſy brachten den Tabernakel, de onderſte gordijnen of dekkleeden van hemelsblauw, purper, en ſcharlaken, tot Moſe, de tente, of het dekkleed van geiten-hair, ende alle hare gereetſchap: hare haeckſkens, hare berderen, hare rychelen, ende hare pilaren, ende hare voeten.

34. Ende het deckſel van rootgeverwde ramsvellen, ende het deckſel van daſſevellen: ende den voorhangh des deckſels.

35. De Arke der getuygeniſſe, ende hare hantboomen, ende het verſoendeckſel.

36. (*q*) De tafel, met alle hare gereetſchap, ende de toonbrooden.

37. Den louteren gouden kandelaer, met ſijne lampen, de lampen, die men toerichten moeſte, ende al deſſelven gereetſchap: ende de olie ten lichte.

38. Voorder den goudenen altaer, ende de ſalfolie, ende 't reuckwerck van welrieckende ſpeceryen, ende het deckſel van de deure der Tente.

39. Den koperen altaer, ende den koperen rooſter dien hy heeft, de hantboomen deſſelven, ende al ſijne gereetſchap, het waſchvat, ende ſijnen voet.

40. De behangſelen des voorhofs, ſijne pilaren, ende ſijne voeten, ende het deckſel der poorte des voorhofs, ſijne zeelen, ende ſijne pinnen: ende

(*p*) Exod. 35: 11. (*q*) Exod. 31: 8.

ende al de gereetschap des dienstes des Tabernakels, tot de Tente der t'samenkomste.

41. (*r*) De amptskleederen, om in het heyligdom te dienen: de heylige kleederen des Priesters Aarons, ende de kleederen sijner sonen, om het Priester-ampt te bedienen.

42. Nae alles dat de HEERE Mose geboden hadde, alsoo hadden de kinderen Israëls, dat is de werklieden uit de kinderen Israëls, het gantsche werck gemaeckt: Ook kan dit aen alle de kinderen Israëls in 't gemeen worden toegeschreeven; niet alleen, om dat dit alles in den naem en van wegen het volk Israëls geschiedde, maer ook om dat van het gansche volk, door middel van de hoofdelyke schatting, behalven de vrijwillige hef-offers, elk iets daer aen had toegebracht.

43. Mose nu besagh, met alle nauwkeurigheid, het gantsche werck, ende siet, zoo opmerkelyk waren zy allen door den geest der wijsheid en kloekzinnigheid in dit hun werk bestuurd geworden! *ziet*, sy hadden het gemaeckt: gelijck als de HEERE geboden hadde, alsoo hadden sy 't gemaeckt, 'er ontbrak niets aen, alles beantwoordde volkomen aen 't voorbeeld, 't welk Mose op den berg gezien hadde: Doe segendese Mose, namelyk de werklieden, welke hun werk zoo nauwkeurig en getrouw verricht hadden; ja ook alle de kinderen Israëls, welke vermoedelyk ter dezer gelegenheid t'zamen vergaderd waren, door welke de bouwstoffen waren opgebracht, en welke nu t'zamen als een eenig man, door de handen van Bezaleël en de zijnen, dit voltooide werk aen Mose, en in hem aen God zelven, aenboden. Dezen allen zegende hy, in den naem des Heeren, prijzende hunnen ijver en getrouwheid, met toezegging van de Godlyke goedkeuring en gunste.

(*r*) Exod. 31: 10.

HET XL. KAPITTEL.

Alle de deelen des Heiligdoms nu voltooid en goedgekeurd zijnde, worden op Gods bevel in elkander gezet, tot een konſtig, heerlyk en welgeordend gebouw; 't welk, nevens de Priesters, wordt gezalfd en ingewijd; waerop de Godlyke Majesteit, in een zichtbaer teeken, het zelve inneemt of betrekt tot haer Paleis, om als Iſraëls Koning en Opper-Monarch in het zelve te woonen, en de hulde des volks te ontvangen, door de waerneming der plechtige offeranden en andere Godsdienſtigheden, welke in het volgende Boek uitvoerig zullen ingeſteld en beſchreeven worden.

1. VOorder ſprack de HEERE tot Moſe,
na dat hy al het te vooren gemelde werk had
opgenomen, en nu den mond des Heeren raed gevraegd
had, wat hem verder te doen ſtond; toen ſprak de Heere
tot hem, ſeggende:
2. Op den dagh der eerſter maent, [*te weten*]
op den eerſten der maent, ſult gy den Tabernakel,
de Tente der t'ſamenkomſte, dat is, *tot eene Tente
der t'zamenkomſte*, in welke ik tot ulieden komen en onder
u woonen zal, oprichten: Deze 1^ſte^ maend, was de
eerſte maend van het tweede jaer na den uittocht der Iſraë-
liten uit Egypten, zoo dat dit alles omtrent in den tijd van
een half jaer ſchijnt gemaekt te zijn.
3. Ende gy ſult aldaer ſetten de Arke der ge-
tuygeniſſe: ende gy ſult de Arke met den voor-
hangh bedecken. Zoo drae de Tabernakel was opgericht,
namelyk de berderen, met de daer overliggende uitſpanſels
of dekkleeden, moest het huisraed op deszelfs beſtem-
de plaetſen geſteld worden; en wel in deze orde, dat
men

men moest beginnen met de Arke te plaetsen in het binnenste of achterste deel des Heiligdoms, tegen het Westen: Dit toch was het voornaemste stuk van 't Heiligdom, het was de throon van God, waerop Hy zijne byzonderste tegenwoordigheid wilde doen rusten; hierom moest dezelve allereerst worden ingebracht, als mede, om dat de plaetselyke gelegenheid vorderde, dat het Paleis van achteren af naer vooren toe met het daertoe behoorend huisraed voorzien wierd, anderszins zouden de stukken die in 't Heilige staen moesten, in den weg gestaen en verhinderd hebben de Arke in te brengen tot hare plaetse: Voords moest dezelve aenstonds, zoodrae zy op hare plaets stond, bedekt worden met het Voorhangsel, op dat niemand, zelfs niet de Priesters en Leviten, de Ark zien zouden, die wegens deszelfs heiligheid niet zichtbaer of toeganglyk was, dan alleen voor den eersten Dienaer des Konings, den Hoogepriester, op den daertoe gestelden tijd.

4. (*a*) Daer na, wanneer de Ark in 't binnenste Heiligdom geplaetst zal zijn, sult gy het Heilige met deszelfs huisraed voorzien, namelyk de tafel daer inbrengen met alle de vaten daertoe behoorende, ook de toonbrooden, ende gy sult schicken dat daer op te schicken is: (*b*) gy sult oock den kandelaer daer inbrengen, ende sijne lampen aensteken.

5. Ende gy sult den goudenen, dat is *met goud overtogen* altaer ten reuckwercke voor de Arke der getuygenisse setten: (*c*) dan sult gy het decksel der deure des Tabernakels ophangen, en alzoo het Heilige, aen den open kant naer het Voorhof toe, sluiten.

6. Gy sult oock, het binnenste Heiligdom nu in orde gebracht zijnde, het Voorhof voorzien van 't geen daertoe behoort, en hier toe eerst den altaer des brand-offers setten voor de deure des Tabernakels der Tente der t'samenkomste, zoo nogthans, dat 'er tusschen den Altaer en het Heilige eene genoegzame tusschenruimte zy

(*a*) Exod. 26: 35. (*b*) Exod. 27: 20. (*c*) Exod. 26: 36.

voor het Waschvat, en voor die diensten, welke door de Priesters aldaer verricht moeten worden.

7. Ende gy ſult het waſchvat ſetten tuſſchen de Tente der t'ſamenkomſte, ende tuſſchen den altaer: ende gy ſult water daer [*in*] doen.

8. (*d*) Daer na ſult gy den voorhof rontom ſetten, ende gy ſult het deckſel ophangen aen de poorte des voorhofs.

9. Dan ſult gy de ſalf-olie nemen ende ſalven den Tabernakel, ende al dat daer in is: ende gy ſult denſelven heyligen, met al ſijne gereetſchap, ende het ſal een heyligheyt zijn. (zie over dit en eenige volgende vsſ, op Kap. 30: 23-29.)

10. (*e*) Gy ſult oock den altaer des brand-offers ſalven, ende alle ſijne gereetſchap: ende gy ſult den altaer heyligen, ende de altaer ſal heyligheyt der heyligheden zijn.

11. Dan ſult gy het waſchvat ſalven, ende den voet deſſelven: ende gy ſult het heyligen.

12. Gy ſult oock Aaron ende ſijne ſonen doen naederen, tot de deure der Tente der t'ſamenkomſte: ende gy ſultſe met water waſſchen.

13. Ende gy ſult Aaron de heylige kleederen aentrecken, welke Kap. 28 beſchreeven zijn: ende gy ſult hem ſalven, ende hem heyligen, dat hy my het Prieſter-ampt bediene, (zie Kap. 30: 30, 31.)

14. Gy ſult oock ſijne ſonen doen naederen, ende ſultſe de rocken aentrecken.

15. Ende gy ſultſe ſalven, gelijck als gy haren vader geſalft ſult hebben, dat ſy my het Prieſter-ampt bedienen (zie Kap. 29: 7.): ende 't ſal geſchieden, dat hen hare ſalvinge ſal zijn tot een eeuwigh Prieſterdom by hare geſlachten; tot een teeken en onderpand dat hun Prieſterſchap duuren zal, zoo lang Iſraëls Burgerſtaet zal aenwezig zijn, vergel. Kap. 12: 14. Ook diende deze zalving voor hunne nakomelingen in alle vol-

(*d*) Exod. 27: 16. (*e*) Exod. 29: 37.

volgende geslachten, welke gerekend werden mede in deze zalving begreepen te zijn, en dus by opvolging zouden kunnen dienen, zonder dat deze zalving behoefde herhaeld te worden, dan alleen aen de opvolgende Hoogepriesters. Zie Kap. 29: 7, 9.

16. Mose nu dede 't: nae alles dat hem de HEERE geboden hadde, alsoo dede hy.

17. Ende het geschiedde in de eerste maent, in (*f*) het tweede jaer, op den eersten der maent, dat de Tabernakel opgerichtt wert, of begon opgericht te worden; hoewel 't ook niet onmogelyk voorkomt, dat deze oprichting in éénen dag voltrokken zy, zoo wegens de volmaektheid van alle hare deelen, die slegts aen een te voegen, op elkander te sluiten, of op haer plaets te zetten of te leggen waren, als ook wegens de veele handen der Leviten, die hier aen hielpen. Voords vindt men hier, van dit vs. af tot vs. 34 toe, een verhael van de nauwkeurige uitvoering van alles, wat God in 't voorste gedeelte van dit Kapittel geboden heeft; welke herhalingen zeer geschikt konden zijn om alle deelen, waeruit het Heiligdom bestond, in 't geheugen in te prenten, en onder byzondere aendacht te houden: Dus luidt het verhael der uitvoering:

18. Want Mose richtte den Tabernakel op, ende sette sijne voeten, ende stelde sijne berderen, ende sette sijne rychelen daer aen: ende hy richtte de pilaren desselven op.

19. Ende hy spreydde de tente van geiten-hair uyt over den Tabernakel, dat is, over het onderste kleed; ende hy settede of leide het deckfel der tente, namelyk de kleeden van Rams- en Dassen-vellen, daer boven op: gelijck als de HEERE Mose geboden hadde.

20. Voorder nam hy, ende leyde 't getuygenisse in de Arke, ende dede de hantboomen aen de Arke: ende hy settede het versoendeckfel boven op de Arke.

21. Ende hy bracht de Arke in den Taberna-

(*f*) Num. 7: 1.

kel, ende (*g*) hy hingh den voorhangh des deckfels op, ende bedeckte de Arke der getuygenisse: gelijck als de HEERE Mose geboden hadde.

22. Hy settede oock de tafel in de Tente der t'samenkomste aen de zijde des Tabernakels tegen 't noorden: buyten den voorhangh.

23. (*h*) Ende hy schickte daer op het broot in ordre, voor het aengesichte des HEEREN: gelijck als de HEERE Mose geboden hadde.

24. Hy settede oock den kandelaer in de Tente der t'samenkomste, recht over de tafel: aen de zijde des Tabernakels, zuydwaert.

25. Ende hy stack de lampen aen voor het aengesichte des HEEREN: gelijck als de HEERE Mose geboden hadde. In deze en de volgende verrichtingen, handelde Mose als een Priester, op een buitengewoone wys, en alleen voor eenen korten tijd, daertoe van God aengesteld, om (eer de gewoone Priesters geordend waren) des Heeren huis, en de Priesters die vervolgens daerin dienen moesten, te heiligen, 't welk verricht zijnde, Moses Priesterdom ophield, en door Aaron en zijne Zonen vervangen werd.

26. Ende hy settede den goudenen altaer in de Tente der t'samenkomste voor den voorhangh.

27. Ende hy stack daer op aen reuckwerck van welrieckende speceryen, geduurende de 7 dagen der inwijing des Heiligdoms: gelijck als de HEERE Mose geboden hadde.

28. Hy hingh oock het deckfel der deure des Tabernakels.

29. Ende hy settede den altaer des brand-offers aen de deure des Tabernakels der Tente der t'samenkomste: Ende hy offerde, geduurende die zelve zeven dagen, daer op brand-offer ende spijs-offer, tot inwijing des Altaers, gelijck als de HEERE Mose geboden hadde.

30. Hy

(*g*) Exod. 35: 12. (*h*) Exod. 25: 30

30. Hy ſettede oock het waſchvat tuſſchen de Tente der t'ſamenkomſte, ende tuſſchen den altaer: ende hy dede water daer in om te waſſchen.

31. Ende Moſe, ende Aaron, ende ſijne ſonen wieſſchen daer uyt hare handen, ende hare voeten.

32. Als ſy ingingen tot de Tente der t'ſamenkomſte, ende als ſy tot den altaer naederden, ſo wieſſchen ſy haer: gelijck als de HEERE Moſe geboden hadde.

33. Hy richtte oock den voorhof op, rontom den Tabernakel ende den altaer, ende hy hingh het deckſel der poorte des voorhofs op: Alſo voleyndde Moſe het werck, en zalfde daerna den Tabernakel en al het geen daer in was, volgens 't bevel vs. 9 enz. Zie de uitvoering hier van, als ten zelvendage geſchied, Num. 7: 1.

34. (*i*) Doe, na dat dit alles was toebereid en ingewiid, bedeckte de wolcke de Tente der t'ſamenkomſte, plaetzende zich de Wolk-kolom, die dus verre op de Tente van Moſe geſtaen had Kap. 33: 9, nu op dit Paleis, en wel boven de uitwendige bekleedſelen van 't Heiligdom: ende de heerlickheyt des HEEREN, de Schechinah, welke boven de Ark ging woonen, vervulde inwendig den Tabernakel, dat is, het binnenſte van 't gebouw. Zoo volbracht God nu 't geen Hy Kap. 25: 8, 22 beloofd had, en nam dus zijn intrek in dit Paleis, het zelve innemende tot zijn Heiligdom, en wel met die gunſtige toekeering tot zijn volk, dat Hy dezen Tabernakel niet, gelijk de tente, van welke Kap. 33: 7 geſproken is, verre buiten 't leger liet ſpannen, maer nu in het midden van het leger Iſraëls liet oprichten en ſtand houden, volgens Num. 1: 1 en 2: 2, 17.

35. Deze zichtbare vertooning der Godlyke Majesteit, was ſoo ontzachlyk en luiſterrijk, dat Moſe niet en

(*i*) Num. 9: 15. 1 Kon. 8: 10.

konde ingaen in de Tente der t'ſamenkomſte, dewijle, dat is, terwijl en zoo lang de wolcke op die wyze daer op bleef, ende de heerlickheyt des HEEREN den Tabernakel vervulde, zoo dat niet alleen het Heilige der heiligen, maer de geheele Tabernakel van den glans der Godlykheid ſchitterde, en daer mede, als met eene heldere en lichtende wolk, (zoo 't ſchijnt) geheel vervuld was: vergel. 1 Kon. 8: 10, 11. en Jeſ. 6: 1. Althans Moſe durfde het niet wagen, hy weerhield zich uit eerbied; en vermogt ook niet, geduurende deze luisterrijke verſchijning, ter tente in te gaen, alvoorens hy geroepen werd, zoo min als hy te vooren ongeroepen tot God op den berg vermogt opteklimmen: Doch kort hierop werd hy van God geroepen, en met zijne aenſpraek uit den Tabernakel verwaerdigd, Levit. 1: 1. na welken tijd Moſe vryheid ſchijnt gehad te hebben, om, wanneer 't hem behaegde, God te naderen, Num. 7: 89. en 9: 8, 9. terwijl des Heeren heerlykheid, na dezen dag der inwijing, geweeken is binnen 't Heilige der heiligen, achter 't Voorhangſel, en aldaer beſtendig bleef boven de Ark, van waer Hy tot Moſe ſprak, wanneer die in het Heilige kwam om Hem raed te vragen. Hier van nu is 't, dat God zoo menigmael omſchreeven wordt als *die tusſchen de Cherubim woont*; hoewel Hy, ook na dezen dag der inwijing, by ſommige gelegenheden, zijne heerlykheid naer buiten over de Tente, en ſomtijds aen de deure derzelve, vertoonde, Num. 11: 17, 25. Num. 16: 42. Deut. 31: 14, 15.

By gelegenheid dezer zichtbare heerlykheid Gods, nederdalende op en in den Tabernakel, verhaelt Moſe, als in eene tusſchenrede, het navolgende gewoonlyk verſchijnſel, geduurende de reis der Iſraëliten door de Woestijne; zeggende, in de drie volgende vsſ.

36. Als nu de wolcke opgeheven wert van boven den Tabernakel, ſo reyſden de kinderen Iſraëls voort in alle hare reyſen.

37. Maer als de wolcke bleef ſtil ſtaen, en niet opgeheven en wert: ſo ſloeg zich het leger neder, en bleef aen die plaetſe, en in dat geval en vertreyden ſy

niet,

niet, tot op den dagh dat ſy opgeheven wert. Zy werden geheel beſtuurd door de bewegingen van de wolke, en volgden derzelver aenwijzingen. God die in deze wolke zijne krachtige en gunstrijke tegenwoordigheid betoonde, leidde en beſtuurde het volk, door dit geſtelde teeken, in alle deszelfs optochten en legeringen; van waer Iſraël gezegd wordt *nae den mond des Heeren gereisd*, *en nae den mond des Heeren zich gelegerd te hebben*. Om nu wel te begrijpen, hoe zy altoos gelegenheid hadden, dit teeken waertenemen, dient nog het volgend onderricht.

38. (*k*) Want de wolcke des HEEREN was op den Tabernakel by dage, ende 't vyer was 'er by nachte op, voor de oogen des gantſchen huyſes Iſraëls, in alle hare reyſen; dat is, by dag vertoonde zy zich als eene duistere wolke, maer by nacht vertoonde zy zich als eene lichtende kolom van vuur, welk licht als uit het inwendige der wolke ſchijnt voortgekomen te zijn, Kap. 13: 21. Num. 9: 15, 16. Hier door was het, dat zy zoo wel in het duistere van den nacht, als op het heldere van den dag, dit verſchijnſel der Godlyke tegenwoordigheid duidelyk konden zien, onderkennen, en alzoo altoos in het oog hadden; welk zichtbaer teeken van Gods tegenwoordigheid hun bybleef, geduurende hun verblijf in de woestijne nimmer verliet, maer hun vergezelde tot aen Canaän toe.
Na deze tusſchenreden wordt het verhael, van 't geen vs. 35 gezegd was, weder opgevat en achtervolgd in het begin van 't volgende Kapittel, 't welk het begin van Moſes IIIe boek uitmaekt; hoedanige verdeeling in boeken den t'zamenhang niet verbreekt, vergel. 't geen we op 't 1^e vs. van dit Boek hebben aengeteekend.

Ziet daer dan den Tabernakel des Heeren opgericht en ingewijd tot een Paleis voor Iſraëls Koning, tot eenen Tabernakel zijner eere, tot eene plaetſe van plechtige Godsdienst-

(*k*) Exod. 13: 21. Num. 14: 14. Deut. 1: 33. Neh. 9: 19. Pſalm 78: 14. ende 105: 39. 1 Cor. 10: 1.

oeffeningen, waertoe een uitvoerig voorschrift nopens de offeranden onmiddelyk hier op volgen zal.

Maer we kunnen 'er niet aen twijffelen, of dit gebouw, zoo wel als de diensten die daer in verricht werden, hadden deels eene zinbeeldige, deels ook eene voorbeeldige beteekenis en gebruik. — Men zag in het *Voorhof* eene schets van de uitwendige Kerk of toevergadering tot Gods gemeinschap, in welke de Zoenofferande van des Middelaers Borg-gerechtigheid, en heiligmaking des Geests bediend werd, afgebeeld door den *koperen Altaer* en *het Waschvat.* — Het *Heilige* vertoonde een prent van de nadere gemeinschap met God, of de inwendige Kerk, waertoe niemand toegang kreeg, dan die gemeinschap had met, en geheiligd was door den Altaer en het Wasch-vat, 't welk onder deze bedeeling, zoo veel de uiterlyke plechtigheid betrof, alleen het voorrecht der Priesters was, doch deze waren hier in representanten van alle ware gelovigen, die in den geest zoodanigen toegang tot God hadden, als hier uitwendig door de Priesters plechtig vertoond werd. Het Huisraed, het welk in het Heilige stond, vertegenwoordigde een eigenaertige prent van 't geen in 's Heeren gemeinschap, en inwendige Godsdienst des harten, gesmaekt, genoten, en geoeffend wordt. Hier is geestlyke spijs en drank tot versterking van 't geestlyke leven, tot verkwikking der ziele, hier eet men van 's Koning *Tafel:* hier wordt men bestraeld met het licht des *Kandelaers*, met de inwendige verlichting des H. Geests, waer by men de verborgenheden van Gods gemeinschap, de dingen die des Geests Gods zijn, recht verstaet, opmerkt, en betracht; en 't welk, als een zevenvoudig licht, dat altoos brandt, de volmaektheid en geduurzaemheid van de gaven des Geests, door alle tijden heen, scheen aftescheduwen, als behelzende alle goede gave en alle volmaekte gifte, van den Vader der lichten afkomende, by wien geen verandering is, noch schaduwe van omkeeringe. Hier stond ook de *gouden Reuk altaer*, geheiligd door het bloed der verzoening, waer op het Reukwerk, als een zinprent van der Gelovigen Gebeden, Lofspraken, en Godvruchtige opheffingen des harten, welke als voor Gods aenge

gezichte, als voor zijnen throon, opklommen. En was dit alles met een Voorhangsel bedekt, het duidde aen, hoe alle deze dingen behoorden tot het inwendige van den Godsdienst, 't welk voor het vleeschlyk oog verborgen was, en alleen voor de genen, die als Geestlyke Priesters afgezonderd waren tot den dienst des Heeren, toeganglyk waren en door hen genoten werden. —— Eindelyk, het *Heilige der heiligen* vertoonde eene schets van de allernauwste, allerinnigste, en gemeenzaemste gemeinschap met God, welke in den hemel in kracht zal genoten worden. Hier was de throon Gods, wiens heerlykheid zich daer vertoonde tusschen de *Cherubim*, als zinbeelden der hemelsche throon-geesten, en rustede op 't verzoendeksel der *Arke*, 't welk een prent was van Messias, aengemerkt in zijne dadelyke en lijdelyke gehoorzaemheid, welke beide de grondslagen van Gods genade-throon uitmaken, vergelijk onze verklaringen op Kap. 25: 10, 17, 20. Deze throon Gods was echter weder door een Voorhangsel afgescheiden van het Heilige; tot een teeken, dat de toegang tot die onmiddelyke gemeinschap met God, zelfs voor de inwendige Kerk op aerde, nog niet openstond; den Hoogepriester evenwel werd dit eenmael in 't jaer vergund, die daer in een voorbeeld vertoonde van den tegenbeeldigen en waren Hoogepriester, die na zijn volbracht Borg-werk op aerde, met de kracht van zijn offerbloed en verdienste zou ingaen in 't binnenste Heiligdom, om daer de verzoening voor den throon Gods te volmaken, en daer door den weg te banen voor al zijn Volk om daer te komen waer hy is, zijnde als een onderpand en voorbeeld voor de zijnen ingegaen op zulk een wyze, dat by zijnen ingang in dat binnenste Heiligdom, in den hemel, het Voorhangsel des Tempels scheurde; 't geen by zijnen dood voorviel, tot een teeken, niet alleen hoe nu het uitzicht op den hemel, en de heerlykheid Gods aldaer, volkomen geopend was, en in helderder licht dan ooit te vooren stond openbaer gemaekt te worden; maer ook hoe de toegang daer toe nu volledig gebaend was, en alle geestlyke Priesters, alle ware dienaers Gods, daer in een onderpand hebben, van mede daer te zullen ver-

ſchijnen, waer hun groote Hoogepriester voor hun is ingegaen. Meer zeggen we hier nu niet van, dewijl het geheimzinnige, 't welk in dezen ingang des Hoogepriesters op den Verzoendag, in de verdere offeranden, en overige diensten des Heiligdoms, kennelyk lag opgeſloten, ter plaetſe waer deze dingen opzetlyk beſchreeven worden, nader van ons zal worden aengeweezen.

EINDE VAN EXODUS.